

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Robertas Jurgaitis

VILNIAUS SEIMELIO VEIKLA 1717–1795 M.

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)

Kaunas, 2007

Disertacija rengta 2003–2007 m. Vytauto Didžiojo universitete

Doktorantūros teisė suteikta Vytauto Didžiojo universitetui kartu su Lietuvos istorijos institutu 2003 m. liepos 15 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 926

Disertacija bus ginama Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvos istorijos instituto Humanitarinių mokslų srities istorijos krypties taryboje

Mokslinis vadovas:

Prof. dr. **Zigmuntas Kiaupa** (Lietuvos istorijos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

Turinys

1. Įvadas

1.1. Darbo aktualumas ir naujumas	5
1.2. Tyrimo objektas	8
1.3. Tikslai ir uždaviniai	8
1.4. Tyrimo metodai	9
1.5. Darbo struktūra	9
1.6. Institucinis raiškos laukas	10
1.7. Chronologinės ribos ir periodizacija	11
1.8. Terminija	13
1.9. Šaltiniai	18
1.10. Istoriografijos apžvalga	24
1.11. Problemos formulavimas	34

2. Seimeliai

arba LDK pavių seimelių sistemos kontūrai XVIII a.

2.1. LDK pavių seimelių veiklos reglamentavimas 1717–1789 m.	37
2.1.1. Parlamentarizacijos proceso apribojimai	37
2.1.2. Reformų projektai ir LDK seimelių veiklos kritika	41
2.2.3. LDK seimelių veiklos reglamentavimas 1764–1789 m.	45
2.2. LDK pavių seimelių veiklos reglamentavimo pokyčiai 1791–1793 m.	50
2.2.1. Seimelių įstatymų priėmimo aplinkybės ir galiojimo laikas	51
2.2.2. Seimelių įstatymų apimtys bei struktūra	54
2.2.3. Seimelių įstatymų turinio perimamumo problema	56
2.2.4. Seimelių įstatymų papildymai	60

3. Seimelis

arba Vilniaus seimelio organizacinis veiklos aspektas ir funkcionavimo specifika

3.1. Vilniaus seimelio reikšmė	65
3.2. Seimelio rinkimosi vieta	68
3.3. Seimelio sesijų laikas	74
3.4. Svarbiausios seimelio funkcijos	82
3.4.1. Administracinės funkcijos	82
3.4.2. Reprerentacinės funkcijos	88
3.4.3. Administracinių ir reprerentacinių funkcijų koreliacija	109
3.5. Seimelio dalyviai ir jų statusas	109
3.5.1. Seimelių dalyvių identifikacijos problemos	109
3.5.2. Bendras dalyvių skaičius	115
3.5.3. Luominė priklausomybė	119
3.6. Vadovavimo seimelių posėdžiams praktika	124
3.6.1. Direktoriai ir jų reikšmė	125
3.6.2. Asesorių vaidmuo	130
3.7. Balsavimo ir sprendimų priėmimo praktika	134
3.7.1. Balsavimo procedūra	134
3.7.2. Seimelio dokumentų parengimas ir priėmimas	139
3.8. Kasdienybės epizodai	145
3.8.1. Vaišės	145
3.8.2. Konfliktai	146

4. Nuo seimelio iki seimo arba Vilniaus seimelio pasiuntiniai Abiejų Tautų Respublikos seimuose 1717–1793 m.	
4.1. Respublikos centrinių institucijų ir LDK seimelių sąveika	150
4.2. Vilniaus seimelio pasiuntiniai Respublikos seimuose	155
4.2.1. Pasiuntinių skaičius	155
4.2.2. Pasiuntinių sudėtis	158
4.2.3. Pasiuntinių statusas	160
4.3. Vilniaus seimelio pasiuntinių parlamentinė veikla	163
4.3.1. Nuolatiniai ir laikinieji seimo maršalai	163
4.3.2. Darbas deputacijose	166
4.3.3. Seimo teismo teisėjai	171
4.3.4. Aktyvumas seimo sesijose	172
4.4. Pasiuntinių kasdienybės epizodai	186
5. Nuo seimelio iki tribunolo arba Vilniaus seimelio deputatai LDK tribunoluose 1717–1792 m.	
5.1. LDK centrinių institucijų ir seimelių sąveika	190
5.2. Vilniaus seimelio deputatai LDK tribunoluose	196
5.2.1. Deputatų skaičius	196
5.2.2. Deputatų sudėtis	199
5.3. Vilniaus seimelio deputatų veikla LDK tribunoluose	201
5.3.1. Deputatų veikla LDK vyriausiam tribunole	201
5.3.2. Deputatų veikla LDK dvasiniame tribunole	206
5.4. Deputatų kasdienybės epizodai	208
6. Išvados	212
7. Priedai	
7.1. 1717–1795 m. Vilniaus seimelio dokumentų įrašai pilies teismo knygose	217
7.2. 1717–1795 m. Vilniaus seimelio dokumentų įrašai žemės teismo knygose	219
7.3. Vilniaus seimelio sesijų chronologinis sąrašas 1717–1795 m.	220
7.4. Vilniaus seimelio deputatų ir pasiuntinių 1717–1794 m. sąrašas	238
Santrumpos	254
Šaltiniai ir tyrinėjimai	255
Summary	275

1. Įvadas

1.1. Darbo aktualumas ir naujumas. Pastaruoju metu Lietuvos parlamentarizmo ir savivaldos istorijos tyrimai tampa tarpdisciplininių ir tarpinstitucinių tyrimų objektu¹, šių sričių tyrimams suaktyvinti pradėti leisti nauji periodiniai mokslo leidiniai². Tiek politikos, tiek teisės mokslų tyrimuose nevengiama atskleisti ir platesnį istorinį kontekstą, kuris, deja, dažnokai esti paviršutiniškas, o neretai gan tendencingas ir klaidinantis. Aptariant Lietuvos savivaldos raidą XVI–XVIII a. dažniausiai pristatoma tik miestietiškoji savivalda³, kuriai sovietmečiu, o ir pastaruoju metu skiriama nemažai tyrinėtojų dėmesio, visiškai nepagrįstai ignoruojant bajoriškąją savivaldą. Paradoksalu, tačiau ši situacija dažnai primena XX a. pirmųjų dešimtmečių padėtį⁴ ir signalizuoja, jog šie reiškiniai bei jų vieta to meto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) politinėje sistemoje, jų daugiaplaniškumas ir specifika yra paprasčiausiai nepakankamai suvokti⁵. Kad ir kaip būtų keista, bet šias tendencijas neretai galima įžvelgti ir kai kurių pripažintų LDK politinės istorijos tyrinėtojų darbuose⁶, nekalbant apie dar komplikuočiau mokslu populiarinamojo pobūdžio tekstus. Pasitaikančios elementarios klaidos liudija, jog nepakankamai iširta LDK pavietų seimelių, kaip vienos iš svarbiausios bajoriškosios savivaldos ir žemiausios pakopos parlamentinės institucijos, funkcionavimo specifika, vieta LDK valstybinėse struktūrose ir

---

¹ Nuo 2004 m. vykdomas tęstinis tyrimų projektas „Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas“, kurio pirmasis tomas bus skirtas LDK parlamentarams. Plačiau apie šį projektą ir jo koncepcijos metmenis žr.: Ragauskas A., Truska L. Lietuvos parlamentarų biografinio žodyno projektas: turinio koncepcija, *Parlamento studijos*, 2004, t. 2, p. 3–17; Burba D., Jurgaitis R., Karvelis D., Mačiukas Ž., Ragauskienė R., Ragauskas A. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarų (XV–XVIII a.) biografinis žodynas: problemos iškėlimas, *ten pat*, p. 18–55.

² Kaip viena iš šio reiškinio iliustracijų minėtinas nuo 2004 m. leidžiamo naujo periodinio leidinio „Parlamento studijos“ pasirodymas, žr.: Tarpinstitucinis sprendimas dėl „Parlamento studijų“ žurnalo įsteigimo, Vilnius, 2004 m. gegužės 14 d., *Parlamento studijos*, 2004, t. 2, p. 206.

³ Kai kuriose studijose gan plačiai pristatoma XVI–XVIII a. miestų savivalda, apie bajoriškąją savivaldą bei jos svarbiausias institucijas net neužsimenant, žr.: Stačiokas R. *Lietuvos savivaldybių raida*, 1991, p. 15–56; Astrauskas A., Galinienė B. *Vietos savivalda Lietuvoje: teoriniai ir istoriniai aspektai*, Vilnius, 2003, p. 63–66. Tačiau kai kur fragmentiškai apibūdinamas teritorinis aspektas, visiškai užmirštant institucinį aspektą, žr.: Žilinskas G. *Vietos savivalda, Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, sudarytojai A. Krupavičius, A. Lukošaitis, [Kaunas], 2004, p. 493.

⁴ XX a. trečiajame dešimtmetyje greičiausiai dėl tyrimų stokos, nušviečiant LDK laikotarpio parlamentarizmo raidą, apie seimelius net neužsimenama, žr.: Raulinaitis P. V. *Parlamentarizmas: istoriniai-teoriniai parlamentinės tvarkos bruožai*, Klaipėda, 1925, p. 44–47.

⁵ Tai pirmiausia būdinga gan paviršutiniškoms Lietuvos savivaldos istorijai skirtoms sintezėms. Plačiau apie šią problemą bei XVI–XVIII a. miestietiškosios ir bajoriškosios savivaldos tyrimų disproporcijas žr.: Ragauskas A. Lietuvos savivaldos istoriografijos keliai ir klystkeliai, *Moderniosios savivaldos susikūrimas ir raida Baltijos šalyse*, Šiauliai, 1999, p. 63–66.

⁶ XX a. pabaigos lietuvių istoriografijoje atsirado nemaža klaidingų teiginių, kad LDK pavietų seimeliai įkurti 1564 ar 1588 m., žr.: Jučas M. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizmas, *Lietuvos seimas*, Vilnius, 1996, p. 85; Vansevičius S. *Feodalinės Lietuvos valstybingumas po Liublino unijos*, Vilnius, 1988, p. 82. Klaidingai teigiama, jog reliaciniai seimeliai įkurti 1591 m., žr.: Jučas M. Seimai ir seimeliai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, [Vilnius], 2001, p. 628. Naujausiose LDK institucijų veiklos sintezėse esama ne tik daug faktografinio pobūdžio klaidų, bet ir lieka nepakankamai atskleista parlamentinių ir savivaldos institucijų funkcionavimo specifika, plg.: Butėnas D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 44–45, 137–149.

apskritai politinėje sistemoje⁷. Be to, dėl neoinstitucionalizmo poveikio padidėjo susidomėjimas institucijomis ir jų veiklos specifika⁸. Tokių tyrimų poreikį liudija ir pastaruoju metu didėjantis visuomenės susidomėjimas politinės kultūros ir politinių procesų mechanizmais bei jų ištakomis. Nors ir pripažįstama, jog šiems procesams didelį poveikį daro paveldima institucinė atmintis, tačiau net neegzistuojant fundamentaliems tyrimams dažniausiai ji *a priori* yra ignoruojama⁹. Tad tokį išankstinį požiūrį patvirtinti ar paneigti gali tik atliekami sistemingi šios srities tyrimai.

LDK parlamentarizmo raida¹⁰ bei seimelių veikla¹¹ pastaruoju metu sulaukė fundamentalių studijų, kurias dėl plačių chronologinių ribų ir plataus aptariamų problemų spektro galima pavadinti šios srities sintezėmis¹². Tačiau Lenkijos teisės istoriko Andrzejaus B. Zakrzewskio daugiau kaip prieš dešimtmetį konceptualizuota LDK paviėtų seimelių tyrimų strategija neabejotinai išlieka aktuali ir šiandien. Bandydamas įvertinti XVI–XVIII a. LDK seimelių veiklos tyrimų situaciją, šis tyrinėtojas pateikė ir tolesnių tyrimų strategiją: „Realiai žiūrint reikėtų darbą pradėti nuo monografijų – Lenkijos pavyzdžiu – centrinių seimelių ir poros kitų. Pirmiausia siauresnėse chronologinėse ribose, po to – visu jų funkcionavimo laikotarpiu. Po to šių monografijų pagrindu būtų galima galvoti apie sintezę“¹³. Nors kiek naivu artimiausiu metu tikėtis visų LDK seimelių veiklos monografinių tyrimų, o juolab sintezės pasirodymo¹⁴, tačiau bent svarbiausiems seimeliams skirtų studijų parengimas, norint suvokti LDK bajoriškojo parlamentarizmo ir savivaldos svarbiausias raidos tendencijas, tiesiog būtinas. Juolab kad tokie tyrimai svarbūs ne tik lokalinei specifikai paryškinti, bet ir siekiant suvokti LDK institucijų funkcionavimo modelį. Pastaruoju metu pastebimos vis akivaizdesnės seimelių veiklos tyrimų disproporcijos Lenkijos ir Lietuvos istoriografijoje¹⁵, todėl vis dar plačiai eksploatuojami Lenkijos seimelių veiklos pavyzdžiai, taikomi visos Respublikos institucijų funkcionavimo modelio apibendrinimams,

⁷ Istoriografijoje vis dažniau akcentuojamas poreikis tirti LDK valstybinių institucijų funkcionavimą, bet ne konstatuoti jų egzistavimą, žr.: Jučas M. *Lietuvos ir Lenkijos unija*, [Vilnius], 2000, p. 368.

⁸ Plačiau žr.: Lane J. E. *Viešasis sektorius: sąvokos, modeliai ir požiūriai*, Vilnius, 2001, p. 308–342.

⁹ Lukošaitis A. *Parlamentas ir parlamentarizmas, Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, sudarytojai A. Krupavičius, A. Lukošaitis, [Kaunas], 2004, p. 346.

¹⁰ Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa, 2002.

¹¹ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa, 2000.

¹² Taip šias studijas apibūdina žymus Lenkijos istorikas M. Kosmanas naujausioje LDK parlamentarizmo istoriografijos apžvalgoje, tiesa, Andrzejaus B. Zakrzewskio monografijoje įžvelgdamas tiek sintezės, tiek analizės bruožų, žr.: Kosman M. *Parlamentaryzm Wielkiego Księstwa Litewskiego w świetle najnowszych badań, Zapiski historyczne*, t. LXX, 2005, zes. 4, s. 100–105. A. Rachubos naujausią monografiją A. B. Zakrzewskis apibūdino kaip sintezę, žr.: Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 15.

¹³ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego (połowa XVI – koniec XVIII w.), Parlamentaryzm w Polsce we współczesnej historiografii*, Warszawa, 1995, s. 104.

¹⁴ Verta pastebėti, jog nors Lenkijos istoriografijoje pakankamai gilios, dar XIX a. siekiančios seimelių monografinių tyrimų tradicijos ir jau seniai keltas klausimas dėl šios institucijos veiklos sintezės parengimo, tačiau iki šiol Lenkijos seimelių istorijos sintezė neparengta.

¹⁵ Pastaruoju metu atkreipiamas dėmesys į lokalinio parlamentarizmo raiškos lygmens tyrimų disproporcijas, todėl siūloma intensyviai monografinius tyrimus, pgl.: Kosman M. *Parlamentaryzm Wielkiego Księstwa Litewskiego w świetle najnowszych badań...*, s. 104.

neatspindi ne tik jungtinės valstybės sudėtingumo, bet ir LDK institucijų veiklos specifikos. Tad šis tyrimas kaip tik ir skirtas iki šiol monografinio tyrimo nesulaukusiam vienam iš svarbiausių LDK – Vilniaus seimeliui.

Istoriografinė situacija rodo, jog iki šiol vyrauja sinchroniniai LDK seimelių veiklos tyrimai (horizontalioji perspektyva), t. y. tokie tyrimai, kai analizei pasitelkiami vienalaikiai visų LDK vaivadijų ir paviatų seimelių veiklos pavyzdžiai¹⁶. Tokio pobūdžio tyrimų pranašumas – galimybė išsamiau atskleisti įvairių politinių procesų daugiaplaniškumą, geografinę specifiką visos LDK mastu. Todėl neatsitiktinai į tyrinėtojų akiratį seimelių veikla patenka siekiant atskleisti vieno ar kito LDK politinės istorijos laikotarpio specifinius bruožus. Diachroninio pobūdžio tyrimų (vertikaliąją perspektyvą) tradicijos, t. y. vieno LDK seimelio veiklos tyrimai apimant chronologiškai platesnį laikotarpį, susiformavo gerokai vėliau. LDK seimelių diachroninių tyrimų klasikinis pavyzdys – neseniai pasirodžiusi Trakų seimelio veiklai skirta Andrzejaus B. Zakrzewskio monografija¹⁷. Analogiškos monografijos kol kas nesulaukė joks kitas LDK seimelis. Diachroninių tyrimų pranašumas – galimybė paryškinti lokalinę specifiką, institucionalizacijos procesus ir pan. Tačiau jiems reikia ne tik kur kas daugiau fizinių pastangų bei laiko sąnaudų, bet ir daug geresnio tiriamos institucijos funkcionavimo specifikos išmanymo. Beje, atliekant tokius tyrimus išlieka nemaža faktografinio pobūdžio spragų tikimybė. Verta pabrėžti, jog pagal istoriografinę nomenklatūrą diachroninio pobūdžio LDK seimelių tyrimai, priskirtini institucionalistų tyrimų tradicijoms¹⁸, lietuvių istoriografijoje iki šiol nesusiformavo. Prieš keletą metų pasirodžiusios XVIII a. Vilniaus vaivadijos seimelio veiklai skirtos šio darbo autoriaus publikacijos¹⁹ liudijo tik apie užuomazgos stadijoje esantį diachroninį tyrimą, kuris tik šioje disertacijoje įgavo išbaigtesnį pavidalą. Tad ši disertacija – tai pirmas tokio pobūdžio sisteminis tyrimas Lietuvos istoriografijoje.

Į Vilniaus seimelį šioje disertacijoje siekiama pažvelgti kaip į nuolat evoliucionuojančią instituciją, atskleidžiant jo sąsajas su kitomis svarbiausiomis LDK ir Abiejų Tautų Respublikos (toliau – Respublikos) valstybinėmis institucijomis. Gausi šaltinių bazė, nors ir gerokai pasunkinusi

---

¹⁶ Apie šį reiškinį išsamiau žr. 1.9 poskyryje „Istoriografijos apžvalga“.

¹⁷ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa, 2000.

¹⁸ Apie institucionalistų (parlamentaristų) ir evoliucionistų (korporatyvistų) tyrimų tradicijų įtaką parlamentarizmo istorijos tyrimams plačiau žr.: Bardach J. Sejm dawnej Rzeczypospolitej, *Historia Sejmu polskiego. Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, pod red. J. Michalskiego, Warszawa, 1984, t. 1, s. 12–13; Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej...*, s. 15.

¹⁹ Jurgaitis R. Vilniaus miesto problemos Vilniaus seimelyje XVIII a., *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija*, 1998, t. XXXVIII, p. 26–33; Jurgaitis R. Katalikų bažnyčios problemos Vilniaus seimelyje (1696–1764), *LDK: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos studijos: Konstantinui Avižoniui – 90*, Vilnius, 2001, p. 82–87. Vilniaus seimelio dokumentais daugiausiai remiamasi ir kitoje autoriaus publikacijoje, žr.: Jurgaitis R. LDK seimelių dalyviai (identifikavimo keblumai), *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 25–35.

ši tyrimą, leido kiek daugiau dėmesio skirti ryškiausioms institucionalizacijos tendencijoms bei specifiniams Vilniaus seimelio veiklos bruožams.

1.2. Tyrimo objektas. Šio tyrimo objektas – tai lokalinio pobūdžio bajoriškosios savivaldos ir žemiausios pakopos parlamentinės institucijos, o analogiškų institucijų kontekste centrinės institucijos – Vilniaus seimelio veiklos organizaciniai aspektai, funkcionavimo specifika ir ryšiai su kitomis svarbiausiomis valstybės institucijomis. Šiame tyrime siekta atskleisti ne tik Vilniaus seimelio kompetencijos ribas ir svarstomų problemų spektrą, bet ir išryškinti tarpinstitucinę sąveiką. Pastarasis aspektas kaip tik ir leido atskleisti Vilniaus seimelio reikšmę XVIII a. LDK politinėje sistemoje. Akivaizdu, jog tyrimo objektas – lokalinio pobūdžio institucijos veikla nėra itin platus, tačiau siekiant atskleisti svarbiausias raidos tendencijas, ryškiausias institucionalizacijos procesus jis pristatomas kiek platesniame chronologiniame kontekste.

1.3. Tikslai ir uždaviniai. Pagrindinis šios disertacijos tikslas – atskleisti centrinio LDK – Vilniaus seimelio veiklos specifika, t. y. ne tik jo funkcionavimo, bet ir jo organizacinius veiklos aspektus, kompetencijos ribas ir jų kaitą, be to, paryškinti institucinį veiklos foną – sąsajas su įvairaus lygmens centrinėmis Respublikos ir LDK valstybinėmis institucijomis. Tam tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

- atskleisti esminius pokyčius LDK seimelių veiklos reglamentacijoje 1717–1795 m.,
- lokalizuoti Vilniaus seimelio susirinkimų vietą, nustatyti sesijų laiką,
- nustatyti seimelio kompetencijos ribas ir atskleisti svarstomų politinių bei socioekonominių problemų spektrą,
- atsekti parlamentarizmo ir savivaldos koreliacijos ribas Vilniaus seimelio veikloje,
- atskleisti vadovavimo seimelių posėdžiams, balsavimo ir nutarimų priėmimo praktiką,
- atskleisti Vilniaus seimelio reikšmę ir ryšius su kitomis centrinėmis valstybinėmis institucijomis pobūdį ir mastą,
- nustatyti Vilniaus seimelio pasiuntinių Respublikos seimuose ir deputatų LDK vyriausiam tribunole skaičių ir personalinę sudėtį, jų veiklos galimybes ir mastą.

Didelis į istoriografinę apyvartą neįvestos faktografinės medžiagos kiekis, menkai iki šiol ištirta LDK ir visos Respublikos įvairaus lygmens institucijų veikla neleido siekti kur kas platesnių tikslų. A. Lityńskis, puikiai suvokiantis Lenkijos seimelių sistemos funkcionavimo specifika, suformulavo keletą tirtinų klausimų, paryškinančių seimelio, kaip institucijos, funkcionavimo specifika: 1) ar lokalinė administracinė teisė (seimelių nutarimai) galėjo daryti įtaką bendrajai administracinei teisei? 2) ar lokalinė administracinė teisė galėjo koreguoti bendrąją paprotinę teisę? 3) ar lokalinė paprotinė teisė galėjo daryti įtaką administracinės teisės normoms? 4) ar lokalinė

paprotinė teisė galėjo koreguoti bendrąją paprotinę teisę?²⁰. Nors šios problemos pakankamai aktualios, tačiau analogiški uždaviniai keltini tik teisinio pobūdžio specializuotam tyrimui. Dėl šios priežasties minėtos problemos liko šios disertacijos nuošalyje, į šiuos perspektyvinius tyrimų orientyrus pirmiausia turėtų atkreipti dėmesį Lietuvos teisės istorikai.

1.4. Tyrimo metodai. Kadangi šios disertacijos pobūdis tarpdisciplininis, tai jos tarpusavyje derinami tyrimo metodai būdingi tiek istorijos, tiek politikos ir teisės mokslams. Didelis pirmąkart į istoriografinę apyvartą įvedamų dokumentų kiekis nulėmė aprašomojo-analitinio tyrimų metodo panaudojimą. Komparatyvistinis metodas leis atlikti ne tik vidinę lyginamąją analizę (gretinant chronologiškai skirtingus laikotarpius), atskleidžiančią svarbiausias raidos tendencijas, bet ir išorinę (gretinant tiek su analogiškais lokalinėmis, tiek su centrinėmis valstybės institucijomis), paryškinančią tiriamo objekto specifinius bruožus, sąveikos pobūdį. Dalinis prozopografinis tyrimų metodas²¹, pastaruoju metu išpopuliarėjęs lietuvių istoriografijoje, pasitelktas aptariant įtakingiausių Vilniaus seimelio dalyvių, pasiuntinių Respublikos seimuose ir deputatų LDK tribunoluose, veiklą. Statistinis tyrimų metodas, gan populiarus XVIII a. Anglijos parlamentarizmo istorijos tyrimuose²², naudotas taip pat iš dalies (dažniausiai apdorojant statistinę medžiagą), nes „grynasis“ šio metodo taikymas tyrimą padarytų pakankamai specializuotą²³.

1.5. Darbo struktūra. Be įvado (1 dalis) ir išvadų (6 dalis), ši disertacija sudaryta iš keturių pagrindinių dalių. Antrojoje darbo dalyje „Seimeliai arba LDK paviatų seimelių sistemos kontūrai XVIII a.“ analizuojami svarbiausi LDK seimelių veiklą reglamentavę įstatymai. Čia daugiausia dėmesio skiriama teisiniam aspektui, nes institucijų funkcionavimo procese teisinis veiklos pagrindas turi lemiamos reikšmės siekiant apibrėžti ne tik institucijos kompetencijos, bet ir daugelio teisėtų ir neteisėtų veiksmų ribas. Trečiojoje darbo dalyje „Seimelis arba Vilniaus seimelio organizacinis veiklos aspektas ir funkcionavimo specifika“ atskleidžiama Vilniaus seimelio reikšmė, lokalizuojama šios institucijos vieta, aptariami seimelių sesijų sušaukimo bei trukmės klausimai, gilinamasi į posėdžių dalyvių skaičiaus nustatymo problemą, vadovavimo posėdžiams, rinkimų bei dokumentų įrašymo į teismų knygas praktiką. Ketvirtojoje darbo dalyje „Nuo seimelio iki seimo arba Vilniaus seimelio pasiuntiniai Abiejų Tautų Respublikos seimuose 1717–1793 m.“ analizuojama Vilniaus pasiuntinių veikla Respublikos seimuose, veiklos mastas ir pobūdis. Be to, šiame skyriuje išryškintas Vilniaus seimelio ir Respublikos seimo tarpinstitucinės sąveikos pobūdis. Penktojoje darbo dalyje „Nuo seimelio iki tribunolo arba Vilniaus seimelio deputatai LDK tribunoluose 1717–1792 m.“ analizuojama Vilniaus tribunolinių seimelių

²⁰ Lityński A. O modelu monografii sejmiku, *Czasopismo prawno-historyczne* (toliau – CPH), 1985, t. XXXVII, zes. 1, s. 146; Lityński A. Sejmiki w dawnej Rzeczypospolitej. Problemy badawcze, CPH, 1996, t. XLVIII, zes. 1–2, s. 58.

²¹ Charle C. Prosopography (Collective Biography), www.sciencedirect.com/science/referenceworks/0080430767

²² Aoki Y. Members of parliament and their connections to constituencies in the eighteenth century: a study in quantitative political history, *Parliaments, Estates and Representation*, 1998, t. 18, p. 71–82.

²³ Eidukevičius R., Juknevičienė D., Kosareva N., Pamerneckis S. *Matematinė statistika istorijoje*, Vilnius, 1998, p. 50.

efektyvumas, deputatų skaičius ir personalinė sudėtis, veiklos pobūdis LDK vyriausiajame ir LDK dvasiniame tribunoluose. Čia atskleista ir tarpinstitucinė Vilniaus seimelio ir LDK tribunolų sąveika. Darbo pabaigoje įdėti keturi priedai rodo Vilniaus seimelio dokumentų įrašų dažnumą Vilniaus pilies (7.1) ir žemės (7.2) teismų knygose 1717–1795 m. laikotarpiu. Be to, sudaryti Vilniaus seimelio sesijų chronologinis (7.3) ir seimelyje išrinktų deputatų bei pasiuntinių (7.4) sąrašai.

1.6. Institucinis raiškos laukas. Įvykdžius 1564–1566 m. administracijos ir teismų reformą, visa LDK teritorija buvo padalyta į vaivadijas ir pavietus. Smulkiausia naujosios administracinės sistemos dalis – pavietas tapo ne tik administracinės bei teisminės, bet ir karinės bei politinės reikšmės vienetu su svarbiausia lokalinio pobūdžio bajoriškąja institucija – seimeliu²⁴. Ši sistema pamažu tapo svarbia ne tik administracinės, bet ir politinės sferos dalimi ir įgavo specifinių, Lenkijai visiškai nebūdingų bruožų, suteikdama LDK, netgi jos vaivadijoms ir pavietams, savitų politinės raiškos formų, kaip ir bajoriškajai politinei kultūrai visiškai naujų spalvų.

Vilniaus pavieto ribos, gan tiksliai išvestos per 1564–1566 m. reformas²⁵, praktiškai išliko stabilios iki XVIII a. pabaigos administracinių reformų. Vilniaus pavieto teritorija užėmė 6 825 km², LDK mastu tai buvo vidutinio dydžio teritorinis vienetas²⁶. Kitas svarbus pavieto vienetas buvo parapija, jų Vilniaus paviete pagal 1690 m. padūmės mokesčio rejestrą buvo 23 – Astravo, Bistryčios, Dubingių, Giedraičių, Gelvonų, Gervėčių, Inturkės, Kernavės, Maišiagalos, Medininkų, Mikališkių, Nemenčinės, Nedaukių, Pabaisko, Paberžės, Rudaminos, Salininkų, Šešuolių, Širvintų, Turgelių, Varnionių, Videniškių, Vilniaus²⁷. 1743 m. padūmės mokesčio rejestrė taip pat minimos 23 parapijos, tik čia dar įtrauktos Musninkų ir Upninkų, bet neminimos Paberžės ir Rudaminos parapijos²⁸. XVIII a. buvo įkurta naujų parapijų²⁹, bendras jų skaičius tiriamojo laikotarpio pabaigoje išaugo iki 42³⁰, tačiau jų gausėjimas nedarė jokios įtakos nusistovėjusioms pavieto riboms. Galiausiai tik XVIII a. pabaigoje, vykdant naujas administracinio pobūdžio reformas,

²⁴ Avižonis K. *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1994, t. IV, p. 71–76; Jurek P. Uwagi o terminologii jednostek podziałów polityczno-administracyjnych w dziejach Polski, *Studia historycznoprawne (Acta Universitatis Wratislaviensis, No 2294, Prawo, t. CCLXXIII)*, pod redakcją A. Końiecznego, Wrocław, 2001, s. 299.

²⁵ Любавский М. *Литовско-русский сейм. Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешнею жизнью государства*, Москва, 1901, с. 156–157; LDK pavietų ribų nustatymo projektas (1565–1566), Vilimas D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*, Vilnius, 2006, p. 199–201.

²⁶ Morzy J. *Kryzys demograficzny na Litwie i Białorusi w połowie XVII wieku*, Poznań, 1965, s. 134–135.

²⁷ *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego Województwo wileńskie 1690 r.*, opracował A. Rachuba, Warszawa, 1989, s. 109–110. Tiesa, 1707 m. mokesčių rejestrė nurodomos 25 parapijos (papildomai įtrauktos Musninkų ir Upninkų parapijos), žr.: 1707 m. mokesčių rejestrė, LVIA, f. 11, ap. 1, b. 761, l. 45–64v. J. Ochmanskis nurodo, kad XVII a. Vilniaus paviete buvo 26 parapijos (priskiria dar Jašiūnų, Karkažiškių, Musninkų, Rokantiškių, Rukainių, Upninkų, Viesų parapijas), tačiau nemini kai kurių 1690 m. rejestrė įrašytų parapijų, žr.: Ochmanski J. *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu: ustrój i uposażanie*, Poznań, 1972, s. 73, 77.

²⁸ 1743 m. Vilniaus pavieto padūmės mokesčio rejestrė, LVIA, f. 11, ap. 1, b. 761, l. 1–10v.

²⁹ Vilniaus paviete XVIII a. antrojoje pusėje įkurtos šios naujos parapijos: Bagaslaviškio (1790), Čiobiškio (1782), Gegužinės ir kt., žr.: Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios: žinynas*, Vilnius, 1993, p. 89, 90, 98.

³⁰ Po 1791 m. administracinės reformos Vilniaus paviete buvo 42 parapijos, žr.: LDK pavietams priklausančių parapijų sąrašai, HГАБ, ф. 694, оп. 1, д. 236, л. 41v.

Vilniaus pavieto ribos šiek tiek pakito. 1791 m., skirtingai nei kitų LDK pavietų, Vilniaus pavieto ribos dar nebuvo koreguojamos³¹, tačiau 1793 m. lapkričio 23 d. patvirtintoje Respublikos seimo konstitucijoje „LDK provincijos vaivadijų sutvarkymas, išdėstymas ir paskirstymas“³² Vilniaus pavieto ribos buvo apkarpytos Gegužinės ir Čiobiškio parapijas priskiriant Trakų pavietui³³. Nors ir minimaliai, bet sumažėjusi pavieto teritorija turėjo tiesioginės įtakos ne tik seimelio dalyvių skaičiui, bet ir siaurino seimelio nutarimų galiojimo erdvę.

Bajoriškosios savivaldos kontekste Vilniaus seimelio veikla aktualiausia buvo šio pavieto bajorams, todėl teisine prasme Vilniaus seimelio nutarimai galiojo tik lokalinėje erdvėje, t. y. Vilniaus pavieto teritorijoje. Šiame kontekste šis tyrimas turi nemaža lokaliniam tyrimams būdingų bruožų. Bajoriškojo parlamentarizmo kontekste Vilniaus seimelis, siųsdamas pasiuntinius į svarbiausias Respublikos ir LDK valstybines institucijas, lokaliniam seimelio nutarimams suteikdavo valstybinę reikšmę. Žinant, kad Vilniaus seimelis, kaip centrinis LDK seimelis, dažnai tapdavo pavyzdžiu provincijos bajorijai³⁴, neformaliaja prasme jo institucinis raiškos laukas gerokai išsiplėsdavo. Tai praverčia siekiant išryškinti specifinius seimelio veiklos bruožus ir parodyti jo reikšmę bendrame LDK ir visos Respublikos valstybinių institucijų raiškos kontekste. Tačiau iki šiol neatlikti didesnės dalies LDK seimelių veiklos rekonstrukciniai tyrimai pastarojo aspekto šioje disertacijoje neleido visapusiškai atskleisti.

1.7. Chronologinės ribos ir periodizacija. Šio tyrimo chronologinės ribos – 1717–1795 m. – įrėmina nevienalytį 78 metų laikotarpį ir praktiškai *de facto* apima didesnę XVIII a. dalį³⁵. Tačiau šios cezūros „įrėmina“ nepalyginamai trumpesnę laikotarpį nei ligšioliniai analogiškų LDK seimelių veiklos monografinių tyrimų pavyzdžiai³⁶. Nors platesnės chronologinės ribos turi nemaža

³¹ „Powiat Wileński w swoich granicach iak dotąd był pozostaly po Wilią (...)“, Rozkład województw ziem i powiatów z oznaczeniem miast, a w nich miejsc konstytucyjnych dla sejmików, VL, Kraków, 1889, t. IX, s. 331.

³² Rozporządzenie, układ i podział województw prowincji Wielkiego Księstwa Litewskiego, VL, Poznań, 1952, t. X, s. 316–319. Istoriografijoje teigiama, jog prasidėjus 1794 m. sukilimui ši seimo konstitucija liko neįgyvendinta, žr.: Jurek P. Uwagi o terminologii jednostek podziałów polityczno-administracyjnych..., s. 300.

³³ Beje, 1793 m. lapkričio 24 d. LDK seimelių įstatyme esama redakcinio pobūdžio netikslumų: kalbant apie Vilniaus pavietą (žemę) nurodoma, kad atskiriamos trys parapijos ir jos prijungiamos prie Trakų pavieto (žemės), tačiau kalbant apie pastarąjį pavietą įvardijamos tik dvi prijungtos parapijos – Gegužinės ir Čiobiškio, žr.: Rozporządzenie, układ i podział województw prowincji Wielkiego Księstwa Litewskiego, VL, Poznań, 1952, t. X, s. 316.

³⁴ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa, 2000, s. 9–10.

³⁵ Galima teigti, jog pasirinktos „trumpojo“ XVIII a. chronologinės ribos, tačiau pastaruojų metu istoriografijoje linkstama šį amžių dar „patrumpinti“, pirmąją cezūrą perkeliant į 1733 metus. Apie naujausias XVIII a. periodizacijos tendencijas plačiau žr.: Kiaupa Z. Lietuvos istorijos XVIII amžius? (Hipotetiniai pasvarstymai), *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 7–16.

³⁶ Geriausias pavyzdys – Andrzej B. Zakrzewski monografija, skirta Trakų seimelio veiklai nušviesti; ji apima gan plačias chronologines ribas – 1565–1790 metus. Toks tyrimas turi pranašumų, tačiau itin plačios chronologinės ribos neleidžia atlikti išsamios visų pasirinktų aspektų analizės. Pastabos šiuo klausimu vienoje iš recenzijų, žr.: Jurgaitis R. [Rec.] Andrzej B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa, 2000, *Lietuvos istorijos metraštis. 2001 m.*, 2002, t. 2, p. 246–247.

trūkumų³⁷, tačiau institucinio pobūdžio tyrimuose esama ir svarbių pranašumų (pvz., leidžia atskleisti institucionalizacijos procesus, atsekti ryškiausias pokyčius praktikoje ir pan.).

Ieškant svaresnių argumentų pasirinktoms cezūroms pagrįsti, pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į galutinę ribą – 1795 m., kuri detalių paaiškinimų tarsi nereikalauja, nes tai – Respublikos trečiojo padalijimo, kartu ir valstybingumo žlugimo bei valstybinių struktūrų egzistavimo pabaiga ar radikali jų transformacija³⁸. Užtat pirmoji cezūra – 1717 m. reikalauja kiek detalesnės argumentacijos³⁹. Nors paskutinis XVII a. tarpuvaldis ir 1697 m. Saksų dinastijos valdymo pradžia – istoriografijoje gan populiarus cezūra, tačiau turint galvoje Respublikos bajoriškojo parlamentarizmo ir bajoriškiosios savivaldos raidos aspektus ji nėra tokia reikšminga. Bet nekyla didesnių abejonių, kad XVII–XVIII amžių sandūra LDK politinės istorijos periodizacijoje⁴⁰ – reikšminga riba. Tačiau siekiant išsamiau pagrįsti chronologines ribas ir detalesnę skaidymą į periodus, verta pirmiausia atsižvelgti į bajoriškojo parlamentarizmo ir savivaldos raidos periodizacijos koreliacines galimybes.

Itin svarbu atkreipti dėmesį į XVIII a. Respublikos parlamentarizmo raidos periodizacijos patirtį. W. Kriegseisenas, aptardamas 1696–1763 m. Respublikos parlamentarizmo raidos tendencijas, išskyrė dvi svarbiausias cezūras – 1717 m. Nebylųjų seimą ir 1733–1736 m. tarpuvaldį. Šios cezūros praktiškai visą XVIII a. pirmąją pusę dalija į tris laikotarpius⁴¹. Žymus parlamentarizmo istorijos tyrinėtojas R. Laszewskis, išskirdamas svarbiausias Respublikos parlamentarizmo istorijos etapus XVIII a. antrojoje pusėje, akcentavo taip pat tris lūžius: 1764–1768 m., 1788–1792 m., 1793 m. Du pirmieji, apibrėžiantys pirmojo etapo trukmę, susiję su radikaliomis reformomis, kurios galutinai buvo įteisintos Ketverių metų seimo nutarimuose. Trečiasis lūžinis momentas, R. Laszewskio pavadintas dekadentiškuoju, ne tik užbaigė antrąjį etapą, bet ir gali būti tiesiogiai siejamas su Gardino seimo nutarimais⁴². Kadangi LDK parlamentarizmo istorijoje specifinių, galinčių iš esmės revizuoti pasiūlytą periodizaciją faktų neturime, tad bent iš dalies derėtų atsižvelgti į minėtą periodizaciją.

---

³⁷ J. Włodarczyk pabrėžia, jog vienam tyrinėtojui praktiškai neįmanoma tirti konkrečios institucijos veiklos visu jos egzistavimo periodu, be to, plačios chronologinės ribos dažnai jungia gan skirtingus laikotarpius, kurie ne visada esti vientisi. Plačiau žr.: Włodarczyk J. *Etapy rozwoju sejmików ziemskich. Próba periodyzacji*, *Acta universitatis Lodzianis, Zeszyty naukowe uniwersytetu Łódzkiego, nauki humanistyczno-społeczne*, 1979, seria I, zesz. 57, s. 123.

³⁸ Lietuvoje seimeliai ir toliau funkcionavo XIX a. pirmojoje pusėje ir buvo panaikinti tik 1864 m., tačiau jie jau buvo praradę iki paskutinio Respublikos padalijimo turėtą reikšmę, žr.: Bairašauskaitė T. *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2003, p. 5–6.

³⁹ Beje, pirmasis lietuvių istoriografijoje atkreipė dėmesį į 1717 metus kaip svarbią XVIII a. cezūrą Z. Ivinskis, žr.: Kiaupa Z. *Lietuvos istorijos XVIII amžius?...*, p. 10, 14.

⁴⁰ Kiaupa Z. *Apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinės būklės Abiejų Tautų Respublikoje ir jos raidos 1569–1764 metais problemas*, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 391–392.

⁴¹ Kriegseisen W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)...*, s. 167.

⁴² Łaszewski R. *Sejm Polski w latach 1764–1793: studium historyczno-prawne*, Warszawa-Poznań, 1973, s. 156. 1792–1793 m. laikotarpį dekadentiškuoju vadina ir A. Lityński, žr.: Lityński A. *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice, 1988, s. 171.

Siekdamas įvertinti Respublikos bajoriškosios savivaldos situaciją XVIII a. ir daugiausia dėmesio skirdamas seimelių sistemos funkcionavimui, A. Lityński išskyrė keletą svarbiausių etapų: 1) bajoriškosios savivaldos klestėjimo etapą (iki 1717 m.), kuris paženklintas intensyvia bajoriškosios savivaldos raida; 2) bajoriškosios savivaldos apribojimo etapą (1717–1768 m.), kuriame buvo likviduojamos kai kurios savivaldos institucijos, o vietoj jų nekuriamos naujos; 3) kokybiškai naujo požiūrio į savivaldą etapą (nuo 1789 m.), kuris pirmiausia siejamas su civilinių-karinių komisijų sukūrimu⁴³. Akivaizdu, jog šios A. Lityńskio išskiriamos cezūros, turinčios pakankamai tvirtą teisinį pagrindą, atspindi ir svarbiausias seimelių sistemos transformacijas. Šios cezūros iš esmės sutampa su parlamentarizmo raidos periodizacijos schema, todėl nesudėtingai gali būti ten įkomponuotos.

Tačiau kyla natūralus klausimas, ar atsparos tašku paėmus LDK seimelių sistemos funkcionavimą yra galimos esminės korektyvos. Viena vertus, kiek aiškiau artikuliuotos tik LDK seimelių funkcionavimu paremtos periodizacinės schemos iki šiol neturime⁴⁴. Kita vertus, Respublikos seimelių funkcionavimo procese 1717–1795 m. laikotarpis dažnai išskiriamas kaip vieningas periodas. J. Włodarczyk, specialiai nagrinėjęs seimelių raidos periodizacijos problemą, pastebėjo, jog šiam laikotarpiui būdinga seimelių kompetencijos apkarpymas ir jų reformavimas. Be to, šiame periode jis išvelgė svarbią cezūrą, kuri 1717–1795 m. periodą dalija pusiau. Pasak J. Włodarczyko, 1764 m. ženklino naują seimelių reformų etapą, tačiau tai buvo tik intensyvėjančių reformų pradžia⁴⁵. Tad iš esmės sutampančios periodizacijos schemos parodė, jog esminių LDK ir Respublikos seimelių raidos skirtumų praktiškai nebuvo.

Atsižvelgdami į Respublikos bajoriškojo parlamentarizmo ir savivaldos raidos periodizacijos tendencijas XVIII a. ir jų koreliacijos galimybes, šiame darbe išskirsime du svarbiausius, praktiškai tolygius periodus – 1717–1764 m. ir 1764–1795 m., kuriuos savo ruožtu padalysime į dar smulkesnius laikotarpius (1 lentelė). Šios periodizacijos sieksime laikytis atlikdami faktografinės medžiagos analizę ir atskleisdami tam tikrų laikotarpių Vilniaus seimelio veiklos specifiką.

---

⁴³ Lityński A. O reformach sejmikowania w latach 1764–1793, *Czasopismo prawno-historyczne*, 1985, t. XXXVII, zes. 2, s. 265–266, 271.

⁴⁴ Verta atkreipti dėmesį, kad A. Rachuba LDK parlamentarizmo raidos apžvalgą neatsitiktinai baigia 1763 m., plg.: Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym...*, s. 6.

⁴⁵ Włodarczyk J. Etapy rozwoju sejmików ziemskich. Próba periodyzacji..., s. 133–135.

1.1 lentelė

1717–1795 m. periodizacijos schema

(bajoriškojo parlamentarizmo ir savivaldos periodizacijos schemų koreliacija)

I periodas	1717–1764 m.	Trukmė	II periodas	1764–1795 m.	Trukmė
a)	1717–1733 m.	16 m.	a)	1764–1789 m.	25 m.
b)	1733–1764 m.	31 m.	b)	1789–1795 m.	6 m.
	Iš viso	47 m.		Iš viso	31 m.

1.8. Terminija. Pakankamai aktualus terminijos klausimas. Mažiausiai problemų kelia istoriografijoje jau nusistovėjusių terminų vartojimas. Dviejų politinių darinių, po 1569 m. Liublino unijos susisaisčiusių federaciniais ryšiais – Lenkijos ir Lietuvos valstybių įvardijimas *Abiejų Tautų Respublika* (sutrumpintas atitikmuo – tiesiog *Respublika*)⁴⁶ šiandien jau tapo norma. Pakankamai seniai istoriografijoje nusistovėjo *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės* terminas. Nors pastaruoju metu vis dažniau kvestionuojamos šio termino turinio neiškraipiančios lingvistinės variacijos, tačiau šiame darbe pasirinkta tradicinė forma. XVIII a. antrosios pusės intensyviomis reformomis ir pažangiomis idėjomis paženklinam laikotarpiui apibūdinti Lietuvos istoriografijoje prigijo puikiai epochos specifiką atspindintis *Apšvietos* terminas⁴⁷. Tačiau kur kas daugiau problemų kelia lietuvių istoriografijoje nenusistovėjusių su LDK seimelių veikla susijusių terminų vartojimas.

Pirmiausia reikėtų pasigilinti į termino *seimelis* sampratas. Akivaizdu, jog pačia plačiausia prasme *seimeliu* galėjo būti įvardijamas kiekvienas bajorijos suvažiavimas⁴⁸. Ši neretai tyrinėtojų dalį pasunkinanti aplinkybė papildomai komplikuoja bandant tipologizuoti netradicinius šaltiniuose gan įvairiai arba niekaip neįvardijamus bajoriškus suvažiavimus⁴⁹. Tačiau siaurąja prasme šį terminą įspraudus į institucinius rėmus galimos tik dvi *seimelio* reikšmės, beje, jau fiksuojamos ir 1588 m. Lietuvos Statute – tai priešseiminis LDK pavietų pasiuntinių suvažiavimas (LDK generalinis seimelis) ir lokalinio pobūdžio bajorijos susirinkimas (LDK pavietų seimeliai). Šios seimelių sampratos variacijos pirminiuose šaltiniuose kiek komplikuoja LDK seimelių klasifikaciją.

⁴⁶ Kiaupienė J. „Mes, Lietuva“ *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)*, [Vilnius], 2003, p. 25; Kiaupa Z. Dėl jungtinės Lenkijos ir Lietuvos valstybės vardo, *Lietuvos istorijos metraštis. 2005 m.*, Vilnius, 2006, t. 1, p. 145–150.

⁴⁷ Raila E. Apšvieta, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, [Vilnius], 2001, p. 44–57.

⁴⁸ Antai 1572 m. rugsėjo 14–15 d. Vilniuje vykęs LDK senatorių suvažiavimas ir 1572 m. rugsėjo 24–27 d. Rūdininkuose vykęs LDK bajorijos suvažiavimas buvo vadinami seimeliais, žr.: *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego, t. 1: Okresy bezkrólewí*, opracował H. Lulewicz, Warszawa, 2006, s. 26, 29.

⁴⁹ LDK bajorijos inicijuotus suvažiavimus plačiai aptarė A. Rachuba, žr.: Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym...*, s. 288–344.

Seimelių klasifikacijos problemoms nemaža dėmesio skirta Lenkijos istoriografijoje⁵⁰. Bandytas klasifikuoti seimelius pagal rūšis atsižvelgiant į jų funkcijas (pvz., *rinkiminiai* [lenk. *wyborcze*] ir *valdantieji* [lenk. *zarządzające*]⁵¹ seimeliai), sušaukimo motyvus ir teisinį pagrindą (pvz., *legalūs* [lenk. *legalne*] ir *nelegalūs* [lenk. *nielegalne*]⁵² seimeliai), sąsajas su kitomis centrinėmis ir vietinėmis institucijomis (pvz., *generaliniai* [lenk. *generalne*] ir *partikuliariniai* [lenk. *partykularne*]⁵³ seimeliai) galutinai neišsprendė šios problemos, nes tam trukdė kompetencijų susipynimas ir skirtingais laikotarpiais pastebimi struktūriniai pokyčiai. Itin sunkiai į visas klasifikacijos sistemas įsiterpia epizodinio, kartu ir nekonstitucinio pobūdžio seimelių posėdžiai (mišrūs, limituoti ir pan.)⁵⁴, dažniausiai priklausę nuo paprotinių normų taikymo. Suprantama, kad kiekviena iš minėtų klasifikacijos sistemų turi didesnių ar mažesnių trūkumų, todėl ir šiandien išlieka aktuali adekvačios klasifikacijos problema. Norėusi atkreipti dėmesį į Juzefo Gierowskio klasifikacijos schemą. Šis tyrinėtojas, skirstydamas seimelius į generalinius ir partikuliarinius, pastaruosius bando skaidyti dar į smulkesnius segmentus: 1) seimelius, labiau susijusius su vietos savivalda, 2) seimelius, labiau susijusius su valstybės gyvenimu⁵⁵. Ši seimelių klasifikacijos schema geriausiai tinka norint atskleisti savivaldos ir parlamentarizmo raišką, todėl pasirinkta kaip tinkamiausia šios disertacijos struktūrai ir keliamiems tikslams įgyvendinti.

Pereinant prie LDK paviėtų seimelių terminijos aptarimo, reikėtų neužmiršti, jog seimelis, kaip institucija, vykdė daugelį funkcijų ir tai lėmė skirtingu laiku sušaukiamų sesijų pavadinimų įvairovę. Tokia „specializacija“, užkoduota seimelių sesijų pavadinimuose, neretai yra apgaulinga, nes Respublikos seimelių veiklos praktika rodo, kad aktualūs klausimai buvo svarstomi daugelyje seimelio sesijų. Iš čia išplaukia ir vienas iš pamatinių seimelių funkcionavimo postulatų, kurį dar XX a. septintajame dešimtmetyje argumentuotai pagrindė A. Lityńskis⁵⁶. Nors kiekvienas bajorijos susirinkimas sudarydavo atskirumo ir uždarumo įspūdį, tačiau seimelis kaip institucija teisine prasme buvo tik vienas. Skirtinguose teritoriniuose vienetuose veikiančius seimelius galima traktuoti kaip tos pačios institucijos geografinę sklaidą. Tad ir disertacijoje vartojamas daugiskaitinis *seimelių* terminas reiškia tą pačią instituciją, tik geografiškai išsidėsčiusią skirtinguose LDK pavietuose. Ši A. Lityńskio tezė tapo nekvestionuojama šiuolaikinės

⁵⁰ Vienas iš pirmųjų conceptualaus pobūdžio bandymų išanalizuoti Lenkijos seimelių klasifikacijos sistemas priklauso A. Lityńskio plunksnai, žr.: Lityński A. Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich, *Prace naukowe uniwersytetu Śląskiego w Katowicach Nr. 5, Prace prawnicze*, Katowice, 1969, t. I, s. 89–105.

⁵¹ Włodarczyk J. *Sejmiki Łęczyckie*, Łódź, 1973, s. 89.

⁵² Kriegerseisen W. *Samorząd szlachecki w Małopolsce w latach 1669–1717*, Warszawa, 1989, s. 37.

⁵³ Lityński A. Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich..., s. 90–93.

⁵⁴ Ten pat, p. 98–104.

⁵⁵ Gierowski J. *Sejmik generalny Księstwa Mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław, 1948, s. 28. Šį seimelių klasifikacijos variantą aptaria ir A. Lityńskis, žr.: Lityński A. Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich..., s. 92–93.

⁵⁶ Lityński A. Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich..., s. 94, 105; Lityński A. *Szlachecki samorząd gospodarczy w Małopolsce (1606–1717)*, Katowice, 1974, s. 34.

istoriografijos aksioma⁵⁷. Iš čia kyla ir tam tikrų terminijos vartojimo niuansų. Atsižvelgdami tiek į istoriografinę patirtį⁵⁸, tiek į pirminių šaltinių teikiamą informaciją⁵⁹, skirtingas seimelių rūšis įvardysime *sesijomis*, o šių sudėtinės dalis vadinsime *posėdžiais*.

Lietuvių istoriografijoje iki šiol vyraujantis geografinis LDK seimelių įvardijimas (seimeliai vadinami tiesiog pagal pavių centrų pavadinimus, pvz., Ašmenos, Kauno, Vilniaus)⁶⁰, viena vertus, gan taikliai atspindi šios institucijos pobūdį, kita vertus, tai susiję su vienpusiu veiklos akcentavimu nesąmoningai „užtušuojanč“ kitas seimelių funkcijas. Kita itin ryški lietuvių istoriografijoje atsekama tendencija – tai institucinės seimelių pavadinimų sąsajos, kur kas mažiau būdingos kitų šalių istoriografinėms tradicijoms. Pasiuntiniams į Respublikos seimą išrinkti skirti seimeliai lietuvių istoriografijoje vadinami *priešseiminiais*. Nors bandymas tokius seimelius klasifikuoti į *paprastuosius* ir *nepaprastuosius* (K. Avižonis)⁶¹ pasirodė gana komplikotas ir neprigijo istoriografijoje, tačiau pakankamai racionalus siūlymas šių seimelių rūšį pavadinti *ikiseiminiais* (V. Raudeliūnas)⁶² rado atgarsį bent jau tarp dalies tyrinėtojų⁶³. Tiesa, šio pavadinimo vartojimą kiek komplikuoja kiti prieš seimą vykstantys seimeliai, kurie lietuvių istoriografijoje įvardijami *prieškonvokaciniais*, *priešelekciniais*, *prieškarūnaciniais*. Šių įvairuojančių⁶⁴ seimelių pavadinimų atsiradimas susijęs su skirtingomis Respublikos seimo rūšimis, tačiau tai akivaizdžiai komplikuoja tipologizaciją, nes pagrindinis visų minėtų seimelių uždavinys buvo išrinkti pasiuntinius į Respublikos seimą. Sekdami jau egzistuojančiais istoriografijoje pavyzdžiais⁶⁵, disertacijoje vartojame *ikiseiminių*⁶⁶ seimelių pavadinimą, tačiau tik tais atvejais, kai norime sujungti pagal savo funkcijas panašių seimelio sesijų – *priešseiminių* (lot. *comitiola antecomitialia*, lenk. *przedsejmowe*, brus. *непадоцймавы*⁶⁷), *prieškonvokacinių* (lot. *anteconvocationalia*, lenk. *przedkonwokacyjne*), *priešelekcinų* (lenk. *przedelekcyjne*), *prieškarūnacinių* (lenk.

⁵⁷ Kriegseisen W. *Samorząd szlachecki w Małopolsce w latach 1669–1717...*, s. 9; Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 23; Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym...*, s. 72.

⁵⁸ Kriegseisen W. *Samorząd szlachecki w Małopolsce w latach 1669–1717...*, s. 9.

⁵⁹ 1791 m. seimelių įstatyme dažnai vartojama sesijos sąvoka (*sessya*), žr.: Seymiki, VL, t. IX, s. 233.

⁶⁰ Ši tendencija itin ryški M. Jučo darbuose, žr.: Jučas M. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizmas, *Lietuvos Seimas*, Vilnius, 1996, p. 99–105; Jučas M. *Lietuvos ir Lenkijos unija*, Vilnius, 2000, p. 294–345.

⁶¹ K. Avižonio LDK priešseiminių seimelių klasifikacija, *paprastųjų* ir *nepaprastųjų* seimelių išskyrimas, pagrįsta institucinėmis sąsajomis. Be to, iš *paprastųjų* priešseiminių seimelių K. Avižonis išskiria *specialiuosius*, skirtus pasiuntiniams į LDK konvokacijas išrinkti. Pateiktą išsamesnę argumentaciją žr.: Avižonis K. *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1994, t. IV, p. 288.

⁶² Raudeliūnas V. Seimeliai, *Tarybinė Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1987, t. 3, p. 644.

⁶³ Kalvinskas R. Kauno pavieto seimelio veikla Šiaurės karo metu, *Mūsų praeitis*, 1997, Nr. 5, p. 29.

⁶⁴ Beje, kai kada istoriografijoje šie seimeliai vadinami *ikikonvokaciniais* ir *ikielekciniais* seimeliais, žr.: Burba D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių veikla Abiejų Tautų Respublikos seimuose 1733–1736 metų politinio-karinio konflikto metu, *Parlamento studijos*, 2006, t. 6, p. 15.

⁶⁵ Włodarczyk J. Sejmiki Łęczyckie..., s. 100. Lenkijos istoriografijoje, siekiant integruoti analogiškas funkcijas vykdančių (pvz., pasiuntinių išrinkimas į Respublikos seimą) seimelių įvardijimus, dažniausiai vartojamas *pasiuntinių* (lenk. *poselskie*, brus. *насольские*) seimelių pavadinimas. Šis terminas LDK seimeliams pagrįstai netaikomas, plg.: Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym...*, s. 72–151.

⁶⁶ Pajuodintu šriftu išskiriami LDK seimelių pavadinimai, vartojami šioje disertacijoje.

⁶⁷ Baltarusijos istoriografijoje vyraujantys LDK seimelių pavadinimai fiksuoti pagal enciklopedinius tekstus ir naujausias sintezes, žr.: Анішчанка Я. *Палітычная гісторыя часоў падзелу Рэчы Паспалітай*, Мінск, 2006.

przedkoronocyjne) – veiklą. Tačiau aptariant konkrečias sesijas, vartojami lietuvių istoriografijoje nusistovėję pavadinimai. Ši schema leistų išvengti jau šaltiniuose užkoduotos dviprasmybės ir dubliavimo⁶⁸, o prieš LDK konvokacijas susirenkančius seimelius vertėtų vadinti *ikikonvokaciniais* (lenk. *przedkonwokacyjne*). Po Respublikos seimų rinkdavosi *poseiminiai* (lenk. *posejmowe*), arba *reliaciniai* (lot. *relationis*, lenk. *relacyjne*, brus. *рэляцыйныя*) seimeliai. Kai kada šie seimeliai bendrine prasme įvardijami ir *konsultaciniais* (lenk. *konsultacyjnymi*). Nors šių seimelių funkcijos buvo tapačios, tačiau pastarojo meto istoriografijoje juos bandoma išskirti į atskiras seimelių rūšis⁶⁹.

Ne ką mažiau problemiškas seimelių, skirtų deputatams išrinkti į LDK vyriausiąjį tribunolą, įvardijimo klausimas. Lietuvių istoriografijoje terminai įvairuoja ir dažniausiai kaip dvi lygiavertės alternatyvos vartojami *tribunolinių*⁷⁰ (brus. *трыбунальскія*) ir *grabnyčių* (lot. *purificationis*, lenk. *gromniczne*, brus. *грамнічныя*) seimelių pavadinimai. Tiesa, baltarusių ir lenkų istoriografijoje gerokai populiariesnis *deputatinių* (lenk. *deputackie*, brus. *дэпутацкія*) seimelių pavadinimas kai kada yra pritaikomas LDK situacijai⁷¹, o lietuvių istoriografijoje neretai jie dar pavadinami *grauduliniais* seimeliais⁷². Tiesa, pastaruoju metu pasirodė ne itin sėkmingų bandymų įvesti *gromnyčinių* seimelių pavadinimą⁷³. Komplikuotas alternatyvų klausimas verčia ieškoti vieningesnės sistemos ir disertacijoje rinktis *tribunolinių* seimelių pavadinimą. Taip, pirmenybę teikiant institucinėms sąsajoms, išsaugoma lietuvių istoriografijoje išsikristalizuojanti kiek vieningesnė LDK seimelių terminijos sistema.

Tarpuvaldžiu sušaukiami seimeliai pagrįstai istoriografijoje vadinami *kaptūriniais* (lot. *capturalia*, lenk. *kapturowe*, brus. *кантуровыя*), nors kai kada pasitaiko ir bendrinę prasmę turinčio, tačiau ne itin pagrįsto analogo (pvz., *geduliniai* seimeliai⁷⁴) vartojimas. Vietos pareigūnų rinkimų funkcijas vykdė *elekciniai* (lot. *electionis*, lenk. *elekcynny*, brus. *елекцыйныя*) seimeliai. Bandymai kartu vartoti sulietuvintą *rinkiminių* seimelių pavadinimą⁷⁵, deja, plačiau neišplito

⁶⁸ LDK seimeliai, šaltiniuose vadinami *prieškonvokaciniais* (lenk. *przedkonwokacyjni*), buvo sušaukiami prieš LDK konvokacijas XVI–XVII a. ir prieš Respublikos konvokacinius seimus.

⁶⁹ A. Rachuba, išskirdamas poseiminius ir reliacinius seimelius, akcentuoja Respublikos seimo baigties (nutrauktas ar nenutrauktas seimas) faktorių, žr.: Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym...*, s. 201.

⁷⁰ Į lietuvių istoriografiją pirmasis *tribunolinių* seimelių terminą įvedė A. Janulaitis. Tiesa, šiuos seimelius autorius dar vadina *grabnytinių*, žr.: Janulaitis A. *Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas XVI–XVIII amž.*, Kaunas, 1927, p. 44. Bene pirmasis istoriografijoje *tribunolinių* seimelių pavadinimą pradėjo vartoti I. Lappo, žr.: Ларпо И. И. *Великое Княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Литовско-русский повет и его сеймик*, Юрьев, 1911, с. 525.

⁷¹ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 170. Šis terminas pradėtas vartoti ir lietuvių istoriografijoje, plg.: Šmigelskytė-Stukienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla...*, p. 206.

⁷² Raudeliūnas V. *Seimeliai...*, p. 644.

⁷³ *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, Vilnius, 2006, p. 344.

⁷⁴ Avižonis K. *Seimeliai, LE*, Boston, t. XXVII, p. 180; Avižonis K. *Rinkiniai raštai...*, t. IV, p. 282.

⁷⁵ Raudeliūnas V. *Seimeliai...*, p. 644. Šiam terminui pirmenybę suteikiama kai kuriuose naujausiuose tyrimuose, plg.: Vilimas D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*, Vilnius, 2006, p. 105.

lietuvių istoriografijoje. Ekonominis klausimas svarstė *ūkiniai* (lenk. *gospodarczy*) seimeliai. Nors būta ir kitų siūlymų⁷⁶, lietuvių istoriografijoje prigijo būtent šis variantas. Tiesa, pastarojo meto istoriografijoje išskiriami dar *fiskaliniai* (lenk. *fiskalne*) seimeliai⁷⁷, kurių genezės siūloma ieškoti ūkinių seimelių veikloje. Tačiau šių, kaip ir kitų seimelių, rūšių išskyrimas⁷⁸ reikalauja kur kas svaresnės argumentacijos, nes ne itin aišku, ar tai tik skirtingais pavadinimais šaltiniuose įvardijamos tos pačios seimelių sesijos, ar tai skirtingas funkcijas vykdančių seimelių rūšių išskyrimas. Itin retai pirminiuose šaltiniuose fiksuojami *konfederaciniai* (lenk. *konfederacyjne*) seimeliai⁷⁹. Į istoriografinę apyvartą įtraukta ir daugelis kitų seimelių sesijų pavadinimų⁸⁰, tačiau ar jie buvo būdingi LDK seimeliams ir ar taikytini lietuvių istoriografijoje, į tai turėtų atsakyti tolesni tyrimai. Ši terminijos įvairovė skatina kur kas daugiau dėmesio nei iki šiol lietuvių istoriografijoje skirti LDK seimelių sesijų pavadinimų genezės, turinio, paplitimo problemoms.

Problemiškas ir seimelių posėdžiams pirmininkavusio asmens įvardijimas, nes pastarojo meto istoriografijoje greta *maršalkos* pradėtas vartoti *maršalo*⁸¹ terminas. Akivaizdu, jog seimelių dokumentuose terminai įvairuoja (Vilniaus seimelio dokumentuose aptinkami *rektorius* [lenk. *rektor*]⁸² ir *prezidento* [lenk. *prezydent*]⁸³ terminai), tačiau XVIII a. labiausiai paplitęs *direktorius* (lenk. *dyrektor*) terminas. Šis variantas pasirenkamas ir naujausiuose LDK seimelių veiklos tyrimuose⁸⁴.

1.9. Šaltiniai. Atsižvelgiant į skirtingus kriterijus, egzistuoja įvairios disponuojamų šaltinių klasifikavimo galimybės. Šiame darbe svarbiausi šaltiniai pagal jų kilmę ir paskirtį skirstomi į tris pagrindines grupes: *oficialaus*, *privataus* ir *viešojo* pobūdžio. Pagal šią klasifikacijos schemą aptarsime tiek rankraštinius, tiek publikuotus šaltinius. Šioje disertacijoje naudojami iki šiol nepublikuoti įvairaus pobūdžio rankraštiniai šaltiniai, saugomi 17-oje saugyklų: Baltarusijos (2), Lietuvos (3), Lenkijos (11), Rusijos (1) archyvuose ar bibliotekų rankraštyuose.

Oficialaus pobūdžio šaltinių grupę sudaro tiek Vilniaus seimelyje, tiek įvairiose Respublikos ir LDK institucijose priimti dokumentai, todėl šią šaltinių grupę sąlygiškai būtų galima dar pavadinti institucinio pobūdžio šaltiniais. Tačiau tenka pabrėžti, jog tiesiogiai su Vilniaus seimelio

⁷⁶ *Ūkiniai* seimeliai dar vadinami *ekonominiais*, tačiau pastarasis pavadinimas akivaizdžiai sumodernintas, pgl.: Avižonis K. Seimeliai, *LE*, Boston, t. XXVII, p. 180; Raudeliūnas V. Seimeliai..., p. 644.

⁷⁷ Pastebima, kad *fiskaliniai* seimeliai (*boni ordinis*) atsirado XVIII a. ir tai greičiausiai susiję su Šiaurės karo peripetijomis ir svetimų valstybių kariuomenių demaršais, žr.: Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym...*, s. 212.

⁷⁸ A. Rachuba išskiria dar nepaprastuosius *deliberacinius* (lenk. *deliberacyjne*) seimelius, pgl.: Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym...*, s. 204.

⁷⁹ Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym...*, s. 208.

⁸⁰ Lenkijos istoriografijoje taip pat išskiriami *kariniai* (lenk. *wojskowe*), *karališkieji* (lenk. *królewskie*), *podeputatiniai* (lenk. *podeputackie*) seimeliai ir kt. Plačiau žr.: Lityński A. *Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich...*, s. 89–93.

⁸¹ Šmigelskytė-Stukienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla...*, p. 209–241.

⁸² 1712 X 19 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVA*, f. SA, b. 4724, l. 1651.

⁸³ 1769 II 10 Vilniaus seimelio nutarimas, *LVA*, f. 21, ap. 1, b. 127, l. 55v.

⁸⁴ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 60–73, 215.

veikla susijęs vientisas šaltinių kompleksas (pvz., Vilniaus seimelio archyvas) istoriškai nesusiformavo, nes Vilniaus seimelio, kaip ne nuolat funkcionuojančios institucijos, archyvo nebuvo, o dokumentai buvo įrašomi į kitų Vilniaus pavieto ar net LDK bajoriškųjų teisminių institucijų knygas. Tad ir šiandien neturime kompaktiškai vienoje vietoje saugomų su Vilniaus seimelio veikla susijusių dokumentų, o jų paieška kelia nemažų problemų bei reikalauja didžiulių laiko sąnaudų.

Išskirtinas neabejotinai šiam tyrimui svarbiausias šaltinių kompleksas – Vilniaus pilies ir žemės teismų knygos, kuriose ir buvo įrašomi oficialūs Vilniaus seimelio dokumentai. Svarbią vietą užima seimelio instrukcijos, nutarimai (laudos), kredensai, manifestai, protestai, balsavimų rezultatų įrašai, dienoraščiai⁸⁵. Kiek rečiau į pilies ir žemės teismų knygas buvo įrašomi valdovo universalai seimeliams, seimo konstitucijos ir kt. Tačiau oficialiosios dokumentacijos įvairovė⁸⁶ liudija apie šio šaltinių komplekso reikšmę. Verta pabrėžti, jog pavietų teismų kanceliarijos ir jose tvarkoma dokumentacija buvo svarbi Respublikos teisinės sistemos grandis. Be to, tai nebuvo tik teisinių operacijų rejestrai, bet ir informacijos šaltinis apie viešąjį valstybės gyvenimą ir vaivadijos ar pavieto politinio gyvenimo peripetijas, todėl tapo neatskiriamu bajoriškosios visuomenės elementu⁸⁷.

XVIII a. Vilniaus pilies ir žemės teismų knygos ilgą laiką buvo saugomos LDK vyriausiojo tribunolo rūmuose, tačiau amžiaus pabaigoje, į šiuos rūmus perkėlus kitas valstybines institucijas ir pradėjus rūmų remontą, situacija pasikeitė. Vilniaus pilies ir žemės teismų knygos buvo perkeltos į Pilies vartų pastato antrąjį aukštą⁸⁸, čia vykdavo ir teismo posėdžiai⁸⁹. Nors XVIII a. antrojoje pusėje jau ne vienas LDK pavietas turėjo mūrinius teismų pastatus, tačiau Vilniuje pilies ir žemės teismo rūmai (posesijos Nr. 463) pagal M. Knakfuso projektą pradėti statyti 1786 m., o baigti dėl iškilusių finansinių problemų⁹⁰ tik 1794 metais⁹¹. Čia numatyta saugoti ir LDK vyriausiojo

---

⁸⁵ Vilniaus pavieto teismų knygoje rastas įrašytas vienintelis 1794 m. vasario 3–7 d. Vilniaus tribunolinio seimelio dienoraštis, žr.: *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 176–187v. Kiti dienoraščiai išliko didikų giminių ar privačių asmenų fonduose.

⁸⁶ Apie pilies teismų knygoje esančių įrašų klasifikacijos problemas plačiau žr.: Łosowski J. Problemy klasyfikacji wpisów ksiąg grodzkich, *Miscellanea historico-archivistica*, Warszawa, 1999, t. X, s. 27–37.

⁸⁷ Chorążyczewski W., Syta K. Stosunek szlachty polskiej w XV–XVIII w. do ksiąg sądów partykularnych w świetle ustaw sejmowych i sejmikowych, *Miscellanea historico-archivistica*, Warszawa, 1999, t. X, s. 4–6.

⁸⁸ Mienicki R. *Archiwum akt dawnych w Wilnie okresie od 1795 do 1922 roku*, Warszawa, 1923, s. 32; Sliesoriūnas F. *Gedimino aikštė Vilniuje*, Vilnius, 1980, p. 30–31.

⁸⁹ 1790 m. Vilniaus posesijų aprašyme prie Pilies vartų (posesija Nr. 462) yra įrašas: „Brama na Zamkow gdzie Sądow odprawia“, žr.: Schemma do Opisania obszerności Miasta Wilna (...), *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 317, l. 15v.–16.

⁹⁰ Statyboms iš viso išleista 46 915 auksinų, o Vilniaus pilies ir žemės teismų pastatui („na archiwum w Wilnie“) užbaigti 1786–1788 m. laikotarpiu skirta tik 21 611 auksinų, žr.: *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 344, l. 31. Šį klausimą aptarė ir R. Mienickis, plg.: Mienicki R. *Archiwum akt dawnych w Wilnie...*, s. 31–32.

⁹¹ „(...) Archiwum W^oX^aLitt w Wilnie u Zamku tak zwanym starym z Gruntu na nowo wymurowane (...)“, žr.: 1797 XII 28 M. Knakfuso ataskaita apie LDK archyvo Vilniuje statybos išlaidas, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 48, l. 30v. Šio dokumento lietuviški vertimai paskelbti: Drėma V. Duomenys apie architekto Martyno Knakfuso veiklą, *Kultūros barai*, 2003, nr. 2, p. 80–81, 2 priedas; *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. istorinių šaltinių duomenys...*, p. 268–269. Kai kada istoriografijoje šis pastatas klaidingai vadinamas Lietuvos Metrikos archyvo rūmais, žr.: Jurgaitis

tribunolo knygas⁹². Tačiau šiam tyrimui kur kas svarbesnis Vilniaus pilies ir žemės teismų knygų likimo klausimas.

Nors XVIII a. Vilniaus pilies ir žemės teismų knygų išliko daugiausiai, vis dėlto dalis jų žuvo per gaisrus arba buvo sunaikintos istorinių perturbacijų metais. 1794 m. V. Knoringo vadovaujamai carinės Rusijos kariuomenei užėmus Vilnių, Pilies vartų pastate, kur tuo metu buvo saugoma Vilniaus pilies ir žemės teismo knygų dalis, įkurtas sargybos postas. Ši aplinkybė lėmė tai, kad nukentėjo ir minėtų institucijų archyvo knygos, buvo sunaikinta dalis pavienių dokumentų⁹³. 1800 m. spalio 26 d., 8 val. ryte, kilo gaisras Vilniaus žemės teismo pastate, kur sudegė 80 dokumentų ryšulių bei knygų. Čia buvo 37 žemės teismo ir 2 pilies teismo knygos, tiesiogiai susijusios su tiriamuoju laikotarpiu⁹⁴. Senųjų aktų kompleksas, kuriame būta ir su šiuo tyrimu susijusių knygų, nukentėjo ir Pirmojo pasaulinio karo metais⁹⁵, tačiau daugiausia Vilniaus pilies ir žemės teismo knygos, kaip, beje, ir visos tuometinio Vilniaus valstybinio archyvo senųjų aktų knygos, nukentėjo 1939 m. spalio 14–22 d., paskubomis jas išgabenus į Minską. Šią akciją vykdė NKVD daliniai. Pakeliui senųjų aktų knygos buvo iškrovinėjamos įvairiose geležinkelio stotyse (Benekonyse, Minske) ir ten laikomos visiškai tam nepritaikytomis sąlygomis, vėliau keletą metų be tinkamos priežiūros gulėjo Minske, Baltarusijos TSR mokslų akademijos rūsiuose, tiesa, buvo planuojama jas iš Minko pervežti į Maskvą, tačiau prasidėjus karui knygos buvo išmestos tiesiog į gatvę ir paliktos likimo valiai. Galiausiai, susiklosčius palankioms aplinkybėms ir asmeninių pažinčių dėka, Vilniaus pilies ir žemės teismo knygos, kaip ir kitos senųjų aktų knygos, į Vilnių buvo sugrąžintos 1942–1943 metais⁹⁶. Toks jų transportavimas, netinkamos laikymo sąlygos negalėjo neatsiliepti jų būklei, be to, dalis jų tiesiog dingo. Todėl kai kurios teismų knygos ir šiandien yra prastos būklės ir reikalauja restauracijos, o dalies jų išdavimas yra apribotas, taigi sunkiau prieinamos tyrinėtojams.

R. Ar XVIII a. pabaigoje buvo pastatyti Lietuvos Metrikos archyvo rūmai Vilniuje?, *Lietuvos Metrikos naujienos*, Vilnius, 2006, nr. 8, p. 51–55.

⁹² Deklaracya o sądach trybunalskich w Wielkim Xięstwie Litewskim, *VL*, t. IX, s. 419; Sliesoriūnas F. Gedimino aikštė Vilniuje, Vilnius, 1980, p. 14; Wierzchowicka I. Kancelaria Trybunału Litewskiego, *Acta Universitatis Wratislaviensis, No 2294, Prawo*, Wrocław, 2001, t. CCLXXIII, s. 117.

⁹³ Sliesoriūnas F. *Gedimino aikštė Vilniuje*, Vilnius, 1980, p. 30–31 (6 išnaša). R. Mienickis V. Knoringo siekius sunaikinti Vilniaus pilies teismo knygas datuoja 1795 m., žr.: Mienicki R. Archiwa Wielkiego Księstwa Litewskiego, *Pamiętniki VI powszechnego zjazdu historyków polskich w Wilnie 17–20 września 1935 r.*, Lwów, 1935, s. 406.

⁹⁴ 1800 m. spalio 26 d. sudegė tiriamajam laikotarpiui svarbios 1732–1748, 1751, 1757–1767 m. Vilniaus žemės teismo knygos ir 1793–1794 m. Vilniaus pilies teismo knygos, žr.: 1800 X 27 Vilniaus žemės teismo regento Tomo Vileikos pranešimas, *Археографический сборник документов относящихся к истории северозападной Руси*, Вильно, 1867, т. 1, с. 397. Per XIX a. pradžios Vilniaus pilies teismo knygų surašymą 1793–1794 m. knygų nerasta, žr.: 1683–1831 m. Vilniaus pilies teismo knygų sąrašas, sudarytas XIX a. pirmojoje pusėje, *LVI A*, f. 21, ap. 2, b. 3, l. 34. Plačiau apie 1800 m. gaisrą ir jo padarytus nuostolius žr.: Mienicki R. *Archiwum akt dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 roku*, Warszawa, 1923, s. 28–29.

⁹⁵ Mienicki R. *Archiwum akt dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 roku...*, s. 123–125.

⁹⁶ Plačiau apie 1939 m. sovietinės valdžios vykdomą Vilniaus archyvų (tarp jų ir senųjų aktų) naikinimo akciją žr.: Kiaupienė J. Kas išliko Vilniaus archyvus 1939 metų rudenį?, *Mūsų praeitis*, 1990, t. 1, p. 118; Jeglevičius S. 1939 metai ir Lietuvos archyvai, *Mūsų praeitis*, 1992, t. 2, p. 82–95; Шумейко М. Ф. *Собрать рассеянное. О реституции белорусских архивов в прошлом и настоящем*, Минск, 1997, с. 33–39, 53; Wierzchowicka I. Kancelaria Trybunału Litewskiego..., s. 120–121.

Kaip minėta, svarbiausias šiam tyrimui šaltinių kompleksas yra Vilniaus pilies (f. 21)⁹⁷ ir žemės (f. 20)⁹⁸ teismų knygos, saugomos *Lietuvos valstybės istorijos archyve*. Iki šiol išliko su tiriamuoju laikotarpiu susijusios 79 Vilniaus pilies teismo ir 33 Vilniaus žemės teismo knygos. Tačiau proporciškai kur kas daugiau Vilniaus seimelio dokumentų buvo įrašoma į Vilniaus pilies teismo knygas. Antai Vilniaus pilies teismo knygoje Vilniaus seimelio dokumentų įrašymo dažnumas siekia 38 proc. (22,8 proc. nutarimų (laudu) ir 26,6 proc. instrukcijų). Tuo tarpu Vilniaus žemės teismo knygoje seimelio dokumentų įrašymo dažnumas siekia 15,2 proc. (nutarimų (laudu) – 9 proc., instrukcijų – tik 3 proc.) (žr. 7.1 ir 7.2 priedus).

Dar ir šiandien nė kiek nepaseno 1935 m. W. Konopczyńskiego pateiktas teiginys, jog „nė viena Lietuvos vaivadija neturi parengto laudų rinkinio (...)“⁹⁹. Nors tyrinėtojai dažnokai ragina publikuoti šiuos dokumentus, LDK seimelių instrukcijos ir nutarimai dar laukia savo eilės. Tačiau nereikėtų užmiršti, jog esama pavienių Vilniaus seimelių dokumentų publikacijų. Dar XIX a. Vilniuje veikusios Archeografinės komisijos iniciatyva publikuotos 6 tiriamojo laikotarpio Vilniaus seimelio instrukcijos¹⁰⁰ ir 1 lauda¹⁰¹. Tai visi iki šiol publikuoti oficialaus pobūdžio Vilniaus seimelio dokumentai. Akivaizdu, jog būtina parengti Vilniaus seimelių dokumentų publikaciją, atitinkančią šiuolaikinius archeografinius dokumentų publikavimo principus.

Rekonstruojant Vilniaus seimelio pasiuntinių veiklą Respublikos seimuose, yra svarbūs su šios institucijos funkcionavimu susiję oficialaus pobūdžio šaltiniai. Pirmiausia išskirtinas „*Volumina legum*“¹⁰² rinkinys, kuriame sudėti tiriamojo laikotarpio seimų nutarimai – konstitucijos. Tačiau Vilniaus seimelio pasiuntinių veiklos atkūrimas neįmanomas be seimų dienoraščių. Dar XX a. viduryje W. Konopczyńskiego¹⁰³ sudarytoje Respublikos seimų chronologijoje, kurią kiek vėliau papildė H. Olszewskis¹⁰⁴, sufiksuota didesnė dalis tiek rankraštinių, tiek publikuotų XVIII a. seimų dienoraščių. Negalime neiškirti ir itin vertingų K.

⁹⁷ Pagal naują numeraciją tiriamojo laikotarpio Vilniaus pilies teismo knygas sudaro 79 saugojimo vienetai, žr.: *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 73–151. Pagal I. Sprogio katalogą numeraciją buvo kita, žr. 7.1 priedas.

⁹⁸ Pagal naują numeraciją tiriamojo laikotarpio Vilniaus žemės teismo knygas sudaro 34 saugojimo vienetai, žr.: *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 7–40. Pagal I. Sprogio katalogą numeracija buvo kita, žr. 7.2 priedas.

⁹⁹ „Ani jedno województwo litewskie nie ma porządnego zbioru laudów (...)“⁹⁹, žr.: Konopczyński W. *Przegląd badań nad dziejami Litwy w XVIII w. (1696–1795)*, *Pamiętniki VI powszechnego zjazdu historyków polskich w Wilnie 17–20 września 1935 r.*, Lwów, 1935, s. 43–44.

¹⁰⁰ 1724 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, *Akty, издаваемые Виленскою археографическою коммисиею для разбора древних актов* (toliau – *ABAK*), 1875, t. 8, p. 353–370; 1729 VII 15 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, 1875, t. 8, p. 371–380; 1733 VII 18 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, 1886, t. 13, p. 151–159; 1735 VI 15 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, 1886, t. 13, p. 168–171; 1735 VIII 24 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, 1886, t. 13, p. 176–187; 1738 IX 01 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, 1875, t. 8, p. 380–388; 1764 XI 2 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, 1886, t. 13, p. 222–236.

¹⁰¹ 1764 II 6 Vilniaus seimelio lauda, *ABAK*, 1886, t. 13, p. 217–221.

¹⁰² *Volumina legum*, Petersburg, 1860, t. VI–VIII; *VL*, Kraków, 1889, t. IX; *VL*, Poznań, 1952.

¹⁰³ Konopczyński W. *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, Kraków, 1948, s. 161–169.

¹⁰⁴ Olszewski H. *Nowe materiały do Chronologii sejmów polskich*, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 1957, t. IX, zes. 2, s. 253–258.

Jarochowskio¹⁰⁵ ir W. Konopczyńskio¹⁰⁶ XVIII a. pirmosios pusės seimų dienoraščių publikacijų. Atskirai paminėtinos lengvai prieinamos internetinės seimų dienoraščių publikacijos. Išskirtinos Lenkijos Kórniko bibliotekoje saugomų 1764 m. Varšuvos konvokacinio¹⁰⁷ ir 1793 m. Gardino¹⁰⁸ seimų dienoraščių publikacijos.

Pirmą kartą Lietuvos istoriografijoje plačiau panaudoti ir 1756¹⁰⁹, 1781¹¹⁰, 1782¹¹¹, 1791¹¹² m. LDK vyriausiojo tribunolo dienoraščiai, leidžiantys kur kas daugiau sužinoti apie Vilniaus seimelio deputatų tribunolinę veiklą.

Privataus pobūdžio šaltinių grupę sudaro su tam tikrais asmenimis ar jų grupėmis susiję tiek rankraštiniai, tiek spausdinti dokumentai, naratyvinio pobūdžio kūriniai. Čia išskirtinos kelios svarbiausios grupės: korespondencija, atsiminimai, dienoraščiai ir kt.

Apšvietos epochoje suintensyvėjus parlamentiniam gyvenimui išauga ir vienos iš svarbiausių socialinės komunikacijos priemonių – politinės korespondencijos reikšmė¹¹³. Vilniaus seimelio veiklai atskleisti svarbi Sapiegų giminės korespondencija¹¹⁴. Ne ką mažiau reikšminga ir Vilniaus vaivados Karolio Stanislovo Radvilos „Pone Mylimasis“¹¹⁵, Vilniaus vaivadijos pavaivadžio Mikalojaus Antano Petrusevičiaus¹¹⁶ ar kitų didikų korespondencija, iš kurios atsiskleidžia užkulisinės politinės kombinacijos renkant seimeliuose pasiuntinius, deputatus. Atskirai vertėtų paminėti LDK didikų seimeliams rašytus laiškus, kurie buvo perskaitomi seimelių posėdžiuose, taip įgaudami viešą pobūdį.

Svarbią vietą XVIII a. LDK seimelių veiklos tyrimuose užima ir dažnokai istoriografijoje eksploatuojami atsiminimai bei dienoraščiai. Tai pakankamai subjektyvūs šaltiniai¹¹⁷, tačiau neretai padedantys užpildyti oficialiosios dokumentacijos spragas. Tenka sutikti su A. B. Zakszewskio

---

¹⁰⁵ *Teka Gabryela Junoszy Podoskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego*, wydana przez Kazimirza Jarochowskiego, Poznań, 1855, t. II; 1856, t. III–IV; 1862, t. VI.

¹⁰⁶ *Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII*: t. I, Dyaryusz Sejmu z r. 1748, wydał Władysław Konopczyński, Warszawa, 1911; *Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII*: t. II, Dyaryusz Sejmu z r. 1746, wydał Władysław Konopczyński, Warszawa, 1912; *Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII*: t. III, Dyaryusze Sejmów z lat 1750, 1752, 1754, wydał Władysław Konopczyński, Warszawa, 1937.

¹⁰⁷ 1764 m. Varšuvos konvokacinio seimo dienoraštis, www.bkpan.poznan.pl/biblioteka/ELITY/SEJM1764/.

¹⁰⁸ 1793 m. Gardino seimo dienoraštis, www.bkpan.poznan.pl/biblioteka/ELITY/SEJM1793/.

¹⁰⁹ 1756 m. LDK vyriausiojo tribunolo atidarymo (*Reassumpcyi*) dienoraštis (apima tik 1756 V 1–3), *BCz*, 604, l. 642–649; žinomi kiti šio tribunolo atidarymo aprašymai saugomi: *AGAD*, ZBS, 4/9, p. 33–38; *APKr.*, AS, Teka 136 Plik 35.

¹¹⁰ 1781 m. LDK vyriausiojo tribunolo Gardino kadencijos dienoraštis, *AGAD*, ZBS, 131/155.

¹¹¹ 1782 m. LDK vyriausiojo tribunolo Vilniaus kadencijos dienoraštis, *AGAD*, ZBS, 58/74.

¹¹² 1791 m. LDK vyriausiojo tribunolo dienoraštis (apima 1791 V 1 – IX 30), *BPW*, akc. 282.

¹¹³ Jurkiewicz W. *Korespondencja elit Polski stanislawowskiej: analiza wybranych kregów korespondencyjnych*, Bydgoszcz, 1992, s. 5.

¹¹⁴ *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *MAB RS*), f. 139 (Sapiegų korespondencija).

¹¹⁵ *Korespondencya ks. Karola Stanisława Radziwiłła wojewody Wileńskiego „Pane Kochanku“ 1762–1790*, wydał K. Waliszewski, Kraków, 1888.

¹¹⁶ *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie* (toliau – *AGAD*), dz. V, 11536.

¹¹⁷ Dienoraščiuose galima įžvelgti kur kas mažiau tendencingumo nei atsiminimuose, žr.: Czaplinski W. Pamiętnik jako źródło dla historyka nowożytnego, *Pamiętnikarstwo Polskie*, 1972, rok II, Nr. 2, s. 3–5.

nuomone¹¹⁸, jog tik vienintelis visoje LDK Bresto seimelis sulaukė to meto įvykių liudininko Martyno Matuševičiaus išskirtinio dėmesio ir išsamių šio seimelio posėdžių aprašymų. Tačiau nors ir ne tokių išsamių, neretai tik fragmentiškų užuominų ar pavienių Vilniaus seimelio posėdžių aprašymų galima rasti ir bajoriškuose atsiminimuose ar dienoraščiuose. Šiam tyrimui svarbūs žymių parlamentarų Minsko vaivados Kristupo Zavišos¹¹⁹ ir jau minėto Martyno Matuševičiaus¹²⁰ atsiminimai. XVIII a. antrojoje pusėje bajoriškų atsiminimų pagausėja, tačiau tik kai kuriuose iš jų kiek išsamiau pristatoma Vilniaus seimelio pasiuntinių parlamentinė veikla. Ketverių metų seimo veiklos laikotarpiui priklauso publicisto ir parlamentaro Julijano Ursyno Niemcevičiaus¹²¹, Mykolo Klefo Oginskio¹²² atsiminimai. Vilniaus seimelio veiklos užkulisiai atskleidžiami Vilniaus vaivados Mykolo Kazimiero Radvilos „Žuvelės“¹²³, Vilniaus koadjutoriaus Juozapo Stanislovo Sapiegos¹²⁴ dienoraščiuose. Bendras visų šių atsiminimų bei dienoraščių bruožas – fragmentiškas pavienių Vilniaus seimelių posėdžių aprašymas ar tik asmeninio santykio su šiuo įvykiu užfiksavimas (pvz., dalyvavimas ar nedalyvavimas seimelio posėdyje, išrinkimas į vienas ar kitas pareigas ir pan.); be to, pasitaiko klaidų ir netikslumų.

Viešojo pobūdžio šaltinių grupę pirmiausia sudaro įvairūs tiek rankraštiniai, tiek spausdinti periodiniai leidiniai – politiniai kalendoriai, laikraščiai ir kt. XVIII a. visoje Europoje kalendoriai, laikraščiai tampa svarbia kasdienio gyvenimo dalimi bei reikšmingu informacijos sklaidos įrankiu¹²⁵. Tiek politiniuose kalendoriuose, tiek spausdintuose laikraščiuose buvo publikuojami į Respublikos seimus išrinktų pasiuntinių, LDK vyriausiojo tribunolo deputatų sąrašai, dažnokai nurodomas tribunolinių seimelių rinkimosi laikas ir kt. Bene svarbiausi šiam tyrimui buvo spausdinti laikraščiai „Gazeta Warszawska“, „Gazeta Narodowa Wileńska“, „Kuryer Litewski“, „Kurjer Wilenski“ (įvairių metų komplektai ir jų priedai), be to, reikėtų išskirti Vilniuje leistą „Gazety Wilenskie“ ir Varšuvoje leistą „Kuryer Polski“. Čia buvo pateikiami trumpoki, bet gana informatyvūs kai kurių Vilniaus seimelio posėdžių aprašymai, minimi seimelio sesijas atidarantys

¹¹⁸ Zakszewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa, 2000, s. 18.

¹¹⁹ *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego (1666–1721)*, wydanie z oryginalnego rękopisu i opatrzonę przypisami przez Juliana Bartoszewicza, Warszawa, 1862.

¹²⁰ Matuszewicz M. *Diariusz życia mego*, tekst opracował i wstęp poprzedził Bohdan Królikowski, komentarz Zofii Zielińskiej, Warszawa, 1986, t. 1–2. Kai kurie šių atsiminimų fragmentai, susiję su Vilniaus seimelio veikla (pvz., apie 1756 m. Vilniaus seimelį), išversti į lietuvių kalbą, žr.: *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1955, t. 1, p. 317–318.

¹²¹ Niemcewicz U. J. *Pamiętniki czasów moich*, tekst opracował i wstęp poprzedził Jan Dihm, Warszawa, 1957, t. 1.

¹²² Oginskis M. K. Atsiminimai. Apie Lenkiją ir lenkus nuo 1788 iki 1815 metų pabaigos, Vilnius, 2007, t. 1.

¹²³ Mykolo Kazimiero Radvilos „Žuvelės“ dienoraštis, AGAD, AR, VI, II–80a. Dalį šio dienoraščio išvertė į baltarusių kalbą ir publikavo V. Areška, žr.: Дзярыюш князя Міхала Казімера Радзівіла ваяводы Віленскаго гетмана Вялікага В. К. Літ., *Спадчына*, 1994, Ho. 4, c. 21–47; 1994, Ho. 5, c. 37–57; 1995, Ho. 1, c. 52–65; Ho. 2, c. 47–76; Ho. 3, c. 100–137; Ho. 4, c. 35–60; Ho. 5, c. 135–161; Ho. 6, c. 170–199; 1996, Ho. 1, c. 195–223.

¹²⁴ Juozapo Stanislovo Sapiegos dienoraštis, BN, BOZ, 941. Už nuorodą dėkoju Baltarusijos istorikui dr. A. Macukui.

¹²⁵ Hof im U. *Švietimo epochos Europa*, [Vilnius], 1996, p. 176; Urbaitytė R. Kaip sklido naujienos? Informacijos tiekėjai LDK didikams, *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 37–46. Įdomų faktą, jog XVII a. pabaigoje į kalendorius buvo rašomi bajorų dienoraščiai užfiksavo dr. E. Meilus, žr.: Meilus E. XVII a. pabaigos Lietuvos bajorų kasdienybė pagal jų dienoraščius, *Kultūrų sankirtos*, Vilnius, 2000, p. 309–325.

asmenys, seimelio direktoriai, spausdinami pasiuntinių į Respublikos seimus ir deputatų į LDK vyriausiąjį tribunolą sąrašai, kai kada pateikiami netgi seimų dienoraščių fragmentai, seimo konstitucijos ar valdovų universalai. Spausdintus laikraščius papildo gan vertinga tiek Lietuvos¹²⁶, tiek Lenkijos¹²⁷ archyvuose ar bibliotekų rankraštynuose saugomų rankraštinų laikraščių informacija. Tiesa, pastaruoju metu dalis iš Vilniaus rašytų rankraštinų laikraščių jau publikuota¹²⁸.

Šiai šaltinių grupei priskirtinos Respublikos seimuose pasakytos Vilniaus seimelio pasiuntinių kalbos¹²⁹, kuriose atsispindėdavo ne tik instrukcijose keliami reikalavimai, bet ir platesnės politinės programos. Kartografiniai bei ikonografiniai šaltiniai nors atlieka tik pagalbinę funkciją, tačiau gelbsti tikslinant Vilniaus seimelio posėdžių vietą¹³⁰. Akivaizdu, jog šiame kontekste svarbiausi XVIII–XIX a. pradžios tiek atskirų Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje buvusių pastatų, tiek bendrieji Vilniaus planai¹³¹.

1.10. Istoriografijos apžvalga. Jau sulaukėme bendrųjų LDK seimelių veiklos tyrimų tendencijų apžvalgos bei tam tikrų laikotarpių specifikos paryškimo¹³². Dėl šios priežasties, nesileisdami į platesnę LDK seimelių veiklos tyrimų analizę, stabtelsime tik prie XVIII a. Vilniaus seimelio veiklos tyrimų aptarimo. Pirmiausia reikėtų pastebėti, jog neįskaitant jau minėtų šio darbo autoriaus pavienių publikacijų, specialiai skirtų tyrimų sulaukė tik XVI a. antrosios pusės – XVII a. pirmosios pusės Vilniaus seimelio veikla¹³³.

¹²⁶ MAB RS, f. 9, b. 3013 (1778–1781); f. 17, b. 214 (1767–1779), b. 215 (1784–1794).

¹²⁷ XVIII a. rašyti rankraštiniai laikraštukai saugomi Varšuvos vyriausiąjame senųjų aktų archyve ir įvairiose Lenkijos bibliotekose, žr.: AGAD, AR, dz. XXXIV, 335, 352, 379, 383, 438, 459, 466, 471, 472, 476, 479, 488, 496; Biblioteka Kórnicka (toliau – BK), Nr. 1026; ZGP, APT, Nr. 34, 35. Už galimybę pasinaudoti išrašais dėkoju kolegai doc. dr. A. Ragauskui.

¹²⁸ *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, Vilnius, 2006, p. 342–344.

¹²⁹ *Zbiór mów i pism niektorych w czasie Seymu stanow skonfederowanych*, Wilno, 1789, t. VII.

¹³⁰ Glemža L. Vilniaus Žemutinės pilies ansamblio topografija istoriniuose šaltiniuose, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, Vilnius, 2006, p. 254.

¹³¹ Plačiau apie šių šaltinių specifiką ir svarbą žr.: Janonienė R. XVI–XIX a. Vilniaus Žemutinės pilies ikonografiniai šaltiniai, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos...*, p. 20–43.

¹³² Istoriografija aptariama Andrzejaus B. Zakrzewskio straipsnyje, žr.: Zakrzewski A. B. Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego (połowa XVI – koniec XVIII w.), *Parlamentaryzm w Polsce we współczesnej historiografii*, Warszawa, 1995, s. 100–106. Naujausi LDK seimelių veiklos tyrimai taip pat pristatomi Trakų seimelio veiklai nušviesti skirtoje monografijoje, žr.: Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa, 2000, s. 12–17. Apie LDK seimelių tyrimus tik fragmentiškai užsimenama naujausios Andrzejaus Rachubos monografijos istoriografijos apžvalgoje, žr.: Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa, 2002, s. 5–10.

¹³³ Seredyka J. Instrukcje powiatu Wileńskiego na sejmj panowania Zygmunta III Wazy, *Śląski kwartalnik historyczny, Sobótka*, 1993, Roczn. XLVIII, nr. 2–3, s. 189–197; Wisner H. Efektywność przedsejmowego sejmiku wileńskiego w pierwszej połowie XVII wieku, *Czasy Nowożytnie*, 2000, t. XII (XIII), s. 57–81; Wisner H. *Rzeczypospolitan Wazów: czasy Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa, 2002, s. 137–159; Lulewicz H. Najstarsza znana instrukcja sejmikowa z Wielkiego Księstwa Litewskiego. Sejmik wileński przed sejmem warszawskim 1570 roku, *Studia historyczno-prawne: prace dedykowane Profesorowi Janowi Seredyce w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, red. J. Dorobisz, W. Kaczorowski, Opole, 2004, s. 171–180.

Paradoksalu, tačiau Vilniaus seimelio veikla liko nuošalyje praktiškai visose Vilniaus istorijos sintezėse. Priežastys pakankamai aiškios, nes pirmosios (pvz., I. J. Kraszewskio¹³⁴) sintezės buvo skirtos ne tik Vilniaus, bet ir visos Lietuvos istorijai¹³⁵. Tuo tarpu XX a. sintezėse dažniausiai apsiribota „miestietiškojo“ Vilniaus istorijos pristatymu. Antai 1968 m. išleistame pirmajame „Vilniaus miesto istorijos“ tome, J. Jurginio parašytoje dalyje, pateikiama vienintelė žinutė apie 1732 m. Vilniaus tribunolinio seimelio epizodą¹³⁶, tačiau ir jis labiau siejasi su Vilniaus universiteto studentijos kasdienio gyvenimo peripetijoms, nei tiesiogiai atspindi seimelio veiklos specifiką.

Atidžiau pažvelgus į istoriografiją matyti, jog vyrauja su Vilniaus seimelio veikla susiję sinchroniai tyrimai. Daugelis tyrinėtojų dažniausiai naudojo tas pačias XVIII a. publikuotas Vilniaus seimelio instrukcijas, itin retai į istoriografinę apyvartą įvesdami naujų dokumentų. Dar tarpukariu Ivanas Lappo bene pirmasis Lietuvos istoriografijoje plačiau panaudojo publikuotas XVIII a. Vilniaus seimelio instrukcijas tyrinėdamas LDK valstybingumo problemą po 1569 m. Liublino unijos¹³⁷, tačiau tai jam pravertė tik atskleidžiant bajorijos siekius ir požiūrį į daugelį valstybinio gyvenimo klausimų. Adolfas Šapoka savo pirmojoje iki šiol nepublikuotoje disertacijoje, skirtoje Ketverių metų seimo veiklai nušviesti, vienas iš pirmųjų ir iki šiol bene plačiausiai, remdamasis kruopščiai surinktomis instrukcijomis¹³⁸ ir kitais šaltiniais, aptarė 1788 ir 1790 m. Vilniaus priešseiminių seimelių veiklą¹³⁹. Nors šiuos A. Šapokos sukauptus šaltinius, ypač seimelių instrukcijas, intensyviai eksploatavo vėlesni lietuvių istorikai, tačiau mums rūpimų seimelių instrukcijų niekas išsamiau neištyrė. Tarpukariu A. Šapoka buvo praktiškai vienintelis lietuvių istorikas, intensyviai tiriantis XVIII a. LDK seimelių veiklą, tad ir kitose jo studijose bent fragmentiškai naudojami ir kiti Vilniaus seimelio dokumentai¹⁴⁰. XX a. pirmosios pusės Lenkijos istoriografijoje išskirtinos LDK seimelių sinchroniniams tyrimams skirtos A. Kelenkiewiczównos¹⁴¹ ir K. Adolphowos¹⁴² studijos, kuriose į istoriografinę apyvartą įtrauktos

¹³⁴ XVIII a. apima paskutinis tomas, žr.: Kraszewski J. I. *Wilno od początków jego do roku 1750*, Wilno, 1841, t. 4.

¹³⁵ Ragauskas A. *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje*, Vilnius, 2002, p. 14.

¹³⁶ Jurginis J., Merkys V., Tautavičius A. *Vilniaus miesto istorija: nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos*, Vilnius: Mintis, 1968, t. 1, p. 183. Ši informacija perimta iš W. Szulco tyrimų, plg.: Szulc W. *Spory Akademji Wileńskiej z pijarami o wyłączne prawo na szkoły 1723–1753, Ateneum Wileńskie*, 1939, r. 14, z. 1, s. 112.

¹³⁷ I. Lappo rėmėsi 1724, 1729, 1738, 1766 m. Vilniaus seimelio instrukcijomis, žr.: Lappo I. *Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos*, Kaunas, 1932, p. 137–139.

¹³⁸ LDK seimelių instrukcijas A. Šapoka rinko lenkų okupuotame Vilniuje 1933 m. liepos 31 – rugpjūčio 18 dienomis. Apie tai plačiau žr.: Ragauskas A. *Adolfo Šapokos darbai apie Vilniaus miesto istoriją, Mūsų praeitis*, 1997, Nr. 5, p. 125.

¹³⁹ Šapoka A. *Lietuva Reformų seimo metu. Iki 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos*, MAB, f. 233, b. 116, p. 118–122, 388–393; b. 117, p. 118–122, 388–393.

¹⁴⁰ Išskyrus Ketverių metų seimo veiklos laikotarpį, A. Šapoka daugiausia rėmėsi publikuotomis aptariamo laikotarpio 1724, 1729, 1738, 1764 m. Vilniaus seimelių instrukcijomis, žr.: Šapoka A. *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų Liublino unijos, jų valstybinių santykių bruožai*, Kaunas, 1938, p. 98, 166, 240, 265, 282, 291, 292.

¹⁴¹ Kalenkiewiczówna A. *Rozkład partji Tyzenhauza na tle sejmików litewskich, Księga pamiątkowa kół historyków słuchaczy uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1913–1933 (Alma Mater Vilnensis biblioteka, zes. III)*, Wilno, 1933, s. 134–135.

1776–1782 m. Vilniaus seimelio instrukcijos. Tačiau, skirtingai nei Lietuvos istoriografijoje, pradėtos kelti ir gan aktualios dvasininkijos, miestiečių dalyvavimo seimeliuose problemos. Antai J. Kurczewskis¹⁴³ atkreipė dėmesį į kapitulos atstovų dalyvavimą Vilniaus seimelio posėdžiuose, o W. Studnickis¹⁴⁴ ir W. Kowalenka¹⁴⁵ teigė, jog Vilniaus miestiečiai dalyvavo Vilniaus seimelio veikloje. Šie pavieniai teiginiai, dažniausiai paremti fragmentiškais šaltinių užuominomis, nebuvo išplėtoti ar kaip nors išsamiau pagrįsti, tačiau šių klausimų kėlimas jau buvo žingsnis į priekį.

Sovietmečiu ir pastaruoju metu išskirtinę vietą Lietuvos istoriografijoje tiriant LDK seimelius, tarp jų ir Vilniaus, užima Mečislovo Jučo studijos. Šis tyrinėtojas, nagrinėdamas XVIII a. socialines ir politines problemas, ko gero, iki šiol plačiausiai panaudojo viso aptariamo laikotarpio pavienes Vilniaus priešseiminių seimelių instrukcijas¹⁴⁶. Be to, M. Jučas, naudodamasis LDK seimelių dokumentais, išsamiai aptarė ir XVIII a. religinių kontraversijų klausimą¹⁴⁷. Publikuotomis XVIII a. Vilniaus seimelio instrukcijomis savo apibendrinamojo pobūdžio studijose fragmentiškai rėmėsi ir teisės istorikas Stasys Vansevičius¹⁴⁸ bei miestų padėtį tyrinėjęs Vincas Kryževičius¹⁴⁹. Lenkijos istoriografijoje išskirtina išsami J. Michalskio studija, skirta 1788 m. priešseiminių seimelių veiklai¹⁵⁰. Beje, Londone pasirodė ir S. Kościałkowski monografija, skirta Antano Tyzenhauzo politinei biografijai, joje atskirai analizuojama šio žymaus XVIII a. antrosios pusės politiko įtaka LDK seimeliams. S. Kościałkowski atkreipė dėmesį į XVIII a. aštuntajame

---

¹⁴² Adolphowa K. Szlachta litewska wobec zbioru praw Andrzeja Zamoyskiego (w świetle litewskich instrukcyj poselskich z lat 1776, 1778, 1780 I 1782), *Księga pamiątkowa koła historyków słuchaczy uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1913–1933 (Alma Mater Vilnensis biblioteka, zesz. III)*, Wilno, 1933, s. 166–167.

¹⁴³ Kurczewski J. *Biskupstwo wileńskie*, Wilno, 1912, s. 112.

¹⁴⁴ Studnicki W. Czy Wilno wysyłało posłów na sejmy dawnej Rzeczypospolitej?, *Przegląd historyczny*, 1908, t. VII, s. 327.

¹⁴⁵ Kowalenko W. Geneza udziału stołecznego miasta Wilna w sejmach Rzeczypospolitej, *Ateneum Wileńskie*, 1927, rocz. 4, s. 91–129.

¹⁴⁶ M. Jučas panaudojo 1712, 1719, 1721, 1724, 1729, 1733, 1738, 1746, 1748, 1788, 1790 m. Vilniaus priešseiminių seimelių instrukcijas, išlikusias Vilniaus pilies ir žemės teismų knygoose, žr.: Jučas M. *Baudžiavos irimas Lietuvoje*, Vilnius, 1972, p. 214–215; Ючас М. А. Литовская шляхта и царизм в XVIII в. (по материалам шляхетских сеймиков), *Феодальная Россия во всемирно-историческом процессе*, Москва, 1972, с. 407–445; Jučas M. XVIII a. socialinės ir politinės problemos Lietuvos pavių seimeliuose, *Lietuvos istorijos metraštis. 1973 m.*, Vilnius, 1974, p. 21–37; Jučas M. *Lietuvos ir Lenkijos unija*, Vilnius, 2000, p. 221–222, 290–291, 303–304, 307, 316, 318, 321, 324, 326.

¹⁴⁷ Jučas M. Katalikų unitų ir graikų orientalistų kontroversijos XVIII a. pirmojoje pusėje, *Lietuvių katalikų mokslo akademija. Metraštis*, Vilnius, 1998, t. XII, p. 317–325. Tačiau šioje publikacijoje autorius nesiremia XVIII a. Vilniaus seimelio dokumentais.

¹⁴⁸ S. Vansevičius savo studijose panaudojo publikuotas 1724, 1729, 1766 m. Vilniaus seimelio instrukcijas, žr.: Vansevičius S. *Feodalinės Lietuvos valstybingumas po Liublino unijos*, Vilnius, 1988, p. 54, 87, 87–88.

¹⁴⁹ V. Kryževičius plačiau analizavo LDK bajorijos požiūrį į miestus ir panaudojo tik 1790 m. Vilniaus seimelio instrukciją, žr.: Kryževičius V. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų ūkinė politika miestų atžvilgiu XVII–XVIII a., *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1988, t. 29, p. 23–33.

¹⁵⁰ Michalski J. Sejmiki poselskie 1788 roku. I. Sytuacja polityczna w początkach 1788 r., *Przegląd historyczny* (toliau – PH), 1960, t. LI, z. 1, s. 52–73; Michalski J. Sejmiki poselskie 1788 r. (cz. II). Przebieg sejmików, *PH*, z. 2, s. 331–367; Michalski J. Sejmiki poselskie 1788 r. Część III. Wyniki, *PH*, z. 3, s. 465–482.

dešimtmetyje Vilniaus seimelyje vykusią Tiškevičių ir Radvilų, kuriuos rėmė A. Tyzenhauzas, politinę konfrontaciją¹⁵¹.

Pastaruoju metu Lietuvos istoriografijoje daugiausia dėmesio skiriama 1788–1790 m. LDK seimelių instrukcijoms, jų turinį savo studijose analizavo Eligijus Raila¹⁵² ir Liudas Glemža¹⁵³. Remdamasis XVIII a. antrosios pusės LDK seimelių instrukcijomis, Lietuvos Metrikos likimo klausimą nagrinėjo Zigmantas Kiaupa¹⁵⁴. 1793 m. LDK priešseiminių seimelių veiklą pastaruoju metu išsamiau tyrinėjo Ramunė Šmigelskytė-Stukienė¹⁵⁵. Ši tyrinėtoja neapsiribojo 1793 m. Vilniaus priešseiminio seimelio instrukcijos turinio analize, bet palietė ir seimelio sudėties klausimą detaliau pristatydama posėdžio dalyvius. XVIII a. ikiseiminių Vilniaus seimelių veikla domėjosi ir Lenkijos tyrinėtojai. Didžiausi nuopelnai šioje srityje priklauso teisės istorikui Andrzejui B. Zakrzewskui, kuris, įvairiais aspektais aptardamas LDK bajorijos siekius, naudojo ir Vilniaus seimelio instrukcijas¹⁵⁶. Tiesa, šis tyrinėtojas nekėlė sau tikslo ištirti Vilniaus seimelio veiklą, nes visą dėmesį sutelkė į antrą pagal rangą LDK – Trakų vaivadijos seimelį, o Vilniaus seimelio dokumentus naudojo galimoms analogijoms atskleisti. T. Wasilevskis¹⁵⁷ atkreipė dėmesį į miestiečių dalyvavimo Vilniaus seimelyje problemą, tarsi bandydamas „sustiprinti“ dar tarpukariu W. Kowalenkos išdėstytą teiginių argumentaciją, tačiau tarp lietuvių istorikų sulaukė kritinio įvertinimo¹⁵⁸. Gana fragmentiškai 1790 m. Vilniaus seimelio instrukcijos turinį aptarė Z. Zielinska¹⁵⁹. Analizuodamas 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos aprobavimo klausimą 1792 m. Respublikos tribunoliniuose seimeliuose, W. Szczygielskis monografijoje nemaža vietos paskyrė ir

---

¹⁵¹ Kościalkowski S. *Antoni Tyzenhauz, podskarbi nadworny litewski*, Londyn, 1970, t. I, s. 114–115.

¹⁵² E. Raila savo straipsnyje panaudojo dar A. Šapokos surinktas 1788 ir 1790 m. Vilniaus priešseiminių seimelių instrukcijas, žr.: Raila E. Lietuvos bajorų požiūris į Ketverių metų seimo reformas (pagal seimelių instrukcijas), *Lietuvos istorijos studijos*, 1996, t. 3, p. 28–35.

¹⁵³ Glemža L. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos požiūris į miestų problemą Ketverių metų seimo laikais (1788–1792), *Lietuvos istorijos metraštis. 2001 metai*, Vilnius, 2002, t. 1, p. 60–61.

¹⁵⁴ Kiaupa Z. Lietuvos Metrika – Lietuvos bajorų rūpestis XVIII a. pabaigoje, *Lietuvos Metrika. 1991–1996 m. tyrinėjimai*, Vilnius, 1998, p. 193–202; Kiaupa Z. The Lithuanian Metrika and the Lithuanian Nobility at the End of the Eighteenth Century, *Lithuanian historical studies*, 1996, t. 1, p. 78–83.

¹⁵⁵ Šmigelskytė-Stukienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius, 2003, p. 210–214; Šmigelskytė-Stukienė R. Politinis realizmas ir iliuzijos (LDK bajorijos pozicijos), *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 77–78.

¹⁵⁶ Andrzejus B. Zakrzewskis daugiausia naudojo publikuotas 1724, 1729 m. Vilniaus seimelio instrukcijas ir 1790 m. instrukciją, saugomą A. Šapokos fonde, žr.: Zakrzewski A. B. Szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec odrębności Litwy w ramach Rzeczypospolitej (W świetle instrukcji sejmikowych XVI–XVIII w.), *Senosios raštijos ir tautosakos sąveika: kultūrinė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės patirtis (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 6)*, Vilnius, 1998, p. 261–277.

¹⁵⁷ Wasilewski T. Nobilitacje miast w dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, *Czas przestrzen praca w dawnych miastach*, Warszawa, 1991, s. 377.

¹⁵⁸ Ragauskas A. Vilniaus miesto valdančiojo elito dalyvavimas seimuose XVII a. antrojoje pusėje, *Lituanistica*, 1998, nr. 4 (36), p. 20; Ragauskas A. *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius, 2002, p. 316–321.

¹⁵⁹ Zielińska Z. „O sukcesyi tronu w Polsce“ 1787–1790, Warszawa, 1991, s. 216. Paminėtinas ir šiai temai skirtas autorės straipsnis, tačiau jame apie Vilniaus seimelį net neužsimenama, žr.: Zielinska Z. Sejmiki 8 lutego 1790 – pierwsze referendum na temat dokonania sejmku, *Wiek Oświecenia*, 1993, t. 9, s. 113–125.

Vilniaus tribunolinio-reliacinio seimelio peripetijoms atskleisti¹⁶⁰. XVIII a. vidurio politinius procesus tyrusi M. Czeppe savo monografijoje pakankamai nuosekliai išanalizavo 1759–1763 m. Vilniaus ikiseiminių ir tribunolinių seimelių eigą bei pasiuntinių ir deputatų rinkimų peripetijas¹⁶¹, tačiau praktiškai liko neišnaudotos oficialiosios dokumentacijos teikiamos galimybės. Pastaruoju metu pasirodė vertinga W. Szwacińskiego studija, skirta 1764 m. prieškonvokaciniams seimeliams; autoriui buvo žinomos dvi Vilniaus seimelio instrukcijos, tačiau jų turinys liko neatskleistas¹⁶².

Taigi nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio istoriografijoje gan plačiai pradėtos naudoti Vilniaus priešseiminių seimelių instrukcijos ne tik aptariant platų su LDK valstybingumu susijusių problemų spektrą, bet ir tiriant tiek chronologiškai siauresnius laikotarpius, tiek specifines XVIII a. temas. Tačiau tenka pripažinti, jog šie Vilniaus seimelio dokumentai dažniausiai buvo naudojami sporadiškai, dėl tyrimų specifikos neatliekant išsamesnių kompleksinių nei pačių dokumentų, nei priešseiminių seimelių posėdžių tyrimų. Tačiau akivaizdu, jog priešseiminiai Vilniaus seimeliai sulaukė daugiausia tyrinėtojų dėmesio, kiek primirštant kitas seimelių rūšis. Antai kiek daugiau dėmesio sulaukė tik 1759–1763, 1792 m. Vilniaus tribunoliniai seimeliai, o kalbant apie kitas seimelių rūšis (pvz., elekcinis, kaptūrinis, ūkinis ir kt.), istoriografijoje sudėtinga surasti net fragmentiškų užuominų. Tad apibendrinant istoriografinės situacijos apžvalgą galima nesunkiai pastebėti, jog labiausiai tirtas yra parlamentinis Vilniaus seimelio veiklos aspektas, visiškai ignoruojant kitą – seimelių veikloje besireiškiančios bajoriškosios savivaldos aspektą. Tad, matyt, visiškai neatsitiktinai ir pastarojo meto LDK seimelių tyrimuose dažniausiai seimelių veikla įspaudžiama į LDK parlamentinę sistemą, apie savivaldą visiškai užmirštant.

Tačiau negalime nepaminėti šiam tyrimui itin svarbių Respublikos seimelių sistemos funkcionavimui skirtų sintezių. Vienas iš pirmųjų XVIII a. Respublikos seimelių veiklą pabandė aptarti J. Michalskis¹⁶³, tiesa, daugiausia dėmesio skirdamas Lenkijos situacijai. Analogiškos tendencijos vyrauja ir A. Lityńskiego XVIII a. antrosios pusės Respublikos seimelių veiklos sintezėje¹⁶⁴. Gerokai daugiau vietos LDK seimelių veiklos pavyzdžiams skiriama W. Kriegseiseno sintezėje¹⁶⁵, tačiau ji turi nemaža populiarinamojo pobūdžio darbams būdingų bruožų. Išskirtinį

¹⁶⁰ Szczygielski W. *Referendum trzeciomajowe: Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź, 1994, s. 300–301. Tačiau tenka pripažinti, jog pirmasis šio seimelio posėdžio peripetijas bandė rekonstruoti dar A. Šapoka, žr.: Šapoka A. Lietuva Reformų seimo metu. Iki 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos, *MAB*, f. 233, b. 116, p. 533; b. 117, p. 533.

¹⁶¹ Czeppe M. *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Mniszka 1750–1763*, Warszawa, 1998, s. 195–202.

¹⁶² Szwaciński T. Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r., *Kwartalnik Historyczny, Rocznik CXIII*, 2006, nr. 1, s. 26.

¹⁶³ Michalski J. Les diétines Polonaises au XVIIIe siècle, *Acta Poloniae Historica*, Warszawa, 1965, t. XII, s. 87–107.

¹⁶⁴ Lityński A. *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice, 1988. Pakankamai reikšmingos ir kitos A. Lityńskiego apžvalginio pobūdžio publikacijos, išsiskiriančios savo konceptualumu, žr.: Lityński A. O głosowaniu na sejmikach (1764–1793). Zagadnienia prawnoustrojowe, *Zeszyty naukowe wyższej szkoły pedagogicznej im. Powstanców Śląskich w Opolu, Historia*, 1968, t. XXVI, s. 85–101; Lityński A. O reformach sejmikowania w latach 1764–1793, *Czasopismo prawno-historyczne*, 1985, t. XXXVII, zes. 2, s. 257–272.

¹⁶⁵ Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa, 1991.

dėmesį XVIII a. Respublikos ikiseiminiamis seimeliams parodė R. Łaszewskis¹⁶⁶. Pastaruoju metu pasirodė Respublikos vykdomosios valdžios tyrimams skirta D. Makiłlos monografija, kurioje nemaža vietos galima rasti lokaliniam vykdomosios valdžios funkcionavimo aspektams¹⁶⁷. Tačiau atliekant komparatyvinio pobūdžio tyrimą, itin svarbūs yra Lenkijos seimelių veiklos XVIII a. diachroninių tyrimų pavyzdžiai. Pirmiausia išskirtinos J. Włodarczyko¹⁶⁸ ir K. Przybošo¹⁶⁹ monografijos, o ir daugelio kitų XVIII a. laikotarpių Lenkijos seimelių veikla jau sulaukė fundamentalių studijų¹⁷⁰. Tad šiuo aspektu, aptariant tam tikrus Vilniaus seimelio veiklos epizodus, atsiveria nemažos galimybės tiek ieškant analogiškų reiškinių Lenkijos seimelių veikloje, tiek išskiriant specifiką.

Siekiant atskleisti Vilniaus seimelio tarpinstitucinės sąveikos kontekstą, reikšmingi ir kitų svarbiausių Respublikos ir LDK institucijų veiklos tyrimai. Neabejotinai išskirtinę vietą užima svarbiausios jungtinės valstybės institucijos – Respublikos seimo istorijai skirti tyrimai. Pirmiausia minėtinos seimo istorijos sintezės. 1984 m. Lenkijoje pasirodė tritomės „Lenkijos seimo istorijos“ pirmasis tomas, skirtas svarbiausioms Respublikos parlamentinėms institucijoms. Šioje akademinėje sintezėje nemaža vietos skiriama ir LDK situacijai pristatyti, o XVIII a. skirti skyriai priklauso Jerzy Michalskio plunksnai¹⁷¹. Lietuvos istoriografijoje analogų neturime, šią spragą tik iš dalies užpildo LDK parlamentarizmo raidai skirti M. Jučo apžvalginio pobūdžio darbai¹⁷², kuriuose bandyta paryškinti ir XVIII a. parlamentinio gyvenimo specifiką¹⁷³. Tačiau Respublikos seimo veiklos specifiką sunku būtų suvokti be fundamentalių chronologiškai laikotarpį iki XVIII a. vidurio apimančių H. Olszewskio¹⁷⁴, W. Kriegseiseno¹⁷⁵ sintezių bei XVIII a. antrajai pusei skirtos

---

¹⁶⁶ Łaszewski R. Czynne i bierne prawo wyborcze do Sejmu w latach 1764–1793, *Zeszyty naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Nauki humanistyczno-społeczne, zesz. 52, Prawo, t. XI*, (1972), s. 111–125; Łaszewski R. Instrukcje poselskie e drugiej połowie XVIII wieku, *Acta universitatis Nicolii Copernici, Prawo, t. XII, Nauki humanistyczno-społeczne, zesz. 56*, 1973, s. 69–118; Łaszewski R. Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanisławowskiej problemy organizacji i porządku obrad, *Acta universitatis Nicolii Copernici, Prawo, t. XV, Nauki humanistyczno-społeczne*, 1977, zesz. 83, s. 101–118; Łaszewski R. Pozycja sejmików przedsejmowych w systemie politycznym Polski stanisławowskiej, *Ustrój i prawo w przeszłości dalszej i bliższej*, pod red. J. Malca i W. Uruszczaka, Kraków, s. 139–144.

¹⁶⁷ Makiłła D. *Władza wykonawcza w Rzeczypospolitej. Od połowy XVII wieku do 1763 roku*, Toruń, 2003.

¹⁶⁸ Włodarczyk J. *Sejmiki Łęczyckie*, Łódź, 1973.

¹⁶⁹ Przyboś K. *Sejmik województwa Krakowskiego w czasach saskich (1697–1763)*, [Kraków], 1981.

¹⁷⁰ Sochaniewicz S. Z dziejów sejmiku wiszeńskiego, *Kwartalnik historyczny*, 1915, rocz. XIX, zesz. ¼, s. 17–54; Dygdała J. Sejmiki powiatowe województwa Pomorskiego w czasach saskich i stanisławowskich (1696–1772), *Zapiski historyczne*, 1787, t. LII, zesz. 4, s. 79–103; Siedlecki J. Sejmiki szlachty ziemi bielskiej w Brańsku w XVI–XVIII wieku, *Przegląd historyczny*, 1989, t. LXXX, zesz. 2, s. 239–272; Bogdan D. Sejmik warmiński w latach 1660–1772, *Prusy i Inflanty między średniowieczem a nowożytnością. Państwo-społeczeństwo-kultura*, red. B. Dybaś, D. Makiłła, Toruń, 2003, s. 139–158.

¹⁷¹ Michalski J. Sejm w czasach saskich, *Historia Sejmu polskiego. Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, pod red. J. Michalskiego, Warszawa, 1984, t. 1, s. 300–349; Michalski J. Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta, *ten pat*, p. 350–419.

¹⁷² Jučas M. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizmas, *Lietuvos seimas*, Vilnius, 1996, p. 99–105; Jučas M. Seimai ir seimeliai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, [Vilnius], 2001, p. 623–634.

¹⁷³ Jučas M. Parlamentarizm litewski w XVIII wieku, *Społeczeństwo obywatelskie i jego reprezentacje (1493–1993)*, Warszawa, 1995, s. 115–124.

¹⁷⁴ Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763: prawo-praktyka-teoria-programy*, Poznań, 1966.

R. Laszewskio¹⁷⁶ studijos. J. Bardacho Respublikos seimo istorijos apžvalgoje taip pat aptariamos svarbiausios XVIII a. parlamentarizmo raidos tendencijos¹⁷⁷.

Vertėtų išskirti Lenkijos istoriografijoje itin senas tradicijas turinčius Respublikos tam tikrų seimų veiklos monografinius tyrimus. Nors tokio pobūdžio pirmosios monografijos pasirodė dar XIX a. antrojoje pusėje¹⁷⁸, tačiau jose mažokai dėmesio buvo skiriama tiek ikiseiminiam seimeliams, tiek tam tikrų seimelių pasiuntinių veiklai. Kaip išimtį reikėtų paminėti Waleriano Kalinkos¹⁷⁹, Władysława Smoleńskio¹⁸⁰ monografijas, kuriose nors ir fragmentiškai, tačiau pirmą kartą aptariama vieno iš aktyviausių Vilniaus seimelio pasiuntinių Ketverių metų seime – Tado Korsako veikla¹⁸¹. XX a. pradžioje seimų monografinių tyrimų modelyje ir toliau neatsirado vietos ikiseiminiam seimelių veiklai¹⁸², todėl dažniausiai tokio pobūdžio ankstyvosios monografijos vertingos tik jų prieduose pateiktais seimelių pasiuntinių sąrašais. Galima pastebėti, jog XVIII a. seimų monografiniai tyrimai pastaraisiais metais ypač suintensyvėjo, užtektų paminėti vien su tiriamu laikotarpiu susijusius Henryko Palkij¹⁸³, Witoldo Filipczako¹⁸⁴, Uršulos Kosińskos¹⁸⁵ monografinio pobūdžio tyrimus. Tačiau šiose monografijose praktiškai nepanaudojami Vilniaus pilies ir žemės teismo knygos išlikę su Vilniaus seimelio veikla susiję dokumentai ir dažniausiai remiamasi antraeiliais šaltiniais (korespondencija, periodine spauda ir kt.). Šį faktą iliustruotų W. Filipczako teiginys, jog 1778 m. Vilniaus priešseiminio seimelio instrukcija yra nežinoma, nors iš tiesų ji yra vienoje iš Vilniaus pilies teismo knygų, tik iki šiol liko neįvesta į platesnę istoriografinę apyvertą. Lietuvos istoriografijoje Respublikos seimų monografinių tyrimų tradicija nutrūko dar užuomazgos stadijoje¹⁸⁶. Tik pavienės A. Šapokos publikacijos, skirtos Ketverių metų seimo veiklai, bent iš dalies užpildė šią spragą¹⁸⁷.

---

¹⁷⁵ Kriegseisen W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)*, Warszawa, 1995.

¹⁷⁶ Laszewski R. *Sejm polski w latach 1764–1793: studium historyczno-prawne*, Warszawa–Poznań, 1973.

¹⁷⁷ Bardach J. *Sejm dawnwj Rzeczypospolitej, Dzieje Sejmu polskiego*, Warszawa, 1997, s. 7–97.

¹⁷⁸ Wegner L. *Sejm Grodzieński ostatni*, Poznań, 1866. Vienalaikių tyrimų pasirodė ir Rusijos istoriografijoje, žr.: Иловайский Д. *Гродненский сейм 1793 года. Последний сейм Речи Посполитой*, Москва, 1870, с. 265.

¹⁷⁹ Kalinka W. *Sejm Czteroletni*, Kraków, 1880–1888, t. 1–2. Tačiau šioje disertacijoje remsimės naujausia publikacija, žr.: Kalinka W. *Sejm Czteroletni*, Warszawa, 1991, s. 513, 515, 519.

¹⁸⁰ Smoleński W. *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków, 1897, s. 51

¹⁸¹ Šio Vilniaus seimelio pasiuntinio, išsiskyrusio savo aktyvumu, veiklą plačiau nušvietė ir kiti tyrinėtojai, plg.:

Kamieniecki W. *Litwa a Konstytucya 3-go Maja*, Warszawa, 1917, s. 5, 14.

¹⁸² Konopczyński W. *Sejm Grodzieński 1752 roku*, Lwow, 1907, s. 106.

¹⁸³ Palkij H. *Sejmy 1736 i 1738. U początków nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej*, Kraków, 2000, s. 222.

¹⁸⁴ Filipczak W. *Sejm 1778 roku*, Warszawa, 2000, s. 346.

¹⁸⁵ Kosińska U. *Sejm 1719–1720 a sprawa ratyfikacji traktatu wiedeńskiego*, Warszawa, 2003.

¹⁸⁶ Reikėtų paminėti neapgintą pirmąją A. Šapokos disertaciją, skirtą Ketverių metų seimo veiklai. Šiuo metu žinomi penki šios disertacijos rankraštiniai variantai, žr.: Šapoka A. Lietuva Reformų seimo metu. Iki 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos (Kaunas, 1936), *MAB RS*, f. 233, b. 115, 116, 117, 118; Šapoka A. Lietuva Reformų seimo metu. Iki 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos (Kaunas, 1936), *LNB RS*, f. 130, b. 1849.

¹⁸⁷ A. Šapoka atskirais straipsniais paskelbė kai kurias neapgintos disertacijos dalis, žr.: Šapoka A. Atsakingieji Lietuvos politikos vadai Reformų seimo metu, *Senovė*, 1936, nr. 2, p. 63–173; Šapoka A. Gegužės 3 d. Konstitucija ir Lietuva, *Lietuvos praeitis*, 1940, t. 1, sąs. 1, p. 137–210.

Vilniaus seimelio pasiuntinių veiklos rekonstrukcijai pakankamai svarbūs šios institucijos struktūrinių vienetų veiklos tyrimai. Seimo teismo veiklą tyrė Z. Szczaška¹⁸⁸, W. Zarzycki¹⁸⁹. Komisijų veiklai ir jų kontrolės mechanizmų tyrimams nemaža dėmesio skyrė W. Filipczakas¹⁹⁰, pasirodė pirmieji Respublikos seimo veiklos procedūriniais klausimams ir ceremonialui skirti tyrimai¹⁹¹. Tam tikrais aspektais tirtos pasiuntinių kalbos, šiuo požiūriu išskirtina B. Krakowskio monografija¹⁹². Pastaruoju metu išleista fundamentali A. Stroynowskio monografija, skirta Respublikos seimo opozicijos veiklai XVIII a. antrojoje pusėje¹⁹³. Reikšmingi ir politinių grupuočių veiklos¹⁹⁴ bei jų interesų įgyvendinimo seimuose tyrimai. Be to, ne ką mažiau svarbus ir įvairių seimuose svarstomų problemų¹⁹⁵ bei seimelių instrukcijose iškeltų programų įgyvendinimo aspektas. A. Lityński¹⁹⁶ atkreipė dėmesį į seimelio pasiuntinių statuso Respublikos seimuose kaitą XVIII a. antrojoje pusėje. Itin vertingos studijos, skirtos tam tikrų seimų sesijų personalinės sudėties analizei¹⁹⁷. Šiame kontekste Lietuvos istoriografijoje deramą vietą užima ir naujausi R. Šmigelskytės-Stukienės¹⁹⁸, D. Burbos¹⁹⁹ tyrimai. Neabejotinai išsiskiria ir keliolika Vilniaus seimelio pasiuntinių biogramų Lenkijos biografiniame žodyne²⁰⁰, jose dažniausiai fiksuojamas

¹⁸⁸ Szczaška Z. Sąd sejmowy w polsce od końca XVI do końca XVIII w., *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 1968, t. XX, zes. 1, s. 93–124.

¹⁸⁹ Zarzycki W. *Temida Sejmowa: Z dziejów sądu sejmowego w Polsce przedrozbiorowej*, Warszawa, 2000.

¹⁹⁰ Filipczak W. Kontrola komisji skarbu Litewskiego na sejmie z 1778 roku, *Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych (Acta universitatis Lodzianis, Folia historica, t. 67)*, pod redakcją S. M. Zajączkowskiego, Łódź, 2000, s. 181–199.

¹⁹¹ Poraziński J. Ceremoniał sejmowy w czasach saskich (1697–1763). Zarys problematyki, *Między Barokiem a Oświeceniem. Obyczaji czasów saskich*, praca zbiorowa pod redakcją K. Stasiewicz i S. Achremczyka, Olsztyn, 2000, s. 26–32.

¹⁹² Krakowski B. *Oratorstwo polityczne na forum sejmu Czteroletniego*, Gdańsk, 1968.

¹⁹³ Stroynowski A. *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej*, Łódź, 2005.

¹⁹⁴ Tomczyk G. Stronnictwo królewskie na sejmie 1776 roku, *Acta universitatis Lodzianis, Folia historica*, 1993, t. 49, s. 35–47.

¹⁹⁵ Lityński A. Problem prawa nieposesjonatów do sejmikowania w dyskusji na forum Sejmu Czteroletniego, *Cztery lata nadziei. 200 rocznica Sejmu Wielkiego (Prace naukowe uniwersytetu Śląskiego w Katowice, Nr. 879)*, pod redakcją H. Kocója, Katowice, 1988, s. 55–79; Filipczak W. Rola spraw wojskowych-skarbowych w walce politycznej na sejmie 1786 roku, *Acta universitatis Lodzianis, Folia historica*, 1993, t. 49, s. 49–65; Filipczak W. Rugi poselskie i losy „rozdwójonych“ sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 1997, t. XLIX, zes. 1–2, s. 65–85; Michalski J. Reforma sądownictwa na sejmie konwokacyjnym 1764 roku, *Między wielką polityką a szlacheckim partykularzem*, Toruń, 1993, s. 295–313; Michalski J. Sprawa wyboru posłów dysydentów na sejm 1776 roku, *Kultura staropolska – kultura europejska*, Warszawa, 1997, s. 273–280; Michalski J. Problematyka reformy sądownictwa i prawa sądowego w okresie sejmu delegacyjnego lat 1767–1768, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 2002, t. LIV, zes. 2, s. 21–41.

¹⁹⁶ Lityński A. Status posła po Konstytucji 3 maja, *Pierwsza w Europie. 200 rocznica Konstytucji 3 Maja 1791–1991*, pod redakcją H. Kocója, Katowice, 1989, s. 53–56.

¹⁹⁷ Lisek A. Litwini na sejmie elekcyjnym w 1733 roku, *Z dziejów XVII i XVIII wieku (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr. 1627), księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Michałowi Komarzyńskiemu*, Katowice, 1997, s. 138–154.

¹⁹⁸ Šmigelskytė-Stukienė R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovai paskutiniajame Abiejų Tautų Respublikos seime. Politinio pasirinkimo problema, *Parlamento studijos*, 2005, t. 5, p. 79–106.

¹⁹⁹ Burba D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių veikla Abiejų Tautų Respublikos seimuose 1733–1736 metų politinio-karinio konflikto metu, *Parlamento studijos*, 2006, t. 6, p. 9–42. Tačiau šiame straipsnyje klaidingai nurodoma 1736 m. Varšuvos pacifikacinio seimo data, plg.: *Ten pat*, p. 36.

²⁰⁰ Konopczyński W. Abramowicz Andrzej, *PSB*, 1935, t. I, 11–12; Konopczyński W. Bohusz Ignacy h. Odyniec, *PSB*, 1936, t. II, s. 230–232; Konopczyński W. Buchowiecki Antoni Stanisław, *PSB*, Kraków, 1937, t. III, s. 77–78; Waniczkówna H. Czartoryski Adam, *PSB*, Kraków, 1938, t. IV, s. 249–257; Bartel W. M. Horain Aleksander, *PSB*,

išrinkimo pasiuntiniu faktas, tapimas seimo teisėju ar komisijos nariu, tačiau itin retai aptariama platesnė parlamentinė ar tribunolinė veikla.

Kitai, ypač XVIII a. išpopuliarėjusiai parlamentinei institucijai – prisiekusioms bajorų sąjungoms, arba generalinėms konfederacijoms, pastaruoju metu taip pat istoriografijoje skiriama nemaža dėmesio. Galima teigti, jog pastarojo meto tyrimai gerokai paryškino šios pakankamai komplikotos institucijos veiklos modelio kontūrus. W. Stanekas pabandė atskleisti XVIII a. Respublikos generalinių konfederacijų veiklos modelį²⁰¹ bei jų įtaką politiniams procesams²⁰², tačiau daugiausia dėmesio skyrė Lenkijos konfederacijų veiklos pavyzdžiams. Feliksas Sliesoriūnas tyrė 1733–1736 m. tarpuvaldžio politinę istoriją ir kartu 1734–1736 m. LDK generalinės konfederacijos veiklą²⁰³. Šia tema domėjosi ir D. Burba²⁰⁴, ją papildęs vertinga faktografija. D. Karvelis tyrė 1764 m. Vilniaus generalinės konfederacijos veiklos peripetijas²⁰⁵. R. Šmigelskytė-Stukienė, daugiausia dėmesio skyrusi 1792–1793 m. LDK generalinei konfederacijai, paryškino jos pozicijas seimelių atžvilgiu²⁰⁶. Tiesa, net ir gerokai į priekį pasistūmėjus šios institucijos tyrimams, išlieka problemiškas LDK generalinių konfederacijų ir seimelių tarpinstitucinės sąveikos modelis, itin mažai žinome apie konfederacinių seimelių veiklą ir pan.

Vienai iš svarbiausių XVIII a. teisminių institucijų – LDK vyriausiajam tribunolui iki šiol daugiausia skirta apžvalginio pobūdžio darbai. Vienas iš pirmųjų Lietuvos istoriografijoje LDK vyriausiojo tribunolo veiklos tyrimų ėmėsi A. Janulaitis²⁰⁷. Nors šioje studijoje pagal to meto tyrimų situaciją pakankamai neblogai atskleistas teisinis šios institucijos veiklos reglamentavimas, tačiau praktikai skirta itin mažai dėmesio. Lenkijos istoriografijoje šios institucijos tyrimų spragą

1960–1961, t. IX, s. 610; Bartel W. M. Horain Michał, *PSB*, 1960–1961, t. IX, s. 615; Konopczyński W. Horain Jan Antoni, *PSB*, 1960–1961, t. IX, s. 611–612; Krakowski B. Korsak Tadeusz h. własnego, *PSB*, 1968–1969, t. XIV, s. 116–118; Zielińska Z. Pac Ignacy h. Gozdawa, *PSB*, 1979, t. XXIV/4, zes. 103, s. 697–698; Anusik Z., Stroynowski A. Romanowicz (Seybut Romanowicz) Franciszek h. Lubicz, *PSB*, 1989, t. XXX/4, zes. 131, s. 590–592; Zielińska Z. Sapieha Aleksander Michał, *PSB*, 1993, t. XXXIV/4, zes. 143, s. 565–569; Palkij H. Sapieha Antoni Kazimierz, *PSB*, 1993, t. XXXIV/4, zes. 143, s. 580–582.

²⁰¹ Stanek W. *Konfederacje generalne koronne w XVIII wieku*, Toruń, 1991.

²⁰² Stanek W. *Konfederacje a ewolucja mechanizmów walki politycznej w Rzeczypospolitej XVIII wieku, Między Barokiem a Oświeceniem. Nowe spojrzenie na czasy saskie*, Olsztyn, 1996, s. 133–140.

²⁰³ Sliesoriūnas F. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1733–1763 metų tarpuvaldžiu, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 365–381; Sliesoriūnas F. Mūšis prie Vilniaus ir miesto nusiaubimas 1734 metais, *Lietuva ir jos kaimynai: nuo normanų iki Napoleono*, [Vilnius], 2001, p. 311–329; Sliesoriūnas F. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinė konfederacija 1734–1736 m., *Lietuvos istorijos metraštis. 2001 m.*, Vilnius, 2002, t. 1, p. 31–58.

²⁰⁴ Burba D. 1733–1736 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos politinių ieškojimų pėdsakais, *LDK: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos studijos. Konstantinui Avižoniui – 90*, Vilnius, 2001, p. 74–81.

²⁰⁵ Karvelis D. 1764 metų Vilniaus generalinė konfederacija, *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1996, t. XXXIV, p. 57–75; Karvelis D. 1764 metų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinės konfederacijos klausimu, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 395–408.

²⁰⁶ Šmigelskytė-Stukienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais...*, p. 194–209.

²⁰⁷ Janulaitis A. *Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas XVI–XVIII amž. Jo atsiradimas, veikimas ir reikšmė Lietuvos gyvenime*, Kaunas, 1927.

XX a. pirmojoje pusėje užpildė W. Konopczyński publikacja²⁰⁸, skirta LDK vyriausiojo tribunolo veiklos XVIII a. peripetijoms atskleisti. Pastaruoju metu Lenkijos istoriografijoje LDK vyriausiojo tribunolo tyrimams daug dėmesio skyrė I. Wierzchowiecka²⁰⁹, W. Bednarukas²¹⁰ ir kt. Vertėtų išskirti itin reikšmingą tyrinėtojų grupės, vadovaujamos A. Rachubos, parengtą XVIII a. LDK vyriausiojo tribunolo deputatų sąrašų publikaciją²¹¹, kurioje fiksuojama tribunolinių seimelių susirinkimo laikas, išrinkti deputatai. Tiesa, šioje publikacijoje, kurios pagrindu tapo dar XIX a. viduryje Vincento Daugėlos Narbuto (Dowgiało Narbutt) parengtas pirmasis LDK vyriausiojo tribunolo deputatų sąrašas²¹², esama nedidelių spragų ir netikslumų, tačiau ji itin palengvino Vilniaus seimelyje išrinktų deputatų identifikaciją. LDK dvasinio tribunolo veiklos reglamentacijai publikaciją paskyrė H. Karbownikas²¹³, o apie LDK izdo tribunolą pakankamai aktuali išlieka nors ir kiek senstelėjusi L. Šabūno²¹⁴ studija.

Vilniaus seimelio veiklos tyrimams taip pat svarbūs ne tik daugiau kaip prieš dešimtmetį lenkų tyrinėtojų išleisti LDK centrinių pareigūnų sąrašai²¹⁵, bet ir pastaruoju metu publikuoti Vilniaus²¹⁶ ir Smolensko²¹⁷ vaivadijų pareigūnų, XVIII a. antrosios pusės LDK karininkų sąrašai²¹⁸. Daugeliu atvejų jie tampa svarbiu atramos tašku tikslinant su tam tikrais seimelių dalyviais susijusią šaltinių informaciją, identifikuojant Vilniaus seimelio pasiuntinius, deputatus ir pan.

---

²⁰⁸ Konopczyński W. Kartka z dziejów trybunalskich Wilna w wieku XVIII, *Kwartalnik litewski*, 1911, r. 2, nr. 6, s. 75–92.

²⁰⁹ Wierzchowiecka I. Organizacja Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1581–1764). Miejsce, czas, skład sądu, *Dzieje wymiaru sprawiedliwości*, red. T. Maciejowski, 1999, s. 203–219; Wierzchowiecka I. Funkcje Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1581–1792, *Studium Vilnense (Prace V Międzynarodowej Konferencji „Nauka a jakość życia“)*, 1998, vol. 8, nr. 1, s. 166–170; Wierzchowiecka I. Patroni Trybunału Litewskiego (1726–1793), *W kręgu dziejów wymiaru sprawiedliwości*, Wrocław, 2000, s. 59–68; Wierzchowiecka I. Kancelaria Trybunału Litewskiego, *Acta Universitatis Wratislaviensis No 2294. Prawo CCLXXXIII*, Wrocław, 2001, s. 101–123; Wierzchowiecka I. Z dziejów Trybunału Litewskiego doby stanisławowskiej. Marszałek – „rządca Koła“, *Acta Universitatis Wratislaviensis No 2501. Prawo CCLXXXV*, Wrocław, 2001, s. 101–118; Wierzchowiecka I. Powinności sędziów Trybunału Litewskiego, *Czasopismo prawnohistoryczne*, 2003, t. LV, zes. 1, s. 29–42; Wierzchowiecka I. Geneza Trybunału Litewskiego i jego reformy w latach 1581–1764, *Zeszyty naukowe uniwersytetu Szczecińskiego, Nr. 372, Roczniki prawne, Nr. 15*, 2003, s. 71–93.

²¹⁰ Bednaruk W. Wokół problematyki składu Trybunału Koronnego i Trybunału Litewskiego od XVI do XVIII wieku, *Roczniki nauk prawnych*, 2002, t. XII, zes. 1, s. 65–80.

²¹¹ *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794: spis* (toliau – *DTGWKL*), pod redakcją Andrzeja Rachuby, opracowali Andrzej Rachuba i Przemysław P. Romaniuk, Warszawa, 2004.

²¹² Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės žemių, miestų ir Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo valdininkų sąrašas (toliau – DLKvs), *MAB RS*, f. 255, b. 1294.

²¹³ Karbownik H. Deputaci duchowni na Trybunałach Koronnym i Litewskim, *Kościół i prawo*, 1992, t. 10, s. 185–202.

²¹⁴ Šabūnas L. *Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės Izdo tribunolas (1613–1764)*, Kaunas, 1936.

²¹⁵ *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: spisy*, opracowali Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Kórnik, 1994.

²¹⁶ *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy, t. IV, Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, pod redakcją Andrzeja Rachuby, opracowali Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Warszawa, 2003.

²¹⁷ *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy, t. I, województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek*, pod redakcją Andrzeja Rachuby, opracowali Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Warszawa, 2004.

²¹⁸ *Oficerowie Rzeczypospolitej Obojga Narodów 1777–1794: spisy, t. 2: Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego*, opr. M. Machynia, V. Rakutis, Cz. Srzednicki, Kraków, 1999.

1.11. Problemos formulavimas. 1565 m. gruodžio 30 d. Vilniaus privilegija įkūrus LDK pavietų seimelius, arba mažuosius seimus²¹⁹, sukurta žemiausioji LDK parlamentinės sistemos grandis, leidusi išplėsti atstovavimo tradicijas parlamentinėje praktikoje. Ši Vilniaus privilegija ir 1566 m. Lietuvos Statute įtvirtintos normos²²⁰ signalizavo apie svarbų lūžį LDK parlamentarizmo raidoje – apie aukščiausios įstatymų leidžiamosios institucijos seimo susiformavimą.

Dar XX a. pradžioje I. Lappo suformuluota tezė, kad LDK seimeliai ankstyvojoje jų raidos stadijoje buvo suvokiami kaip glaudžiai su seimu susijusi institucija²²¹, tapo nekvestionuojama šiuolaikinės historiografijos kliše²²². Lietuvos Statutuose ši dar menkai institucionalizuota institucija buvo traktuojama kaip prieš seimą vykstantys suvažiavimai, tai atspindėjo ir skurdoka terminija²²³. Tad neabejotina, jog ankstyvajame raidos periode seimeliai tapo integralia LDK parlamentinės sistemos dalimi, o po 1569 m. be esminių pokyčių buvo integruoti ir į Respublikos parlamentinių institucijų funkcionavimo sistemą. Tačiau sukūrus naujas įvairaus pobūdžio LDK centrinės institucijas, pamažu kristalizavosi ir naujos pavietų seimelių funkcijos, kurios leido lokalinio pobūdžio institucijose sutelkti svarbiausias bajoriškosios savivaldos prerogatyvas. Nors seimeliai nebuvo vienintelė savivaldos institucija, tačiau neabejotina, kad jie tapo svarbiausia bajoriškos demokratijos ir savivaldos atrama²²⁴.

Šiuolaikinė savivaldos samprata pirmiausia implikuoja lokalumo krūvį²²⁵, todėl europietiškoji tiek anglosaksiškoje (angl. *Self-government*), tiek vokiškoje (vok. *Selbstverwaltung*) tradicijoje istoriškai susiklosčiusi savivaldos samprata pirmiausia reiškia lokalinės visuomenės interesams atstovaujančią vietinę administraciją. Bene ryškiausia takoskyra šiose tradicijose – požiūris į valstybės vaidmenį. Anglosaksiškoje tradicijoje dažniausiai vietinės valdžios kompetencija pripažįstama kaip savarankiška, bet ne kylanti iš valstybės ar piliečių deleguotų funkcijų. Vokiškoje tradicijoje daugiausia Apšvietos epochoje fiziokratų idėjų pagrindu susiformavusi savivaldos samprata implikavo autonominės valdžios valstybinio administracinio aparato sistemoje sampratą. Valstybė čia dažniausiai buvo traktuojama kaip įvairių visuomenės lygmenų jungiamoji

²¹⁹ 1565 m. Vilniaus privilegijoje kalbama apie mažuosius seimus (*соймы малые*), arba pavietų seimus (*соймы поветовые*), bet ne seimelius, plg.: Радаман А. Віленскі земскі прывілей 1565 г. вялікага князя літоўскага Жыгімонта Аўгуста, *Беларускі гістарычны агляд*, 2005, т. 12, с. 155.

²²⁰ *Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года*, Мінск, 2003, с. 66–67, 80.

²²¹ Лаппо И. И. *Великое Княжество Литовское...*, с. 481–483.

²²² Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa, 2002, s. 73.

²²³ 1588 m. Lietuvos Statute specialiu terminu įvardijami tik pavietų seimeliai (*соймики поветовые*), tačiau iš konteksto galima susidaryti pakankamai aiškų vaizdą, jog seimeliais vadinami tik bajorijos suvažiavimai prieš ir po seimo ir generalinis suvažiavimas Slonime, plg.: *Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588: тэксты, даведнік, каментарый*, Мінск, 1989, с. 115–117; Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej...*, s. 73.

²²⁴ Kriegseisen W. *Samorząd szlachecki w Małopolsce w latach 1669–1717*, Warszawa, 1989, s. 9.

²²⁵ Frazer E. *The Value of Locality, Rethinking local democracy*, ed. by Desmond King and Gerry Stoker, London, 1996, p. 89–110.

grandis (lokalinis ar regioninis)²²⁶. Tačiau neturėtume užmiršti savivaldos ir parlamentarizmo sąlyčio aspektų, juolab kad istoriografijoje Naujųjų laikų arba luominio parlamentarizmo ištakų neretai ieškoma miestų savivaldoje²²⁷. Tad šiame kontekste parlamentarizmas suvokiamas kaip reprezentacinė sistema, kuri vaidina išskirtinį integruojantį vaidmenį, viešąjį interesą iš lokalinio pakeliant į valstybinį lygmenį²²⁸.

Siekdamas apibūdinti charakteringiausias Respublikos bajoriškosios savivaldos bruožus, A. Lityńskis ypatingą vaidmenį skyrė seimeliams. Jo manymu, bajoriškąją savivaldą reikėtų suvokti kaip veiksmų administracinių–vykdomųjų funkcijų sferoje visumą, dažniausiai realizuojamą per seimelius, bei susijusią su nepriklausomais bajorijos problemų sprendimais. A. Lityńskis bajoriškosios savivaldos suklestėjimą Respublikoje mato tik nuo XVII a. antrosios pusės. Ilgą laiką trukusi centrinių valdžios institucijų, pirmiausia Respublikos seimo, blokada davė postūmį suklestėti lokalinėms institucijoms²²⁹. Pirmiausia bajorijos įtaka augo valdovo valdžios sąskaita. Laipsniškas Respublikos seimo reikšmės mažėjimas, ekonominės valstybės problemos, silpna vykdomoji valdžia ir nepakankamai išplėtotas administracinis aparatas sudarė sąlygas suklestėti teritorinei savivaldai. Akivaizdu, jog bajoriškųjų institucijų gausėjimas ir dalies valdžios prerogatyvų perėmimas buvo tik platesnio proceso dalis, tačiau tai skatino valdžios decentralizacijos ir partikuliarizmo procesus, atvedusius prie suvereniteto krizės. Ši situacija paskatino dalį tyrinėtojų Respubliką traktuoti kaip savitą iš vaivadijų ir pavietų federacijos sudarytą politinę struktūrą, tačiau, kaip pastebėjo A. Lityńskis, nors iki 1717 m. situacija ir buvo panaši, kalbėti apie visišką vaivadijų ir pavietų autonomiją, juolab jų federaciją teisiniu požiūriu negalima²³⁰. Akivaizdus kai kurių bajoriškų susirinkimų aktyvumo padidėjimas vaivadijose ir pavietuose XVIII a. pradžioje nors ir buvo apribotas 1717 m. Nebyliojo seimo nutarimų, tačiau praktiškai išliko visą Saksų dinastijos valdymo laikotarpį²³¹.

Taigi jau pačioje seimelių sistemoje buvo užkoduotas dvilypumas. Kaip taikliai pastebėjo A. Lityńskis, seimeliai vaidino dvejopą vaidmenį: 1) netiesioginės demokratijos sferoje buvo įstatymų leidžiamosios valdžios ir atstovaujamosios sistemos dalis; 2) kartu tiesioginės demokratijos sferoje tapo bajoriškosios teritorinės savivaldos sistemos dalimi²³². Kitaip tariant, seimelių sistemoje glaudžiai siejosi tiek bajoriškojo parlamentarizmo, tiek bajoriškosios savivaldos pradai. Šią problemą tik paryškina istoriografiniai kontekstai.

²²⁶ Pankowicz A. Wprowadzenie historyczne do teorii samorządności, *Historyka*, 1995, t. XXV, s. 55, 60–61.

²²⁷ Ковлер А. И. Очерки по истории парламентаризма, *Парламенты мира*, Москва, 1991, с. 617–618.

²²⁸ Blickle P. Communalism, Parliamentarism, Republicanism, *Parliaments, Estates and Representation*, 1986, vol. 6, no. 1, p. 7–9.

²²⁹ Lityński A. Samorząd szlachecki w Polsce XVII–XVIII w., *Kwartalnik historyczny*, 1992, Nr. 4, s. 17–19.

²³⁰ Lityński A. O reformach sejmikowania w latach 1764–1793, *Czasopismo prawno-historyczne*, 1985, t. XXXVII, zesz. 2, s. 262.

²³¹ Lityński A. Problem szlacheckiego prawa zgromadzeń ziemskich w Polsce w XVII i XVIII wieku, *Czasopismo prawno-historyczne*, 1974, t. XXVI, zesz. 1, s. 176.

²³² Lityński A. Samorząd szlachecki w Polsce XVII–XVIII w..., s. 26.

Dažniausiai istoriografijoje LDK seimelių veikla aptariama tik parlamentinių institucijų kontekste²³³. Šis pakankamai vienpusis požiūris būdingas ir šiuolaikinei istoriografijai, daugiausia dėmesio skiriančiai institucijų veiklos rekonstrukcijoms, bet ne tarpusavio sąveikai, tarpinstitucinei komunikacijai. Antai A. Rachuba LDK parlamentarizmui skirtoje fundamentalioje studijoje²³⁴, seimelius įspraudęs į Respublikos parlamentinę sistemą, taip ir neatskleidė jos koreliacijos su bajoriškąja savivalda pobūdžio²³⁵. Panašiai ir A. Mączakas, Respublikoje išvelgdamas silpną centrinę valdžią ir stiprias savivaldos institucijas, visiškai netikėtai seimelius įtraukia į parlamentinę funkcionavimo sistemą²³⁶. Retas tyrinėtojas į LDK seimelių veiklą bando pažvelgti kaip į bajoriškojo parlamentarizmo ir bajoriškosios savivaldos koreliacijos lauką. Šią problemą savitai „užmaskuoja“ Respublikos politinės sistemos, arba „bajoriškosios demokratijos“, esminiai principai. Įvairaus masto institucijų veiklos dubliavimas, jų kompetencijų susipynimas ir kartu parlamentarizmo ir savivaldos samplaika būtų svarbiausias minėtos sistemos bruožas, beje, pagimdęs didžiulias politinio gyvenimo problemas. Tad parlamentinių ir savivaldos struktūrų dekodavimas LDK seimelių sistemoje ir yra pagrindinė šio tyrimo problema. Disertacijoje per Vilniaus seimelio, vieno iš LDK seimelių sistemos segmentų, veiklą bus bandoma pažvelgti į bajoriškojo parlamentarizmo ir bajoriškosios savivaldos koreliacijos reiškinį.

Ši universali problema būdinga ne tik seimelių sistemai, bet ir daugeliui valstybinių institucijų, pavyzdžiui, tokioms kaip LDK vyriausiasis tribunolas. Antai XVIII a. pirmaisiais dešimtmečiais stebime išryškėjusias šios institucijos parlamentarizacijos tendencijas (LDK seimeliuose rinktiems deputatams įteikiamos instrukcijos ir pan.), LDK vyriausiasis tribunolas tampa viena iš pagrindinių institucijų²³⁷, kurioje vykdavo ne tik svarbiausios politinės batalijos, bet buvo perimtos ir kai kurios Respublikos seimo prerogatyvos²³⁸. Tuo tarpu XVIII a. pabaigoje I. Wierzchowiecka išvelgia savivaldai būdingesnes tendencijas²³⁹, tačiau tiek šiuo, tiek kitais atvejais negalime nepastebėti parlamentarizmo ir savivaldos sampratų painiojimo istoriografijoje tendencijos, signalizuojančios apie tų reiškinų identifikacijos problemas.

---

²³³ Jučas M. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizmas, *Lietuvos Seimas*, Vilnius, 1996, p. 99–105; Jučas M. Lietuvos ir Lenkijos unija, [Vilnius], 2000, p. 294–345; Jučas M. Seimeliai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, [Vilnius], 2001, p. 623–634.

²³⁴ Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym...*, 2002.

²³⁵ Pastabos šiuo klausimu vienoje iš recenzijų, žr.: Jurgaitis R. [Rec. kn.] Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa, 2002, *Lietuvos istorijos metraštis. 2003 m.*, Vilnius, 2005, t. 2, p. 166.

²³⁶ Mączak A. *Rządzący i rządzieni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesnowożytnej*, Warszawa, 2002, s. 123, 135.

²³⁷ Į LDK vyriausiojo tribunolo reikšmės padidėjimą XVIII a. atkreipė dėmesį jau A. Šapoka, žr.: Šapoka A. *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų Liublino unijos...*, p. 61–62.

²³⁸ Markiewicz M. *Rzeczpospolita bez sejm. Funkcjonowanie państwa, Między Barokem a Oświeceniem. Nowe spojrzenie na czasy saskie*, praca zbiorowa pod redakcją K. Stasiewicz i S. Achriemczyka, Olsztyn, 1996, s. 176.

²³⁹ I. Wierzchowiecka šias tendencijas išvelgia XVIII a. pabaigoje įtvirtintoje normoje LDK vyriausiojo tribunolo raštininkus rinkti tribunoliniuose seimeliuose, žr.: Wierzchowiecka I. Kanceliarija Trybunału Litewskiego, *Acta Universitatis Wratislaviensis No 2294, Prawo*, 2001, t. CCLXXIII, s. 122.

2. Seimeliai arba LDK pavičių seimelių sistemos kontūrai XVIII a.

Siekiant atskleisti XVIII a. LDK seimelių sistemos kontūrus, itin svarbus seimelių veiklos reglamentavimas, tiesiogiai susijęs su šios institucijos kompetencijos kaita bei veiklos efektyvumu. 1565 m. gruodžio 30 d. privilegija²⁴⁰ įkūrus LDK pavičių seimelius, arba mažuosius seimus, teisiniu veiklos pagrindu ilgam tapo 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutai²⁴¹. Tiesa, kai kurios XVII a. Respublikos seimų konstitucijos kiek detaliau apibrėžė LDK seimelių rinkimosi vietą, detalizavo kai kuriuos jų funkcionavimo aspektus bei kompetencijos ribas, tačiau nereikėtų užmiršti, jog buvo vadovaujamosi ir paprotinėmis normomis bei nusistovėjusiomis tradicijomis. XVIII a. antrojoje pusėje seimelių veiklos reglamentacijos srityje buvo pasiekta dar daugiau, ypač vykdant esmines valstybės valdymo reformas. Išsamiausiai LDK seimelių veikla buvo reglamentuota 1791 ir 1793 m. įstatymuose, kurių tarpusavio sąsajos akivaizdžios²⁴².

2.1. LDK pavičių seimelių veiklos reglamentavimas 1717–1789 m.

2.1.1. Parlamentarizacijos proceso apribojimai. XVII a. antroji pusė – XVIII a. pradžia paženklinta seimelių institucijos reikšmės išaugimu Respublikos politiniame gyvenime. W. Kriegseisenas šį tarpsnį gan taikliai apibūdino kaip seimikokratijos laikotarpį²⁴³. Vienas iš būdingesnių šio laikotarpio Respublikos seimelių veiklos reiškinių – limituotų²⁴⁴ seimelių atsiradimas. Atkreiptinas dėmesys į H. Olszewskio tyrimų išvadas, susijusias su Respublikos seimelių veiklos praktika; jos liudija, kad 1697–1717 m. limituotų seimelių buvo penkis kartus daugiau už valdovo universalais sušauktus seimelius²⁴⁵. Tai liudija apie šio reiškinių mastą ir svarbą. Tačiau nereikėtų užmiršti, jog prielaidos tokiam reiškiniui atsirasti buvo susiformavusios

²⁴⁰ Naujausią šios privilegijos publikaciją su išsamiais komentarais paskelbė baltarusių teisės istorikas A. Radamanas, žr.: Радаман А. Віленскі земскі прывілей 1565 г. вялікага князя літоўскага Жыгімонта Аўгуста, *Беларускі гістарычны агляд*, 2005, т. 12, с. 132–161.

²⁴¹ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 11; Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym...*, s. 47–48, 75–76; Vilimas D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)...*, p. 64.

²⁴² Jurgaitis R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių veiklos reglamentavimo pokyčiai XVIII a. pabaigoje: 1791 m. ir 1793 m. seimelių įstatymų lyginamoji analizė, *Praeities pėdsakais*, Vilnius, 2007, p. 313–334.

²⁴³ Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 231. W. Kriegseisenas šį reiškinių „įspraudžia“ į XVII a. septintojo dešimtmečio – 1717 m. chronologines ribas.

²⁴⁴ Šio termino vartojimas pirminiuose šaltiniuose (lenk. *limitowania*, lot. *limita, limite*) leistų jį vartoti ir lietuviškoje istoriografijoje. Be to, tai neprieštarauja lietuvių kalbos normoms, nes žodžiai *limitas, limitavimas* yra teiktini; žr.: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, 1993, p. 368. Nors šis klausimas Lietuvos istoriografijoje specialiai nėra tirtas, tačiau limituotų seimelių terminas jau įvestas į istoriografinę apyvartą, plg.: Sliesoriūnas G. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė vidaus karo išvakarėse: didikų grupuočių kova 1690–1697 m.*, Vilnius, 2000, p. 221. Limituotas seimelis – tai atidėtas seimelis, kurio sesijų skaičių ir laiką nustatydavo į seimelį susirinkusi bajorija.

²⁴⁵ Limituotų seimelių tyrimuose išskirtinę vietą užima H. Olszewskio darbai, žr.: Olszewski H. *Praktyka limitowania sejmików*, *Czasopismo prawno–historyczne*, 1961, t. XIII, zes. 1, s. 33–55; Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763. Prawo–praktyka–teoria–programy*, Poznań, 1966, s. 77–81. Vertas dėmesio ir J. Poraziński straipsnis, žr.: Poraziński J. *Rola limity sejmików w okresie wojny północnej 1702–1709*, *Czasopismo prawno–historyczne*, 1992, t. XLIV, zes. 1–2, s. 139–150.

ankstesnėje seimelių veiklos praktikoje. Seimelių limitavimo ištakų greičiausiai galima ieškoti dar Vazų dinastijos valdymo laikotarpiu. Valdovas darė minimalią įtaką sušaukiant seimelius dėl to, kad kai kurių seimelių rūšių susirinkimo laikas teisine prasme buvo pakankamai aiškiai reglamentuotas. LDK tokiais seimeliais galėtume pavadinti tribunolinius, poseiminius. Tribunolinių seimelių rinkimosi laikas nuo LDK vyriausiojo tribunolo įkūrimo buvo nustatytas per Grabnyčias, t. y. vasario 2 d.²⁴⁶, poseiminių seimelių laikas taip pat buvo nustatytas 1588 m. Lietuvos Statute²⁴⁷, be to, jis priklausė nuo seimo veiklos pabaigos. Tad ši praktika be valdovo universalų rinktis į seimelius tapo formaliu pavyzdžiu limituotiems seimeliams atsirasti. Iš pradžių seimelių atidėjimas buvo grindžiamas mažu seimelių dalyvių skaičiumi ar nespėjimu aptarti visų problemų. XVII a. antrojoje pusėje limituoti seimeliai tapo įprastu reiškiniu, tačiau kasdienybėje virto tik XVIII a. pradžioje. Limitavimo praktika apėmė visas seimelių rūšis, įskaitant ir generalinius seimelius. Nuo XVII a. aštuntojo dešimtmečio galima pastebėti reiškinį, kai po kiekvieno limituoto seimelio vykdavo dar dvi šio seimelio sesijos. Savotišku šios srities rekordininku Respublikos mastu tapo Haličo seimelis, limituotas net 19 kartų²⁴⁸. XVII a. antrojoje pusėje didėjo ir laiko tarpas tarp artimiausių limituoto seimelio sesijų – nuo kelių dienų iki mėnesio ir daugiau.

Tačiau nuo XVII a. antrosios pusės ir į limituotus seimelius imta siųsti valdovo universalus. Tai, ko gero, vertėtų traktuoti kaip norą legalizuoti limituotų seimelių veiklą, ypač tais atvejais, kai universaluose valdovas seimelius paskirdavo tą pačią dieną, kada turėjo vykti limituoto seimelio sesija. Toks precedentas dažnai sukurdavo situaciją, kai vietoj vieno seimelio vykdavo du, t. y. bajorija susirinkdavo į valdovo universalu sušauktą ir limituotą seimelius. Norėdama išvengti seimelių „skaldymo“, valdovas dažnai seimelio susirinkimo laiką paskirdavo vieną arba keletą dienų prieš limituotą seimelį. Nuo XVII a. aštuntojo dešimtmečio dažniausiai buvo paskiriama kita diena po tribunolinio seimelio. Tad šioje situacijoje teisine prasme itin komplikuoatas tapdavo seimelių sušaukimo pagrindas: konstitucija–universalas–limitavimas. Bent jau reliacinių seimelių veiklos praktikoje pastebima tendencija pirmiausia vadovautis konstitucinėmis normomis (*ex praescriptio legis*).

Istoriografijoje aptariant limitavimo praktiką atkreiptas dėmesys ir į šio reiškinio teisinį aspektą. Kaip pastebėjo H. Olszewskis, limitavimo praktika teisine prasme buvo neteisėta, kadangi tai nebuvo numatyta rašytinės teisės normose, be to, prieštaravo konstituciniam valdovo

---

²⁴⁶ Tik nuo 1685 m. tribunolinių seimelių susirinkimo laikas nukeltas į pirmą pirmadienį po Grabnyčių arba praėjus savaitei po jų, žr.: Janulaitis A. *Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas XVI–XVIII a. Jo atsiradimas, veikimas ir reikšmė Lietuvos gyvenime*, Kaunas, 1927, p. 44; Kreigseisen W. *Sejmiki Rzeczpospolitej szlacheckiej...*, s. 60.

²⁴⁷ 1588 m. Lietuvos Statute, III skyriaus § 9, buvo nurodytas susirinkimo laikas – praėjus 4 savaitėms nuo pasibaigusio seimo, žr.: *Статут Вялікаго Княства Літоўскага 1588: тэксты, даведнік, каментарыі*, Мінск, 1989, c. 117; Zakrzewski A. B., *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 146; Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym...*, s. 194.

²⁴⁸ Kreigseisen W. *Sejmiki Rzeczpospolitej szlacheckiej...*, s. 239.

monopoliui sušaukti seimelius. Tačiau teisinė valstybės sistema buvo kuriama ne tik pagal tam tikras normas, bet ir sankcionuojant egzistuojančius papročius. Kita vertus, limituotas seimelis nebuvo sušauktas naujas seimelis, nes atidedant teisėtai sušauktą seimelį ir susirenkant į kitą limituoto seimelio sesiją buvo tarsi pratęsimas jo darbas. Praktinė prasme šį faktą patvirtintų ir seimelio direktoriaus statusas – limituotų seimelių direktoriai negalėjo būti skirtingi, tai turėjo būti tas pats asmuo. Svarbu pabrėžti ir tai, kad nutarimas atidėti seimelį turėjo būti priimtas visais balsais – nutraukus seimelio veiklą jo atidėjimas virsdavo neįmanomu.

Kai kurių Respublikos seimelių veiklos pavyzdžiai rodo, kad Augusto II valdymo laikotarpiu gerokai padaugėjo seimelių posėdžių – kai kada jie vykdavo 6–8 kartus per mėnesį. Tai pirmiausia atsiliepė smulkiajai bajorijai, kuri dėl ribotų finansinių galimybių negalėjo keliskart per mėnesį atvykti į seimelius. Kita vertus, tai sudarė sąlygas suklestėti didikų hegemonijai, arba didikų oligarchijai. Akivaizdu, jog seimelių limitavimas didino bajoriškąjį partikuliarizmą ir vidinę valstybės krizę. Kaip tik šiuo laikotarpiu viešoji opinija buvo nukreipta į tai, kad seimelių veiklos apribojimas yra vienas iš svarbiausių karališkosios programos punktų, todėl Augusto II valdymo laikotarpio pradžioje ši tendencija įgavo kovos su saksiškuoju absoliutizmu formą arba buvo viena iš konflikto *inter maiestatem ac libertatem* apraiškų²⁴⁹. Susirinkusi į seimelius bajorija dažnai juos atidėdavo nenurodydama konkretaus limituotų seimelių laiko (kas buvo daroma XVII a. antrojoje pusėje), o tai liudytų apie paaštrėjusius valdovo dvaro ir bajorijos santykius. Be to, seimeliuose dažnai buvo protestuojama prieš saksų kariuomenės dislokaciją valstybėje. 1697–1717 m. Augusto II universaluose dažnai pasirodydavo kritinių pastabų dėl limituotų seimelių, tačiau, kaip pastebi H. Olszewskis, jos dažniausiai būdavo pakankamai taktiškos: buvo protestuojama prieš kai kuriuos „savavališkai“ sušauktus seimelius arba jie buvo apibūdinami kaip blogis. Tačiau kita vertus, nereikėtų užmiršti ir to, kad nuolat atidedant seimelius limituoti seimeliai, atsižvelgiant į politinių jėgų išsidėstymą konkrečiame pavieta, galėjo praversti ir valdovui jam realizuojant savo siekius. Reikėtų pastebėti, kad, viena vertus, limituotų seimelių veiklos specifika leido probleminius klausimus ar nesutarimus atidėti kitai seimelio sesijai, tačiau XVIII a. pradžios praktikoje sunku būtų įžiūrėti pozityviąją tokių seimelių reikšmę. Pirmiausia tai atsiliepė seimelių „kokybei“, t. y. dažniausiai buvo sprendžiami tik tie klausimai, kurie rūpėjo seimelio direktoriui ar už jo stovinčiai didikų grupei, o tai didino netvarką valstybėje. Viso to pasekmė buvo ta, kad limituoti seimeliai tapdavo dar triukšmingesni nei teisėti seimeliai.

Vertėtų atkreipti dėmesį į J. Porazińskiego pastabą, kad limituotų seimelių veiklą stimuliavo XVIII a. pradžios Respublikos politinė situacija. Seimeliams didžiausią poveikį darė vidaus kovos

---

²⁴⁹ Apie šį reiškinį plačiau žr.: Lukowski J. The Szlachta and the Monarchy: Reflections on the Struggle inter maiestatis ac libertatem, *The Polish-Lithuanian Monarchy in European Context, c. 1500–1795*, ed. by R. Butterwick, London, 2001, p. 132–149.

tarp politinių grupuočių, arba *de facto* vidaus karas, kurio pasekmė – kelių politinių centrų susidarymas. Šio laikotarpio seimelių funkcionavimo mechanizmą būtų galima apibūdinti paprasta formule – į seimelius susirinkusi bajorija išsiųsdavo savo pasiuntinius į svarbiausius politinius centrus (pas Augustą II, Stanislovą Leščinskį, etmonus ir kitur), po to atidėdavo seimelį ir laukdavo atsakymų bei situacijos pokyčių. Šioje situacijoje aiškėja, kad seimelių limitavimas buvo ir savitas politinis veiksmas, kuris leido seimeliams adaptuotis ekstremaliose situacijose. Tačiau akivaizdu, kad pagrindiniai seimelių interesai dažniausiai apsiribodavo mokesčių dydžio nustatymu bei jų surinkimo problemų aptarimu ir karinių kontribucijų patvirtinimu. Čia seimeliai išlaikydavo manevro laisvę, nes pratęsdami šių problemų svarstymą keičiantis situacijai galėjo tikėtis tam tikrų nuolaidų²⁵⁰.

Akivaizdu, jog limitavimo praktikai įsigalėti seimeliuose palankias sąlygas sudarė centrinės Respublikos institucijos – seimo veiklos krizė. Šiame kontekste išryškėjo valstybinių institucijų sąveikai būdingas kompensacinis mechanizmas, t. y. nuolat išyrantys Respublikos seimai ir jų veiklos paralyžius lėmė, kad šias funkcijas perėmė kitos, pirmiausia lokalinės atstovaujamosios institucijos²⁵¹. Beje, vienas iš būdingiausių bruožų Respublikos bajoriškosios demokratijos, pakankamai aiškiai atskleidžiantis jos specifiką – tai valstybinių, tiek centrinių, tiek ir vietinių, institucijų veiklos sferų persidengimas, o kartu ir akivaizdus jų dubliavimas²⁵². J. Lukowskis taip pat atkreipė dėmesį, jog XVIII a. Europos kontekste Respublikoje ryškėjo parlamentinių institucijų perteklius²⁵³. Tokioje terpėje institucinės veiklos kompensaciniams mechanizams „suveikti“ buvo dar paprasčiau. Dalinis Respublikos centrinių institucijų (valdovo, seimo) funkcijų perėmimas kaip tik ir išryškėjo minėto laikotarpio seimelių veikloje. Šį reiškinį galėtume pavadinti seimelių parlamentarizacijos procesu.

Bandydami išskirti LDK situaciją, turime pripažinti, kad nubrėžti limituotų seimelių veiklos tendencijas kol kas būtų itin sudėtinga. Akivaizdu, jog šis reiškinys egzistavo ir čia taikytinos bendrosios Respublikos tendencijos, tačiau jo mastas kol kas sunkiai suvokiamas. Kiek išsamiau tirtu Trakų seimelio veiklos aplinkybės rodo, jog tik keli užfiksuoti limituoti seimeliai neatskleidžia šio reiškinio visumos²⁵⁴. XVIII a. pradžios Vilniaus seimelio veikloje analogiškų pavyzdžių taip pat esama, ypač išskirtini 1712 ir 1716 m.²⁵⁵, kuriais įvyko net po keletą limituotų seimelių sesijų.

²⁵⁰ Poraziński J. Rola limity sejmików w okresie wojny północnej 1702–1709..., s. 147–149.

²⁵¹ Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 232.

²⁵² Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763...*, s. 437–438.

²⁵³ Lukowski J. *The Europeans nobility in the eighteenth century*, New York, 2003, p. 42.

²⁵⁴ Užfiksuoti limituoti (dažniausiai reliaciniai) 1710, 1713, 1714, 1716 m. seimeliai neatskleidžia visumos, nes akivaizdžiai matome, kad jų posėdžiams pirmininkavo vis kiti asmenys, t. y. čia greičiausiai susiduriame su kitais limituotų seimelių atvejais, bet ne jų tęsiniumi, žr.: Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 37, 224–225.

²⁵⁵ 1716 m. sausio 13 d. įvykusio seimelio direktoriumi išrinktas Vilniaus vaivadijos vaivakis Mykolas Kazimieras Tovianskis (Towianski). Šio seimelio sesija atidėta (limituota) iki vasario 3 d., žr.: Z Wilna 19 Januarius 1716, *APKr.*, Archiwum Sanguszków, 276, s. 913; Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym...*, s. 338.

Beje, paskutinė dar 1716 m. atidėto Vilniaus limituoto seimelio sesija vyko 1717 m. vasario 7–8 dienomis²⁵⁶.

1717 m. Nebylusis seimas formaliai uždraudė savavališką seimelių, tarp jų ir limituotų, sušaukimą²⁵⁷. Tačiau šio fakto, matyt, nereikėtų vertinti kaip kompromiso bajorijos ir valdovo dvaro konflikte, nes akivaizdu, jog tai daugiausia buvo G. Dolgorukio veiklos rezultatas²⁵⁸. Kai kada istoriografijoje teigiama, kad šis nutarimas galiojo tik „privatiems“ seimeliams. Nors limituoti seimeliai kaip reiškinys neišnyko ir po 1717 m.²⁵⁹, tačiau tai jau buvo akivaizdžiai sporadiškas reiškinys, be to, šie seimeliai nebesilaikydavo išankstinės antikarališkos pozicijos. Tad nuo 1717 m. pradėjo mažėti seimelių sesijų, tam įtakos, matyt, turėjo draudimas seimeliams svarstyti ekonominius ir karinius klausimus, t. y. akivaizdus seimelių kompetencijos apribojimas²⁶⁰, ir šios institucijos parlamentarizacijos proceso sustabdymas. Beje, 1717 m. seimas uždraudė karinėms pajėgoms kištis į seimelių darbą ar kaip nors kitaip paveikti jų eigą²⁶¹ ir numatė už šiuos veiksmus baudžiamąją atsakomybę²⁶².

2.1.2. Reformų projektai ir LDK seimelių veiklos kritika. Nors daugelis į seimelių sistemos pertvarką orientuotų reformų buvo įgyvendinta tik XVIII a. antrojoje pusėje, tačiau jas dar reikėjo subrandinti ir įtikinti jų prasmingumu ne tik valdančiojo elito atstovus, bet ir bajoriją, gaunant iš jos palaikymą. Pertvarka švietimo sistemoje formavo palankias sąlygas reformoms. Seimeliai jau buvo tapę svarbiu LDK švietimo sistemos, patyrusios nemažą pijorų įtaką, akcentu, nes jėzuitų mokyklose XVIII a. svarbią vietą užėmė vadinamieji mokykliniai seimeliai²⁶³, kuriuose

²⁵⁶ 1717 II 8 Vilniaus vaivadijos bajorų protestas, *LVIA*, f. SA, b. 62, l. 401–402v.

²⁵⁷ „(...) znieśliśmy, y zakazali, tak wszelkie prywatne Seymikowania bez universalow naszym, tudzież *limitations* tychże Seymków, *continuationes* dyrekcji Marzałkowskich *in futuram* zakazuiemy, y abroguiemy, wyiąwszy Seymiki zwyczajne, prawem determinowane (...)“, Seymiki Relacyine, *VL*, t. VI, s. 148. Beje, ši konstitucija, nors buvo skirta ir Lenkijai, ir LDK, buvo paskelbta Lenkijai skirtų konstitucijų bloke. Greičiausiai dėl šios priežasties buvo parengta speciali tik LDK skirta konstitucija, kuri patvirtino ankstesniosios konstitucijos galiojimą, žr.: „(...) *Similiter* konstytucyą także Koronną o Seymikach *Relationis cum omnibus formalitatibus* akceptuie (...)“ O kupach swawolnych y Seymikach Relationis, *VL*, t. VI, s. 163.

²⁵⁸ Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763...*, s. 81.

²⁵⁹ 1775 m. limituotas seimelis susirinko Lenkijoje, Plocko vaivadijoje, žr.: Lityński A. O reformach sejmikowania w latach 1764–1793..., s. 263.

²⁶⁰ Michalski J. Les diétines polonaises au XVIIIe siècle, *Acta Poloniae Historica*, 1965, t. XII, s. 87; Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncavičius A. Lietuvos istorija iki 1795 metų, Vilnius, 1998, p. 261; Gierowski J. A. *Rzeczypospolita w dobie złotej wolności* (Wielka historia Polski, t. 5), Kraków, 2001, s. 284. Tiesa, ūkiniams seimeliams palikta teisė nustatinėti kai kurių mokesčių (kaištinio (*czopowego*), šilinginio (*szeleżnogo*)) dydį, rinkti mokesčių rinkėjus ir pan. Plačiau žr.: Nycz M. *Geneza reform skarbowych sejmku niemego (stadium z dziejów skarbowo-wojskowych z lat 1697–1717)*, Poznań, 1938, s. 180.

²⁶¹ „(...) Elekcye także Marszałkow y Deputatow Trybunalskich y innych Ziemskich Urzędnikow tudzież Seymikow po Woiewodztwach, Ziemiach, y Powiatach, w Koronie y W. X. Lit. woyskową assystencyą *privatoque studio* mięszac y onym przyszkadzac, y szkod żadnych obywatelom Koronnym y W. X. Lit, czyić ne będę (...)“, Iurament Hetmanow terażnieyszych, *VL*, t. VI, s. 127; Iurament Hetmanow na przyszłe czasy, *ten pat*, p. 128.

²⁶² „(...) ktorzy by się w to mięszali, kryminalnie karać będą (...)“, *ten pat*, p. 127, 128.

²⁶³ Mačiulytė K. *Kad Tėvynė gyvuotų... XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos proginiai pamokslai*, Vilnius, 2005, p. 85. Savo atsiminimuose M. Matuševičius šiuos seimelius vadina studentiškais (*na sejmiku studenckim*), žr.: Matuszewcz M. *Diariusz życia mego*, Warszawa, 1986, t. 1, s. 40.

buvo ne tik mokomasi sakyti kalbas, bet ir svarstomi aktualūs valstybės valdymo klausimai, aptariamoms *liberum veto* teisės panaikinimo galimybės ir kt.

Bene didžiausią įtaką brandinant esmines valstybės valdymo reformas, o kartu nustatant svarbiausias seimelių pertvarkos kryptis turėjo politinė publicistika, suaktyvinusi viešąsias diskusijas. Išskirtinio populiarumo sulaukė Stanislovo Dunino Karvickio (Dunin-Karwicki) (1640–1724), Stanislovo Leščinskio (Leszczyński) (1677–1766), Franciszeko Radzewskio (Radzewski) (†1748), Stanislovo Konarskio (Konarski) (1700–1773) darbai, kuriuose buvo nubrėžtos svarbiausios seimelių reformų gairės²⁶⁴. S. Karwickis savo veikale „Apie Respublikos sutvarkymą arba apie negerovių Lenkijos Respublikos santvarkoje pašalinimą“ (*De ordinanda Republica seu de corrigendis defectibus in statu Reipublicae Poloniae*, 1703) siūlė seimeliuose atimti balsavimo teisę iš neposesionatų ir banitų, be to, kėlė mintį dėl balso teisę turinčių asmenų sąrašų sudarymo. S. Karwickis pastebėjo, jog seimeliuose pirmiausia reikia priimti instrukciją, o tik po to rinkti pasiuntinius²⁶⁵. Siekdamas apriboti *liberum veto* teisės galiojimą, siūlė įkurti nuolat funkcionuojantį Respublikos seimą, kurio trys kas keturis mėnesius vykstančios kadencijos buvo planuojamos Mažojoje ir Didžiojoje Lenkijoje ir LDK²⁶⁶. Tiesa, S. Karwickio siūlymas įvesti apribojimus renkant pasiuntinius – tuos pačius asmenis rinkti tik į kas ketvirtą seimą²⁶⁷ – nepasižymėjo racionalumu, nes tai būtų atvėrę kelią naujokams ir apriboję patyrusių parlamentarų veiklą. Stanislovas Leščinskis itin didelio populiarumo sulaukusiame darbe „Laisvasis balsas, užtikrinantis laisvę“ (*Głos wolny wolność ubezpieczający*, 1743) siūlė seimelius bei juose vykdomus rinkimus apsaugoti nuo dažnų išardymų, taip pat kėlė mintį, kad privatūs reikalavimai (*desideria*), kurie nesulaukdavo vieningo palaikymo seimeliuose, būtų įteikiami pasiuntiniams atskirame memoriale kaip privatūs prašymai²⁶⁸. Tiesa, pateikdamas platesnę valstybinių institucijų reformų programą S. Leščinskis vadovavosi Respublikos unitarizacijos tendencijomis²⁶⁹. Francišekas Radzewskis, prisidengdamas pseudonimu, parengtuose „Politiniuose klausimuose“ (*Kwestyi politycznych*, 1749) teigė, jog naudojant *liberum veto* teisę nereikėtų ardyti tribunolinio, reliacinio ir elekcinio seimelių. Analogiški pasiūlymai buvo dėstomi anoniminiame darbe „Elekcinų seimų, taip pat ordinarinių seimų, kaip ir seimelių sutvarkymas“ (*Ordinatio sejmu electionis, także i sejmów ordynaryjnych jako też i sejmików*)²⁷⁰, kuriame teigiama, kad priešseiminių, tribunolinių, elekcinų seimelių išardymas esąs itin kenksmingas. Be to, buvo siūloma seimelių posėdžius pradėti 8 val. ryto, o

²⁶⁴ Lityński A. *Sejmiki ziemskie 1764–1793...*, s. 40–48; Lukowski J. *The Szlachta and the Monarchy...*, p. 139–141.

²⁶⁵ Konopczyński W. *Poscy pisarze polityczni XVIII wieku (do Sejmu Czteroletniego)*, Warszawa, 1966, s. 37.

²⁶⁶ Respublikos seimo LDK kadencija buvo planuojama pakaitomis Gardine ir Breste, žr.: Konopczyński W. *Poscy pisarze polityczni XVIII wieku...*, s. 38–39.

²⁶⁷ *Ten pat*, p. 40–41.

²⁶⁸ Konopczyński W. *Poscy pisarze polityczni XVIII wieku...*, s. 107; Konopczyński W. *Liberum veto*, Kraków, 2002, s. 333.

²⁶⁹ Konopczyński W. *Poscy pisarze polityczni XVIII wieku...*, s. 112.

²⁷⁰ *Ordinatio sejmu electionis, także i sejmów ordynaryjnych jakoteż i sejmików*, Konopczyński W. *Liberum veto...*, s. 377–381.

sprendimus priimti tik balsų dauguma²⁷¹. Tad ir šiuo atveju reformos buvo nukreiptos į seimeliuose vykdomus rinkimus, ir šiuo požiūriu anoniminio autoriaus išsakytos mintys sutapo su S. Karwickio keltomis seimelių veiklos problemomis²⁷².

Su „Familija“ susijusio pijoro Stanislovo Konarskio keturių tomų veikalė „Apie veiksmingesnį pasitarimo būdą arba ordinarinių seimų išlaikymą“ (*O skutecznym rad sposobie albo o utrzymaniu ordynaryjnych seymów*, 1760–1763) buvo išsakyta daug racionalių pasiūlymų, kaip reformuoti seimelių veiklą. Kaip pastebėta istoriografijoje, daugelis S. Konarskio idėjų vėliau buvo įgyvendintos praktikoje, jos padarė didžiulę įtaką XVIII a. politinės minties raidai, nubrėžė svarbiausias valstybės valdymo reformų kryptis²⁷³. Pirmiausia seimelių reformą S. Konarskis norėjo pradėti nuo pasiuntinių skaičiaus suvienodinimo. Šiam tikslui numatė rinkimų apygardų išskyrimą, iš kiekvienos apygardos turėjo būti dvejiems metams renkami 4 pasiuntiniai ir 2 jų pavaduotojai, turėję pakeisti pasiuntinius jų mirties ar atsistatydinimo atveju²⁷⁴. Siekdamas šiuos teorinius modelius perkelti į konkretesnius projektus, S. Konarskis projektavo naujų seimelių sudarymą, pvz., Ašmenos pavietą norėjo suskaidyti į smulkesnius vienetus²⁷⁵ ir pan. Beje, kai kada jis rėmėsi LDK seimelių veiklos pavyzdžiais, juose išvelgdamas nemaža pozityvių bruožų²⁷⁶. Įdomi ir kita S. Konarskio mintis: siekiant kuo mažiau apkrauti bajorus rinkimų ir administravimo problemomis, reikią atsisakyti kelių seimelių per metus ir viską išspręsti vienoje, tik ilgiau trunkančioje seimelio sesijoje, kuri turėjo prasidėti rugpjūčio 16 dieną. Be to, S. Konarskis manė, kad būtų prasminga įvesti seimelių dalyvių sąrašus, kurie turėjo būti sudaromi tik prasidėjus seimeliams. Pavėlavusieji į seimelius turėjo pasižymėti sąrašuose tik atvykę. Iš nesėkliųjų bajorų buvo siūloma atimti teisę balsuoti, nes jie, tapę didikų klientais, pridarą daug žalos. Taip pat S. Konarskis siūlė rinkimus organizuoti slapta – tam reikalui išduoti korteles (biuletenius) su kandidatų pavardėmis. Ir svarbiausia, kad balsavimas vyktų ir sprendimai būtų priimami tik balsų dauguma. S. Konarskis, kaip ir S. Karwickis, akcentavo, kad seimelio instrukcija turėtų būti parengiama prieš išrenkant pasiuntinius, nes praktikoje dažniausiai egzistavo atvirkštinis reiškinys²⁷⁷. Šios projekcijos formavo viešąją opinią ir atskleidė pakankamai rimtas seimelių

²⁷¹ „(...) per pluralitatem syffragiorum konkludować się powinne“, „Aby odtąd wszelkie sejmiki o godzinie ósmej zrana praecise zaczynano (...)“, žr.: *Ordinatio sejmu electionis, także i sejmów ordynaryjnych jakoteż i sejmików...*, s. 381.

²⁷² A. Lityńskis abejoja dėl idėjų perimamumo šiuose darbuose, plg.: Lityński A. *Sejmiki ziemskie 1764–1793...*, s. 43.

²⁷³ Grzeškowiak-Krwawicz A. Stanisław Konarski o wolności i anarchii, *Wiek Oświecenia*, 2004, t. 20, s. 71; Mačiulytė K. *Kad Tėvynė gyvuotų...*, p. 85.

²⁷⁴ Pagal šią sistemą renkamų pasiuntinių skaičius visos Respublikos mastu turėjo būti 600, o pavaduotojų – 300, žr.: Konopczyński W. *Poscy pisarze polityczni XVIII wieku...*, s. 186–187.

²⁷⁵ Bardach J. *Sejm dawnej Rzeczypospolitej, Dzieje Sejmu Polskiego*, Warszawa, 1997, s. 72–73; Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 254–256.

²⁷⁶ „Żeby najlepiej jak w litewskich województwach i powiatach niektórych, tak we wszystkich w Polsce jako też i w Litwie powiatach i ziemiach marszałkowie sejmikowi dożywotni ze stanu rycerskiego obierani byli (...)“, Konarski S. *Wybór pism politycznych*, z wstępem i objaśnieniami Władysława Konopczyńskiego, Kraków, s. 281.

²⁷⁷ Konarski S. *Wybór pism politycznych...*, s. 280–283.

veiklos problemas, tad reformos darėsi neišvengiamos. Platesnes seimelių reformų programas rengė ir politinės grupuotės. Šiuo požiūriu išskirtina Čartoriskų politinės grupuotės programa²⁷⁸, tiesa, LDK jai buvo skiriama mažokai dėmesio, maža to – kai kurios reformos buvo projektuojamos nepalankia linkme²⁷⁹. Tačiau pirmiausia Čartoriskų reformų smailgalys buvo nukreiptas į ikiseiminiuose seimeliuose renkamų pasiuntinių skaičiaus padidinimą: daugelyje LDK seimelių buvo numatyta padidinti iki 4, o Žemaitijos seimelyje net iki 10 renkamų pasiuntinių į Respublikos seimą²⁸⁰.

Prancūzijos švietėjas J. J. Rousseau (1712–1778) veikale „Pastabos apie Lenkijos valdymą bei numatomą jo pertvarką“ (*Considérations sur le Gouvernement de Pologne, 1770–1771*), įvertindamas Respublikos politinę sanklodą, į seimą ir seimelius žvelgė kaip į politinio tautos suvereniteto garantą²⁸¹. Maža to, seimelius J. J. Rousseau suvokė kaip atsvarą atstovaujamosios demokratijos negerovėms ir, pasak S. Tunaičio, tą politinės sanklodos grandį, kurioje įmanoma sumažinti prarają tarp tiesioginės ir atstovaujamosios demokratijos. J. J. Rousseau į seimelius žvelgė kaip į kertinį demokratijos garantą²⁸² ir projektuodamas *liberum veto* teisės apribojimus siūlė neleisti naudotis šia teise pavieniams pasiuntiniams, atsakomybę perduodant seimeliams²⁸³. Kita vertus, išskyrus kiek originalesnę mintį sukurti pasiuntinių atsiskaitomumo sistemą savo rinkėjams reliaciniuose seimeliuose²⁸⁴, J. J. Rousseau siūlymuose pripažinti Respublikos seimo viršenybę prieš seimelius įstatymų leidybos srityje, įvesti sėsliosios bajorijos sąrašus, pasiuntiniams skirtas instrukcijas seimeliuose priimti dalyvaujant visiems bajorams ir kituose²⁸⁵ galime pastebėti didelę XVIII a. pirmosios pusės politinės publicistikos įtaką.

Panašiai, tik iš savo kaip politiko patirties taško į seimelius žvelgė rusoizmo idėjų propaguotojas Žemaitijos pasiuntinys Ketverių metų seime Pranciškus Mauricijus Karpis (1749–1817). Jis seimelius traktavo kaip instituciją, kuri kiekvienam bajoriškosios visuomenės nariui suteikia galimybę per renkamus pasiuntinius dalyvauti įstatymų leidyboje ir valstybės valdyme. Be

²⁷⁸ Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763...*, s. 86–87.

²⁷⁹ Čartoriskų politinė grupuotė siekė daugiau kaip triskart padidinti seimelių pasiuntinių skaičių Respublikos seime (iki 581), tačiau kai kuriose Lenkijos vaivadijose šį skaičių didinant keturis ar penkis kartus, LDK buvo planuojama padidinti tik dvigubai. Buvo siūloma, kad Mažajai Lenkijai atstovautų 242, Didžiąjai Lenkijai – 229, o LDK – tik 110 pasiuntinių. Beje, Čartoriskiai nepritarė Respublikos seimų sušaukimui Gardine. Plačiau žr.: Michalski J. Plan Czartoryskich naprawy Rzeczypospolitej, *Kwartalnik historyczny*, Warszawa, 1956, rocznik LXIII, Nr. 4–5, s. 33–34.

²⁸⁰ Wyznaczenie Mieysca y liczba Obrania Posłów, *AGAD, APP*, 61, s. 107–177.

²⁸¹ Tunaitis S. *Apšvietos epochos socialinės ir politinės filosofijos metmenys*, Vilnius, 2004, p. 64.

²⁸² *Ten pat*, p. 71–72.

²⁸³ J. J. Rousseau, siūlydamas apriboti *liberum veto* teisės taikymą parlamentinėje praktikoje, siūlė vieno parlamentaro protestą pakeisti viso seimelio protestu. Be to, projektavo, kad seimeliuose būtų renkami vaivados, žr.: Ruso Ž. Ž. Pastabos apie Lenkijos valdymą ir siūlomą jo reformą, *Filosofijos istorijos chrestomatija: Naujieji amžiai*, Vilnius, 1987, p. 344, 349–350. Išsamiausia J. J. Rousseau siūlymų analizė, orientuotą į Respublikos parlamentinių institucijų pertvarką, analizę atliko Belgijos istorikas J. Roels, žr.: Roels J. J. J. Rousseau et les institutions représentatives dans les „Considérations sur le Gouvernement de Pologne“, *Parliaments, Estates and Representation*, 1985, vol. 5, No. 1, p. 13–23.

²⁸⁴ *Uwagi nad rządem Polskim oraz nad Odmianą, czyli Reformą onego projektowaną przez J. Jakuba Russo (...)*, Warszawa, 1789, s. 143.

²⁸⁵ *Ten pat*, p. 59–62, 67.

to, gynė imperatyvųjį seimelio pasiuntinio mandatą, stoji prieš kariškių politinių teisių apribojimus²⁸⁶ ir kt. P. M. Karpis nedidelės apimties leidinyje „Seimelių vaizdas“ (*Obraz sejmików*, 1791)²⁸⁷ ir seimeliuose bei seimuose sakomose kalbose gan aktyviai kėlė seimelių veiklos problemas, kartu paryškindamas LDK specifiką. Tiesa, XVIII a. pabaigos politinėje publicistikoje neretai buvo keliami kur kas radikalesni LDK parlamentinių institucijų atgaivinimo klausimai. Antai pseudonimu prisidengęs autorius²⁸⁸ pareiškė, jog 1790 m. lapkričio 16 d. LDK seimeliuose išrinkti pasiuntiniai gruodžio 15 d. pagal seną paprotį turėjo suvažiuoti į generalinį seimelį Slanime²⁸⁹. Tačiau ši pakankamai išradingai užmaskuota idėja, bylojanti apie vis dar neišblėsusius institucinės atminties reliktus, nerado platesnio atgarsio tarp Ketverių metų seimo LDK pasiuntinių, nes savo kalbose niekas nesiūlė atgaivinti jau senokai savo veiklą nutraukusios institucijos.

XVIII a. paskutiniiais dešimtmečiais įgyvendinant seimelių reformą ir rengiant jai būtinus įstatymus, didžiausią įtaką padarė švietėjo ir publicisto Hugo Kołłątajaus (1750–1812) darbai. Nors jiems būdinga gerokai evoliucionuojanti, ypač nuo 1788–1790 m. politinių jėgų išsidėstymo priklausanti politinė mintis, tačiau H. Kołłątajaus plunksnai priskiriami „Anonimo laišakai“ (*Listy anonima*, 1790), „Lenkų tautos politinės teisės“ (*Prawo polityczne parodu polskiego*, 1790) ir ypač „Kas turi priklausyti seimeliams?“ (*Kto ma należeć do sejmików?*, 1790) padarė didžiulę įtaką galutinei 1791 m. seimelių įstatymo redakcijai. Pastarojo meto istoriografijoje pastebima tiesioginė H. Kołłątajaus įtaka šio įstatymo IV ir V skyrių formuluotėms²⁹⁰, tačiau įvairiais šio įstatymo svarstymo etapais nemaža pastabų pateikė ir LDK atstovai²⁹¹.

2.1.3. LDK seimelių veiklos reglamentavimas 1764–1789 m. Bandymai apriboti seimelių kompetenciją, pasak A. Lityńskiego, neturėjo lemiamos įtakos, todėl ir po 1764 m. seimeliai vaidino svarbų vaidmenį Respublikos institucijų hierarchijoje. Apibūdindamas XVIII a. antrosios pusės seimelių veiklos reformas, A. Lityński išskyrė keletą svarbiausių tendencijų. Pirmiausia pabrėžė bajorijos teisių organizuoti savavališkus susirinkimus apribojimą. Antra tendencija – siekis iš seimelių eliminuoti nesėsliąją bajoriją. Trečia – noras sukurti bajorijos ir miestiečių kompromisu paremtą sanklodą (sukūrimas civilinių-karinių komisijų, į kurių sudėtį įėjo ir bajorai, ir miestiečiai, komisijos tapo tarsi daliniu seimelių organu). Ketvirta tendencija procedūriniai seimelių veiklos

²⁸⁶ Tunaitis S. *Apšvietos epochos socialinės ir politinės filosofijos metmenys...*, p. 72–73.

²⁸⁷ Karp F. M. *Obraz sejmików, czyli co są sejmiki terażniejsze nasze?*, Warszawa, 1791.

²⁸⁸ Kad po Juozapo Mikolajewičiaus (Mikołajewicz) pseudonimu slepiasi kitas asmuo, netiesiogiai pripažįsta ir Z. Zielinska, žr.: Zielinska Z. „*O sukcesy tronu w Polsce*“ 1787–1790, Warszawa, 1991, s. 200.

²⁸⁹ *Jozef Mikolajewicz szlachcic i possessyjonat w niektórych wojewodztwach i powiatach W.X. Litt. Instrukcja posłom prowincyi W.X.Litt. nowo obranym na seymikach dnia 16. Listopada 1790*, [1791].

²⁹⁰ Pasztor M. *Hugo Kołłątaj na Sejme Wielkim w latach 1791–1792*, Warszawa, 1991, s. 145–149.

²⁹¹ 1791 m. sausio 19 d. savo pastabas dėl seimelių įstatymo projekto išdėstė Joachim Litawor Chreptowicz, žr.: Tracki K. *Ostatni kanclerz litewski Joachim Litawor Chreptowicz w okresie sejmku Cztreroletniego 1788–1792*, Wilno, 2007, s. 139.

momentai (siekis visuose rinkimuose įtvirtinti daugiabalsiškumo principą ir kt.)²⁹². Savaiame suprantama, ne visi minėti siekiai vykdant reformas įgavo idealų pavidalą. Stanislovo Augusto Poniatovskio valdymo pradžioje bajoriškoji savivalda ir toliau buvo karpoma. Pirmiausia buvo nukreiptas dėmesys į neposesionatų eliminavimą iš seimelių. XVIII a. antrojoje pusėje respublikonai, kovodami dėl prioriteto tiesioginei demokratijai ir seimelių įtvirtinimo valdžios organų hierarchijoje (po Respublikos seimo), neabejodami pritarė šiems veiksams²⁹³. Taip buvo siekiama apribojant bajoriškąją demokratiją siaurinti ir savivaldą. Bet noras eliminuoti nesėsliąją bajoriją ir sumažinti į seimelius susirenkančiųjų skaičių virto visiškai priešingu reiškiniu – seimelių dalyvių tik padaugėjo, ir tai būtų galima paaiškinti išaugusiu susidomėjimu valstybės problemomis²⁹⁴ ir smulkiosios bajorijos politine emancipacija²⁹⁵. Nors ir paradoksalu, bet šis antidemokratinis veiksmas virto demokratijos stiprinimu.

A. B. Zakrzewskis, išsamiau tyręs LDK seimelių reformų įgyvendinimo problemas XVIII a. antrojoje pusėje, išskyrė keletą svarbių tendencijų. Pirmiausia kito LDK seimelių geografija. Antra, buvo didinamas kai kurių seimelių pasiuntinių skaičius. Galiausiai reforma buvo nukreipta ir į kai kuriuos procedūrinius seimelių veiklos aspektus²⁹⁶. Neabejotina, jog didžiausią įtaką LDK seimelių geografijai turėjo Rusijos teritorinės pretenzijos. Po pirmojo Respublikos padalijimo nemaža problemų ieškodami pastovios seimelių susirinkimo vietos turėjo Rečicos (seimelis vykdavo Bobruiske, Rečicoje), Oršos (seimelis vykdavo Cholopieničiuose), Polocko (seimelis vykdavo Lepelyje, Ušače, Čašnikuose) seimeliai. Kitas veiksnys, turėjęs įtakos LDK seimelių geografijos pokyčiams, buvo LDK iždininko Antano Tyzenhauzo politinės kombinacijos ir siekiai savo įtakon pajungti kuo daugiau seimelių. Tad Smolensko ir Starodubo egzulantų seimeliai, vykstantys Vilniuje, nuo 1776 m. buvo perkelti į Trakų vaivadijai priklausančias vietas – Alytų ir Žiežmarius. A. B. Zakrzewskis Žemaitijos kunigaikštystės pasiuntinių skaičiaus didinimą taip pat traktuoja kaip Antano Tyzenhauzo politinio aktyvumo apraišką²⁹⁷. 1764 m. karūnacinio seimo konstitucijoje „Deputato suteikimas Žemaitijos kunigaikštystei ir pasiuntinio“ nurodoma, jog įprastoje vietoje Raseiniuose susirenkantis Žemaičių kunigaikštystės seimelis turi išrinkti į LDK vyriausiąją tribunolą 4 deputatus, o į Respublikos seimą 3 pasiuntinius²⁹⁸. O 1776 m. pasiuntinių į Respublikos seimą skaičius buvo padvigubintas ir nuo šio momento Žemaičių kunigaikštystė turėjo

²⁹² Lityński A. *O reformach sejmikowania w latach 1764–1793...*, s. 263–267.

²⁹³ Lityński A. *Samorząd szlachecki w Polsce XVII–XVIII w....*, s. 19–20.

²⁹⁴ Lityński A. *O reformach sejmikowania w latach 1764–1793...*, s. 264.

²⁹⁵ Šį reiškinį galėtume sieti su parašų gausėjimu ir kryžiuokų atsiradimu seimelių dokumentuose. Plačiau žr.: Jurgaitis R. LDK seimelių dalyviai (identifikavimo keblumai), *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 31–32.

²⁹⁶ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego epoki stanisławowski (do 1788 r.). Zmiany w ustroju i funkcjonowaniu...*, s. 59–62.

²⁹⁷ *Ten pat*, p. 60.

²⁹⁸ Przydanie Deputata Xięstwem Zmudzkiemu y Posła, *VL*, t. VII, s. 181.

teisę siųsti jau 6 pasiuntinius²⁹⁹. Be to, reikėtų pastebėti ir kitą XVIII a. antroje pusėje išryškėjusią tendenciją – Respublikos seimo siekį reguliuoti seimelių susirinkimo laiką. Būtent Respublikos seimas nustatė reliacinių (1764³⁰⁰, 1765³⁰¹, 1767³⁰² m.), prieškarūnacinių (1764 m.³⁰³) seimelių susirinkimo laiką. Akivaizdu, jog tokiomis priemonėmis Respublikos seimui reikėjo susigrąžinti XVIII a. pirmojoje pusėje prarastą institucinį prestižą, įtvirtinti seimelių kontrolės mechanizmus.

LDK seimelių veiklos reglamentacijai itin svarbios buvo 1764 ir 1768 m. seimo konstitucijos. 1764 m. konvokacinio seimo LDK seimeliams skirtoje konstitucijoje „Seimelių apsauga“ numatyta, kad tie, kurie trukdys seimelių posėdžiams ar organizuos rinkimus neįprastose seimelių rinkimosi vietose, kels sumaištį, atsives bajorų iš kitų vaivadijų ar karių bei turės su savimi ginklą, privalo būti teisiami artimiausioje pilies ar žemės teismų kadencijoje³⁰⁴. 1764 m. karūnacinio seimo konstitucijoje „Elekciniai, prieštribunoliniai ir žemių seimeliai“³⁰⁵ detaliau reglamentuoti seimelių veiklos procedūriniai klausimai. Numatyta, kad įprastoje vietoje 8 val. ryte susirinkusiam seimeliui turi pradėti pirmininkauti pirmasis pagal rangą pasaulietinis senatorius arba aukščiausias pagal pareigas pareigūnas. Konfederacijos sudarymo atveju seimelio posėdį pradėti turėjo tos vaivadijos ar pavieto konfederacijos maršalas. Šioje konstitucijoje pateiktas išsamus sąrašas pareigūnų, turinčių pirmumo teisę atidaryti seimelio sesiją. Centrinuose LDK pavietuose, kurie neretai buvo vadinami vaivadijomis, numatytas toks eiliškumas: vaivada, kaštelionas, pakamaris, teismo seniūnas, vėliavininkas (karūžas). Kituose pavietuose numatytas toks eiliškumas: maršalas, pakamaris, seniūnas, vėliavininkas (karūžas). Taip pat išskirti Vilniaus, Trakų ir Žemaičių tijūnai, kurie pagal savo statusą turėjo užimti vietą po senatorių ir kitų aukštų pareigūnų. Beje, aptarta ir balsavimo procedūra. Numatyta, kad rinkimų eigą turi kontroliuoti ir balsus skaičiuoti posėdžio pirmininkas ir keturi jo pagalbininkai. Be to, pirmininkaujantis ir keturi asesoriai, patvirtinę rinkimų rezultatus, turi jų duomenis įrašyti į pilies teismo knygas. Numatyta, kad tribunolinis seimelis gali trukti ne ilgiau kaip tris dienas, o po jo turi prasidėti ūkinis

²⁹⁹ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego epoki stanisławowski (do 1788 r.)...*, s. 60.

³⁰⁰ *Seymiki Relationis*, VL, t. VII, s. 10. Kaip ir visos Respublikos, LDK reliacinių seimelių data buvo nustatyta 1764 m. vasario 23 d.

³⁰¹ *Seymiki Relacyne w W.X.Lit.*, VL, t. VII, s. 186. LDK reliacinių seimelių susirinkimo laikas buvo numatytas 1765 m. po tribunolinių (*Seymiki Pogromniczne*) seimelių.

³⁰² Deklaracya seymikow Relacyinych w Woiewodztwach y Ziemiach Prowincyi Koronnych y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, VL, t. VII, s. 221. LDK reliaciniai seimeliai numatomi 1767 m., kitą dieną po tribunolinių-ūkinių seimelių.

³⁰³ *Czas Seymikow Ante-Coronationis Krola przyszlego, y Seymu Koronacyi*, VL, t. VII, s. 95. LDK prieškarūnacinių seimeliai numatyti 1764 m. lapkričio 29 d.

³⁰⁴ *Bezpieczeństwo Seymików*, VL, t. VII, s. 89.

³⁰⁵ *Seymiki Elekcyine, Deputackie, y Ziemskie*, VL, t. VII, s. 170–172.

seimelis³⁰⁶. Išskirdamas šios konstitucijos svarbą, A. Lityńskis pabrėžė, kad ji tapo pavyzdžiu Lenkijai reorganizuojant seimelių sistemos funkcionavimą, be to, ne mažiau svarbus esąs faktas, jog sprendimų priėmimo praktikoje, išskyrus ikiseiminius seimelius, numatytas balsų daugumos principas³⁰⁷.

1768 m. ekstraordinarinio seimo konstitucijoje „Seimelių tvarka“³⁰⁸ dar detaliau aptarti kai kurie LDK seimelių veiklos aspektai ir patvirtintos prieš ketverius metus priimtos panašaus pobūdžio konstitucijos³⁰⁹. Nemaža vietos šiame įstatyme skirta apibūdinimui kas turi teisę dalyvauti seimelių posėdžiuose (atkreipiamas dėmesys į tai, kad tik iš kitų vaivadijų ir paviatų į seimelių posėdžius atvykstantys bajorai tampa pagrindine neramumų priežastimi). Pirmąkart XVIII a. išskiriami kiek aiškesni turinčiųjų teisę dalyvauti seimelio posėdžiuose kriterijai: vaivadijoje ar paviete gimę arba čia turintys posesijas (įvairios žemėvaldos rūšys bei disponavimo žeme formos) bajorai, jų sūnūs ir broliai (nors ir neturintys posesijų) ir kt. Kiek detalizuota balsavimo procedūra. Direktorius turi sudaryti kandidatų į tam tikras pareigas sąrašą. Nepavykus išrinkti visais balsais, turi būti sudaryti du sąrašai, kuriuose būtų žymimi teigiami ir neigiami balsai. Kiekvienas seimelio direktoriaus pakviestas dalyvis, padedamas asesorių, savo sprendimą pareiškia žodžiu arba pažymi ženklų (brūkšnelių). Beje, aptartas atvejis, kai balsai pasiskirsto po lygiai. Tada lemiamą balsą turi tarti seimelio direktorius, pridėdamas dar vieną brūkšnelį. Balsavimų rezultatus direktorius su asesoriais turi viešai paskelbti dar nepasibaigus seimeliui jo posėdžiavimo vietoje. Kaip pastebėta istoriografijoje, šios konstitucijos atspindėjo ryškiausius pokyčius LDK seimelių veiklos reglamentacijoje iki Ketverių metų seimo pradžios³¹⁰. Detaliau seimelių funkcionavimą reglamentavo tik 1791 m. seimelių įstatymas.

Tiesa, 1786 m. Varšuvos ordinariniame seime Kauno pavieto pasiuntiniai Tautinės kavalerijos brigadininkas Simonas Zabiela (Zabięło) ir Skirsnemunės seniūnas Juozas Medekša (Medeksza) pateikė įstatymo projektą „Projektas apie Seimelių vietą“³¹¹. Jame bandyta spręsti vis dažniau skylančių seimelių teisėtumo problemą. Projekte siūloma skilusių seimelių atveju pripažinti teisėtu tik tą seimelį, kuris vyko įprastoje vietoje. Neteisėtu siūloma pripažinti ir tokį seimelį (*Pseudo-Seymik*), kuriam vadovavo pagal pareigas ne aukščiausias pareigūnas. Šie siūlymai virto viena iš Nuolatinės tarybos rezoliucijų. Svarbiausia, kad LDK pasiuntinių iniciatyva buvo

³⁰⁶ A. B. Zakrzewski mano, jog po ūkinio seimelio kitą dieną turėjo vykti elekcinis seimelis, tačiau tiesiogiai apie tai šioje konstitucijoje nekalbama, plg.: Zakrzewski A. B. Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego epoki stanisławowski (do 1788 r.)..., s. 61.

³⁰⁷ Lityński A. *Sejmiki ziemskie 1764–1793*..., s. 60.

³⁰⁸ Porządek seymikowania, VL, t. VII, s. 293.

³⁰⁹ Patvirtintos šios 1764 m. konvokacinio ir karūnacinio seimų konstitucijos: „Sądy Ziemskie“, „Seymiki Elekcyine, Deputackie, y Ziemskie“, žr.: *ten pat*, p. 293.

³¹⁰ Kaczmarczyk Z. Reformy stanisławowskie (1764–1795) na tle dziejów państwa Polskiego w czasach nowożytnych, *CPH*, 1948, t. 1, s. 100; Zakrzewski A. B. Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego epoki stanisławowski (do 1788 r.)..., s. 62.

³¹¹ Projekt o Mieyscu Seymikow, *AGAD*, ZP, 59, 103–113v.

ieškoma sprendimų pakankamai komplikuojuose situacijoje, kai skylantys seimeliai 1778–1786 m. laikotarpiu tapo kasdienybė³¹² ir gerokai išklabino parlamentinio atstovavimo sistemos pamatus.

Ketverių metų seimo pradžioje panaikinus kai kurias iki tol egzistavusias centrinės valdžios institucijas (pvz., Nuolatinę tarybą), imta kurti naujas valstybės administracines struktūras, tik šįkart pradėta ne nuo centrinių, bet nuo vietinių institucijų kūrimo³¹³. Viena iš didžiausių naujovių buvo LDK pasiuntinių T. Vavžeckio (Wawrzecki) ir M. Bernatovičiaus (Bernatowicz) projekto pagrindu priimtas įstatymas, kuriuo 1789 m. lapkričio 17 d.³¹⁴, greičiausiai Austrijos pavyzdžiu³¹⁵, buvo įkurtos kolegialaus pobūdžio LDK civilinės-karinės tvarkos komisijos³¹⁶. LDK tokių komisijų iš pradžių buvo 23³¹⁷ ir jos buvo atsakingos už karinių (rekrūtų rinkimas ir karių apgyvendinimas), ūkinių (mokesčių rinkimas, kelių tiesimas ir kt.) ir socialinio pobūdžio (pasų išdavimas, socialinė apsauga, parapinių mokyklų priežiūra ir kt.) problemų sprendimą. Komisijos ūkiniuose seimeliuose turėjo pateikti ataskaitą, kaip sprendžiami minėti klausimai, tačiau svarbiausia – turėjo vykdyti seimelių nutarimus. Be to, jos pagal parapijas sudarinėjo bajorų sąrašus, kurie buvo naudojami kontroliuojant bajorus, ar šie turi teisę dalyvauti seimelio posėdžiuose. Nors W. Kalinka šiose komisijose išvelgė senųjų ūkinių seimelių tęsinį³¹⁸, tačiau, kaip pastebėjo A. Lityński, su tuo galima sutikti tik iš dalies. Greičiausiai tokių panašumų galima išvelgti tik kompetencijoje, bet ne šių institucijų organizaciniuose bei funkcionavimo mechanizmuose³¹⁹.

Komisijas sudarė 15 seimeliuose renkamų komisarų, o nuo 1791 m. jų sudėtis išplėsta dar įtraukus 3 miestiečių atstovus, t. y. bendras skaičius išaugo iki 18. Tad buvo sukurtos prielaidos luominei bajoriškai savivaldai palaipsniui virsti teritorine savivalda³²⁰, tačiau bajorijos ir miestiečių bendradarbiavimo kontekste išliko inertiška bajorijos persvara³²¹. Jau pačiame 1789 m. įstatyme, skirtame LDK civilinėms-karinėms komisijoms, numatyta, kad komisarai turi būti išrinkti balsų dauguma artimiausiuose tribunoliniuose-ūkiniuose seimeliuose ir jų kadencija turi trukti dvejus metus. Kiek specifinė situacija buvo Žemaičių kunigaikštystėje ir Ašmenos paviete, kur buvo po 2

³¹² Plačiau apie šį reiškinį žr.: Filipczak W. Rugi poselskie i losy „rozdwójonych“ sejmików przedsejmowych..., s. 65–85.

³¹³ Zahorski A. *Centralne instytucje policyjne w Polsce w dobie rozbiorów...*, s. 64–65.

³¹⁴ Kalinka W. *Sejm Czteroletni*, Warszawa, 1991, t. 1, s. 441; T. Korzonas teigia, kad šis įstatymas buvo patvirtintas 1789 m. lapkričio 19 d., žr.: Korzon T. *Komisye Porządkowe Cywilno-Wojskowe wojewódzkie i powiatowe w latach 1790–1792...*, s. 427.

³¹⁵ Zahorski A. *Centralne instytucje policyjne w Polsce w dobie rozbiorów...*, s. 25.

³¹⁶ Korzon T. *Komisye Porządkowe Cywilno-Wojskowe wojewódzkie i powiatowe w latach 1790–1792...*, s. 427; Gordziejew J. *Z dziejów komisji porządkowych cywilno-wojskowych w Wielkim Księstwie Litewskim...*, s. 167.

³¹⁷ Gordziejew J. *Z dziejów komisji porządkowych cywilno-wojskowych w Wielkim Księstwie Litewskim...*, s. 168–169. Vėliau šių komisijų padaugėjo, tam įtakos turėjo 1791 m. administracinio-teritorinio pobūdžio pertvarkymai.

³¹⁸ Kalinka W. *Sejm Czteroletni*, Warszawa, 1991, t. 1, s. 442.

³¹⁹ Lityński A. *Samorząd szlachecki w Polsce XVII–XVIII w...*, s. 31–32; Gordziejew J. *Z dziejów komisji porządkowych cywilno-wojskowych w Wielkim Księstwie Litewskim...*, s. 168–192.

³²⁰ Glemža L. *Pilietinės visuomenės užuomazgos 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijoje...*, p. 24.

³²¹ Kiaupa Z. *Sužlugdytos pertvarkos metas Lietuvoje XVIII amžiaus pabaigoje, Laurynas Gucevičius ir jo epocha (Vilniaus dailės akademijos darbai, Dailė, t. 32)*, Vilnius, 2004, p. 11.

reparticijas, todėl po 15 komisarų turėjo būti renkama kiekvienoje iš jų³²². Taip pat 1789 m. LDK civilinėms-karinėms komisijoms skirtame įstatyme buvo numatyta, kad seimeliuose komisarus išrinkus į deputatus ar pasiuntinius į seimus, likusiam laikotarpiui iškart seimeliuose komisarais turėjo būti išrinkti kiti asmenys. Analogiškai reikėjo elgtis mirus komisarui, tačiau jis turėjo būti renkamas artimiausiame seimelyje³²³. Komisijos posėdžiuose galėjo dalyvauti pavietų teismų teisėjai ir aukštesni valstybės pareigūnai. Į komisijos sudėtį paprastai patekdavo: regentas, viceregentas, kasininkas, instigatorius, vaznys ir kt. Tačiau atvejai, atsižvelgiant į konkrečią komisiją, gerokai įvairuodavo (pvz., Bresto komisija papildomai turėjo du liustratorius³²⁴).

Tad apibūdinant seimelių ir civilinių-karinių komisijų sąveiką tenka konstatuoti, jog seimeliai, kaip lokalinio pobūdžio institucijos, vykdė įstatymų leidžiamąsias funkcijas, o civilinėms-karinėms komisijoms priklausė vykdomosios funkcijos. Šios tendencijos atspindėjo ne tik norą efektyvinti vietinių institucijų veiklą, bet ir XVIII a. antrojoje pusėje vis aiškiau išskiriamas vykdomosios valdžios funkcijas deleguoti konkrečioms, neretai naujoms institucijoms.

2.2. LDK pavietų seimelių veiklos reglamentavimo pokyčiai 1791–1793 m.

Istoriografijoje XVIII a. neretai vadinamas kodifikacijos amžiumi³²⁵. Šį teiginį tarsi patvirtintų XVIII a. antrojoje pusėje Respublikoje vykdytos radikalios valstybės valdymo reformos ir su jomis susijusių naujų įstatymų gausa bei jų sisteminimas, galiausiai ir paskutinį dešimtmetį priimta ne tik garsioji 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija, bet ir dvi svarbios seimelių veiklą reglamentuojančios seimo konstitucijos – 1791 m. kovo 24 d. ir 1793 m. lapkričio 23 d. seimelių įstatymai. Pastarųjų svarbą sunku būtų pervertinti, nes jie buvo ne tik nusistovėjusių seimelių veiklos paprotinių tradicijų ir ligtolinių gerokai fragmentiškesnių įstatymų sintezė³²⁶, bet ir atspindėjo daugelį į politinės sistemos pertvarką orientuotų Apšvietos epochoje subrandintų reformatoriškų idėjų. Be to, šiais įstatymais buvo remiamasi per seimelių posėdžius, o tai rodė jų gyvybingumą³²⁷. Akivaizdu ir tai, jog tai buvo detaliausiai seimelių veiklą reglamentavę įstatymai iki Respublikos egzistavimo pabaigos.

³²² „(...) Xięstwo Zmudzkie i powiat Oszmiański iako dwie repartyce maiący, na każdą repartycę po osób piętnaście wybierać ma“, žr.: Kommissye woiewódzkie i powiatowe w Wielkim Xięstwie Litewskim, VL, t. IX, s. 136.

³²³ *Ten pat*, p. 137.

³²⁴ Korzon T. Komisyje Porządkowe Cywilno-Wojskowe wojewódzkie i powiatowe w latach 1790–1792..., s. 453; Gordziejew J. Z dziejów komisji porządkowych cywilno-wojskowych w Wielkim Księstwie Litewskim..., s. 169–170.

³²⁵ Sójka-Zielińska K. Wiek XVIII – wiekiem kodyfikacji, *Wiek XVIII: Polska i Świat*, księga poświęcona B. Leśnodorskiemu, Warszawa, 1974, s. 269.

³²⁶ A. B. Zakrzewski pastebi, kad 1791 m. seimelių įstatymas nebuvo revoliucinio pobūdžio, žr.: Zakrzewski A. B. Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego epoki stanisławowski (do 1788 r.)..., s. 64, 66.

³²⁷ 1794 m. vasario 7 d. Vilniaus tribunoliniame seimelyje kalbėdamas Antanas Dyzmas Lachnickis ne tik rėmėsi 1793 m. LDK seimelių įstatymu, bet ir jį citavo. „(...) Lachnicki w zabranym głosie tłumacząc się Cytował Nayprzed Prawo o Seymikach Zeszłego Grodzien[skie]go Seymu (...)“, žr.: 1794 m. vasario 3–7 d. Vilniaus tribunolinio seimelio dienoraštis, LVIA, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 185v.

Paradoksalu, tačiau šių seimelių įstatymų reikšmė istoriografijoje nepelnytai sumenkinta, pirmumą suteikiant miestų klausmui³²⁸. Dažniausiai tiek Lenkijos, tiek Lietuvos istoriografijoje pristatomas XVIII a. antrosios pusės kontekste neabejotinai novatoriškesnis 1791 m. balandžio 18 d. miestų įstatymas, tačiau dažnai užmirštama, kad pagrindinis Ketverių metų seimo uždavinys buvo esminės valstybės valdymo reformos, o ne miestiečių klausimas³²⁹. Atkreiptinas dėmesys, kad net ir kai kurie miestų įstatyme įtvirtinti teiginiai atskleidė seimelių faktoriaus svarbą³³⁰.

2.2.1. Seimelių įstatymų priėmimo aplinkybės ir galiojimo laikas. Pradžioje tenka atkreipti dėmesį į vieną 1791 m. ir 1793 m. seimelių įstatymų panašumą: abu buvo trumpalaikiai, t. y. gyvavo beveik tokį pat laikotarpį. Pagal 1791 m. įstatymą LDK rinkosi vieninteliai³³¹ 1792 m. vasario mėnesio tribunoliniai³³² seimeliai. 1793 m. gegužės mėnesio LDK priešseiminiai³³³ seimeliai rinkosi pagal seną, t. y. iki Ketverių metų seimo reformų egzistavusią tvarką, nes 1792–1793 m. veikusi LDK generalinė konfederacija teisiškai panaikino ne tik 1791 m. gegužės 3 d. konstituciją, bet ir seimelių įstatymą³³⁴. Pagal 1793 m. LDK seimelių įstatymą rinkosi 1794 m. vasario mėnesio tribunoliniai³³⁵, greičiausiai dar ir 1795 m. pradžioje³³⁶ vykę seimeliai (nors tenka sutikti su istoriografijoje³³⁷ išsakyta mintimi, jog apie pastarųjų seimelių veiklą kol kas praktiškai nieko nežinome). Šią situaciją kiek komplikuoja ir 1793 m. Gardino seimo nutarimų tik dalinis įgyvendinimas³³⁸. Tačiau nekyla abejonių, jog 1795 m. trečiasis Respublikos padalijimas ir galutinis LDK prijungimas prie Rusijos imperijos žymi ir seimelių įstatymo gyvavimo pabaigą, nes buvusioje LDK teritorijoje pradėjo galioti carinės Rusijos įstatymai³³⁹.

³²⁸ Jurgaitis R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių veiklos reglamentavimo pokyčiai XVIII a. pabaigoje: 1791 m. ir 1793 m. seimelių įstatymų lyginamoji analizė, *Praeities pėdsakais*, Vilnius, 2007, p. 315–316.

³²⁹ Nors Ketverių metų seimo nutarimai, bajorijos luomo suartėjimas su miestiečiais leistų kalbėti apie pastarųjų įsiliejimą į politinę tautą, tačiau miestiečiai Respublikos parlamentiniame gyvenime taip ir netapo lygiaverčiais partneriais, plg.: Glemža L. Pilietinės visuomenės užuomazgos 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijoje, *Mūsų konstitucionalizmo raida*, Vilnius, 2003, p. 27.

³³⁰ Seimelių faktoriaus svarbą atskleidžia 1791 m. balandžio 21 d. Miestų įstatymas, kuriame nurodoma, kad tiems miestams, kuriuose vyksta seimeliai, valdovas automatiškai išduos lokacines privilegijas, plg.: *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija*, vertė ir sudarė E. Raila, Vilnius, 2001, p. 37 („Mūsų karališkieji laisvieji miestai Respublikos valstybėse“, I straipsnio § 4).

³³¹ Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku...*, s. 265, 269.

³³² Išsamiausiai šiuos LDK seimelius tyrinėjo lenkų istorikas W. Szczygielskis, žr.: Szczygielski W. *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź, 1994, s. 294–361.

³³³ Šmigelskytė-Stukienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius, 2003, p. 204–241; Šmigelskytė-Stukienė R. Politinis realizmas ir iliuzijos (LDK bajorijos pozicijos), *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 75–89.

³³⁴ Plačiausiai šiuos pokyčius aptarė R. Šmigelskytė-Stukienė savo naujausioje studijoje, žr.: Šmigelskytė-Stukienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais...*, p. 194–204.

³³⁵ Lityński A. *Sejmiki ziemskie 1764–1793...*, s. 183; Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku...*, s. 270. Tiesa, W. Kriegseisenas teisingai pastebi, kad kalbant apie priešseiminius seimelius ir naują pasiuntinių rinkimo tvarką, šis įstatymas taip ir liko neįgyvendintas.

³³⁶ Tai bene vienintelis lietuvių istoriografijoje 1795 m. pradžioje vykusį LDK seimelių, šiuo konkrečiu atveju Žemaitijos, tyrimų pavyzdys, žr.: Kiaupa Z. *Telšiai XVIII amžiaus pabaigoje*, *Telšiai*, Vilnius, 1994, p. 89–90.

³³⁷ Lityński A. *Sejmiki ziemskie 1764–1793...*, s. 183; Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku...*, s. 270.

³³⁸ Kądziała L. *Opcja grodzieńska*, *Kwartalnik historyczny*, 1991, r. 98, Nr. 1, s. 44.

³³⁹ Bairašauskaitė T. *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2003, p. 5.

Akivaizdžiai skiriasi šių įstatymų priėmimo aplinkybės. 1793 m. LDK seimelių įstatymas priimtas paskubomis, be jokių diskusijų, paskutinę Gardino seimo dieną, t. y. lapkričio 23-ąją o 1791 m. kovo 24 d. patvirtintas įstatymas priimtas tik po ilgų diskusijų, keleto skaitymų ir balsavimų. Kaip pastebi B. Leśnodorskis, Ketverių metų seime seimeliams buvo parodytas išskirtinis dėmesys; specialios deputacijos valdymo formos įstatymo projektui parengti pirmininkas Kameneco vyskupas Adomas Krasieński, tvirtindamas, kad seimeliai esą ne tik teisėkūros, bet ir visos valdžios šaltinis³⁴⁰, ne tik pagrindė įstatymo, skirto seimeliams, svarbą, bet ir atskleidė seimelio kaip institucijos reikšmę to meto politinėje sistemoje. Beje, šis klausimas tapo dar aktualesnis, kai prasidėjus padvigubintos sudėties seimo darbui buvo nesutariama, ar valstybės valdymo reformą pradėti nuo kardinalioms teisėms ar nuo seimeliams skirto įstatymo rengimo. 1791 m. sausio 7 d. siekiant išspręsti šią dilemą buvo balsuojama: galutine 94 balsų persvara nutarta pradėti nuo seimelių reformos³⁴¹. Šis balsavimas tik dar kartą atskleidė seimelių reformos reikšmę.

1791 m. vasario 26 d. buvo sukurta speciali deputacija seimelių įstatymui parengti. Į ją buvo išrinkta 12 narių, po vieną senatorių ir tris pasiuntinius iš kiekvienos provincijos. Į šią deputaciją pateko senatoriai Chelmo ir Liublino vyskupas Wójciechas Leszczyca Skarszewski (Skarszewski), Čerijos kaštelionas Tomašas Ostrowski (Ostrowski), LDK rūmų maršalas Ignatas Potockis (Potocki) ir seimelių pasiuntiniai iš Didžiosios Lenkijos Krokuvos pasiuntinys ir vėliavininkas Ignatas Dembiński (Dembiński), Podolės pasiuntinys Józefas Zaiączekas (Zaiączek), Liublino pasiuntinys ir pakamaris Tomaszas Dłuski (Dłuski), iš Mažosios Lenkijos Poznanės pasiuntinys ir vėliavininkas Ignatas Zakrzewski (Zakrzewski), Livos pasiuntinys Pijus Kiciński (Kiciński), Sochačevsko pasiuntinys ir karališkasis sekretorius Janas Łuszczewski (Łuszczewski), iš LDK Naugarduko pasiuntinys ir žemės teismo teisėjas Mykolas Bernovičius (Bernowicz), Oršos pasiuntinys ir Kapinovo seniūnas Liudvikas Gutakowski (Gutakowski) ir Livonijos pasiuntinys Juozapas Weisenhofas (Weisenhoff)³⁴². LDK atstovai šioje deputacijoje sudarė trečdalį, iš viso jų buvo 4, tačiau vienu metu jų realiai galėjo dirbti dar mažiau, nes bendrą deputacijos komplektą turėjo sudaryti 7 asmenys.

³⁴⁰ Leśnodorski B. *Dzieło Sejmu Czteroletniego (1788–1792): studium historyczno-prawne*, Wrocław, 1951, s. 246.

³⁴¹ Atvirai balsuojant 174 (22 senatoriai ir 152 pasiuntiniai) balsavo „už“ (*affirmative*), 89 (16 senatorių ir 73 pasiuntiniai) – „prieš“ (*negative*). Po to balsuojant slaptai balsai išsidėstė taip: 174 – „už“, 80 – „prieš“. 1791 m. sausio 7 d. balsavimų rezultatai ir prieš tai vykusios diskusijos gerai atspindi A. Siarczyński parengtame šio seimo dienoraštyje, žr.: *Diaryusz Seymu ordynarynego pod związkiem konfederacyi generalney Obojga Narodow w podwoynym posłów skłádzie zgromadzonego w Warszawie od Dnia 16. Grudnia, Roku 1790*, Warszawa, [1791], t. 1, cz. 1, s. 319–391.

³⁴² Seimelių įstatymo rengimo deputacijos sudėtis, *AGAD, ASCz*, 20, l. 55; *Ochrona czasu seymowego, VL*, Kraków, 1889, t. IX, s. 209–210; Lityński A. *Sejmiki ziemskie 1764–1793...*, s. 104.

Seimelių įstatymas buvo svarstomas iš lėto, nes dėl atsikirų formuluočių kildavo diskusijos; vasario 17 d. buvo apsvarstyti ir aprobuoti 7 skyriai³⁴³. Jau po keleto savaitių darbo parengtas galutinis seimelių įstatymo projektas kartu su žemionių knygoms skirto įstatymo projektu buvo pristatytas 1791 m. kovo 11 d., o kovo 14 d., aptarus ir perskaičius seimelių įstatymo projektą, buvo pasiūlyta balsuoti arba už jo visumos patvirtinimą, arba už gražinimą pataisyti. Balsavimo rezultatai (41 – už pirmąjį variantą, 155 – už antrąjį) lėmė³⁴⁴, kad šis projektas dar buvo tobulinamas. Svarstant šio įstatymo projektą, LDK atstovai taip pat aktyviai įsitraukė į diskusijas: kalbėjo ir nemaža aktualių problemų iškelė Žemaitijos pasiuntiniai Adomas Rupeika (Rupeiko), Stanislovas Olendskis (Olędski), Pinsko pasiuntinys Tadas Butrimovičius (Butrimowicz), Naugarduko – Mykolas Bernovičius (Bernowicz), Bresto pasiuntiniai – Tadas Matuševičius (Matuszewicz) ir Zenonas Wislouchas (Wislouch)³⁴⁵. Pakankamai aktualių išvalgų pateikė ir Pranciškus Mauricijus Karpis, jis nesutiko su Lenkijos ir LDK seimelių sistemų niveliacija, šį procesą prilygindamas unijai. P. M. Karpis atkreipė dėmesį į siekius primesti LDK svetimas seimelių direktorių ir asesorių rinkimų tradicijas³⁴⁶. Galiausiai 1791 m. kovo 24 d. deputacijos pirmininkas V. L. Skarževskis pristatydamas pataisytą projekto variantą nors ir neneigė egzistuojančių spragų, tačiau siūlė pagaliau jį priimti. Deputacijos sekretorius J. Veisenhofas pristatė padarytus pakeitimus bei papildymus³⁴⁷. Nors kovo 24 d. balsavimo rezultatai (atvirai balsuojant 97 balsų, o slapta – 37 balsų persvara)³⁴⁸ lėmė, kad seimelių įstatymas buvo patvirtintas, tačiau nedidelių papildymų ir galutinės aprobacijos šis įstatymas sulaukė tik gegužės 28 d., jau priėmus konstituciją³⁴⁹.

1791 m. seimelių įstatyme pirmiausia galime išvelgti Apšvietos epochos veikėjų, ypač pijoro Stanislovo Konarskio ir švietėjo bei publicisto Hugo Kollątajaus, idėjų įgyvendinimą. Tačiau nereikėtų užmiršti ir to, jog rengiant 1791 m. seimelių įstatymą buvo remiamasi ne tik Anglijos, bet ir Prancūzijos parlamentine praktika, bent jau tokį vaizdą susidarome iš P. Kicińskio, specialios deputacijos šio įstatymo projektui parengti nario, 1791 m. kovo 24 d. pasakytos kalbos bei pateiktų argumentų³⁵⁰.

³⁴³ Kalinka W. *Sejm Czteroletni...*, t. 2, s. 441–442.

³⁴⁴ Z Warszawy dnia 12 Marca, *Suplement do Gazety Warszawskiej*, 1791 III 12, Nr. 21; Z Warszawy dnia 16 Marca, *Suplement do Gazety Warszawskiej*, 1791 III 16, Nr. 22; Kalinka W. *Sejm Czteroletni...*, t. 2, s. 444.

³⁴⁵ LDK pasiuntinių kalbas pakankamai išsamiai pristato to meto periodinė spauda, žr.: *Gazeta Narodowa y Obca*, 1791 I 22 – 1791 II 15, Nr. VII–XII ir kt.

³⁴⁶ *Zdane M. F. Karpia posła Zmudzkiego in turno dane gdy Proiekt o Seymikach do decyzji STANOW na dniu 14. Marca 1791. od Deputacyi do ułożenia onego wyznaczoney, był przyniesiony*, [1791].

³⁴⁷ Sosin S. *Reforma sejmików na sejmie 4-letnim...*, s. 68–70.

³⁴⁸ 1791 m. kovo 23 d. seimelių įstatymas buvo patvirtintas atvirai balsuojant (137 buvo „už“, 40 – „prieš“) ir slapta balsuojant (101 buvo „už“, 64 – „prieš“), žr.: Lityński A. *Sejmiki ziemskie 1764–1793...*, s. 106.

³⁴⁹ Leśnodorski B. *Dzieło Sejmu Czteroletniego (1788–1792): studium historyczno-prawne*, Wrocław, 1951, s. 246.

³⁵⁰ Plačiau apie tai žr.: Sosin S. *Reforma sejmików na sejmie 4-letnim...*, s. 69–70; Kalinka W. *Sejm Czteroletni...*, t. 2, s. 444–445.

2.2.2. Seimelių įstatymų apimtis ir struktūra. 1791 m. kovo 24 d. seimelių veiklai reglamentuoti skirtas įstatymas buvo pavadintas tiesiog „Seimeliai“³⁵¹ ir buvo skirtas tiek Lenkijai, tiek LDK, t. y. buvo integralus ir praktiškai atitiko tiek Gegužės 3 d. konstitucijos, tiek daugelio ją papildančių įstatymų dvasią. Tačiau esama duomenų, jog rengiant šio įstatymo projektą buvo bandoma parengti ir LDK skirtus visiškai savarankiškus projektus. Nors be specialių tyrimų tikslus šių projektų datavimas komplikuoatas, tačiau jau daug ką pasako jų pavadinimai „LDK seimeliai“³⁵², „Įstatymo apie LDK seimelius straipsniai“³⁵³. Tad galima daryti prielaidą, jog Ketverių metų seime bent iš pradžių tiek Lenkijai, tiek LDK buvo rengiami visiškai atskiri įstatymų projektai, skirti seimelių veiklai reglamentuoti, baigiamojoje stadijoje jie buvo integruoti. Tuo tarpu Gardino seime parengtas 1793 m. lapkričio 23 d. įstatymas „LDK seimeliai“³⁵⁴ nors pagal apimtį ir struktūrą buvo panašus į analogišką Lenkijai skirtą įstatymą „Seimeliai Lenkijoje“³⁵⁵, tačiau čia jau akivaizdžiai išskiriamos ir Lenkija, ir LDK. Šie faktoriai, matyt, turėjo įtakos ir tų įstatymų apimčiai bei daugeliui kitų aspektų.

Gretindami 1791 ir 1793 m. seimelių įstatymus ir bandydami įvertinti jų apimtį, matome, kad nors 1793 m. atsirado naujų straipsnių ir paragrafų, tačiau pagal apimtį šis įstatymas akivaizdžiai sumažėjo. 1791 m. įstatyme buvo 21 skyrius, kuriuos sudarė 110 straipsnių, o 1793 m. įstatyme liko 18 skyrių su 72 straipsniais (žr. 2.2 lentelę). Net detaliau neįsigilinę, o vien atkreipę dėmesį į skyrių pavadinimus, kurie, tenka pripažinti, gan panašūs, iškart pastebime, jog 1793 m. įstatyme trūksta 4 skyrių (1793 m. įstatyme nebėra 1791 m. įstatymo VIII, X, XIX, XX skyrių). Šie pokyčiai, matyt, neatsitiktiniai, nes ir 1791 m. įstatyme minėti skyriai dažniausiai buvo apibendrinamojo pobūdžio ir neturėjo atskirų straipsnių (išskyrus 1791 m. įstatymo X skyrių, turėjusį 3 straipsnius). Greičiausiai kai kurie 1791 m. įstatymo straipsniai buvo sutraukti į vieną 1793 m. įstatymo straipsnį. Tarkime, taip iš 1791 m. įstatymo XIII skyriaus 8 ir 9 straipsnių atsirado 1793 m. įstatymo 11 skyriaus 4 straipsnis. Be to, 1791 m. įstatymo XVIII skyriaus 5 straipsnis 1793 m. įstatyme virto tik 16 skyriaus 4 straipsnio 9 paragrafu. Tačiau tokių atvejų nedaug. Galiausiai 1791 m. įstatymo apibendrinantis XX skyrius virto 1793 m. įstatymo 16 skyriaus paskutine pastraipa, negavusia jokios numeracijos³⁵⁶. Svarbu ir tai, jog 1793 m. įstatyme atsiranda nauja dalis (sąlyginai ją galima pavadinti 18 skyriumi) – LDK vyriausiojo tribunolo

³⁵¹ Sejmiki, VL, Kraków, 1889, t. IX, s. 233.

³⁵² Sejmiki Wielkiego Xięstwa Litterwskiego, AGAD, APP, 104, p. 233–255. Šiame projekte yra XIII skyrių.

³⁵³ Artykułow Prawa o Seymikach WoXaLitto, AGAD, APP, 104, p. 231–232. Šiame projekte yra aštuoniolika skyrių, kai kurie skyriai skirti Smolensko ir Starodubo egzulantų (XIV) ir Livonijos (XV) seimeliams. Tačiau žinomi tik šio projekto skyrių pavadinimai, visiškai neaiškus jų turinys.

³⁵⁴ Sejmiki W. Ks. Litewskiego, VL, Poznań, 1952, t. X, s. 127–136.

³⁵⁵ Sejmiki w Koronie, *ten pat*, s. 119–127.

³⁵⁶ Sulyginę su 1793 m. Lenkijai skirtu seimelių įstatymu, matome, kad jame šiai pastraipai suteikta numeracija (įvardyta 5 straipsniu), plg.: Sejmiki w Koronie, VL, Poznań, 1952, t. X, s. 127. Tad 1793 m. LDK seimelių įstatyme galėjo įsivelti korektūros klaida.

deputatams skirta priesaika. Taigi akivaizdu, jog 1793 m. įstatymo apimtis, palyginti su 1791 m. įstatymu, gerokai sumažėjo (sumažėjo 14,28 proc. skyrių ir 34,5 proc. straipsnių).

Galiausiai į akis krinta ir techninio pobūdžio pokyčiai: 1791 m. įstatyme – romėniška skyrių numeracija, 1793 m. įstatyme – arabiška. Beje, arabiškai numeruojami tiek vieno, tiek kito įstatymo straipsniai ir smulkesnės jų dalys, o tai sudaro tam tikrą painiavą.

2.1 lentelė

1791 m. kovo 24 ir 1793 m. lapkričio 23 d. seimelių įstatymų struktūrinė koreliacija³⁵⁷

1791 m. įstatymo skyrių numeracija	1791 m. įstatymo skyrių pavadinimai	1791 m. įstatymo straipsnių skaičius	1793 m. įstatymo skyrių numeracija	1793 m. įstatymo skyrių pavadinimai	1793 m. įstatymo straipsnių skaičius
I.	Co do miejsca sejmików	6	[1]*	Co do miejsca Sejmików	6
II.	Co do czasu sejmikom wyznaczonego	6	2do.	Co do czasu Sejmikom przeznaczonego	4
III.	Co do czasu sesji sejmikowych	4	3tio.	Co do czasu sesjów sejmikowych	4
IV.	Co do osób miejsce i głos na sejmikach maiących	6	4to.	Co do osób miejsce i głos na Sejmikach maiących	5
V.	Co do osób głosu na sejmikach niemaiących	6	5to.	Co do osób głosu na Sejmikach niemaiących	3
VI.	Kto może być kandydatem do elekcji	2	6to.	Kto może być kandydatem do elekcji	2
VII.	Kto niemoże być obranym	5	7to.	Nie może być obranym	4
VIII.	Co do sposobu podawania się na kandydatów do elekcji	[1]			
IX.	Co do porządku początkowego sejmików	8	8vo.	Co do porządku początkowego Sejmików	6
X.	Co do rugów osób koła porządkowego i kandydatów	3			
XI.	Co do elekcji marszałka sejmikowego i asesorów w Koronie, oraz asesorów w Litwie	9	9no.	Co do elekcji Marszałka sejmikowego i Asesorów	3
XII.	Co do sposobu oraz porządku elekcji i wotów sekretnych	5	10mo.	Co do sposobu oraz porządku elekcji i wotów sekretnych	4
XIII.	Sposób i porządek elekcji <i>per vota secreta</i> będzie następujący	22	11mo.	Sposób i porządek elekcji	13
XIV.	Co do instrukcji	6	12mo.	Co do instrukcji i ugody na nią	6
XV.	Co do sejmików gospodarskich	2	13tio.	Co do Sejmików gospodarskich	3
XVI.	Co do sejmików relacyjnych	9 (3/5)**	14to.	Co do Sejmików relacyjnych	[1]
XVII.	Co do nieważności sejmików w całym dziele I w części	2 (1/4)	15to.	Co do nieważności Sejmików w całym dziele lub części	2 (1/4)
XVIII.	Co do kar w przestępstwach	5 (4/7)	16to	Co do kar w	4 (4/9)

³⁵⁷ Lentelė sudaryta pagal: *Seymiki. Prawo uchwalone Dnia 24. Marca 1791* [1791]; *Seymiki Wielkiego Xięstwa Lit[ewskiego]: Prawo Uchwalone w Grodnie 1793. Roku*, [1793], 32 p.; *Sejmiki, VL*, Kraków, 1889, t. IX, s. 233–240; *Sejmiki W. Ks. Litewskiego, VL*, Poznań, 1952, t. X, s. 127–136; Lityński A. *Sejmiki ziemskie 1764–1793...*, s. 124–125.

	preciiwko sejmikom			przestępstwach preciiwko Sejmikom	
XIX.	***	[1]			
XX.	***	[1]			
XXI.	Rota przysięgi marszałka sejmikowego****i asesorów	[1]	[17]	Rota przysięgi Marszałka sejmikowego i Asesorów	[1]
			[18]	Przysięga dla deputatów	[1]
Iš viso 21		Iš viso 110	Iš viso 18		Iš viso 72

*Laužtiniuose skliaustuose nurodoma neegzistuojanti, tačiau loginę seką atitinkanti numeracija.

**Nurodomos kai kuriuose straipsniuose esančios smulkesnės sudedamosios dalys (pvz., 3/5 reiškia, jog 3 straipsnis padalytas į 5 smulkesnes dalis – paragrafus).

***Skyrius be pavadinimo.

****Respublikos seimo konstitucijų rinkinyje *Volumina legum* įsivėlė klaida: čia publikuojant 1791 m. kovo 24 d. seimelių įstatymą žodis *sejmikowego* buvo išspausdintas *seymowego*, plg.: Sejmiki, VL, Kraków, 1889, t. IX, s. 240. Lentelėje skyrių pavadinimai pateikiami sumoderninta originalo kalba.

2.2.3. Seimelių įstatymų turinio perimamumo problema. Dar 1930 m. S. Sosinas pastebėjo, kad 1793 m. seimelių įstatymo autoriai beveik pažodžiui perrašė daugelį 1791 m. įstatymo straipsnių, tik kai kuriuos išbraukdami. Tad, šio tyrinėtojo manymu, 1791 m. seimelių įstatymas mažai pakitęs gyvavo praktiškai iki Respublikos egzistavimo pabaigos³⁵⁸. Panašų vertinimą galime rasti ir pastarojo meto istoriografijoje. A. Lityńskis, bene daugiausia dėmesio pastaruoju metu skyręs Respublikos seimelių veiklos įstatyminei bazei, priėjo prie išvados, kad 1791 m. įstatymas didesne dalimi buvo pakartotas 1793 m. įstatyme³⁵⁹. Savo išvadas A. Lityńskis grindė kai kurių straipsnių turinio aptarimu ir jų sugretinimu, tačiau šis tyrinėtojas daugiausia dėmesio skyrė įstatymams Lenkijos seimelių veiklai reglamentuoti³⁶⁰. Ketverių metų seimo priimtų įstatymų, o tarp jų ir su seimeliais susijusių konstitucijų, adaptaciją 1793 m. Gardino seimo nutarimuose pastebėjo ir L. Kądziela³⁶¹.

Lyginant 1791 ir 1793 m. įstatymų turinį taip pat pirmiausia krinta į akis panašumai. Sulyginę atskirų straipsnių tekstus matome, kad tiek 1791 m., tiek 1793 m. seimelių įstatymuose maždaug 20-ies straipsnių (18,18 proc. viso 1791 m. įstatymo) tekstai tiesiog identiški, t. y. tiesiog perrašyta pažodžiui. Maždaug 30-ies straipsnių (27,27 proc. viso 1791 m. įstatymo) tekstas pakito labai nedaug, t. y. buvo pakeistas vienas kitas žodis, atsirado paaiškinamasis sakinytis ir pan. 50 straipsnių sudaro 1791 m. įstatyme nemažą 45,45 proc. dalį. Likusių straipsnių turinys kito kiek daugiau, o kai kurie iš jų apskritai buvo išbraukti. Jeigu išskirtume keletą panašesnių minėtų įstatymų skyrių, tai pirmiausia kristų į akis III skyriaus, kurio pavadinimas – „Dėl seimelių sesijos laiko“, visų 4 straipsnių tekstų identiškumas. Taip pat praktiškai nepakito 1791 m. XVII skyriaus ir

³⁵⁸ Sosin S. Reforma sejmików na sejmie 4-letnim, *Korpus kadetów Nr. 2 w dziesiątą rocznicę istnienia 1919/20 – 1929/30*, Chelmo, 1930, s. 86.

³⁵⁹ Lityński A. O reformach sejmikowania w latach 1764–1793, *Czasopismo prawnohistoryczne*, 1985, t. XXXVII, zesz. 2, s. 270.

³⁶⁰ Lityński A. *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice, 1988, s. 181–183.

³⁶¹ Kądziela L. *Opcja grodzieńska...*, s. 42–43.

1793 m. 15 skyriaus „Dėl neteisėtų seimelių...“ tekstas bei seimelių maršalkos ir asesorių priesaikos tekstas (plg. 1791 m. įstatymo XXI ir 1793 m. įstatymo 17 skyrius).

Atkreipiant dėmesį į ryškiausius minėtų įstatymų skirtumus, reikėtų paminėti apskritai dingusius ir atsiradusius visiškai naujus straipsnius. Pirmiausia krinta į akis 24 apskritai dingę 1791 m. įstatymo straipsniai 1793 m. įstatymo variante, o tai sudarytų pirmajame įstatyme net 21,8% dalį. Tam, matyt, kaip jau buvo anksčiau minėta, lemiamos įtakos padarė kai kurie apskritai išbraukti skyriai, be to, keletas buvo iš esmės apkarpyti. Pirmiausia pastebimas apibendrinančio 1791 m. įstatymo VIII skyriaus „Dėl kandidatų iškėlimo būdo rinkimuose“ ir X skyriaus „Dėl vadovaujančių asmenų ir kandidatų teisėtumo patikrinimo“ (pastarąjį sudaro 3 straipsniai) išbraukimas. Itin buvo apkarpytas 1791 m. įstatymo XVI skyrius „Dėl reliacinių seimelių“, kuris iš 9 straipsnių virto apibendrinamojo pobūdžio to paties pavadinimo 1793 m. įstatymo 14 skyriumi, praktiškai atkartojančiu tik pirmąjį ankstesnio įstatymo straipsnį. Analogiško pobūdžio pokyčiams įtaką padarė ir 1791 m. įstatymo XI skyrius „Dėl seimelių direktoriaus bei asesorių Lenkijoje ir asesorių Lietuvoje rinkimo“, kuriame aptariami seimelių direktorių ir asesorių rinkimų tiek Lenkijoje, tiek LDK skirtumai. 1793 m. įstatyme to daryti tiesiog nebereikėjo, tad reglamentuojant tik LDK situaciją straipsnių automatiškai sumažėjo nuo 9 iki 3. Apskritai kalbant, net iš paminėtų faktų aišku, kad apkarpyto tendencija buvo gerokai ryškesnė nei naujų straipsnių kūrimo. Visiškai naujų straipsnių, atsiradusių 1793 m. įstatyme, nebuvo daug. Be jau minėtos „Deputatų priesaikos“, galėtume paminėti 1793 m. įstatymo 1 skyriaus „Dėl seimelių vietos“ 6 straipsnį, kuriame numatoma galimybė įkurtuose naujuose pavietuose teismų, seimelių posėdžiams reikalingų pastatų statybai paskirti mokesčius, tai fiksuojant seimelių laudose (įdomu ir tai, kad nurodoma, jog prie šios problemos sprendimo turi prisidėti ir tas pavietas, kuriam prieš tai priklausė tik ką įkurtasis). Šių reikalų priežiūra pavedama civilinėms-karinėms tvarkos komisijoms. 8 skyriuje, reglamentuojančiame seimelių sesijos pradžią, atsirado ne itin reikšmingas 5 straipsnis, numatantis, kad atidarius seimelio sesiją turi būti skaitomas universalas. Nors 1791 m. įstatyme šio punkto ir nebuvo, tačiau akivaizdu, kad jis paprasčiausiai buvo praleistas nesąmoningai, nes ši norma turėjo labai senas, dar nuo seimelių LDK įkūrimo atsekamas tradicijas. Be to, prie 1793 m. įstatyme atsiradusių naujų dalių galėtume priskirti ir 16 skyriaus „Dėl bausmių už padarytus nusikaltimus prieš seimelius“ 4 straipsnio 8 paragrafą. Nauja atrodytų ir 13 skyriaus „Dėl ūkinių seimelių“ 3 straipsnio formuluotė, tačiau joje galime išžvelgti 1791 m. įstatymo itin trumpo „dingusio“ apibendrinančio XIX skyriaus kontūrus. Tad tik 3 visiškai nauji straipsniai 1793 m. įstatyme sudaro labai nedidelę dalį, nors esama suformuluotų ir pavienių naujų paragrafų tam tikruose straipsniuose.

Taigi norom nenorom peršasi išvada, kad 1793 m. Gardino seime rengiant naujus įstatymus mieliau buvo koreguojami bei apkarpomi senieji straipsniai nei kuriami visiškai nauji. Tam, matyt, įtakos turėjo ir itin dideli paskutinių dienų darbo tempai bei Rusijos ambasadoriaus Jokūbo Sieverso spaudimas. Neužtekus laiko perskaityti ir išdiskutuoti, LDK seimelių įstatymas, kaip ir kiti itin valstybei svarbūs valdymo įstatymai, buvo priimtas paskutinę seimo dieną, t. y. 1793 m. lapkričio 23 dieną. Žinant, kad paskutinę dieną buvo dirbama iki paryčių³⁶² ir kad buvo priimta 112 įstatymų³⁶³, tikrai neturėtų stebinti minėtos tendencijos.

Lyginant 1791 ir 1793 m. seimelių įstatymus, į akis krinta pokyčiai reglamentuojant seimelių susirinkimo laiką. 1791 m. įstatyme seimeliams, kuriuose turėjo būti renkami pasiuntiniai ir civilinių-karinių komisijų komisarai, nurodoma rinktis kas dveji metai rugpjūčio 18 d. (II sk. 1 str.), tribunoliniams ir ūkiniams seimeliams nurodoma rinktis kasmet vasario 14 d. (II sk. 2 str.), reliaciniams seimeliams – pasibaigus ordinariniams seimams, po artimiausių tribunolinių ar ūkinių seimelių (kitą dieną jiems pasibaigus) (II sk. 3 str.). Aptariant šį aspektą, istoriografijoje atkreiptas dėmesys į galimą LDK seimelių veiklos modelio įtaką Lenkijai, ypač akcentuojant 1791 m. seimelių įstatyme tribunolinių seimelių rinkimosi laiko nustatymą vasario mėnesį (Lenkijoje iki tol tribunoliniai seimeliai prasidėdavo liepos 15 d.)³⁶⁴. Akivaizdu, jog buvo pasinaudota „lietuvišką“ tradicijų teikiamomis galimybėmis, tačiau nereikėtų šio fakto pervertinti. Tik po ilgų diskusijų, 1791 m. gegužės 26 d., buvo balsuojama už tribunolinių seimelių rinkimosi laiko nustatymą liepos arba vasario mėnesį. Atvirai balsuojant už pirmąjį variantą buvo 27 (4 senatoriai ir 23 pasiuntiniai), už antrąjį – 85 (18 senatorių ir 67 pasiuntiniai). Slaptai balsuojant už pirmąjį variantą savo balsus atidavė 32 parlamentarai, už antrąjį – 79. Šio balsavimo rezultatai nulėmė, kad tik paskutiniu momentu, teikiant 1791 m. seimelių įstatymą galutinai patvirtinti gegužės 28 d., atsirado šis terminas. Netrukus seimo konstitucija buvo paskirta ir artimiausių LDK tribunolinių seimelių data – 1792 m. vasario 14 diena³⁶⁵. Ši data numatyta ir Lenkijos seimeliams. Tačiau šio balsavimo rezultatams daugiausia įtakos turėjo noras apsidrausti ir kiek galima atitolinti Gegužės 3 d. konstitucijos aprobavimo seimeliuose procedūrą³⁶⁶, todėl sprendimas buvo pakankamai pragmatiškas. Tuo tarpu 1793 m. įstatyme numatyta, kad priešseiminiai seimeliai ir seimeliai,

---

³⁶² 1793 m. paskutinę Gardino seimo dieną buvo dirbama 15 valandų be jokios pertraukos ir paskutinė sesija baigėsi lapkričio 24 d., 9 val. ryto, žr.: 1793 m. Gardino extraordinarinio seimo dienoraštis, www.bkpan.poznan.pl/biblioteka/ELITY/SEJM1793/s101.htm. Mykolas Kleofas Oginskis klaidingai nurodo, jog seimas baigėsi 7 val. ryto, žr.: Oginskis M. K. *Atsiminimai*, Vilnius, 2007, t. 1, p. 164.

³⁶³ Lityński A. *Sejmiki ziemskie 1764–1793...*, s. 180–181.

³⁶⁴ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 211.

³⁶⁵ Deklaracja względem porządnego odbycia seymików na dniu cztertnastym Lutego tysiąc siedmset dziewięćdziesiąt drugiego przypadających dla Wielkiego Xięstwa Litewskiego, *VL*, Kraków, 1889, t. IX, s. 394. Beje, šioje konstitucijoje numatyta, kad 1792 m. vasario 14 d. LDK iškart po tribunolinių seimelių turi vykti ūkiniai, o po šių – elekciniai seimeliai.

³⁶⁶ Šapoka A. Gegužės 3 d. Konstitucija ir Lietuva, *Lietuvos praeitis*, Kaunas, 1940, t. 1, p. 200; Szczygielski W. *Referendum trzociomajowe...*, s. 18–20.

kuriuose renkami civilinių-karinių komisijų komisarai, turi rinktis kas ketveri metai, tribunoliniai – kasmet, ūkiniai – iškart po pasibaigusių tribunolinių, o reliaciniai – pasibaigus seimui, po artimiausių tribunolinių seimelių (2 sk. 1 str.). Deputatų į LDK vyriausiąjį tribunolą rinkimas numatytas pirmą pirmadienį po Grabnyčių, priešseiminiai seimeliai – rugpjūčio 16 d., o į vakuojančias pareigas asmenys turi būti renkami artimiausiuose vienuose ar kituose minėtuose seimeliuose (2 sk. 2 str.). 1793 m. įstatymo 2 skyriuje atsiranda nuoroda į to paties Gardino seimo priimtą LDK vyriausiojo tribunolo įstatymą³⁶⁷ (to visiškai nebuvo 1791 m. įstatyme³⁶⁸), kuriame reglamentuojamas deputatų skaičius (iš LDK turėjo būti renkama 15 deputatų) ir aptariama rinkimų procedūra. Tuo tarpu 1793 m. Lenkijai skirtame seimelių įstatyme 2 skyriaus 2 straipsnyje detaliai aptariama deputatų į Lenkijos tribunolą rinkimų procedūra³⁶⁹. Taigi šis ir kiti pavyzdžiai rodo, kad 1793 m. LDK ir Lenkijai skirti seimelių įstatymai tikrai nebuvo identiški.

Istoriografijoje kaip didžiausias 1791 m. seimelių įstatymo pranašumas dažniausiai nurodomas neposesionatų eliminavimas iš seimelių posėdžių. Pagal šio įstatymo IV skyriaus nuostatas seimelyje galėjo dalyvauti ir turėjo balso teisę tik tame pavieta žemės turintys ir mokesčius mokantys bajorai (numatyta, kad jie per metus turi sumokėti ne mažiau kaip 100 auksinų dešimtojo grašio mokesčio), be to, bajorai, ne tik turintys tame pavieta žemės, bet ir atliekantys karinę tarnybą, tačiau laikinai sugrįžę atostogoms. Pagal V skyriaus nuostatas seimelyje balso teisės neturėjo ne tik posesijų neturintys bajorai, nuomininkai, bet ir nesulaukusieji 18 metų amžiaus. Siekiant kandidatuoti į vienas ar kitas pareigas, amžiaus cenzas buvo dar didesnis – reikėjo turėti 23 metus (VII sk. 2 str.). Tad į seimelius nebegalėjo patekti bežemė bajorija, kuri dažniausiai buvo priklausoma nuo didikų ir sudarydavo jiems politinę atramą. Taip pat apribota galimybė mažamečiams kandidatuoti į įvairias pareigas, nors iki tol tai neretai pasitaikydavo. 1793 m. įstatyme praktiškai išliko analogiški apribojimai, tik kai kurie paragrafai įgavo abstraktesnę formą, tarkim, 4 skyriaus 1 paragrafe išliko teiginys, kad seimeliuose gali dalyvauti tik mokantys mokesčius bajorai, tačiau dingo 100 auksinų suma. Užtat 1793 m. įstatymo 6 skyriaus 1 straipsnyje, aptariant kriterijus, kuriuos turėjo atitikti kandidatai, renkami į įvairias pareigas, nurodyta 50 lenkiškų auksinų suma, kuri turėjo būti sumokėta per vienerius metus. Taip pat 1793 m. įstatymo 5 skyriuje sumažėjo apribojimų dėl teisės seimeliuose balsuoti (1791 m. įstatyme buvo 6 straipsniai, o 1793 m. – tik 3). Pavyzdžiui, dingo 1791 m. įstatymo apribojimas seimeliuose balsuoti bajorams nuomininkams ir kt. Panašias liberalėjimo tendencijas atspindi ir 1793 m. „Kardinalinių teisių“ XIV straipsnyje išdėstytas teiginys, kad kiekvienam bajorui, dalyvaujančiam tiek seimeliuose, tiek seimuose, turi būti suteikta teisė ne tik išsakyti savo nuomonę (*libertas*

³⁶⁷ Trybunał Główny ziemski W. Ks. Litewskiego, VL, Poznań, 1952, t. X, s. 272.

³⁶⁸ Plg.: Sejmiki, VL, Kraków, 1889, t. IX, s. 233.

³⁶⁹ Sejmiki w Koronie, VL, Poznań, 1952, t. X, s. 120.

sentiendi), bet ir balsuoti (remiantis 1775 m. seimo konstitucija)³⁷⁰. Taigi akivaizdu, jog 1793 m. seimelių įstatyme reglamentacijos tikslumo prasme buvo žengtas žingsnis atgal, nes atsirado daugiau spragų ir galimybių jomis pasinaudoti.

2.2.4. Seimelių įstatymų papildymai. Šiandieninėje parlamentinėje praktikoje priimtų įstatymų neįsivaizduojame be tam tikrus klausimus detaliau reglamentuojančių poįstatyminių aktų. Verta pastebėti, jog ši tradicija jau buvo gyva XVIII a. antrosios pusės Respublikos parlamentinėje praktikoje, o geriausia tokio fakto iliustracija – 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija, turėjusi net keletą papildančių įstatymų, iš kurių vienas – čia aptariamas seimelių įstatymas. Tačiau nereikėtų pamiršti, kad tiek 1791 m., tiek 1793 m. seimelių įstatymai turėjo dar juos papildančius įstatymų.

Patvirtinus antrąjį Respublikos padalijimą ir sumažėjus LDK teritorijai, 1793 m. Gardino seime, kaip ir po pirmojo padalijimo Ketverių metų seime³⁷¹, teko imtis administracinio pobūdžio pertvarkymų. Dėl prarastų LDK teritorijų ir pasikeitusios politinės konjunktūros, siekiant atkurti buvusį seimelių pasiuntinių skaičių Respublikos seime, teko peržiūrėti seimelių tinklą ir iš naujo nustatyti juose renkamų pasiuntinių skaičių. 1793 m. lapkričio 23 d. patvirtintoje konstitucijoje „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės provincijos vaivadijų sutvarkymas, išdėstymas ir paskirstymas“³⁷² LDK teritorija buvo padalyta į 8 vaivadijas, kurių kiekvieną sudarė 3 žemės arba pavietai. Tai buvo bene išsamiausiai Gardino seime aptartas su LDK seimelių veikla susijęs įstatymas, 1793 m. lapkričio 21 d. skaitytas net du kartus³⁷³. Ir nors Gardino seime dažniausiai Kosakovskių inspiruoti LDK atstovai iki pat paskutinės dienos bandė išsikovoti 10 vaivadijų ir taip išsaugoti paritetinius saitus su Lenkija, tačiau jų pastangos buvo bergždžios³⁷⁴. 1793 m. Gardino seime likusi LDK teritorija buvo padalyta į 8 vaivadijas ir 24 žemes. Šį skaičių palyginus su 1791 m. situacija, kai LDK sudarė 34 pavietai (tiesa, įskaitant ir Livoniją), matyti, kad situacija gerokai pasikeitė.

Kategoriškai teigti, kaip neretai pasitaiko istoriografijoje³⁷⁵, kad šiuo įstatymu buvo panaikinti pavietai, negalima³⁷⁶, nes kaip sinonimai vartojami abu terminai, tačiau pirmumo

³⁷⁰ Prawa kardynalne, VL, Poznań, 1952, t. X, s. 112.

³⁷¹ 1791 m. lapkričio 2 d. patvirtintos seimo konstitucijos „Rozkład województw ziem i powiatów z oznaczeniem miast, a w nich miejsc konstytucyjnych dla sejmików“ čia neanaluosime, nes istoriografijoje tai jau išsamiai padaryta, žr.: Sobczak J. Zreformowane sejmiki litewskie wobec Konstytucji 3 Maja, *Profesor Henryk Łowmiański życie i dzieło*, Poznań, 1995, s. 169–179.

³⁷² Rozporządzenie, układ i podział województw prowincji Wielkiego Księstwa Litewskiego, VL, Poznań, 1952, t. X, s. 316–319.

³⁷³ 1793 m. lapkričio 21 d. vykusios 29 sesijos aprašymas, žr.: 1793 m. Gardino seimo dienoraštis, www.bkpan.poznan.pl/biblioteka/ELITY/SEJM1793/s99.htm.

³⁷⁴ Lityński A. *Sejmiki ziemskie 1764–1793...*, s. 180; Šmigelskytė R. Lietuvos konfederacijos vadovų brolių Kosakovskių veikla 1793 metų Gardino seime, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 409–421; Dolinskas V. *Simonas Kosakovskis. Politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Vilnius, 2003, p. 668, 713, 721.

³⁷⁵ Šapoka A. *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų Liublino unijos: jų valstybinių santykių bruožai*, Kaunas, 1938, p. 314; Maksimaitienė O. Upytės senovė, *Upytė*, Vilnius, 1986, p. 30.

suteikimas „žemės“, o ne „pavieto“ terminui šiuo atveju liudija apie lenkiškojo modelio įtaką³⁷⁷. Tad LDK buvo padalyta į šias vaivadijas: Vilniaus (su Vilniaus, Ašmenos ir Lydos žemėmis), Trakų (su Trakų, Kauno, Upytės žemėmis), Žemaitijos (su Raseinių, Šiaulių ir Telšių žemėmis), Naugarduko (su Naugarduko, Stvolovo ir Slanimo žemėmis), vietoj Slanimo įkurtos Merkinės (su Merkinės, Prienų ir Eišiškių žemėmis), Bresto (su Bresto, Kobryno ir vietoj Pinsko pavieto Berezos žemėmis), Breslaujos (su Breslaujos, Ukmergės ir Anykščių žemėmis), Gardino (su Gardino, Valkavysko ir Sokolo žemėmis). Daugelis šių žemių (pavietų) seimelių turėjo rinktis to paties pavadinimo vietovėse, išskyrus Upytės žemę, kurios seimelis tradiciškai rinkdavosi Panevėžyje, ir Breslaujos žemę, kurios seimelio susirinkimo vieta buvo numatyta Vidžiuose³⁷⁸. Nors, palyginti su 1791 m. situacija, pertvarkos mastai buvo ne itin dideli, tačiau Stvolovo, Anykščių³⁷⁹ ir Sokolo žemių sukūrimas, o kartu ir naujų seimelių įkūrimas leistų tai vertinti kaip antrąjį pavietų smulkinimo etapą XVIII a. paskutinį dešimtmetį. Tačiau vertinant bendresniu mastu, itin kardinalių pokyčių seimelių geografijoje, palyginti su 1791 m. reformomis (išskyrus kai kuriuos žemių „perstumdymus“ priklausomumo vaivadijoms prasme, pvz., Ukmergės žemė priskirta Breslaujos vaivadijai, nors iki tol priklausė Vilniaus vaivadijai), pastebėti negalima. Gerokai ryškesnė tendencija – koreguojamos žemių ribos (pvz., Vilniaus žemės ribos apkarpytos³⁸⁰ Gegužinės³⁸¹ ir Čiobiškio parapijas priskiriant Trakų žemei³⁸² ir pan.).

Ketverių metų seime buvo priimtas dar vienas svarbus 1791 m. seimelių įstatymo papildymas, skirtas žemionių knygoms. 1791 m. gegužės 28 d. priimta konstitucija³⁸³ „Žemionių knyga“³⁸⁴ numatė, kad kiekviename paviete, kuriame vyksta seimeliai, turi būti sudaromos

---

³⁷⁶ 1793 m. lapkričio 23 d. patvirtintame įstatyme „Tvarkomųjų komisijų organizacija“, aptariant LDK administracinio-teritorinio suskirstymo situaciją, kartu minimos ir „žemės“, ir „pavietai“, žr.: Urządzenie komisjów porządkowych, VL, Poznań, 1952, t. X, s. 233. Kad po 1793 m. Gardino seimo įvykdytų administracinio pobūdžio reformų LDK teritoriją suskirsčius žemėmis nebuvo panaikinti pavietai, pastebėjo dar S. Cheliński, žr.: Cheliński S. *Organizacja państwa polskiego według ustaw sejmu grodzieńskiego z roku 1793*, Warszawa, 1918, s. 35–36.

³⁷⁷ XV–XVIII a. Lenkijoje dažniausiai į seimelius bajorija rinkdavosi iš žemių, o ne iš pavietų, kaip LDK. Apie tai plačiau žr.: Krieger W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku...*, s. 17–21. Tačiau šią sistemą Lenkijoje XVIII a. pabaigoje siekta pertvarkyti LDK pavyzdžiu, žr.: Leśnodorski B. *Dzieło Sejmu Czteroletniego (1788–1792): studium historyczno-prawne*, Wrocław, 1951, s. 248–249.

³⁷⁸ Rozporządzenie, układ i podział wojewodztw prowincji Wielkiego Księstwa Litewskiego, VL, Poznań, 1952, t. X, s. 316–319.

³⁷⁹ Anykščių išskyrimas neturėtų stebinti, nes iki 1775 m. čia kartais vykdavo Vilmergės pavieto žemės teismai ir buvo atvežamos šių teismų knygos. 1775 m. seimo konstitucija uždraudė Anykščiuose rengti teismus, žr.: Ubezpieczenie aktów Ziemi Powiatu Wilkomirskiego, VL, t. VIII, s. 391.

³⁸⁰ Beje, 1793 m. įstatyme galima pastebėti redakcinio pobūdžio netikslumų: kalbant apie Vilniaus žemę nurodoma, kad atskiriamos 3 parapijos ir jos prijungiamos prie Trakų žemės, tačiau kalbant apie pastarąją įvardijamos tik 2 prijungtos parapijos – Gegužinės ir Čiobiškio, žr.: VL, Poznań, 1952, t. X, s. 316.

³⁸¹ Prie Trakų pavieto priskirta tik Vilniaus pavietui priklausiusi Gegužinės parapijos dalis, nes ši parapija buvo padalyta į dvi dalis, žr.: Jąs R., Truska L. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų surašymas 1790 m.*, Vilnius, 1972, p. 76–77.

³⁸² Kad šis įstatymas buvo įgyvendintas, rodo 1794 m. vasario 3–7 d. tribunoliniame Vilniaus seimelyje pagal parapijas sudaryti detalūs balsavusių asmenų sąrašai, kuriuose Čiobiškio ir Gegužinės parapijų atstovų nėra, žr.: 1794 II 07 Vilniaus tribunoliniame seimelyje balsavusių asmenų sąrašai, LVIA, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 194–201v.

³⁸³ Księga Ziemiańska, AGAD, ASCz, 20, l. 143–143v.

³⁸⁴ Xięga ziemiańska, VL, Kraków, 1889, t. IX, s. 240–241.

žemionių knygos. Jose abėcėlės tvarka pagal parapijas turi būti pateiktas žemės savininkų sąrašas, nurodytas posesijos dydis bei sumokėtų mokesčių suma³⁸⁵. Tokios knygos turėjo būti rašomos dviem egzemplioriais (informacija ir schema, kaip turi būti tvarkomos šios knygos, pridedama prie šio įstatymo) ir turėjo padėti identifikuoti seimelio dalyvius prieš rengiamus balsavimus. Beje, šiose knygosose užfiksuota informacija turėjo disponuoti seimelio posėdžių pirmininkas. Šis įstatymas papildė bei detalizavo keletą 1791 m. seimelių įstatymo straipsnių (IX sk. 6, XIII sk. 6, 7, 9 str.), be to, jis išskirtinas ir kaip svarbi naujovė³⁸⁶, kuri galėtų būti vadinama šiandieninių rinkėjų sąrašų prototipu. Detalesni paaiškinimai apie šio įstatymo reikšmę kontroliuojant balsavimų eigą ar užkertant kelią klastotėms, matyt, nereikalingi, nes žemionių knygos kaip tik ir buvo ta kontrolės mechanizmo grandis, leidusi užtikrinti seimelių veiklos „svarumą“. Priėmus šią konstituciją, žemionių knygų formuliarai buvo spausdinami Varšuvoje ir siunčiami į provinciją, tačiau įgyvendinant šią konstituciją iškilo ir nemažai problemų. Pirmiausia teko priimti net keletą specialių konstitucijų, pratęsiančių žemininkų knygų parengimo terminą iki 1791 m. lapkričio pabaigos³⁸⁷, o vėliau ir iki gruodžio pabaigos³⁸⁸. Beje, pirmuosiuose įstatymuose pakankamai drąsiai deklaruotą principą, jog žemionių knygos pildomos kiekviename pavieta, vaivadijoje ir žemėje³⁸⁹, vėliau teko koreguoti. 1791 m. lapkričio 2 d. buvo priimtas specialus įstatymas „Žemionių knygų pildymas Lenkijos provincijose ir LDK“³⁹⁰, kuriame aiškiai numatyta, kokioms civilinėms-karinėms tvarkos komisijoms pavedamas konkrečių pavietų ir vaivadijų žemininkų knygų tvarkymas. Tačiau verta pastebėti, jog šiame įstatyme LDK teritorijoje numatyti 7 atvejai, kai vieno pavieto civilinė-karinė tvarkos komisija kontroliuoja dviejų pavietų žemionių knygų tvarkymą³⁹¹. Kai kurie Lenkijos seimeliai tiesiog boikotavo žemininkų knygoms skirtą įstatymą, o LDK sklido gandai, kad įrašytieji į šias knygas busių paversti valstybiniais valstiečiais³⁹². Tad suprantama, jog pirmieji žemionių knygosose sudaryti bajorijos sąrašai dėl minėtų aplinkybių galėjo būti ne tik kad neišsamūs, bet ir ne itin patikimi. Analogiškas žemionių knygoms skirtas įstatymas,

³⁸⁵ Formuliere buvo šie skyriai: „Parafie i Nazwiska Obywatelow“, „Nazwiska Possessyi“, „Gatunek Possessyi“, „Podymne“, „Grosz roty“, žr.: Schema, *AGAD*, ASCz, 20, l. 144.

³⁸⁶ Leśnodorski B. *Dzieło Sejmu Czteroletniego (1788–1792): studium historyczno-prawne*, Wrocław, 1951, s. 249.

³⁸⁷ Przedłużenie czasu sporządzenia księgi ziemiańskiej, *VL*, Kraków, 1889, t. IX, s. 272.

³⁸⁸ Przedłużenie gotowości ksiąg ziemiańskich, *VL*, Kraków, 1889, t. IX, s. 317. Kaip viena iš termino atidėjimo priežasčių nurodomi neplanuoti užsitęsę žemininkų knygų formuliarų spausdinimo darbai.

³⁸⁹ „(...) księgi podług zapadłego tegoż prawa w każdym woiewodztwie, ziemi i powiecie wygotowane bydź maią“, žr.: Przedłużenie czasu sporządzenia księgi ziemiańskiej, *VL*, Kraków, 1889, t. IX, s. 272.

³⁹⁰ Zapisywanie xiąg Ziemiańskich prowincyi Koronnych, i W. X. Lit., *VL*, Kraków, 1889, t. IX, s. 338–340.

³⁹¹ J. Sobczak suklydo nurodydamas tik 6-ių (Lydos, Trakų, Kauno, Raseinių, Naugarduko, Pinsko) civilinių-karinių tvarkos komisijų veiklos išimtinis atvejus, nes praleido Lietuvos Brastos civilinę-karinę tvarkos komisiją, kuri pagal minėtą įstatymą turėjo dar tvarkyti Brastos ir Kobryno pavietų žemionių knygas, plg.: Sobczak J. *Zreformowane sejmiki litewskie wobec Konstytucji 3 Maja...*, s. 167; *Zapisywanie xiąg Ziemiańskich prowincyi Koronnych, i W. X. Lit., VL*, Kraków, 1889, t. IX, s. 340.

³⁹² Szczygielski W. *Referendum trzeciomajowe...*, s. 23–24.

tik įgavęs gana abstrakčią kelių eilučių formuluotę, buvo patvirtintas ir 1793 m. Gardino seime³⁹³. Čia numatyta, kad visose Respublikos (LDK, kaip ir kituose šio seimo įstatymuose, neišskiriama) vaivadijose ir žemėse privalo būti rašomos žemionių knygos, kurios turi būti panaudojamos organizuojant seimeliuose įvairaus pobūdžio balsavimus ir rinkimus. Tokia deklaratyvi formuluotė neabejotinai liudija, kad 1791 m. konstitucija, skirta žemionių knygoms, yra tiesiog atnaujinama ir turi akivaizdžių sąsajų su 1793 m. LDK seimelių įstatymu (8 sk. 6 str.; 11 sk. 3, 4 str.). Kad šis įstatymas buvo įgyvendintas ir kad ši sąrašų sudarymo tradicija pamažu prigijo, liudija ne tik išlikę detalūs kai kurių vėliau vykusių seimelių dalyvių sąrašai³⁹⁴, bet ir šaltinių užuominos apie seimeliuose disponuojamą informaciją, užfiksuotą žemionių knygose.

Taigi tiek seimelių, tiek juos papildančių įstatymų sugretinimas rodo, jog visi su seimelių veikla susiję Ketverių metų seime patvirtinti įstatymai iš esmės buvo atnaujinti Gardino seime. Tiesa, kai kurie įstatymai, kad ir pats 1793 m. LDK seimelių įstatymas, įgavo kiek abstraktesnę formą ir akivaizdžiai sutrumpėjo, tačiau net ir itin neigiamai vertindami Respublikos paskutinio Gardino seimo veiklą, negalime nepastebėti bent jau dalinės švietėjiškų reformų restauracijos.

* * *

Apibendrinant akcentuotina, jog LDK seimelių sistema 1717–1793 m. laikotarpiu patyrė svarbių permainų teisinės reglamentacijos srityje. Pirmiausia parlamentarizacijos procesą pristabdė bei seimelių kompetenciją svarbiai apkarpė 1717 m. Nebyliojo seimo konstitucija. Be to, LDK seimelių sistemai reformuoti ir veiklai efektyvinti itin svarbios buvo 1764 m. seimų priimtos konstitucijos „Seimelių apsauga“, „Elekciniai, tribunoliniai ir žemių seimeliai“ bei 1768 m. seimo priimta konstitucija „Seimelių tvarka“, kurios įtvirtino ne tik balsų daugumos principą nutarimų priėmimo praktikoje, bet ir detaliau reglamentavo balsavimo procedūrą, aiškiau apibrėžė teisėtų seimelių dalyvių išskyrimo kriterijus.

Tačiau per visą LDK seimelių funkcionavimo istoriją detaliausiai jų veiklą reglamentavo 1791 m. kovo 24 d. ir 1793 m. lapkričio 23 d. seimelių įstatymai. Atlikus struktūrinę šių seimelių įstatymų lyginamąją analizę, galima pastebėti, jog 1791 m. kovo 24 d. seimelių įstatyme buvo 21 skyrius (juos sudarė 110 straipsnių), o 1793 m. LDK seimelių įstatyme liko tik 18 skyrių (juos sudarė 72 straipsniai). Tad 1793 m. įstatymo apimtis, palyginti su ankstesniuoju, akivaizdžiai sumažėjo, dėl įvairių priežasčių „dingo“ šeštadalis skyrių (14,28 proc.) ir trečdalis straipsnių (34,5 proc.). Aptariamų įstatymų turinio sulyginimas rodo, kad 50 (45,45 proc.) 1791 m. seimelių įstatymo straipsnių buvo identiški vėlesniajam įstatymui arba 1793 m. įstatyme kito gana minimaliai. 24 (21,81 proc.) straipsniai buvo visiškai išbraukti, o likę sujungti, pakeistas jų turinys,

³⁹³ Księga ziemiańska, VL, Poznań, 1952, t. X, s. 233. Šios konstitucijos projektas buvo perskaitytas 1793 m. lapkričio 21 d., žr.: 1793 m. Gardino seimo dienoraštis, www.bkpan.poznan.pl/biblioteka/ELITY/SEJM1793/s99.htm.

³⁹⁴ 1794 II 07 Vilniaus tribunoliniame seimelyje balsavusių asmenų sąrašai, LVIA, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 194–201v.

taigi koreguoti daugiau. 1793 m. įstatyme atsirado 3 (4,1 proc.) nauji straipsniai ir dar keletas naujų paragrafų, tačiau jie buvo neesminiai.

Tiek Ketverių metų, tiek Gardino seimuose buvo priimtos kelios seimelių įstatymus papildančios konstitucijos, detaliau reglamentavusios kai kurias svarbesnes seimelių veiklos sritis. LDK seimelių geografijos ir pavietų ribų pokyčius fiksavo šie įstatymai – 1791 m. lapkričio 2 d. priimtas „Vaivadijų, žemių ir pavietų padalijimas ir miestų, o juose konstitucinių vietų seimeliams, paskyrimas“ ir 1793 m. lapkričio 23 d. patvirtintas „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės provincijos vaivadijų sutvarkymas, išdėstymas ir paskirstymas“. LDK seimelių dalyviams kontroliuoti, balsuojantiems identifikuoti ir, svarbiausia, neposesionatams eliminuoti iš seimelių posėdžių buvo skirta 1791 m. priimta konstitucija „Žemionių knyga“ ir 1793 m. lapkričio 23 d. tuo pačiu pavadinimu patvirtintas įstatymas.

3. Seimelis

arba Vilniaus seimelio organizacinis veiklos aspektas ir funkcionavimo specifika

3.1. Vilniaus seimelio reikšmė

Vilniaus seimeliui ir jo reikšmei tiek Respublikos, tiek LDK seimelių hierarchijoje pastaruoju metu istoriografijoje skirta nemaža dėmesio. Pastebėta, jog Vilniaus seimelis Respublikos mastu pagal savo statusą buvo trečias po Krokuvos (Prošovicų seimelis) ir Poznanės, Kališo (Środos seimelis) vaivadijų³⁹⁵, o LDK mastu – pirmas³⁹⁶. Kodėl būtent Vilniaus seimelis LDK mastu buvo svarbiausias?

Pirmiausia pagal nuo XVI a. nusistovėjusį LDK administracinį-teritorinį suskirstymą centriniai vaivadijų pavieniai buvo traktuojami kaip svarbiausi pagal rangą, o dokumentacijoje išskiriant jų reikšmę dažniausiai buvo įvardijami kaip vaivadijos³⁹⁷. Tačiau bene didžiausią įtaką Vilniaus seimelio reikšmei darė sąveika su svarbiausiomis valstybinėmis institucijomis. Tiek Respublikos seimų pasiuntiniai, tiek LDK tribunolų deputatai, atstovaujantys Vilniaus seimeliui, užimdavo pirmąsias vietas, turėjo teisę pirmieji išsakyti savo nuomonę, balsuoti ar įgyti svarbias šių institucijų pareigas. Tai ne tik didino šias funkcijas vykančių asmenų prestižą, bet ir atverdavo jiems kur kas didesnes karjeros galimybes nei kitų LDK seimelių atstovams³⁹⁸. Tad tapti Vilniaus seimelio pasiuntiniu ar deputatu reiškė užimti prestižinę pirmąją vietą LDK parlamentarų ar teisėjų korpusuose. Pakankamai didelę įtaką Vilniaus seimelio veiklai ir reikšmei darydavo svarbūs jo dalyviai. Antai pirmasis LDK senatorius Vilniaus vyskupas ne tik dalyvaudavo Vilniaus seimelyje, bet ir pats vadovaudavo posėdžiams. XVIII a. pastebimas išskirtinis Vilniaus vaivadų dėmesys Vilniaus seimelio veiklai, bent jau tokį vaizdą galima susidaryti iš Mykolo Kazimiero Radvilos „Žuvelės“ dienoraščio. Taigi aukščiausių LDK senatorių dalyvavimas Vilniaus seimelio veikloje pritraukdavo ir jų klientus bei šalininkus. Galiausiai net ir nedalyvaudami seimelių posėdžiuose, tiek Vilniaus vyskupas, tiek Vilniaus vaivada seimelio eigą kontroliavo per tarpininkus – klientus ar politiškai lojalius asmenis. Beje, nereikėtų užmiršti, jog Vilniaus seimelio pozicija ir jo priimami nutarimai darė nemažą įtaką aplinkinių seimelių veiklai, neretai netgi tapdavo savotišku pavyzdžiu³⁹⁹ – kai kurie pavieniai savo pasiuntinius įgaliodavo Respublikos seime laikyti tokios

³⁹⁵ Sereyka J. Instrukcje powiatu Wileńskiego na sejmym panowania Zygmunta III Wazy, *Śląski kwartalnik historyczny, Sobótka*, 1993, Roczn. XLVIII, Nr. 2–3, s. 189.

³⁹⁶ Zakszewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...* s. 9; Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej...*, s. 98.

³⁹⁷ H. Wisneris pastebėjo, kad XVII a. pirmojoje pusėje dar pakankamai dažnai terminai įvairuodavo ir Vilniaus seimelis buvo vadinamas tiek pavieto, tiek vaivadijos seimeliu, žr.: Wisner H. *Rzeczypospolita Wazów. Czasy Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa, 2002, s. 132. XVIII a. Vilniaus seimelis su retomis išimtimis vadinamas vaivadijos seimeliu.

³⁹⁸ Apie tai išsamiau žr. šios disertacijos 4 skyriuje „Nuo seimelio iki seimo“ ir 5 skyriuje „Nuo seimelio iki tribunolo“.

³⁹⁹ Szczygielski W. *Referendum trzeciomajowe: Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź, 1994, s. 301; Šmigelskytė-Stukienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas...*, p. 211; Kosińska U. Początek kariery

pozicijos, kokios laikysis Vilniaus seimelio pasiuntiniai⁴⁰⁰. Dar vienas istoriografijoje pastebėtas kriterijus, leidžiantis išskirti svarbiausius LDK seimelius – tai jiems organizuoti ir balsams papirkinėti išleidžiamos sumos. Šiame kontekste Vilniaus seimelis gerokai lenkė kitus LDK seimelius⁴⁰¹, tapdamas vienu iš „brangiausių“ seimelių.

Ne mažiau svarbus faktorius buvo Vilniaus kaip LDK sostinės statusas⁴⁰². Nors XVIII a. ryškėjo kito svarbaus LDK centro – Gardino konkurencija, tačiau Vilnius išliko vienas svarbiausių LDK parlamentarizmo centrų. Būtent čia rinkosi LDK konvokacijos (iki XVIII a. pradžios), konfederacijos, o nuo XVII a. antrosios pusės Vilnius tapo net trijų seimelių rinkimosi vieta. XVII a. septintajame dešimtmetyje šis miestas tapo ne tik Vilniaus seimelio, bet ir egzuliantų Smolensko, Starodubo seimelių rinkimosi vieta⁴⁰³. Smolensko ir Starodubo seimeliai rinkosi ne tik Vilniaus pilyje, bet ir įvairiose Vilniaus bažnyčiose, dažniausiai bernardinų Šv. Pranciškaus ir Bernardo bažnyčioje, tik XVIII a. Starodubo seimelis buvo perkeltas į basųjų karmelitų Šv. Teresės bažnyčią prie Aušros vartų⁴⁰⁴. Nors dar Augusto III valdymo laikotarpiu seimuose buvo siūloma šiuos seimelius perkelti į kitas vietas, tačiau tam akivaizdžiai trukdė nuolat išyrantys ir seimo konstitucijų nepriimančios seimai. Galiausiai tik 1777 m. egzuliantų seimeliai buvo iš Vilniaus iškelti į Trakų vaivadijos teritoriją: nuo tų metų Smolensko seimelis rinkosi Alytuje, o Starodubo – Žiežmariuose⁴⁰⁵.

Ši egzuliantų seimelių perkėlimo iniciatyva buvo susijusi su Antano Tyzenhauzo politine veikla ir, galima įtarti, buvo nukreipta siekiant sumažinti Vilniaus, kaip politinio centro, reikšmę. Taigi daugiau kaip šimtmetį Vilnius buvo išskirtinė LDK vieta, nes tik šiame mieste rinkdavosi trys seimeliai; tokia jų koncentracija didino jų politinį svorį, nes politinėms grupuotėms buvo pakankamai paranku vienu metu bandyti realizuoti savo siekius ne viename, bet keliuose seimeliuose.

Stanisława Poniatowskiego w służbie Augusta II, *Faworyci i opozycjoniści: Król a elity polityczne w Rzeczypospolitej XV–XVIII wieku*, Kraków, 2006, s. 417.

⁴⁰⁰ Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej...*, s. 98–99.

⁴⁰¹ Zakszewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...* s. 93.

⁴⁰² Vilnius neabejotinai buvo svarbiausias LDK religinis centras ir švietimo židinys, akivaizdu, jog prie to prisidėjo ir bandymai XVIII a. antrojoje pusėje įkurti savarankišką Romos katalikų bažnyčios metropoliją Vilniuje. Vilniaus kaip LDK sostinės reikšmę specialiais tyrimais atskleidė A. Tyla ir M. Kosmanas, žr.: Tyla A. Vilnius – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinė po Liublino unijos, *Mokslas ir gyvenimas*, 1991, Nr. 9, p. 2–3, 9; Tyla A. Vilnius – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinė XVI–XVII a., *Mokslinės konferencijos „Vilniaus savivaldai 610 metų“ pranešimų tezės*, [Vilnius], 1997, p. 3–4; Kosman M. Stoleczne funkcje Wilna w dobie przedrozbirowej, *Dwór a kraj: między centrum a peryferiami władzy*, Kraków, 2003, s. 157–170.

⁴⁰³ Nors Vilniuje egzuliantų seimeliai pradėjo rinktis XVII a. septintojo dešimtmečio pradžioje (Starodubo seimelis 1661 m., o Smolensko seimelis 1664 m.), Respublikos seimo konstitucijoje ši vieta įteisinta tik 1667 m.

⁴⁰⁴ Arcimowicz W. *Wielkie Księstwo Litewskie za czasow Stanisława Augusta. Korona a Litwa. Granica i podział. Sejmy*, Wilno, 1938, zes. 1, s. 22; Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa, 1991, s. 33; Jurgaitis R. Vilniaus miesto problemos Vilniaus seimelyje XVIII a., *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija*, 1998, t. XXXVIII, p. 27.

⁴⁰⁵ 1792 m. LDK generalinės konfederacijos vadovybė dar kartą pakeitė šių seimelių rinkimosi vietą, nes buvo nutarta, jog Smolensko seimelis vyks Kaune, o Starodubo – Ukmergėje, žr.: Šmigelskytė-Stukienė R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas..., p. 201–202.

Tačiau istoriografijoje atsirado pakankamai kontroversiškų ir nepakankamai argumentuotų teiginių, jog pagal savo reikšmę LDK svarbiausias buvo Ašmenos arba Kauno pavieto seimelis. Kai kada istoriografijoje, dažniausiai remiantis amžininkų vertinimais, teigiama, kad XVIII a. reikšmingiausias LDK seimelis ne pagal formalią hierarchiją, bet realią situaciją buvo Ašmenos seimelis⁴⁰⁶. Vilniaus vaivadijoje Ašmenos pavietas pagal savo dydį išties buvo vienas iš didesnių⁴⁰⁷, tačiau tai buvo ne svarbiausias faktorius, turėjęs įtakos seimelio reikšmei. Ir nors visos Vilniaus vaivadijos mastu pagal formalią hierarchiją Ašmenos seimelis ėjo po Vilniaus seimelio, tačiau H. Wisnerio tyrimai rodo, kad dar XVII a. pradžioje jam dėl antrosios pozicijos teko konkuruoti su Lydos seimeliu⁴⁰⁸. Šis faktorius kaip tik ir atskleidžia, kad Ašmenos seimelis pagal savo reikšmę tikrai neprilygo Vilniaus seimeliui nei XVII, nei XVIII amžiuje.

Lietuvos tarpukario istoriografijoje pamažu įsitvirtino tezė, kad svarbiausias LDK seimelis buvo Kauno seimelis. Jo kaip svarbiausio LDK seimelio reikšmę bandė pagrįsti A. Janulaitis⁴⁰⁹ ir A. Šapoka⁴¹⁰; šią gana atsargiai keliamą hipotezę buvo bandoma pagrįsti argumentu, kad dažnas Kauno seimelyje išrinktas deputatas XVIII a. viduryje tapdavo LDK vyriausiojo tribunolo maršalu. Tačiau neabejotina, kad šis pakankamai trumpas laikotarpis atspindėjo tik laikiną LDK politinių jėgų persigrupavimą ir trumpalaikį Kauno seimelio reikšmės padidėjimą, nes nepakito nei šio seimelio deputatų statusas LDK vyriausiajame tribunole, nei pasiuntinių statusas Respublikos seimuose. Akivaizdu, jog to meto lietuviškąją istoriografiją veikė 1918–1940 m. politinės realijos ir Kauno kaip laikinosios sostinės statusas, tad iš čia ir išplaukė noras Kaunui suteikti kiek didesnę istorinę reikšmę⁴¹¹. Įtakos tam galėjo dar padaryti tuo metu istorikams gerai žinomi publikuoti bajorų atsiminimai (pvz., M. Matuševičiaus), kuriuose pakankamai daug dėmesio buvo skiriama Kauno seimelio veiklos peripetijoms. Tačiau svaresnių argumentų istoriografijoje nei Ašmenos, nei Kauno seimelio atveju nebuvo pateikta, todėl šias versijas vertėtų atmesti.

Vis dėlto minėtuose teiginiuose slypi dalis tiesos, nes ypač XVIII a., spartėjant pavietų seimelių institucionalizacijos procesams ir mažėjant atotrūkiui tarp centrinių ir periferinių seimelių, Vilniaus seimelis nebuvo jau toks išskirtinis kaip XVI amžiuje. Be to, XVIII a. pirmojoje pusėje

⁴⁰⁶ Kriegseisen W. *Samorząd szlachecki w Małopolsce w latach 1669–1717*, Warszawa, 1989, s. 33; Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 27.

⁴⁰⁷ Ašmenos pavieto plotą sudarė 15 925 km².

⁴⁰⁸ Wisner H. *Rzeczypospolita Wazów...*, s. 137.

⁴⁰⁹ A. Janulaitis, tirdamas LDK vyriausiojo tribunolo veiklą, taip apibūdino Kauno seimelį: „Nuo XVIII amž. vidurio kurį laiką tuo atžvilgiu visuomet buvo įdomūs Kauno seimelio rinkimai, nes jie visuomet duodavo maršalkas Tribunolui. Kauno seimelio rinkimai buvo rodyklė, į kurią pusę pasisuks vairas“, žr.: Janulaitis A. *Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas XVI–XVIII amž. Jo atsiradimas, veikimas ir reikšmė Lietuvos gyvenime*, Kaunas, 1927, p. 93. Su A. Janulaičio teiginiu būtų galima sutikti tik iš dalies ir kalbant apie 1753–1761 m. laikotarpį, kai Kauno seimelyje išrinkti deputatai net 6 kartus tapo LDK vyriausiojo tribunolo maršalais. Tuo tarpu 1764–1792 m. laikotarpiu iš Kauno seimelio deputatų nebuvo išrinkta nė vieno maršalo, plg.: *DTGWKL*, s. 223–396.

⁴¹⁰ Šapoka A. Bajoriškoji „demokratija“, *Lietuvos praeitis*, 1941, t. 1, sąs. 2, p. 528–529.

⁴¹¹ Gyvenamojo laikotarpio poveikį istoriko interpretacijoms atskleidė Edwardas Hallettas Carras, žr.: Carr E. H. *Kas yra istorija?*, [Vilnius], 1999, p. 25–26.

išryškėjus decentralizacijos tendencijoms ir suverenumo krizei, ypač parlamentiniame gyvenime, net antraeilių pagal savo statusą seimelių pasiuntiniai seimuose galėjo jaustis lygiaverčiais partneriais su centrinių seimelių atstovais, visų pasiuntinių galimybes dažniausiai sulygindavo ir *liberum veto* teisė⁴¹².

3.2 Seimelio rinkimosi vieta

Skirtingai nei XVII a., kai seimelis retkarčiais vyko ne Vilniaus mieste ir netgi ne Vilniaus paviete⁴¹³, XVIII a. Vilniaus seimelis tradiciškai vykdavo Vilniuje⁴¹⁴. Tad galima teigti, jog tiriamuoju laikotarpiu Vilnius buvo nuolatinė Vilniaus seimelio veiklos vieta. Pastovi, dažniausiai sutampanti su pavietų ir vaivadijų centrais seimelių vieta įtvirtinta ir XVIII a. pabaigos LDK seimelių veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose⁴¹⁵. Kur kas sudėtingiau lokalizuoti konkrečią vietą, kurioje vykdavo seimelio posėdžiai; neabejotina, jog per pakankamai ilgą 1717–1795 m. laikotarpį ši vieta galėjo kisti.

Pirmiausia tenka pastebėti, jog pirminiuose šaltiniuose aiškių ir išsamių aprašymų, kur vykdavo Vilniaus seimelio posėdžiai, nėra. Oficialiuose seimelio dokumentuose randame itin abstrakčiai paminėtą Vilniaus seimelio posėdžių vietą. Ši aplinkybė neturėtų kelti nuostabos, nes į seimelį susirinkusiai bajorijai tai buvo savaime suprantama ir niekas nesiimdavo tiksliau nurodinėti posėdžių vietos. Tad seimelio dokumentuose dažniausiai randame užfiksuotą trafaretišką nuorodą, jog seimelis vyksta „Vilniaus mieste, valdovo pilyje“ arba „Vilniaus pilyje“⁴¹⁶, neretai buvo pridėdama nuoroda, kad „įprastoje vietoje“ (*in loco solito*)⁴¹⁷. Įprastės, arba tradicinės, vietos akcentavimas tik iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti formalus: tradicinės seimelio posėdžių vietos

⁴¹² Reflektuodamas XVII a. situaciją dar H. Wisneris pastebėjo, kad seimelio pasiuntinio įtaka dažniausiai priklausydavo nuo jo visuomeninės padėties, o Vilniaus seimelio pasiuntinių statusui didžiausios įtakos turėjo Vilniaus kaip LDK sostinės statusas, žr.: Wisner H. Sejmiki litewskie w czasach Zygmunta III i Władysława IV. Konwokacja Wileńska oraz sejmiki przedsejmowe i relacyjne, *Miscellanea historica-archivistica*, 1989, t. III, s. 63.

⁴¹³ Istoriografijoje užfiksuotos šios netradicinės Vilniaus seimelio rinkimosi vietos: Valkininkai (1572), Nemėžis (1625), Radoškovičiai (1626), Medininkai (1654), Lietuvos Kamenecas (1659), žr.: Sereďyka J. Instrukcje powiatu Wileńskiego..., s. 191; Jurgaitis R. Vilniaus miesto problemos Vilniaus seimelyje XVIII a. ..., p. 27; Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej...*, s. 82, 84.

⁴¹⁴ „(...) Každý Powiat Seymikuie w swoim Mieście gdzie obiera po dwóch Posłów na Seym (...)“, žr.: Wilenskie Woiewodztwo, *Kalendarz polityczny na Rok P. 1747*, w Lublinie, [1746].

⁴¹⁵ 1791, 1793 m. seimelių įstatymuose jau pirmojo skyriaus pirmajame straipsnyje kalbama apie seimelių rinkimosi vietą: „Na każdy seymik iedno miasto, a w mieście iedno mieysce do seymikowania raz na zawsze naznaczamy“, žr.: Sejmiki, *VL*, t. IX, s. 233. „Na każdy Sejmik jedno miasto, a w mieście jedno miejsce do seymikowania raz na zawsze przeznacza się“, žr.: Sejmiki W. Ks. Litewskiego, *VL*, t. X, s. 127.

⁴¹⁶ „(...) na Seymik ante Konwokacyinny do Miasta JKMcI na mieyscu zwykłym Seymikowania do Zamku Wilenskiego ziechali (...)“, žr.: 1733 III 20 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 91, l. 164.

⁴¹⁷ „(...) Szlachta Woiewodztwa tuteyszego in solito loco do Zamku w znaczney frekwencyi ziechali się (...)“, žr.: Z Wilna d. 14. Febr., *Kuryer Polski*, 1740, Num. CLXIII; „(...) za ziechaniem się do Zamku ad solitum locum seymikowania (...)“, žr.: Z Wilna d. 10. Febr., *Kuryer Polski*, 1742, Num. CCLXXII; „(...) Insolito Consiliorum Loco (...)“, žr.: 1748 VIII 19 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 103, l. 954v.; „(...) zgromadziwszy się do Miasta y Zamku JKMcI Wilna, ad solitum Consiliorum locum (...)“, žr.: 1770 II 7 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 128, l. 18. „(...) zgromadziwszysię do miasta JKmcę Wilna na mieysce obrad Seymikow Gromnicznych (...)“, žr.: 1782 II 4 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 139, l. 1.

faktorius tapdavo itin reikšmingas suskilus seimeliui, nes netradicinėje vietoje vykstantis seimelis galėjo būti pripažintas neteisėtu. Šio faktoriaus svarbą iliustruoja 1764 m. vasarį tarp skilusio prieškonvokacinio seimelio dalių vykusį konkurenciją dėl tradicinės vietos: LDK pastalininkio Ignoto Paco šalininkai laukė iki 3 val. po pietų, kol pasibaigs Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio šalininkų seimelis⁴¹⁸, ir tik tada pradėjo posėdžiauti. Tačiau iš pastarojo meto tyrimų gerai žinome, kad Vilniaus pilių teritorija buvo pakankamai didelė, čia koncentravosi ir daugelio LDK valstybinių institucijų pastatai.

XVIII a. Vilniaus pilies teismo knygų įrašai rodo, jog Vilniaus seimelis vykdavo Vilniaus pilies teismo pastate, šio teismo posėdžių salėje⁴¹⁹. Pakankamai iškalbinga 1715 m. žinutė, iš kurios aišku, kad Vilniaus pilies teismas ir seimelio posėdžiai vykdavo Pilies vartų pastate⁴²⁰. 1790 m. Vilniaus posesijų aprašyme nurodoma, jog Pilies vartų pastate (posesija Nr. 462) vykdavo teismo posėdžiai⁴²¹. 1794 m. Vilniaus tribunolinis ir elekcinis seimeliai taip pat rinkosi tradicinėje vietoje, Vilniaus pilies teismo salėje⁴²². Netiesioginių užuominų apie Vilniaus seimelio vietą randame ir kai kurių XVIII a. pabaigos teismų knygose. Antai 1792 m. Vilniaus vaivadijos ribų teismas vyko ten, kur vyksta seimelių posėdžiai⁴²³. Taigi galima susidaryti įspūdį, jog Vilniaus seimelis vykdavo ten, kur ir Vilniaus pilies ir žemės, galiausiai ir kiti pavieta teismai. Todėl galime teigti, jog viena iš tradicinių Vilniaus seimelio rinkimosi vietų buvo Pilies vartai.

Pakankamai dažnai šaltiniuose užsimenama apie seimelio posėdžių salę arba tiesiog patalpą. Antai Mykolas Kazimieras Radvila savo dienoraštyje užsiminė, kad 1747 m. spalio 23–27 d. Vilniaus elekcinis seimelis vyko seimelio posėdžių salėje (*Izby Sejmikowey*)⁴²⁴. 1771 m. vasario 4–7 d. vykusio seimelio aprašyme taip pat užsimenama apie pirmųjų dienų posėdžius seimelio salėje (*w Izbie Seymikowey*)⁴²⁵. Analogiškų užuominų esama ir daugiau. Galime susidaryti įspūdį,

⁴¹⁸ 1764 II 13 Mykolo Horaino laiškas, *MAB RS*, f. 139, b. 1197, l. 5–8; Kriegerseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku...*, s. 98.

⁴¹⁹ „(...) u drzwi izby zamkowej kędy sejmiki odprowują się i sądy wszelkie jurisdikcję zaczynaią się (...)“, žr.: *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 67, l. 1393. „(...) u drzwi izby zamkowej wileńskiej, kędy się sejmiki odprowują i wszelkie sądy jurisdikcją swoją zaczynaią (...)“, žr.: *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 70, l. 7. „(...) u drzwi izby zamkowej wileńskiej, kędy się sejmiki odprowują i wszelkie sądy jurisdikcją swoją zaczynaią (...)“, žr.: *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 70, l. 397. „(...) u bromy zamkowej, kędy się sejmiki odprowują i sądy wszelkie jurisdikcją swoją zaczynaią (...), (...) do bromy zamkowej, kędy się sejmiki odprowują i sądy wszelkie jurisdikcją swoją zaczynaią (...)“, žr.: *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 71, l. 956, 1199. Už nuorodas dėkoju kolegai D. Burbai.

⁴²⁰ „(...) do bromy zamkowej wileńskiej, kędy się sejmiki odprowują i wszelkie sądy jurisdikcją swoją zaczynaią (...)“, žr.: *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 70, l. 153v.

⁴²¹ „(...) Brama na Zamkow gdzie Sądow odprowuią (...)“, žr.: 1790 m. Vilniaus miesto posesijų aprašymas, *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 317, l. 15v.–16.

⁴²² „(...) Za Zebraniem się na mieysce Obrad do Zamku JKrMci Miasta Wilna y Sali Zamkowej Zwykłego Obrad (...)“, žr.: 1794 II 3–7 Vilniaus tribunolinio seimelio dienoraštis, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 176. „(...) na salę Zamkową (...)“, žr.: Z Wilna dnia 7 Maja, *Gazeta Narodowa Wileńska*, 1794 V 7, Nr. II.

⁴²³ „(...) w Mieście Seymikowym w Wilnie (...)“, žr.: 1792 m. Vilniaus vaivadijos ribų teismo protokolas, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 187, l. 1.

⁴²⁴ M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–80a, p. 1537–1540. „(...) w Zamku JKCi w Wilnie w Izbie Seymikowey (...)“, žr.: 1760 VIII 25 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 117, l. 577–577v.

⁴²⁵ 1771 m. Vilniaus seimelio aprašymas, *AGAD*, ZP, 722, l. 466–467v.

jog seimelių posėdžių salė buvusi ta pati Vilniaus vaivadijos teismų salė⁴²⁶, tad toje pačioje vietoje vienu metu vykdavo teismo, kitu – seimelių posėdžiai. Savaimė suprantama, šių dviejų institucijų veikla kai kada galėjo dubliuotis, todėl seimelių posėdžiams tekdavo ieškoti kitos vietos. Antai 1748 m. rugpjūčio 20-osios ryte vykstant Vilniaus pilies teismo posėdžiui Vilniaus vaivada M. K. Radvila liepė jį nutraukti atidedant vėlesniam laikui ir nuėjo į Vilniaus priešseiminio seimelio posėdį, kuriame suspėjo išklaudyti skaitomos instrukcijos ir ją pasirašyti⁴²⁷. Taigi tokiais atvejais, kai seimelio sesija dubliuodavosi su Vilniaus pilies ar žemės teismo darbu, greičiausiai Vilniaus seimelis vykdavo LDK vyriausiojo tribunolo rūmuose.

Taigi antroji vieta, kurioje vyko Vilniaus seimelio posėdžiai, buvo LDK vyriausiojo tribunolo rūmai. 1740 m. priešseiminis seimelis rinkosi teismo rūmuose (*w Sądowej Izbie*)⁴²⁸. 1748 m. rugpjūčio 19–20 d. aprašinėdamas Vilniaus priešseiminį seimelį Vilniaus koadjutorius Juozapas Stanislovas Sapiega savo dienoraštyje užsimena apie rūmus, kuriuose vykdavo seimeliai ir tribunolų posėdžiai⁴²⁹. Tad greičiausiai 1748 m. seimelio posėdžiai vyko LDK vyriausiojo tribunolo rūmuose. Beje, 1762 m. Vilniaus ekonomijos inventoriuje fiksuojama, kad priešais Katedrą stovėjo dviejų aukštų pastatas (*Zamek Sądowy*), kuriame vykdavo LDK vyriausiojo tribunolo, pilies ir žemės teismo posėdžiai⁴³⁰. Iš šių pakankamai fragmentiškų užuominų galima susidaryti įspūdį, kad viename pastate vykdavo ir LDK vyriausiojo tribunolo, ir Vilniaus pilies ir žemės teismų posėdžiai, o iš to galima daryti prielaidą, kad ir seimelių posėdžiai. Visiškai tikėtina, kad Vilniaus seimelio posėdžiai galėjo vykti LDK vyriausiojo tribunolo pastate, ypač tada, kai dėl svarbių aplinkybių (pvz., gaisrų ar pan.) seimelis negalėjo rinktis Pilies vartų pastate. Antai 1737 m. Vilniaus vaivadijos pilies ir žemės teismo rūmus nusiaubė gaisras. Beje, tų metų gaisras pridarė nemaža nuostolių – nukentėjo Vyskupų rūmai, Vilniaus kolegija, Šv. Jono bažnyčia ir daugelis kitų pastatų, tačiau gaisro židinio būta būtent teismo rūmuose⁴³¹. Analogiškas gaisras kilo ir 1748 metais⁴³². Tačiau jau tų metų priešseiminis seimelis vyko Vilniaus vaivados rūpesčiu restauruotuose teismo rūmuose⁴³³. Pavieniai faktai rodo, kad LDK vyriausiojo tribunolo rūmuose retkarčiais rinkdavosi ir Smolensko, Starodubo seimeliai. Antai 1741 m. Starodubo tribunolinis

⁴²⁶ 1718 m. Vilniaus seimelio instrukcijoje kalbant apie pilies restauracijos būtinybę išbraukta užuomina apie seimelių ir teismų salę (*Izba Seymikowa y Sądowa*), žr.: 1718 VIII 22 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AZ, 3055, l. 193v.

⁴²⁷ „(...) kazalem odwołać Sądy poszli na Seymik tam Mieysce Swoie zasiedli wigore Przywileiow Instrukcyą przeczytali y podpisali (...)“; žr.: M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, II-80a, p. 1594–1600.

⁴²⁸ Z Wilna d. 28 Aug., *Kuryer Polski*, 1740, Num. CXCXVI.

⁴²⁹ „(...) w tey Izbie do Seymikow y do sądzenia Tryb[una]łow destynowaney (...)“; žr.: J. S. Sapiegos dienoraštis, *BN*, BOZ, 941, p. 491.

⁴³⁰ „(...) przed Kosciółem Katedralnym Zamek Sądowy Trynunałowi Ziemstwu y Grodowi przyzwoity o dwóch Piątrach (...)“; žr.: 1762 m. Vilniaus ekonomijos inventorių, *LVA*, f. 21, ap. 1, b. 125, l. 1. Plg.: Jučas M. Rašytinės žinios, *Lietuvos pilys*, Vilnius, 1971, p. 33.

⁴³¹ Z Grodna d. 5. Junii, *Kuryer Polski*, 1737, Num. XXIII.

⁴³² 1748 m. reliacija apie gaisro padarytus nuostolius, *Biblioteka PAN w Krakowie*, 1115, l. 5. Už nuorodą dėkoju kolegai dr. L. Glemžai.

⁴³³ „(...) We Wtorek przeszły za ziachaniem się do Izby Sądowej recenter po deflagracji kosztem Xcia Jmci Woiewody Wilenskiego restaorowaney (...)“; žr.: Z Wilna d. 24 Aug, *Kuryer Polski*, 1748, Num. DCXV, l. 541v.

seimelis rinkosi LDK vyriausiojo tribunolo rūmuose, tačiau periodinėje spaudoje fiksuojama gan svarbi užuomina ir apie netradicinę šio seimelio vietą (*non in solito loco*)⁴³⁴. Tačiau net ir tuo atveju, kai Vilniaus seimelio posėdžiai vykdavo LDK vyriausiojo tribunolo rūmuose, reikėtų suabejoti, ar galėjo jie vykti tribunolo posėdžių salėje, nes šios institucijos Vilniaus kadencijos veiklos laikotarpiu balandžio–rugsėjo mėnesiais itin dažnai vykdavo ir ikiseiminiai seimeliai. Tačiau, kita vertus, galima manyti, jog greta stovėję ir buvę sujungti pastatai – LDK vyriausiojo tribunolo rūmai ir Pilies vartai – neretai pirminiuose šaltiniuose galėjo būti traktuojami kaip vienas pastatas. Tokią mintį perša Vilniaus pilies teismo knygos esančios užuominos apie vartus prie LDK vyriausiojo tribunolo rūmų⁴³⁵. Šios aplinkybės reikalauja kur kas išsamesnių tyrimų.

Kad Vilniaus seimelio posėdžių, kaip ir Vilniaus pilies ir žemės teismų, vieta galėjusi kisti, rodo 1785 m. seimelio nutarimas. 1785 m. vasario 8 d. Vilniaus ūkinio seimelio nutarime konstatuojama, jog Vilniaus pilies ir žemės teismai vyksta įvairiose vietose, taip sukeldami daug nepatogumų, todėl naujam teismų pastatui pastatyti buvo nustatytas Vilniaus pavieta specialus mokestis⁴³⁶. Kaip žinia, tokie teismo rūmai kaip tik ir buvo pradėti statyti 1786 metais⁴³⁷.

Disponuojama informacija rodo, kad Vilniaus seimelio posėdžiai galėjo vykti ir Vilniaus katedroje. Antai 1737 m. tribunolinio seimelio opozicinė grupuotė tarėsi Vilniaus katedros Šv. Kazimiero koplyčioje⁴³⁸, nors iš šių aplinkybių pakankamai sunku spręsti, ar pats seimelis šioje vietoje galėjęs rinktis. 1771 m. vasario 4–7 d. vykusio seimelio aprašyme užsimenama apie prasidėjusius posėdžius seimelio salėje (*w Izbie Seymikowey*), tačiau deputatų į LDK vyriausiąjį tribunolą ir pakamario rinkimai vyko jau Vilniaus katedroje⁴³⁹. Kad 1771 m. seimelis vyko būtent Vilniaus katedroje, esama ir daugiau patvirtinimų⁴⁴⁰. Be to, 1760 m. vasario 4 d. prasidėjęs Vilniaus tribunolinis seimelis taip pat pradžioje vyko Vilniaus katedroje⁴⁴¹. Čia savo šalininkus

---

⁴³⁴ „(...) Naprzod Seymik Starodubowski non in solito loco, ale w Izbie Sędowey Trybunalskiey (...)“, žr.: Z Wilna d. 12. Febr., *Kuryer Polski*, 1741, Num. CCXX. Iš šios žinutės galima susidaryti įspūdį, jog Vilniaus seimelis vyko toje pačioje vietoje, tik kiek vėliau.

⁴³⁵ „(...) do bromy pałacu kędy sądy Trybunału Głównwgo W. X. litewskiego odprawująsię (...), (...) do wrot pałacu gdzie się sądy Trybunału Głównwgo W. X. litewskiego odprawują (...)“, žr.: *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 70, l. 493, 563v.

⁴³⁶ „(...) poruiniowaniasię Murow Zamkowych Wileńskich, które były mieyscem Sądow Woiewodztwa naszego Juryzdykcią sądow Ziemskich y Grodzkich lokalne go niemaiąc mieysca po partykularnych mieyscach do tąd odbywaćsię (...)“, žr.: 1785 II 8 Vilniaus seimelio nutarimas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 142, l. 91–92v.

⁴³⁷ Istoriografijoje klaidingai teigiama, kad šie rūmai 1786 m. jau buvo pastatyti, žr.: Janonienė R. XVI–XIX a. Vilniaus Žemutinės pilies ikonografiniai šaltiniai, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje...*, p. 21, 23.

⁴³⁸ 1737 II 4 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, *PHB*, АД, авт. 150, л. 38.

⁴³⁹ „(...) lub w Kosciole Katedralnym Wilen[nskim] gdzie Elekcya JWW. Deputatow y Podkomorzego nastąpiła“, žr.: 1771 m. Vilniaus seimelio aprašymas, *AGAD*, ZP, 722, l. 466–467v.

⁴⁴⁰ „(...) w Seymikowey izbie lub w Kosciole, tam gdzie Jasnie Wielmożych Deputatow Obrali a denominowali (...)“, žr.: 1771 II 8 aktuotas Antano Seibuto Romanovičiaus skundas prieš Tadeušą Žabą, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 29.

⁴⁴¹ „(...) zjechalisię do Koscioła Katedralnego w Zamku Sytuowanego, gdzie po zagajeniu Sessyi przez WJP Podkomorzego Horaina y obraniu na Dyrektora WJP. Czesznikowicza Zaleskiego (...)“, žr.: 1760 II 4 pranešimas iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 496, s. 1. 1760 m. vasario 4 d. pranešimas iš Vilniaus, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje...*, p. 344.

buvo subūrę Abramavičiai⁴⁴², o Bresto kaštelionas Andriejus Abramavičius buvo aukščiausias pagal einamas pareigas asmuo, tad turėjo teisę atidaryti seimelį.

Galima teigti, jog XVIII a. LDK seimelių veiklos praktikoje posėdžiauti bažnyčiose jau buvo tapę tradicija, tik Vilniaus vaivadijos bajorijai tai greičiau buvo išimtys. Ši Vilniaus seimelio rinkimosi vieta, matyt, pirmiausia buvo nulemta praktinių paskatų, nes sakralinės architektūros pastatas buvo erdvus ir jame galėjo sutilpti gan daug seimelio dalyvių. Be to, Vilniaus katedroje prieš prasidedant Vilniaus seimelio sesijai dažniausiai buvo laikomos šv. Mišios, tad būtent čia pradėti ir seimelio posėdį būdavo gana paranku. Šiame kontekste vertėtų prisiminti LDK vyriausiojo tribunolo veiklos patirtį, kai tam tikrais atvejais Vilniaus katedroje buvo ne tik laikomos šv. Mišios, bet čia vykdavo ir šios institucijos atidarymas, deputatų įgaliojimų tikrinimo procedūra ir buvo prisiekama. Bent toks LDK vyriausiojo tribunolo pradžios scenarijus vykdavo 1756–1763 m. laikotarpiu⁴⁴³, tačiau galima spėti, jog analogiškų atvejų galėjo būti ir daugiau.

Tačiau Vilniaus vaivadijos bajorija į seimelį rinktis Vilniaus katedroje XVIII a. antrojoje pusėje dėl objektyvių priežasčių galimybių turėjo nedaug. Pirmiausia 1752–1754 m. laikotarpiu Vilniaus katedra, nors ir trumpai, buvo rekonstruojama⁴⁴⁴. O 1769 m. rugsėjo 2 d. audrai nugriovus vieną iš jos bokštų, kuris griūdamas užmušė kelis dvasininkus, 1778 m. vyskupo potvarkiu ji kaip avarinės būklės⁴⁴⁵ buvo uždaryta. Galiausiai, 1782 m. prasidėjus Vilniaus katedros rekonstrukcijos darbams ir jiems gerokai užtrukus⁴⁴⁶, pamaldos iš Vilniaus katedros buvo perkeltos į Šv. Jono bažnyčią⁴⁴⁷, tačiau duomenų, kad čia į seimelių posėdžius būtų rinkęsi Vilniaus pavieto bajorai, neturime⁴⁴⁸. Tiesa, greičiausiai čia XVIII a. pabaigoje vykdavo šv. Mišios, kurios būdavo tarsi įžanga į seimelio darbą, nes Šv. Jono bažnyčia vykstant Vilniaus katedros rekonstrukcijos darbams 1783–1801 m. laikotarpiu praktiškai atliko jos funkcijas. Be to, nereikėtų užmiršti fakto, kad 1786 m. Vilniaus vyskupas Ignatas Masalskis, grasindamas interdiktui, Vilniaus vyskupijos bažnyčiose ir vienuolynuose uždraudė rengti seimelius⁴⁴⁹.

⁴⁴² 1760 II 4 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, *LVI*A, f. 21, ap. 1, b. 117, l. 52–52v.; 1760 II 5 Jono Antano Horaino manifestas, *ten pat*, l. 58–59v.

⁴⁴³ „(...) Oprócz tego od trybunału Flemingowskiego ab anno 1756 przysięgi deputatów w tymże kościele słuchane bywały (...)“, „(...) Po tej ceremonii ufundowania trybunału odprawionej znowu partia Czartoryska, zebrawszy się do kościoła katedralnego wileńskiego (...)“, žr.: Matuszewicz M. *Diariusz życia mego*, Warszawa, 1986, t. 2, s. 297, 298; „(...) w Kosciele Katedralnym (...)“, „(...) tymże Kosciele odprawitysię Rugi (...)“, žr.: 1760 IV 21 pranešimas iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 496, s. 3–4; M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, II–80a, p. 2046–2048. W. Konopczyński duomenimis, 1761 m. deputatai taip pat prisiekė Vilniaus katedroje, žr.: Konopczyński W. *Od Sobieskiego do Kościuszki*, Kraków, 1921, s. 184.

⁴⁴⁴ Drėma V. *Dingęs Vilnius*, Vilnius, 1991, p. 115.

⁴⁴⁵ Drėma V. *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia. Vilniaus katedros rekonstrukcija 1782–1801 metais*, Vilnius, 1991, p. 190.

⁴⁴⁶ *Ten pat*, p. 195–198.

⁴⁴⁷ Drėma V. *Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius, 1997, p. 177.

⁴⁴⁸ Šv. Jono bažnyčia jau buvo už Vilniaus pilių teritorijos, tad jeigu toje bažnyčioje būtų vykę Vilniaus seimelio posėdžiai, seimelio dokumentuose šis faktas būtų fiksuojamas pakankamai aiškiai. Be to, tokie posėdžiai būtų vykę netradicinėje Vilniaus seimelio vietoje, todėl juo nutarimai galėjo būti pripažįstami neteisėtais.

⁴⁴⁹ Kasabula T. *Ignacy Massalski biskup wileński*, Lublin, 1998, s. 243–244; Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...* s. 32.

Esama duomenų ir apie dar vieną netradicinę Vilniaus seimelio vietą. 1776 m. į priešseiminį seimelį antrąją dieną, t. y. liepos 16-ąją bajorija susirinko po atviru dangumi aikštėje prie Vilniaus katedros⁴⁵⁰. Tiesa, šis seimelis išsiskyrė dalyvių gausumu, todėl tokie seimelių posėdžiai buvo tarsi šiuolaikinių mitingų prototipai. Tai nebuvo itin unikalus seimelio posėdžių vietos pasirinkimas, nes apie LDK seimelių veiklą po atviru dangumi istoriografijoje užfiksuotas ne vienas atvejis.

Paskutiniaisiais LDK egzistavimo metais Vilniaus pavieto bajorai į seimelį galėjo rinktis netoli nuo Vilniaus katedros pastatytuose naujuose Vilniaus pilies ir žemės teismo rūmuose. Tačiau kol kas ne visai aišku, kada jie buvo pastatyti. Dar R. Mienickis pastebėjo, kad 1786 m. buvo pradėti statyti nauji Vilniaus pilies ir žemės teismo rūmai, kuriuose teismas pradėjo dirbti tik 1802 metais. Pastarojo meto istoriografijoje dėl šio pastato pastatymo datos ir paskirties nuomonės gerokai išsiskiria⁴⁵¹. Naujausi Vilniaus pilių teritorijos kompleksiniai tyrimai, tiksliau, analizė 1808 m. K. Grunarto Vilniaus miesto plano⁴⁵², kuris atspindi 1790 m. situaciją ir posesijų numeravimą tuo metu⁴⁵³, rodo, kad nauji Vilniaus pilies ir žemės teismo rūmai stovėjo posesijoje Nr. 463. Išsamesnės informacijos apie pastato planinę struktūrą suteikia carinės administracijos nurodymu 1832 m. sausio 27 d., prieš pat jo nugriovimą, atlikta fiksacija. XIX a. pradžioje šiame pastate buvo įsikūręs Vilniaus gubernijos vyriausiojo teismo 2-asis departamentas; jo antrajame aukšte buvo penki kambariai, prieškambaris, prieangis ir, svarbiausia, 30 aršinių ilgio salė⁴⁵⁴. Būtent šioje, pakankamai erdvoje patalpoje Vilniaus vaivadijos bajorai XVIII a. pabaigoje ir tikėjosi posėdžiauti vykstant Vilniaus seimeliui. Pastarojo meto tyrimai rodo, kad šis pastatas galėjo būti pastatytas dar 1794 metais. Šį faktą patvirtina 1797 m. gruodžio 28 d. tą pastatą suprojektavusio Martyno Knakfuso ataskaita, 1798 m. sausio 8 d. įrašyta į Vilniaus žemės teismo knygas. Tad geriausiu atveju Vilniaus seimelio posėdžiai šiame pastate galėjo vykti tik nuo 1794 metų. Deja, disponuojami šaltiniai ne tik kad nepatvirtina, bet ir paneigia tokią galimybę. Mat, pastačius šį pastatą dar reikėjo įrengti jo vidų, o prasidėjus 1794 m. sukilimui tam galėjo atsirasti nenumatytų kliūčių.

Apibendrinant galima teigti, jog dažniausiai Vilniaus seimelio posėdžiai vykdavo Pilies vartų pastate ir LDK vyriausiojo tribunolo rūmuose. Pavyko užfiksuoti duomenų apie keletą Vilniaus seimelio posėdžių Vilniaus katedroje, tačiau tai buvo tik retos išimtys. Beje, visos šios

⁴⁵⁰ „(...) solwowana sessya na Die 16. Na Dniu ktorym gdysię znowu Całe wdztwo zgromadziło na plac zamkowy (...)“, žr.: 1776 m. liepos 15–16 d. priešseiminių Vilniaus seimelių aprašymas, *LVI A*, f. 1135, ap. 4, b. 33, p. 645–646.

⁴⁵¹ Plačiau apie šią problemą žr.: Jurgaitis R. Ar XVIII a. pabaigoje buvo pastatyti Lietuvos Metrikos archyvo rūmai Vilniuje?, *Lietuvos Metrikos naujienos*, 2006, Nr. 8, p. 51–55.

⁴⁵² 1808 m. K. Grunarto Vilniaus miesto plano kopija: Vilniaus Aukštutinės pilies kalno ir aplinkos planas, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, Vilnius, 2006, p. 252.

⁴⁵³ Glemža L. Vilniaus Žemutinės pilies ansamblio topografija istoriniuose šaltiniuose, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje...*, p. 253–254.

⁴⁵⁴ [Posesija] Nr. 463. Bajorams priklausantis dviejų aukštų mūrinis namas, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje...*, p. 299.

posėdžių vietos buvo pilių teritorijoje, todėl seimelio nutarimuose bajorija galėjo drąsiai deklaruoti faktą, jog seimeliai vyksta tradicinėje vietoje.

3.3 Seimelio sesijų laikas

Siekiant detaliau atskleisti Vilniaus seimelio sesijų sušaukimo laiko ir jų trukmės klausimą, vertėtų prisiminti seimelių sušaukimo mechanizmą. Šia prasme Vilniaus seimelio veikla iš kitų LDK seimelių praktiškai niekuo neišsiskyrė. Dar 1588 m. Lietuvos Statute buvo nustatytas pastovus tribunolinių seimelių rinkimosi laikas – vasario 2 d., per Grabnyčias. Situacija kiek pasikeitė XVII a. antrojoje pusėje, kai 1685 m. tribunolinių seimelių rinkimosi laikas buvo nukeltas į pirmą pirmadienį po Grabnyčių. Taigi šių bene periodiškiausiai besirenkančių seimelių papildomai sušaukti nereikėjo, nes teisinis jų veiklos pagrindas buvo pakankamai tvirtas. Tai buvo akcentuojama ir tribunolinių seimelių nutarimuose⁴⁵⁵. Visų rūšių ikiseiminius seimelius sušaukdavo arba Respublikos valdovas, arba tarpuvaldžiu jo funkcijas vykdęs Gniezno arkivyskupas. Tiesa, tarpuvaldžiais ikiseiminių seimelių datą nustatydavo Respublikos seimas⁴⁵⁶.

Su bajoriškąja savivalda glaudžiausiai susijusius seimelius (pvz., elekcinus, ūkinius ir kt.) savo universalais sušaukdavo Vilniaus vaivada ar kiti pareigūnai. Antai 1747 m. spalio 23 d. prasidėjusį elekcinį Vilniaus seimelį sušaukė Vilniaus vaivada ir LDK didysis etmonas Mykolas Kazimieras Radvila, tačiau įdomiausia tai, kad šis seimelis sušauktas net 5 universalais⁴⁵⁷ ir atskirų Vilniaus vaivadijos pareigūnų rinkimai numatyti skirtingomis dienomis (pakamario rinkimai – spalio 23 d., vėliavininko – spalio 24 d., Vilniaus žemės teismo teisėjo – spalio 25 d., pateisėjo – spalio 26 d., Vilniaus žemės teismo raštininko – spalio 27 d.). Netradicinis atvejis susiklostė 1735 m., kai savo universalais sušaukęs seimelį Vilniaus vaivadijos vėliavininkas Jonas Benediktas Volskis (Wolski) tapo ir jo direktoriumi⁴⁵⁸. Tiesa, gana komplikotas šio seimelio pobūdžio nustatymas, nes jis instrukcijoje yra vadinamas kongresu (*kongres*), tačiau šį seimelį, matyt, reikėtų traktuoti kaip privatų seimelį. Istoriografijoje užfiksuotas faktas, kad Vilniaus seimelį sušaukė ir jokių pareigų neturintis bajoras. Antai 1710 m. išrinkti pasiuntiniams į Liublino tarybą Vilniaus seimelį sušaukė Kristupas Mintautas Čyžas⁴⁵⁹. Tačiau kitų tokių atvejų tiriamuoju laikotarpiu nepavyko užfiksuoti. Keletas netradicinių atvejų sušaukiant seimelius pasitaikė ir XVIII a.

⁴⁵⁵ „(...) ad normam tak prawa statutu W[ielkieg]o X[ięstw]a L[i]tt[e]wskieg]o iako konstytucyi Seymowych (...)“, žr.: 1731 II 6 Vilniaus seimelio lauda, *MAB RS*, f. 264, b. 1085, l. 1; „(...) in fundamento legum (...)“, žr.: 1744 II 4 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 99, l. 94(a).

⁴⁵⁶ Łaszewski R. *Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanisławowskiej...*, s. 102–103.

⁴⁵⁷ 1747 IV 20 Vilniaus vaivados M. K. Radvilos universalas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 102, l. 679–679v.; 1747 IV 20 Vilniaus vaivados M. K. Radvilos universalas, *ten pat*, l. 680–680v.; 1747 IV 20 Vilniaus vaivados M. K. Radvilos universalas, *ten pat*, l. 681–681v.; 1747 IV 20 Vilniaus vaivados M. K. Radvilos universalas, *ten pat*, l. 682–682v.; 1747 IV 20 Vilniaus vaivados M. K. Radvilos universalas, *ten pat*, l. 683–683v.

⁴⁵⁸ 1735 VI 4 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. 13, p. 168–171.

⁴⁵⁹ Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej...*, s. 79.

pabaigoje. Antai 1794 m. vasario 3–7 d. tribunolinis Vilniaus seimelis sušauktas Nuolatinės tarybos universalu, prie kurio buvo pridėtas 1793 m. LDK seimelių įstatymas, o 1794 m. gegužės 5 d. prasidėjęs Vilniaus seimelis buvo sušauktas sukilėlių sukurtos institucijos – Tautinės aukščiausios tarybos universalu⁴⁶⁰.

Dar prieš seimelių sesijos pradžią buvo pradėdami derinti politiniai sprendimai. Antai iki 1748 m. priešseiminio seimelio likus beveik trims savaitėms, t. y. liepos 29 d., Vilniaus vaivada Mykolas Kazimieras Radvila, norėdamas, kad jo vyriausias sūnus būtų išrinktas į seimą, pasitarti pas save pasikvietė Vilniaus pakamarių Joną Antaną Horainą ir vėliavininką Pranciškų Leoną Tyzenhauzą⁴⁶¹. Prieš 1751 m. tribunolinį seimelį net keletą dienų pas Vilniaus vyskupą Mykolą Joną Zenkovičių, Vilniaus koadjutorių Juozapą Sapiegą ir Baltarusijos sufraganą Antaną Juozapą Žolkovskį buvo tariamasi ir rengiamas būsimo seimelio scenarijus. Šiame pasitarime dalyvavo ir Bresto kaštelionas Bužynskis, pataurininkis Pžezdzieckis, taip pat pavaivadis, pakamaris, žemės teismo raštininkas ir daugelis kitų vietinių pareigūnų⁴⁶². Keletą dienų prieš 1754 m. tribunolinį seimelį į Vilnių atvykęs Vilniaus tijūnas Juozapas Skuminas Tiškevičius taip pat rengė būsimo seimelio scenarijų, vaišino bajorus⁴⁶³. Būsimų seimelių scenarijui rengti ir šalininkams telkti buvo išleidžiama ir nemažai pinigų. Antai prieš 1756 m. Vilniaus tribunolinį seimelį Radvilų politinė grupuotė skyrė apie 14 tūkstančių auksinų⁴⁶⁴, o prieš tų pačių metų priešseiminį seimelį Abramavičiai burdami apie save šalininkus išleido apie 10 tūkstančių auksinų⁴⁶⁵. Siekiant suburti kiek įmanoma didesnę šalininkų būrį, kai kada buvo pasitelkiami bajorėliai iš gretimų paviėtų. Keletą savaitių prieš 1779 m. tribunolinį seimelį Radvilų klientas Švykovskis bajorėlius į seimelį verbavo netgi gretimame Vilkmergės paviete. Tačiau vargu ar galėjo jų surinkti apie tūkstantį, kaip kad Antanas Tyzenhauzas informavo valdovą⁴⁶⁶. Kraštutiniu atveju buvo pasitariama ir likus keletui valandų iki seimelio sesijos atidarymo. Antai 1752 m. rugpjūčio 21-osios anksti ryte, dar prieš šv. Mišias ir seimelio sesijos atidarymą, Vilniaus vaivada M. K. Radvila nuvyko pas Vilniaus vyskupą Mykolą Zienkovičių, kur tarėsi su bajorija⁴⁶⁷. 1780 m. prieš tribunolinį seimelį buvo tariamasi Vilniaus tijūno Liudviko Skumino Tiškevičiaus rūmuose⁴⁶⁸. Taigi nuo keleto valandų ar

⁴⁶⁰ Z Wilna dnia 7 Maja, *Gazeta Narodowa Wileńska*, 1794 V 7, Nr. II.

⁴⁶¹ „(...) miałem znimi Consilium o przyszychy Szymikach antekomicjalnych (...)“, žr.: M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD, AR, II-80a*, p. 1524.

⁴⁶² Z Wilna d. 13. Febr., *Kuryer Polski*, 1751, Num. DCCXLXIII.

⁴⁶³ Z Wilna d. 10. Febr., *Kuryer Polski*, 1754, Num. XXXI.

⁴⁶⁴ Zakszewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...* s. 93.

⁴⁶⁵ Matuszewicz M. *Diariusz życia mego*, Warszawa, 1986, t. 1, s. 707; 1756 m. šlėktų grumtynės Vilniaus seimelyje dėl pelningos žemės raštininko vietos, *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1955, t. 1, p. 317.

⁴⁶⁶ 1779 III 4 A. Tyzenhauzo laiškas valdovui, *BCz*, 717 IV, p. 334–335.

⁴⁶⁷ „(...) z Rana ziechalismy się do Biskupa Wileńskiego, tam naradziwszy się JchMc Wilnianie poszli na Szymik (...)“, žr.: M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD, AR, II-80a*, p. 1864.

⁴⁶⁸ „(...) Urzędnikom, oraz Obywatelom Wtta Wilen do Pałacu tegoż Jwo Ciwona zgromadzonym (...)“, žr.: 1780 II 7–8 Vilniaus tribunolinio seimelio dienoraštis, *BCz*, 721 IV, l. 375. Galima įtarti, jog Vilniaus tijūno L. Tiškevičiaus rūmuose prasidėjo ir vienas iš skilusio seimelio posėdžių.

dienų iki kelių savaitių užtrukdavęs pasirėngimas seimelių darbui neretai turėdavo lemiamos įtakos jų baigčiai.

Be to, seimelių išvakarėse būdavo išplatunami didikų laišškai, įvairūs raštai, kuriais taip pat buvo siekiama paveikti seimelių eigą. Prieš 1780 m. tribunolinį seimelį Vilniaus vaivada Karolis Stanislovas Radvila „Pone Mylimasis“ išsiuntinėjo laiškus pareigūnams, siūlydamas kandidatus į LDK vyriausiojo tribunolo deputatus – Vilniaus pilies teismo teisėją Stanislovą Oranovskį, Kukanovo seniūną Mykolą Karengą ir Vilniaus vaivadijos rotmistrą Zigmantą Tomaševičių⁴⁶⁹. 1790 m. priešseiminio seimelio išvakarėse buvo platinami iš Varšuvos atsiųsti spausdinti anoniminiai politinės publicistikos kūrinėliai⁴⁷⁰. Tadas Korsakas, negalėdamas pats dalyvauti 1792 m. tribunoliniame seimelyje, lemiamą įtaką jo rezultatams padarė savo spausdintu kreipimusi, kuriuo palaikė 1791 m. gegužės 3 d. konstituciją⁴⁷¹. Šio seimelio eiga parodė, jog daugelis pritarė konstitucijai ir prisiekę jos laikytis pasirašė specialų priesaikos aktą.

3.3.1. Sesijų laikas. Nagrinėdami Vilniaus seimelio sesijų laiko ir posėdžių trukmės klausimą, atkreipsime dėmesį į keletą svarbiausių aspektų: kokią savaitės dieną prasidėdavo seimelio sesija, kokią valandą prasidėdavo ir kokią baigdavosi seimelio posėdžiai, kokiais mėnesiais dažniausiai vykdavo seimelio sesijos.

Disponuojami šaltiniai rodo, jog dažniausiai Vilniaus seimelio sesijos prasidėdavo pirmadieniais. Šiai tradicijai susiformuoti postūmį davė 1685 m. įtvirtinta norma, kad tribunoliniai seimeliai turi prasidėti pirmą pirmadienį po Grabnyčių⁴⁷². 1717 m. seimo konstitucijoje pirmadienį nustatyta ir priešseiminių seimelių pradžia⁴⁷³. Pirmadieniais pradėjus posėdžiauti, net jei ir užsitęsdavo sesija likdavo nemažas laiko rezervas ir galimybė pratęsti seimelį iki savaitės pabaigos. Nors neretai pirmadienis buvo įvardijamas kaip seimelių diena, o ir seimeliai vadinami pirmadieniais⁴⁷⁴, tačiau būta išimčių. Antai 1750 m. Vilniaus priešseiminis seimelis prasidėjo antradienį⁴⁷⁵. 1763 m. tribunolinis seimelis taip pat prasidėjo antradienį⁴⁷⁶. 1727 m. Vilniaus

⁴⁶⁹ 1780 II 7–8 Vilniaus tribunolinio seimelio dienoraštis, BCz, 721 IV, l. 375.

⁴⁷⁰ 1790 m. priešseiminio seimelio išvakarėse buvo platinami šie kūriniai: „Co się też to dzieje z nieszczęśliwą Oyczyzną naszą?“, „Informacya dokładna od Arbitra Seymu Teraznieyszego dla Obywatelow, iakich maia na Seym teraznieyszy obierać Posłow?“, žr.: Reliacija apie 1790 m. Vilniaus priešseiminį seimelį, MAB RS, f. 17, b. 59, l. 14. Bent jau pirmuoju atveju tai – greičiausiai 1790 m. išleistas 56 puslapių leidinukas „Co się też to dzieje z nieszczęśliwą oyczyzną naszą? Wiadomość poświęcona prawdzie i przyszłości“, plg.: Estreicher K. *Bibliografia Polska*, Kraków, 1896, t. III, cz. III, s. 310. Šio kūrinio autorystė priskiriama H. Kołłątajui, žr.: Butterwick R. *Sprawa wskrzeszenia zakonu jezuitckiego w dobie Sejmu Czteroletniego, Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, Kraków–Warszawa, 2004, s. 103.

⁴⁷¹ Korsak T. *Odezwa posła wileńskiego do wspól-Braci województwa swego na zbliżające się sejmiki wileńskie z Warszawy dnia 8 lutego 1792 roku*, Warszawa, [1792]; Szczygielski W. *Referendum trzeciomajowe...*, s. 300.

⁴⁷² Janulaitis A. *Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas XVI–XVIII a. Jo atsiradimas, veikimas ir reikšmė Lietuvos gyvenime*, Kaunas, 1927, p. 44; Kreigseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 60.

⁴⁷³ Zakaszewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...* s. 36.

⁴⁷⁴ „(...) po Seymiku Poniedzialkowym (...)“, žr.: 1738 II 4 Vilniaus vaivadijos bajorų protestas, PHB, АД, авт. 150, л. 41, 95; „(...) W Poniedzialek w dzien seymikowania (...)“, žr.: Z Wilna d. 13. Febr., *Kuryer Polski*, 1751, Num. DCCXLXIII.

⁴⁷⁵ Z Wilna d. 27. Jun., *Kuryer Polski*, 1750, Num. DCCXX

vaivada Liudvikas Konstantinas Pociejus elekcinį seimelį sušaukė penktadienį (*w piątek*)⁴⁷⁷, matyt, tikėdamasis greitos jo baigties.

Kiek sudėtingiau nustatyti valandas, kuriomis vykdavo Vilniaus seimelio posėdžiai. 1764 m. seimo konstitucija numatė, jog LDK seimeliai turi prasidėti 8 val. ryte, tuo tarpu apie jų pabaigą nieko neužsiminta⁴⁷⁸. 1791 m. seimelių įstatymas nuatė, jog seimeliai turi prasidėti 9 val. ryte ir trukti iki 3 val. popiet, o prieš tai, jau pusę devynių ryte, turi pradėti skambėti bažnyčių varpai, kviesdami išklausti šv. Mišių⁴⁷⁹. Ši tvarka nepakito ir 1793 m. seimelių įstatyme⁴⁸⁰. Šie pavyzdžiai rodo, jog LDK seimelių veiklos reglamentacijoje seimelių pradžios laikas kito, o tai verčia manyti, jog praktikoje situacijos galėjo būti dar įvairesnės.

1730 m. vasario 6 d. Vilniuje vykęs Smolensko seimelis prasidėjo 8 val. ryte, o tą pačią dieną vykęs Vilniaus tribunolinis seimelis – kiek vėliau⁴⁸¹. 1794 m. vasario 3–7 d. vykusio Vilniaus tribunolinio seimelio posėdis vasario 4 d. taip pat prasidėjo 9 val. ryte. Tuo tarpu 1794 m. gegužės 5 d. elekcinis seimelis prasidėjo 10 valandą Vilniaus vėliavininkas ir miesto prezidentas Antanas Tyzenhauzas atidarius seimelį perskaitė LDK sukilėlių aktą⁴⁸².

Kur kas sudėtingiau nustatyti Vilniaus seimelio posėdžių pabaigą, nes apie ją šaltiniuose esama dar mažiau informacijos. 1764 m. Vilniaus prieškonvokacinis seimelis, globojamas Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio, vyko iki 3 val. popiet. 1770 m. vasario 7 d. elekciniame seimelyje balsavimas baigėsi dar iki 3 val. popiet⁴⁸³. Iš 1794 m. Vilniaus tribunolinio seimelio dienoraščio sužinome, jog vasario 4 d. buvo dirbama gan įtemtai, todėl balsavimas užtruko ir seimelis baigėsi tik 4 val. popiet. Išimtinė teisė seimelių posėdžius užtęsti po 3 val. popiet, ypač užtrukus balsavimams, buvo numatyta 1791 ir 1793 m. seimelių įstatymuose. Vis dėlto randamos užuominos apie Vilniaus seimelių posėdžių trukmę rodo, jog 3 val. po pietų buvo pakankamai svarbus orientyras.

Gana reikšmingas seimelių pradžios akcentas buvo šv. Mišios, kurios tradiciškai vykdavo Vilniaus katedroje. Antai 1747 m. spalio 23–27 d. vykstant elekciniam seimeliui, net penkias dienas, kasdien prieš prasidedant seimelio posėdžiui, buvo laikomos šv. Mišios⁴⁸⁴. Galime tik spėlioti, nes nedisponuojame tokio pobūdžio šaltiniais, kaip elgdavosi tokiais atvejais Vilniaus pavieta bajorai nekatalikai. W. Kriegseiseno spėjimo, kad Vilniuje prieš seimelius katalikai

---

⁴⁷⁶ „(...) We wtorek (...)“, žr.: Z Wilna 11 Lutego, *Kuryer Litewski*, 1763 II 11, Num. VII.

⁴⁷⁷ 1727 V 28 Vilniaus vaivados L. K. Pociejaus universalas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 85, l. 293.

⁴⁷⁸ Seymiki Elekcyine, Deputackie, y Ziemskie, *VL*, t. VII, s. 171.

⁴⁷⁹ Sejmiki, *VL*, t. VII, s. 233 (III sk. 1–3 str.).

⁴⁸⁰ Sejmiki W. Ks. Litewskiego, *VL*, t. X, s. 128–129 (3 sk. 1–3 str.).

⁴⁸¹ „(...) Seymik zas Wojewodztwa tuteyszego, niebardzo rano zaczął się (...)“, žr.: 1730 II 12 pranešimas iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 335, l. 1.

⁴⁸² Z Wilna dnia 7 Maja, *Gazeta Narodowa Wileńska*, 1794 V 7, Nr. II.

⁴⁸³ „(...) niebyło nad godzinę trzecią z południa (...)“, žr.: 1770 II 7 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 128, l. 27.

⁴⁸⁴ M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–80a, p. 1537–1540.

pamaldoms rinkosi Vilniaus katedroje, o kitų konfesijų atstovai savo šventyklose ir tik vėliau susirinkdavo į vieną vietą seimelį atidaryti⁴⁸⁵, deja, nei patvirtinti, nei paneigti negalime. Ypač audringu religinių konfrontacijų laikotarpiu šios visiškai įmanomos prielaidos atmesti negalime, tačiau tam svaresnių argumentų nepateikė ir pats hipotezės autorius.

1765 m. vasario 4 d. prasidėjus tribunoliniam seimeliui, po iškilmingai perskaitytos valdovo padėkos karūnacinio seimo pasiuntinys Mykolas Horainas skaitė praėjusio seimo konstitucijas⁴⁸⁶.

Svarbu atsakyti į klausimą, kokiais mėnesiais vykdavo seimelio sesijos, t. y. paanalizuoti, ar esama specifikos ir ar tam tikri pokyčiai priklausydavo nuo metų laiko, mėnesio ir kitų faktorių. Iš identifikuotų 102 (vidutiniškai 1,3 sesijos per metus) Vilniaus seimelio sesijų matome, jog dažniausiai seimelio sesijos vykdavo vasario ir rugpjūčio mėnesiais⁴⁸⁷. Chronologiškai pagal laikotarpius didesnę jų dalis teko pirmajam 1717–1763 m. laikotarpiui, per kurį įvyko 65 sesijos, o per 1764–1795 m. laikotarpį įvyko 37 Vilniaus seimelio sesijos. Nors pavyko identifikuoti daugiau seimelio sesijų nei lygšioliniuose Krokuvos⁴⁸⁸ ar Trakų⁴⁸⁹ vaivadijų seimelių tyrimuose, tačiau tai nereiškia, kad Vilniaus seimelio veikla buvo intensyvesnė.

Vasario mėnesį pavyko identifikuoti 59 (58,4 proc.) seimelio sesijas (tribunolinio seimelio – 1717, 1719, 1721, 1724, 1726, 1727, 1730, 1736, 1746, 1748, 1749, 1751, 1753, 1754, 1755, 1758, 1761, 1763, 1766, 1767, 1773, 1774, 1779, 1780, 1782, 1784, 1786, 1789, 1790, 1792, 1794 m.; tribunolinio-ūkinio – 1722, 1725, 1731, 1732, 1734, 1737, 1738, 1739, 1740, 1741, 1742, 1744, 1756, 1757, 1759, 1760, 1771, 1772, 1785, 1786 m.; tribunolinio-ūkinio-elekcinio – 1765, 1768, 1769, 1770 m.; tribunolinio-elekcinio – 1781, 1783 m.; prieškonvokacinio – 1764 m.; ūkinio – 1733 m.). Šios sesijos vykdavo vasario 3–14 dienomis. Į LDK vyriausiąjį tribunolą deputatai nebuvo renkami tik tarpuvaldžiais, todėl praktiškai kasmet vykdavo tribunoliniai seimeliai. Atsižvelgus į šį faktorių galima teigti, kad Vilniaus tribunolinių seimelių, vykusių vasario mėnesį, skaičius gali dar išaugti identifikavus naujus jų veiklos atvejus. Tačiau galima pastebėti ir dar vieną tendenciją, kuri rodo, jog rinkimasis į seimelio sesijas vasario mėnesį Vilniaus vaivadijos bajorijai buvo tapęs svarbia tradicija. Antai tiek 1733 m., tiek 1764 m., kai deputatai į LDK vyriausiąjį tribunolą nebuvo renkami, į Vilniaus seimelį bajorija vis tiek suvažiavo. Taigi galima teigti, jog per visą tiriamąjį laikotarpį vasarį vykstančių Vilniaus seimelio sesijų tradicija nebuvo nutraukta.

Kiek rečiau Vilniaus seimelio sesijos vykdavo rugpjūčio mėnesį. Pavyko identifikuoti 21 (19,8 proc.) seimelio sesiją (priešseiminio seimelio – 1718, 1722, 1724, 1730, 1732, 1735, 1738,

⁴⁸⁵ Kriegerisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 53.

⁴⁸⁶ Z Wilna 3. Lut., *Gazety Wilenskie*, 1765, Num. VI.

⁴⁸⁷ Analizė atliekama pagal 7.3 priedo duomenis.

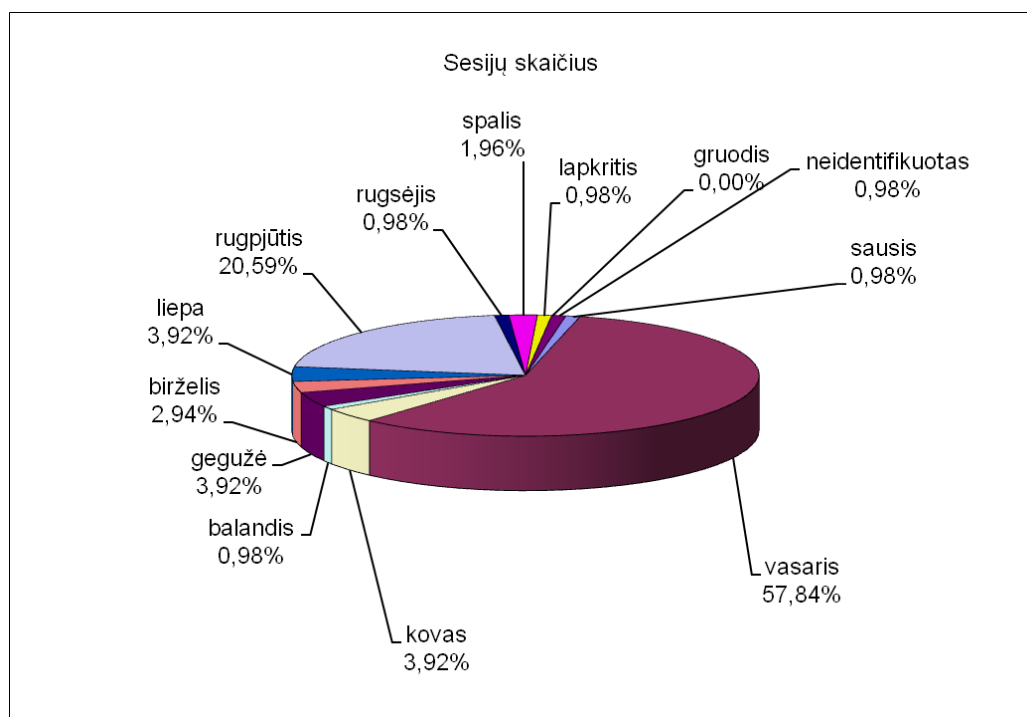
⁴⁸⁸ 1717–1763 m. laikotarpiu K. Przybošas Krokuvos vaivadijos seimelio veikloje identifikavo 40 sesijų, žr.: Przyboś K. *Sejmik województwa Krakowskiego...*, s. 175–178.

⁴⁸⁹ Andrzejus B. Zakrzewskis 1717–1763 m. laikotarpiu užfiksavo 51 Trakų vaivadijos seimelį, o 1764–1790 m. laikotarpiu – 38, žr.: Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 225–235.

1740, 1746, 1752, 1754, 1756, 1758, 1760, 1762, 1766, 1767, 1780, 1782, 1788 m.; priešseiminio-ūkinio – 1748 m.), vykusias rugpjūčio 7–25 dienomis. Tenka pastebėti, jog priešseiminio seimelio „sezonas“ trukdavo nuo kovo iki lapkričio mėn., tačiau tik rugpjūtį būtų galima pavadinti priešseiminio seimelio mėnesiu. Taigi šiame kontekste, kaip ir buvo minėta, atsiskleidžia dvi ryškios tendencijos – tribunoliniai seimeliai dažniausiai vykdavo vasario, o priešseiminiai – rugpjūčio mėnesį.

3.1 schema

Vilniaus seimelio sesijų pasiskirstymas pagal mėnesius 1717–1795 m.

Kitais mėnesiais tiek pagal seimelio sesijų dažnumą, tiek pagal seimelių pobūdį ryškesnių tendencijų išskyrimas pakankamai komplikotas. Antai kovą pavyko identifikuoti tik 4 (3,9 proc.) seimelio sesijas (reliacinio – 1717 m.; prieškonvokacinio – 1733 m.; priešseiminio – 1761, 1773 m.), kurios vykdavo šio mėnesio 15–22 dienomis. Gegužę identifikuotos 4 (3,9 proc.) seimelio sesijos (selekcinio seimelio – 1732, 1794 m.; priešseiminio – 1736, 1793 m.), kurios vykdavo šio mėnesio 5–27 dienomis. Birželį pavyko nustatyti vos 3 (2,9 proc.) sesijas (elekcinio seimelio – 1727 m.; priešseiminio – 1750 m.; privataus – 1735 m.), kurios vykdavo šio mėnesio 4–27 dienomis. Liepą identifikuotos 4 (3,9 proc.) seimelio sesijos (priešseiminio seimelio – 1729, 1776 m.; reliacinio-priešelekcinio – 1733, 1764 m.), kurios vykdavo šio mėnesio 11–24 dienomis. Spalį nustatytos 2 (1,9 proc.) seimelio sesijos (selekcinio seimelio – 1747 m.; prieškarūnacinio – 1764 m.), kurios vykdavo 23–30 dienomis. Po vieną (0,9 proc.) Vilniaus seimelio sesiją vyko sausį

(prieškarūnacinio – 1734 m.), balandį (priešseiminio – 1773 m.), rugsėjį (priešseiminio – 1720 m.) ir lapkritį (priešseiminio – 1790 m.). Tik gruodžio mėn. neįvyko nė vienos seimelio sesijos. Tiesa, vieno seimelio sesijos laiko nepavyko nustatyti.

3.3.2. Sesijų dažnumas. Siekiant išsiaiškinti Vilniaus seimelio veiklos intensyvumą, svarbu atkreipti dėmesį į metinių seimelio sesijų skaičių. Vilniaus seimelio sesijų chronologinis sąrašas rodo, kas pakankamai dažnai per vienerius metus įvykdavo dvi seimelio sesijos. Antai būtent tokia situacija tiriamuoju laikotarpiu susiklostė 24 metus (45,5 proc. visų sesijų) – 1717, 1722, 1724, 1727, 1730, 1731, 1734, 1735, 1736, 1738, 1740, 1746, 1748, 1754, 1756, 1758, 1760, 1761, 1766, 1767, 1780, 1782, 1790, 1794 metais. Dvi metinės seimelio sesijos sudaro beveik pusę visų identifikuotų Vilniaus seimelio sesijų. Kur kas rečiau per metus įvykdavo trys seimelio sesijos. Tokią situaciją pavyko užfiksuoti tik 4 metus (11,9 proc. visų sesijų) – 1732, 1733, 1764, 1773 metais⁴⁹⁰. Likusius 42 metus vyko po vieną Vilniaus seimelio sesiją (42,6 proc. visų sesijų). Tenka pastebėti, jog tradiciškai po tris seimelio sesijas vykdavo tarpuvaldžiais. Taigi Vilniaus pavieto bajorija į Vilniaus seimelį dažniausiai susirinkdavo vieną arba du kartus per metus. Be to, bent jau tiriamuoju laikotarpiu, ypač XVIII a. antrojoje pusėje, pastebima tendencija ilginti seimelio sesijas blokuojant į vieną seimelio sesiją net keletą seimelių rūšių. Tam greičiausiai įtaką darė ne tik pragmatiniai sumetimai, bet ir politinėje publicistikoje gan populiarūs siūlymai pereiti prie vienos, tik ilgiau trunkančios seimelio sesijos⁴⁹¹. Tenka išskirti ir bene svarbiausią faktorių, nulemdavusį metinį seimelio sesijų skaičių – Respublikos ir LDK institucijų veiklos intensyvumą. Kadangi pakankamai pastoviai ir beveik kasmet rinkdavosi LDK vyriausiasis tribunolas, tai seimelio sesijų skaičius dažniausiai priklausydavo nuo to, ar būdavo sušaukiamas Respublikos seimas, ar ne. Respublikos seimo veiklos intensyvumas dažniausiai ir nulemdavo, kiek įvyks metinių seimelio sesijų – dvi ar daugiau. Reikia pastebėti, kad jokios kitos valstybinės institucijos nedarė tokio didelio poveikio Vilniaus seimelio metinių sesijų skaičiui ir laikui, kaip minėtos institucijos.

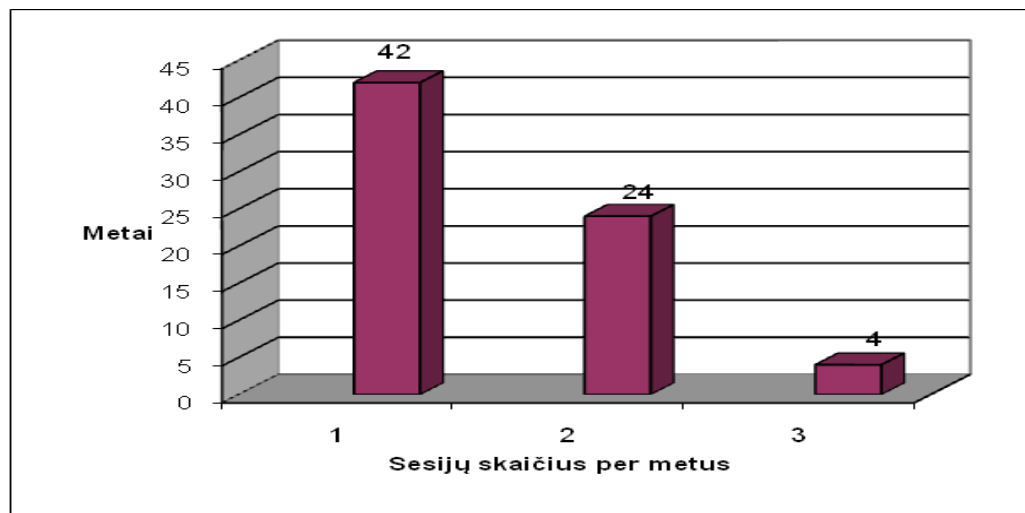
⁴⁹⁰ Plačiau žr. 7.4 priedą.

⁴⁹¹ Šiuos pasiūlymus savo darbuose XVIII a. pirmojoje pusėje išdėstė S. Konarskis. Plačiau apie tai žr.: Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczpospolitej szlacheckiej...*, s. 254.

3.2 schema

Vilniaus seimelio metinis sesijų skaičius 1717–1795 m.

3.3.4. Sesijų trukmė. Pirmiausia reikėtų prisiminti teisinį LDK seimelių veiklos reglamentacijos pagrindą. Dar 1588 m. Lietuvos Statute buvo nustatyta 4 dienų priešseiminių seimelių trukmė⁴⁹². LDK priešseiminių seimelių veiklos specifika buvo ta, kad ilgiau užtrukus seimelių sesijoms pasiuntiniai galėjo nesuspėti į seimo pradžia⁴⁹³, tačiau likusioms seimelių rūšims analogiško pobūdžio kliūčių nebuvo. Pastarojo meto LDK seimelių veiklos tyrimai atskleidė, jog dažniausiai seimelių sesijos trukdavo 1–2 dienas⁴⁹⁴. Išskirtina viena iš nedaugelio 1764 m. karūnacinio seimo konstitucijų, kuri nustatė ne ilgesnį kaip 3 dienų tribunolinių seimelių veiklos laikotarpį⁴⁹⁵. Įdomu ir tai, kad XVIII a. pabaigoje detaliau seimelių trukmė nebuvo reglamentuota.

Analizuojant Vilniaus seimelio sesijų trukmę matyti, jog dažniausiai buvo siekiama darbą baigti tą pačią dieną. Vilniaus seimelio sesija ilgiau užtrukdavo, kai būdavo sublokuojamos kelios seimelių rūšys, nors ne visada šis faktorius būdavo lemiantis. Neretai seimelio sesijos trukmę nulemdavo politinių jėgų santykis arba spręstinių problemų kiekis. Iškilus nesutarimams ar išryškėjus konfrontacijai, seimelio sesija dažniausiai užtrukdavo ilgiau. Didesnė dalis identifikuotų sesijų truko vieną dieną (58 atvejai, 56,86 proc.). Dėl pirminių šaltinių stokos apie kai kurių sesijų veiklos aplinkybes žinome pakankamai fragmentiškai, tad neatmestinas atvejis, jog dalis jų galėjo trukti ir kiek ilgiau. Pavyko užfiksuoti 27 sesijas (26,47 proc.), kurios truko 2 dienas (tribunolinio

⁴⁹² Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 35.

⁴⁹³ Šios problemos aktualumą ir nenusistovėjusios praktikos apraiškas XVI a. liudija seimelių reglamentacijos pokyčiai Lietuvos Statutuose. 1566 m. Lietuvos Statute įtvirtinta norma, jog priešseiminiai seimeliai turi prasidėti keturios savaitės prieš seimą, o 1588 m. Lietuvos Statute šis terminas buvo prailgintas iki šešių savaičių, žr.: *Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588: тэксты, даведнік, каментарыі*, Мінск, 1989, c. 116 (III sk. § 6); Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 34–35.

⁴⁹⁴ Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym...*, s. 90–91.

⁴⁹⁵ „(...) a iezeliby się iednego dnia Seymik Deputacki nie skończył, tedy drugiego dnia kontynuowany, a koniecznie w trzecim naydaley, konkludowany bydz powinien (...)“, *Seymiki Elekcyjne, Deputackie, y Ziemskie, VL*, t. VII, s. 171.

seimelio – 1727, 1761, 1780 m.; tribunolinio-ūkinio – 1722, 1725, 1731, 1732, 1737, 1738, 1739, 1740, 1741, 1742, 1744, 1757, 1759, 1760, 1772, 1785 m.; tribunolinio-elekcinio – 1781, 1783 m.; priešseiminio – 1776, 1782, 1790 m.; reliacinio-priešelekcinio – 1764 m.; prieškarūnacinio – 1764 m.; ūkinio – 1733 m.). 8 seimelio sesijos (7,84 proc.) vyko 3 dienas (prieškonvokacinio seimelio – 1733 m.; priešseiminio – 1767, 1780 m.; priešseiminio-ūkinio – 1748 m.; tribunolinio-ūkinio-elekcinio – 1765, 1768, 1770 m.; tribunolinio-ūkinio – 1734 m.), o 4 dienas užtruko tik 5 (4,9 proc.) sesijos (priešseiminio seimelio – 1724 m.; prieškonvokacinio – 1764 m.; tribunolinio-ūkinio-elekcinio – 1769, 1770 m.). 5 dienas truko tik 3 (2,94 proc.) sesijos (elekcinio seimelio – 1747 m.; tribunolinio-ūkinio – 1771 m.; tribunolinio – 1794 m.). O 7 dienas užtruko vienintelė (0,99 proc.) sesija (tribunolinio-ūkinio seimelio – 1792 m.), ir tai yra ilgiausiai, visą savaitę vykusį Vilniaus seimelio sesija. Taigi galima teigti, jog Vilniaus seimelio sesijos tiriamuoju laikotarpiu dažniausiai užtrukdavo tiek, kiek ir daugelio LDK seimelių sesijos.

3.1 lentelė

Vilniaus seimelio veiklos intensyvumas 1717–1795 m. (pagal seimelių rūšis)

Seimelio pobūdis	1717–1763 m.	1764–1795 m.	Iš viso
Elekcinis	3	7	10
Priešelekcinis	1	1	2
Priešseiminis	21	10	31
Prieškarūnacinis	1	1	2
Prieškonvokacinis	1	1	2
Reliacinis	2	1	3
Tribunolinis	34	23	57
Ūkinis	18	9	27
Privatus	1	–	1
Iš viso	82	53	135

3.4. Svarbiausios seimelio funkcijos

3.4.1. Administracinės funkcijos. Bajoriškosios savivaldos raiška geriausiai atsispindi per administracines seimelių funkcijas. Bene svarbiausios seimelių administracinės funkcijos buvo įvairių pareigūnų rinkimai ir ūkinių problemų sprendimai. Akivaizdu, jog savo svarba išsiskyrė vietinių pareigūnų rinkimai. Tradiciškai pareigūnai buvo renkami elekciniame seimelyje, tačiau seimelio veiklos praktikoje ne visada šios taisyklės buvo laikomasi. Antai 1777 m. į vakuojančią Vilniaus pilies teismo teisėjo vietą, kurią Karolis Stanislovas Radvila „Pone Mylimasis“ buvo numatęs savo klientui Kamienskiui (Kamieński), netikėtai buvo išrinktas visiškai kitas asmuo ir kiek anksčiau, priešseiminiame seimelyje⁴⁹⁶. Šios aplinkybės rodo, kad pareigūnų rinkimai buvo pakankamai atkaklios politinės kovos tarp didikų grupuočių objektas.

⁴⁹⁶ 1777 III 8 K. S. Radvilos laiškas LDK dvaro išdininkui A. Tyzenhauzui, *MAB RS*, f. 273, b. 2098, l. 3.

1732 m. ūkiniame seimelyje buvo išrinkti 4 rotmistrai (Vilniaus vaivadijos pakamariis Mykolas Tyzenhauzas, Vilniaus vaivadijos pateisėjis Eliašas Marcinkevičius, Vilniaus vaivadijos vaiskis Mykolas Horodenskis, Vilniaus vaivadijos išdininkas Laurynas Šventožeckis), o totorių rotmistro pareigos paliktos Vilniaus vaivadijos vėliavininko Jono Benedikto Volskio dispozicijai⁴⁹⁷. 1737 m. elekciniam seimelyje Vilniaus vaivadijos pulkininku išrinktas pataurininkis Horainas⁴⁹⁸. 1747 m. elekciniam seimelyje spalio 23 d. Vilniaus vaivadijos pakamariu tapo pilininkas Horainas. Spalio 24 d. Vilniaus vaivadijos vėliavininku išrinktas Inturkės seniūnas Tyzenhauzas. Spalio 25 d., trečiadienį, teisėju tapo Vilniaus vaivadijos vaiskis Horodenskis. Spalio 26 d., ketvirtadienį, raštininku išrinktas Vilniaus vaivadijos stalininkas Abramovičius⁴⁹⁹. 1757 m. ūkiniame seimelyje buvo išrinkti penki rotmistrai: Starodubo paseniūnis Abramovičius, Vilniaus vaivadijos kardininkas Bogušas (Bohusz), Vilniaus arklidininkas Mušnickis, Starodubo pataurininkis Giečevičius, Bresto taurininkas Bžežinskis. Šių pareigūnų išrinkimas daugiausia priklausė nuo Vilniaus vaivadijos vėliavininko Pranciškaus Leono Tyzenhauzo valios⁵⁰⁰. 1783 m. elekciniam seimelyje iš 13 kandidatų Vilniaus žemės teismo raštininku buvo išrinktas Ignotas Konča⁵⁰¹.

Tarpuvaldžiais kaptūrinių teismų teisėjai dažniausiai buvo renkami kaptūriniuose seimeliuose, tačiau, kaip rodo Vilniaus seimelio veiklos pavyzdys, tiriamuoju laikotarpiu šio teismo teisėjų sudėtis buvo formuojama prieškonvokaciniuose seimeliuose. 1733 m. liepos 14 d. prasidėjusiam prieškonvokaciniame seimelyje buvo išrinkti Vilniaus vaivadijos kaptūrinio teismo teisėjai: Vilniaus žemės teismo teisėjas Kazimieras Dzieržgovskis Šumskis (Szumski), Vilniaus vaivadijos pateisėjis Antanas Elijašas Marcinkevičius (Marcinkiewicz), Vilniaus vaivadijos vaiskis Mykolas Horodenskis (Horodenski), Vilniaus vaivadijos kardininkas Vladislovas Tovianskis (Towianski), Vilniaus pilies teismo teisėjas Boguslavas Čyžas (Czyż), Vilniaus vaivadijos raikytojas Antanas Narbutas (Narbut), Vilkmergės pavieto taurininkas Matas Giedraitis (Giedroyc), Vilniaus vaivadijos stalininkas Dominykas Savanievskis (Sawaniewski), Karpovo seniūnas Antanas Šumskis (Szumski), Antanas Boreika (Boreką), Upytės pavieto sargybininkas Kazimieras Kurminas (Kurmin), Dorochobuso seniūnas Kazimieras Giečevičius (Gieczewicz), Vilniaus vaivadijos raikytojas Aleksandras Gabrylovičius (Gabryłowicz), Vilniaus vaivadijos arklidininkas Mykolas Musnickis (Musnicki), Benediktas Jelcas (Jelc), Vilniaus vaivadijos kamarininkas Steponas Taraškevičius (Taraszkievicz), Černechovo vaiskaitis Karolis Pietrovskis (Pietrowski), Mykolas Malavskis (Maławski), Volkovysko stalininkas Jonas Kolenda (Kolenda),

⁴⁹⁷ 1732 II 5 Vilniaus vaivadijos lauda, *MAB RS*, f. 264, b. 1107, l. 1–1v.

⁴⁹⁸ 1737 m. vasario 10 d. pranešimas iš Vilniaus, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje...*, p. 342.

⁴⁹⁹ Z Wilna d. 28. Oct., *Kuryer Polski*, 1747, Num. DLXXI.

⁵⁰⁰ Z Wilna die 14ta Februarii, *Kuryer Polski*, 1757, Num. VIII.

⁵⁰¹ 1783 II 12 Vilniaus vaivados Karolio Radvilos laiškas valdovui, *BCz*, 686 IV, p. 441–443.

Jonas Chmielevskis (Chmielevski), Juozapas Złobockis (Złobocki), Vladislovas Putvinskis (Putwinski), Matuševičius (Matuszewicz) ir Bortkevičius (Bortkiewicz)⁵⁰². Be to, tame pačiame seimelyje išrinktas kaptūrinio teismo raštininkas Vilniaus vaivadijos vaiskis Mykolas Horodenskis. Kaptūriniam teismams pradėjus darbą, Vilniaus vaivadijos pateisėjis Antanas Elijašas Marcinkevičius tapo Vilniaus vaivadijos kaptūrinio teismo maršalu⁵⁰³.

1764 m. kaptūrinio teismo teisėjai taip pat buvo renkami vasario 6 d. prasidėjusiame Vilniaus prieškonvokaciniame Vilniaus seimelyje. Vilniaus vaivadijos kaptūrinio teismo teisėjais išrinkti: Karpovo seniūnas Mykolas Dzierżgovskis Šumskis, Vilniaus vaivadijos pastalininkaitis Martynas Dzierżgovskis Šumskis, Vilniaus vaivadijos stovyklininkas Benediktas Oganovskis, Vilniaus vaivadijos pakamarininkaitis Tadas Horainas, Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjo sūnus ir valdovo kapitonas Ignotas Horodenskis, Lazdijų vaitas Steponas Horodenskis, Vilniaus vaivadijos raikytojas Antanas Špyrka, LDK bunčiukininkas Adomas Broncas, Vilniaus vaivadijos rotmistras Antanas Giečevičius, Vilniaus vaivadijos pataurininkis Ignotas Broncas, Vilniaus vaivadijos miškininkas (drevničius) Liudvikas Abramovičius, Lydos pastalininkaitis Ignotas Jasienskis, Vilniaus vaivadijos kardininkas Tadas Tovianskis, Naugarduko raikytojas Tadas Buchovieckis, Kukanovo seniūnas Mykolas Karenga, Pinsko pavieto taurininkas Tadas Vansovskis, Nuro stalininkas Tomas Godlevskis, Vilniaus vaivadijos kamarininkas Jonas Čyžas, Matuševičius, Smolensko vaivadijos vėliavininkas Juozapas Korsakas, Vilniaus vaivadijos raikytojas Mykolas Narbutas, Žytomiro išdininkas Jonas Giedraitis, Breslaujos taurininkas Liudvikas Klimaševskis, Bresto pataurininkis Juozapas Januškevičius, Kobylino seniūnas Martynas Mančynskis, Grybėnų seniūnas Martynas Zaleskis, Poznanės stalininkas Mykolas Kielčevskis. Be to, išrinktas šio teismo raštininkas – Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjo sūnus ir valdovo kapitonas Ignotas Horodenskis⁵⁰⁴.

Vilniaus seimelyje 1717–1726 m. buvo renkami ir LDK išdo tribunolo deputatai. 1722 m. rugpjūčio 24 d. Vilniaus priešseiminiame seimelyje vietoj Bernatovo seniūno Andriejaus Komaro, išrinkto LDK išdo tribunolo deputatu dar tribunoliniame seimelyje, buvo išrinktas seniūnas Mykolas Horodenskis⁵⁰⁵. 1725 m. vasario 6 d. ūkiniame seimelyje deputatais į LDK išdo tribunolą išrinkti LDK referendorius Aleksandras Valavičius (Wołłowicz) ir Dorogoliubo seniūnas Kazimieras Giecevičius (Giecewicz)⁵⁰⁶.

---

⁵⁰² 1733 VII 20 Vilniaus seimelio lauda, *LVI*A, f. 21, ap. 1, b. 91, l. 164v.–165. Dalis Vilniaus priešelekcinio seimelio laudos nutrupėjusi, tad lieka neįskaitomi kai kurie vardai. Papildomas šaltinis identifikuojant Vilniaus kaptūrinio teismo teisėjus yra parašai šios institucijos knygoje, žr.: Vilniaus kaptūrinio teismo knyga, *LVI*A, f. 20, ap. 1, b. 332, l. 4v., 5, 46, 78, 87, 105v., 140, 160v., 181.

⁵⁰³ Vilniaus kaptūrinio teismo knyga, *LVI*A, f. 20, ap. 1, b. 332, l. 4v.

⁵⁰⁴ 1764 II 6 Vilniaus seimelio lauda, *ABAK*, t. 13, p. 218.

⁵⁰⁵ 1722 VIII 24 Vilniaus seimelio kredensas, *LVI*A, f. 21, ap. 1, b. 79, l. 551–552v.

⁵⁰⁶ 1725 II 6 Vilniaus seimelio lauda, *LVI*A, f. 1282, ap. 1, b. 12084, l. 102–103.

Dažnai Vilniaus seimelyje buvo renkami įvairūs mokesčių rinkėjai, liustratoriai. Antai 1718 m. priešseiminiame seimelyje išrinkti liustratoriai Vincentas Serafinovičius (Serafonowicz), Juozapas Vidauskis (Widauski), Jurgis Vladislovas Lovmianskis (Łowmiański), Martynas Samuelis ir Jonas Pranciškus Lovmianskiai, Dominykas Karbauskis (Karbowski)⁵⁰⁷. 1732 m. ūkiniame seimelyje išrinkti liustratoriai (Kazimieras Tovianskis, Zaleskis, Poprockis, Jonas Chmielevskis, Juozapas Bžezinskis, Mykolas Jastremskis, Pranciškus Počobutas, Karolis Mackevičius), turėję suregistruoti Vilniuje gyvenančius žydus. Tačiau kur kas ilgesnis viso Vilniaus pavieto padūmės mokesčio liustratorių, paskirtų į konkrečias parapijas, sąrašas: Dominykas Savanievskis (Vilnius), Antanas Kolenda (Rudaminos par.), Benediktas Jastremskis (Nemenčinės par.), Juozapas Vidauskis (Maišiagalos par.), Vladislovas Rogovskis (Šešuolių par.), Bartolomėjus Eitminas (Širvintų par.), Steponas Kostrovskis (Kernavės par.), Samuelis Čyžas (Musninkų par.), Jokūbas Lanievskis Volkas (Upninkų par.), Kristupas Bžezinskis (Giedraičių par.), Stanislovas Daugėla Narbutas (Pabaisko par.), Juozapas Konosackis (Nidaukių par.), Bernardas Godlevskis (Gelvonų par.), Boguslavas Voinovskis (Inturkės par.), Kazimieras Višomirskis (Dubingių par.), Jonas Jelenskis (Videniškių par.), Liudvikas Mikoša (Medininkų par.), Juozapas Zabiela (Gervėčių par.), Lutostavskis (Astravo par.), Dominykas Ivaškevičius (Varnėnų par.), Počobutas (Salininkų par.), Jonas Kolenda (Turgelių par.), Kazimieras Strunskis (Bistryčos par.), Jacyna (Mikališkio par.)⁵⁰⁸. 1736 m. priede prie seimelio instrukcijos reikalaujama gėralų mokesčių surinkimo kontrolę palikti Vilniaus vaivadijos sargybininkui Kazimierui Daugėlai Narbutui ir neatiduoti kam nors kitam⁵⁰⁹. 1737 m. vasario 4 d. tribunoliniame-ūkiniame seimelyje buvo išrinkti gėralų mokesčių (*czopowego szelężne*) liustratoriai ir sudarytas 290 apmokestintinų smuklių sąrašas⁵¹⁰. Šiuo sąrašu buvo remiamasi sudarant 1755 m. gėralų mokesčio tarifus, tačiau apmokestinamų smuklių sąrašas gerokai sutrumpėjo⁵¹¹.

Kokį pareigūnų rinkimų maratoną reikėdavo atlaikyti į seimelį susirinkusiems bajorams, atskleidžia 1792 m. tribunolinio-ūkinio seimelio veiklos peripetijos. Vasario 14 d. buvo išrinkta 11 Vilniaus vaivadijos civilinės karinės tvarkos komisijos komisarų: valdovo šambelionas Matas Romanovičius, LDK kariuomenės kapitonas Karolis Maleckis, žemionių teismo teisėjas Kazimieras Šadurskis, Antanas Stachovskis, LDK kariuomenės vėliavininkas Antanas Giedraitis, Starodubo žemionių teismo teisėjas Leonas Pomornackis, Starodubo pilies teismo eksteisėjas Petras Gorskis, Izidorius Rodzevičius, valdovo šambelionas Ignatas Čaikovskis, Vincentas Gnezevskis ir Antanas Dovnarovičius. Vasario 15 d. tik po balsavimų deputatu į LDK vyriausiąją

⁵⁰⁷ 1718 IX 17 V. Serafinovičiaus ir J. Vidausko manifestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 75, l. 1792–1793.

⁵⁰⁸ 1732 II 5 Vilniaus vaivadijos lauda, *MAB RS*, f. 264, b. 1107, l. 1–2v.

⁵⁰⁹ 1736 m. priedas prie Vilniaus seimelio instrukcijos, *BUW*, 97, l. 53.

⁵¹⁰ 1737 m. Vilniaus vaivadijos gėralų mokesčių tarifai, *LVIA*, f. 11, ap. 1, b. 761, l. 15–19.

⁵¹¹ 1755 m. Vilniaus vaivadijos gėralų mokesčių tarifų kopijos, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 119, l. 593. Į 1757 m. Vilniaus vaivadijos gėralų mokesčių tarifus įtrauktos tik 55 smuklės, žr.: *LVIA*, f. 11, ap. 1, b. 761.

tribunolą buvo išrinktas Vilniaus vaivadijos kamarininkas Vincentas Zajančkovskis. Vasario 18 d. ketverių metų kadencijai išrinkti 5 žemionių teismo teisėjai (valdovo šambelionas Ignotas Tovianskis, Maksimiljonas Jazdovskis, LDK vyriausiojo tribunolo deputatas Mykolas Horodenskis, valdovo šambelionas Felicijonas Pomornackis, Vilniaus vaivadijos sargybininkas Hipolitas Podberezkis) ir šio teismo raštininkas – Ksaveras Juraha Giedraitis. Vasario 19 d. seniūnijų liustratoriumi išrinktas Minsko kamarininkas Pranciškus Michalovskis ir 23 Ribų komisijos komisarai⁵¹². Tiesa, šis seimelis vyko net 7 dienas ir žinomas kaip ilgiausiai per tiriamąjį laikotarpį trukęs seimelis, tačiau prie to, matyt, prisidėjo ir pakankamai gausus renkamų asmenų būrys (į įvairias pareigas ir delegacijas šiame seimelyje išrinkti net 43 bajorai).

1794 m. tribunoliniame seimelyje LDK vyriausiojo tribunolo raštininku vasario 5 d. visais balsais buvo išrinktas Vaitiešiūnų seniūnas Pranciškus Michalovskis. Tame pačiame seimelyje tik jau kitą dieną, t. y. vasario 6-ąją, vyko Vilniaus vaivadijos tvarkomosios komisijos komisarų rinkimai, šio posėdžio pradžioje iš viso buvo iškelta net 19 kandidatų. Seimelio direktoriui paakinus, kad gali būti išrinkti toli gražu ne visi kandidatai, ir paraginus asesoriams, keletas kandidatų (K. Mančynskis, M. Volskis, T. Savickis, M. Šumskis, V. Šventožeckis, J. Plevaka, T. Hrynevičius ir T. Narkevičius) atsiėmė savo kandidatūras ir apie tai raštiškai informavo seimelio vadovybę. Galutiniame variante, skaitant kandidatų sąrašą, nuo bajorijos luomo jų liko tik 9, o nuo miestiečių liko vienintelis kandidatas Vilniaus pilietis Antanas Trappa. Kiekvienam asmeniškai uždavus po 3 klausimus, visi bendru sutarimu išrinkti ir paskirtos 6 jų veiklos kadencijos (žr. 3.2 lentelę).

1794 m. gegužės 5 d. vykusiame elekciniame seimelyje išrinkti ne tik Vilniaus vaivadijos tvarkomosios civilinės-karinės komisijos komisarai, bet ir atstovas nuo Viliaus vaivadijos į Aukščiausiąją tautinę tarybą – LDK išdininkas Mykolas Oginskis. Be to, generolu majoru išrinktas Vilniaus žemės teismo teisėjas Tadas Korsakas⁵¹³.

3.2 lentelė

⁵¹² 1792 II 15 Vilniaus seimelio lauda, *LVI*A, f. 20, ap. 1, b. 35, p. 554–555; 1792 II 20 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, p. 543–544; 1792 II 20 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, p. 541–542; 1792 II 20 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, p. 546–547; 1792 II 20 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, p. 550–551.

⁵¹³ Z Wilna dnia 7 Maja, *Gazeta Narodowa Wileńska*, 1794 V 7, Nro. II.

1794 m. Vilniaus vaivadijos tvarkomosios komisijos komisarų veiklos paskirstymas pagal kadencijas⁵¹⁴

Veiklos laikotarpis	Komisarai	Pareigos
I kadencija 1794 II 6 – 1794 IV 6	Karolis Maleckis	Valdovo šambelionas
	Adomas Tovianskis	Rodunės seniūnas
	Stanislovas Boiko	Ukmergės statybininkas
II kadencija 1794 IV 6 – 1794 VI 6	Mikalojus Pomornackis	Petihorų pulko leitenantas ir eksdeputatas
	Juozapas Kozielas	Vilniaus žemės teismo teisėjas
	Danielius Paškevičius	
III kadencija 1794 VI 6 – 1794 VIII 6	Ignotas Balinskis	Livonijos taurininkas
	Juozapas Čarneckis	Mstislavlio medžioklininkas
	Adomas Stžeckis	Ašmenos kamarininkas
IV kadencija 1794 VIII 6 – 1794 X 6	Karolis Maleckis	Valdovo šambelionas
	Adomas Tovianskis	Rodunės seniūnas
	Stanislovas Boiko	Ukmergės statybininkas
V kadencija 1794 X 6 – 1794 XII 6	Mikalojus Pomornackis	Petihorų pulko leitenantas ir eksdeputatas
	Juozapas Kozielas	Vilniaus žemės teismo teisėjas
	Danielius Paškevičius	
VI kadencija 1794 XII 6 – 1795 II 6	Ignotas Balinskis	Livonijos taurininkas
	Juozapas Čarneckis	Mstislavlio medžioklininkas
	Adomas Stžeckis	Ašmenos kamarininkas

Nors 1717 m. seimelių kompetencija buvo gerokai apkarpyta, tačiau ir toliau bajorijai tekdavo spręsti aktualius ūkinius klausimus, o seimeliai išsaugojo teisę nustatinėti kai kurių mokesčių (dažniausiai gėralų) dydį, paskirti šių mokesčių rinkėjus⁵¹⁵ ir pan. LDK seimelių veiklos praktika rodo, kad dažniausiai ūkinius klausimus nagrinėdavo ūkiniai seimeliai, tačiau būdavo ir išimčių. Antai 1761 m. kovo 16–17 d. vykusiame priešseiminiame Vilniaus seimelyje pasiuntinių išlaidoms apmokėti dvasininkijos, karališkosioms ir miestiečių valdoms nustatytas asmeniui vienos timpos mokestis⁵¹⁶.

Bene aktualiausias ūkinio pobūdžio klausimas ir toliau išliko mokesčiai, šios problemos dažniausiai buvo nagrinėjamos Vilniaus ūkiniuose seimeliuose. Antai 1738 m. rugpjūčio 25 d. vykusiame seimelyje paskirtas 1 auksino padūmės mokestis Katalikų bažnyčios, karališkosioms ir Vilniaus miesto valdoms⁵¹⁷. 1785 m. vasario 8 d. vykusiame ūkiniame seimelyje pastebėta, jog Vilniaus pilies ir žemės teismai vyksta įvairiose vietose, taip sukeldami daug nepatogumų, todėl nutarta naujo pastato, skirto teismams, statybai Vilniaus paviete nustatyti tokį mokestį: nuo vieno

⁵¹⁴ Lentelė sudaryta remiantis: 1794 m. vasario 3–7 Vilniaus tribunolinio seimelio dienoraštis, *L VIA*, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 184–185.

⁵¹⁵ Nycz M. *Geneza reform skarbowych sejmu niemego (stadium z dziejów skarbowo-wojskowych z lat 1697–1717)*, Poznań, 1938, s. 180.

⁵¹⁶ 1761 III 17 Vilniaus seimelio lauda, *L VIA*, f. 21, ap. 1, b. 118, l. 120.

⁵¹⁷ 1738 VIII 25 Vilniaus seimelio lauda, *L VIA*, f. 21, ap. 1, b. 93, l. 1162–1163v.

dūmo imti po 1 auksiną, nuo mieste esančių rūmų, vienuolynų ir mūrnamių – po 1 auksiną, nuo priemiesčiuose esančių namų – po 15 grašių, nuo medinių lūšnelių – po 1 grašį⁵¹⁸. Net ir 1792 m. ūkiniame seimelyje buvo pastebėta, kad ne tik Vilniaus vaivadijos civilinei karinei komisijai nėra kur posėdžiauti, bet neturi savo pastato ir archyvas, kasa. Seimelio pasiuntiniai buvo įgalioti reikalauti, kad šiam tikslui būtų paskirtas buvęs jėzuitų vienuolynas prie Šv. Kazimiero bažnyčios; išsiaiškinti, ar egzistuoja tokios galimybės, buvo prašoma ir civilinės karinės komisijos komisarų. Be to, šiame seimelyje nutarta, kad už Neries gyvenantys asmenys turi mokėti mokesť už tiltą⁵¹⁹.

3.4.2. Reprezentacinės funkcijos. Reprezentacinės seimelių funkcijos, arba parlamentarizmo raiška, labiausiai buvo pastebimos visų rūšių ikiseiminiuose seimeliuose, kuriuose buvo renkami pasiuntiniai į Respublikos seimus, jiems įteikiamose instrukcijose buvo keliamos aktualiausios socioekonominės ir politinės problemos. Tačiau neretai buvo išrenkami pasiuntiniai ir siunčiamos delegacijos pas įvairius valstybės pareigūnus ar Respublikos valdovą. Antai 1730 m. reliaciniame seimelyje buvo išrinkti pasiuntiniai Vilniaus pilies teismo teisėjas Vizgirda ir Monkevičius pas valdovą⁵²⁰. 1735 m. birželio 4 d. prasidėjusiame privačiame seimelyje buvo išrinkti pasiuntiniai Mykolas Kunickis ir Inturkės seniūnas Pranciškus Tyzenhauzas pas LDK kanclerį ir kariuomenės regimentorių Mykolą Kaributą Višnioveckį. Be to, minėtiems pasiuntiniams buvo įteikta seimelio instrukcija⁵²¹. Analogiška situacija susiklostė 1739 m. tribunoliniame-ūkiniame seimelyje, kai pas LDK etmoną M. K. Višnioveckį buvo išrinkti Vilniaus vaivadijos pavaivadis Mikalojus Antanas Petrusevičius ir pataurininkis Jonas Horainas⁵²². 1792 m. tribunoliniame seimelyje 147 Vilniaus seimelio dalyviai prisiekė laikytis Gegužės 3 d. konstitucijos ir išrinko delegaciją padėkoti Stanislovui Augustui Ponatovskiui už šios konstitucijos priėmimą. Į delegaciją buvo išrinkti du Vilniaus seimelio atstovai – pilies teismo teisėjas Jonas Buchovieckis ir Polocko išdininkas Petras Mackevičius⁵²³. Šie pavieniai epizodai atspindi labai mažą Vilniaus seimelio reprezentacinių funkcijų dalį, todėl daugiausia dėmesio norėtume skirti seimelio instrukcijoms aptarti.

Pagal paskirtį ir turinį visas Vilniaus seimelio instrukcijas galėtume klasifikuoti į dvi pagrindines grupes: 1) instrukcijas, įteiktas į parlamentines institucijas (pvz., seimą, generalinį seimelį ir kt.) išrinktiems pasiuntiniams; 2) instrukcijas, įteiktas pas valstybės pareigūnus ar valdovą vykstantiems pasiuntiniams. Šiame skyriuje detaliau aptarsime tik pirmajai grupei

⁵¹⁸ 1785 II 8 Vilniaus seimelio nutarimas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 142, l. 91v.

⁵¹⁹ 1792 II 20 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 35, p. 538–539.

⁵²⁰ Posłowie do Krola I. Mści W.X.Litt. na Seymikach Relacyynych obrani, *Kuryer Polski*, 1731, Num. LXI, s. 262.

⁵²¹ 1735 VI 4 Vilniaus seimelio instrukcija, *BUW*, 97, l. 115–120; 1735 VI 4 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. XIII, p. 168–171.

⁵²² 1739 II 10 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 94, l. 922–923v.

⁵²³ 1792 II 16 LDK generalinio advokato J. Grabovskio laiškas, *Biblioteka PAN w Krakowie*, 197, l. 49–50; 1792 II 15 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 35, p. 557–560. W. Szczygielskis klaidingai teigia, kad į šią delegaciją buvo išrinktas Antanas Buchovieckis, plg.: Szczygielski W. Referendum trzeciomajowe..., s. 301.

priskirtinų seimelio instrukcijų, kurios labiau nei antrosios grupės instrukcijos atspindi parlamentarizmo raišką, turinį.

XVIII a. antrosios pusės Respublikos seimelių instrukcijas tyrinėjusio R. Laszewskio manymu, struktūriškai šiuos dokumentus galima suskaidyti į 3 svarbiausias dalis: 1) valdovo propozicijose ar universaluose pasiūlytų problemų aptarimas ir nurodymai, kaip pasiuntiniams elgtis seime svarstant bendravalstybinius klausimus; 2) valdovo propozicijoje neiškelti tiek bendravalstybiniai, tiek partikuliariniai klausimai (ši instrukcijų dalis, pasak R. Laszewskio, atskleidžia tam tikrų seimelių iniciatyvas teisėkūros srityje); 3) galiausiai *petita*, arba privačių asmenų pasiūlymai, miestų bei visuomeninių institucijų prašymai dėl paramos. Pastaruoju metu išsamiau LDK seimelių instrukcijas tyrinėjusio Andrzejaus B. Zakrzewskio manymu, šiuos dokumentus struktūriškai būtų galima skaidyti į 4 pagrindines dalis, o išimtiniais atvejais net į 5 dalis. Pasak Andrzejaus B. Zakrzewskio, instrukcijose galima išskirti šias struktūrines dalis: 1) padėka valdovui ir ištikimybės jam deklaravimas; 2) seimelio pozicijos išdėstymas valstybės užsienio ir vidaus politikos klausimais; 3) *petita*, arba asmeniniai prašymai; 4) nurodymai pasiuntiniams nenumatytais atvejais elgtis vadovaujantis valstybės gerovės principu. Retkarčiais, pasak Andrzejaus B. Zakrzewskio, pasitaiko ir 5 dalis, tai – pasiuntinių priesaika laikytis instrukcijos. Šis struktūrinių dalių išskyrimas rodo, kad instrukcijos buvo nevienalyčiai ir daugelį problemų atspindintys dokumentai.

Valstybės valdymas ir teisė. Vienos iš svarbesnių Vilniaus seimelio instrukcijose keliamų problemų buvo susijusios su valstybės valdymo ir teisminių institucijų veiklos tobulinimu. 1718 m. seimelio instrukcijoje net keletas paragrafų yra skirti LDK vyriausiojo tribunolo veiklai pagerinti. 25 paragrafe reikalaujama LDK vyriausiąjį tribunolą padalyti į dvi dalis: lietuviškų vaivadijų ir pavietų bylas nagrinėti Vilniuje (*na Trybunał Wileński*), o rusiškų vaivadijų ir pavietų bylas – Naugarduke ir Minske. Šią pertvarką siūloma daryti Lenkijos pavyzdžiu pagal 1611, 1670 m. konstitucijas. Be to, siūloma nustatyti 25 savaičių kiekvienos kadencijos veiklos laikotarpį. Nurodoma, kad nutarimus turi pasirašyti ne tik maršalas ir raštininkas, bet ir deputatai. LDK vyriausiojo tribunolo bylų nagrinėjimui paspartinti instrukcijoje yra įrašytas paragrafas, kuriame reikalaujama, kad maršalai, nebaigę nagrinėti vienu, nesiimtų kitų bylų. Nurodoma, kad LDK vyriausiojo tribunolo ir Vilniaus vaivadijos teismų archyvams reikia pilyje paskirti patalpą arba perkelti juos į Vilniaus rotušę. Siūloma ir dar viena išeitis – paskirti kokį kitą pastatą ar pastatyti mūrnamį. Taip pat keliamas deputatų apsistojimo Vilniuje problema. Kaip pastebima instrukcijoje, dalis pagal 1690 m. konstituciją paskirtų mūrnamių yra atleisti nuo prievolės priimti deputatus, todėl siūloma paskirti pastovias apsistojimo vietas į LDK vyriausiąjį tribunolą atvykstantiems deputatams. Be to, primenama, kad LDK dvasiniam tribunolui skirtos bylos šioje institucijoje ir būtų nagrinėjamos, o nebūtų siunčiamos į asesorių teismą. Tribunolinių, elekcinių, reliacinių

seimelių ir kitų suvažiavimų saugumui užtikrinti reikalaujama atnaujinti tam skirtas konstitucijas⁵²⁴.

1724 m. instrukcijoje pastebima, jog LDK vyriausiasis tribunolas užverstas bylomis, todėl nespėja vykdyti teisingumo. Daugelis šios instrukcijos paragrafų praktiškai atkartoja 1718 m. instrukcijoje užfiksuotus reikalavimus. Antai Lenkijos pavyzdžiu siūloma padalyti LDK vyriausiąjį tribunolą į dvi dalis ir nustatyti 25 savaičių kiekvienos LDK vyriausiojo tribunolo dalies veiklos laikotarpį, be to, nevilkinti bylų nagrinėjimo uždraudžiant vieną bylą nagrinėti keletą dienų. Taip pat reikalaujama, kad būtų atsižvelgiama į bylų nagrinėjimo eiliškumą, šiam tikslui turi būti sudaromas specialus sąrašas ir nagrinėjamos tos bylos, kurios paskirtos. Be to, siekiant užtikrinti bylų nagrinėjimo skaidrumą, siūloma LDK vyriausiajame tribunole neleisti deputatams sėdėti kartu su patronais. Rūpinamasi ir šios institucijos archyvo išsaugojimu: reikalaujama, kad LDK vyriausiojo tribunolo archyvui ir Vilniaus vaivadijos teismų knygoms saugoti būtų paskirta speciali patalpa pilyje arba Vilniaus rotušėje, ar kituose mūrnamiuose; taip pat kad būtų surasta pilyje vieta LDK vyriausiajam tribunolui dirbti (*designandi loci w zamku na trybunal*). Be to, primenama, kad LDK dvasiniam tribunolui skirtos bylos šioje institucijoje ir būtų nagrinėjamos, o nebūtų siučiamos į asesorių teismą. Instrukcijoje pastebima, kad teismo procesas, susijęs su pavaldinių pasitraukimu iš dvasininkijos ir bajorijos valdų, yra ilgai vilkinamas, todėl pasiuntiniai įgaliojami reikalauti, kad visų luomų apeliacijos būtų svarstomos LDK vyriausiajame tribunole. Instrukcijos 23 paragrafe reikalaujama, kad iš visų Vilniaus jurisdikų pabėgę pavaldiniai būtų išduodami. 30 paragrafe siūloma atnaujinti LDK dvasiniam tribunolui skirtas konstitucijas ir šiam teismui priklausančias bylas čia ir nagrinėti. Tribunolinių, elekcinių, reliacinių ir kitų seimelių saugumui užtikrinti reikalaujama atnaujinti tam skirtas konstitucijas⁵²⁵.

1748 m. instrukcijos jau 1 paragrafe primenama, kad seime atlikus savo funkcijas laikinajam ankstesnio seimo maršalui, seimo darbas turi būti pradedamas išrenkant nuolatinį seimo maršalą. Taip pat nurodoma Respublikos seimo darbą pradėti po Šv. Baltramiejaus dienos. Tobulinant LDK vyriausiojo tribunolo darbą, siūloma apriboti nagrinėjamų bylų skaičių ir daugiausia skirti apeliacijas. Be to, tobulinant pilies teismo darbą siūloma liberalizuoti dokumentų įrašymo tvarką (*Xięgi Grodzkie aby zawsze były otwarty*). Atkreipiamas dėmesys ir į Vilniaus žemės teismo raštininko darbo problemas, ypač LDK vyriausiojo tribunolo Vilniaus kadencijos veiklos laikotarpiu. Instrukcijoje reikalaujama atsižvelgti į Vilniaus, Naugarduko ir Minsko žemės teismų raštininkų darbo specifiką ir per LDK vyriausiojo tribunolo kadencijas jiems už įrašus į teismų knygas nustatyti mokestį. Pastebima, kad Vilniaus žemės teismo raštininkas iki tol gautas

⁵²⁴ 1718 VIII 22 Vilniaus seimelio instrukcija, AGAD, AZ, 3055, I. 189–191 (§ 25, 26, 28, 30, 32, 39, 45). Beje, kalbant apie seimelių apsaugą išbraukti privatūs (*prywatnych*) seimeliai (§ 45), kurie pirmame instrukcijos variante buvo įrašyti.

⁵²⁵ 1724 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, ABAK, t. VIII, p. 358–359, 360–360 (§ 20, 23, 30, 35).

pajamas atiduodavo LDK vyriausiojo tribunolo išdininkui, tad pasiuntiniai įgaliojami reikalauti už vieno lapo įrašymą nustatyti 2 timpų mokestį. Instrukcijoje atkreipiamas dėmesys į mažamečių, einančių svarbias pareigas, problemą. 9 paragrafe reikalaujama neleisti jaunesniems nei pridera eiti teismo seniūnų ir kitų svarbių pareigų⁵²⁶. 1750 m. instrukcijoje kartojami teiginiai, susiję su LDK vyriausiojo tribunolo darbo gerinimu ir Vilniaus žemės teismo raštininko darbo problemomis, dar nurodoma LDK vyriausiojo tribunolo Vilniaus kadencijos laikotarpiu leisti, kad Vilniaus žemės teismo raštininką galėtų pavaduoti kiti pareigūnai, be to, reikalaujama suintensyvinti tribunolo kanceliarijos darbą ir sudaryti galimybę prieiti prie tribunolo knygų 4 savaitių laikotarpiu prieš visas tribunolo kadencijas. Taip pat nurodoma, kad LDK išdo tribunolas darbą turi pradėti po LDK vyriausiojo tribunolo Vilniaus kadencijos ir turi veikti pagal 1613, 1707, 1726 m. seimo konstitucijas. Jau instrukcijos pradžioje pasiuntiniai įgaliojami priminti alternato teisę, kuri garantuoja galimybę kas trečią seimą surengti LDK ir ateinančiame Varšuvos seime LDK pasiuntiniams reikalauti maršalo pareigų. Taip pat nurodoma, kad indigenatai ir nobilitacijos būtų suteikiami pagal 1676 m. seimo konstituciją⁵²⁷. Nors 1752 m. vėl primenamos LDK tribunolų veiklos problemos ir keliant analogiškus ankstesnėms instrukcijoms reikalavimus, inicijuojama platesnė aukščiausių LDK teismų reforma, tačiau nemaža vietos skiriama ir Respublikos seimo darbo problemoms. Jau instrukcijos pradžioje primenama LDK tenkanti alternato teisė, garantuojama 1673, 1685, 1699 m. seimo konstitucijomis, tačiau pasiuntiniams primenama, kad ypač turi būti laikomasi Vilniaus vaivadijai priklausančių prerogatyvų ir pirmumo teisės procedūrinėse seimo veiklos srityse. Be to, išreiškiamas pageidavimas, kad pasiuntinius seime ministrai informuotų apie sudaromas sutartis⁵²⁸.

1764 m. prieškonvokaciniame seimelyje buvo reikalaujama įkurti atskirą LDK išdo tribunolą Gardine. Beje, panašų reikalavimą įrašė savo instrukcijoje ir Gardino seimelis. Taip pat Vilniaus seimelyje buvo siekiama sutrumpinti teisminį procesą LDK vyriausiajame tribunole ir supaprastinti vietinių pareigūnų rinkimus. Buvo reikalaujama, kad mirus vietiniam pareigūnui vaivados arba kašteliono universalais būtų prieš 6 savaites paskirta rinkimų data, o šiems pareigūnams negalint, kad tai padarytų pirmasis pagal rangą vaivadijos arba pavieto pareigūnas⁵²⁹.

1776 m. instrukcijoje siūloma ne tik sustiprinti Respublikos valdovo galias, bet ir pasirūpinti, kad būtų išsaugotos Kardinalinės teisės⁵³⁰. 1780 m. instrukcijoje reikalaujama LDK asesorių teismą ir LDK vyriausiojo tribunolo Gardino kadenciją perkelti į Vilnių, o Vilniaus žemės

⁵²⁶ 1748 VIII 19 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 103, l. 951–953v. (§ 1, 4, 5, 9, 10, 18).

⁵²⁷ 1750 VI 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *BJ*, 6304 III, l. 30v., 31, 32–33v.

⁵²⁸ 1752 VIII 21 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, ks. 46, p. 577, 580–581, 583.

⁵²⁹ 1764 II 9 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. XIII, p. 226–228 (§ 9, 18, 19, 24); Michalski J. *Reforma sądownictwa na sejmie konwokacyjnym 1764 roku, Między wielką polityką a szlacheckim partykularzem*, Toruń, 1993, s. 303–305.

⁵³⁰ 1776 VII 16 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, 3116, p. 3 (§ 1, 2).

teismo kadencijas, vykstančias gegužės ir rugsėjo mėnesiais, perkelti į žiemos mėnesius. Be to, pasiuntiniai įgaliojami rūpintis, kad būtų pritarta LDK vyriausiojo tribunolo ir Vilniaus pilies ir žemės teismų archyvus perkelti į jėzuitų vienuolyno patalpas. Pakankamai įdomus reikalavimas sugrąžinti į Vilnių Smolensko ir Starodubo seimelius⁵³¹.

1788 m. instrukcijoje reikalaujama ne tik teisės LDK sostinei – Vilniaus miestui siųsti pasiuntinius į seimą, bet ir tiksliau reglamentuoti seimelių veiklą. Atkreipiamas dėmesys į miestų teismų problemas ir Varšuvoje įsikūrusio asesorių teismo nepasiekiamumą. Be to, siūloma LDK asesorių teismo ir Iždo komisijos darbą sutvarkyti pagal LDK vyriausiojo tribunolo pavyzdį. Nurodoma, kad su kaduko teise susijusios bylos turi būti nagrinėjamos žemės teisme, o apeliacijos teikiamos LDK vyriausiajam tribunolui. Taip pat reikalaujama su bajorų dvarais ir seniūnijomis susijusias bylas nagrinėti tik pilies teime, o ginčus dėl žemės ribų – tik pakamario teime. Be to, nurodoma pastarajame teisme nustatyti trijų asmenų kompleksą, o kiekvienoje vaivadijoje ir paviete kasmet rinkti po keturis asesorius, talkinančius teisėjams. Reikalaujama suregistruoti Lietuvos Metrikos knygas ir informaciją išsiuntinėti į vaivadijas ir pavietus⁵³². Nors, greičiausiai sekama Vilniaus seimelio pavyzdžiu, analogišką reikalavimą, susijusį su Lietuvos Metrika, į instrukciją įrašė ir Lydos pavieto bajorija, tačiau daugelio LDK seimelių reikalavimai buvo kur kas radikalesni – reikalauta Lietuvos Metriką sugrąžinti į LDK⁵³³.

1790 m. instrukcijos pirmuosiuose paragrafuose pasiuntiniams buvo nurodoma ne tik prisiekti Respublikos seime sukurtai konfederacijai, bet ir visos vaivadijos vardu padėkoti valdovui, seimo maršalams ir visam seimui. Be to, instrukcijoje pabrėžiama: kad vaivadija sutinka, jog Saksas būtų išrinktas elektoriumi ir sostą užimtų po Stanislovo Augusto Poniatovskio, tačiau jo kompetencijai neturėtų priklausyti kariuomenės ir išdo reikalai; kad tarptautinės sutartys būtų sudaromos ir karas pradėdamas tik atsižvelgiant į tautos valią; kad valdovas negali atsisakyti sosto be tautos valios ir kad jis turi apsiriboti iš išdo skiriamu šešių milijonų auksinų atlyginimu; kad būtina išsaugoti 1569 m. sudarytą ir 1764 m. atnaujintą sutartį tarp valdovo ir tautos, be to, turi būti išsaugotas ne tik katalikų tikėjimas, bet ir bajorijos teisės bei laisvės, įtvirtintos šiais įstatymais ir Lietuvos Statutu; kad valdovas neturi pretenduoti į senatorių, ministrų pareigų bei karinių laipsnių suteikimo teisę. O 5 paragrafe dar kartą pabrėžiama, kad pasiuntiniai, pretendentai į sostą nepatenkinus minėtų sąlygų, privalo jam nepritari ir kito kandidato nerinkti neatsiklausę tautos valios. Reikalaujama gerokai išplėsti seimelių kompetenciją pavedant jiems organizuoti rinkimus

⁵³¹ 1780 VIII 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 137, l. 1185–1186 (§ 4, 7, 10, 11); 1780 VIII 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, 3136, p. 3–5.

⁵³² 1788 VIII 20 Vilniaus seimelio instrukcija, *MAB RS*, f. 233, b. 125, l. 42–44 (§ 3, 6, 11, 12, 13, 16, 18); Šapoka A. Lietuva Reformų seimo metu. Iki 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos, *LNB*, f. 130, b. 1849, l. 120–121.

⁵³³ Plačiau apie tai žr.: Kiaupa Z. Lietuvos Metrika – Lietuvos bajorų rūpestis XVIII a. pabaigoje, *Lietuvos Metrika: 1991–1996 metų tyrinėjimai*, Vilnius, 1998, p. 197–198. Platesnę šio straipsnio versiją žr.: Kiaupa Z. The Lithuanian Metrica and the Lithuanian Nobility at the End of the Eighteenth Century, *Lithuanian historical studies*, 1996, t. 1, p. 78–83.

priešseiminiuose seimeliuose (po pasiuntinių rinkimų) į vakuojančias LDK išdo ir karo komisijų narių bei senatorių pareigas, tačiau palikti teisę valdovui patvirtinti naujus pareigūnus savo privilegija. Be to, siūloma, kad vaivadijose ir pavietuose vietinius pareigūnus seimeliuose rinkti tik 5 metų kadencijai. Reikalaujama, kad pagal alternato teisę LDK priklausantys seimai iš Gardino būtų perkelti į Vilnių ir kad LDK vyriausiasis tribunolas čia veiktų ištisus metus⁵³⁴. Taigi šioje instrukcijoje išryškėjo siekis ne tik padidinti LDK seimelių kompetenciją, bet ir sustiprinti Vilniaus, kaip LDK sostinės, reikšmę. 1793 m. priešseiminio seimelio instrukcijoje pasiuntiniai įgaliojami išreikšti padėką LDK generalinei konfederacijai už LDK institucijų perkėlimą į Vilnių ir siekti, kad ši jų būvimo vieta būtų patvirtinta ir vėliau⁵³⁵.

Akivaizdu, jog į Vilniaus seimelį susirinkusi bajorija pakankamai aiškiai suvokė LDK valstybinių institucijų koncentracijos Vilniuje reikšmę, todėl reikalavimai čia perkelti LDK teritorijoje vykstančius Respublikos seimus, atstatyti Valdovų rūmus ir Vilnių padaryti nuolatine LDK vyriausiojo tribunolo veiklos vieta, netgi sugrąžinti XVIII a. aštuntajame dešimtmetyje iškeltus Smolensko ir Starodubo seimelius pirmiausia atspindėjo bajorijos siekį sustiprinti Vilniaus, kaip LDK sostinės, statusą.

Ūkis ir finansai. Dažnai Vilniaus seimelio instrukcijose buvo aptariamoms pakankamai aktualios ūkinio pobūdžio ir finansinės problemos. Antai 1718 m. seimelio instrukcijoje siūloma papildomais mokesčiais neapdėti Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystės, be to, reikalaujama peržiūrėti karališkųjų ekonomijų valdymo teisėtumą ir prieštaraujama Šiaulių ekonomijos atleidimui nuo mokesčių. Siekiama, kad nepasikartotų atvejai, kai siautėjant karališkajai gvardijai buvo daug žalos padaryta Neuburgo valdoms bei ekonomijoms. Pasiuntiniai įgaliojami pasirūpinti, kad konstitucijomis patvirtinta 46 tūkst. auksinų suma nukentėjusiesiems nuo karo šelpti būtų skiriama ne tik pirkliais, bet ir bajorams, be to, kad ta suma būtų padidinta iki 92 tūkst. auksinų. Reikalaujama visiems laikams nuo mokesčių atleisti dvasininkijai priklausančias valdas. Be to, pastebima, kad LDK išdui daroma žala, kai iš Ukrainos per LDK teritoriją gabenamos prekės į Gdanską dar kartą apmokestinamos Lenkijos teritorijoje. Dėl šios priežasties pirkliai, norėdami išvengti dvigubo apmokestinimo, vengia gabenti prekes per LDK teritoriją. Taip pat reikalaujama skirti pinigų pilies restauracijai⁵³⁶. 1724 m. instrukcijoje nemaža paragrafų pakartojama: čia randame tas pačias 1718 m. instrukcijos formuluotes, skirtas Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystei,

⁵³⁴ 1790 XI 17 Vilniaus seimelio instrukcija, *MAB RS*, f. 233, b. 126, l. 225–225v., 227–227v. (§ 2, 3, 4, 5, 24, 26, 30).

⁵³⁵ 1793 V 28 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 37, l. 1677 (§ 4); Šmigelskytė-Stukienė R. Politinis realizmas ir iliuzijos..., p. 78.

⁵³⁶ 1718 VIII 22 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AZ, 3055, l. 187v., 188v., 189, 193v. (§ 8, 11, 12, 15, 23, 25, 29).

karališkosioms ekonomijoms bei nuo karališkosios gvardijos nukentėjusioms Neuburgo valdoms, dvigubam pirklių apmokestinimui⁵³⁷ ir kt.

1724 m. instrukcijoje reikalaujama, kad įvairūs mokesčiai kariuomenei išlaikyti nebūtų skiriami be seimelių pasiuntinių žinios, o už LDK artilerijai išlaikyti gaunamas pajamas būtų atsiskaitoma kiekviename LDK išdo tribunole. Pritariama monetų kalyklos atidarymui jos priežiūrą pavedant LDK didžiajam išdininkui. Pasiuntiniai įgaliojami siekti, kad padūmės mokestis būtų sumažintas bajoriškoms valdoms, hibernos pavidalu perkeltant jį karališkosioms ekonomijoms. Pastebėta, kad nesurinkus paštui pagal 1673 m. seimo konstituciją paskirtų pinigų, susidarė 7500 auksinų skola. Kadangi tai susiję su viešuoju interesu (*publiczny interes*), pasiuntiniai įgaliojami reikalauti kompensuoti šiuos nuostolius. Instrukcijos 66 paragrafe reikalaujama atnaujinti konstitucijas, skirtas Smolensko vaivadijos ir Starodubo pavieto egzuliantų valdoms⁵³⁸.

1748 m. instrukcijoje atkreipiamas dėmesys, kad LDK sostinė Vilnius dažnai kenčia nuo gaisrų, ir siūloma imtis priemonių užkertant jiems kelią⁵³⁹. Tačiau tai buvo tik viena iš platesnės Vilniaus miesto atstatymo programos dalių (šio seimelio direktorius J. S. Sapiega kartu su LDK etmonu M. Radvila ir kancleriu J. F. Sapiega buvo parengę kur kas platesnį Vilniaus atstatymo ir apsaugojimo nuo gaisrų planą)⁵⁴⁰. 1750 m. instrukcijoje primenama, kad remiantis Lietuvos Metrika ir kitais dokumentais, daugeliui Vilniaus vaivadijos pareigūnų – pilininkui, medžioklininkui, arklidininkui, raktininkui ir kitiems – priklausydavo valdos, tad pasiuntiniai įgaliojami reikalauti šios tvarkos atkūrimo. Pastebima, kad Lenkijos pareigūnai, gaudami valdyti seniūnijas, karališkąsias ekonomijas, Katalikų bažnyčias priklausančias beneficijas, LDK išdui daro didelę žalą, todėl pasiuntiniai įgaliojami reikalauti, kad LDK kanceliarijoje šio pobūdžio paskyrimai ir privilegijos nebūtų antspauduojami⁵⁴¹. 1752 m. instrukcijoje pastebima, kad kursuojantys užsienio valstybių pinigai valstybei daro didelę žalą, todėl siūloma atidaryti monetų kalyklą ir sulyginti LDK ir Lenkijos monetų vertę⁵⁴².

1776 m. instrukcijoje pastebima, kad apsaugai nuo svetimų valstybių ir Respublikai sustiprinti būtina sutvarkyti mokesčių sistemą, atkreiptas dėmesys, kad nuo svetimų kariuomenių ypač nukentėjo Vilniaus vaivadija. Rūpinantis karinių pajėgų išlaikymu, instrukcijoje siūloma valstybinių valdų valdymą perleisti tik pagal epfiteuto teisę. Atkreipiamas dėmesys ir į Katalikų bažnyčios valdas. Reikalaujama jai skirtas fundacijas įvertinti pinigine išraiška ir siekiama, kad dvasininkija mokėtų procentus nuo sukaupto kapitalo. Vienas iš paragrafų skirtas Vilniaus mieste

⁵³⁷ Plg.: 1724 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. VIII, p. 357–358 (§ 7, 12, 13, 19).

⁵³⁸ 1724 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. VIII, p. 356–357, 361, 368 (§ 1, 10, 27, 67).

⁵³⁹ 1748 VIII 19 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 103, l. 952 (§ 11).

⁵⁴⁰ Zielińska Z. Sapieha Józef Stanisław, *PSB*, Warszawa-Kraków, 1994, t. XXXV/1, zesz. 144, s. 26.

⁵⁴¹ 1750 VI 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *BJ*, 6304 III, l. 30v., 33v.

⁵⁴² 1752 VIII 21 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, ks. 46, p. 583.

naudojamiems matams. Juos reikalaujama suderinti su LDK išdo matų etalonais, o už standartų neatitinkančių matų (ypač svorio) naudojimą siūloma bausti⁵⁴³.

1788 m. instrukcijoje reikalaujama išspėsti miestų klausimą suteikiant jiems prekybos laisvę ir įkuriant geros tvarkos (*boni ordinis*) komisijas, į kurias būtų įtraukiami ir bajorijos atstovai. Be to, nurodoma surinktas kvartos mokesčio lėšas skirti LDK didžiojo etmono Mykolo Kazimiero Oginskio iniciatyva pradėtai kareivinių statybai. Atkreipiamas dėmesys į valkatų problemą, reikalaujama imtis priemonių šiai socialinei grupei kontroliuoti. Siūloma iš tokių asmenų pareikalauti pateikti ankstesnių darbdavių pažymas su jų ir teismo regentų parašais bei antspaudu, o nepateikusiems tokių dokumentų ir neturinčių jokios tarnybos, nesiverčiančius nei žemdirbyste, nei amatais asmenis paimti į rekrūtus. Primenama, kad pilies teismai privalo kur kas daugiau dėmesio skirti kainų, įvairių matų kontrolei. Be to, kelių, tiltų, užtvankų priežiūrai reikalaujama paskirti komisarų, kurie palaikytų tiesioginį kontaktą su LDK išdo komisija. Nurodoma nedaryti kliūčių besiverčiantiems tabako prekyba asmenims, ypač gavusiems LDK išdo komisijos leidimus ir sumokėjusiems muitus. Taip pat įrašytas bendresnio pobūdžio reikalavimas pirklių neapdėti dvigubais muitais. Be to, atkreipiamas dėmesys į Vilniaus problemas ir nurodoma, kad už naudojimąsi tiltu per Neries upę tiek iš atvykstančiųjų, tiek iš vietinių gyventojų turi būti imamas ne didesnis kaip 3 grašių mokestis už vežimą⁵⁴⁴. Ne tik šios tiesiogiai su Vilniumi susijusios problemos, bet ir kur kas platesnio pobūdžio reikalavimai rodo, kad 1788 m. priešseiminiame Vilniaus seimelyje, palyginti su kitais LDK seimeliais, buvo parengta bene plačiausia miestų pertvarkos programa⁵⁴⁵. A. Šapoka apibūdindamas šią instrukciją pastebėjo, kad joje vyrauja bajorijos luomui palankūs klausimai, tačiau išskyrė, jog „išimtį tenka padaryti tik kažkieno įpirštam punktui miestų reikalui“⁵⁴⁶.

1790 m. instrukcijoje daugelis finansinių klausimų buvo siejami su karinių pajėgų didinimu. Antai 7 paragrafe reikalaujama peržiūrėti LDK išdo įplaukų ir išlaidų apskaitą ir kasmet ataskaitas siųsti civilinėms karinėms komisijoms. Be to, nurodoma priešintis skirti pensijas ir apdovanojimus, kurie būtų susiję su papildomomis išlaidomis, ir leisti pajamoms iš muitų ir pojezuitinių valdų papildyti vaivadijų ir pavietų kasas. Prašoma pakeisti dvasininkijos mokamo aukos mokesčio (*Subsidij Charitativi*) mokėjimo tvarką taip, kad jį mokėtų ne tik vyskupijos, bet ir tam tikros klebonijos, vienuolynai. Reikalaujama visiems laikams panaikinti odų mokesťį, o pajamas iš įvairių mokesčių pirmiausia skirti kariuomenei išlaikyti. Iš miestų gaunamas pajamas skirti miestų

⁵⁴³ 1776 VII 16 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, 3116, p. 4, 12–14, 18 (§ 3, 9, 10, 13).

⁵⁴⁴ 1788 VIII 20 Vilniaus seimelio instrukcija, *MAB RS*, f. 233, b. 125, l. 42–42 v., 44–44v. (§ 3, 4, 5, 20, 21, 25, 26, 27); Raila E. Lietuvos bajorų požiūris į Ketverių metų seimo reformas..., p. 30; Jurgaitis R. Vilniaus miesto problemos..., p. 29–30.

⁵⁴⁵ Glemža L. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos požiūris į miestų problemą..., p. 60. Tiesa, čia Vilniaus priešseiminio seimelio instrukcija klaidingai datuojama 1789 metais.

⁵⁴⁶ Šapoka A. Lietuva Reformų seimo metu. Iki 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos, *LNB*, f. 130, b. 1849, l. 122.

reikmėms. Be to, ne tik sumažinti ministerijų skaičių panaikinant maršalo ir išdininko pareigybes, bet ir sumažinti kitų ministrų atlyginimus. Vilniaus seimelio dalyviai, neįsivaizduodami, kas, be valstiečių, galėtų verstis žemdirbyste, reikalavo nenaikinti baudžiatvarkos. Pasiuntiniai buvo įgaliojami reikalauti atstatyti valdovų rezidencinę pilį ir paskirti vienkartinį šiam tikslui skirtą 10 auksinų mokestį nuo dūmo. Be to, turėjo būti dedamos pastangos, kad šį mokestį sutiktų mokėti ir kiti LDK pavietai. Dar pasiuntiniai turėjo reikalauti, kad nebūtų didinamas tiltų ir keltų mokestis – jis turėjo būti imamas pagal 1764 m. seimo konstituciją⁵⁴⁷.

Užsienio politika ir saugumas. Užsienio politikos problemoms Vilniaus seimelio instrukcijose skiriama palyginti nedaug dėmesio, kiek daugiau vietos užima saugumo klausimai. 1718 m. seimelio instrukcijos pirmuosiuose paragrafuose nurodoma, kad turi būti sudaryta taikos sutartis su Švedija, o pasiuntiniai įgaliojami ją sudarius reikalauti Rusijos kariuomenės pasitraukimo tiek iš Lekijos, tiek iš LDK bei padarytų nuostolių atlyginimo. Seimelis išsakė savo poziciją ir dėl Prūsijos kunigaikštystės pripažinimo karalyste, pastebėta, kad 1611 m. konstitucija Prūsijai buvo suteikta leno teisė. Pasiuntiniai įgaliojami reikalauti Elbingo sugrąžinimo, o už Respublikos suteiktą finansinę paramą mokėti po 100 tūkst. talerių. Be to, LDK artilerijai išlaikyti užrašytos Lipniškių ir Gieranainių valdos bei paskirtas kvartos mokestis turėjo būti patvirtinti konstitucijomis, o už gautas pajamas LDK artilerijos generolas privalėjo kasmet atsiskaityti LDK išdo tribunolui⁵⁴⁸. 1724 m. instrukcijoje Vilniaus seimelio pozicija Prūsijos atžvilgiu kiek sušvelnėjo ir pasiuntiniai buvo įgaliojami pritarti vyraujančiai pozicijai, tačiau 1611 m. konstitucija, suteikianti Prūsijai leno teisę, nebuvo užmiršta. Instrukcijos 31 paragrafe pasiuntiniai įgaliojami dar kartą priminti apie Vilniaus vaivadijos vaissio Jeronimo Tyzenhauzo nukankinimą, kurį įvykdė Rusijos carui pavaldžios kalmukų karinės pajėgos⁵⁴⁹.

1788 m. instrukcijoje tiesiogiai užsienio politikai skirtų paragrafų nėra. Su šia sritimi kiek siejasi 2 paragrafas, kuriame reikalaujama padidinti LDK karines pajėgas siekiant užtikrinti sienų saugumą. Be to, nurodoma, kad karinių pajėgų dislokacija turėtų būti paskirstyta tolygiai po visus pavietų centrus, kuriuose vyksta teismai (*sądowych miastach*), tai susiejant su pavietų ir vaivadijų mokamais mokesčiais⁵⁵⁰.

1790 m. instrukcijos jau pirmuosiuose paragrafuose reikalaujama pirmiausia išspręsti kariuomenės bei išdo problemas ir užtikrinti Respublikos (*Narodów Rzeczypospolitey Polskiej*) nepriklausymą nuo svetimų valstybių. Pasiuntiniai įgaliojami reikalauti vykdyti nutarimą dėl kariuomenės padidinimo iki 100 tūkstančių karių ir tai įtvirtinti kardinalinėse teisėse. Beje,

⁵⁴⁷ 1790 XI 17 Vilniaus seimelio instrukcija, *MAB RS*, f. 233, b. 126, l. 225v., 226 (§ 7, 10, 11, 13, 20, 21, 29, 31, 33); Raila E. Lietuvos bajorų požiūris į Ketverių metų seimo reformas..., p. 32–33.

⁵⁴⁸ 1718 VIII 22 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AZ, 3055, l. 186v.–187 (§ 1–3, 5–6).

⁵⁴⁹ 1724 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. VIII, p. 357, 362 (§ 5, 31).

⁵⁵⁰ 1788 VIII 20 Vilniaus seimelio instrukcija, *MAB RS*, f. 233, b. 125, l. 42, 43v. (§ 2,14).

kariuomenės padidinimo klausimas kartojamas net keletą kartų jį įterpiančias kitus paragrafus. Siekiant stiprinti karinę parengtį vaivadijose ir pavietuose, siūloma įkurti kasas ir magazinus, kurie būtų prižiūrimi civilinių karinių komisijų. Be to, stokojant finansinių išteklių, siūloma LDK kariuomenės išlaikymui skirti seniūnijų ir karališkųjų ekonomijų, Maltos ordino riterių ir buvusių jėzuitų dvarus, jiems suteikiant emfiteuto teisę. Reikalaujama, kad kas metų ketvirtį kartu su civilinių karinių komisijų komisarais būtų vykdoma kariuomenės liustracija, o stiprinant vidinę krašto karinę parengtį būtų organizuojami pavietuose kariniai surašymai (kasmet per Šv. Mykolo dieną), į kuriuos bajorija nuo 20-ies dūmų, neįskaitant daržininkų, lūšnelių ir smuklių gyventojų, turėtų atsivesti bent po vieną kari⁵⁵¹.

1793 m. priešseiminiame seimelyje priimtoje instrukcijoje pasiuntiniai įgaliojami laikyti LDK generalinės konfederacijos, užtikrinančios šalies saugumą, patvirtinto akto. Tačiau bene svarbiausi šios instrukcijos paragrafai buvo nukreipti prieš Rusijos karinių pajėgų dislokaciją Respublikoje. Buvo reikalaujama kiek įmanoma greičiau išvesti Rusijos kariuomenę ir kompensuoti padarytą žalą⁵⁵². Nors iš pirmo žvilgsnio, žinant, kad šiame seimelyje viršų paėmė LDK generalinės konfederacijos šalininkai, tokie reikalavimai atrodo gan paradoksaliai, tačiau pastarojo meto R. Šmigelskytės-Stukienės tyrimai atskleidė, kad šie Vilniaus seimelio reikalavimai išvesti Rusijos kariuomenę atspindėjo LDK generalinės konfederacijos lyderių poziciją⁵⁵³.

Religija ir švietimas. XVIII a. pirmojoje pusėje vienas iš aktualiausių buvo fundacijų patvirtinimo klausimas, kuris seimelių instrukcijose užėmė didžiausią su Katalikų bažnyčia susijusių problemų dalį. Šiuo požiūriu bajorų pozicija buvo nevienareikšmiška. Viena vertus, XVII a. – XVIII a. pirmojoje pusėje jie siekė apriboti Katalikų bažnyčios žemėvaldos augimą, todėl buvo priimamos seimų konstitucijos, draudžiančios užrašyti žemes Katalikų bažnyčiai⁵⁵⁴. Tačiau, kaip rodo istoriografijoje kiek plačiau nušviestas Kražių kolegijos atvejis⁵⁵⁵, šių nutarimų nebuvo paisoma. Kita vertus, siekdama įteisinti Katalikų bažnyčiai skirtas fundacijas, bajorija seimeliuose reikalavo jas patvirtinti ne tik seimų konstitucijomis, bet ir Lietuvos Statutu⁵⁵⁶. Šios dvi prieštaringos pozicijos atsispindėjo ir Vilniaus seimelyje. Antai 1718 m. instrukcijoje reikalaujama patvirtinti LDK išdininko Mykolo Katilo ir Vilniaus vaivadijos pastalininkio, pavaivadžio Mykolo

⁵⁵¹ 1790 XI 17 Vilniaus seimelio instrukcija, *MAB RS*, f. 233, b. 126, l. 225–225v., 226v., 228 (§ 1, 3, 6, 8, 17, 38);

Šapoka A. Lietuva Reformų seimo metu. Iki 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos, *LNB*, f. 130, b. 1849, l. 389–390.

⁵⁵² 1793 V 28 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 37, l. 1675v.–1676 (§ 3).

⁵⁵³ Šmigelskytė-Stukienė R. Politinis realizmas ir iliuzijos..., p. 77–78; Šmigelskytė-Stukienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais...*, p. 213.

⁵⁵⁴ M. Jučo paskaičiavimu, XVIII a. priimta vienintelė 1726 m. konstitucija, žr.: Jučas M. XVIII a. socialinės ir politinės problemos Lietuvos pavietų seimeliuose, *Lietuvos istorijos metraštis. 1973 m.*, 1974, p. 25. Tačiau fundacijų skyrimą Katalikų bažnyčiai reglamentavo ir 1764, 1768 m. seimų konstitucijos, žr.: Tazbir J. *Historia kościoła katolickiego w Polsce (1460–1795)*, Warszawa, 1966, s. 161–162.

⁵⁵⁵ Kuzmaitė J. Kražių jėzuitų kolegijos žemėvalda XVII–XVIII a., *Lietuvos istorijos metraštis. 1976 m.*, Vilnius, 1977, p. 8.

⁵⁵⁶ 1719 II 06 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 76, l. 1529.

Rapolo Šumskio fundacijas. Vilniaus kapitulai priklausančius mūrnamius atleisti nuo deputatų apsisistojimo prievolės. Be to, pastebėta, kad Vilniaus kapitula kenčia nuo Vilniaus pilininkų, tad pasiuntiniai įgaliojami reikalauti atnaujinti senus patvirtinimus⁵⁵⁷. Nemaža paragrafų buvo pakartota ir 1724 m. seimelio instrukcijoje. Čia reikalaujama seimų konstitucijomis patvirtinti Rečicos seniūno Jeronimo Klokockio fundaciją Slucko jėzuitams, taip pat fundacijas Svyrių, Kalesnikų, Minsko, Pumpėnų ir kitose parapijose įsikūrusiems karmelitams, Kauno basiesiems karmelitams, Polocko jėzuitams. Dar reikalaujama: atnaujinti 1635 m. konstitucija patvirtintą fundaciją Gardino dominikonų bažnyčiai ir vienuolynui; patvirtinti Ukmergės teisėjo Juzefo Oziemblovskio fundaciją Kauno basiesiems karmelitams bei jiems neseniai Smolensko kašteliono Kristupo Ščyto užrašytą Kočanskio palivarką; patvirtinti Mozyriaus žemės raštininko Komarovskio Bresto cistersams užrašytus Olezarovo, Podrečės kaimus. Taip pat pasiuntiniams pavedama siekti senų ir naujų LDK iždininko Katilo fundacijų Čenstachavos paulinams patvirtinimo. Pijorų ir jėzuitų konflikte palaikoma pastarųjų pusė ir siūloma išsaugoti ir seimo konstitucijomis patvirtinti jėzuitams skirtas fundacijas⁵⁵⁸. 1729 m. seimelio instrukcijoje kalbama apie Polocko vaiskio Jurgio Zabielskio ir jo žmonos Annos Zabielskos fundacijų, skirtų Polocko vaivadijos dominikonams, jau mirusio Trakų vaiskio Vladislovo Kosilės ir jo žmonos Kristinos Giblovnos valdų, užrašytų Gardino pavieta įsikūrusiems dominikonams, patvirtinimą seimų konstitucijomis. Taip pat seimelyje buvo apgailestaujama, kad iki šiol fundacijų klausimas Respublikoje yra neišspręstas ir neatsispindi seimų konstitucijose. Todėl netgi tame pačiame seimelyje pasiuntiniai įgaliojami seime reikalauti, kad būtų uždrausta dvasininkams įsigyti bajorų dvarų, o jau įsigytų teisėtumą iš naujo apsvarstyti LDK vyriausiasis tribunolas⁵⁵⁹. Taigi lieka nesuprantama, kokiai pozicijai seimuose turėjo atstovauti seimelio pasiuntiniai. 1738 m. priešseiminiame seimelyje buvo reikalaujama patvirtinti fundacijas Vilniaus, Panevėžio pijorų mokykloms, taip pat Vilniaus misionieriams, Kauno basiesiems karmelitams, Vilniaus benediktinėms⁵⁶⁰. 1746 m. rugpjūtį seimelyje buvo prašoma patvirtinti fundacijas Vilniaus misionierių bažnyčiai bei namui ir LDK rūmų vėliavininko Puzino fundacijas Vilniaus basiosioms karmelitėms ir benediktinėms⁵⁶¹. Tokių reikalavimų Vilniaus mieste būta ir daugiau⁵⁶².

Dažnai Vilniaus priešseiminio seimelio instrukcijose, be reikalavimų patvirtinti fundacijas, pasitaikydavo ir kitų paragrafų, ginančių Katalikų bažnyčios interesus. Antai 1748 m. instrukcijoje pasiuntiniai įgaliojami reikalauti, kad būtų nagrinėjamos bylos, susijusios su Piltenės vyskupijai priklausančiomis valdomis. Atkreipiamas dėmesys į bajorijos padarytus nuostolius Vilniaus

⁵⁵⁷ 1718 VIII 22 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AZ, 3055, l. 190v. (§ 34–37).

⁵⁵⁸ 1724 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. VIII, p. 360, 366–361 (§ 24, 26, 60).

⁵⁵⁹ 1729 VII 15 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. VIII, p. 374, 379 (§ 4, 30).

⁵⁶⁰ 1738 IX 1 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. VIII, p. 383 (§ 8).

⁵⁶¹ 1746 VIII Vilniaus seimelio instrukcija, *LVA*, f. 21, ap. 1, b. 101, l. 735v.–736.

⁵⁶² Jurgaitis R. Vilniaus miesto problemos..., p. 29.

dominikonams ir pranciškonams. Nurodoma Vilniaus reguliariesiems karmelitams leisti įsigyti valdų už 300 tūkst. lenkiškų auksinų. Taip pat instrukcijoje buvo reikalaujama ateinančiame seime konstitucijomis patvirtinti benediktinėms, pijorams ir ypač Vilniaus kolegijai skirtas Antano ir Rachelės Sapiegų, Juzefovičių, Vilniaus kanauninko Bialozoro, Upytės žemės teismo raštininko Dambskio (Dąbskiego) ir daugelio kitų fundacijas. Dar buvo reikalaujama sulyginti Vilniaus ir Krokuvos akademijų teises ir atnaujinti 1736 m. seimo konstituciją⁵⁶³. Nereikėtų užmiršti, jog šio priešseiminio seimelio direktoriumi buvo išrinktas dvasininkijos atstovas Vilniaus koadjutorius J. Sapiega, tad ir svarstomų problemų, susijusių su Katalikų bažnyčia, gerokai padaugėjo. Antai 1752 m. instrukcijoje reikalaujama patvirtinti Vilniaus vizitietėms, beje, turinčioms valdų Vilniaus ir Minsko vaivadijose, skirtas fundacijas ir atnaujinti 1717 m. seimo konstituciją. Taip pat įrašytas reikalavimas sulyginti Krokuvos ir Vilniaus akademijų teises, o pasiuntiniai įgaliojami ta linkme aktyviai veikti (*Polecamy pilno activitati*). Be to, primenamas Kuršo vyskupijos valdų klausimas. Taiigi galima pastebėti, jog 1752 m. ir 1748 m. instrukcijos turi nemaža bendrų bruožų⁵⁶⁴.

Buvo aptariamai ir gana specifiniai, labiau Katalikų bažnyčiai nei bajorijai aktualūs klausimai. Antai 1729 m. Vilniaus seimelyje susirūpinta iki tol vakuojančiu Vilniaus vyskupo postu. Pateikusi palankias charakteristikas, bajorija į jį rekomendavo paskirti Smolensko vyskupą Gosievskį arba Žemaitijos vyskupą Horainą (pastarasis buvo apibūdintas tik geriausiai: *homo percipit opus, hominem virtus, virtutem constancia*). Kitų tinkamų kandidatų Vilniaus pavieto bajorija nesurado⁵⁶⁵. Tačiau nė vienas iš pasiūlytųjų į šį postą nepateko⁵⁶⁶. 1733 m. seimelyje išreikštas pageidavimas, kad būtų kanonizuoti LDK reguliarusis kanauninkas Mykolas Giedraitis (tam, pasak Vilniaus pavieto bajorijos, turį karštai pritarti visi Respublikos luomai) ir palaimintasis jėzuitas Andžiejus Boboli⁵⁶⁷. 1738 m. priešseiminis seimelis pasiuntiniams pavedė iš valdovo pareikalauti, kad šis prašytų popiežiaus Krokuvos vyskupui J. A. Lipskiui suteikti kardinolo titulą⁵⁶⁸. O 1764 m. priešseiminiame seimelyje buvo reikalaujama Vilniaus vyskupijai suteikti arkivyskupijos statusą ir prie jos prijungti Žemaitijos, Livonijos, Smolensko diecezijas, taip pat nustatyti Vilniaus kapitulos valdų Mozyriaus paviete ribas pagal 1631 m. seimo konstituciją⁵⁶⁹.

XVIII a. Respublikos viešajame gyvenime svarbus buvo Rusijos faktorius. 1735 m. priešseiminiame seimelyje bajorija piktinosi Rusijos karininkų įsakymais deginti bažnyčias. Ukmergės paviete pulkininko Roppo įsakymu buvo sudeginta Pagirių bažnyčia ir klebonija, prieš tai išnešus visus bažnytinius reikmenis. Seimelyje sureaguota ir į tarptautinio atgarsio sulaukusį

⁵⁶³ 1748 VIII 19 Vilniaus seimelio instrukcija, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 103, l. 952–952v., 954 (§ 6, 13, 14, 16, 20, 23).

⁵⁶⁴ 1752 VIII 21 Vilniaus seimelio instrukcija, AGAD, AR, dz. II, ks. 46, p. 584–585.

⁵⁶⁵ 1729 VII 15 Vilniaus seimelio instrukcija, ABAK, t. VIII, p. 375, 376 (§ 7, 12).

⁵⁶⁶ 1730 m. Vilniaus vyskupu tapo Mykolas Jonas Zenkovičius, žr.: Przyłgowski W. *Żywoty biskupów wileńskich*, Petersburg, 1860, t. 3, s. 135–136.

⁵⁶⁷ 1733 VI 18 Vilniaus seimelio instrukcija, ABAK, t. XIII, p. 157.

⁵⁶⁸ 1738 IX 1 Vilniaus seimelio instrukcija, ABAK, t. VIII, p. 382 (§ 3).

⁵⁶⁹ 1764 II 19 Vilniaus seimelio instrukcija, ABAK, t. XIII, p. 230–231 (§ 34, 46).

1734 m. Vilniaus nusiaubimą buvo apgailestaujama dėl Vilniaus katedros apiplėšimo⁵⁷⁰. Šiuos nusiskundimus seimelio pasiuntiniai turėjo išdėstyti pacifikaciniame seime⁵⁷¹.

Seimelių instrukcijose atsirasdavo ir tokių reikalavimų, kurie buvo nukreipti prieš Katalikų bažnyčią bei dvasininkiją. 1729 m. seimelyje buvo siekiama konsistorijoms uždrausti teisti ir nagrinėti įvairius klausimus savo teismuose, nes taip esą pažeidžiamos bajorijos teisės ir nesilaikoma seimo nutarimų⁵⁷². O 1733 m. seimelyje buvo reikalaujama, kad suspendavus šventimus būtų atimamos beneficijos ir perduodamos valdyti už nuopelnus (*bene meritis*)⁵⁷³.

XVIII a. pirmojoje pusėje svarbus buvo ir disidentų klausimas. Į 1724 m. Vilniaus seimelį susirinkusią bajoriją papiktino žinia apie Župranuose atstatytą disidentų bažnyčią. Tad buvo siekiama visoje LDK uždrausti statyti tokias naujas bažnyčias bei restauruoti senas. Taip pat buvo reikalaujama nubausti Torūnės disidentus, sudeginusius katalikiškus paveikslus – seimelio pasiuntiniai to turėjo siekti net seimo nutraukimo kaina⁵⁷⁴. Suprantama tokia į Vilniaus seimelį susirinkusios bajorijos reakcija, nes Torunės įvykiai, įgavę tarptautinį atgarsį, ypač radikaliai nuteikė katalikiškos bajorijos dalį. 1729 m. priešseiminį seimelį pasiekė gandas, kad Rusios metropolitas Šeptickis, garsus savo dorybėmis ir kilnumu, nori patekti į senatą. Vilniaus pavieto bajorija sutiko šį dvasininką įsileisti į senatą tik tuo atveju, jeigu jis pereis iš stačiatikių į katalikų tikėjimą⁵⁷⁵. 1735 m. priešseiminiame seimelyje buvo apgailestaujama dėl Rygoje uždarytos katalikiškos bažnyčios ir iš ten pašalinto kunigo. Pasiuntiniai seime turėjo reikalauti teisybės⁵⁷⁶. 1738 m. seimelyje bajorija pasipiktino Mogiliovo miestiečiais, kurie įsiveržę į Mogiliovo bažnyčią ir vienuolyną išnešė ir išniekino bažnytinius reikmenis kielikus, patenas. Seimelio dalyviai, siekdami pažaboti jų savivalę, įgaliojo pasiuntinius Respublikos luomų reikalauti nubausti kaltininkus. 1750 m. instrukcijoje reikalaujama remiantis 1717, 1733, 1736 m. seimo konstitucijomis neleisti disidentams valdyti seniūnijų ir karališkųjų ekonomijų⁵⁷⁷. Analogiškas, tik gal kiek abstraktesnis reikalavimas, nukreiptas prieš disidentus, fiksuojamas ir 1752 m. instrukcijoje⁵⁷⁸.

1780 m. instrukcijos jau pirmajame paragrafe įrašytas reikalavimas ginti Katalikų bažnyčios teises ir stengtis išsaugoti katalikybę. Be to, reikalaujama išsaugoti Vilniaus konviktui ir vargšų prieglaudoms skirtas Švykovskių, Kosakovskių, Bernatovičių, Savanievskių fondacijas, šį klausimą

⁵⁷⁰ Plačiau apie šiuos įvykius žr.: Sliesoriūnas F. Mūšis prie Vilniaus ir miesto nusiaubimas 1734 metais, *Lietuva ir jos kaimynai. Nuo normanų iki Napoleono*, Vilnius, 2001, p. 311–324.

⁵⁷¹ 1735 VIII 16 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. XIII, p. 186 (§ 31).

⁵⁷² 1729 VII 15 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. VIII, p. 374 (§ 5).

⁵⁷³ 1733 VI 18 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. XIII, p. 159.

⁵⁷⁴ 1724 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. VIII, p. 360–361, 370 (§ 25, 75).

⁵⁷⁵ 1729 VII 15 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. VIII, p. 375 (§ 7).

⁵⁷⁶ 1735 VIII 16 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. XIII, p. 184 (§ 23).

⁵⁷⁷ 1750 VI 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *BJ*, 6304 III, l. 31.

⁵⁷⁸ 1752 VIII 21 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, ks. 46, p. 582.

spęsti pavedant Edukacinei komisijai⁵⁷⁹. Nors 1776 m. instrukcijoje nemaža dėmesio skiriama Katalikų bažnyčios ekonominės galios apribojimams, tačiau paskutiniame paragrafe neužmirštama pabrėžti, kad pasiuntiniai turi rūpintis katalikybės išsaugojimu⁵⁸⁰. 1793 m. priešseiminiame Vilniaus seimelyje pasiuntiniai į Gardino seimą tai pat įgaliojami ginti Katalikų bažnyčios teises⁵⁸¹.

1788 m. priešseiminio seimelio instrukcijoje pasiuntiniai jau pirmajame paragrafe tradiciškai įgaliojami ginti Katalikų bažnyčios teises. Buvo akcentuojama, kad iš į vienuolynus stojančių moterų nebūtų imamas kraitis, o joms mirus jis būtų grąžinamas giminaičiams. Panašūs reikalavimai buvo keliami ir dvasininkų turtui, kuris jiems mirus turėjo atitekti giminaičiams arba jam turėjo būti taikoma kaduko teisė. Instrukcijoje aptariant švietimo problemas išreiškiamas siekis, kad svarbiausia LDK mokykla būtų išlaikoma valstybės ir kad būtų leidžiama prie vienuolynų steigti pradžios mokyklas. Be to, pastebima, kad neturtingos bajorijos vaikai negauna tinkamo išsilavinimo, todėl siūloma miesteliuose kurti mokyklas, o į Vilniaus konviktą priimti jaunuolius proporcingai iš visų LDK pavių pagal bajorijos ūkiniuose seimeliuose pateiktas rekomendacijas. Nurodoma, kad Edukacinė komisija turinti kontroliuoti švietimui skirtus pinigus. Be to, įrašytas reikalavimas Edukacinei komisijai pavesti ir prieglaudų priežiūrą⁵⁸². 1790 m. lapkričio 16 d. prasidėjus priešseiminiam seimeliui norėta jau pirmajame paragrafe įrašyti reikalavimą apie jėzuitų sugrąžinimą į LDK, tačiau kilus diskusijai antrąją seimelio dieną iš galutinio instrukcijos teksto šis paragrafas buvo išbrauktas⁵⁸³.

Kaip matome, Vilniaus seimelyje aptariamų religinių organizacijų veiklos problemų diapazonas buvo pakankamai platus, tačiau vyrauja su Katalikų bažnyčia susiję klausimai. Galima teigti, jog Vilniaus pavieto bajorija siekė pristabdyti Katalikų bažnyčios žemėvaldos, teisminės galios augimą, tačiau tais atvejais, kai šių dviejų privilegijuotų luomų interesai sutapdavo, bajorija dvasininkijos siekiams dažniausiai pritarė. Didesnė priimtų sprendimų dalis vis dėlto buvo palanki Katalikų bažnyčiai⁵⁸⁴. XVIII a. antrojoje pusėje padaugėjo reikalavimų, susijusių su švietimo sistemos ir Edukacinės komisijos veiklos problemomis.

Privatūs ir grupiniai prašymai. Asmeniniai ar tam tikrų visuomenės grupių prašymai (*petita* arba *desideria*) yra daugelio seimelių instrukcijų dalis. Verta pastebėti dar vieną su šia

⁵⁷⁹ 1780 VIII 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 137, l. 1184v.–1185 (§ 1, 3); 1780 VIII 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, 3136, l. 1, 3.

⁵⁸⁰ 1776 VII 16 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, 3116, p. 20 (§ 16).

⁵⁸¹ 1793 V 28 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 37, l. 1675; Šmigelskytė-Stukienė R. Politinis realizmas ir iliuzijos..., p. 77–78.

⁵⁸² 1788 VIII 20 Vilniaus seimelio instrukcija, *MAB RS*, f. 233, b. 125, l. 42–43, 44 (§ 1, 8, 9, 10, 22, 23).

⁵⁸³ Reliacija apie 1790 m. priešseiminį Vilniaus seimelį, *MAB RS*, f. 17, b. 59, l. 14v.–15. Šio seimelio peripetijas aptaria ir R. Butterwick, žr.: Butterwick R. Sprawa wskrzeszenia zakonu jezuckiego w dobie Sejmu Czteroletniego..., s. 103–104.

⁵⁸⁴ Galima teigti, jog Katalikų bažnyčios reikalai XVIII a. pirmosios pusės Vilniaus priešseiminiame seimelyje vidutiniškai sudarė 9–16 proc. visų svarstomų problemų. Plačiau žr.: Jurgaitis R. Katalikų bažnyčios problemos Vilniaus seimelyje (1696–1764), *LDK: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos studijos: Konstantinui Avižoniui – 90*, Vilnius, 2001, p. 82–87.

seimelių instrukcijų struktūrine dalimi susijusį aspektą – tie asmeniniai prašymai nebuvo inicijuojami valdovo universaluose, tad tiesiogiai atspindėjo bajorijos siekius. Vertėtų pastebėti ir tai, jog tiek asmeninių, tiek korporacinio pobūdžio prašymų tradicija buvo gaji ir Vakarų Europos parlamentinėje praktikoje, tačiau svarbiausia, kad tokie reikalavimai signalizavo ne tik apie egzistuojančias socialines problemas, bet ir tapdavo pretekstu atsirasti naujiems įstatymams⁵⁸⁵.

Pirmiausia tenka atkreipti dėmesį, kad toje istoriografijoje itin sureikšmintoje, nors fragmentiškai analizuotoje instrukcijų dalyje tyrinėtojai dažniausiai išvelgia tik perdėm asmeninių interesų išprovokuotus reikalavimus, kurie istoriografijoje turi gan ryškų neigiamą atspalvį. Tad didžiausią privatumo krūvį turinčioje seimelių instrukcijų dalyje pirmiausia atspindėjo didikų, lokalinio lygmens pareigūnų ir tik itin retais atvejais smulkiosios bajorijos prašymai. Turint galvoje parlamentinių institucijų funkcionavimą ir jų tarpusavio sąveiką, akivaizdu, kad asmeninių problemų iškėlimo seime buvo galima siekti vadovaujantis tik tokia seka: asmeninio prašymo pateikimas, jo įrašymas į ikiseiminio seimelio instrukciją, vadovaujantis šia instrukcija problemos, susijusios su konkrečiu asmeniu, iškėlimas seimo sesijose ir pan. Tik įtakingiausiems LDK didikams, ypač einantiems reikšmingas pareigas, teoriškai buvo galima nepaisyti šios sekos, bet, kaip rodo LDK seimelių veiklos praktika, net ir įtakingiausios giminės norėdamos išspręsti asmenines problemas dažniausiai jas iškeldavo pavietų seimeliuose ir tiek legaliomis, tiek užkulisinėmis priemonėmis siekdavo kiek įmanoma platesnio pritarimo ir palaikymo. Tad nors teoriškai kiekvienas bajoras galėjo tapti Respublikos valdovu, kiekvienas galėjo atvykti į elektinį seimą, tačiau itin komplikuota praktinė tokių siekių realizavimo galimybė pati savaime jau buvo užkoduota parlamentinėje sistemoje, nesvarbu, kokio ji būtų išsivystymo ar galimų transformacijų laipsnio. Analogiška situacija buvo kalbant ir apie asmeninius prašymus. Tad praktiškai Respublikos parlamentinėje praktikoje nebuvo numatyta, kaip į aukščiausią instituciją – Respublikos seimą galėtų tiesiogiai kreiptis pavieniai bajorai. Tai bajoras turėjo daryti per tarpininkus – seimelių pasiuntinius, o savo pageidavimus pirmiausia išdėstyti ikiseiminiuose seimeliuose.

Kita vertus, nors ir didžiausią privatumo krūvį turinčioje šioje instrukcijų dalyje galime stebėti skirtingų visuomenės sluoksnių prašymų įvairovę. Pirmiausia šioje dalyje itin dažnai pasitaiko su dvasininkijos luomo ar apskritai Katalikų bažnyčios problemomis susijusių prašymų, kiek rečiau miestiečių prašymų. Tad šioje seimelių instrukcijų dalyje dažniausiai keliami ir siūlomi seime aptarti ne su bajorijos luomo reikalais susiję klausimai. Tenka pastebėti, jog tokius

---

⁵⁸⁵ Anglijos parlamente 1731 m. mažiausiai 15 iš apačios pateiktų prašymų turėjo įtakos dekretams ir ediktams atsirasti. Beje, Anglijos parlamentinė praktika rodo, kad daugelis tokių prašymų ne tik buvo vadinami analogiškai (*desideria* ar *petita*), bet tapdavo ir įstatymais be rimtesnių redakcinių pataisymų. Beje, šios tendencijos įstatymų leidybos procese pastebimos net absoliutizmo bastione Prancūzijoje. Plačiau žr.: Kūmin B., Wügler A. *Petitions, Gravamina and the early modern state: local influence on central legislation in England and Germany* (Hesse), *Parlaments, estates and representation*, 1997, vol. 17, p. 49–50.

„nebajoriškus“ klausimus iškeldavo ne pavieniai asmenys, o tam tikros grupės ar jų atstovai. Tokie prašymai kartu įgaudavo viešąją krūvį, nes geriausiai atspindėjo luominės visuomenės poliarizaciją ir skirtingus jos interesus.

Reikėtų atkreipti dėmesį į svarbiausias tendencijas. Viena iš naujovių – tai atskiros dalies, skirtos asmeniniams prašymams, neišskyrimas. XVII a. seimelių instrukcijose asmeniniai prašymai (*petita*) išskiriami atskira struktūriniu dalimi, t. y. atribojami nuo kitų, vadinkime, bendrųjų seimelių problemų aptarimo, o XVIII a. tokie pavienių asmenų ar tam tikrų grupių prašymai virsta integralia seimelių instrukcijų dalimi. Mums žinomos XVIII a. Vilniaus seimelio ir visos LDK seimelių instrukcijos jau struktūriškai nėra skaidomos ir tampa vientisu dokumentu.

Tačiau išlieka ir tam tikri senosios tradicijos relikvai. Pirmiausia ir toliau *petita* surašoma dažniausiai pačioje instrukcijos pabaigoje arba bendrai vertinant antrojoje instrukcijos dalyje. Antra, instrukcijose kai kada egzistuoja gan akivaizdūs prieštaravimai tarp pirmosios ir antrosios dalių. Trečia, ne visada seimelių posėdžiams vadovavę asmenys linkę prisiimti atsakomybę už baigiamojame instrukcijų dalyje (*petita*) išdėstytus teiginius. Antai 1729 m. Vilniaus priešseiminio seimelio instrukcijoje, pirmojoje jos dalyje (§ 4), įrašytas reikalavimas ir įgaliojimas pasiuntiniams Respublikos seime kelti klausimą dėl uždraudimo dvasininkijai įsigyti bajorų dvarų, o jau įsigytų teisėtumą iš naujo apsvarstyti LDK vyriausiajame tribunole. Tuo tarpu antrojoje instrukcijos dalyje reikalaujama patvirtinti keletą Katalikų bažnyčiai skirtų fundacijų ir apgailestaujama (§ 30), kad iki šiol fundacijų klausimas Respublikoje neišspręstas ir neatsispindi seimų konstitucijose.

Šie pavyzdžiai atskleidžia ne tik redakcinio pobūdžio spragas ar itin menkus sugebėjimus sujungti atskirus paragrafus ir padaryti vientisą dokumentą. Dar H. Olszewskis, remdamasis daugiausia Lenkijos seimelių instrukcijų pavyzdžiais, pastebėjo, kad didelio noro redaguoti instrukcijas nebuvo, pirmiausia dėl jų nesisteminės konstrukcijos⁵⁸⁶. Tačiau greičiausiai tokios sintezės seimelių posėdžiuose net nebuvo siekiama, t. y. bendroji seimelio pozicija, paprastai išdėstoma pirmojoje instrukcijos dalyje, ir asmeniniai prašymai, išdėstomi antrojoje dalyje, nors kai kada kardinaliai kirsdavosi, tačiau paprasčiausiai reiškė skirtingus lygmenis arba skirtingas sferas.

Ypač dažnai asmeninio pobūdžio reikalavimai Vilniaus seimelio instrukcijose buvo įrašomi XVIII a. pirmojoje pusėje, gan platus buvo ir keliamų problemų spektras. 1724 m. instrukcijoje primenama, kad Mozyriaus vėliavininkas Pżezdziecki (Przezdziecki) iki šiol iš Lenkijos išdo negavo 2000 timpų atlygio, nes jį pasisavino švedai, todėl Vilniaus seimelio pasiuntiniai turėjo reikalauti pakartotinės asignacijos iš Lenkijos išdo. Taip pat į instrukciją įrašytas reikalavimas, kad pasiuntiniai rūpintųsi visuotiniu interesu Vilniaus vaivadijos arklidininko Vincento Mosiewičiaus (Mosiewicz) ir Ašmenos pakamario Marcijono Źemlos (Źemła) byloje, kuri pateko į seimo teismą.

⁵⁸⁶ Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763...*, s. 122.

Be to, pavedama rūpintis Bobrikovskio mūrnamio, taip pat priklausančio Mosievičiui, atleidimu nuo deputatų apsisistojimo. Iš šių įgaliojimų pasiuntiniams galima susidaryti įspūdį, jog turėjo būti ginami V. Mosievičiaus interesai, nors tai tiesiogiai ir neįvardijama. Pasiuntiniai turėjo kelti klausimą dėl sienos su Lenkija Bobruisko seniūno Sapiegos valdose tikslesnio nustatymo. Instrukcijoje nurodoma pasiuntiniams rūpintis, kad 1717 m. seimo konstitucija, susijusi su Livonijos vaiskio Platerio interesais, o vėliau Parnavos pakamario Tomo Boldziakievičiaus (Bołdziakiewiczza) interesais, būtų atnaujinta. Taip pat įrašytas paragrafas, kuriame reikalaujama, kad Linovo seniūnija būtų sugrąžinta Minsko vaivadienei, kad LDK išdo tribunolo priteista suma Strienskiams (Stryeńskim) iš rūmų išdo būtų išmokėta ir dar jiems būtų sugrąžintas Kamionkos palivarkas. Panašiai turėjo būti ginami ir Vilkijos seniūno Grotuso (Grotuza) interesai. Turėjo būti reikalaujama patvirtinti senąsias privilegijas Minsko kašteliono Vychovskio (Wyhowskiego) valdai – vadinamajam Senajam Dvarui, atskirtam nuo Volpos seniūnijos, bei patvirtinti konstitucijomis Smolensko ir Starodubo egzulantams skirtas valdas⁵⁸⁷.

1729 m. instrukcijoje įrašyti šie reikalavimai: įvertinus Vilniaus vaivadijos pakamario ir Inturkės seniūno Mykolo Tyzenhauzo aktyvų dalyvavimą seimuose, kompensuoti jo tėvui Rusijos kariuomenės padarytus nuostolius – 30 000 talerių; iš LDK išdo išmokėti 1717 m. konstitucija patvirtintą skolą Livonijos vaikiui Jonui Plateriui (Platerowi), kuris savo lėšomis padengė šešių savaičių delegacijos pas Rusijos carą kelionės išlaidas; įvertinti Vilniaus vaivadijos kardininko Tovianskio (Towiańskiego) nuopelnus⁵⁸⁸.

1733 m. instrukcijoje pasiuntiniai įgaliojami rūpintis: kad dar 1729 m. LDK didžiajam etmonui ir Vilniaus vaivada Liudvikui Pociejuui privilegija patvirtintas Petriškės (Petriszcze) dvaras, vėliau atitekęs Vielūnės stalininkui Domininkui Savanievskiui (Sawaniewski), vėl konstitucijomis būtų patvirtintas senajam šeimininkui; kad būtų patvirtinta LDK stovyklininkui Ignotui Oginskiui suteikta teisė valdyti Bresto ekonomiką būtų patvirtinta; kad Gegrėnų valda su Vilniaus kaimu Žemaičių kunigaikštystėje būtų patvirtinta Vilniaus pavaivadžiui ir petihorų pulko poručikui Jonui Horainui⁵⁸⁹.

1735 m. instrukcijoje įrašytas reikalavimas, kad Smolensko žemės teismo teisėjui Ignotui Franckevičiui (Frąckiewicz) būtų kompensuoti kariuomenės padaryti nuostoliai. Be to, rekomenduojama pasiuntiniams iškelti klausimą dėl nuostolių, siekiančių keliasdešimt tūkstančių, atlyginimo Ovručo stalininkui Vladislovui Stanislovui Potvinskiui (Potwiński), išrinktam į Augusto III karūnacinį seimą nuo Krokuvos vaivadijos, o instrukcijoje vadinamam „mūsų broliu“ (*brat nasz z woiewodztwa naszego*). Taip pat atlyginti 400 talerių nuostolius, padarytus Rusijos karinių

⁵⁸⁷ 1724 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. VIII, p. 362, 364–365, 368 (§ 37, 38, 44, 45, 55, 56, 66).

⁵⁸⁸ 1729 VII 15 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. VIII, p. 377–378 (§ 18, 23, 26).

⁵⁸⁹ 1733 VII 17 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. XIII, p. 158–159.

pajėgų, sumušus pilies karius, siūloma Jokūbui Volkui, Vilniaus įgulos rotmistruvi, 30 000 talerių nuostolius – Kazimierui Dombrowskiui (Dombrowski), o Antanui Kolendai (Kolenda) – 200 talerių nuostolius, padarytus jo valdoje Kamence⁵⁹⁰.

1738 m. instrukcijoje reikalaujama, kad būtų išmokėta LDK artilerijos generolui Motiejui Gosievskiui (Gosiewskiego) 1690 m. seimo konstitucija patvirtinta 57 308 auksinų suma ir išmokėti pinigai LDK generaliniam paštininkui Ludvikui Šreteriui, niekaip negalinčiam atgauti pagal 1673 m. tarifus LDK paštui skirtų pinigų. Prašoma Livonijos taurininko Pranciškaus Jotkos (Jotki) Škavnos valdai ir Lydos raikytojo Jurgio Antano Jotkos Livonijoje esančiai Fernenkovščyznos valdai, iki šiol valdomoms leno teise, suteikti žemės teisę. Taip pat prašoma, kad Maskvoje dvejus metus rezidavusio ir ten mirusio Trakų žemės teismo teisėjo Jono Bokiejaus (Bokiey) pinigai – senato paskirta 3000 talerių asignacija, kuri iki šiol liko nepaimta, iš LDK išdo būtų išmokėta Kauno pavieto stalininkui Dubisciai⁵⁹¹. 1776 m. instrukcijoje reikalaujama atsižvelgti į Vilniaus vaivados Karolio Stanislovo Radvilos ir Rečicos seniūno Albrechto Radvilos nuopelnus ir atlyginti patirtus nuostolius dėl prarastų valdų. Satisfakcijos reikalaujama ir valdas praradusiam Igotui Bogušui⁵⁹².

Itin dažnai instrukcijose buvo keliami reikalavimai atleisti įvairius mūrnamius nuo LDK vyriausiojo, LDK dvasinio ir LDK išdo tribunolų deputatų apsisistojimo prievolės. Antai 1750, 1752 m. instrukcijose nurodoma ne tik nuo deputatų, komisarų apsisistojimo, bet ir nuo miestietiškių prievolių atleisti Vilniaus pakamario Jono Antano Horaino rūmus prie Vilniaus vartų ir Lukiškėse, Vilniaus pateisėjo Jono Ignoto Monkevičiaus mūrnamį, Vilniaus pilies teismo teisėjo Felicijono Zmijovskio mūrnamį, esantį Arklių skersgatvyje, taip pat Vilniaus vaivadijos arklidininko ir pilies teismo raštininko Mykolo Antano Horaino, Mozyriaus vaiskio ir Vilniaus žemės teismo regento Mykolo Jelensko ir kitų pareigūnų mūrnamius⁵⁹³. Analogiškų reikalavimų gausu ir 1724, 1729, 1735, 1738, 1764 m. Vilniaus seimelio instrukcijose⁵⁹⁴.

1752 m. instrukcijoje įrašytas reikalavimas kelti klausimą dėl Mikalojaus Kosciuškos paveldimų valdų, kurios buvo padalytos ir kurių dalis pateko į Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystės sudėtį. Su šiuo klausimu tiesiogiai siejosi ir kitas instrukcijoje įrašytas reikalavimas (nors ir nepriklausęs privačių reikalavimų grupei), kad Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystėje bylos dėl paveldimų valdų būtų nagrinėjamos Rygos teisme⁵⁹⁵. Žagarės valdytojo M. Kosciuškos ir Kuršo kunigaikščio konfliktas, prasidėjęs dar 1742 m. ir įgavęs pakankamai radikalų pobūdį, 1751 m.

⁵⁹⁰ 1735 VIII 16 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. XIII, p. 185–187 (§ 26, 29, 35).

⁵⁹¹ 1738 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. VIII, p. 384–386.

⁵⁹² 1776 VII 16 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, 3116, p. 7–8, 10–11 (§ 5, 7).

⁵⁹³ 1750 VI 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *BJ*, 6304 III, l. 34; 1752 VIII 21 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, ks. 46, p. 583.

⁵⁹⁴ Plačiau apie tai žr.: Jurgaitis R. Vilniaus miesto problemos..., p. 28.

⁵⁹⁵ 1752 VIII 21 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, ks. 46, p. 585.

pasiekė apogėjų; šiai problemai išspręsti sudaryta speciali komisija pripažino M. Kosciuškos veiksmus neteisėtais. Šis konfliktas iš esmės kilo dėl visiškai skirtingo LDK ir Kuršo kunigaikštystės sienos traktavimo. Į Vilniaus seimelį susirinkusios bajorijos pozicija rodė, jog tarpininkauti šiame konflikte nesirengiama. Galiausiai 1756 m. Žagarės dvaras, kaip kompensacija už padarytus nuostolius, buvo atiduotas tiesioginei Kuršo kunigaikščio dispozicijai⁵⁹⁶.

Įdomu tai, kad instrukcijose neretai buvo ginami ne pavienių asmenų, bet visos giminės interesai. Antai 1752 m. instrukcijoje reikalaujama įvertinti Sapiegų giminės nuopelnus, ypač išskiriami Mstislavlio vaivada Ignotas Sapiega ir LDK dvaro išdininkas Aleksandras Sapiega. Be to, prašoma įvertinti Tyzenhauzų giminės nuopelnus ir atnaujinti dar 1667 m. balandžio 16 d. Jono Kazimiero suteiktą privilegiją Kupiškio seniūnijai bei tai patvirtinti seimo konstitucija⁵⁹⁷.

Dar viena per aptariamąjį laikotarpį išryškėjusi tendencija – tai kiekybiniai instrukcijų pokyčiai. XVIII a. antrojoje pusėje ir ypač pabaigoje Vilniaus seimelio instrukcijose akivaizdžiai sumažėja asmeninių prašymų, o kai kuriose instrukcijose jų apskritai nebelieka⁵⁹⁸. Antai 1788 m. priešseiminio seimelio instrukcijoje prie asmeninių prašymų su tam tikra išlyga galėtume priskirti tik paskutinį paragrafą, kuriame prašoma atsižvelgti į Oskierkos (Oskierki) ir Samiščovos (Samiszczowey) skundus tikrinant LDK išdo komisijos darbą⁵⁹⁹, o 1790 m. instrukcijoje – priešpaskutiniame paragrafe užfiksuotą reikalavimą padidinti Trakų vaivadienės Oginskienės Vilniuje prie Subačiaus vartų įkurtos Jėzaus prieglaudos pajamas, atiduodant prieglaudai už LDK piliečiams teikiamus ordinus gautą pelną⁶⁰⁰. Panašiai skamba ir 1780 m. instrukcijoje įrašytas reikalavimas Vilniaus akademijos filosofijos ir medicinos daktarui bajorui Mykolui Klosui (Klotz) suteikti indigenatą⁶⁰¹. Beje, kai kada seimuose asmeniniai prašymai dėl laiko stokos nebūdavo svarstomi, jie būdavo atidedami⁶⁰². Svarbios ir šių pokyčių priežastys, kurios pirmiausia galėtų būti siejamos su XVIII a. antrosios pusės reformomis ir Apšvietos idėjų sklaida. Bene išraiškiausia tokių pokyčių iliustracija galėtų būti 1790 m. lapkričio 16–17 d. vykusio Vilniaus priešseiminio seimelio eiga ir jo instrukcijos priėmimo peripetijos. Kaip žinia, 1790 m. lapkričio 16 d. surašytoje ir visais balsais pasiuntiniais išrinktiems Vilniaus vaivadijos vėliavininkui Antanui Tyzenhauzui ir Vilniaus žemės teismo teisėjui Taduui Korsakui įteiktoje instrukcijoje asmeninių prašymų praktiškai

⁵⁹⁶ Plačiau apie 1742–1756 m. M. Kosciuškos konfliktą su Kuršo kunigaikščiu žr.: Jakovļeva M. Вопрос о границах в отношениях герцогства Курляндия и Великого Княжества Литовского в XVI–XVIII вв., *Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas*, Vilnius, 2004, p. 105.

⁵⁹⁷ 1752 VIII 21 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, ks. 46, p. 579.

⁵⁹⁸ 1793 V 28 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVA*, f. 20, ap. 1, b. 37, l. 1675–1678.

⁵⁹⁹ 1788 VIII 20 Vilniaus seimelio instrukcija, *MAB RS*, f. 233, b. 125, l. 44v. (§ 30).

⁶⁰⁰ 1790 XI 17 Vilniaus seimelio instrukcija, *MAB RS*, f. 233, b. 126, l. 228 (§ 37).

⁶⁰¹ 1780 VIII 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVA*, f. 21, ap. 1, b. 137, l. 1187 (§ 19); 1780 VIII 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, 3136, p. 6.

⁶⁰² 1764 m. Varšuvos karūnaciniam seime buvo priimtas specialus recesas, kuriuo buvo atidedamas asmeninių prašymų svarstymas iki kito seimo, plg.: Recess do drugiego Seymu desideriorum Woiewodztw, Ziem y Powiatow, *VL*, t. VII, s. 168.

nėra, nors iš šių seimelio sesijų aprašančios reliacijos aiškėja, jog tokių bandymų būta. Tiesa, instrukcijoje esama pavienių paragrafų, susijusių su miestais, tačiau juos, matyt, reikėtų vertinti ne kaip *petita*, bet kaip bajorijos pozicijos dėl miestiečių teisių problemos išdėstymą.

3.4.3. Administracinių ir reprezentacinių funkcijų koreliacija. Siekdami atsekti administracinių ir reprezentacinių, kitaip tariant, bajoriškosios savivaldos ir parlamentarizmo, funkcijų koreliacijos ribas Vilniaus seimelio veikloje, pirmiausia turėtume grįžti prie klasifikacijos schemos aptarimo ir kiek aiškesnių analizės ribų apibrėžimo. Jau minėjome, kad šiame tyrime pasirinkome J. Gierowskio partikuliarinių (LDK atveju pavietų) seimelių klasifikacijos sistemą, pagal kurią šis tyrinėtojas išskyrė du segmentus – su vietos savivalda ir su bendravalstybiniu gyvenimu susijusius seimelius. Šia klasifikacijos schema, nors visiškai to nesiekė, J. Gierowskis bene geriausiai išskyrė savivaldos ir parlamentarizmo raiškos erdves seimelių veikloje. Negana to, jis kiekvienai iš išskirtųjų sričių priskyrė tam tikras seimelių rūšis. Pasak J. Gierowskio, su savivalda glaudžiausiai buvo susiję elekciniai ir ūkiniai seimeliai, o su bendravalstybiniu gyvenimu, arba parlamentarizmu – visi ikiseiminiai (priešseiminis, prieškonvokacinis, priešelekcinis) ir reliaciniai seimeliai⁶⁰³. Pritardami šiai J. Gierowskio schemai drįstame teigti, jog tai – viena iš pagrįsčiausių seimelių klasifikacijos schemų, palengvinančių tolesnę savivaldos ir parlamentarizmo koreliacinę analizę.

Kita vertus, pirmąkart istoriografijoje atlikdami eksperimentinę analizę pasitelkėme socialiniuose moksluose plačiai naudojamus vertikaliosios ir horizontaliosios valdžių sklaidos modelius⁶⁰⁴. Nors kiek problemiška, tačiau vietinių institucijų veiklos atveju vertikaliosios valdžios sklaida tapatinama su parlamentarizmo apraiškomis, o horizontaliosios valdžios sklaida sietina su savivaldos matmeniu. Šis sutapatinimas dera ir puikiai atspindi XVIII a. LDK seimelių veiklos specifiką.

Nors pastarojo meto istoriografijoje pabrėžta tiek ikiseiminių⁶⁰⁵, tiek tribunolinių⁶⁰⁶ seimelių reikšmė, tačiau savivaldos ir parlamentarizmo koreliacinės analizės kontekste tribunoliniai seimeliai atrodo kiek komplikuoti. Svarbu ir tai, kad tribunolinių seimelių priskyrimas vienam ar kitam blokui gali nulemti galutinius tyrimo rezultatus. Viena vertus, tribunoliniuose seimeliuose buvo renkami deputatai į LDK vyriausiąjį tribunolą tarsi seimelio reprezentantai svarbiausioje

---

⁶⁰³ Gierowski J. A. *Sejmik Generalny Księstwa Mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław, 1948, s. 28–29.

⁶⁰⁴ Pollitt Ch., Bouckaert G. *Viešojo valdymo reforma: lyginamoji analizė*, [Vilnius], 2003, p. 58–59.

⁶⁰⁵ Michalski J. Les diétines Polonaises au XVIIIe siècle, *Acta Poloniae Historica*, Warszawa, 1965, t. XII, s. 88, 99; Łaszewski R. Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanisławowskiej problemy organizacji i porządku obrad, *Acta universitatis Nicolai Copernici, Prawo, t. XV, Nauki humanistyczno-społeczne*, zes. 83, 1977, s. 101; Łaszewski R. Pozycja sejmików przedsejmowych w systemie politycznym Polski stanisławowskiej, *Ustrój i prawo w przeszłości dalszej i bliższej*, Kraków, 2001, s. 139–144.

⁶⁰⁶ Wierzchowiecka I. Funkcje Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1581–1792, *Studium Vilnense (Prace V Międzynarodowej Konferencji „Nauka a jakość życia“)*, 1998, vol. 8, Nr. 1, s. 167; Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 170–177, 208–209.

LDK valstybinėje institucijoje. Šiame kontekste tribunolinių seimelių veikloje galime įžvelgti ir parlamentarizmo apraiškas. Prie to prisideda ir XVIII a. pirmojoje pusėje pastebimos LDK vyriausiojo tribunolo parlamentarizacijos tendencijos. Kita vertus, tribunoliniuose seimeliuose išrinktiems deputatams nebuvo sukurtas atsiskaitomumo mechanizmas, nors deputatų statusas ir veiklos pobūdis nukreipia į aiškiai administracinio pobūdžio funkcijas. Tad LDK vyriausiojo tribunolo deputatų rinkimai labiau panašėjo į eilinių teisėjų rinkimus, kurie dažniausiai vykdavo elekcinuose seimeliuose. Dar vienas svarbus faktorius, matyt, daugiausiai pasakantis apie tribunolinių seimelių pobūdį – jų veiklos aplinkybės ir sąveika su kitų rūšių seimeliais. Vilniaus seimelio veikloje stebime, jog prie tribunolinių seimelių dažniausiai šliedavosi elekciniai ir ūkiniai seimeliai. Ikiseiminių seimelių atveju matome tik vieną atvejį, kai kartu su priešseiminiu seimeliu vyko ir ūkinis seimelis (1748). Prie ikiseiminių seimelių dažniau šliedavosi reliaciniai seimeliai. Šios aplinkybės liudija, kad tribunoliniams seimeliams priskirtinos kur kas labiau su savivalda susijusios administracinės funkcijos.

Taigi Vilniaus seimelio veikloje galėtume išskirti du svarbiausius blokus: su savivalda susijusių seimelių bloką (elekciniai, tribunoliniai, ūkiniai) ir su parlamentarizmu susijusių seimelių bloką (priešelekciniai, prieškonvokaciniai, prieškarūnaciniai, priešseiminiai, reliaciniai). Kad šių blokų išskyrimas nėra mechaninis, rodo jų viduje atsikartojančios jungtys. Antai su savivalda susijusiam bloke tiriamuoju laikotarpiu stebime šias seimelių jungtis: tribunolinis-elekcinis (2 atvejai), tribunolinis-ūkinis (21 atvejis), tribunolinis-ūkinis-elekcinis (4 atvejai). Su parlamentarizmu susijusiam bloke stebime kur kas mažiau seimelių jungčių: prieškonvokacinis-reliacinis (2 atvejai). Tad skirtingas funkcijas atliekančių seimelių veikloje jau iš anksto buvo užkoduotos savivaldai ir parlamentarizmui būdingos raiškos formos. Ši takoskyra skatino vidinių funkcinę paskirtį atitinkančių jungčių kiekviename bloke atsiradimą.

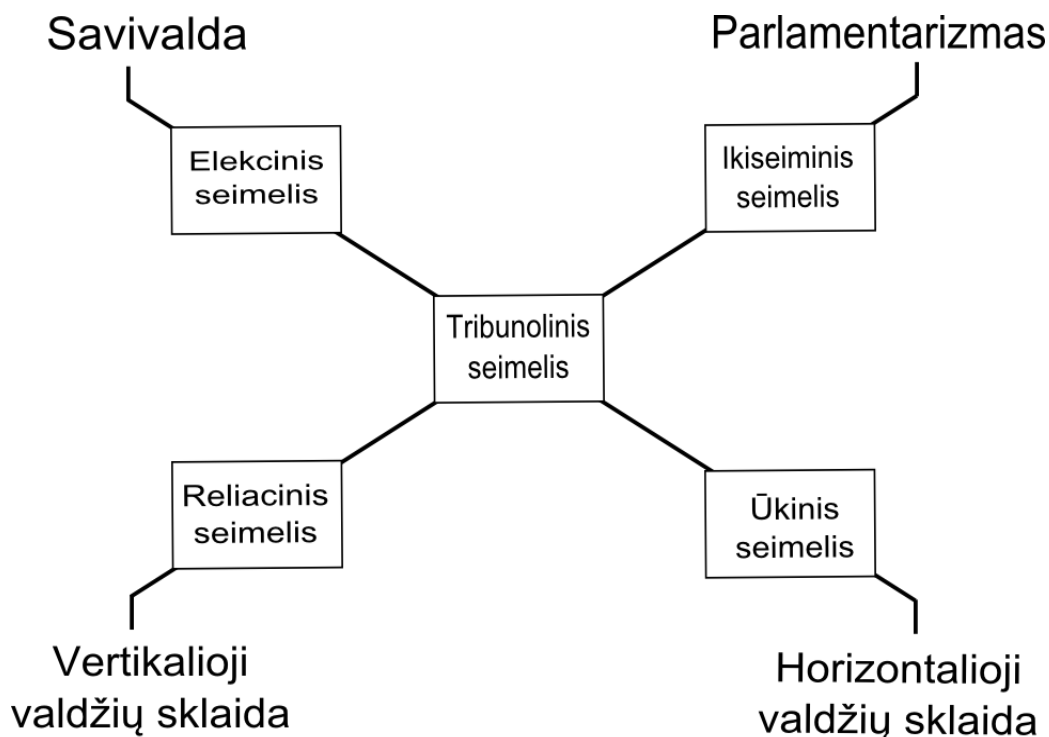
Grįžtant prie tribunolinių seimelių reikšmės reikėtų pabrėžti, jog jų svarbą nulėmė ne tik pastovus rinkimosi laikas, platus svarstomų klausimų spektras ir sąveika su stabiliausiai XVIII a. veikusia institucija – LDK vyriausioju tribunolu. Tribunoliniai seimeliai, akumuliuodami ir bajoriškajai savivaldai, ir parlamentarizmui būdingas apraiškas, atsidūrė horizontaliosios ir vertikaliosios valdžių sklaidos sankirtos taške (žr. 3.3 schemą). Šis savitas tribunolinių seimelių veiklos kodas, nors XVIII a. bajorijos ir nebuvo sąmoningai identifikuojamas, tačiau puikiai atskleidžia bajoriškosios savivaldos ir parlamentarizmo koreliacijos ribas.

Išskaidę seimelius pagal jų funkcijas matome, jog 1717–1763 m. laikotarpiu su savivalda susijusių seimelių buvo 55, arba 67 proc. (elekciniai – 3, tribunoliniai – 34, ūkiniai – 18), t. y. kiek daugiau nei su parlamentarizmu susijusių – jų buvo 26, arba 31,7 proc. (priešelekciniai – 1, priešseiminiai – 21, prieškarūnaciniai – 1, prieškonvokaciniai – 1, reliaciniai – 2). Analogiška situacija susiklostė ir antrajame periode – 1764–1795 metais. Tuo laikotarpiu su savivalda susijusių

seimelių buvo 39, arba 73,6 proc. (elekciniai – 7, tribunoliniai – 23, ūkiniai – 9), o su parlamentarizmu susijusių – 14, arba 26,4 proc. (priešelekciniai – 1, priešseiminiai – 10, prieškarūnaciniai – 1, prieškonvokaciniai – 1, reliaciniai – 1). Taigi analizė parodė, kad Vilniaus seimelio veikloje kur kas akivaizdesnė buvo bajoriškosios savivaldos raiška. Bajoriškosios savivaldos ir parlamentarizmo santykį būtų galima išreikšti santykiu 3:1. Bajoriškosios savivaldos tendencijų sustiprėjimo XVIII a. antrojoje pusėje priežasčių pirmiausia reikėtų ieškoti Respublikos seimo, kaip svarbiausios valstybinės institucijos, prestižo atgavime ir seimelių prerogatyvų susigrąžinime XVIII a. pirmojoje pusėje. Šie preliminarūs duomenys, nors iki šiol stokojama kitų LDK seimelių veiklos tyrimų, leidžia teigti, kad seimelių veikloje kur kas ryškesni buvo savivaldos pradai. Maža to, Respublikos seimo krizė ir seimelių parlamentarizacijos tendencijos XVIII a. pirmojoje pusėje toli gražu nepavertė seimelių visiškai parlamentine institucija.

3.3 schema

Horizontaliosios ir vertikaliosios valdžių sklaidos sankirta seimelių veikloje

3.5. Seimelio dalyviai ir jų statusas

3.5.1. Seimelių dalyvių identifikacijos problemos. LDK seimelių dalyviai iki XVIII a. paskutinio dešimtmečio specialiai nebuvo fiksuojami, tad jų skaičiaus nustatymas kelia nemažų problemų. Jokiuose įstatymuose nebuvo užsimenama apie kvorumą, todėl seimelio nutarimai

būdavo teisėti net ir atvykus mažiau dalyvių. Tik 1791 ir 1793 m. seimeliams specialiai skirtuose ir juos papildančiuose įstatymuose buvo įtvirtinta norma fiksuoti seimelių dalyvius, tam turėjo būti vedamos „žemionių knygos“. Nustatant seimelių dalyvių skaičių reikia atsižvelgti į šiuos svarbiausius kriterijus: 1) parašus po seimelių dokumentais ir 2) seimeliuose vykusių balsavimų rezultatus. Reikėtų pabrėžti tai, kad parašai po seimelių dokumentais leidžia identifikuoti konkrečius asmenis (bent jau įtakingiausius), o balsavimų rezultatai daug patikimesni nustatant bendrą dalyvių skaičių.

Neoficialiosios dokumentacijos ar naratyvinio pobūdžio šaltinių (korespondencija, memuaristika ir kt.) teikiama informacija šiuo atveju vaidina tik antraeilį vaidmenį. Tiesa, pasitaiko retų išimčių, pavyzdžiui, 1780 m. vasario 7–11 d. Žemaitijos tribunolinio-elekcinio seimelio dienoraštyje pažymėta, kad šio seimelio laudą pasirašė 1841 asmuo, o Gelgaudų grupuotės manifestą – 57 bajorai⁶⁰⁷. Be abejo, ši užuomina verta dėmesio, tačiau šiuos skaičius vertėtų patikrinti suradus minėtus dokumentus, nes ne kartą teko įsitikinti, jog skaičiai nesutampa.

Istoriografijoje egzistuojanti nuomonė, kad bendrą seimelių dalyvių skaičių galima nustatyti tik pagal jų parašus, neatspindi šio reiškinių sudėtingumo. Parašai išties buvo svarbus seimelių dokumentų komponentas. Pirmiausia teisiškai jie turėjo patvirtinti dokumento autentiškumą, be to, suteikti jam teisėtumą⁶⁰⁸. Pastaruoju tikslu buvo dedamas ir raudonos spalvos antspaudas⁶⁰⁹. Be to, seimelių dokumentų originalai rodo, kad XVI a. antrojoje pusėje – XVII a. pirmojoje pusėje dažnai vietoj parašų arba kartu su parašais buvo dedamas asmeninis antspaudas⁶¹⁰. Juos paprastai dėdavo tik įtakingiausi asmenys. Apskritai XVI a. antspaudas buvo daug svarbesnis nei parašas⁶¹¹, tačiau vėlesniais amžiais ši situacija kardinaliai pasikeitė. Parašų svarbą XVIII a. liudija ir tokie atvejai, kai patį dokumento tekstą sudarydavo tik keletas eilučių, o parašai užimdavo net kelis lapus⁶¹².

Bendrą parašų po seimelių dokumentais skaičių nustatyti kiek pasunkina aplinkybė, kad daugelis dokumentų žinomi tik iš kopijų. Pavietao pilies ar žemės teismo, taip pat LDK vyriausiojo tribunolo knygoje aktuodamas seimelio instrukciją ar laudą raštininkas, be jokios abejonės,

⁶⁰⁷ 1780 II 7–11 Žemaitijos tribunolinio-elekcinio seimelio dienoraštis, BCz, 721 IV, s. 921–922.

⁶⁰⁸ Płaza A. *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw Poznańskiego i Kaliskiego: ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa–Kraków, 1984, s. 104.

⁶⁰⁹ „U tego laudum podpisy przy pieczęci na czerwonym laku wyciśnione...“, žr.: 1764 II 6 Vilniaus seimelio lauda, ABAK, t. 13, p. 220; 1764 VII 23 Polocko seimelio instrukcija, *Rubon*, Wilno, 1847, t. VIII, s. 21.

⁶¹⁰ Po 1573 m. Vilniaus seimelio instrukcija yra 58 antspaudai ir tik 3 parašai, žr.: Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym...* s. 134–135. Po 1615 m. Ukmergės seimelio instrukcija padėta 37 antspaudai ir 30 parašų, žr.: 1615 I 3 Ukmergės seimelio instrukcija, *Российская Национальная библиотека в Санкт-Петербурге* (toliau – PHB), собрание автографов П. П. Дубровского (toliau – АД), авт. 133, л. 133v.–134.

⁶¹¹ Ragauskienė R. Keletas faktų apie spaudą XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoro gyvenime (pagal Lietuvos Metrikos medžiagą), *LDK: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos studijos. Konstantinui Avižoniui – 90*, Vilnius, 2001, p. 12.

⁶¹² 1700 VIII 12 Pinsko seimelio lauda, *Biblioteka PAN w Krakowie*, 6122, l. 3–6.

įrašydavo visą tekstą⁶¹³, tačiau ar buvo perrašomi visi parašai, lieka neaišku. Ko gero, daug kas priklausydavo nuo raštininko sąžiningumo, užimtumo ir pan. Pavyzdžiui, po viena 1594 m. Vilniaus seimelio instrukcija pažymima, kad buvo nemažai prikabinta antspaudų ir padėta parašų⁶¹⁴, tačiau neišvardijamas nė vienas dalyvis, nepaminimas net seimelio direktorius. Greičiausiai tai – dar nenusistovėjusios parlamentinės praktikos pavyzdys, tokių pavyzdžių XVIII a. pasitaiko rečiau⁶¹⁵. Tačiau ir tiriamuoju laikotarpiu raštininkui, originalius seimelio dokumentus perrašančiam į teismų knygas, ne visada pavykdavo perskaityti bajorų parašus⁶¹⁶.

XVIII a. LDK seimelių dokumentai rodo, kad masiškiau pasirašinėti tik tie dokumentai, kuriais bajorija deleguodavo savo pasiuntinius į seimus, LDK vyriausiąjį tribunolą ar pripažindavo jų išrinkimo teisėtumą (kredensai). Be to, gausiau pasirašinėti ir kai kurie protestai⁶¹⁷, tačiau jie dažniausiai atspindėjo tik tam tikros grupuotės interesus. Skilę seimeliai siekdavo pabrėžti savo gausumą (mat dalyviai tikėjosi, jog dėl to seimelis bus pripažintas teisėtu), todėl tokie dokumentai taip pat buvo pasirašinėjami kiek gausiau. Bet ir minėtais atvejais būta tam tikrų išimčių. Antai 1779 m. Trakų tribunoliniame seimelyje dalyvavo apie 700 asmenų, bet kredensą pasirašė tik 6⁶¹⁸. Taigi dažniausiai viskas priklausydavo nuo konkrečios situacijos: seimelio trukmės, vyravusios atmosferos, opozicijos veikslių ir pan.

Faktą, kad ne visi seimelių dalyviai pasirašydavo, liudija ir Lenkijos parlamentinė praktika. Čia kai kurie seimeliai sudarydavo specialias komisijas⁶¹⁹, kurių nariai turėjo parengti seimelio dokumentus, juos pasirašyti ir rūpintis jų spausdinimu. Kad LDK seimelių dokumentai buvo spausdinami tik išimtiniais atvejais⁶²⁰ ir kur kas rečiau nei Lenkijoje, abejoti netenka, tačiau apie analogiškų komisijų sudarymą taip pat žinoma. Antai 1790 m. priešseiminiame Minsko seimelyje buvo sudaryta speciali komisija instrukcijos tekstui suderinti⁶²¹. XVIII a. antrojoje pusėje po kai kuriais Vilniaus seimelio dokumentais taip pat randame analogiškos komisijos narių parašus. Greičiausiai tokie asmenys, bent jau dalis jų, seimelių dokumentus pasirašydavo savo ranka, nes dažnai prie jų pavardžių buvo pažymima *mp* (*manu propria*).

⁶¹³ „(...) инструкция их милости пановъ обывателевъ воеводства Виленского **есть слово въ слово** до книгъ кргодскихъ Виленскихъ вписана (...)“⁶¹³, 1594 XII 30 Vilniaus seimelio instrukcija, *АБАК*, t. VIII, p. 337.

⁶¹⁴ „у тое инструкции печатей притисненныхъ и подписовъ рукъ не мало“⁶¹⁴, žr.: 1594 XII 30 Vilniaus seimelio instrukcija, *АБАК*, t. VIII, p. 337.

⁶¹⁵ Tačiau ir XVIII a. tokių atvejų pasitaikydavo, žr.: 1720 IX 28 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 77, l. 910–910v.; 1746 X 15 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 101, l. 725–738; [1778] Žemaitijos seimelio instrukcija, *BCz*, 721 IV, s. 577–580.

⁶¹⁶ 1770 m. Vilniaus vaivadijos manifeste, įrašytame į Vilniaus pilies teismo knygas, prie dviejų pavardžių pažymėti pilni tik vardai: Michał Rod - - -, Maciey R - - -. Kiti seimelio dokumentai leidžia identifikuoti, jog tai Rodzievičių giminės atstovai, plg.: 1770 II 7 Vilniaus vaivadijos bajorijos manifestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 128, l. 29v.

⁶¹⁷ Choinńska-Mika J. *Sejmiki Mazowieckie*... s. 49.

⁶¹⁸ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego*... s. 53.

⁶¹⁹ Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej*... s. 60.

⁶²⁰ 1734 XI 6 Naugarduko seimelio nutarimas, žr.: *Postanowienie Kongressu Seymiku relationis zkonfederowanego Woiewodztwa Nowogrodzkiego*, [1734].

⁶²¹ Sosin S. *Reforma sejmików na sejmie 4-letnim*... s. 54.

Nesunku įsivaizduoti, kad seimeliuose, kur per kelias ar vieną dieną neretai būdavo priimami keli dokumentai, masinis jų pasirašinėjimas būtų sukėlęs šurmulį, dezorganizavęs seimelio darbą, t. y. techninė šios procedūros dalis būtų buvusi itin komplikauta⁶²². Teiginį, kad ne visi LDK seimelių dalyviai pasirašinėdavo seimelių dokumentus, patvirtina gan vertingas šaltinis – suvestiniai balsavimų rezultatai (toliau – *sbr*). Tiesa, šiuos duomenis tiksliau būtų vadinti informaciniu vienetu (toliau – *iv*), nes jie buvo fiksuojami įvairiuose seimelių dokumentuose ir tik išimtiniais atvejais galima aptikti specialiai tam skirtų lapų⁶²³. Greičiausiai tokių lapų mažai išliko todėl, kad jie neturėjo tokios juridinės galios kaip seimelių nutarimai ir dėl to retai buvo įsegami į pavietų teismų knygas. Galbūt tam skirtų lapų dar galima surasti didikų giminių fonduose, ypač dokumentų kolekcijose tų asmenų, kurie sudarydavo pavieto bajorijos elitą ir nuolat vadovaudavo seimelių posėdžiams. *Sbr* užima išskirtinę vietą siekiant išsiaiškinti seimelių dalyvių skaičių. Ko gero, tai – vertingiausias ir patikimiausias šaltinis šiai problemai išspręsti.

Palyginę *sbr* ir parašų skaičių (toliau – *ps*) po seimelių dokumentais stebime akivaizdžias disproporcijas. Neatmestinos *sbr* egzistuojančios paklaidos ar galimos klastotės, tačiau dažniausiai būdavo apsiribojama kelių ar keliolikos balsų intervalu. Tarp *sbr* ir *ps* po seimelių dokumentais, egzistuojantis skirtumas, neretai siekiantis net 10 ar 20 kartų, liudija apie akivaizdžią takoskyrą ir šių reiškinių netapatumą. Dėl minėtų priežasčių, manytume, *sbr* yra itin supaprastintas, nesubjektyvus⁶²⁴, todėl gan patikimas ir informatyvus yra *iv*.

Kalbant apie seimelių dalyvių identifikacijos problemas, reikėtų išskirti keletą problemų. Viena jų – tai dažniausiai pasitaikantis atvejis, kai vietoj vardo, pavardės ir visų pareigų išvardijimo nurodomos tik pareigos neįvardijus konkretaus asmens. Savaiame suprantama, teisingas pareigų užfiksavimas leidžia identifikuoti konkretų asmenį, nors ir čia kai kada iškyla problemų. Antai iš 1706 m. vasario 7 d. Rečicos elekcinio-tribunolinio seimelio balsavimų suvestinių rezultatų matome, kad vienas iš 4 kandidatų į LDK vyriausiojo tribunolo deputatus buvo taurininkas (*czesznik*)⁶²⁵. Tačiau šiame seimelyje dalyvavo du analogiškas pareigas einantys asmenys – Rečicos pavieto taurininkas Jokūbas Tvorovskis ir Černigovo taurininkas Steponas Antanas Skorina⁶²⁶. Kuris iš jų buvo iškeltas kandidatu į LDK vyriausiojo tribunolo deputatus, nedisponuojant kitais šaltiniais galima tik spėlioti.

⁶²² Płaza A. *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw Poznańskiego i Kaliskiego...* s. 104–105.

⁶²³ 1706 II 07 Rečicos tribunolinio seimelio pareigūnų rinkimo ir balsavimo rezultatų suvestinė, *HFAB*, f. 1736, ap. 1, b. 1, l. 239.

⁶²⁴ Subjektyvumo čia taip pat esama (turime omenyje klastotes, per neapdairumą įveltas klaidas ir pan.), jis pirmiausia susijęs su seimelio direktoriaus ir kitų seimelio posėdžiams vadovavusių asmenų pozicija. Tačiau šiuo atveju reikėtų kalbėti apie mažesnio laipsnio subjektyvumą nei korespondencijoje ar memuaristikoje.

⁶²⁵ 1706 II 07 Rečicos tribunolinio seimelio pareigūnų rinkimo ir balsavimo rezultatų suvestinė, *HFAB*, f. 1736, ap. 1, b. 1, l. 239.

⁶²⁶ Jurgaitis R. 1706 m. vasario 6–10 d. Rečicos elekcinis-tribunolinis seimelis... p. 55.

Ne mažiau sudėtinga identifikuoti asmenis, kurie po seimelių dokumentais išvardijami paminint tik pavardes, nes viename seimelyje dažnai dalyvaudavo keletas tos pačios giminės ar šeimos atstovų. Analogiška situacija kalbant apie kryžiuokų padėjimą vietoj parašų. Tai rodo kad ir 1750 m. Naugarduko seimelio kredensas, po kuriuo padėti kryžiuokai, o prie jų pateikti detalesni paaiškinimai. Nemokantys pasirašyti, kai kurie net nedalyvavę seimelyje Starodubo pavieto bajorai ar apskritai neatvykę į Naugarduką asmenys Jonas Hrynevičius, Steponas Statkevičius, Adamas Statkevičius, Jurgis Samolyha, Martynas Bierbašas, Mykolas Drozdovičius tvirtino prašę Pranciškaus Minkovskio pasirašyti už juos po protesto tekstu. Analogiškai pasielgė ir broliai Mykolas, Zigmas Čėčiotai⁶²⁷. Šis pavyzdys verčia manyti, kad tai nebuvo pavieniai atvejai, kai nedalyvaujantys seimelyje bajorai prašo už juos pasirašyti, ir primena, jog asmenų po seimelių dokumentais išvardijimas, ypač kai būdavo masiškai pasirašinėjama, dar nėra pakankamas įrodymas, kad jie išties dalyvavo seimelio posėdyje. Tad kryžiuokų padėjimas galėjo reikšti ir nedalyvavimą seimelio posėdžiuose. Pavyzdžiui, prie Petro Sieliavos pavardės 1764 m. lapkričio 2 d. Vilniaus seimelio instrukcijoje⁶²⁸ padėti kryžiuokai, o 1768 m. vasario 13 d. ir 1770 m. vasario 8 d. elekcinių Vilniaus seimelių dokumentuose⁶²⁹ kryžiuokų prie šios pavardės jau nerandame. Ketveri metai – nemažas laiko tarpas, tad gal šis bajoras ir išmoko rašyti ar bent jau pasirašyti. Tačiau galimas atvejis, kad dalyvaudamas seimelyje bajoras pasirašydavo, o jam nedalyvaujant už jį buvo padedami kryžiuokai.

Taigi XVIII a. dalis bajorijos vietoj parašų po seimelių dokumentais dėdavo kryžiuokus. Nors šis reiškinys nėra išsamiau tyrinėtas, reikėtų pabrėžti, kad istoriografijoje kryžiuokai vienareikšmiškai tapatinami su analfabetizmo apraiškomis⁶³⁰. Tačiau parašo ar kryžiuoko padėjimas ne visais atvejais liudija apie bajoro raštingumą ar neraštingumą, nes, kaip minėjome, tai galėjo padaryti ir kiti asmenys. Šiuo atveju reikėtų atkreipti dėmesį į du aspektus: 1) kiek kryžiuokų atstodavo vieno asmens parašą, 2) kiek iš viso seimelio dalyvių vietoj parašų dėdavo kryžiuokus.

Po kai kuriais į Vilniaus pavieto pilies teismo knygas įrašytais dokumentais prie vieno asmens pavardės padėtų kryžiuokų skaičius svyruoja nuo 3⁶³¹ iki 5⁶³². Tačiau po seimelio dokumentais vietoj parašo dažniausiai sutinkame 3 arba 4 kryžiuokus⁶³³. Tai reikštų, kad tiek

⁶²⁷ 1750 II 15 Naugarduko tribunolinio seimelio kredensas, *PHB*, авт. 126, л. 238–238v.

⁶²⁸ 1764 XI 2 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 122, l. 15v.

⁶²⁹ 1768 II 13 balsavimo už R. Musnickį aktas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 126, l. 91v.; 1770 II 8 balsavimo už T. Žabą aktas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 128, l. 20.

⁶³⁰ Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej*... s. 62.

⁶³¹ 1762 V 18 Markovskių testamento pripažinimas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 119, l. 257v.

⁶³² Prie pavardžių padėti 9 kryžiuokai, tačiau jie greičiausiai atstojo dviejų asmenų parašus. Šį skaičių padaliję perpus gautume, jog už vieną asmenį padėti 4, už kitą – 5 kryžiuokai, žr.: 1762 III 30 Stanislovo ir Agotos Nutovičių kvitas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 119, l. 136.

⁶³³ 1764 m. lapkričio mėn. vienoje iš Vilniaus seimelio instrukcijų šalia daugelio asmenų parašų trijose vietose pažymėti kryžiuokai. Pirmiausia Petras Sieliava, Mikalojus Giedraitis ir Martynas Januškevičius įvardyti kaip nemokantys pasirašyti ir vienoje vietoje (prie šių asmenų pavardžių) padėta 10 kryžiuokų. Tačiau galima pastebėti, kad kryžiuokai išskirti į tris lizdus, todėl išeitų, jog už pirmą asmenį padėti 4, o prie paskutinių asmenų pavardėmis – po 3

kryžiukų dažniausiai ir atstodavo vieno asmens parašą. Kai kada kryžiukai netradiciškai būdavo apvedami apskritimais⁶³⁴. Tačiau prie vienos pavardės galima aptikti ir 2 ar net 1 kryžiuką⁶³⁵, o kai kada vietoj jų tiesiog buvo pažymima „pisma nieumiejėtny“⁶³⁶. Kur kas sudėtingesnis antrasis klausimas. B. Leśnodorski paskaičiavimais, kai kuriuose Lenkijos seimeliuose vietoj parašų kryžiukus dėdavo net 2/3 dalyvių⁶³⁷. A. Šapokos teigimu, analogiška situacija buvo ir LDK. Jo manymu, 1/3 ar 1/2 seimelių dalyvių nemokėjo pasirašyti ir todėl dėdavo kryžiukus⁶³⁸, tačiau šiam teiginiui pagrįsti A. Šapoka nepateikė konkrečių įrodymų.

Kalbant apie kryžiukų skaičių reiktų pastebėti, kad jis ne visada buvo toks didelis, kaip kartais akcentuojama istoriografijoje. Antai po 1764 m. Vilniaus seimelio instrukcija kryžiukus padėjo tik 5 bajorai (4,2 proc.), 1764 m. vasario 6 d. Vilniaus seimelio laudoje kryžiukus randame šalia 31 bajoro pavardžių (20 proc.), o 1770 m. vasario 7 d. Vilniaus elekciniam seimelyje renkant pakamari nemokėjo pasirašyti 67 asmenys (14,2 proc.). Su šiais duomenimis lygindami kitų seimelių duomenis, matome, kad po 1776 m. rugpjūčio 1 d. Minsko seimelio kredensu pasirašė 692 asmenys, iš kurių nemokėjo pasirašyti 81 (11,7 proc.)⁶³⁹. Iš pateiktų duomenų matyti, jog bent jau į Vilniaus seimelį atvykstančių nemokančių pasirašyti bajorų nebuvo labai daug. Savaiame suprantama, ir šiuo atveju galėtume surasti išimčių⁶⁴⁰, tačiau jos buvo gan retos. Bandant išvesti sąlyginį XVIII a. antrosios pusės vidurkį, kryžiukai, ko gero, sudarytų ne daugiau kaip 20 proc. parašų⁶⁴¹. Tad teiginį, esą seimeliuose posėdžiaujantys beraščiai bajorai priiminėdavo nutarimus, reiktų vertinti kiek atsargiau.

Vertėtų patikslinti ir chronologiją. Pabrėžtina, kad kryžiukai po LDK seimelių dokumentais – XVIII a. antrosios pusės reiškinys. Nors pakankamai sudėtinga tiksliai užfiksuoti ankstyvasias apraiškas, tačiau ta riba galėtų būti 1733 metai⁶⁴². O plačiau šis reiškinys paplito tik nuo 1763–1764 m. tarpuvaldžio. Kodėl šis reiškinys atsiranda XVIII a. antroje pusėje? Apšvietos epochos idealai ir didėjantis išsilavinusių bajorų skaičius lyg ir turėjo užtušuoti bajorijos analfabetizmo

---

kryžiukus. Kitose vietose po 3 kryžiukus padėta prie Juozo Giedraičio ir Kazimiero Kybarto pavardžių, žr.: 1764 XI 02 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 122, l. 19.

⁶³⁴ 1750 II 15 Naugarduko tribunolinio seimelio kredensas, *PHB*, авт. 126, л. 237v.–238v.

⁶³⁵ 1764 II 6 Vilniaus seimelio lauda, *ABAK*, t. 13, p. 221; 1770 II 8 Vilniaus elekcinio seimelio pakamario rinkimų aktas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 128, l. 20–20v. Du kryžiukai padėti ir prie Martyno Izbickio pavardės Bresto seimelio laudoje, žr.: 1756 II 2 Bresto seimelio lauda, *PHB*, авт. 127, л. 57.

⁶³⁶ 1770 II 8 Vilniaus pakamario rinkimų aktas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 128, l. 21v.

⁶³⁷ Leśnodorski B. *Parlamentaryzm w Polsce*, Kraków, 1947, s. 50.

⁶³⁸ Šapoka A. Bajoriškoji „demokratija“, *Lietuvos praeitis*, 1941, t. 1, sąs. 2, p. 482.

⁶³⁹ 1776 VIII 1 Minsko seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 133, l. 731v.–739v.

⁶⁴⁰ Iš 120 išvardytų asmenų prie 58 pavardžių randame kryžiukus, tai sudaro 48,3 proc., žr.: 1767 VIII 27 Volkovysko seimelio instrukcija, *PHB*, авт. 127, л. 238v.–239v.

⁶⁴¹ Beje, kiek daugiau kryžiukų pasitaiko miestiečių dokumentuose. Antai 1791 m. rugpjūčio 6 d. Merkinės miesto instrukcijoje iš 113 asmenų net prie 81 (71,68 proc.) asmens padėti kryžiukai, prie 15 asmenų randame užrašą *manu propria*, žr.: 1791 VIII 6 Merkinės miesto instrukcija deputatams į Gardino apygardos miestų suvažiavimą, publikaciją parengė L. Glemža, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, Vilnius, 2001, t. 3, p. 129–131.

⁶⁴² Kaip vieną iš pirmų atvejų galime paminėti 1733 m. Bresto seimelio nutarimą, po kuriuo prie dalies bajorų pavardžių padėti kryžiukai (pvz.: „Jan Dymidecki, iako nieumiejėtny pisma krzyżykach trzech +++“, „Marcin Andronowski iako nieumiejący pisma, kładzie krzyż +“), žr.: 1733 Bresto seimelio nutarimas, *ABAK*, t. VI, p. 477–479.

apraškas. Viena aišku, jog ankstesniu laikotarpiu šią spragą užpildė, kaip jau buvo minėta, po seimelių dokumentais dedami antspaudai. Pirmiausia įtakos turėjo aplinkybė, kad Saksų dinastijos valdymo metais seimelių dokumentus pradėta pasirašinėti kur kas masiškiau⁶⁴³. Kita vertus, XVIII a. antrojoje pusėje pastebima ryški tendencija apriboti nesėsliųjų bajorų vaidmenį pavieto seimeliuose. 1764, 1768, 1791 m. seimo konstitucijomis buvo uždrausta nesėsliams pavieto bajorams seimeliuose balsuoti ir būti renkamiems į įvairias pareigas⁶⁴⁴. Nors minėti bajorai sudarė daugiau kaip pusę pavietų bajorijos⁶⁴⁵, bet į seimelius, greičiausiai dėl savo ribotų finansinių galimybių, dažniausiai atvykdavo tik savo globėjų iniciatyva. Tačiau ši aplinkybė buvo tik kur kas sudėtingesnio proceso padarinys. Todėl bene svarbiausia priežastimi laikytina intensyvėjančių reformų išprovokuota vidutiniosios ir smulkiosios bajorijos politinė emancipacija. Todėl kryžiuokų pasirodymą po seimelių dokumentais galėtume vertinti kaip politinės emancipacijos reiškinio, būdingo Apšvietos epochai, apraišką⁶⁴⁶.

Dėl aptartų problemų tampa aišku, kad: 1) šimtaprocentinė seimelių dalyvių identifikacija itin komplikuoja arba praktiškai neįmanoma (tik išimtiniais atvejais, disponuojant vieno seimelio posėdžio dokumentų kompleksu, pvz., seimelio instrukcija, lauda, kredensu, protestu ir kt., atsiveria kiek platesnės galimybės); 2) seimelių dalyvių skaičiaus vidurkių apskaičiavimas daugeliu atvejų yra tik sąlyginis. Tai nulemia ne tik šaltinių reprezentatyvumo problema, bet ir demografiniai pokyčiai, lokalinė specifika ir kt.

3.5.2. Bendras dalyvių skaičius. Istoriografijoje aptariant LDK seimelių dalyvių skaičių vyrauja pakankamai prieštaringos nuomonės. Kai kada nurodoma, kad seimeliuose dalyvaudavo nuo kelių iki keliolikos tūkstančių bajorų⁶⁴⁷, tačiau taip itin supaprastinama ši problema. W. Czapliński manė, kad į LDK seimelius XVII a. antrojoje pusėje vidutiniškai susirinkdavo 50 dalyvių⁶⁴⁸, o anot E. Opalinskiego, XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmojoje pusėje jų buvo kur kas daugiau – apie 100⁶⁴⁹. W. Kriegseiseno manymu, į svarbiausius Lenkijos ir LDK seimelius susirinkdavo 200–300 asmenų⁶⁵⁰. Prieštaringa ir žymių XVIII a. LDK parlamentarų, nuolatinių seimelių dalyvių, pateikiama informacija. Antai patyręs parlamentaras M. Matuševičius užsimena,

⁶⁴³ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...* s. 51.

⁶⁴⁴ Sosin S. *Reforma sejmików na sejmie 4-letnim...* s. 27; Lityński A. *Problem prawa nieposesjonatów do sejmikowania w dyskusji na forum Sejmu Czteroletniego, Cztery lata nadziei. 200 rocznica Sejmu Wielkiego*, pod redakcją Henryka Kocója (Prace Naukowe uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Nr. 879), Katowice, 1988, s. 68–70; Lityński A. *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice, 1988, s. 112–115. L. Łysiako manymu, nesėslioji bajorija galėjo dalyvauti seimelių posėdžiuose, žr.: Łysiak L. *O społecznym składzie sejmików ziemskich, Księga pamiętkowa ku czci Konstantego Grzybowskięgo*, Kraków, 1971, s. 110.

⁶⁴⁵ 1795 m. surašymo duomenimis, didesnę dalį „lietuviškų“ pavietų bajorijos sudarė činšiniai ir tarnybieniai bajorai, žr.: Truska L. XVIII a. pabaigos Lietuvos bajorija (skaičius ir sudėtis)... p. 29.

⁶⁴⁶ Hof U. *Švietimo epochos Europa*, Vilnius, 1996, p. 195–196.

⁶⁴⁷ Łaszewski R. *Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanisławowskiej problemy organizacji i porządku obrad, Acta universitatis Nicolai Copernici, Prawo XV, nauki humanistyczno-społeczne*, 1977, zesz. 83, s. 117.

⁶⁴⁸ Czapliński W. *Sejm w latach 1587–1696, Historia sejmów polskiego*, Warszawa, 1984, t. 1, s. 224.

⁶⁴⁹ Opalinski E. *Sejm srebrnego wieku 1587–1652*, Warszawa, 2001, s. 32–33.

⁶⁵⁰ Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 133.

kad į 1764 m. Bresto seimelį susirinko apie 1200 bajorų⁶⁵¹. Ukmergės pavieto pasiuntinys Kościałkowski teigė, kad į 1776 m. Ukmergės seimelį atvyko 3000 bajorų⁶⁵². Tūkstančiais seimelių dalyvius skaičiavo ir kitas parlamentaras Pranciškus Mauricijus Karpis, kuris teigė, kad į 1792 m. tribunolinį Šiaulių seimelį susirinko apie 1000 dalyvių⁶⁵³, tačiau vasario 16 d. šiame seimelyje balsavo tik 695 bajorai⁶⁵⁴. Akivaizdu, jog amžininkai galėjo daugiau dėmesio skirti tik išskirtiniams atvejams. Tad kiek dalyvių galėjo pritraukti Vilniaus seimelio posėdžiai?

Pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į potencialių Vilniaus seimelio dalyvių skaičių. Pagal 1690 m. padūmės mokesčio rejestrą Vilniaus paviete buvo 480 žemės savininkų. Tiesa, atskirai čia paminėti 126 sėslūs totoriai⁶⁵⁵. XVIII a. pradžioje situacija praktiškai pakito minimaliai, nes renkant padūmės mokesčių buvo naudojamosi minėtu rejestru. XVIII a. antrojoje pusėje Vilniaus paviete pagal 1775 m. padūmės mokesčio rejestrą buvo 392 žemės savininkai, tačiau daugiau kaip pusę sudarė smulkioji bajorija, disponavusi iki 5 dūmų⁶⁵⁶. Tiesa, pridėjus dar 222 akalicų bajorėlius, šis skaičius būtų kiek didesnis⁶⁵⁷. Vilniaus paviete pakankamai daug buvo ir bežemės bajorijos, kurios XVIII a. antrojoje pusėje vis daugėjo. 1795 m. duomenimis, iš 107 900 Vilniaus pavieto gyventojų akalicų ir bežemės bajorijos buvo 9684 (akalicų bajorų – 1241, činšinių bajorų – 3773, tarnybinių – 4670), daugiau kaip pusė minėtų bajorų gyveno Vilniuje⁶⁵⁸. Tad Vilniaus paviete iki XVIII a. devintojo dešimtmečio sėsliosios bajorijos skaičius, o kartu ir potencialių seimelio dalyvių skaičius siekė iki 600. Tačiau seimeliuose bet kada galėjo būti pasitelkti bežemiai bajorai, kurių buvo net keletas tūkstančių.

Kiek tikslesnių nuorodų apie Vilniaus seimelio dalyvių skaičių pirminiuose šaltiniuose itin maža, dažniausiai buvo apsiribojama bendrais pastebėjimas apie gausiai ar negausiai⁶⁵⁹ susirinkusius bajorus. Antai viena iš nedaugelio tikslesnių užuominų, kad 1794 m. gegužės 5 d. į elekcinį seimelį greičiausiai susirinko per 200 dalyvių⁶⁶⁰. Tačiau, kaip jau minėjome, tokia informacija galima pasitikėti ne visais atvejais.

⁶⁵¹ Matuszewicz M. *Diariusz życia mego*, Warszawa, 1986, t. 2, s. 436.

⁶⁵² *Zbiór mów różnych w czasie dwóch seymów ostatnich r. 1775 i 1776 mianych*, Poznań, 1777, t. 2, s. 52. 1775 m. duomenimis, Ukmergės paviete sėsliosios bajorijos buvo tik 941 asmuo, žr.: Truska L. XVIII a. pabaigos Lietuvos bajorija (skaičius ir sudėtis), *Lietuvos istorijos metraštis. 1992 m.*, Vilnius, 1994, p. 27.

⁶⁵³ *Głos Mawrycego Franciszka Karpia posła na seym z Xięstwa Żmudzkiego w stanach Roku 1792 Dnia 19. Marca...*, 1792, s. [14].

⁶⁵⁴ 1792 II 14 Šiaulių seimelio lauda, BCz, 879, s. 804–805; Szczygielski W. *Referendum trzeciomajowe*, Łódź, 1994, s. 324.

⁶⁵⁵ Lulewicz H., Sienkiewicz W. Rejestr podatkové Wielkiego Księstwa Litewskiego z lat 1637–1717, *Przegląd historyczny*, 1981, t. LXXII, zesz. 1, s. 118.

⁶⁵⁶ L. Truska duomenimis, Vilniaus pavieto bajorija pagal valdų dydį pasiskirstė taip: 209 bajorai disponavo 209 dūmais, 56 – 181, 26 – 208, 57 – 1037, 23 – 917, 10 – 730, 10 – 1701, 1 – 520, žr.: Truska L. XVIII a. pabaigos Lietuvos bajorija (skaičius ir sudėtis), *Lietuvos istorijos metraštis. 1992 m.*, Vilnius, 1994, p. 26–27 (1 lentelė).

⁶⁵⁷ Ten pat, p. 28 (2 lentelė).

⁶⁵⁸ Ten pat, p. 18–19, 29 (3 lentelė).

⁶⁵⁹ „(...) ziechała się do Wilna niewielka liczba Obywatelow ale samych Posesionatow na Seymiki Poselskie (...)“, žr.: Reliacija apie 1790 m. Vilniaus priešseiminį seimelį, *MAB RS*, f. 17, b. 59, l. 14.

⁶⁶⁰ „(...) w liczbie dwóchset z górą (...)“, žr.: Z Wilna dnia 7 Maja, *Gazeta Narodowa Wileńska*, 1794 V 7, Nr. II.

Atsižvelgus į anksčiau aptartus seimelių dalyvių identifikacijos kriterijus, vertėtų stabtelėti prie Vilniaus seimelio posėdžiuose vykusių balsavimų rezultatų ir parašų po seimelio dokumentais aptarimo. Dažniausiai Vilniaus seimelio dokumentus visos į seimelį atvykusios bajorijos vardu pasirašydavo šio seimelio direktorius⁶⁶¹ ar keletas jo pagalbininkų. Apskritai parašų skaičius Vilniaus seimelio dokumentuose gerokai svyrudavo. Antai 1719, 1724, 1729, 1733, 1738, 1764, 1771, 1773 m. Vilniaus priešseiminio seimelio instrukcijas pasirašė vien direktorius⁶⁶², 1733 m. instrukciją – 3 pareigūnai⁶⁶³, 1707 m. – 4⁶⁶⁴, 1776 m. – 5⁶⁶⁵, 1767 m. – 6⁶⁶⁶, 1712, 1780 m. – 7⁶⁶⁷, 1788 m. – 9⁶⁶⁸, 1782 m. – 12⁶⁶⁹, 1729 m. – 18⁶⁷⁰, 1703 m. – 47⁶⁷¹, 1790 m. – 59⁶⁷² seimelio dalyviai. Vargu ar visada turėdavo galimybę savo valią išreikšti seimelyje pasirodę plikbajoriai ir nemokantys pasirašyti bajorai. Bene išraiškingiausias tokio reiškinių pavyzdys – 1790 m. lapkričio 17 d. Vilniaus priešseiminio seimelio instrukcija, kurioje pasakyta, kad čia savo valią išreiškia 100 seimelio dalyvių, tačiau instrukcijoje yra tik 59 parašai ir nė vieno kryžiuko⁶⁷³. Kad ir kiek būtų svarbi aplinkybė, jog masiškiau pasirašinėti tik svarbiausi seimelių dokumentai, akivaizdu, jog tapatinti parašus su bendru seimelių dalyvių skaičiumi negalime.

Kai kada gan akivaizdžios disproporcijos tarp *sbr* ir *ps* liudija, jog neretai, net ir žinant bendrą seimelio dalyvių skaičių, didesnės į seimelį atvykusios bajorijos dalies identifikuoti praktiškai neįmanoma. Akivaizdu, kad kuo daugiau asmenų pasirašydavo seimelio dokumentus, tuo daugiau atsiranda galimybių kalbėti apie konkretaus seimelio sudėtį. Svarbu būtų pabrėžti, jog tik išimtiniais atvejais įmanoma nustatyti didesnę dalį seimelio dalyvių.

Po 1770 m. vasario 8 d. Vilniaus elekciniam seimelyje vykusių rinkimų į pakamario pareigas 5 prisiekusių cenzorių komisija nustatė, kad už Vilniaus medžioklininką Kajetoną Podbereskį balsavo 118 bajorų (iš jų 15 padėjo kryžiukus, tai sudaro 7,8 proc.), o už Vilniaus

⁶⁶¹ „Imieniem całego woiewodztwa podpisuię się: Benedykt Jan z Rusinowa Wolski – chorąży y dyrektor congressu woiewodztwa Wileńskiego“, žr.: 1735 VI 15 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. 13, p. 171. „Imieniem całego woiewodztwa podpisuię się Kazimierz Dowgiało Narbut – strażnik y dyrektor seymiku antecomitialnego woiewodztwa Wileńskiego“, žr.: 1735 VIII 24 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. 13, p. 187.

⁶⁶² 1719 XII 24 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 76, l. 1530–1530v.; 1724 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 82, l. 1339; 1729 VII 15 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 87, l. 388; 1733 VII 18 instrukcija, *ABAK*, t. 13, p. 159; 1738 IX 1 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. 8, p. 388; 1764 XI 2 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 122, l. 15v.; 1771 IV 18 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 118, l. 193; 1773 IV 9 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 938v.

⁶⁶³ 1733 III 20 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 91, l. 163.

⁶⁶⁴ 1707 IX 13 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 63, l. 752–752v.

⁶⁶⁵ 1776 VII 16 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, ks. 3116, l. 1–20.

⁶⁶⁶ 1767 VIII 26 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 125, l. 660.

⁶⁶⁷ 1712 XI 24 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 66, l. 1845v.; 1780 VIII 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 137, l. 1184–1187v.

⁶⁶⁸ 1788 VIII 20 Vilniaus seimelio instrukcija, *MAB*, f. 233, b. 125, l. 44v.

⁶⁶⁹ 1782 VIII 21 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 139, l. 752–752v.

⁶⁷⁰ 1729 VII 15 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. 8, p. 352–353.

⁶⁷¹ 1703 VI 1 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 60, d. 1, l. 546v.–547v.

⁶⁷² 1790 XI 17 Vilniaus seimelio instrukcija, *MAB*, f. 233–126, l. 228–228v.

⁶⁷³ 1790 XI 17 Vilniaus seimelio instrukcija, *ten pat*, l. 228–228v.

pavaivadi Tadeušą Żabą – 352 (iš jų nemokėjo pasirašyti 52, arba 6,7 proc.)⁶⁷⁴. Taigi iš viso balsavo 470 asmenų⁶⁷⁵. Šie duomenys pakankamai patikimi, nes už kiekvieną kandidatą balsavusiųjų pavardės užfiksuotos atskirame lape, todėl galime teigti, kad tai buvo viena iš gausesnių seimelio sesijų.

1780 m. tribunolinio seimelio aplinkybės rodo, kad seimelyje galėjo dalyvauti per 300 bajorų. Tokią išvadą galima padaryti įvertinus aplinkybes, kad šis seimelis skilo, o šio seimelio dienoraštyje užfiksuotas balsavusiųjų skaičius buvo 289⁶⁷⁶.

1792 m. tribunoliniame-ūkiniame seimelyje renkant LDK vyriausiojo tribunolo teisėją balsavo 257 bajorai („už“ balsavo 155, „prieš“ – 102 asmenys). Verta prisiminti, kad šiame seimelyje tik atidarius sesiją, vasario 14 d., buvo pasirašyta priesaika laikytis 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos, po ja užfiksuoti 147 bajorų parašai⁶⁷⁷. Tad neatmesdami tikimybės, kad ne visi seimelyje dalyvavę bajorai prisiekė, galime daryti išvadą, kad maksimalus šios seimelio sesijos dalyvių skaičius galėjo siekti 259.

Pakankamai išsamų vaizdą apie 1794 m. vasario 3–7 d. tribunolinio seimelio dalyvius leidžia susidaryti kompleksiniai šaltinių duomenys, pirmiausia *sbr* ir gan išsamus šio seimelio dienoraštis. Žinome, jog vasario 4 d. balsavo 241, o vasario 5 d. – 246 bajorai. Šis 5 asmenų skirtumas rodo, kad tarp seimelio dalyvių vyko „judėjimas“, t. y. ne visi seimelio dalyviai stropiai sėdėdavo posėdyje ar dalyvaudavo balsuojant. Nereikėtų užmiršti, jog šis seimelis skilo, tad dalis opozicionierių galėjo iš seimelio pasitraukti. Suregistravę visus (ir bent trumpam į seimelio posėdį užklydusius) asmenis, žinoma, kiek tai leidžia disponuojamų šaltinių teikiama informacija, galime konstatuoti, jog seimelyje dalyvavo mažiausiai 272 asmenys (renkant LDK vyriausiojo tribunolo deputatus balsavo 270 bajorų, tačiau reikėtų pridėti ir į šias pareigas kandidatavusius asmenis, kurie negalėjo balsuoti).

Šiaip ar taip minėti balsavimų rezultatai gan iškalbingi – jie rodo, kad šio seimelio sesijoje vidutiniškai posėdžiuose dalyvavo apie 250 bajorų. Svarbu ir tai, jog disponuojame pakankamai patikima informacija, nes vasario 4–5 d. seimelio posėdžiuose buvo pasiektas kuliminacinis taškas, t. y. seimelis prasidėjo vasario 3 d. (tuo metu galėjo būti dar ne visi atvykę), o baigėsi vasario 7 d. (tuo metu dalis seimelio dalyvių jau galėjo būti išvykę). Kadangi disponuojami duomenys atskleidžia ir iš kokių parapijų seimelio dalyviai atvyko (mat buvo balsuojama pagal parapijas), tai galima nustatyti ne tik bendą 32 parapijų skaičių, bet ir išskirti aktyviausiai atstovautas parapijas.

⁶⁷⁴ 1770 II 8 balsavimo už T. Żabą aktas, *LVA*, f. 21, ap. 1, b. 128, l. 19–22v.; 1770 II 8 balsavimo už K. Podbereskį aktas, *ten pat.*, l. 23–24.

⁶⁷⁵ Jurgaitis R. LDK seimelių dalyviai..., p. 29.

⁶⁷⁶ 1780 II 7–8 Vilniaus tribunolinio seimelio dienoraštis, *BCz*, 721 IV, l. 377. Plg.: *DTGWKL*, s. 345.

⁶⁷⁷ 1792 II 20 Vilniaus vaivadijos bajorijos priesaika laikytis 1791 m. konstitucijos, *LVA*, f. 20, ap. 1, b. 35, l. 561–568. Šis priesaikos aktas istoriografijoje nebuvo žinomas, o W. Szczygielskis remdamasis korespondencija klaidingai teigė, jog prisiekė keli šimtai Vilniaus seimelio bajorų, žr.: Szczygielski W. Referendum trzeciomajowe..., s. 300–301.

Daugiausiai bajorų į seimelį atvyko iš Inturkės (36), Pabaisko (17), Joniškio (16), Musninkų (15), Giedraičių (14), Salininkų (15) parapijų, o mažiausiai – iš Gelvonų, Gervėčių, Sudervės (tik po 1 bajorą) parapijų.

Kai kada Vilniaus seimelio dalyvių skaičius buvo ribojamas ir ne visi įleidžiami į seimelio posėdžius. Anai į 1776 m. liepos 15 d. prasidėjusį priešseiminį seimelį kai kurių bajorų neįleido Rusijos kariuomenės kariai, kurie disponavo nepageidaujamų asmenų sąrašu⁶⁷⁸. Čia buvo veikama tradiciškai, panašiu būdu Rusijos kariai kontroliavo ne tik Vilniaus, bet ir Smolensko, Starodubo seimelius⁶⁷⁹. Bet šis Vilniaus priešseiminis seimelis išsiskyrė dalyvių gausumu – į jį susirinko per tūkstantį bajorų, ir galima įtarti, jog, siekdama apriboti Rusijos kariuomenės kišimąsi ir apsunkinti seimelio veiklos kontrolę, liepos 16 d. bajorija susirinko atviroje erdvėje – aikšėje prie Vilniaus katedros⁶⁸⁰.

Kiek patikimesni XVIII a. antrosios pusės duomenys rodo, jog Vilniaus seimelyje pakankamai dažnai dalyvaudavo nuo 200 iki 300 bajorų. Šie skaičiai neviršija Vilniaus pavieto sėsliosios bajorijos skaičiaus – sudaro iki 50 procentų minėtų bajorų. 1776 m. neordinarinėmis aplinkybėmis vykusiame seimelyje galėjo susirinkti per 1000 dalyvių; tokių atvejų Vilniaus seimelio veikloje galėjo pasitaikyti ir daugiau, tačiau tai buvo tik retos išimtys.

3.5.3. Luominė priklausomybė. Jau seniai istoriografijoje atkreiptas dėmesys į luominį LDK seimelių pobūdį, todėl nekyla abejonių, jog pagrindiniai seimelių dalyviai buvo bajorai. Nors seimelių posėdžiuose XVIII a. turėjo teisę dalyvauti visi bajorai, o seimeliai panašėjo į lokalinio pobūdžio visuotinius bajorijos suvažiavimus, tačiau politinėje publicistikoje keliant seimelių veiklos problemas palaipsniui didėjo sėsrumo cenzo reikšmė. Pavieniai istoriografijoje užfiksuoti atvejai, kai į seimelius atvykdavo kitų luomų atstovai, prie šios temos verčia stabtelėti ir nagrinėjant Vilniaus seimelio dalyvių luominę sudėtį. Šiame kontekste kiek daugiau dėmesio reiktų skirti dvasininkų, miestiečių ir valstiečių dalyvavimo Vilniaus seimelio posėdžiuose problemai aptarti.

Vilniaus seimelio dokumentų įžangose buvo pabrėžiama, jog šie dokumentai priimami „senatorių, dvasinių bei pasaulietinių dignitorių, žemės ir pilies pareigūnų, riterijos, visos Vilniaus vaivadijos piliečių“⁶⁸¹ vardu. Oficialių dokumentų įžanga kartais skambėdavo ir kiek kitaip: „Mes, senatoriai, dignitoriai, žemės, pilies pareigūnai, riterija, bajorija ir visi Vilniaus vaivadijos piliečiai,

⁶⁷⁸ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...* s. 54.

⁶⁷⁹ Dolinskas V. *Simonas Kosakovskis...*, p. 400.

⁶⁸⁰ „(...) tysiack kilkaset Obywatelow pozostale (...)“, žr.: 1776 m. liepos 15–16 d. priešseiminių Vilniaus seimelių aprašymas, *LVA*, f. 1135, ap. 4, b. 33, p. 645–646.

⁶⁸¹ „Instrukcia, od nas senatorów, duchownych y świeckich, dygnitarzów, urzędników ziemskich, grodzkich, rycerstwa, szlachty y obywatelów woiewodztwa Wileńskiego (...)“, žr.: 1738 IX 01 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. 8, p. 381.

dvasininkai ir pasauliečiai (...)“⁶⁸². O šiuos seimelių dokumentus pasirašydavo ne tik bajorijos, bet ir dvasininkijos atstovai⁶⁸³, svarbiausi Vilniaus vaivadijos pareigūnai. Pasitaikydavo atvejų, kai įžangoje žodis „dvasininkija“ iš visų išvardytų seimelio dalyvių „iškrisdavo“⁶⁸⁴. Dvasininkijos atstovų parašų čia taip pat nebūdavo. Tad manytume, jog tai tarpusavyje susiję reiškiniai, įžanginės dokumentų formuluotės galėjo atspindėti ir konkrečios seimelio sesijos luominę sudėtį.

Taigi ar dvasininkijos atstovai dalyvaudavo Vilniaus seimelio veikloje? Oficialioji dokumentacija rodo, jog Vilniaus seimelyje dvasininkai ne tik užimdavo garbingiausias vietas, bet ir dažniausiai pirmieji po seimelio direktoriaus pasirašydavo seimelio dokumentus. Jų skaičius Vilniaus seimelyje svyrudavo. Dažniausiai dalyvaudavo vienintelis Vilniaus vyskupas, o kartais ir du dvasininkijos atstovai (pvz., 1764 m. prieškonvokaciniame Vilniaus seimelyje dalyvavo Vilniaus vyskupas Ignatas Masalskis ir LDK referendorius, vyskupas Aleksandras Horainas; 1764 m. prieškarūnaciniame seimelyje LDK referendorius, vyskupas A. Horainas taip pat dalyvavo ir pasirašė antras po seimelio direktoriaus)⁶⁸⁵, tačiau pakankamai dažnai pasitaikydavo atvejų, kai nebūdavo nė vieno dvasininkijos atstovo.

LDK katalikų bažnyčios hierarchams – vyskupams dalyvavimo galimybę LDK seimeliuose jau užtikrino 1588 m. Lietuvos Statutas⁶⁸⁶. Tačiau tai daugiau panašėjo į senatorių, o ne į dvasininkijos atstovų dalyvavimą⁶⁸⁷. Vilniaus vyskupas, pirmasis LDK senatorius, buvo vienas iš įtakingiausių Vilniaus seimelio dalyvių. Kai kada ši įtaka būdavo akivaizdi. Antai 1764 m. vasarį prieškonvokaciniame seimelyje Vilniaus vyskupas Ignatas Masalskis neleido į konvokacinį seimą išrinkti LDK pastalininkio Ignoto Paco⁶⁸⁸. Pasiuntiniais išrinkti vyskupui palankūs asmenys: Vilniaus vaivadijos pakamaris Jonas Horainas ir stalininkas Kristupas Giedraitis⁶⁸⁹. Vilniaus seimelyje Vilniaus vyskupas būdavo ne tik eilinis dalyvis, bet kai kada buvo išrenkamas ir direktoriumi. Toks statusas, savaime suprantama, turėjo įtakos seimelio nutarimams, ypatingai

⁶⁸² 1671 V 29 Vilniaus seimelio nutarimas, *ABAK*, t. 8, p. 338.

⁶⁸³ 1724, 1729 m. Vilniaus seimelio instrukcijų įžanginėje dalyje taip pat minima dvasininkija, tačiau iš mums žinomų teismų knygosose įrašytų dokumentų, kuriuose yra tik seimelio direktoriaus ar keleto pareigūnų parašai, sunku pasakyti, ar dalyvavo dvasininkijos atstovai, nors aptariamų klausimų spektras leidžia kelti tokią prielaidą, plg.: 1724 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, p. 355, 370; 1729 VII 15 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, p. 372, 352–353.

⁶⁸⁴ Dvasininkija įžanginėse formuluotėse neminama 1696, 1698 m. Vilniaus seimelio nutarimuose, 1698 m. Vilniaus seimelio instrukcijoje, žr.: „My senatorowie, dignitarze, urzędnicy ziemscy, grodzcy, rycerstwo, szlachta, obywatelowie wojewodztwa Wileńskiego (...)“; 1698 VIII 09 Vilniaus seimelio nutarimas, *ABAK*, t. 13, p. 129; 1696 VII 26 Vilniaus seimelio nutarimas, *ABAK*, p. 124; „Instrukcyja od nas senatorów, dignitarzów, urzędników ziemskich, grodzkich, rycerstwa, szlachty y wszystkich in genere obywatelów wojewodztwa Wileńskiego (...)“; 1698 III 6 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. 8, p. 341.

⁶⁸⁵ 1764 II 06 Vilniaus seimelio nutarimas, *ABAK*, t. 13, p. 220; 1764 II 19 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. 13, p. 235; 1764 X 29 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 116, l. 1v.

⁶⁸⁶ *Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588*, Мінск, 1989, c. 115 (III sk. § 6). 1566 m. Lietuvos Statute vyskupas tarp seimelio dalyvių dar neįvardijamas, žr.: *Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года*, Мінск, 2003, c. 70, 79–80 (II sk. § 9, III sk. § 5).

⁶⁸⁷ Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 105, 110.

⁶⁸⁸ Matuszewicz M. *Diariusz życia mego*, Warszawa, 1986, t. 2, s. 449; Karvelis D. 1764 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinės konfederacijos klausimu, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 396.

⁶⁸⁹ 1764 II 19 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. 13, p. 224.

tiems, kurie buvo susiję su Katalikų bažnyčios reikalais. Tai akivaizdžiai pastebime XVII a. pirmojoje pusėje išryškėjus religinio pobūdžio konfrontacijai⁶⁹⁰. XVIII a. ši įtaka buvo kiek mažesnė, nes pasibaigus kontrreformacijai ir nusistovėjus bažnytinei žemėvaldai, vyskupai seimeliuose dalyvaudavo vis rečiau, tačiau ir šiuo laikotarpiu pasitaikydavo vyskupo – seimelio direktoriaus atvejų. Tiriamuoju laikotarpiu pavyko užfiksuoti keletą tokių atvejų: 1717 m. kovo 15 d. prasidėjusio reliacinio seimelio direktoriumi greičiausiai buvo išrinktas Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis⁶⁹¹, o 1733 m. liepos 14–17 d. vykusio reliacinio-priešelekcinio seimelio direktoriumi tapo Vilniaus vyskupas Mykolas Jonas Zienkovičius⁶⁹².

Dar XVII a. pastebima kita tendencija – seimeliuose pasirodo žemesnio rango dvasininkijos atstovai⁶⁹³. Nors tai seimelių praktikoje nebuvo dažnas reiškinys, tačiau tokių atvejų Vilniaus seimelio veikloje, manytume, pasitaikydavo kur kas daugiau negu kituose LDK seimeliuose. Tai dažniausiai būdavo kapitulos atstovai. Nors jie nebuvo senato nariai, tačiau, kaip rodo Lenkijos pavyzdys, kapitula siūsdavo savo atstovus į seimus, o XV–XVI a. jie dalyvaudavo ir seimeliuose, kur balsuodavo kartu su bajorija. Laikui bėgant ši teisė buvo kiek apkarpyta: bajorija ir be dvasininkijos atstovų apdėdavo mokesčiais Katalikų bažnyčios valdas⁶⁹⁴. Tačiau kapitulos atstovai seimeliuose dalyvaudavo ir vėliau. Šia tema svarbus J. Kurczewskio pastebėjimas, kad Vilniaus kapitula, norėdama sužinoti seimeliuose svarstomų klausimų, susijusių su Katalikų bažnyčia ir dvasininkija, peripetijas, siuntė į seimelius savo narius arba seimelių darbą pavesdavo stebėti vietiniams dekanams⁶⁹⁵. Kadangi Katalikų bažnyčia buvo didesnė ar mažesnė žemvaldė, ekonominis interesas turėjo būti vienas iš svarbiausių faktorių, skatinusių dvasininkijos atstovus dalyvauti seimelio veikloje. XVII a. antrosios pusės veiklos pavyzdžiai rodo, jog tokių atvejų pasitaikydavo ir Vilniaus seimelio veikloje⁶⁹⁶. Šiame kontekste tiriamuoju laikotarpiu išskirtinas Vilniaus koadjutoriaus Juozapo Stanislovo Sapiegos ne tik dalyvavimas priešseiminio-ūkinio seimelio sesijoje rugpjūčio 19–21 d., bet ir tapimas šio seimelio direktoriumi⁶⁹⁷.

⁶⁹⁰ Wisner H. Sejmiki litewskie i kwestia wyznaniowa 1611–1648, *Odrodzenie i reformacja w Polsce*, 1978, t. XXIII, s. 139–140, 141–142.

⁶⁹¹ 1717 III 23 pranešimas iš Vilniaus, *BK*, Nr. 1026, l. 52.

⁶⁹² 1733 VI 18 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. 13, p. 159; 1733 VII 19 pranešimas iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 352, p. 1.

⁶⁹³ Wisner H. Sejmiki litewskie w czasach Zygmunta III i Władysława IV. Konwokacja Wilenska oraz sejmiki przedsejmowe i relacyjne, *Miscellanea historica-archivistica*, Warszawa–Łódź, 1989, t. 3, s. 58; Choińska-Mika J. *Sejmiki Mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa, 1998, s. 56–58.

⁶⁹⁴ Karbownik H. Udział przedstawicieli kapitul w sejmach i sejmikach dawnej Rzeczypospolitej (w XV–XVIII wieku), *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 1970, z. 2, s. 169–176.

⁶⁹⁵ Kurczewski J. *Biskupstwo wileńskie*, Wilno, 1912, s. 112.

⁶⁹⁶ 1671 m. Vilniaus poseiminiame seimelyje dalyvavo Vilniaus prelatas, kantorius, Vilniaus vyskupo valdų administratorius Tomas Kazimieras Girskis ir Vilniaus kanauninkas, Žemaitijos dekanas Benediktas Žuchovskis, žr.: 1671 V 29 Vilniaus seimelio nutarimas, *ABAK*, t. 8, p. 340.

⁶⁹⁷ 1748 VIII 19 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 103, l. 951–954v.; J. S. Sapiegos dienoraštis, *BN*, BOZ, 941, p. 491.

Tačiau greičiausiai dvasininkai dalyvaudavo kaip savo valdų administratoriai, o ne kaip Katalikų bažnyčios atstovai⁶⁹⁸. Aišku ir tai, kad jų pasirodymas seimeliuose nebuvo dažnas reiškinys. Matyt, čia atvykdavo tik tuomet, kai buvo svarstomi jiems rūpimi klausimai. Be to, dvasininkija siekė išlaikyti atstumą nuo bajoriškojo parlamentarizmo, nes daugelis klausimų buvo sprendžiama autonominėje Bažnyčios institucijoje – sinode⁶⁹⁹. Tad apie dvasininkijos kaip luomo reprezentaciją pavietų seimeliuose kalbėti netenka.

Tiesa, būta neordinarinių atvejų, kai į seimelio posėdžius atvykdavo vienuoliai, norėdami pateikti prašymus ar įvairaus pobūdžio skundus. Antai 1701 m. lapkričio 10 d. į priešseiminį Vilniaus seimelį atvyko ir pateikė skundą bazilijonų vienuolis Tobijas Gurskis (Gurski). Jis skundėsi, kad Surožai nuolat puldinėja bazilijonams priklausantį Svyrių dvarą. Dar vykstant seimeliui Surožai ir jų pagalbininkai vienuolį T. Gurskį užpuolė su kardais ir mušė kumščiais bei kuo pakliuvo, ir tik seimelio direktoriui seniūnui Tyzenhauzui su pareigūnais pavyko jį apginti ir apsaugoti nuo didesnių sužalojimų⁷⁰⁰.

Pakankamai komplikotas miestiečių dalyvavimo Vilniaus seimelio veikloje klausimas. Reikėtų pritarti istoriografijoje išsakytai nuomonei, kad teisiškai ne tik XVII a. antrojoje pusėje, bet ir XVIII a. Vilniaus miestiečiai negalėjo tapti visateisiais seimelių dalyviais⁷⁰¹, juolab pasirašyti seimelių dokumentus ar dalyvauti balsuojant. Dėl šios aplinkybės miestiečių identifikacija esti pakankamai komplikauta, tačiau prielaidos, kad jie retkarčiais galėjo atvykti į seimelio posėdžius stebėti jų eigos, atmesti negalime. Kai kada Vilniaus seimelio instrukcijose pasitaikantys Vilniaus miestiečiams palankūs reikalavimai⁷⁰² rodo, kad jie galėjo būti pateikti svarstyti seimelių posėdžiuose ir buvo įrašomi seimelio instrukcijose prie privačių reikalavimų. Tačiau situacija kiek pasikeičia tiriamojo laikotarpio pabaigoje. Ketverių metų seime 1791 m. balandžio 18 d. priėmus miestų įstatymą buvo sukurtos prielaidos bajorijos ir miestiečių luomams suartėti. Bajorija pradėjo priiminėti miestiečių teises, ir nors Vilniuje šis procesas vyko kiek vangiau, tačiau Respublikos valdovui Stanislovui Augustui Poniatovskiui paraginus, Vilniaus miestiečiais tapusių bajorų gerokai padaugėjo⁷⁰³. Ši bajorijos ir miestiečių sąjunga gerokai pakeitė situaciją, o bajorai, tapę miestiečiais, neprarado teisės dalyvauti seimelių posėdžiuose. Tiesa, bajorai, tapę miestiečiais, neretai sulaukdavo kritikos, ir seimeliuose renkant asmenis į vienas ar kitas pareigas šis argumentas

⁶⁹⁸ Pawinski A. *Rządy sejmikowe w Polsce 1572–1795*, Warszawa, 1978, s. 59–61.

⁶⁹⁹ *Dzieje sejmu polskiego*, Warszawa, 1997, s. 22.

⁷⁰⁰ 1701 XII 12 reliacinis kvitas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 58, l. 1601–1601v. Už nuorodą dėkoju kolegai D. Burbai.

⁷⁰¹ Ragauskas A. Vilniaus miestiečių valdančiojo elito dalyvavimas seimuose XVII a. antrojoje pusėje, *Lituanistica*, 1998, Nr. 4, p. 20; Ragauskas A. *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius, 2002, p. 317.

⁷⁰² Jurgaitis R. Vilniaus miesto problemos Vilniaus seimelyje XVIII a., *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1998, t. XXXVIII, p. 27–30.

⁷⁰³ L. Glemža specialiai tyręs šį klausimą pastebėjo, jog prabėgus metams nuo 1791 m. Miestų įstatymo priėmimo, Vilniuje miestiečiais tapo 300 bajorų, žr.: Glemža L. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos požiūris į miestų problemą Ketverių metų seimo laikais (1788–1792), *Lietuvos istorijos metraštis. 2001 m.*, Vilnius, 2002, t. 1, p. 66–69.

buvo plačiai eksploatuojamas ir nukreipiamas prieš kandidatus. Tokia situacija susiklostė 1794 m. vasario 3–7 d. Vilniaus tribunoliniame seimelyje renkant deputatus į LDK vyriausiąjį tribunolą. Nors Antanas Dyzmas Lachnickis ir buvo išrinktas deputatu, tačiau jis sulaukė nemaža priekaištų ir kritikos dėl einamų pareigų Vilniaus miesto savivaldos institucijose. Vienas iš pirmųjų bajorijos atstovų, tapusių Vilniaus miestiečiu, buvo Antanas Tyzenhauzas, Vilniaus vaivadijos vėliavininkas ir pasiuntinys Ketverių metų seime; svarbu tai, kad jis tapo ir Vilniaus miesto prezidentu. Galiausiai A. Tyzenhauzas buvo išrinktas 1794 m. gegužės 5 d. prasidėjusio Vilniaus elekcinio seimelio direktoriumi⁷⁰⁴, todėl šiuo atveju galime fiksuoti pirmąjį Vilniaus miestiečio tapimo Vilniaus seimelio direktoriumi faktą. Savaime suprantama, šias pareigas A. Tyzenhauzas seimelyje ėjo ir seimelyje dalyvavo kaip bajorijos luomo atstovas, tačiau kartu būdamas Vilniaus miesto savivaldos institucijos galva galėjo siekti ir miestiečiams palankių sprendimų priėmimo. Beje, Vilniaus miestiečiai seimelyje pasirodydavo, kai į Vilniaus civilinės karinės tvarkos komisiją buvo renkami komisarai. Antai 1794 m. vasario 3–7 d. Vilniaus tribunoliniame seimelyje nuo Vilniaus miestiečių į minėtą komisiją buvo patvirtintas Antanas Trappa. Analogiškų atvejų, matyt, būta ir daugiau. Taigi Ketverių metų seimo reformų ir kintančios miestiečių padėties atspindžius tiriamojo laikotarpio pabaigoje galime stebėti ir Vilniaus seimelio veikloje.

Dar komplikutesnis neprivilegiuoto ir jokių politinių teisių neturinčio valstiečių luomo atstovų dalyvavimo seimelio posėdžiuose problemos aptarimas. Istoriografijoje gerai žinomi atvejai, kai valstiečiai LDK seimeliuose buvo pasitelkiami didikų apsaugai⁷⁰⁵. Su Vilniaus seimelio veikla susiję atvejai, kai valstiečiai pasisavindavo bajorų pavardes, o kartu perimdavo galimybę dalyvauti seimelio veikloje, labiau žinomi iš XVII amžiaus⁷⁰⁶, analogiškų atvejų XVIII a. nepavyko aptikti. Tiriamuoju laikotarpiu pavyko užfiksuoti vienintelį atvejį, kai valstiečiai pasirodė 1776 m. pakankamai gausiame seimelyje ir ten dėjo kryžiukus⁷⁰⁷. Akivaizdu, jog itin gausiuose seimeliuose dalyvių kontrolė buvo itin komplikuota, ypač kai seimeliai vykdavo viešose vietose.

Keletą pastabų reikėtų išsakyti ir apie lytinę seimelio dalyvių priklausomybę. Aptarti seimelių dalyvių lytinę priklausomybę suvokiant respublikoniškojo valdymo modelio specifiką bei respublikoniškos minties tradiciją atrodytų kiek keistoka, nes akivaizdu, jog dominavo vyriškosios lyties atstovai⁷⁰⁸. XVIII a. kalbėti apie moterų dalyvavimą politiniame gyvenime galime tik išskirdami ir analizuodami pavienius ir, žinoma, išimtinius atvejus. Tenka pastebėti, jog istoriografijoje moterų sąsajų su LDK seimelių veikla klausimas iki šiol yra išsamiau netyrinėtas,

⁷⁰⁴ Z Wilna dnia 7 Maja, *Gazeta Narodowa Wileńska*, 1794 V 7, Nr. II.

⁷⁰⁵ Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa, 1991, s.127–129.

⁷⁰⁶ Istoriografijoje plačiau aptartas valstiečio Stanislovo Buzelio (Buzaičio), apsietusio bajoru, atvejis, žr.: Burba D. Apsišaukėlis Vilniaus pilies kalėjime: XVII a. detektyvinė istorija, *Mokslas ir gyvenimas*, 2005, Nr. 11, p. 34–35.

⁷⁰⁷ „(...) Przez Dystynkcyą Stanu szlacheckiego Chłopom ktorzy pomogli Krzyżyki zapisywać (...)“, žr.: 1776 m. liepos 15–16 d. Vilniaus seimelių aprašymas, *LVI*A, f. 1135, ap. 4, b. 33, l. 646.

⁷⁰⁸ Held D. *Demokratijos modeliai*, Vilnius, 2002, p. 83–89.

tik kiek daugiau dėmesio skirta moterų indėliui rengiant didikų giminių planus ir per klientūrinės sistemos tinklą siekiant kontroliuoti seimelių darbą bei paveikti juose priimamus sprendimus⁷⁰⁹. Taigi istoriografijoje atkreiptas dėmesys į moters didikės, kaip politinės grupuotės interesų įgyvendinimo LDK seimeliuose koordinatorės, vaidmenį.

Peržiūrėjus Vilniaus seimelyje išrinktų pasiuntinių, deputatų, seimelio direktorių sąrašus bei parašus po seimelio dokumentais, akivaizdu, kad moterų čia nesurasime. Matyt, šio reiškinio atsiradimui didelę įtaką galėjo daryti ne tik susiklosčiusios tradicijos, vyraujantis požiūris į moters vaidmenį ir vietą to meto visuomenėje, bet ir gan brutaloka, jėga ar įvairiausiomis politinėmis gudrybėmis paremta sprendimų priėmimų praktika. Kadangi seimelis buvo ne tik politinių kovų, bet kai kada ir ginkluotų susirėmimų vieta, tai moterys čia nesiverždavo. Pavyko užfiksuoti vienintelį atvejį, kai norėdama pateikti prašymą, į 1724 m. tribunolinį seimelį buvo atvykusi Barbora Bieliavska (Bielawska)⁷¹⁰. Moters vaidmuo šmėsteli ir kiek kitame 1794 m. tribunolinio seimelio kontekste. Šiame seimelyje Vilniaus vaivadijos medžioklininkas F. Kontrimas, kandidatuodamas į LDK vyriausiojo tribunolo raštininko pareigas, į kurias vėliau ir buvo išrinktas, sulaukė priekaištų iš T. Sirvydo – F. Kotrimas esą neturįs posesijos, Videniškių parapijoje posesiją turinti tik jo žmona. Kadangi T. Sirvydas buvo pats iš minėtos parapijos, tai situaciją žinojo pakankamai gerai.

Taigi pavieniai moterų sąlyčio su Vilniaus seimelio veikla epizodai aiškiai parodo, kad moterys buvo paliktos už šios institucijos veiklos orbitos. Pavieniai faktai puikiai iliustruoja vyriškosios lyties dominavimą šioje institucijoje, todėl šiame kontekste galime kalbėti tik apie „vyriškąją demokratiją“.

3.6. Vadovavimo seimelių posėdžiams praktika

Vadovavimas seimelio posėdžiams tiek dėl dalyvių gausos, tiek dėl skirtingų jų interesų buvo gan atsakingas darbas. Vadovavimo seimelio posėdžiams funkcijas skirtingose veiklos stadijose paprastai vykdė net keletas asmenų. Pradinėje seimelio veiklos fazėje svarbų vaidmenį vaidindavo atidarantis seimelio sesiją ir iki direktoriaus išrinkimo pirmininkaujantis seimelio posėdžiui asmuo. Neabejotinai pagrindinį vaidmenį vaidino seimelio direktorius ir jo pagalbininkai asesoriai. Galiausiai XVIII a. pabaigoje seimelių veiklai skirtuose įstatymuose atsiranda seimelio vadovybės (*kolo porządkowe*), arba prezidiumo, sąvoka. Šią seimelio pradžioje suformuojamą vadovaujančių asmenų grupę pagal 1791 ir 1793 m. įstatymus turėjo sudaryti senatoriai, dvaro ir vietiniai

⁷⁰⁹ 1733 m. kai kurių LDK tribunolinių seimelių organizavimu rūpinosi LDK didžiojo kanclerio Karolio Stanislovo Radvilos našlė Ona Radvilienė. 1756 m. kai kurių LDK tribunolinių seimelių eigą kontroliavo Naugarduko vaivadienė Barbora Radvilienė ir pan., žr.: Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 149–150; Zakszewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...* s. 93.

⁷¹⁰ 1724 II 9 primenamasis raštas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 82, l. 79v.

pareigūnai, buvę deputatai ir pasiuntiniai, aukštus karinius laipsnius turintys asmenys⁷¹¹. Nors prezidiumo narių skaičius nebuvo nustatytas, tačiau reikėtų pastebėti, jog toks organas egzistavo jau kur kas anksčiau, nes 1764 m. konstitucijoje netiesiogiai užsimenama apie analogiškas funkcijas vykdančius pareigūnus ir didikus⁷¹².

3.6.1. Direktorai ir jų reikšmė. Itin svarbų vaidmenį vaidindavo asmuo, atidarantis seimelio sesiją ir pirmininkaujantis iki direktoriaus išrinkimo momento. Nors retai tokio pobūdžio informacija buvo fiksuojama oficialioje Vilniaus seimelio dokumentacijoje, tačiau disponuojame pakankamai iškalbingais faktais, leidžiančiais atskleisti bendrąsias tendencijas.

Pagal 1764 m. seimo konstituciją seimelio sesiją turėjo atidaryti pirmasis pasaulietinis senatorius, o jei jis nedalyvaudavo seimelyje – aukščiausias pagal rangą pareigūnas⁷¹³. 1791 m. seimelių įstatyme šalia senatorių ir aukščiausių pagal rangą vietinių pareigūnų numatyti ir civilinių karinių komisijų pirmieji komisarai, pirmieji ekspasiuntiniai ar eksdeputatai⁷¹⁴. O 1793 m. seimelių įstatyme šis sąrašas nors kiek sutrumpėjo, tačiau šalia senatorių ar aukščiausių pagal rangą pareigūnų atsirado vyriausi pagal amžių seimelių dalyviai⁷¹⁵. Tad bendrasis principas buvo pakankamai paprastas – seimelio sesiją turėjo atidaryti aukščiausias pagal rangą pareigūnas.

Vilniaus seimelio veiklos pavyzdžiai rodo, kad dažniausiai seimelio sesijas atidarantis asmuo nebuvo renkamas seimelio direktoriumi. 1736 m. gegužės 14 d. priešseiminį seimelį atidarė Vilniaus pateisėjis Eliašas Antanas Marcinkevičius, bet seimelio direktoriumi visais balsais (*unanime Voce*) buvo išrinktas Vilniaus pavaivadis ir taurininkas Mikalojus Antanas Petrusevičius⁷¹⁶. 1740 m. vasario pradžioje tribunolinį seimelį atidarė Vilniaus pateisėjis E. A. Marcinkevičius, o direktoriumi buvo išrinktas Boreika⁷¹⁷. O tų pačių metų rugpjūtį prasidėjusį priešseiminį seimelį taip pat atidarė E. A. Marcinkevičius, bet direktoriumi buvo išrinktas Tautušių seniūnas Ruščicas⁷¹⁸. 1747 m. elekcinį seimelį tiek spalio 23 d., tiek spalio 24 d. atidarė Vilniaus vaivadijos vaiskis Mykolas Horodenskis, o spalio 25 d. atidarė Vilniaus stalininkas Jurgis Abramovičius, spalio 26 ir 27 d. vėl seimelio posėdžius pradėjo M. Horodenskis⁷¹⁹. Tenka pastebėti, jog nė vienas iš jų taip ir nebuvo išrinktas seimelio direktoriumi, jie turėjo praskinti kelią didikų giminių atstovams, pirmiausia dviem Vilniaus vaivados Mykolo Kazimiero Radvilos

⁷¹¹ Sejmiki, VL, t. IX, s. 235 (IX sk. § 2); Sejmiki W. Ks. Litewskiego, VL, t. X, s. 130 (8 sk. § 3); Łaszewski R. Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanisławowskiej..., s. 115.

⁷¹² „(...) zebrawszy się na Seymik, mieysca swoje koło stolu Urzędnicy zasiąść, a *nobilitas* nie cisnąwszy się do stołu, *stalla* Urzędnikow otoczywszy, Seymikować zaczną (...)“; žr.: Seymiki Elekcyjne, Deputackie, y Ziemskie, VL, t. VII, s. 171.

⁷¹³ „(...) takowy Seymik przez pierwszego Senatora świeckiego, a w niebytności Senatora, przez pierwszego Urzędnika przytomnego zagaiony (...)“; žr.: Seymiki Elekcyjne, Deputackie, y Ziemskie, VL, t. VII, s. 171.

⁷¹⁴ Sejmiki, VL, t. IX, s. 234–235 (IX sk. § 3).

⁷¹⁵ Sejmiki W. Ks. Litewskiego, VL, t. X, s. 130 (8 sk. § 3).

⁷¹⁶ 1736 V 19 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 379, p. 7–8.

⁷¹⁷ Z Wilna d. 14. Febr., KP, 1740, Num. CLXIII.

⁷¹⁸ Z Wilna d. 28 Aug., KP, 1740, Num. CXCVI.

⁷¹⁹ M. K. Radvilos dienoraštis, AGAD, AR, dz. VI, II–80a, p. 1537–1540.

sūnums. 1758 m. rugpjūtį priešseiminį seimelį atidarė Vilniaus pakamaris Jonas Antanas Horainas, tačiau direktoriumi buvo išrinktas Polocko kaštelionas Bžostovskis⁷²⁰. 1760 m. tribunolinį seimelį atidarė vėl pakamaris J. A. Horainas, tačiau direktoriumi buvo išrinktas taurininkaitis Zaleskis⁷²¹. 1764 m. prieškonvokacinį seimelį atidarė Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis, tačiau direktoriumi buvo išrinktas Vilniaus vaivadijos raikytojas Pranciškus Čyžas⁷²². 1774 m. vasario 7 d. vykusį Vilniaus tribunolinį ir po to prasidėjusį potribunolinį seimelius atidarė Vilniaus vaivadijos pakamaris Tadas Žaba, tačiau neaišku, ar tų seimelių direktorius apskritai buvo išrinktas. Vieną iš seimelių kredensų T. Žaba pasirašo kaip asmuo, atidaręs seimelį⁷²³.

Reikėtų pastebėti, kad neretai dėl politinės konfrontacijos ar kitokio pobūdžio nesutarimų nesugebėjus išrinkti seimelio direktoriaus, atidaręs seimelio sesiją asmuo taip ir likdavo vienintelis seimelio posėdžiui pirmininkavęs asmuo. Antai 1737 m. vasario 4 d. prasidėjo tribunolinis seimelis, kurį atidarė pateisėjis E. A. Marcinkevičius; dėl Valickio (Walicki) protesto seimelio direktorius liko neišrinktas ir seimelis iširo⁷²⁴. Panaši situacija susiklostė 1742, 1755 m. seimeliuose. 1742 m. tribunolinis seimelis iširo Boreikai protestuojant ir neleidžiant rinkti direktoriaus⁷²⁵. 1755 m. vasarį vykusią Vilniaus tribunolinio seimelio sesiją atidarė Vilniaus tijūnas J. S. Tiškevičius, tačiau seimelis iširo taip ir neišrinkus direktoriaus⁷²⁶.

Istoriografijoje jau atkreiptas dėmesys į tai, kad 1754–1755 m. Vilniaus tribunolinius seimelius atidarydavo Vilniaus tijūnas⁷²⁷, tačiau disponuojami duomenys rodo, kad šis laikotarpis buvęs kur kas ilgesnis. 1752 m. rugpjūčio 21 d. prasidėjusį priešseiminį seimelį atidarė Vilniaus tijūnas Juozapas Skuminas Tiškevičius⁷²⁸. 1753 m. vasario 5 d. Vilniaus tribunolinį seimelį taip pat atidarė Vilniaus tijūnas J. S. Tiškevičius, jį norėta išrinkti ir seimelio direktoriumi, tačiau išsiskyrus nuomonėms direktorius buvo neišrinktas ir seimelis iširo⁷²⁹. Tačiau jau kitais metais (1754) vasario 4 d. tribunoliniame seimelyje pasikartojus analogiškai situacijai, atidaręs seimelio sesiją J. S. Tiškevičius visais balsais (*unanimi voce*) buvo išrinktas ir seimelio direktoriumi⁷³⁰. Tokia pat situacija susiklostė 1754 m. rugpjūtį vykusiame priešseiminiame seimelyje⁷³¹. 1755 m. vasarį vykusią Vilniaus tribunolinio seimelio sesiją vėl atidarė J. S. Tiškevičius, tačiau seimelis iširo taip ir

⁷²⁰ 1758 VIII 21 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 488, p. 10.

⁷²¹ 1760 II 4 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 496, p. 1.

⁷²² Szwacziński T. Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r., *Kwartalnik historyczny*, 2006, rocz. CXIII, Nr. 1, s. 26.

⁷²³ „(...) U tego Kredensu podpis takowy Thadeusz Żaba Podkom[rzy] Wilen[ski] Seymiki Zagaiący (...)“, žr.: 1774 II 7 Vilniaus seimelio kredensas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 132, l. 58v.

⁷²⁴ 1737 II 10 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 383, p. 1.

⁷²⁵ Z Wilna d. 10. Febr., KP, 1742, Num. CCLXXII.

⁷²⁶ 1755 II 3 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 476, p. 2–3.

⁷²⁷ *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy, t. I, województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek...*, s. 26.

⁷²⁸ Z Wilna d. 4. Augusti, KP, 1752, Num. DCCCXXXII.

⁷²⁹ 1753 II 11 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 471, p. 1.

⁷³⁰ 1754 II 10 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 474, p. 2.

⁷³¹ 1754 VIII 19 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 474, p. 10.

neišsirinkęs direktoriaus⁷³². 1756 m. tribunolinį seimelį taip pat atidarė J. S. Tiškevičius, tačiau direktoriumi jau buvo išrinktas Vilniaus arklidininkas Rapolas Musnickis⁷³³. Šis Vilniaus tijūno J. S. Tiškevičiaus fenomenas, kai būtent jis atidarinėjo šešis iš eilės seimelius, rodo, jog galimi tam tikros specializacijos variantai. Nereikėtų užmiršti, jog J. S. Tiškevičius buvo tijūnas, o šios pareigos pagal hierarchiją buvo pakankamai reikšmingos⁷³⁴. Be to, kaip rodo A. B. Zakrzewskio tyrimai, dažnai tijūnai atidarydavo ir Trakų seimelių sesijas, o vėliau tapdavo ir seimelių direktoriais⁷³⁵. XVIII a. antrojoje pusėje Vilniaus seimelį tijūnai atidarydavo kiek rečiau, tačiau vis dėlto tokių atvejų pasitaikydavo. Antai Vilniaus vaivadijos tijūnas Aleksandras Tiškevičius tribunolinius seimelius atidarė 1770 m. vasario 6 d. ir 1771 m. vasario 4 d., o Liudvikas Skuminas Tiškevičius priešseiminius seimelius – 1776 m. liepos 15 d., ir 1780 m. rugpjūčio 21 d.

Pakankamai reprezentatyvūs duomenys rodo, jog XVIII a. antrojoje pusėje kiek dažniau Vilniaus seimelio sesijas atidarydavo Vilniaus vaivadijos pakamariai. Antai pakamaris Mykolas Horainas atidarė 1769 m. vasario 6 d. prasidėjusį tribunolinį seimelį, pakamaris Tadas Žaba – 1774 m. vasario 7 d. prasidėjusį tribunolinį seimelį, pakamaris Kristupas Giedraitis – 1781, 1782, 1789 m. tribunolinius ir 1790 m. priešseiminį seimelius. Įdomu tai, kad Kristupas Giedraitis, dar tuo metu būdamas Vilniaus vaivadijos vėliavininku, taip pat atidarė 1773 m. vasario 8 d. prasidėjusio tribunolinio ir kovo 22 d. prasidėjusio priešseiminio seimelių sesijas⁷³⁶. Šiame kontekste prisiminus itin dažnai XVIII a. pirmojoje pusėje seimelių sesijas atidarinęs J. S. Tiškevičių, atrodo, jog XVIII a. antrojoje pusėje ne ką mažiau šioje srityje pasižymėjo K. Giedraitis. Matyt, personalijų vaidmuo ir jų asmeninės savybės buvo ne pačioje paskutinėje vietoje.

Seimelio direktoriaus rinkimai buvo vienas iš svarbiausių momentų, neretai nulemdavusių ir pačio seimelio baigtį. Dažniausiai LDK seimelių direktoriai buvo renkami bendru sutarimu, kiek rečiau prireikdavo balsavimo. Antai 1757 m. vasario 7 d. prasidėjusiame tribunoliniame seimelyje direktorius rinktas iš dviejų kandidatų – Mykolo Horodenskiego, Vilniaus vaivadijos žemės teismo, teisėjo, ir Vilniaus vaivadijos sargybininko Tado Savanievskio⁷³⁷. Nėra aišku, kuris iš šių kandidatų buvo išrinktas, nes seimelis buvo išardytas. Seimelio direktoriaus rinkimų svarbą atskleidžia iširę seimeliai, kuriuose taip ir nesugebėta išrinkti direktoriaus. Būtent tokia situacija susiklostė 1742, 1753, 1755 m. Vilniaus tribunoliniuose seimeliuose. Naujausi tyrimai rodo, kad LDK pavietų seimeliuose direktorių funkcijas vykdavo pavietų maršalai, nors ir čia pasitaikydavo išimčių. Tačiau, kaip pastebėjo A. B. Zakrzewskis, neretai istoriografijoje buvo painojamos pavietų maršalų

⁷³² 1755 II 3 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 476, p. 2–3.

⁷³³ 1756 II 9 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 479, p. 3–4.

⁷³⁴ Góralski Z. *Encyklopedia urzędów i godności w dawnej Polsce*, Warszawa, 2000, s. 20.

⁷³⁵ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...* s. 61.

⁷³⁶ Žr. 7.3 priedą.

⁷³⁷ 1757 II 7 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas prieš Vilniaus tribunolinį seimelį, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 114, l. 68–68v.

ir seimelių direktorių pareigos, teigiant, jog seimelių direktoriai savo funkcijas vykdavo iki gyvenimo pabaigos⁷³⁸. Nereikėtų užmiršti dar vienos svarbios aplinkybės, paklaidinusios ne vieną tyrinėtoją, jog centriniuose vaivadijų pavietuose, koks ir buvo Vilniaus pavietas, maršalų pareigybės nebuvo⁷³⁹. Tad centriniuose seimeliuose dažniausiai direktoriais tapdavo senatoriai, o šiems nedalyvaujant seimelio posėdžiuose – aukščiausi pagal pareigas vietiniai pareigūnai. Beje, konfederacijų veiklos laikotarpiu seimeliui pirmininkavo vietinės konfederacijos maršalas. Pavyzdžiui, 1767 m. rugpjūčio 24 d. prasidėjusio Vilniaus priešseiminio seimelio instrukciją pirmasis pasirašė Tadas Žaba, beje, išrinktas ir pasiuntiniu į Varšuvos ekstraordinarinį seimą⁷⁴⁰. Nors jis instrukcijoje tiesiogiai neįvardijamas seimelio direktoriumi, tačiau po šiuo dokumentu pasirašydamas pirmasis iš šešių parodė savo išskirtinį statusą seimelyje.

Pagrindinė seimelio direktoriaus funkcija buvo vadovauti seimelio posėdžiams, tačiau jis dar pasirašinėdavo seimelio dokumentus (instrukcijas, laudas, kredensus ir kt.) ir rūpindavosi jų įrašymu į teismų knygas. Be to, direktoriai siūlydavo kandidatus į įvairias pareigas, neretai vykdavo tam tikras kontrolės funkcijas. Verta pastebėti, jog augant seimelių reikšmei plėtėsi ir jų direktorių kompetencija. Daugiausia galimybių tapti seimelio direktoriumi turėjo ne tik svarbiausių didikų giminių atstovai, bet ir autoritetą tarp bajorijos bei diplomatinių sugebėjimų turintys asmenys⁷⁴¹. Lenkijos seimelių veiklos pavyzdys rodo, jog direktoriai buvo renkami vienai sesijai ar net vienai dienai⁷⁴², o jeigu sesija užtrukdavo keletą dienų ar susidubliuodavo (pvz., kartu vykdavo tribunolinis ir elekcinis seimelis), į šias pareigas buvo išrenkamas kitas asmuo. Panašią praktiką atsekame ir Vilniaus seimelio veikloje. Pavyzdžiui, pakankamai unikali situacija susiklostė Vilniaus vaivados Mykolo Kazimiero Radvilos universalais sušauktame elekciniame seimelyje, kuris vyko 1747 m. spalio 23–27 dienomis. Penkias dienas vykusiame seimelyje direktoriai keitėsi kasdien: spalio 23 d. direktoriumi tapo Vilniaus vaivadijos vaivadaitis Jonušas Radvila, spalio 24 d. – Punsko seniūnas Aleksandras Sapiega, spalio 25 d. – Vilniaus vaivadaitis Karolis Radvila, spalio 26 d. – LDK artilerijos generolas Antanas Sologubas, galiausiai spalio 27 d. – LDK raštininkas Antanas Pšezdzieckis⁷⁴³. M. K. Radvila ne tik pats dalyvavo seimelio posėdžiuose, bet ir pasirūpino, kad seimelio direktoriais būtų išrinkti du jo sūnūs. Šis epizodas vertas dėmesio ir dėl to, kad Karolis Stanislovas Radvila, vėliau žymus LDK pareigūnas, turėjęs aukščiausius valstybinius

⁷³⁸ Šis teiginys istoriografijoje pakankamai paplitęs, žr.: Łaszewski R. *Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanisławowskiej...*, s. 114; Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 54.

⁷³⁹ Zakrzewski A. B. *Marszałek powiatowy Wielkiego Księstwa Litewskiego marszałkiem sejmikowym (XVI–XVIII w.)*, *Parlament, prawo, ludzie*, Warszawa, 1996, s. 359–361; Zakrzewski A. B. *Kierowanie obradami sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII w.)*, *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, Łódź-Kraków, 2000, t. V, s. 141–143.

⁷⁴⁰ 1767 VIII 26 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVI A*, f. 21, ap. 1, b. 125, l. 660.

⁷⁴¹ Włodarczyk J. *Sejmiki Łęczyckie*, Łódź, 1793, s. 117–124.

⁷⁴² Włodarczyk J. *Sejmiki Łęczyckie...*, s. 118; Lityński A. *Organy kierujący obradami sejmików 1764–1794...*, s. 69.

⁷⁴³ Z Wilna d. 28. Oct., *KP*, 1747, Num. DLXXI; M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1537–1540; Zielińska Z. *Sapieha Aleksander Michał*, *PSB*, t. XXXIV/4, zesz. 143, s. 565.

postus ir gavęs pravardę „Pone Mylimasis“, 1747 m. elekciniame seimelyje direktoriavo turėdamas vos 13 metų⁷⁴⁴. Tiesa, tai – ne vienintelis atvejis, kai Vilniaus seimelio veikloje mažamečiams buvo pavedama atlikti vienokias ar kitokias funkcijas⁷⁴⁵. Tačiau ši mažamečio Radvilų giminės atstovo karjera, prasidėjusi Vilniaus seimelyje, sėkmingai buvo tęsiama ir kitose institucijose. K. S. Radvila, turėdamas tik 16 metų, Ašmenos seimelyje buvo išrinktas pasiuntiniu į seimą, o Pinsko seimelyje – deputatu į LDK vyriausiąjį tribunolą⁷⁴⁶. Tačiau tuo mažamečio K. S. Radvilos karjera nesibaigė – būdamas tik 21 metų, jis tapo LDK vyriausiojo tribunolo maršalu, tuo į save atkreipdamas amžininkų dėmesį⁷⁴⁷.

Vadovavimas seimelių posėdžiams kai kada, greičiausiai dėl įtampos, sukeldavo sveikatos sutrikimų. Antai 1770 m. vasario 7 d. elekciniame seimelyje, kuris vyko jau trečią dieną, direktorius Vilniaus vaivadijos tijūnas Aleksandras Tiškevičius dėl sveikatos sutrikimų balsavimų įkarštyje turėjo palikti seimelio posėdžių salę; jį pakeitė seimelyje likęs pirmasis pagal pareigas pareigūnas Vilniaus vaivadijos vėliavininkas Kristupas Giedraitis⁷⁴⁸.

Siekiant atlikti detalesnę analizę ir išsiaiškinti, kokių giminių atstovai dažniausiai buvo renkami Vilniaus seimelio direktoriais, vertėtų pastebėti, kad pavyko identifikuoti 84 išrinkimo atvejus (1717–1763 m. laikotarpiu – 54, 1764–1795 m. – 30). Panašiai tiek šias pareigas ėjusių asmenų pavyko identifikuoti ir A. B. Zakrzewskiui, tyrusiam Trakų seimelio veiklą⁷⁴⁹. Pirmiausia išsiskiria Giedraičių (13 atvejų), Čyžų (10), Volskių (7), Tiškevičių (6), Monkevičių (5), Horainų (4) ir Sapiegų (4) giminės. Po 3 kartus seimelio direktoriais tapo Petrusėvičių, Šumskų, Žabų giminių atstovai. Asmenų, po 2 kartus tapusių seimelių direktoriais, sąrašas taip pat ne ką trumpesnis (Abramovičiai, Bžostovskiai, Horodenskiei, Radvilos, Kaminskiai (Kamienskiai), Narbutai, Ruščikai) (žr. 3.2 lentelę). Išskirtina net 17 giminių (Bogušai, Boreikos, Giečevičiai, Oginskiai, Pociėjai, Pžezdzieckiai, Mušnickiai, Komarai, Tovianskiai, Tyzenhauzai, Sologubai, Savickiai, Šventožeckiai, Švykovskiai, Zaleskiai, Zenkovičiai, Zmijovskiai), kurių atstovai tapo direktoriais tik 1 kartą. Tačiau tam didelę įtaką turėjo renkamų asmenų veikla. Antai dažniausiai

⁷⁴⁴ Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy, t. I, województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek..., s. 197.

⁷⁴⁵ 1717 m. Vilniaus tribunoliniame seimelyje tam tikras funkcijas vykdė trylikametis Tamkevičius, žr.: 1717 VI 21 protestacija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 74, l. 601–602v.

⁷⁴⁶ Bartoszewicz K. *Radziwiłłowie*, Warszawa-Kraków, 1928, s. 147; Kotlubajus E. *Radvilos*, Vilnius, 1995, p. 344; Šapoka A. Atsakingieji Lietuvos politikos vadai Reformų seimo metu, *Senovė*, 1936, Nr. 2, p. 69, 72; *DTGWKL*, s. 227, 242.

⁷⁴⁷ *Pamiętniki Stanisława Augusta Poniatowskiego*. Z autografu francuzkiego przełożone przez B. Zaleskiego, Drezno, 1870, s. 180. Sarkastiškai S. A. Poniatovskis pastebėjo, kad K. S. Radvila išrinktas į svarbias pareigas vos mokėjo pasirašyti. Tiesa, jis klysta teigdamas, kad K. S. Radvilai tada buvo tik 18 metų.

⁷⁴⁸ „(...) WJP Alexander Tyszkiewicz Ciun Wilen ob suam Invalitudinem Zdrowia y słabosci dawszy sentencyą et votum suum (...) z Seymikow oddaliłsie WJP Krzysztof Giedroyc Choron pierwszy ex ordine Urzędnik locum jego zastąpił (...)“; žr.: 1770 II 7 balsavimų rezultatų suvestinė, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 128, l. 21; „(...) WJP Ciun dla słabosci zdrowia oddalicsię z izby Seymikowey musiał, WJP Giedroyc Chor Wilen jako ex ordine Urzędnik mieysce przezydującego zastąpił (...)“; žr.: 1770 II 7 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 128, l. 27.

⁷⁴⁹ 1717–1790 m. laikotarpiu identifikuoti 76 Trakų seimelio direktoriai, žr.: Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego*... s. [225–235], priedas.

Vilniaus seimelio direktoriais buvo renkami Kristupas Giedraitis (12 atvejų), Benediktas Jonas Volskis (7 atvejai), Pranciškus Čyžas (7 atvejai), Jonas Ignotas Monkevičius (4 atvejai), Aleksandras Skuminas Tiškevičius (3 atvejai), Tadas Žaba (3 atvejai). Išskirtini B. J. Volskis, T. Žaba, M. Ruščicas, kurie iš visų identifikuotų asmenų vieninteliai iš Volskių, Žabų ir Ruščių giminių direktoriavo Vilniaus seimelio posėdžiams.

Aukščiausias valstybines pareigas einantys didikai Vilniaus seimelio direktoriais tapdavo pakankamai retai. Antai pavyko užfiksuoti tik 5 atvejus, kai seimeliui direktoriavo senatoriai (Vilniaus vyskupas – 2 atvejai, Vilniaus vaivada – 1, Bresto vaivadijos kaštelionas – 1, Polocko vaivadijos kaštelionas – 1). Dar retesni LDK centrinių pareigūnų atvejai (po 1 kartą seimelio direktoriais buvo išrinkti LDK didysis etmonas, LDK didysis raštininkas). Dažniausiai Vilniaus seimelio posėdžiams vadovaudavo vietiniai pareigūnai. Šiame kontekste išsiskiria Vilniaus vaivadijos pakamariai (13 atvejų), vėliavininkai (11), tijūnai (6), raikytojai (6), taurininkai (4), žemės teismo teisėjai (4), pastalininkiai (3), pilies teismo raštininkai (3). Po 1 ar 2 kartus seimelio direktoriais tapusių pareigūnų sąrašas būtų dar ilgesnis. Šios tendencijos rodo, jog dažniausiai Vilniaus seimelio direktoriais tiriamuoju laikotarpiu tapdavo pagal rangą aukščiausi vietiniai pareigūnai – pakamaris, vėliavininkas, tijūnas. Šie pareigūnai dažniausiai direktoriavo ir Trakų seimelyje, tačiau čia galima pastebėti kiek didesnę tijūnų, o ne pakamarių vaidmenį⁷⁵⁰.

3.2 lentelė

Vilniaus seimelio direktorių pasiskirstymas pagal gimines 1717–1795 m.⁷⁵¹

Nr.	Giminė	1717–1763 m.		1764–1795 m.		Iš viso
		1717–1733	1734–1763	1764–1787	1788–1795	
1.	Giedraičiai	–	2	6	5	13
2.	Čyžai	2	1	7	–	10
3.	Volskiai	2	5	–	–	7
4.	Tiškevičiai	–	2	4	–	6
5.	Monkevičiai	1	4	–	–	5
6.	Horainai	–	3	1	–	4
7.	Sapiegos	2	2	–	–	4
8.	Petrusevičiai	2	1	–	–	3
9.	Šumskiai	2	1	–	–	3
10.	Žabos	–	–	3	–	3
11.	Abramovičiai	–	2	–	–	2
12.	Horodenskiai	–	2	–	–	2
13.	Radvilos	–	2	–	–	2
14.	Narbutai	1	1	–	–	2
15.	Rušćicai	1	1	–	–	2
16.	Bžostovskiai	1	1	–	–	2
17.	Kaminskiai	–	–	1	1	2

⁷⁵⁰ Zakszewski Andrzej B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...* s. 69, 225–235.

⁷⁵¹ Lentelė sudaryta remiantis 7.3 priedu.

3.6.2. Asesorių vaidmuo. XVIII a. pradžioje Lenkijos seimeliuose pradedami rinkti asesoriai⁷⁵², tačiau sporadiškumu pasižymintys rinkimai ir nenusistovėjęs jų skaičius rodė, jog ši tradicija tik palaipsniui tapo neatskiriama seimelių veiklos dalimi. Beje, reikia pabrėžti, jog Lenkijos seimeliuose ši asesorių rinkimo tradicija prigijo netolygiai ir konkrečiuose seimeliuose pasirodė skirtingu laikotarpiu⁷⁵³. Deja, LDK seimeliuose išrinktų asesorių vaidmuo iki šiol istoriografijoje buvo neaptartas.

Pagrindines asesorių funkcijas sudarė ne tik pagalba seimelio direktoriui, kartu su juo pasirašymas seimelio dokumentų, bet, svarbiausia, balsavimo procedūros kontrolė ir balsų skaičiavimas⁷⁵⁴. Tad asesorių atsiradimas seimeliuose signalizavo apie spartėjančius institucionalizacijos procesus, be to, tai sutapo su seimelių dalyvių gausėjimu. Beje, konfederacijų veiklos laikotarpiu asesorių funkcijas seimelyje vykdė vietinės konfederacijos tarėjai⁷⁵⁵. Antai 1767 m. rugpjūčio 24 d. prasidėjusio Vilniaus priešseiminio seimelio instrukciją pasirašė net keli konfederacijos tarėjai: Liudvikas Lyžynskis Abramovičius (Łyżynski Abramowicz), Domininkas Horodenski (Hoodenski), Domininkas Kamienski (Kamienski), Jonas Monkevičius (Mąkiewicz)⁷⁵⁶. Nors visi jie tiesiogiai neįvardyti asesoriais, tačiau jų parašai, einantys iškart po seimelio direktoriaus parašu, liudija apie išskirtinį jų vaidmenį minėtame seimelyje.

Bent jau Lenkijos seimelių veiklos pavyzdys rodo, kad XVIII a. pirmojoje pusėje asesorių skaičius svyravo nuo 1 iki 6⁷⁵⁷. Apie LDK situaciją galime spręsti iš 1764 m. seimo konstitucijos, skirtos LDK seimelių veiklai reglamentuoti – joje užsimenama apie 4 asesorius⁷⁵⁸. Tiesa, šioje konstitucijoje nenurodoma, kad būtent tiek asesorių ir turi būti renkama. Tik 1791 m. seimelių įstatyme nustatomas asesorių skaičius – 6⁷⁵⁹. Verta pastebėti, jog iš šių asesorių išskiriamas pirmasis asesorius, kuris buvo išrenkamas pažymėjus rutuliukus skirtingomis spalvomis⁷⁶⁰. 1793

---

⁷⁵² Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763...*, s. 70; Łaszewski R. *Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanisławowskiej...*, s. 115.

⁷⁵³ Lenkijos seimeliuose asesoriai pirmą kartą užfiksuoti Livoje (1744), Lenčicoje (1745), Lomžoje (1784), žr.: Gierowski J. *Sejmik generalny księstwa mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław, 1948, s. 33; Włodarczyk J. *Sejmiki Łęczyckie*, Łódź, 1793, s. 128. Pamario vaivadijos seimeliuose asesoriai pasirodė tik nuo 1764 m., žr.: Dygdała J. *Sejmiki powiatowe województwa Pomorskiego w czasach saskich i stanisławowskich (1696–1772)*, *Zapiski historyczne*, 1987, t. LII, zes. 4, s. 90.

⁷⁵⁴ Łaszewski R. *Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanisławowskiej...*, s. 115; Lityński A. *Organy kierujący obradami sejmików 1764–1794...*, s. 79. 1791 m. seimelių įstatyme numatyta, kad Lenkijos seimeliuose pirmasis asesorius turi teisę pavaduoti seimelio direktorių, tačiau apie LDK seimeliuose taikomą analogišką atvejį šiame įstatyme neužsimenama. 1793 m. LDK seimelių įstatyme ši nuostata neužfiksuota, plg.: *Sejmiki, VL*, t. IX, s. 236 (XI sk. § 9); *Sejmiki W. Ks. Litewskiego, VL*, t. X, s. 130 (9 sk.).

⁷⁵⁵ Łaszewski R. *Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanisławowskiej...*, s. 116; Lityński A. *Organy kierujący obradami sejmików 1764–1794...*, s. 69.

⁷⁵⁶ 1767 VIII 26 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 125, l. 660.

⁷⁵⁷ Włodarczyk J. *Sejmiki Łęczyckie...*, s. 128.

⁷⁵⁸ „(...) lub przez Przewodzącego, y czterech Assessorow konnotowane (...)“, žr.: *Seymiki Elekcyjne, Deputackie, y Ziemskie, VL*, t. VII, s. 171.

⁷⁵⁹ *Sejmiki, VL*, t. IX, s. 235 (XI sk. § 3).

⁷⁶⁰ *Sejmiki, VL*, t. IX, s. 235 (XI sk. § 6).

m. seimelių veiklai reglamentuoti skirtame įstatyme paliktas 6 asesorių skaičius ir analogiška pirmojo asesoriaus rinkimų procedūra⁷⁶¹. Šis kontekstas leidžia kiek kitaip pažvelgti ir į asesorių vaidmenį Vilniaus seimelio veikloje.

Pirmą kartą tiesiogiai asesoriai Vilniaus seimelio dokumentuose fiksuojami 1769 m., tačiau tai nereiškia, jog jie negalėjo būti renkami ir kiek anksčiau. Apie šių funkcijų vykdymą liudija jau minėtų konfederacijos tarėjų vaidmuo. 1769 m. vasario 6–9 d. vykusioje Vilniaus seimelio sesijoje visuose iš eilės posėdžiuose (tribunoliniame, ūkiniame, elekciniam) rinkimus kontroliavo 4 asesoriai: vėliavininkas Kristupas Giedraitis (Giedroyć) ir Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjai Pranciškus Čyžas (Czyż), Ignatas Horodenskis (Horodeński), Rapolas Mušnickis (Muśnicki)⁷⁶². Jie buvo išrinkti remiantis 1764 m. seimo konstitucija ir pasirašė balsavimų rezultatų suvestines.

1792 m. tribunoliniame seimelyje jau pirmą dieną, atidarius seimelio sesiją ir suformavus prezidiumą, buvo išrinkti 6 asesoriai: Vilniaus vaivadijos vėliavininkas Antanas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus žemionių teismo teisėjas Dominykas Kaminskis (Kaminski), Vilniaus vaivadijos vaiskis ir Lydos pavieto paseniūnis Valentas Goreckis (Gorecki), Vilniaus vaivadijos stovyklininkas Juozapas Zaleckis (Zalecki), Vilniaus vaivadijos statybininkas Kazimieras Skurevičius (Skurewicz), valdovo šambelionas Mykolas Kordziukas (Kordziuk). Visi šie asesoriai kartu su seimelio direktoriumi Kristupu Giedraičiu pasirašė visas seimelio laudas ir priesaiką laikyti 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos⁷⁶³.

1794 m. tribunoliniame seimelyje po ilgų diskusijų ir Šadurskio protestų jau pirmą dieną, t. y. vasario 3-iają, buvo išrinkti 6 asesoriai, talkinę direktoriui: Minsko seniūnas Mykolas Bžostovskis, Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjas Tadas Korsakas, Vilniaus vaivadijos pastalininkis Ignatas Bronicas, Jonas Nepomukas Horainas, Vilniaus vaivadijos kamarininkas Ignatas Zajančkovskis ir Kurmelėnų seniūnas Martynas Mančynskis. Nors paskutinis iš jų šaltiniuose šmėsteli gerokai rečiau nei 5 pirmieji, tačiau 4 asesoriai ypač išskirtini. Tiesa, nežinome kurie iš minėtų asmenų buvo tie 4 „išrinktieji“ (neatmestina tikimybė, kad jie galėjo keistis), tačiau iš seimelio dienoraščio sužinome, jog jiems teko nemažas krūvis kontroliuojant balsavimų eigą. Galima teigti, jog pagrindinis vadovavimo seimelio posėdžiams krūvis, įskaitant seimelio direktorių ir jo talkininkus asesorius, seimelyje teko 7 asmenims (vienam vidutiniškai teko 37,8 seimelio dalyvio).

1770 m. vasario 7 d. elekciniam seimelyje rinkimų procedūrai kontroliuoti buvo išrinkti 5 cenzoriai: Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjas Ignatas Horodenskis (Horodenski), Vilniaus vaivadijos vaiskis Aleksandras Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjas

⁷⁶¹ Sejmiki W. Ks. Litewskiego, *VL*, t. X, s. 130 (9 sk. § 3).

⁷⁶² „(...) Konnotationem et promulgationem suffragiorum przysięgli cztery assessorowie (...)“, žr.: 1769 II 9 Vilniaus seimelio nutarimas, *LVI A*, f. 21, ap. 1, b. 127, l. 54–56v.

⁷⁶³ Žr. 7.3 priedą.

Rapolas Musnickis (Musnicki), Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjas Liudvikas Chodzkievičius (Chodzkiewicz), Vilniaus vaivadijos žemės teismo raštininkas Felicijonas Zmijovskis (Zmijowski)⁷⁶⁴. Tiesa, 1770 m. vasario 7 d. Vilniaus vaivadijos bajorų manifeste jie vadinami „cenzoriais arba asesoriais“ (*Censores et assessores*)⁷⁶⁵. Šie terminai įvairuoja ir kituose minėto seimelio dokumentuose, tačiau akivaizdu, jog cenzoriai vykdė tapačias asesoriams funkcijas.

Panaši situacija pasikartojė ir 1771 m. vasario 4–8 d. vykusiame tribunoliniame seimelyje, kuriame buvo išrinkti 5 cenzoriai: Vilniaus vaivadijos tijūnas Aleksandras Tiškevičius, Vilniaus vaivadijos vėliavininkas Kristupas Giedraitis, Vilniaus vaivadijos žemės teismo prezidentas Pranciškus Čyžas, Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjai Ignotas Horodenskis ir Rapolas Musnickis. Beje, tik cenzoriai pasirašė šio seimelio kredensą⁷⁶⁶ ir balsavimų rezultatų suvestines⁷⁶⁷. Tačiau seimelio kredensą, skirtą išrinktam naujam pakamariui, pasirašo ne cenzoriai, o 18 bajorų⁷⁶⁸. Reikėtų pastebėti, kad kitus dokumentus nors ir pasirašo 5 cenzoriai, tačiau dėl nežinomų priežasčių K. Giedraitį pakeičia Vilniaus vaivadijos žemės teismo raštininkas Felicijonas Zmijovskis⁷⁶⁹. Šios aplinkybės rodo, kad ilgesnėse seimelio sesijose galėjo vykti cenzorių rotacija. Tačiau verta akcentuoti ir tai, jog pagal hierarchiją pakankamai aukštas vietas užimančių vietinių pareigūnų – Vilniaus vaivadijos tijūno, vėliavininko – išrinkimas į šias pareigas liudijo apie šių funkcijų svarbą.

Iš 1780 m. tribunolinio seimelio dienoraščio sužinome, jog taip pat buvo išrinkti cenzoriai, tačiau pakankamai komplikauta jų identifikacija. Nors minimas Vilniaus vaivadijos pastalininkis Benediktas Bronicas pasirašė seimelio atidėjimo raštą, tačiau skilusio seimelio aplinkybėmis Vilniaus vaivadijos tijūnas Liudvikas Skuminas Tiškevičius galėjo įtraukti ir visiškai šių pareigų nėjusį asmenį, o ir pats B. Bronicas įvardijamas kaip neprisiekęs cenzorius⁷⁷⁰.

Taigi apibendrinant galima konstatuoti, jog XVIII a. antrojoje pusėje Vilniaus seimelio veikloje stebime dažniausiai 5–6 asesorių, arba cenzorių, paprastai koordinavusių balsavimų eigą, atsiradimą. Nenusistovėjusi terminija liudijo apie pakankamai naują reiškinį, bet greičiausiai šios funkcijos buvo vykdomos ir kiek anksčiau. Neabejotina, jog lemiamą postūmį seimelio asesorių funkcijų išsikristalizavimo procesui padarė ne tik Respublikos seimo konstitucijose įtvirtintos normos, bet ir seimelių dalyvių gausėjimas.

⁷⁶⁴ 1770 II 7 balsavimų rezultatų suvestinė, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 128, l. 22–22v.;

⁷⁶⁵ 1770 II 7 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 128, l. 27.

⁷⁶⁶ 1771 II 4 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 32.

⁷⁶⁷ 1771 II 8 balsavimų rezultatų suvestinė, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 38v.

⁷⁶⁸ 1771 II 6 Vilniaus seimelio kredensas, patvirtinantis pakamario išrinkimą, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 41.

⁷⁶⁹ 1771 II 8 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 39v.

⁷⁷⁰ 1780 II 7–8 Vilniaus tribunolinio seimelio dienoraštis, *BCz*, 721 IV, l. 375v.

3.7. Balsavimo ir sprendimų priėmimo praktika

3.7.1. Balsavimo procedūra. Seimeliai, tapdami svarbia XVIII a. viešojo gyvenimo dalimi, bajorijai pirmiausia asocijavosi su rinkimais⁷⁷¹. Kaip pastebėta istoriografijoje, po 1717 m. seimelių kompetencijos apribojimų balsavimas buvo organizuojamas tik per įvairaus pobūdžio rinkimus⁷⁷². O prieš balsavimą pradiniu atspirties tašku tapdavo kandidatų iškėlimas. Kandidatų skaičius ir jų tinkamumas eiti vienas ar kitas pareigas neretai nulemdavo ir balsavimo trukmę. Pakankamai dažnai LDK seimeliuose dėl mažo kandidatų skaičiaus net neprireikdavo balsavimo, nes nauji pareigūnai buvo išrenkami bendru sutarimu. Tokį reiškinį dažnai galime stebėti renkant seimelio direktorius. Antai 1748 m. rugpjūčio 19 d. seimelio direktoriumi (*za Dyrektora alias Marszałka*) visais balsais buvo išrinktas Vilniaus koadjutorius Sapiega⁷⁷³, tačiau tokių pavyzdžių esama ir daugiau. Kaip parodė Trakų seimelio veiklos tyrimai, bent jau 1764–1788 m. laikotarpiu renkant asmenis į įvairias pareigas rinkimai organizuoti tik apie 10 proc. atvejų⁷⁷⁴. Tiesa, tokie apskaičiavimai negali būti itin tikslūs ir atskleidžia tik bendrąsias tendencijas.

Disponuojami duomenys rodo, jog Vilniaus seimelyje neretai kandidatų buvo gana daug. Antai 1740 m. tribunoliniame seimelyje norą tapti Vilniaus seimelio deputatais pareiškė net 20 kandidatų⁷⁷⁵. 1783 m. elekciniame seimelyje į Vilniaus žemės teismo raštininko pareigas kandidatavo net 13 bajorų⁷⁷⁶. O 1784 m. priešseiminiame seimelyje dėl galimybės tapti Vilniaus seimelio pasiuntiniu Gardino seime rungėsi mažiausiai 9 kandidatai⁷⁷⁷. Tačiau tenka pripažinti, jog Vilniaus seimelyje balsavimas buvo organizuojamas tik kraštutiniais atvejais, o išrinkus bendru sutarimu ar visais balsais šis faktas buvo nurodomas seimelio dokumentuose⁷⁷⁸. Antai 1792 m. tribunoliniame-ūkiniame seimelyje pareigūnai, daliai kandidatų atsiėmus savo kandidatūras ir niekam neprieštaraujant, 4 atvejais išrinkti bendru sutarimu⁷⁷⁹ ir tik renkant LDK vyriausiojo tribunolo deputatus buvo balsuojama. Vasario 15 d. į LDK vyriausiojo tribunolo deputato vietą kandidatavo Vilniaus vaivadijos kamarininkas Ignatas Zajančkovskis ir Vilniaus vaivadijos raikytojas Vincentas Giečevičius. Balsuojant už I. Zajančkovskį savo balsus atidavė 155 seimelio

⁷⁷¹ Mączak A. *Klientela*, Warszawa, 2000, s. 218–219.

⁷⁷² Lityński A. *O głosowaniu na sejmikach (1764–1793)*..., s. 86.

⁷⁷³ „(...) powyszłych zwyczajnych Ceremoniach Obrano Unanimi (...)“, žr.: M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1600.

⁷⁷⁴ Zakrzewski Andrzej B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego epoki stanisławowskiej*... s. 62.

⁷⁷⁵ J. S. Sapiegos dienoraštis, *BN*, *BOZ*, 941, p. 313.

⁷⁷⁶ 1783 II 12 Vilniaus vaivados Karolio Radvilos laiškas valdovui, *BCz*, 686 IV, p. 441–443.

⁷⁷⁷ Korespondencya ks. Karola Stanisława Radziwiłła..., s. 142–143.

⁷⁷⁸ „(...) iednostaynemi Głosami y affektami obrawszy (...)“, žr.: 1759 II 7 Vilniaus seimelio nutarimas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 116, l. 75; „(...) obralismy e medio nostri zgodnemi glosy bez kreskowania się (...)“, žr.: *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 880.

⁷⁷⁹ „(...) Sprawowaniu iednomyslnością całego zgromadzonego Woiewodztwa głosow bez zadnego zaprzeczenia obralismy (...)“, žr.: 1792 II 20 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 35, p. 547; „(...) iednomyslnością Głosow bez zadnego zaprzeczenia (...)“, žr.: 1792 II 20 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, p. 541.

dalyviai, prieš balsavo 102. Nors seimelio posėdis buvo atidėtas kitai dienai, tačiau vasario 16 d. balsavimas už antrąjį kandidatą taip ir nebuvo surengtas, todėl LDK vyriausiojo tribunolo deputatu buvo pripažintas I. Zajančkovskis⁷⁸⁰. Šios aplinkybės rodo, kad, esant pakankamai aiškiai situacijai ir išryškėjus persvarai, balsavimai galėjo būti nutraukiami. Minėto seimelio atveju išryškėjus balsu už I. Zajančkovskį daugumai buvo galima neberengti atskiro balsavimo už V. Giečevičių.

Reikėtų prisiminti, jog Vilniaus seimelyje dažnai pindavosi Familijos interesus ginančio Vilniaus vyskupo ir Radvilų šalininkų interesai, kurie kaip tik ir atsiskleisdavo per rinkimus. Tačiau neretai Vilniaus seimelyje konkuruojančios politinės grupuotės pasidalydavo deputatų ar pasiuntinių mandatus, taip suradamos pakankamai pragmatišką sprendimo būdą (tokia situacija susiklostė 1761 m. priešseiminiame ir 1762 m. tribunoliniame seimeliuose)⁷⁸¹. 1764 m. skilusio prieškonvokacinio Vilniaus seimelio aplinkybės atskleidė Radvilų politinės grupuotės susiskaldymą: jos viduje dėl įtakos konkuravo LDK pastalininkis Ignotas Pacas ir Vilniaus vaivadijos pavaiwadis Ignotas Bogušas⁷⁸². Tuo tarpu tvirti su Familija susijusio Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio veiksmai leido ne tik sėkmingai baigti seimelį, bet ir pasiekti, kad į 1764 m. Varšuvos konvokacinį seimą nuvykusių jo globojamo seimelio pasiuntinių išrinkimas nebūtų kvestionuojamas. XVIII a. aštuntajame dešimtmetyje dvaro grupuotės politikos vykdytoja Vilniaus seimelyje buvo Tiškevičių giminė, tačiau buriančiam savo šalininkus LDK įždininkui Antanui Tyzenhauzui taip ir nepavyko čia išplėsti savo įtakos⁷⁸³. Radvilų giminė sugebėjo pakankamai ilgai išlaikyti Vilniaus vaivados pareigas, kurios leido naudoti tiesiogines poveikio priemones seimeliams. Ketverių metų seimo išvakarėse Radvilų politinės grupuotės įtaka dar išaugo ir ne tik dėl žymių šios giminės atstovų, einančių aukščiausias Vilniaus vaivadų ar kaštelionų pareigas (Karolio Stanislovo Radvilos „Pone Mylimasis“, Mykolo Jeronimo Radvilos ir kt.), bet ir dėl suartėjimo su valdovu Stanislovu Augustu Poniatovskiu⁷⁸⁴. Tad politinių grupuočių interesai neretai nulemdavo ir Vilniaus seimelyje vykusių rinkimų baigtį.

Kiek išsamesne informacija disponuojame apie priešrinkiminę kovą 1794 m. tribunoliniame seimelyje. Jau pirmą šio seimelio dieną, t. y. 1794 m. vasario 3 d., pradėti siūlyti kandidatai į įvairias pareigas. Po daugelio siūlymų seimelio direktorius K. Giedraitis perskaitė kandidatų sąrašą. Į LDK vyriausiojo tribunolo deputatus kandidatavo 6 asmenys: Vilniaus žemės teismo teisėjas Ignotas Gieraltas Tovianskis, Vilniaus vaivadijos stalininkas Martynas Giedraitis, Vilniaus

⁷⁸⁰ 1792 II 15 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 35, p. 554–555.

⁷⁸¹ Czepe M. *Kamaryla Pana z Dukli...*, s. 198, 201.

⁷⁸² Szwaciński T. *Sejmiki poselskie...*, s. 26.

⁷⁸³ Kalenkiewiczówna A. Rozkład partji Tyzenhauza na tle sejmików Litewskich, *Księga pamiątkowa...*, s. 134–135; Ciechanowiecki A., Rachuba A. Rys geneologiczny rodziny Abramowiczów na Wornianach, *Przegląd Wschodni*, 1992/1993, t. II, zes. 3, s. 604–605.

⁷⁸⁴ Anusik Z., Stroynowski A. Problemy majątkowe Radziwiłłów w XVIII w., *Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych*, 1987, t. XLVIII, s. 101, 107; Szczygielski W. Referendum trzeciomajowe..., s. 294–296; Šmigelskytė-Stukienė R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla..., p. 211.

pavaivadis Gasparas Čyžas, Vilniaus vaivadijos pilies teismo raštininkas Antanas Dyzmas Lachnickis, Gruževskis, valdovo šambelionas Bielinskis. Į LDK vyriausiojo tribunolo raštininko pareigas pagal 1793 m. Gardino seimo nutarimą turėjo būti renkama iš Vilniaus vaivadijos; į šias pareigas pasiūlyti 4 kandidatai: Vilniaus vaivadijos pilies teismo teisėjas Kristupas Kozielas, Vilniaus žemės teismo raštininkas Ksaveras Juraha Giedraitis, Vilniaus medžioklininkas Ferdinandas Kontrimas ir Vaitiešiūnų seniūnas Michalovskis. Tačiau paskelbus šį sąrašą prasidėjo ilgos diskusijos dėl kai kurių asmenų kandidatavimo teisėtumo. Pavyzdžiui, Piotrovskis savo kalboje priminė faktą, kad A. Lachnickis buvo įrašytas į miestiečių knygas ir tapo Vilniaus miesto viceprezidentu, o tokiu atveju, pasak minėto asmens, eiti LDK vyriausiojo tribunolo deputato pareigas esą draudžiama. A. Lachnickis atsikirdamas ne tik rėmėsi 1793 m. LDK seimelių įstatymu, bet ir jį citavo, be to, tvirtino, kad į miestiečių knygas neįsirašė, o netapusiam miestiečiu niekas anuomet nedraudė eiti viceprezidento pareigų. Buvo keliamas klausimas ir dėl kandidato į LDK vyriausiojo tribunolo raštininko pareigas Vilniaus vaivadijos medžioklininko F. Kontrimo galimybių eiti šias pareigas. Pastebėta, kad į žemininkų knygas įrašytas Videniškių parapijoje jis neturi jokios posesijos, ją turi tik žmona. Šią problemą iškėlė Tadas Sirvydas, žemionių knygoje priskirtas Videniškių parapijai ir, matyt, gerai žinojęs šią situaciją. LDK kariuomenės pulkininkas V. Kadlubickis, ginčydamas F. Kontrimo kandidatavimo teisėtumą, netgi skaitė 1793 m. seimelių įstatymo paragrafus, skirtus kandidatavimo klausimui. Taigi nuo pirmos dienos seimelyje užvirė karštos diskusijos, kandidatuojuojant į vienas ar kitas pareigas neretai tekdavo atremti oponentų kritiką.

Siekiant aptarti praktinius balsavimo procedūros aspektus, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog XVIII a. LDK seimeliuose dažniausiai buvo praktikuojama: 1) balsuoti žymint brūkšniukus arba 2) balsuoti į urną metant rutuliukus. Pirmasis būdas paprastai buvo naudojamas atviram balsavimui, o antrasis labiausiai tiko slaptam balsavimui.

LDK seimelių veiklos praktika rodo, kad dažniausiai buvo balsuojama atiduodant savo vienintelį balsą už pasirinktą kandidatą⁷⁸⁵. Tokia supaprastinta procedūra leido išvengti nesusipratimų, o esant mažiau seimelio dalyvių, bent jau minimaliai apribojo galimų klastočių atsiradimą. Tiesa, egzistavo ir kiek sudėtingesnė balsavimo procedūra, dažniau praktikuojama Lenkijos seimeliuose, kai vienas asmuo turėjo tiek balsų, kiek buvo vakuojančių vietų, tačiau ir čia seimeliams buvo palikta galimybė apsispręsti⁷⁸⁶.

---

⁷⁸⁵ Mączak A. *Klientela*, Warszawa, 2000, s. 215; Jurgaitis R. 1706 m. vasario 6–10 d. Rečicos elekcinis-tribunolinis seimelis: Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo deputatų rinkimo procedūra, *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 2002, t. LIII, p. 52–58.

⁷⁸⁶ Plačiau apie balsavimo procedūrą žr.: Lityński A. O głosowaniu na sejmikach (1764–1793). Zagadnienia prawnoustrojowe, *Zeszyty naukowe wyszej szkoły pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu, Historia*, 1988, t. XXVI, s. 85–101.

XVIII a. antrojoje pusėje LDK seimeliuose buvo įvedamas amžiaus cenzas, ir šis žingsnis tapo pavyzdžiu Lenkijai pertvarkant savo seimelių sistemą⁷⁸⁷. Akivaizdu, jog šiuos pokyčius išprovokavo mažamečių asmenų dalyvavimas seimelio posėdžiuose ir pakankamai svarbių funkcijų jiems suteikimas. Vilniaus seimelis šiuo požiūriu taip pat nebuvo išimtis. Šiame kontekste vertėtų prisiminti jau minėtą trylikamečio išrinkimą 1747 m. elekcinio seimelio direktoriumi. Dar 1764 m. seimo konstitucijoje buvo nustatyta, kad balsuoti gali tik 18 m. sulaukę, o būti renkami tik 23 m. sulaukę sėslūs bajorai⁷⁸⁸. Tai pakartojama ir 1791, 1793 m. seimelių įstatymuose, kuriuose rinkimų procedūros reglamentacijai skiriama kur kas daugiau dėmesio⁷⁸⁹.

Kaip rodo disponuojama informacija, prieš prasidedant balsavimui seimelio direktorius paskelbdavo kandidatų sąrašą. 1733 m. liepos 14 d. prasidėjusiame Vilniaus priešelekciniam seimelyje renkant pasiuntinius į elekcinį seimą seimelio direktorius disponavo specialiu sąrašu (*w Regestrze Dyrektorskim*). Tiesa, liepos 15 d. net 20 bajorų pareiškė protestą dėl neteisėto kai kurių asmenų įrašymo į šį sąrašą⁷⁹⁰. Reikėtų prisiminti, jog į elekcinį seimą buvo renkama kur kas daugiau pasiuntinių, todėl jame kildavo ir daugiau problemų. Kalbant apie techninį balsavimo procedūros aspektą, reikėtų pabrėžti, jog dažniausiai balsavimas vykdavo pagal parapijas⁷⁹¹.

Kiek sudėtingesnė buvo slapto balsavimo procedūra, kuri vykdavo metant rutuliukus į balsavimo urną arba tiesiog dėžutę. Prieš pradėdant balsavimą reikėjo atidaryti urną ir viešai parodyti, kad ji esanti tuščia. Urna, be dviejų angų balsams mesti, turėjo dvi durėles, nuo kurių vieną raktą turėjo seimelio direktorius, kitą – vienas iš asesorių. Pagal tradiciją pirmas balsuodavo seimelio direktorius, po to asesoriai ir likę prezidiumo nariai. Šį eiliškumą nulėmė ne tik seimelio dalyvių statusas, bet ir praktiniai balsavimo procedūros aspektai, nes pabalsavus seimelio direktoriui ir ypač asesoriams tekdavo didžiausias organizacinis krūvis. Bent jau XVIII a. pabaigoje per slaptą balsavimą bajorai prie stalo buvo kviečiami po vieną pagal žemionių knygų duomenis sudarytą sąrašą. Jie gaudavo rutuliukus, kuriuos sumesdavo į urną. Paprastai asesoriai dar papildomai pasižymėdavo jau pabalsavusių asmenų pavardes⁷⁹².

Nemaža detalių apie balsavimo procedūros specifiką Vilniaus seimelyje pavyko sužinoti iš 1794 m. tribunolinio seimelio dienoraščio. Tame seimelyje jau pirmą dieną buvo išrinkti 6

⁷⁸⁷ Łaszewski R. Czynne i bierne prawo wyborcze do sejmu w latach 1764–1793, *Zeszyty naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Nauki humanistyczno-społeczne, Prawo XI*, (1972), zes. 52, s. 113–114.

⁷⁸⁸ „(...) *Ad activitatem dandi suffragii* lat ośmnaście zupełnych, *ad capacitatem* zaś być obranym Urzędnikiem, lub Deputatem, lat dwadzieścia try skończonych, *salvis modernis possessoribus* mieć powinien“, žr.: *Sejmiki Elekcyjne, Deputackie, y Ziemskie*, VL, t. VII, s. 171.

⁷⁸⁹ *Sejmiki*, VL, t. IX, s. 234; *Sejmiki W. Ks. Litewskiego*, VL, t. X, s. 129–130; Plačiau žr.: Jurgaitis R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių veiklos reglamentavimo pokyčiai XVIII a. pabaigoje: 1791 m. ir 1793 m. seimelių įstatymų lyginamoji analizė, *Praeities pėdsakais*, Vilnius, 2007, p. 326–327.

⁷⁹⁰ 1733 VII 15 Vilniaus vaivadijos bajorų protestas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 91, l. 490–491.

⁷⁹¹ Łaszewski R. *Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanisławowskiej* problemy organizacji i porządku obrad... s. 117; Zakszewski Andrzej B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego*... s. 84.

⁷⁹² Lityński A. O głosowaniu na sejmikach (1764–1793)... s. 97.

asesoriai, 4 iš jų vykstant balsavimui 4 lapuose fiksavo visų pabalsavusių asmenų pavardes, balsavimo rezultatus ir pan. Kadangi darbo buvo išties nemaža, o kai kurias procedūras reikėjo atlikti viešai, galimas daiktas, kad būta tam tikro darbo pasidalijimo. Beje, tai patvirtina seimelio dienoraštyje užfiksuota informacija. Aiškėja, kad J. N. Horainas, disponuodamas pateiktais išrašais iš žemininkų knygos, kvietė balsuoti. M. Bžostovskis skaičiavo einančiuosius balsuoti, o T. Korsakas, I. Bronicas, I. Zajančkovskis, M. Mančynskis užrašydavo pasiruošusiųjų balsuoti pavardes, pareigas ir pan. Šio eiliškumo buvo laikomasi ir asmeniškai kviečiama pagal parapijas. Akivaizdu, jog šiems asesoriams reikėjo atlikti ir raštininkų funkcijas – pažymėti balsavusius asmenis. Iš šio seimelio dienoraščio nemaža sužinome ir apie balsų skaičiavimo procedūrą. Ją viešai atliko (*kalkule publiczne*) asesoriai. Pirmiausia iš urnos buvo išimama viena dėžutė ir suskaičiuojami teigiami („už“) balsai. Po to išimama kita dėžutė ir suskaičiuojami neigiami („prieš“) balsai. Visa tai buvo daroma visų seimelio dalyvių akivaizdoje. Iš to galima suprasti, jog balsavimo urna turėjo dvi angas: į vieną buvo metami vienos rūšies rutuliukai, į kitą – kitos rūšies⁷⁹³.

1794 m. tribunolinio seimelio antrą dieną, t. y. vasario 4-ąją, LDK vyriausiojo tribunolo deputatų rinkimai prasidėjo nuo detalesnio kandidatų aptarimo. Pirmiausia pristatytas Mykolas, Bielinskis, atskleistos jo sąsajos su 1792 m. LDK generaline konfederacija. Perėjus prie kitų kandidatų, dalis jų (Gruževskis, Giedraitis, Tovianskis, Čyžas) atsisakė kandidatuoti ir apie tai informavo raštu. Beje, jie atsisakė kandidatuoti antrojo kandidato – A. Lachnickio naudai. Tad galutiniame variante liko du kandidatai – M. Bielinskis ir A. Lachnickis. Vasario 4 d. pasibaigus balsavimams paaiškėjo, kad už valdovo šambelioną Mykolą Bielinskį iš viso balsavo 241 seimelio dalyvis. Balsavimų rezultatų suvestinė rodo, kad 23 buvo „už“ (*affirmative*), o dauguma, t. y. 218 – „prieš“ (*negative*)⁷⁹⁴. Beje, M. Bilinskio konkurentui A. Lachnickiui nebuvo leista balsuoti, motyvuojant pavėlavimu. Kitą dieną, t. y. vasario 5-ąją, iš pat ryto vyko balsavimas už kitą kandidatą – Ukmergės pavieto stalininką Antaną Dyzmą Lachnickį. Iš 246 tą dieną balsavusiųjų (beje, jų padaugėjo) 237 buvo už šią kandidatūrą, 9 – prieš⁷⁹⁵. Savaime suprantama, dėl slapto balsavimo nustatyti, už kuriuos kandidatus balsavo seimelio dalyviai, tiesiog neįmanoma, tačiau pagal balsavusiųjų sąrašus galima identifikuoti kiekvieną asmenį, dalyvavusį šiose procedūrose.

Kiti balsavimai vyko daug paprasčiau: visi pareigūnai buvo išrinkti bendru sutarimu. Renkant LDK vyriausiojo tribunolo raštininką, nors ir buvo iš pradžių pasiūlyti 4 kandidatai, tačiau vasario 5 d. pradėjus svarstyti visas kandidatūras, Vilniaus vaivadijos medžioklininkas Ferdinandas Kontrimas, matyt, dėl vasario 3 d. susiklosčiusių aplinkybių buvo pašalintas, o Vilniaus vaivadijos

⁷⁹³ 1794 m. vasario 3–7 Vilniaus tribunolinio seimelio dienoraštis, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 183–185.

⁷⁹⁴ 1794 II 4 balsavusių asmenų sąrašas ir balsų suvestinė, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 194–197.

⁷⁹⁵ 1794 II 5 balsavusių asmenų sąrašas ir balsų suvestinė, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 198–201v.

pilies teismo teisėjas Kristupas Kozielas ir raštininkas Ksaveras Juraha Giedraitis atsiėmė savo kandidatūras. Tad liko vienintelis kandidatas Vaitiešiūnų seniūnas Pranciškus Michalovskis. Jis visais balsais ir buvo išrinktas į minėtas pareigas. Vasario 6 d. analogiškai vyko ir Vilniaus vaivadijos tvarkomosios komisijos komisarų rinkimai. Galutiniame variante, skaitant kandidatų nuo bajorijos luomo sąrašą, jų liko tik 9, t. y. eksdeputatas Mikalojus Pomornackis, Livonijos taurininkas Ignatas Balinskis, Ašmenos pavieto kamarininkas Antanas Stžeckis, seniūnas Adomas Tovianskis, valdovo šambelionas Karolis Maleckis, Danielius Paškevičius, Vilniaus vaivadijos pilies teismo teisėjas Juozapas Kozielas, Mstislavlio medžioklininkas Juozapas Čarnovskis, Ukmergės pavieto statybininkas Stanislovas Boika. Nuo miestiečių (*stanu mieyskiego szlacheckiego*) buvo pasiūlytas vienintelis kandidatas Vilniaus pilietis Antanas Trappa. Kiekvienam asmeniškai uždavus po 3 klausimus, visi išrinkti bendru sutarimu⁷⁹⁶. Tad procedūra gan paprasta ir visiems suprantama. Tačiau iš aptartų aplinkybių aiškėja, kad A. Trappos kandidatūra greičiausiai buvo tik patvirtinta.

Tiesa, nereikėtų pamiršti, jog šis seimelis skilo ir opozicinė grupuotė susirinko į kitą seimelį, kur ir išrinko savo pareigūnus. Duomenų, kad opoziciniame seimelyje vyko balsavimai, neturime, tad tikėtina, kad visi vasario 4 d. buvo renkami bendru sutarimu, davė priesaikas. LDK vyriausiojo tribunolo deputatu buvo išrinktas Mykolas Bielinskis, šios institucijos raštininku – Vilniaus vaivadijos medžioklininkas Ferdinandas Kontrimas, Vilniaus vaivadijos tvarkomosios komisijos komisarais išrinkti eksdeputatas Karolis Romanovičius, ekstarėjas Juozapas Švykovskis, valdovo šambelionas Antanas Strachovskis, Čaikovskis, Urbanas Jazdovskis, tiltininkas Vincentas Gruževskis, valdovo šambelionas Šimanskis, Livonijos pataurininkis Petras Kosakovskis, rotmistras ir konfederacijos eksregentas Juozapas Siesickis⁷⁹⁷.

3.7.2. Seimelio dokumentų parengimas ir priėmimas. Jau istoriografijoje pastebėta, kad LDK seimelių veiklos praktikoje buvo sudaromos specialios komisijos seimelių dokumentams parengti⁷⁹⁸. Disponuojami duomenys leidžia teigti, jog Vilniaus seimelyje dokumentams parengti taip pat buvo sudaromos analogiškos komisijos, kuriose dirbo kelių asmenų grupė. Tokių komisijų vaidmuo buvo itin reikšmingas, nes neretai reikėjo parengti didelės apimties seimelių instrukcijas, apibendrinti ir susisteminti skirtingus, dažnai vienas kitam prieštaraujančius pasiūlymus. Antai 1733 m. liepos 14 d. seimelyje buvo paskirti keli Vilniaus vaivadijos pareigūnai instrukcijai parengti, o seimelio posėdis trumpam atidėtas⁷⁹⁹. 1736 m. gegužės 14 d. taip pat buvo paskirti 4

⁷⁹⁶ 1794 II 4 Vilniaus seimelio lauda, LVIA, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 192–193v.

⁷⁹⁷ 1794 II 4 Vilniaus seimelio lauda, LVIA, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 153–153v.; 1794 II 4 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, l. 154–154v.; 1794 II 4 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, l. 155–155v.

⁷⁹⁸ 1790 m. Minsko seimelyje speciali komisija instrukciją rengė net 4 dienas, žr.: Sosin S. Reforma sejmików na sejmie 4-letnim..., s. 54.

⁷⁹⁹ „(...) naznaczono kilku Ichmcu PP urzędników do układania Instrukcyi y laudum, tendem na dalsze obrady zalimitowawszy Seymik (...)“, žr.: 1733 VII 19 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 352, p. 1.

asmenys instrukcijai parengti, o seimelio posėdis atidėtas kitai dienai iki pietų. Po to dar tris dienas, nuo antradienio iki ketvirtadienio, buvo svarstoma parengta instrukcija ir siūlomi papildymai⁸⁰⁰. Greičiausiai speciali komisija instrukcijai parengti buvo sudaryta ir 1780 m. rugpjūčio 23 d., nes bent jau vieną jos narį, pasirašiusį instrukciją, mes tikrai žinome, tai – Vladislovas Šadurskis (Szadurski), kuris pasirašydamas instrukciją nurodė ir priklausymą tokiai komisijai⁸⁰¹. Tačiau galima spėti, jog ir kiti septyni šią instrukciją pasirašiusieji buvo šios komisijos nariai. Galime pastebėti ir tam tikras analogijas, nes šių seimelių dokumentams parengti sudaromų komisijų veikla greičiausiai rėmėsi Respublikos seimuose veikusių deputacijų konstitucijoms rengti veiklos pavyzdžiu.

Pakankamai svarbus, tačiau blankiai šaltiniuose atsispindintis aspektas – Vilniaus seimelio dokumentų parengimo praktika. Itin retai galime nustatyti konkrečius asmenis, kurie prisidėdavo prie seimelio dokumentų parengimo. Antai 1748 m. priešseiminiame seimelyje po nedidelės pertraukos rugpjūčio 20 d. buvo skaitoma Vilniaus vaivados Mykolo Kazimiero Radvilos „Žuvelės“ ir Vilniaus koadjutoriaus Juozapo Stanislovo Sapiegos parengta instrukcija⁸⁰². Pakankamai įdomus 1718 m. priešseiminio seimelio instrukcijos juodraštinis variantas. Ši iki 62 paragrafo suskirstyta, tačiau kur kas ilgesnė instrukcija atskleidžia tokio pobūdžio dokumentų parengimo aplinkybes. Minėtoje instrukcijoje, neįskaitant pavienių teiginių, išbraukti 4 paragrafai, 1 paragrafas įterptas su priedašu paraštėje, be to, net keletą naujų pastraipų sudaro jau visiškai kitu braižu prirašyti papildomi reikalavimai pačioje instrukcijos pabaigoje. Beje, šio seimelio direktorius Vilniaus vaivada Kazimieras Sapiega, pasirašęs kiekviename lape, matyt, siekė užkirsti kelią klastotėms⁸⁰³. Išlikęs ir priedo prie 1736 m. tribunolinio seimelio instrukcijos juodraštinis variantas su gausybe išbraukimų ir papildymų liudijančių apie pakankamai intensyvų dokumentų parengimo darbą. Šis priedas (*reskrypt*) buvo įteiktas Vielunės stalininkui Dominykui Savanievskiui (z Szankowa Sawaniewskimu) ir Vilniaus vaivadijos stalininkaičiui Jurgiui Abramovičiui⁸⁰⁴. Šios aplinkybės atskleidžia, jog parengti seimelio dokumentai dažniausiai buvo kolektyvinio darbo vaisius. Kita vertus, pakankamai dažnai bent jau XVIII a. pirmojoje pusėje pasikartojantys kai kurių instrukcijų paragrafai rodo, kad instrukcijos buvo rengiamos pagal tam tikrą standartą įtraukiant dėl įvairių priežasčių (pvz., iširus seimams, nenuvykus į seimus pasiuntiniams ir pan.) nerealizuotus paragrafus. Tad galima spėti, jog ankstesnių seimelių

⁸⁰⁰ „(...) po naznaczeniu 4 do Napisania Instrukcyey (...)\", žr.: 1736 V 19 pranešimas iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 379, p. 7–8.

⁸⁰¹ „(...) Delegat do Instrukcyi (...)\", žr.: 1780 VIII 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVA*, f. 21, ap. 1, b. 137, l. 1187v.; 1780 VIII 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, 3136, p. 7.

⁸⁰² „(...) Nastąpiło czytanie Instrukcyi, którą tak ułożylismy ex conducto z woj[ewo]dą wilen. (...)\", žr.: J. S. Sapiegos dienoraštis, *BN*, *BOZ*, 941, p. 491.

⁸⁰³ 1718 VIII 22 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AZ, 3055, l. 186–193v.

⁸⁰⁴ 1736 m. priedas prie Vilniaus seimelio instrukcijos (juodraštinis variantas), *BUW*, 97, l. 43–43v.; 1736 m. priedas prie Vilniaus seimelio instrukcijos, *ten pat*, l. 52–53.

dokumentai neretai tapdavo pavyzdžiu rengiant naujus dokumentus. Be to, kai kurie į seimelio posėdžius atvykstantys dalyviai turėdavo juodraštinus projektus, neretai tik kelių paragrafų, tačiau galinčius tapti būsimosios instrukcijos pagrindu. Vilniaus kapitulos fonde išlikęs 4 paragrafų instrukcijos projektas galėjo būti dvasininkijos atstovo atsineštas į Vilniaus seimelio posėdį⁸⁰⁵.

Kiek daugiau informacijos turime apie 1790 m. priešseiminio seimelio instrukcijos priėmimo aplinkybes. Detaliausiai šiame seimelyje vykusios peripetijos pristatomos reliacijoje, kuri turi nemaža seimelių dienoraščiams būdingų bruožų. Iš šio gan informatyvaus šaltinio aiškėja, kad būta bandymų į Vilniaus seimelio instrukciją įrašyti asmeninio pobūdžio reikalavimų, tačiau jie buvo atmesti. Antai pirmą seimelio dieną pirminiame instrukcijos variante, kuriame buvo dar tik 16 paragrafų (priminsime, kad priimtame galutiniame instrukcijos variante jų buvo 31), į šeštą paragrafą buvo siūloma įrašyti reikalavimą, kad Maskvai atitekusios Radvilų valdos būtų grąžintos, be to, įrašyti rekomendaciją pasiuntiniams iškelti klausimą dėl Minsko seniūno Mykolo Bžostovskio, Radvilų giminaičio, išrinkimo į LDK pakanclerio ar rūmų išdininko pareigas. Daugelis seimelio dalyvių nepritarė tokiai formuluotei ir grasino nepritarsią tokiai instrukcijai. Vilniaus žemės teismo teisėjas Tadas Korsakas savo kalboje pareiškė, kad instrukcija turi būti skirta Tėvynės gerovei, o ne tam tikrų asmenų reikalavimams. Jis pabrėžė, kad Respublikos seimo konfederacijos aktu buvo atsisakyta asmeninės naudos (*privatum bonum*) ir kad tokios instrukcijos šis seimas tikrai nepriimtų. Nors seimelio direktorius Vilniaus vaivadijos pakamaris Kristupas Giedraitis norėjo šį klausimą teikti balsavimui, bet, kaip rašoma reliacijoje, seimelio dalyviai nenorėjo to leisti ir bendru sutarimu šis pasiūlymas buvo atmestas⁸⁰⁶. Beje, antrą seimelio dieną buvo grįžta prie instrukcijos projekto pirmo paragrafo, kuris buvo skirtas Jėzuitų ordinui. Šiame paragrafe buvo reikalaujama šį jau panaikintą Ordiną sugrąžinti į Lenkiją ir LDK. Lapkričio 17 d. kai kurių seimelio dalyvių iniciatyva šio paragrafo turinys buvo išplėtotas ir siūlyta eksjėzuitus įtraukti į švietimo sistemą, juos skiriant mokyklų vizitatoriais ir pan. Tačiau šiems reikalavimams galutiniame instrukcijos variante taip pat neatsirado vietos⁸⁰⁷.

Netenka abejoti, kad dauguma seimelio dokumentų buvo rengiami vykstančio seimelio posėdžių vietoje⁸⁰⁸, tačiau pasitaikydavo išimčių, kai Vilniaus seimelio dokumentai buvo rengiami ir pasirašomi visiškai kitoje vietoje. Antai 1735 m. rugsėjo 18 d. priešseiminio seimelio instrukcija

---

⁸⁰⁵ Iš turinio galima spręsti, jog tai Ketverių metų seimo veiklos laikotarpio projektas (originalus jo pavadinimas – *Tuteysze Instrukcyja do Seymiku Maiq Projekta*), kuriame kalbama apie Sakso elekciją dar esant gyvam karaliui (§ 1), apie karališkųjų valdų atėmimą ir 6 milijonų skyrimą karinėms pajėgoms (§ 3) bei siūloma pasiuntiniais išrinkti Giedraitį ir vėliavininką Tyzenhauzą, žr.: Seimelio instrukcijos projektas, *MAB RS*, f. 43, b. 26940, l. [1–1v.].

⁸⁰⁶ Reliacija apie 1790 m. priešseiminį Vilniaus seimelį, *MAB RS*, f. 17, b. 59, l. 14v.–15. Šio seimelio peripetijas aptaria ir R. Butterwick, žr.: Butterwick R. Sprawa wskrzeszenia zakonu jezuckiego w dobie Sejmu Czteroletniego..., s. 103–104.

⁸⁰⁷ Plg.: 1790 XI 17 Vilniaus seimelio instrukcija, *MAB RS*, f. 233, b. 125, l. 37–40v.

⁸⁰⁸ Vilniaus seimelio dokumentuose neretai buvo pabrėžiama, kad jie rašyti posėdžių vietoje – „Pisan w Wilnie in loco Consiliorum (...)“, žr.: 1773 II 8 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 880v.

buvo rašoma per pietų metą pas LDK didįjį etmoną ir Trakų vaivadijos kaštelioną Mykolą Kazimierą Radvilą „Žuvelę“⁸⁰⁹. 1747 m. spalio 27 d. pasibaigus elekciniam seimeliui, jau po pietų susirinkus į Radvilų rūmus buvo pasirašinėjami kredensai⁸¹⁰. 1780 m. tribunoliniame seimelyje sesijos pratęsimo raštą Vilniaus vaivadijos tįjūnas Liudvikas Skuminas Tiškevičius pasirašė jau būdamas savo rūmuose⁸¹¹.

Pakankamai svarbus ir vienoje seimelio sesijoje priimtų dokumentų skaičius, nes jis atskleidžia ne tik Vilniaus seimelio potencialias dokumentų parengimo galimybes, bet ir veiklos efektyvumą. 1764 m. liepos 24 d. į Vilniaus pilies teismo knygas įrašytoje reliacinio-priešelekcinio seimelio laudoje buvo ir seimelio nutarimas, ir nurodymai į elekcinį seimą vykstantiems pasiuntiniams, o jau XVIII a. pabaigoje stebime, jog savarankiški klausimai buvo fiksuojami atskiruose seimelio nutarimuose. Antai 1792 m. vasario 20 d. į Vilniaus žemės teismo knygą buvo įrašytos net 7 laudos⁸¹². Apskritai XVIII a. antrojoje pusėje Vilniaus seimelio veikloje galime stebėti priimamų dokumentų gausėjimo tendenciją, liudijančią apie kur kas produktyvesnį darbą.

Ne ką mažiau svarbus Vilniaus seimelyje priimamų dokumentų apimties klausimas. Tenka pripažinti, kad LDK priešseiminių seimelių instrukcijų apimties klausimas praktiškai detaliau netyrinėtas. Akivaizdu, jog tokį tyrimą sunkina tai, kad ne visos XVIII a. LDK ikiseiminių seimelių instrukcijos suskirstytos paragrafais, arba kitas kraštutinumas – dalies instrukcijų paragrafų skaidymas į dar smulkesnes dalis⁸¹³. Tačiau verta dėmesio M. Jučo pastaba, kad LDK seimelių instrukcijos dažniausiai buvo suskirstomos į 30–40 paragrafų⁸¹⁴. Neabejotina, jog tai tik preliminari tikslesniais paskaičiavimais nepagrįsta autoriaus įžvalga. Remdamiesi Vilniaus seimelio veiklos praktika, galime pastebėti, jog daugiausiai – 77 paragrafus turinti instrukcija buvo priimta 1724 m. rugpjūčio 25 dieną. Kalbant apie Respublikos parlamentinę praktiką, istoriografijoje užfiksuotas ne vienas atvejis, kai instrukcijos turėjo net per 150 paragrafų. H. Olszewskis bandė atskleisti šio reiškinio priežastis, teigdamas, kad instrukcijų apimties augimui didžiausią įtaką turėjo XVIII a. pirmojoje pusėje nuolat yrantys seimai ir seimeliai. Pasak H. Olszewskio, prie naujų reikalavimų

⁸⁰⁹ „Instrukcyja Pisano [i] Obiad u mnie wszysey iedli (...)“, žr.: M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 712.

⁸¹⁰ „zgomadzili do Pałacu mego, tam Dyrektorowie Swoim Kandydatom Kredensa podpisawszy pooddawali“, žr.: M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1540.

⁸¹¹ „(...) podpisywaney tytuł mby solwowania sessyi Seymikow do dnia osmego Febr prywatnie w Domu swym podpiśał y WjmPa Bronica Podstolego Wilen ieszcze według Konstytucyi 1764. Roku nieprzysięgłego niby za Cenzora przylącył“, žr.: 1780 II 7–8 Vilniaus tribunolinio seimelio dienoraštis, *BCz*, 721 IV, l. 375v.

⁸¹² Žr. 7.3 priedą.

⁸¹³ 1790 m. Vilniaus priešseiminio seimelio instrukcijos 4 paragrafas skaidomas į šešias sudedamąsias dalis („Powtóre“, „Potrzecie“, „Po czwarte“, „Popiąte“, „Po szóste“), žr.: 1790 XI 17 Vilniaus seimelio instrukcija, *MAB RS*, f. 233, b. 126, l. 225–225v. (§ 4). Beje, verta pastebėti, kad daugelio seimelių instrukcijų paragrafai yra daugiasluoksniai, t. y. viename paragrafe fiksuojami ne visada pagal turinį susiję reikalavimai.

⁸¹⁴ Jučas M. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizmas..., p. 99.

dažniausiai buvo pridedami senosios instrukcijos paragrafai⁸¹⁵, tad instrukcijų apimties augimas, ypač Saksų dinastijos valdymo laikotarpiu, esant Respublikos seimo veiklos krizei, buvo gan dėsningas reiškinys. Tačiau H. Olszewskis, tvirtindamas, kad nebuvo mažiau kaip 45 paragrafų instrukcijų, taip pat klydo, pirmiausia dėl to, jog nebuvo tinkamai susipažinęs su LDK situacija. Antai 1719, 1733 m. Vilniaus seimelio instrukcijos turėjo tik po 21 paragrafą. Nors tai – ne mažiausiai paragrafų turėjusios tiriamojo laikotarpio Vilniaus seimelio instrukcijos, tačiau daugelis kitų taip pat retai „peršokdavo“ 40 paragrafų ribą. Tik 5 paragrafus turėjo 1793 m. gegužės 28 d. Vilniaus seimelio instrukcija⁸¹⁶, ji – trumpiausia tiriamojo laikotarpio instrukcija. Taigi šie ypatumai, sąlyginai nedidelė Vilniaus seimelio instrukcijų apimtis, galėtų liudyti apie pakankamai efektyvią seimelio veiklą.

Aptardami instrukcijų skaidymo į paragrafus problemą, negalime neatkreipti dėmesio į dar vieną svarbų klausimą. Neturėtume užmiršti, kad dalis instrukcijų apskritai būdavo nesuskirstytos paragrafais. Negalime sutikti su H. Olszewskio teiginiu, kad XVIII a. pirmojoje pusėje nebelieka tradicinio seimelių instrukcijų skirstymo paragrafais⁸¹⁷. Tiesa, to negalime ir paneigti, nes aptariamuoju laikotarpiu būta tokių Vilniaus seimelių instrukcijų (1738, 1746, 1750, 1752 m. instrukcijos⁸¹⁸, o 1733 m. instrukcija į elekcinį seimą suskirstyta tik iki trečio paragrafo ir pan.), tačiau akivaizdu, jog tai nebuvo vyraujantis reiškinys.

Su seimelių nutarimų priėmimu ir jų įsigaliojimu tiesiogiai susijęs kitas svarbus klausimas – Vilniaus seimelio dokumentų įrašymo į Vilniaus pilies ir žemės teismų bei kitų LDK teismų knygas praktika. Jau minėjome, kad kur kas dažniau Vilniaus seimelio dokumentai buvo aktuojami Vilniaus pilies nei žemės teismo knygoje (žr. 7.1 ir 7.2 priedus). Įdomu tai, kad seimelio dokumentus tik XVIII a. antrojoje pusėje kiek dažniau įrašyti į teismų knygas pateikdavo patys seimelio direktoriai ar kas nors iš prezidiumo narių. Beje, siekiant išvengti klastočių, buvo imamasi neordinarinių priemonių. Apie tai liudija 1718 m. seimelio instrukcijos parengimo atvejis. Įrašydamas 1759 m. vasario 7 d. seimelio nutarimą, šio seimelio direktorius Felicijonas Zmijovskis Vilniaus pilies teismo knygoje ant kiekvieno lapo pažymėjo raides FZŁSGWWDSSG. Vienuolikos raidžių kombinacija, nežinant seimelio aplinkybių ir pobūdžio, gali pasirodyti kaip sudėtingas galvosūkis, tačiau užmetus akį į seimelio nutarimo pabaigą tampa aišku, jog tai – seimelio direktoriaus parašo santrumpa (*Felicijan Zmijowski Łowczy y Sędzia Grodzki Wojewodztwa Wilenskiego Dyrektor Seymiku Gromnicznego Gospodarskiego tegoż W:*

⁸¹⁵ Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii...*, s. 121.

⁸¹⁶ 1793 V 28 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 37, l. 1675–1678.

⁸¹⁷ Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763...*, s. 123–125.

⁸¹⁸ 1738 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 93, l. 1164–1167v.; 1746 VIII 22 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 101, l. 725–738v.; 1750 VI 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *BJ*, 6304 III, l. 30–34; 1752 VIII 21 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, ks. 46, p. 576–586.

Wilenskiego mp)⁸¹⁹. Nors nedažnai, bet Vilniaus seimelio dokumentai buvo įrašomi ir į kitų pavių bei LDK vyriausiojo tribunolo knygas.

Pavyko užfiksuoti keletą Vilniaus seimelio dokumentų, įrašytų į LDK vyriausiojo tribunolo knygas. 1735 m. birželio 5 d. LDK vyriausiojo tribunolo knygoje buvo aktuota Vilniaus privataus seimelio instrukcija⁸²⁰. Tų pačių metų rugpjūčio 22 d. į LDK vyriausiojo tribunolo knygas buvo įrašyta 1735 m. rugpjūčio 16 d. Vilniaus priešseiminio seimelio instrukcija⁸²¹. Lygiai taip pat buvo aktuojami ir prieš seimelį nukreipti bajorijos protestai. Antai 1717 m. vasario 8 d. į LDK vyriausiojo tribunolo knygas buvo įrašytas Vilniaus pavieto 30 bajorų protestas⁸²². Sisteminga tiriamojo laikotarpio LDK vyriausiojo tribunolo knygų peržiūra galėtų suteikti papildomų duomenų.

Lygiai taip pat įvairūs su Vilniaus seimelio veikla susiję dokumentai buvo įrašomi ir į kitų LDK pavių teismų knygas. Galima pastebėti, jog dažniausiai kitose LDK pavių teismų knygoje buvo aktuojami protestai ir manifestai. Antai 1724 m. vasario 11 d. į Lydos pilies teismo knygas įrašyti 10-ies bajorų protestų tų pačių metų vasario 7 d.⁸²³ pateikė Jurgis Gašćevičius (Gaśćiewicz). 1725 m. Vilniaus vaivadijos protestas, kurį pasirašė 19 bajorų, buvo aktuotas Ukmergės pilies teismo knygoje, nes įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas šis protestas nepriimtas. Tiesa, šio protesto įrašo Ukmergės pavieto teismo knygoje nepavyko surasti⁸²⁴, tačiau jo turinį gerai žinome iš publikacijos. Buvo protestuojama prieš kai kurių bajorų susitarimą su jėzuitais ir prie seimelio instrukcijos esančio priedo, kuriame buvo palaikomi jėzuitų interesai ir kuris buvo nukreiptas prieš naujas pijorams skirtas fundacijas, patvirtinimą⁸²⁵. Taigi iš šio protesto sužinome, jog Vilniaus seimelio pasiuntiniams, vykstantiems į 1726 m. Gardino seimą, be instrukcijos, buvo įteiktas priedas. 1741 m. vykstant Vilniaus tribunoliniam seimeliui, norėta įrašyti manifestą į Vilniaus pavieto pilies teismų knygas, tačiau jis nepriimtas, todėl ieškota galimybių aktuoti kitų pavių teismų knygoje⁸²⁶. 1741 m. vasario 8 d. prieš Vilniaus seimelį nukreiptas (*kontra totum actum Seymiku Gromnicznego*) manifestas 36 bajorų vardu buvo įrašytas į Trakų vaivadijos pilies teismų knygas⁸²⁷. Manifeste seimelio direktorius Vilniaus pilininkas Juozas Bogušas (Bohusz) buvo kaltinamas neteisėtai įgijęs šias pareigas. Galiausiai 1756 m. kovo 12 d. įrašyti į Minsko pilies

⁸¹⁹ 1759 II 7 Vilniaus seimelio nutarimas, *L VIA*, f. 21, ap. 1, b. 116, l. 78v.

⁸²⁰ 1735 VI 4 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. 13, p. 168–171.

⁸²¹ 1735 VIII 16 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. 13, p. 177–178.

⁸²² 1717 II 8 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas prieš Vilniaus seimelį, *L VIA*, f. SA, b. 62, l. 401–402v.

⁸²³ 1724 II 7 Juozapo Zabelos ir kitų Vilniaus vaivadijos bajorų protestas, *H I A B*, ф. 1722, оп. 1, д. 91, л. 336–337v.

⁸²⁴ Dar 1939 m. neradęs šio protesto W. Szulcas iškėlė mintį, jog 1725 m. Ukmergės pilies teismo knygos žuvusios, plg.: Szulc W. Spory Akademji Wileńskiej z pijarami..., s. 98–99. Peržiūrėję išlikusias 3 (*L VIA*, f. SA, b. 13952, 14288, 14202) 1725 m. Ukmergės pilies ir žemės teismo knygas, Vilniaus vaivadijos bajorų protesto įrašo neradome.

⁸²⁵ *Summarium Privilegiorum, Decretorum, Testimoniorum &c. Consernentium Fundationem Vilnensem Scholarum Piarum*, Datum Romae MDCCXXX [1733], l. [7–7v.]. Už nuorodą dėkoju dr. R. Urbaitytei.

⁸²⁶ Z Wilna d. 12. Febr., *KP*, 1741, Num. CCXX.

⁸²⁷ 1741 II 8 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas prieš Vilniaus seimelį, *L VIA*, SA, 5916, l. 435–436v.

teismo knygas Jurgis Jackovskis (Jackowski) pateikė vasario 9 d. Vilniaus seimelio patvirtinamąjį raštą⁸²⁸. Šie pavyzdžiai rodo, kad tiek Vilniaus seimelio dokumentai, tiek prieš seimelį nukreipti protestai buvo aktuojami LDK vyriausiojo tribunolo knygosė arba aplinkinių ir geografiškai mažiausiai nuo Vilniaus nutolusių LDK paviėtų (Minsko, Trakų, Ukmergės) teismų knygosė.

Negalime užmiršti dar vieno svarbaus faktoriaus – su Vilniaus seimelio veikla susijusių dokumentų įrašymo į teismų knygas laiko. Reikia pastebėti, jog dažniausiai Vilniaus seimelio dokumentai Vilniaus pilies ar žemės teismo knygosė pasibaigus seimeliui buvo aktuojami dar tą pačią ar kitą dieną. Tačiau praktika rodo, kad būta nemaža išimčių. Laiko intervalas, kuriame buvo įrašomi su Vilniaus seimelio veikla susiję dokumentai, dažniausiai apėmė nuo kelių iki keliolikos dienų⁸²⁹. Kaip išskirtinį atvejį reikėtų paminėti 1719 m. priedo prie seimelio instrukcijos įrašymo faktą. Nors prieš limituotą seimą priešseiminiai seimeliai nebuvo šaukiami, nebuvo priimamos instrukcijos, o į seimą vykdavo tie patys pasiuntiniai, tačiau praktika rodo, jog bajorija rasdavo būdų, kaip šią situaciją paveikti. Antai 1719 m. Vilniaus tribunoliniame seimelyje buvo priimtas priedas prie 1718 m. seimelio instrukcijos, tačiau svarbiausia tai, kad šis priedas, priimtas vasario 6 d., į Vilniaus pilies teismo knygas buvo įrašytas tik gruodžio 24 d., t. y. prabėgus daugiau kaip 10,5 mėnesio⁸³⁰. Netenka abejoti, kad dalis seimelio dokumentų likdavo neįrašyti į teismų knygas. Šį faktą patvirtina didikų giminių fonduose randami su Vilniaus seimelio veikla susiję ir į teismų knygas neįrašyti dokumentai.

3.8. Kasdienybės epizodai

Bajorai, suvažiavę į Vilniaus seimelio sesijas, laisvu nuo posėdžių laiku ne tik susitikdavo ir bendraudavo su savo pažįstamais, tačiau būdavo priversti kontaktuoti ir su kitų luomų bei socialinių sluoksnių Vilniaus gyventojais. Vilnius atgydavo tarsi mugių ar prekymečių dienomis, o į „politinį turgų“ susirinkę bajorai laisvu nuo posėdžių laiku pramogaudavo ir linksmai leisdavo laiką. Beje, vienas anoniminis XVIII a. antrosios pusės autorius, besigilindamas į „vietos“ (*mieysce*) ir „miesto“ (*miasto*) prasmines lingvistines sąsajas, kiek šaržuodamas pakankamai taikliai atskleidė seimelių socialinį kontekstą⁸³¹. Pasak šio anoniminio autoriaus, „vieta yra mieste, nes visas miestas seimelių vieta tampa. Kiekviena bažnyčia, kiekviena gatvė, kiekvienas namas, galiausiai smuklė ir duobė joje yra tinkama seimelių vieta“.

⁸²⁸ 1756 II 9 Vilniaus seimelio patvirtinamasis raštas, *ИГАБ*, ф. 1727, оп. 1, д. 12, л. 1012–1013v.

⁸²⁹ Žr. 7.3 priedą.

⁸³⁰ 1719 II 6 (aktuota XII 24) priedas prie Vilniaus seimelio instrukcijos, *LVA*, f. 21, ap. 1, b. 76, l. 1527–1530v.

⁸³¹ „(...) Mieysce iest w mieysce; bo gdyby miasto całe mieyscem Seymikow było. Každy Kosciół, kazda ulica, kazdy dom, kazda nakoniec karczma piwnica y jama w nim się znayduiąca przyzwoitym Seymikowania była by mieyscem (...)“, žr.: Rozmowa o Seymikach, *AGAD*, APP, 252, s. 34.

3.8.1. Vaišės. Itin dažnas seimelio palydovas buvo vaišės. Sėkmingai pasibaigus 1740 m. priešseiminiam seimeliui ir išrinkus pasiuntinius, seimelio direktorius Tautušų seniūnas Mikalojus Ruščicas pakvietė seimelio dalyvius į savo namus pietums. Per pietus grojo kapela⁸³². Sėkmingai vykstant 1747 m. elekciniam seimeliui, vaišės buvo rengiamos pas Vilniaus vaivadą Mykolą Kazimierą Radvilą „Žuvelę“⁸³³. Tiksliau, beveik kadien, t. y. spalio 23 ir 25–27 d., po seimelių posėdžių rengiamomis vaišėmis rūpinosi vaivados sūnūs, o pats M. K. Radvila pietaudavo pas Vilniaus koadjutorių J. S. Sapiegą. Tiesa, vieną dieną, t. y. spalio 24 d., pasibaigus seimelio posėdžiui pietus surengė seimeliui direktoriavęs Punios seniūnas Aleksandras Sapiega⁸³⁴. 1748 m., sekmadienį prieš priešseiminį Vilniaus seimelį, Vilniaus vaivada ir LDK etmonas M. K. Radvila surengė iki vėlumos trukusį pokylį, į kurį sukvietė ne tik LDK vyriausiojo tribunolo deputatus, bet ir į Vilniaus seimelį atvykusius bajorus. Per pokylį M. K. Radvila iškilmingai įteikė Respublikos valdovo jau pasirašytas privilegijas: Vilniaus vaivadijos pavaivadžiui Jonui Antanui Horainui – pakamario pareigoms eiti, Vilniaus vaivadijos vaikiui Mykolui Horodenskiui – Vilniaus žemės teismo teisėjo pareigoms, Jonui Ignotui Monkevičiui – pateisėjo pareigoms ir Andriejui Abramovičiui – Vilniaus žemės teismo raštininko pareigoms⁸³⁵. 1756 m. po išardyto priešseiminio seimelio bajoriją pas save vaišino Vilniaus žemės teismo raštininkas Andriejus Abramovičius, greičiausiai buvęs ir šio seimelio direktoriumi⁸³⁶. 1757 m. prieš pat tribunolinį seimelį iš Varšuvos atvykęs Vilniaus vaivadijos vėliavininkas Pranciškus Leonas Tyzenhauzas sekmadienį pas save surengė vaišes ir svečius priiminėjo kartu su žmona. Per visą naktį trukusį pobūvį buvo šokama, grojo muzika⁸³⁷. 1779 m. į tribunolinį seimelį susirinkusius bajorus pietų pas save pasikvietė Vilniaus vaivada Karolis Stanislovas Radvila „Pone Mylimasis“, tik seimelio išvakarėse atvykęs į Vilnių⁸³⁸.

Akivaizdu, jog pasibaigus seimelio posėdžiams dažniausiai pietums ar vaišėms kviesdavosi ne kas kitas, o pats seimelio direktorius. Tai tapo savotiška tradicija, kuri, matyt, įgavo padėkos už parodytą pasitikėjimą formą. Tradicija tapusios vaišės per seimelio sesiją galėjo tapti ir papildomu traukos veiksniu, skatinusiu dalyvauti seimelio posėdžiuose vidutinę ir smulkiają bajoriją.

⁸³² Z Wilna d. 28 Aug., *KP*, 1740, Num. CXCVI.

⁸³³ Z Wilna d. 28. Oct., *KP*, 1747, Num. DLXXI, l. 451–451v.

⁸³⁴ „(...) oni w Pałacu moim Nobilitatem traktowali a Jam iadł Obiad u Jmu Xiędza Koadiutora Wilenskiego (...)“, „(...) Dzieci moie wszystkich traktowali co dzienne jam iadł Obiad u Xiędza Koadiutora (...)“, „(...) Dzieci moie traktowali a Jam zwyczajny Obiad iadł u Jmu Xiędza Koadiutora Wilenskiego (...)“, žr.: M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1537–1540.

⁸³⁵ Z Wilna d. 24 Aug, *KP*, 1748, Num. DCXV, l. 541v. Kiek kukliau šį pokylį aprašo pats M. K. Radvila, beje, nurodydamas, kad jis vyko rugpjūčio 19 d., pirmadienį po seimelio posėdžio, žr.: M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1599–1600.

⁸³⁶ Matuszewicz M. *Diariusz życia mego*, Warszawa, 1986, t. 1, s. 707.

⁸³⁷ Z Wilna die 14ta Februarii, *KP*, 1757, Num. VIII.

⁸³⁸ Z Wilna dnia 8 Lutego, *Suplement do Gazety Warszawskiej*, 1779 II 17, Nr. 14.

3.8.2. Konfliktai. Neretai po išgertuvių ar probleminių santykių aiškinimosi kildavo ir įvairių konfliktų. Antai 1732 m. vykstant Vilniaus tribunoliniam seimeliui į peštynes su bajorais buvo įsitraukę keturi Vilniaus akademijos studentai, kurie rektoriaus netrukus buvo pašalinti iš universiteto⁸³⁹. 1780 m. įsiauđrinę bajorai nusiaubė Mykolo Bžostovskio mūrnamį, nuostoliai siekė 100 000 auksinų⁸⁴⁰. Tiesa, ši suma, įvardyta tik vėlesniuose teisminiuose ginčuose, matyt, realiai buvusi gerokai mažesnė, tačiau pats nusiaubimo faktas neturėtų kelti abejonių. Kai 1789 m. vykstant tribunoliniam seimeliui pasklido gandai, kad žydai užmušė bajorą, penki žydai buvo suimti ir pasodinti į Vilniaus pilies kalėjimą, tačiau kilo neaiškumų, kas išties buvo užmuštas ir ar tai tik nebuvo pretekstas eiliniam incidentui, nukreiptam prieš žydus⁸⁴¹. XVIII a. Vilniuje žydai neretai buvo kaltinami ritualinėmis žmogžudystėmis, tačiau dažniausiai tie įtarinėjimai buvo paremti išankstiniu nusistatymu ir prietarais⁸⁴².

Pasitaikydavo atvejų, kai konfliktai baigdavosi tragiškai, žūdavo nekalti žmonės. Antai 1787 m. vasario 10 d. į Vilniaus žemės teismo knygas buvo įrašytas Jokūbo Kolomaževskio (Kołomażewski) reliacinis obdukcinis kvitas, kuriame atsiskleidė 1787 m. Vilniaus tribunolinio seimelio užkulisiai. Felicijonas ir Praksida Rutkovskiai skundėsi, kad Vilniaus vaivadijos arklidininko Gasparo Čyžo grupuotės seimelio bajorėliai (*szlachta Seymikowa*), apsistoję Bičkovskių mūrnamyje, kuris stovėjo šalia kanauninko Borovskio mūrnamio, nusiaubė jų namą. Iš liudijimų aiškėja, kad keliasdešimt girtų bajorėlių su kardais ir šautuvais bandė įsilaužti į LDK kariuomenės petihorų pulko vėliavininko Felicijono Rutkovskio namą. Šis užsidarė vartus, tačiau bajorėliai ne tik juos laužė, daužė langus iš gatvės pusės, bet ir keletą kartų šovė į F. Rutkovskį. Galiausiai šis užpuolimas baigėsi tragiškai, nes buvo nušauta samdinė Marijona Gierulka (Gierulka), bandydama perduoti vartų raktus⁸⁴³. F. Rutkovskis neapsikentęs nusiuntė pasiuntinį į karinį dalinį prašydamas pagalbos. Atvykę kariai bandė bajorus įkalbėti taikiai pasitraukti, tačiau vėliau vis tiek kilo susišaudymas, per kurį buvo nušautas kažkoks bajorėlis Gurskis⁸⁴⁴. Tokių konfliktų atspindžių Vilniaus vaivadijos pilies ir žemės teismo knygose galima aptikti ir daugiau.

* * *

⁸³⁹ Szulc W. Spory akademji Wilenskiej z pijarami o wylączone prawo na szkoły 1723–1753, Wilno, 1939, s. 43; Jurginis J., Merkys V., Tautavičius A. *Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos*, Vilnius, 1968, p. 184.

⁸⁴⁰ Estreicher K. *Bibliografia Polska*, Kraków, 1898, t. V, cz. III, s. 47.

⁸⁴¹ 1789 II 18 pranešimas iš Varšuvos, *Biblioteka PAN w Krakowie*, 247, l. 480–480v.

⁸⁴² Burba D. Ritualinės žmogžudystės? Bandyamas apkaltinti Vilniaus žydus XVIII amžiuje, *Naujoji Romuva*, 2006, Nr. 2, p. 25–27.

⁸⁴³ 1787 II 10 J. Kolomaževskio reliacinis obdukcinis kvitas, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 26, p. 465–466.

⁸⁴⁴ 1787 II 12 pranešimas iš Vilniaus, *MAB RS*, f. 17, b. 201, l. 99–99v.

Apibendrinant galima teigti, jog Vilniaus seimelis Respublikos mastu pagal savo statusą buvo trečias, o LDK mastu – pirmas. Vilniaus seimelio reikšmę lėmė sąveika su svarbiausiomis valstybinėmis institucijomis, nes pasiuntiniai Respublikos seimuose ir deputatai LDK tribunuluose, atstovaujantys Vilniaus seimeliui, užimdavo pirmąsias vietas, turėjo teisę pirmieji išsakyti savo nuomonę, balsuoti ar eiti svarbias šių institucijų pareigas. Prie to prisidėjo ir Vilniaus, kaip LDK sostinės, statusas bei įtakingi Vilniaus seimelio dalyviai. Seimelio posėdžių vietos lokalizacijos tyrimai atskleidė, jog Vilniaus seimelis tradiciškai vykdavo Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje, LDK vyriausiojo tribunolo rūmuose arba Pilies vartų pastate.

Iš identifikuotų 102 (vidutiniškai 1,3 sesijos per metus) Vilniaus seimelio sesijų matome, jog dažniausiai seimelio sesijos vykdavo vasario (58,4 proc.) ir rugpjūčio (19,8 proc.) mėnesiais. Chronologiškai pagal laikotarpius didesnė dalis teko pirmajam 1717–1763 m. laikotarpiui, per kurį įvyko 65 sesijos, o 1764–1795 m. laikotarpiu būta 37 Vilniaus seimelio sesijų. Atlikus Vilniaus seimelio sesijų trukmės analizę paaiškėjo, jog didesnė dalis identifikuotų sesijų truko vieną dieną (58 atvejai, 56,86 proc.). Pavyko užfiksuoti 27 sesijas (26,47 proc.), kurios truko 2 dienas. 8 seimelio sesijos (7,84 proc.) vyko 3 dienas, o 4 dienas užtruko tik 5 (4,9 proc.) sesijos. 5 dienas truko tik 3 (2,94 proc.) sesijos, o 7 dienas užtruko vienintelė (0,99 proc.) sesija.

Tyrimas atskleidė, kad Vilniaus seimelio veikloje galime stebėti kur kas akivaizdesnę bajoriškosios savivaldos raišką. 1717–1763 m. laikotarpiu identifikuotų su savivalda susijusių seimelių buvo 55, arba 67 proc. (elekcinių – 3, tribunolinių – 34, ūkinių – 18), t. y. kiek daugiau nei su parlamentarizmu susijusių – jų buvo 26, arba 31,7 proc. (priešelekcinių – 1, priešseiminių – 21, prieškarūnacinių – 1, prieškonvokacinių – 1, reliacinių – 2). Analogiška situacija susiklostė ir antrajame periode – 1764–1795 metais. Tuo laikotarpiu su savivalda susijusių seimelių buvo 39, arba 73,6 proc. (elekcinių – 7, tribunolinių – 23, ūkinių – 9), o su parlamentarizmu – 14, arba 26,4 proc. (priešelekcinių – 1, priešseiminių – 10, prieškarūnacinių – 1, prieškonvokacinių – 1, reliacinių – 1).

Kiek patikimesni XVIII a. antrosios pusės duomenys rodo, jog Vilniaus seimelyje dažniausiai dalyvaudavo nuo 200 iki 300 bajorų (pvz., 1780 m. – 289, 1792 m. – 259, 1794 m. – 272), o tai sudarė iki 50 proc. Vilniaus pavieto sėsliosios bajorijos. Identifikuoti 84 Vilniaus seimelio direktorių išrinkimo atvejai (1717–1763 m. laikotarpiu – 54, 1764–1795 m. – 30). Pirmiausia išsiskiria Giedraičių (13 atvejų), Čyžų (10), Volskių (7), Tiškevičių (6), Monkevičių (5), Horainų (4) ir Sapiegu (4) giminės. Po 3 kartus seimelio direktoriais tapo Petrusėvičių, Šumskų, Žabu giminių atstovai. Po 2 kartus tapusiųjų seimelių direktoriais sąrašas taip pat ne ką trumpesnis, tai – Abramovičiai, Bžostovskiai, Horodenskiei, Radvilos, Kaminskiai (Kamienskiai), Narbutai, Ruščikai. O 17-os giminių atstovai tapo direktoriais tik 1 kartą. Išskiriant konkrečių asmenų veiklą,

dažniausiai Vilniaus seimelio direktoriais buvo renkami Kristupas Giedraitis (12 atvejų), Benediktas Jonas Volskis (7 atvejai), Pranciškus Čyžas (7 atvejai), Jonas Ignotas Monkevičius (4 atvejai), Aleksandras Skuminas Tiškevičius (3 atvejai), Tadas Žaba (3 atvejai). Dažniausiai Vilniaus seimelio posėdžiams vadovaudavo vietiniai pareigūnai – Vilniaus vaivadijos pakamariai (13 atvejų), vėliavininkai (11), tijūnai (6), raikytojai (6), taurininkai (4), žemės teismo teisėjai (4), pastalininkiai (3), pilies teismo raštininkai (3). Asesorių, arba cenzorių, atsiradimas Vilniaus seimelyje signalizavo apie spartėjančius institucionalizacijos procesus, be to, tai sutapo su dalyvių skaičiaus gausėjimu. Pirmą kartą tiesiogiai asesoriai Vilniaus seimelio dokumentuose fiksuojami 1769 metais.

Vilniaus seimelyje dokumentams parengti buvo sudaromos dokumentų rengimo komisijos (1733, 1736, 1780 m.). Šių komisijų veikla greičiausiai rėmėsi Respublikos seimuose veikiančių konstitucijų rengimo deputacijų veiklos pavyzdžiu. Remiantis Vilniaus seimelio veiklos praktika, pavyko užfiksuoti daugiausiai – 77 paragrafus (1724 m.) ir mažiausiai – 5 paragrafus (1793 m.) turinčias instrukcijas. Vilniaus seimelio dokumentų įrašymo į Vilniaus pilies ir žemės teismų bei kitų LDK teismų knygas praktika atskleidė, kad kur kas dažniau Vilniaus seimelio dokumentai buvo aktuojami Vilniaus pilies nei žemės teismo knygoje. Be to, tiek Vilniaus seimelio dokumentai, tiek prieš seimelį nukreipti protestai buvo įrašomi į LDK vyriausiojo tribunolo knygas arba aplinkinių ir geografiškai mažiausiai nuo Vilniaus nutolusių LDK pavių (Minsko, Trakų, Ukmergės) teismų knygas.

4. Nuo seimelio iki seimo arba Vilniaus seimelio pasiuntiniai Abiejų Tautų Respublikos seimuose 1717–1793 m.

4.1. Respublikos centrinių institucijų ir paviėtų seimelių sąveika

Dėl XVIII a. Respublikos įvairiausio rango valstybinių ir nekonstitucinių bajoriškų institucijų įvairovės bei kintančios jų subordinacijos pakankamai sudėtingi ir daugiaplaniai buvo jų kontaktai su lokalinio pobūdžio institucija – seimeliu. Tad norint suvokti Vilniaus vaivadijos seimelio vietą šioje institucijų įvairovėje verta aptarti jų sąsajas, atskleisti galimų kontaktų pobūdį. Šiame kontekste itin svarbus ir teisinis institucijų veiklos reglamentacijos aspektas.

Akivaizdu, jog Respublikoje per parlamentinės sistemos funkcionavimo mechanizmus seimeliai kontaktavo su svarbiausiomis valstybinėmis institucijomis. Pirmiausia seimeliams tekdavo susidurti su valdovu ar jo vietą tarpuvaldžiais užimančiu primu. Respublikos valdovas Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis galėjo kontroliuoti seimelius, jis pirmiausia savo universalais nustatydamas seimelio susirinkimo laiką ir vietą, t. y. suteikdamas susirinkimui teisinį pagrindą⁸⁴⁵. Valdovo interesams seimelyje atstovaudavo dažniausiai iš vietinės sėsliosios bajorijos skiriamas valdovo pasiuntinys, kuris į konkretų pavietą pristatydamas universalą ar kitomis formomis išreikšdamas valdovo valią į seimelį susirinkusiai bajorijai. Šios figūros svarbą parodo pavieniai, tačiau pakankamai iškalbingi atvejai, kai nedalyvaujant valdovo pasiuntiniui seimelis būdavo nutraukiamas ar atidedamas⁸⁴⁶. Be to, valdovas turėjo teisę skirti vieną iš keturių seimelio pasiūlytų kandidatų, vadinamųjų elektų, į teismo pareigūnus⁸⁴⁷. Nors, kaip parodė A. B. Zakrzewskio tyrimai, ši valdovo prerogatyva LDK buvo plačiau taikoma nei Lenkijoje⁸⁴⁸, tačiau 1764 m. konvokacinis seimas apribojo šią teisę⁸⁴⁹ ir seimeliai balsų dauguma rinkdavo vieną teismo pareigūną į vakuojančią vietą, o valdovo nominacija įsigaliodavo automatiškai ir pareigas jis galėjo eiti iškart⁸⁵⁰. Tad nors ir nedaug, tačiau bent jau formaliai seimelių veiklai valdovas

---

⁸⁴⁵ Naujausiam H. Palkijo tyrime, skirtame valdovo kanceliarijos funkcionavimui, atkreiptas dėmesys į parlamentinio aspekto svarbą. Pastebėta, jog valdovo kanceliarijos darbas itin suintensyvėdavo priešseiminiu ir seimo veiklos laikotarpiu, žr.: Palkij H. Kancelaria królewska w systemie politycznym Rzeczypospolitej. Problem analizy źródeł masowych, *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem*, Toruń, 2003, s. 77–80.

⁸⁴⁶ Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763...*, s. 48–50.

⁸⁴⁷ Vilimas D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*, Vilnius, 2006, p. 105.

⁸⁴⁸ Zakrzewski A. B. Ograniczenie przez sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego monarszego prawa mianowania urzędników sądowych, XVII–XVIII w., *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 173.

⁸⁴⁹ „(...) obierani będą pluralitate votorum, nie czterech kandydatow obieraiąc, lecz tylko do każdego Urzędu po iednemu, a gdzie iest Podsedek, ten eo ipso bez powtorney elekcyi ma być Sędzią, po obraniu zaś y otrzymaniu laudi z podpisem urzędnikow y szlachty, ktore tegoż dnia, ktorego się elekcyja skończy, ad acta Grodu podane być ma (...)“, žr.: Sądy ziemskie, *VL*, t. VII, s. 89.

⁸⁵⁰ Michalski J. Reforma sądownictwa na sejmie konwokacyjnym 1764 roku, *Między wielką polityką a szlacheckim partykularzem*, Toruń, 1993, s. 311.

galėjo daryti įtaką. Tarpuvaldžiais Respublikos valdovą pakeisdavo antrasis asmuo valstybėje ir pirmasis Respublikos senatorius Gniezno arkivyskupas, kuris turėjo vykdyti valdovo funkcijas. Svarbiausia kontaktų sritis – tai universalais sušaukiamų tarpuvaldžio seimelių susirinkimo vietos ir laiko nustatymas, sprendimų klausimų artėjančiame seime iškėlimas.

Abiejų Tautų Respublikoje neatskiriamas bajoriškosios demokratijos atributas ir svarbiausia valstybinė institucija buvo seimas, kurio kompetencijai priklausė ne tik įstatymų leidybos, bet ir vykdomosios valdžios kontrolė, kai kurios administracinės funkcijos, tarp jų nobilitacijų ir indigenatų, bajoriškų privilegijų suteikimas, bendrieji Respublikos reikalai⁸⁵¹. Tačiau bene daugiausia kompetencijų seimui suteikė 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija, kartu paskelbdama šią instituciją „įstatymdavystės šventove“⁸⁵². Tad, aptariant Vilniaus vaivadijos seimelio veiklą Respublikos centrinių institucijų kontekste, itin svarbu atsižvelgti į integralios ir abi „politines tautas“ vienijančios institucijos – seimo ryšius su seimeliu. Vieningoje parlamentinėje sistemoje seimo ir seimelių sąveika buvo itin svarbi. Ikiseiminiuose seimeliuose buvo derinamos ir pasiuntiniams įteiktų instrukcijų forma buvo seimui pateikiamos plačios politinės programos. Galiausiai seime priimtose konstitucijose turėjo būti apbruojamos poseiminiuose ir reliaciniuose seimeliuose, taip užbaigiant įstatymų leidybos procesą ir atveriant kelią jų realizacijai pavietuose⁸⁵³. Tačiau didžiausia problema, kuri išryškėjo jau XVII a. antrojoje pusėje ir Saksų dinastijos valdymo laikotarpiu, – tai teisinis seimo ir seimelių kompetencijų neapibrėžtumas bei akivaizdus jų persidengimas⁸⁵⁴.

Bene didžiausią ir tiesioginę įtaką seimas galėjo daryti reliacinių seimelių veiklai. Nors XVIII a. pirmojoje pusėje reliaciniai seimeliai akivaizdžiai vegetavo⁸⁵⁵, tačiau jau XVIII a. antrojoje pusėje situacija pasikeitė. Seimo priimtomis konstitucijomis ne kartą buvo tikslinamas LDK reliacinių seimelių, pavyzdžiui, turėjusių vykti 1717⁸⁵⁶, 1764⁸⁵⁷, 1765⁸⁵⁸, 1767⁸⁵⁹ m.,

---

⁸⁵¹ Łaszewski R. *Sejm polski w latach 1764–1793: studium historyczno-prawne*, Warszawa-Poznań, 1973, s. 9; Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763...*, s. 28; Markiewicz M. *Rzeczpospolita bez sejmu. Funkcjonowanie państwa, Między Barokiem a Oświeceniem. Nowe spojrzenie na czasy saskie*, Olsztyn, 1996, s. 175; Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*, Vilnius, 1998, p. 259.

⁸⁵² 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija, vertė ir sudarė E. Raila, Vilnius, 2001, p. 22.

⁸⁵³ Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa, 2002, s. 200.

⁸⁵⁴ Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763...*, s. 29.

⁸⁵⁵ Michalski J. *Sejm w czasach saskich, Historia sejmów polskiego*, Warszawa, 1984, t. I, s. 310.

⁸⁵⁶ 1717 m. reliaciniai seimeliai tiek Lenkijoje, tiek LDK paskirti kovo 15 d., žr.: *Seymiki Relacyjne*, VL, t. VI, s. 148.

⁸⁵⁷ 1764 m. reliacinių (*Relationis*) ir priešelekcinių (*przed-Elekcyjne*) seimelių susirinkimo data nustatyta liepos 23 d., žr.: *Seymiki Relationis*, VL, t. VII, s. 10.

⁸⁵⁸ Po 1764 m. karūnacinio seimo reliaciniai seimeliai buvo paskirti po 1765 m. tribunolinių seimelių (*na Seymiki Pogromniczne*), žr.: *Seymiki Relacyjne* w W. X. Lit., VL, t. VII, s. 186.

⁸⁵⁹ Po 1766 m. seimo reliaciniai seimeliai paskirti 1767 m., kitą dieną po tribunolinių ir ūkinių seimelių (*Relationum nazajutrz po Seymikach Gromniczych Gospodarskich*), žr.: *Deklaracya Seymikow Relacyjnych w Woiewodztwach y Ziemiach Prowincyi Koronych y Wielkiego Xięstwa Litewskiego*, VL, t. VII, s. 221.

susirinkimo laikas, o 1792 m. buvo nustatyta ūkinių ir elekcinių seimelių pradžia⁸⁶⁰. Beje, jau 1764 m. konvokaciniame seime nustatytas pastovus elekcinių seimelių rinkimosi laikas, t. y. kitą dieną po tribunolinio ir ūkinio seimelių (*Gromnicznych Gospodarskich Seymikach*)⁸⁶¹. Tad XVIII a. antrojoje pusėje atgavęs institucinį prestižą Respublikos seimas darė tiesioginę įtaką seimeliams, ypač tiems, kurie vykdavo jau pasibaigus seimui ir buvo glaudžiausiai susiję su šia institucija.

Tačiau galime stebėti ir atvirkštinį reiškinį, nes nemažą įtaką seimo darbui darė, t. y. tam tikras šios institucijos kontrolės funkcijas į savo rankas buvo sutelkę ir pavietų seimeliai. Netgi maža to, ypač XVII a. antrojoje pusėje – XVIII a. pradžioje seimeliai buvo uzurpavę kai kurias įstatymų leidybos funkcijas⁸⁶². Tačiau kalbant apie tradicinį modelį verta pabrėžti, jog per seimeliuose išrinktus pasiuntinius, kuriems buvo įteikiamos instrukcijos, seimeliai kaip tik ir galėjo kontroliuoti seimo darbą. Juolab kad iki 1764 m. seimelių pasiuntiniai privalėjo prisiekti laikytis instrukcijų, o iki 1791 m. jie buvo tik savo pavieto bajorijos reprezentantai. Todėl galima teigti, kad seimelio pasiuntinys iki pat XVIII a. pabaigos buvo tik savo rinkėjų valios vykdytojas⁸⁶³, arba pagrindinis mediatorius tarpinstitucinės komunikacijos sistemoje.

Tačiau galime pastebėti ir išaugusios seimelių įtakos seimams ribojimo tendencijas. Mat jau XVIII a. pradžioje atsiranda naujas reiškinys parlamentinėje praktikoje – limituoti seimai⁸⁶⁴. Šių seimų specifika buvo ta, kad nauji priešseiminiai seimeliai prieš limituotus seimus nebuvo šaukiami, nes savo įgaliojimus išsaugodavo senieji pasiuntiniai. Tad priešseiminiai seimeliai neįvyko prieš limituotų seimų antrąsias kadencijas – 1719–1720 m. Varšuvos ordinarinį, 1726 m. Gardino ordinarinį seimus⁸⁶⁵. Svarbus faktorius, jog prieš antrąją limituoto seimo kadenciją nebuvo šaukiami priešseiminiai seimeliai, akivaizdžiai ribojo seimelių įtaką seimui. Tačiau atsiradus šiam reiškiniui atsirado naujas diskusijų objektas bei politinių įtampų šaltinis. Nors buvo deklaruojama

---

⁸⁶⁰ 1792 m. vasario 14 d. LDK iškart po tribunolinių seimelių turėjo vykti ūkiniai, o po šių, elekciniai seimeliai, žr.: Deklaracya względem porządneho odbycia seymików na dniu czternastym Lutego tysiąc siedmset dziewięćdziesiąt drugiego przypadających dla Wielkiego Xięstwa Litewskiego, VL, Kraków, 1889, t. IX, s. 394.

⁸⁶¹ „(...) Seymikom zaś Elekcyinym Ziemskim, na zawsze czas po Gromnicznych Gospodarskich Seymikach nazaiutrz, bez uniwersałow mocą prawa nacznamy“, žr.: Sądy ziemskie, VL, t. VII, s. 89.

⁸⁶² Łaszewski R. *Sejm polski w latach 1764–1793...*, s. 11; Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763...*, s. 29.

⁸⁶³ Michalski J. *Sejm w czasach saskich...*, s. 308.

⁸⁶⁴ Suchodaj H. *Sejmy i zjazdy walne czasów wojny północnej, Rzeczpospolita w dobie wielkiej wojny północnej*, pod redakcją J. Muszyńskiej, Kielce, 2001, s. 103. H. Olszewskis pastebi, kad limituoti seimai atsirado kiek vėliau nei limituoti seimeliai, tačiau šių reiškinų galimos sąsajos reikalauja papildomų tyrimų. Pirmąkart klausimas dėl seimo limitavimo iškilo 1699 m., tačiau tuokart pasiuntiniai neleido atidėti seimo. Seimų limitavimo praktika pastebima nuo XVIII a. pradžios, pirmieji tokie seimai įvyko 1701, 1712 m., žr.: Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763...*, s. 426–430; Michalski J. *Sejm w czasach saskich...*, s. 344; Suchodaj H. *Sejmy i zjazdy walne czasów wojny północnej...*, s. 106.

⁸⁶⁵ Suchodaj H. *Sejmy i zjazdy walne czasów wojny północnej...*, s. 107.

norma, jog limituotiems seimams negalioja alternato principas, tačiau taip ir liko neišspręstas limituotų seimų vietos⁸⁶⁶ ir teisinio statuso⁸⁶⁷ klausimas.

Tad Respublikos centrinių institucijų ir seimelių sąveikos schemose galime išskirti keletą svarbiausių krypčių: valdovas–seimelis, seimelis–seimas, seimas–seimelis. Visais šiais atvejais parlamentinėje sistemoje mediatorių funkcijas atlikdavo pasiuntiniai, tik pirmuoju atveju valdovo pasiuntinys pristatydavo universalą seimeliui, o kitais dviem atvejais šias funkcijas vykdavo seimelyje išrinkti pasiuntiniai. Tačiau neretai šios institucinės sąveikos schemas (pvz., limituotų seimų atveju iširdavo seimo ir seimelio sąveikos schema) trūkinėdavo, gerokai transformuodamos ir apribodamos tarpinstitucinės komunikacijos galimybes. Šiame skyriuje Vilniaus seimelio veiklos pavyzdžiu detaliau pabandysime atskleisti seimelio ir seimo schemas funkcionavimą. Bet pirmiausia reikia nustatyti bendrą tiriamojo laikotarpio Respublikos seimų skaičių ir jų pobūdį.

Respublikos seimų chronologijos tyrimuose gerokai pasistūmėta į priekį. Vienas iš pirmųjų pradėjęs Respublikos seimų chronologijos sisteminius tyrimus Władysławas Konopczyński 1717–1793 m. laikotarpiu identifikavo 45 seimus⁸⁶⁸. Tiesa, trys iš jų dėl įvairių priežasčių net nepradėjo savo darbo. 1728 m. spalio 4 d. Varšuvoje numatytas ordinarinis seimas dar tų pačių metų rugsėjo 13 d. buvo tiesiog atšauktas⁸⁶⁹. 1756 m. spalio 4 d. ordinarinis seimas Varšuvoje taip pat nepradėjo darbo, nes negalėjo atvykti Saksonijoje apsuptas valdovas Augustas III⁸⁷⁰. Galiausiai dėl priešseiminiuose seimeliuose vykusio boikoto 1768 m. lapkričio 7 d. Varšuvoje turėjęs prasidėti ordinarinis seimas taip pat žlugo⁸⁷¹. Tiesa, LDK 1768 m. įvyko 3 priešseiminiai seimeliai – Gardine, Kaune ir Pinske⁸⁷², tačiau tai sudarė akivaizdžią mažumą. Tad W. Konopczyński, į vykusią Respublikos seimų grupę įtraukdamas ir planuotus, bet neįvykusius, kiek „padidino“ galutinį jų skaičių, todėl realiai pagal šio tyrinėtojo duomenis įvyko tik 42 seimai. Nekeldamas specialaus tikslo išnagrinėti Respublikos seimų chronologijos klausimo, pastaruoju metu šią problemą aptarė ir W. Kriegseisenas. Šis tyrinėtojas pasinaudojo W. Konopczyński duomenimis ir

---

⁸⁶⁶ Pz., 1719–1720 m. limituotas seimas vyko Varšuvoje, nors pirmoji kadencija 1718 m. vyko Gardine. Analogiška situacija susiklostė, kai 1724 m. limituotas seimas vyko Varšuvoje, o jo antroji kadencija jau vyko 1726 m. Gardine. Apie šią problemą išsamiau žr.: Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763...*, s. 39.

⁸⁶⁷ Pz., 1712–1713 m. Varšuvos seimas vyko kaip ekstraordinarinis, nors pirmoji šio limituoto seimo kadencija 1712 m. vyko kaip ordinarinis seimas. Plačiau žr.: Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763...*, s. 39.

⁸⁶⁸ Konopczyński W. *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, Kraków, 1948, s. 161[35]–169[43] (pagal pateiktą seimų sąrašą numeraciją 201–245 pozicijos).

⁸⁶⁹ Ten pat, p. 162[36] (pagal numeraciją 208 pozicija).

⁸⁷⁰ Ten pat, p. 165[39] (pagal numeraciją 226 pozicija).

⁸⁷¹ Ten pat, p. 167[41] (pagal numeraciją 236 pozicija). Visos Respublikos mastu buvo išrinkti 65 pasiuntiniai, tačiau daugelis į Varšuvą neatvyko, žr.: Łaszewski R. *Sejm polski w latach 1764–1793...*, s. 154.

⁸⁷² Dolinskas V. *Simonas Kosakovskis: politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Vilnius, 2003, p. 192–193. S. Kościałkowskio duomenimis, LDK buvo išrinkta 10 pasiuntinių, žr.: Kościałkowski S. *Antoni Tyzenhauz...*, t. I, s. 83. Visos Respublikos mastu buvo išrinkti 65 pasiuntiniai, tačiau daugelis į Varšuvą neatvyko, žr.: Łaszewski R. *Sejm polski w latach 1764–1793...*, s. 154.

pateikė supaprastintą seimų chronologijos variantą⁸⁷³, 1717–1793 m. laikotarpiui nurodydamas 45 pozicijas⁸⁷⁴. W. Konopczyńskiego, W. Kriegseiseno duomenimis rėmėsi ir baltarusių istorikas A. Radamanas, prie enciklopedinių straipsnių, skirtų Respublikos seimų istorijai⁸⁷⁵, pridėjęs seimų chronologinį sąrašą⁸⁷⁶.

Specialiai Respublikos seimų chronologiją tyręs H. Olszewski surado naujų duomenų ir kiek papildė seimų chronologinį sąrašą⁸⁷⁷. 1717–1793 m. laikotarpiu jis identifikavo 43 realiai įvykusius Respublikos seimus, tačiau iš sąrašo eliminavo 3 sušauktus seimus (1728, 1734, 1756 m.). Sugretinę su W. Konopczyńskiego duomenimis matome, kad H. Olszewski „išskyrė“ 3 iki tol istoriografijoje neužfiksuotus seimus: 1733 m. Augusto III elekcini⁸⁷⁸, Varšuvoje vykusius 1733 m. rugsėjo 27 d. – lapkričio 8 d.⁸⁷⁹ ir 1745 m.⁸⁸⁰ pacifikacinius seimus. Tačiau akivaizdu, jog dalis identifikuotų seimų dar laukia išsamesnių tyrimų, nes ir pats H. Olszewski, prie kai kurių padėdamas klaustuką, parodė, kad esama neaiškumų.

Tad per tiriamąjį laikotarpį iš viso buvo sušaukti 48 Respublikos seimai, kurių pasiskirstymas mažesniais laikotarpiais pakankamai tolygus: 1717–1762 m. buvo sušaukti 33 seimai, 1764–1793 m. – 15. Tačiau žvelgiant į realią situaciją, kuri šiam tyrimui gerokai svarbesnė, matyti, kad 1717–1762 m. laikotarpiu įvyko 31 seimas (18 ordinarinių, 9 ekstraordinariniai, 2 elekciniai ir po 1 konvokacinį, karūnacinį), o 1764–1793 m. laikotarpiu įvyko 14 seimų⁸⁸¹ (8 ordinariniai, 3 ekstraordinariniai ir po 1 konvokacinį, karūnacinį ir elekcini). Tačiau atsižvelgus į kitas aplinkybes, ypač seimų organizacinius veiklos aspektus, aiškėja, kad 5 iš jų buvo pacifikaciniai (1717, 1733, 1735, 1736, 1745 m.), 2 buvo limituoti (1718, 1724 m.), kurių antrosios kadencijos (1719–1720, 1726 m.) buvo išardytos pasinaudojus *veto* teise, ir 11 konfederuotų seimų (1717, 1764 (3 seimai), 1766, 1767–1768, 1773–1775, 1776, 1778, 1788–1792, 1793 m.)⁸⁸². Gan

⁸⁷³ Nurodoma Respublikos seimų veiklos laikotarpis, maršalkos, seimo baigtis, tačiau, matyt, dėl studijos pobūdžio, atsisakyta vienos iš svarbiausių dalių – nuorodų į publikuotus bei rankraštinius seimų dienoraščius ir seimo konstitucijas.

⁸⁷⁴ Kriegseisen W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)*, Warszawa, 1995, s. 203–206 (pagal numeraciją 201–245 pozicija).

⁸⁷⁵ Радаман А. Сойм, *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*, Мінск, 2001, т. 6, с. 375–380; Радаман А. Сойм, *Вялікае Княства Літоўская: Энцыклапедыя у 2 т.*, Мінск, 2006, т. 2, с. 606–611.

⁸⁷⁶ Соймы ВКЛ 1440–1568 і Рэчы Паспалітай 1569–1793, *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*, Мінск, 2001, т. 6, с. 382; *Вялікае Княства Літоўская: Энцыклапедыя у 2 т.*, Мінск, 2006, т. 2, с. 613–614.

⁸⁷⁷ Olszewski H. Nowe materiały do Chronologii sejmów polskich, *Czasopismo prawno-historyczne*, Poznań, 1957, t. IX, zes. 2, s. 253–258 (pagal pateiktą seimų sąrašą numeraciją 201–245 pozicija).

⁸⁷⁸ Ten pat, p. 254 (pagal numeraciją 214 a pozicija).

⁸⁷⁹ Ten pat, p. 254 (pagal numeraciją 216 pozicija).

⁸⁸⁰ Ten pat, p. 255 (pagal numeraciją 220 a pozicija).

⁸⁸¹ Łaszewski R. *Sejm polski w latach 1764–1793...*, s. 154.

⁸⁸² Łaszewski R. *Sejm polski w latach 1764–1793...*, s. 87–89, 154; Stanek W. *Konfederacje generalne Koronne w XVIII wieku*, Toruń, 1991, s. 186. W. Stanekas konfederacinius seimus tipologiškai skirsto į 2 grupes: 1) seimus, tęsiančius savo veiklą ankstesnių generalinių konfederacijų pagrindu (pvz., 1717, 1764 elekcinis ir karūnacinis, 1766 m.), 2) seimus, kurių pradžioje iš viršaus buvo kuriamos konfederacijos ir kurie vadinami „seiminėmis konfederacijomis“ (*konfederacja sejmowa*) (pvz., 1764 konvokacinis, 1773–1775, 1776, 1788–1792 m.). 1793 m. Gardino seime W. Stanekas įžvelgia abiem grupėms būdingų bruožų.

specifinis buvo ir analogų Respublikos parlamentinėje praktikoje neturėjęs vienadienis 1717 m. Nebylusis seimas, kuris pagal savo pobūdį taip pat laikytinas ekstraordinariu⁸⁸³. Beje, prieš šį seimą ikiseiminiai seimeliai nebuvo šaukiami ir buvo nepriimamos instrukcijos, nes į seimą turėjo atvykti Tarnogrodo konfederacijos delegatai, kaip ir seimo maršalu tapo šios konfederacijos maršalas Stanislovas Ledóchowski (Ledóchowski)⁸⁸⁴.

Siekiant kuo aiškiau apibrėžti šios temos tyrimo ribas, bent jau atliekant statistinę analizę bus apsiribojama 45 realiai įvykusiais seimais. O 3 dėl įvairių priežasčių neįvykę seimai, nors ir nebus ignoruojami, tačiau į šį tyrimą dėl pirminių šaltinių prieinamumo problemos nebus įtraukiami. 45 seimus paskirstę dviem pagrindiniams laikotarpiams matome, kad 1717–1762 m. laikotarpiu įvyko 31, o vėlesniu, 1764–1793 m. laikotarpiu, – 14 Respublikos seimų (žr. 4.1 lentelę).

4.1 lentelė
1717–1793 m. Respublikos seimų skaičius ir pobūdis⁸⁸⁵

Seimo rūšis	1717–1762 m.		1764–1793 m.		Iš viso
	Skaičius	Proc.*	Skaičius	Proc.*	
Ekstraordinarinis**	9	29 (75)	3	21,43 (25)	12
Elekcinis	2	6,5 (66,7)	1	7,14 (33,3)	3
Konvokacinis	1	3,2 (50)	1	7,14 (50)	2
Karūnacinis	1	3,2 (50)	1	7,14 (50)	2
Ordinarinis	18	58,1 (69,2)	8	57,15 (30,8)	26
Iš viso	31	100 (68,9)	14	100 (31,1)	45

* Procentinė išraiška pateikiama tiek nuo tam tikro laikotarpio bendro seimų skaičiaus (pirmas skaičius), tiek nuo seimų rūšies bendro skaičiaus per visą tiriamąjį laikotarpį (skliausteliuose).

** 1745 m. Varšuvos pacifikacinis seimas priskiriamas prie ekstraordinarių, tačiau nelabai aiškus jo teisinis statusas.

4.2. Vilniaus seimelio pasiuntiniai Respublikos seimuose

4.2.1. Pasiuntinių skaičius. Pradžioje norėtume atkreipti dėmesį į disponuojamų duomenų reprezentatyvumą. Iš pastaruoju metu tyrinėtojų identifikuotų 45 Respublikos seimų 1717–1793 m. laikotarpiu į 5 seimus dažniausiai dėl iširusių ikiseiminių seimelių Vilniaus seimelio pasiuntiniai neatvyko (1730, 1732, 1756, 1760, 1768 m.)⁸⁸⁶. Tiesa, nepavyko surinkti patikimų duomenų apie 2

⁸⁸³ Suchodaj H. Sejmy i zjazdy walne czasów wojny północnej..., s. 107.

⁸⁸⁴ Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii...*, s. 400; Grodziski S. W rocznicę „sejmu niemiego“ (1717–1767), *Studia historyczne*, 1967, r. X, zes. ¾ (38/39), s. 19; Stanek W. *Konfederacje generalne Koronne...*, s. 181–182, 187.

⁸⁸⁵ Lentelėje fiksuojami tik realiai įvykę seimai; lentelė sudaryta pagal: Konopczyński W. *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, Kraków, 1948, s. 159[33]–169[43]; Olszewski H. Nowe materiały do Chronologii sejmów polskich, *Czasopismo prawno-historyczne*, Poznań, 1957, t. IX, zes. 2, s. 229–259; Kriegeisen W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)*, Warszawa, 1995, s. 203–206.

⁸⁸⁶ Z Wilna d 19. Augusti, *Kuryer Polski*, 1730, Num. XXXVII; 1732 m. ekstraordinarinio seimo dienoraštis, *MAB*, f. 148, b. 124, l. 305v.; Dyaryusz Seymu Extraordynarynego Warszawskiego, zaczętego die 18. Septembris w Roku niniejszym 1732, *Kuryer Polski*, 1732, Num. CXLI; Czeppe M. Kamaryla Pana z Dukli..., s. 197.

seimuose (1733 m. Augusto III elekciniam⁸⁸⁷ ir 1734 m. karūnaciniame seimuose) išrinktus ar neišrinktus pasiuntinius. Tad galime teigti, jog pavyko nustatyti 43 (95,5 proc.) pasiuntinių išrinkimo ar neišrinkimo atvejus, o Vilniaus seimelio pasiuntiniai dalyvavo net 38 (84,4 proc.) seimuose. Identifikavę į 38 seimus išrinktus pasiuntinius, galime teigti, jog disponuojame pakankamai reprezentatyviais duomenimis.

Tradiciskai LDK ikiseiminiuose seimeliuose į Respublikos seimus buvo renkama po 2 pasiuntinius nuo kiekvieno pavieto. Ne išimtis ir Vilniaus seimelis, kuriame į ordinarinius, ekstraordinarius, konvokacinius ir karūnacinius seimus buvo renkama po 2 pasiuntinius. Išimtį sudaro elekciniai seimai, į kuriuos renkamų pasiuntinių skaičius teisiškai nebuvo apibrėžtas, nes šiuose seimuose galėjo dalyvauti kiekvienas bajoras (*viritim*), tačiau seimeliai siūsdavo fiksuotą, gerokai didesnę pasiuntinių grupę. Antai priešelekcinuose Vilniaus seimeliuose į 1733 m. elekcinį seimą deleguota 51, o į 1764 m. elekcinį seimą – 58 pasiuntiniai⁸⁸⁸. Tačiau tik dalis iš priešelekcinuose seimeliuose išrinktų pasiuntinių nuvykdavo į elekcinis seimus. Antai 1733 m. elekciniam seime (Stanislovo Leščinskio elekcija) dalyvavo tik 24 Vilniaus seimelyje išrinkti pasiuntiniai, o 1764 m. elekciniam seime (Stanislovo Augusto Poniatovskio elekcija) – 21⁸⁸⁹. Tiesa, šią spragą „užpildydavo“ kiti į seimą atvykę bajorai, todėl Vilniaus vaivadijos atstovų galutinis skaičius nė kiek nesumažėdavo. Galima įtarti, jog vykdavusi rotacija giminių ar politinių grupuočių viduje, tačiau šioms prielaidoms patvirtinti reikia išsamesnių tyrimų.

Šiam tyrimui pasitelksime tik oficialiuosius pasiuntinius, t. y. oficialiai išrinktus Vilniaus seimelyje ir nuvykusius į elekcinis seimus. Šiuo požiūriu XVIII a. Vilniaus priešelekcinuose seimeliuose buvo renkama kur kas mažiau atstovų nei ankstesniais laikotarpiais. Išimtį sudaro dar vienas seimas, kuriame Vilniaus seimelio pasiuntinių buvo kiek daugiau. Tai Ketverių metų seimas (1788–1792), kuriame nuo 1790 m. dirbo dvigubai daugiau pasiuntinių nei įprasta. Vilniaus seimeliui šiame seime 1790–1792 m. atstovavo 4 pasiuntiniai. 1764 m. prieškonvokacinis Vilniaus seimelis skilo⁸⁹⁰, tad į Varšuvos konvokacinį seimą atvyko dvigubos sudėties pasiuntiniai, taip pat 4. Tiesa, patikrinus pasiuntinių įgaliojimus tikraisiais pasiuntiniais buvo pripažinti tik 2. Likusiuose 35 Vilniaus ikiseiminiuose seimeliuose buvo išrinkta po 2 pasiuntinius. Tad pavyko identifikuoti 119 Vilniaus seimelio pasiuntinių atstovavimo Respublikos seimuose atvejų, tačiau verta prisiminti, kad ikiseiminiuose seimeliuose pasiuntiniai buvo išrinkti net 185 kartus. Tad 66 atstovavimo atvejų skirtumai susidaro dėl skilusių seimelių ir į elekcinis seimus nenuvykusių

---

⁸⁸⁷ S. Askenazy mano, kad Augusto III elekcijoje dalyvavo apie 4000 bajorų, tačiau LDK atstovai nedalyvavo, žr.: Askenazy S. *Elekcya Augusta III, Biblioteka Warszawaska*, 1900, t. III, s. 464.

⁸⁸⁸ Tačiau 1764 m. Varšuvos elekcinio seimo akte už Stanislovą Augustą Poniatovskį balsavusiųjų sąrašė prie Vilniaus vaivadijos pažymėta tik 40 asmenų.

⁸⁸⁹ Žr. 7.4 priedą.

⁸⁹⁰ *Generalna Stanow Wielkiego Xięstwa Litewskiego Konfederacya, Zaczęta w Wilnie Roku 1764. Dnia 16. Miesiąca Kwietnia. Y Manifesta pomienioną Konfederacyą poprzedzaiące* [1764], l. 102–102v., 120.

pasiuntinių faktoriaus. Reikėtų pabrėžti, jog šie skaičiai jokių būdu nesietini su atskirais asmenimis, nes dalis Vilniaus seimelio pasiuntinių buvo renkami net po keletą kartų.

Detaliau išanalizavus 119 Vilniaus seimelio pasiuntinių atstovavimo atvejų, pavyko nustatyti 80 asmenų, kurie vykdė šias funkcijas 1717–1793 m. laikotarpiu. Tiriant atstovavimo dažnumą krinta į akis disproporcijos: vienas asmuo atstovavo 12 kartų (10 proc.), vienas – 7 (5,9 proc.), du – po 5 (8,4 proc.), vienas – 4 (3,4 proc.), du – po 3 (5 proc.), septyni – po 2 (11,8 proc.) ir labiausiai išsiskiria 66 asmenys (55,5 proc.), atstovavę tik po 1 kartą (žr. 4.2 lentelę). Pastaruoju atveju didesnė jų dalis buvo išrinkti tik į elekcinius seimus. Tad šie skaičiai pakankamai iškalbingi – jie rodo, jog net ir atsižvelgdami į elekcinių seimų faktorių, 14 Vilniaus seimelio pasiuntinių Respublikos seimuose atstovavo beveik pusę (44,5 proc.) visų nustatytų atvejų.

Bandydami pagal šiuos duomenis identifikuoti konkrečius asmenis, galėtume išskirti dvi grupes į Respublikos seimą dažniausiai renkamų Vilniaus seimelio pasiuntinių (4.2 lentelė). Pirmajai grupei priskirtume dažniausiai seimuose atstovavusius asmenis (po 4 ir daugiau kartų). 4 kartus Vilniaus seimeliui atstovavo tik Mykolas Horodenskis, 5 – Mykolas Jonas Tyzenhauzas ir Pranciškus Tyzenhauzas, 7 – Benediktas Jonas Volskis, o šios srities „rekordininkas“ Jonas Antanas Horainas Vilniaus seimelio pasiuntiniu buvo net 12 kartų. Žinodami, kad pastarasis dar atstovavo kitiems LDK seimeliams (pvz., 1750 m. buvo išrinktas Livonijos seimelio pasiuntiniu⁸⁹¹), jį galėtume apibūdinti ne tik kaip dažniausiai Vilniaus seimeliui atstovavusį asmenį, bet ir apskritai (jeigu vertinsime pagal seimų, kuriuos jis dalyvavo, skaičių) kaip labiausiai patyrusį Saksų epochos LDK parlamentarą. Tačiau žinant, jog Augusto III valdymo laikotarpiu konstitucijos buvo priimtos tik vieninteliame 1736 m. seime, kuriame Jonas Antanas Horainas kaip tik nedalyvavo, iškyla jo parlamentinės veiklos vertinimo problema. Tarkime, ar pasiuntinys XVIII a. pirmojoje pusėje dalyvaudamas nuolat yrančiuose seimuose galėjo sukaupti tinkamą (teigiama) parlamentaro patirtį? Nors istoriografijoje neretai operuojama pasiuntinio išrinkimo į seimus dažnumo kriterijumi ir veteranai vertinami pozityviau nei naujokai⁸⁹², tačiau problema išlieka. Šiuo atveju vertėtų prisiminti W. Konopczyński išsakytas pastabas, pavyzdžiui, kad ir tą, jog Jonas Antanas Horainas nebuvo nei puikus oratorius, nei aktyvus įstatymų projektų iniciatorius. Tiesa, J. A. Horainas išgarsėjo ne tik tuo, kad jau pirmąkart išrinktas buvo vienas iš pagrindinių 1729 m. seimo išardymo iniciatorių, bet ir tuo, kad 1748 m. seime vadovavo LDK provincijos sesijai, kurioje buvo svarstomi izdo reformos projektai, ir šio seimo plenariniuose posėdžiuose gynė LDK izdo interesus⁸⁹³. Antrajai grupei priskirtume vidutinio aktyvumo ar mažesnę politinį pasitikėjimą

⁸⁹¹ Konopczyński W. Horain Jan Antoni, *PSB*, 1960–1961, t. IX, s. 611.

⁸⁹² Poraziński J. Ceremoniał sejmowy w czasach saskich (1697–1763). Zarys problematyki, *Między Barokiem a Oświeceniem. Obyczaji czasów saskich*, praca zbiorowa pod redakcją K. Stasiewiczza i S. Achremczyka, Olsztyn, 2000, s. 29.

⁸⁹³ Konopczyński W. Horain Jan Antoni..., s. 611.

įgijusius asmenis, kurie seimuose Vilniaus seimeliui atstovavo po 2–3 kartus. Po 3 kartus į seimus buvo išrinkti Mykolas Horainas ir Liudvikas Tiškevičius. Kur kas didesnė 2 kartus Vilniaus seimeliui atstovavusių bajorų grupė – tai Mykolas Pavlovskis, Jurgis Tadeušas Tiškevičius, Mykolas Aloyzas Savickis, Ignotas Bogušas, Tadas Žaba, Kristupas Giedraitis ir Antanas Tyzenhauzas. Tenka pastebėti, jog elekcinių seimų faktorius čia taip pat nėra lemiantis. Kaip jau minėjome, visi likę Vilniaus seimelio pasiuntiniai atstovavo tik po 1 kartą ir dažniausiai tik elekciniuose seimuose, todėl jie priskirtini prie pasyviųjų grupės.

4.2 lentelė

Vilniaus seimelio pasiuntiniai Respublikos seimuose 1717–1793 m. (atstovavimo dažnumas)⁸⁹⁴

Nr.	Vilniaus seimelio pasiuntiniai	Respublikos seimų veiklos metai	Atstovavimų skaičius
1.	Jonas Antanas Horainas	1729, 1733 (K*), 1733 (E), 1738, 1744, 1746, 1748, 1754, 1761, 1762, 1764 (K), 1764 (E)	12
2.	Benediktas Jonas Volskis	1717, 1720, 1722, 1729, 1733 (K), 1733 (E), 1735	7
3.	Pranciškus Tyzenhauzas	1736, 1740, 1744, 1746, 1752	5
4.	Mykolas Jonas Tyzenhauzas	1717, 1718, 1719–1720, 1722, 1733 (Ek)	5
5.	Mykolas Horodenskis	1733 (Ek), 1733 (E), 1740, 1750	4
6.	Liudvikas Tiškevičius	1776, 1778, 1780	3
7.	Mykolas Horainas	1733 (E), 1764 (E), 1764 (Kr)	3
8.	Mykolas Pavlovskis	1718, 1719–1720	2
9.	Jurgis Tadas Tiškevičius	1724, 1726	2
10.	Mykolas Aloyzas Savickis	1724, 1726	2
11.	Ignotas Bogušas	1761, 1762	2
12.	Tadas Žaba	1767–1768, 1776	2
13.	Kristupas Giedraitis	1764 (K), 1784	2

* Skliaustuose nurodomas Respublikos seimų pobūdis: E – elekciniai, Ek – ekstraordinariniai, K – konvokaciniai, Kr – karūnaciniai

4.2.2. Pasiuntinių sudėtis. Siekiant aptarti pasiuntinių sudėtį, detalesnė analizė atlikta dviem aspektais: pagal pasiuntinių priklausymą giminėms ir pasiskirstymą pagal einamas pareigas.

Vilniaus seimelio pasiuntinių pasiskirstymo pagal gimines analizė parodė, jog akivaizdžiai vyrauja Horainų (šiai giminei atstovauta 14-oje seimų) ir Tyzenhauzų giminės (11), kiek mažiau – Tiškevičių (6), Volskių (6), Čyžų (4), Radvilų (4), Horodenskių (4). Bandant šiuos duomenis išskaidyti į du pagrindinius laikotarpius – 1717–1762 m. ir 1764–1793 m. – aiškėja, jog pirmuoju vyrauja Horainų (10), Tyzenhauzų (9) ir Volskių (6) giminės, o antruoju – Tiškevičių (4), Horainų (4), Čyžų (3). Savo potencialias galimybes pirmuoju laikotarpiu maksimaliai išnaudojusios Volskių

⁸⁹⁴ Lentelė sudaryta remiantis 7.4 priedu.

ir Tyzenhauzų giminės, antrajame periode užleido vietą Tiškevičių ir Čyžų giminių atstovams. Nors gan rezervuotai, tačiau bene tolygiausiai savo galimybes išnaudojo Čyžų ir Radvilų giminės, tiek pirmajame, tiek antrajame periode sugebėjusios po tiek pat kartų „deleguoti“ į Vilniaus seimelio pasiuntinius savo giminių atstovus (žr. 4.3 lentelę). Atkreipdami dėmesį į kitas gimines, kur kas mažiau kartų „delegavusias“ savo atstovus į seimus, matome, jog pirmajame periode išsiskyrė Pavlovskių (2), Savickių (2), Monkevičių (2) giminės, kurios antrajame periode neturėjo nė vieno atstovo. Tuo tarpu pirmajame periode „nepastebėtos“ Žabų (2) ir Šumskių (2) giminės antrajame periode jau galėjo pasigirti savo atstovais. Tačiau nereikėtų užmiršti, kad čia nemažą vaidmenį vaidino elekcinių seimų faktorius – į šiuos seimus buvo renkama kur kas daugiau pasiuntinių. Antai Tovianskių giminei nors ir pirmajame, ir antrajame periode atstovavo po vieną reprezentantą (iš viso du), tačiau ir vienu, ir kitu atveju šios giminės atstovai dalyvavo tik elekciniuose seimuose. Šios bendrosios Vilniaus pavieto giminių parlamentinių interesų tendencijos gali atrodyti gan iškreiptai neatsižvelgus į personalinį faktorių. Pavyzdžiui, kalbant tiek apie Horainų, tiek apie Tyzenhauzų gimines, net trys ketvirtadaliai atvejų buvo nulemti pavienių asmenų parlamentinio aktyvumo faktoriaus, čia turimi galvoje Jonas Antanas Horainas, Mykolas Jonas ir Pranciškus Tyzenhauzai.

4.3 lentelė

Respublikos seimuose dažniausiai Vilniaus seimeliui atstovavusios giminės 1717–1793 m.

Nr.	Giminė	1717–1762 m.		1764–1793 m.		Iš viso
		1717–1732	1733–1762	1764–1786	1788–1793	
1.	Horainai	1	9	4	–	14
2.	Tyzenhauzai	4	5	1	1	11
3.	Tiškevičiai	2	–	4	–	6
4.	Volskiai	3	3	–	–	6
5.	Čyžai	–	1	2	1	4
6.	Radvilos	–	2	2	–	4
7.	Horodenskiai	–	4	–	–	4
8.	Giedraičiai	–	1	2	–	3
9.	Abramavičiai	–	3	–	–	3
10.	Bogušai	–	3	–	–	3
11.	Pavlovskiai	2	–	–	–	2
12.	Savickiai	2	–	–	–	2
13.	Monkevičiai	–	2	–	–	2
14.	Žabos	–	–	2	–	2
15.	Šumskiai	–	–	2	–	2
16.	Tovianskiai	–	1	1	–	2

Žvelgiant į Vilniaus seimelio pasiuntinių turėtas pareigas aiškėja, jog dažniausiai buvo renkami Vilniaus vaivadijos pareigūnai – 79 atvejai (66,4 proc.), gerokai rečiau – centriniai LDK

pareigūnai – 6 atvejai (5 proc.). Nereikėtų užmiršti, kad nors ir pakankamai retai, bet Vilniaus seimelio pasiuntiniais buvo renkami Ašmenos, Breslaujos pavietų, Polocko vaivadijos pareigūnai. Tačiau nemaža dalis asmenų, ypač į elekcinius seimus išrinktų, neturėjo jokių pareigų. Kadangi LDK centriniai pareigūnai buvo išrinkti tik keletą kartų, net ir be išsamesnės analizės matyti, jog vyrauja asmenys, turėję LDK didžiojo raštininko pareigas (3 iš 6 atvejų). Be to, palyginti nemažai išrinkta karinius laipsnius turinčiųjų – 8 (daugiausiai jų išrinkta 1764–1793 m. laikotarpiu). Pasitaikė keletas atvejų, kai Vilniaus seimeliui atstovavęs asmuo turėjo dvigubas pareigas. Tuo tarpu norint išsiaiškinti, kokie Vilniaus vaivadijos pareigūnai dažniausiai buvo išrenkami į Respublikos seimus, reikia atlikti kiek detalesnę analizę.

Sugrupavus pasitaikančius Vilniaus seimeliui atstovavusių Vilniaus pavieto pareigūnų atvejus pagal atstovavimo dažnumą, galima būtų išskirti dvi grupes. Pirmoji grupė – tai dažniausiai Vilniaus seimeliui Respublikos seimuose atstovavę vietiniai pareigūnai: Vilniaus vaivadijos pakamaris (9 atvejai), vėliavininkas (7), žemės teismo raštininkas (6), pavaiivadis (6), žemės teismo teisėjas (5), pataurininkis (4), pilies teismo raštininkas (4), kaptūrinio teismo teisėjas (4), tijūnas (3), taurininkas (3). Tačiau verta atsižvelgti į elekcinių seimų faktorių, kuriuo remiantis iš šios grupės reikėtų išskirti kaptūrinių teismų teisėjo pareigas. Visi šias pareigas einantys asmenys atstovavo tik elekciniame seime, be to, vertėtų atsižvelgti į tai, kad šios pareigos buvo einamos tik tarpuvaldžiais, įkūrus kaptūrinius teismus. Antroji grupė – tai retkarčiais arba atsitiktinai Vilniaus seimeliui atstovavę vietiniai pareigūnai. Kiek dažniau (po 2 kartus) Vilniaus seimeliui atstovavo: stovyklininkas, vaiskis, pilies teismo teisėjas, kardininkas, išdininkas, žemės teismo surogatorius, sargybininkas. Atsitiktinai (po 1 kartą) Vilniaus seimeliui atstovavusių vietinių pareigūnų sąrašas dar ilgesnis: arklidininkas, pastalininkis, pilininkas, kamarininkas, raikytojas, rotmistras, kaptūrinio teismo vicemaršalas, stalininkas, tiltininkas, žemės teismo regentas ir kt.

4.2.3. Pasiuntinių statusas. XVIII a. seimelio pasiuntinys Respublikos seime pirmiausia atstovavo savo seimeliui, todėl, pasak A. Lityńskio, buvo vienas iš partikuliarizmo elementų centrinėje valstybės institucijoje⁸⁹⁵. Pagrindinis saitas, neleidęs užmiršti seimelyje iškeltų reikalavimų, buvo pasiuntiniui įteikta instrukcija, kurios laikytis išrinktas pasiuntinys prisiekdavo. Pirmą kartą mintį apie seimelių instrukcijų panaikinimą iškėlė S. Konarskis. Čartoriskų politinėje programoje taip pat matome siekį apriboti seimelių pasiuntinių instrukcijų vaidmenį. Tai buvo įgyvendinta 1764 m. konvokaciniame seime, panaikinus pasiuntinio priesaiką laikytis instrukcijos. Ir nors tai nepadarė didelės įtakos parlamentinei praktikai, tačiau negalėjo neatsiliepti to meto realijoms. Kaip pastebėjo H. Olszewskis, priesaika laikytis instrukcijos įpareigodavo pasiuntinius ginti bajorijos laisves, teises bei Respublikos santvarką ir, svarbiausia, apribodavo pasiuntinių

⁸⁹⁵ Lityński A. Status posła po Konstytucji 3 maja, *Pierwsza w Europie. 200 rocznica Konstytucji 3 Maja 1791–1991*, Katowice, 1989, s. 53–67.

galimybes laisvai veikti seime⁸⁹⁶. Tad neabejotina, jog 1764 m. seimas sukūrė prielaidas naujam požiūriui į parlamentaro statusą įtvirtinti. Kardinaliai situaciją pakeitė 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija, kurios VI skyriuje „Seimas arba įstatymų leidžiamoji valdžia“ buvo teigiama, kad „seimeliuose išrinkti atstovai įstatymų leidyboje ir bendruose tautos reikaluose pagal šią Konstituciją turi būti laikomi visos tautos atstovais, kuriems išreikštas visuotinis pasitikėjimas“⁸⁹⁷. Tačiau nereikėtų užmiršti, kad 1791 m. kovo 24 d. seimeliams skirtame įstatyme dar nebuvo žengtas toks radikalus žingsnis, todėl akivaizdu, jog tik minėta konstitucija pasiuntinio mandatą iš imperatyviojo pakeitė į laisvąjį⁸⁹⁸. Tad seimelio pasiuntinys nebebuvo savo seimelio įkaitas – jis turėjo galimybę apsispręsti ir laisvai veikti priimant įstatymus. Tokia nuostata buvo Apšvietos epochos ir XVIII a. antrojoje pusėje vykdytų reformų padarinys, ji sudarė sąlygas šiuolaikinei parlamentaro statuso sampratai atsirasti.

LDK seimelių pasiuntinių statusas taip pat nebuvo vienodas. Pirmiausia reikėtų prisiminti, jog Vilniaus seimelio pasiuntiniai pagal vaivadijų rangą visos Respublikos kontekste buvo treči po Krokuvos ir Poznanės vaivadijų. Šis eiliškumas ir trečioji pozicija galiojo daugelyje parlamentinės praktikos sričių (balsuojant, kalbant, taikant alternato principą seimo maršalo rinkimuose ir pan.), galiausiai su rangų buvo susijusi ir pasiuntinių sėdimoji vieta⁸⁹⁹. Tačiau šis eiliškumas galėjo kisti, ypač tais atvejais, kai į seimą neatvykdavo pirmųjų pagal rangą Respublikos vaivadijų pasiuntiniai. Būtent tokia situacija ir susiklostė 1722 m. Varšuvos ordinariniame seime, į kurį neatvyko nei Krokuvos⁹⁰⁰, nei Poznanės vaivadijų pasiuntiniai⁹⁰¹. Nors ši situacija susirinkusiems pasiuntiniams buvo pakankamai neįprasta, tačiau Vilniaus seimelio pasiuntiniai įgavo pirmumo teisę tiek balsuojant, tiek išsakant savo poziciją. Tad 1722 m. seime susiklosčius palankioms aplinkybėms, Vilniaus seimelio pasiuntiniai pagal rangą tapo pirmaisiais Respublikos pasiuntiniais. Panaši situacija susiklostė 1761 m., kai į Varšuvos ekstraordinarinį seimą neatvyko Krokuvos vaivadijos pasiuntiniai. Kilus tarp Vilniaus ir Poznanės vaivadijų pasiuntinių aštrokai diskusijai dėl pirmumo teisės⁹⁰², bandyta pasiremti senato veiklos pavyzdžiu ir rasti analogų Poznanės ir Vilniaus vaivadų

⁸⁹⁶ Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763...*, s. 118.

⁸⁹⁷ *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija*, vertė ir sudarė E. Raila, Vilnius, 2001, p. 24–25.

⁸⁹⁸ Lityński A. Status posła po Konstytucji 3 maja..., s. 67.

⁸⁹⁹ Tradiciškai Atstovų rūmuose Vilniaus seimelio pasiuntiniai sėdėdavo šalia Poznanės vaivadijos pasiuntinių prieš seimo maršalą, o senate vykstant jungtiniam abiejų rūmų posėdžiui Vilniaus seimelio pasiuntiniai sėdėdavo šalia Krokuvos vaivadijos pasiuntinių, žr.: Wierzbicka B. *Gmachy i wnętrza sejmowe w Polsce*, Warszawa, 1998, s. 77. Tačiau šios tvarkos ne visada buvo laikomasi, matyt, ji kisdavo ir ne visiems pasiuntiniams atvykus į seimą. Antai 1761 m. Varšuvos ekstraordinariame seime Vilniaus seimelio pasiuntinys I. Bogušas sėdėjo šalia Mstislavlio vaivadijos pasiuntinio Lopacinskio (Łopaciński), žr.: Matuszewicz M. *Diariusz życia mego*, Warszawa, 1986, t. 2, s. 156.

⁹⁰⁰ 1722 m. Krokuvos vaivadijos seimelis buvo išardytas ir pasiuntiniai neišrinkti, plg.: Przyboś K. *Sejmik województwa Krakowskiego...*, s. 87.

⁹⁰¹ „(...) ponieważ z Krakowskiego y Poznanskiego Wdztw Posłów niebyło ze przypadł turmus do dania kresesk na Wdztwo Wilenskie (...)“, žr.: 1722 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, AGAD, AR, dz. VI, II–53, l. 1.

⁹⁰² 1761 m. Varšuvos ekstraordinarinio seimo dienoraštis, AGAD, AR, dz VI, II-53, l. 53v., 54–55 (I sesija).

statuso traktuotėje⁹⁰³, tačiau šįkart Vilniaus seimelio atstovai nusileido. Netiesiogiai šis klausimas iškilo 1784 m. Gardino ordinariniame seime, kai spalio 7 d. (IV sesija) senate Vilniaus vaivada Karolis Stanislovas Radvila „Pone Mylimasis“ susiginčijo su Poznanės vaivada dėl užimamos vietos bei statuso ir plačiaja prasme iškėlė alternatyvą. Poznanės vaivada rėmėsi 1569 m. Liublino unija ir 1768 m. seimo konstitucija, o Vilniaus vaivada K. S. Radvila – 1697 m. Lenkijos ir LDK teisių sulyginimo ir Vilniaus seimelio pasiuntinių statuso seime argumentais⁹⁰⁴. Deja, Respublikos seimas buvo Poznanės vaivados pusėje, tad supykęs K. S. Radvila apsvarsčius šį klausimą išėjo iš senato.

Tuo tarpu LDK mastu Vilniaus seimelio pasiuntiniai, kaip centrinio LDK seimelio atstovai, turėjo pirmenybę praktiškai visose seimo veiklos srityse. Reikėtų pastebėti, kad jie seime sakomose viešose kalbose neretai pabrėždavo savo vaivadijos ir kartu seimelio išskirtinumą⁹⁰⁵. Be to, Vilniaus seimelio pasiuntiniai dažniausiai buvo traktuojami kaip pirmieji LDK pasiuntiniai⁹⁰⁶, jie neretai kalbėdavo net visos LDK vardu⁹⁰⁷ ar išreikšdavo visų LDK pasiuntinių valią. Čia atsiskleidžia išskirtinis Vilniaus seimelio pasiuntinių statusas, kurį visų LDK pasiuntinių kontekste galėtume apibūdinti kaip prestižiškiausią. Tačiau, intensyvėjant Respublikos seimo institucionalizacijos procesams, seimelių pasiuntinių galimybės nuleidžiamos⁹⁰⁸, be to, daug kas priklausydavo nuo pasiuntinio asmeninių savybių, parlamentinės patirties ir politinio užnugario.

Nereikėtų užmiršti, kad tarp Vilniaus seimelio pasiuntinių egzistavo ir vidinė hierarchija. Nors seimelių instrukcijose šie akcentai nebuvo išskiriami, tačiau seimų dienoraščiuose dažnai nurodoma, kur pirmasis⁹⁰⁹ ir kur antrasis⁹¹⁰ pasiuntinys. Pirmasis pasiuntinys seimo dienoraščiuose

⁹⁰³ Matuszewicz M. *Dziennik życia mego*, Warszawa, 1986, t. 2, s. 149.

⁹⁰⁴ „(...) Xiążę Woiewoda Wilenski odwołał się, i do koekwacyi powszechney Narodu Litewskiego z Polskim, i do kolei przodkowania dla Posłów Woiewodztwa Wilenskiego ubeścięzoney, i aktualnie na terażnieyszym Seymie zachowaney (...)“, žr.: *Dziennik Seymu Wolnego Ordynaryinego Grodzkiego szescioniedzielnego Roku Panskiego MDCCCLXXXIV. Dnia 4. Miesiāca Pazdziernika odprawuiącego się*, W Warszawie Roku 1785, s. 28–29.

⁹⁰⁵ „(...) pierwsze prowincyi nszej województwo i stołeczne onego miasto, niegdyś ulubione mieszkanie Wielkich Książąt Litewskich i Królów Polskich (...)“, žr.: *Głos Jaśnie Wilmożnego Imię Pana Maxymiljana Jazdowskiego Sędzięgo i Protunc Pisarza ziemskiego, Posła na Sejm Extraordynaryjny Wdztwa Wileń.*, <http://www.bkpan.poznan.pl/ELITY/SEJM1793/m100.htm> (14 sesija).

⁹⁰⁶ XVII a. Respublikos seimuose Vilniaus seimelio pasiuntiniai dažniausiai kalbėdavo pirmieji, žr.: Wisner H. Efektywność przedsejmowego sejmiku wileńskiego w pierwszej połowie XVII wieku, *Czasy Nowożytnie*, 2002, t. XII (XIII), s. 59.

⁹⁰⁷ 1735 m. Varšuvos pacifikaciniame seime LDK vardu kalbėjo Vilniaus seimelio pasiuntinys J. B. Volskis, žr.: Burba D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių veikla..., p. 24. „(...) ImP Wilenski upraszał Imieniem Prowincyi WXLit, o proiekty czytania (...)“, 1740 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *Biblioteka PAN w Krakowie*, 1856, p. 291. Visos LDK vardu senate 1782 m. spalio 2 d. (IV sesija) kalbėjo Adomas Čartoryskis: „J. O. X. Adam Czartoryski G. Z. P. Posel Wileński Imieniem całej Prowincyi Litewskiej“, žr.: *Dziennik Seymu ordynaryinego y wolnego zaczętego w Warszawie Roku 1782 Dnia 30 7bris*, s. 6–7.

⁹⁰⁸ W. Kriegseisenas, remdamasis XVIII a. publicistu A. Otwinowskiu, klaidingai teigia, kad LDK mastu pagal faktinę, bet ne formalią hierarchiją svarbiausias buvo Ašmenos seimelis, žr.: Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 27. Tačiau šis epizodas tik paliudija, jog amžininkams, ypač prasčiau susipažinusiems su LDK seimelių sistemos specifika, Vilniaus seimelis neatrodė absoliučiai dominuojantis.

⁹⁰⁹ „(...) Wdztwa Wilenskiego Pierwszy Posel JmP Pawłowski Pisarz Wilenski (...)“, žr.: 1718 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *BJ*, 3738, p. 349. „(...) jmp. Horain, poseł wileński pierwszy“, žr.: *Dziennik seymu z r. 1746, Dziennik seymu z wieku XVIII*, t. II..., s. 2.

kai kada dar buvo vadinamas vyresniuoju⁹¹¹ pasiuntiniu, jis kur kas dažniau kalbėdavo viso seimelio ar LDK vardu. Antrasis pasiuntinys kai kada buvo įvardijamas jaunesniuoju⁹¹². Tačiau pirmojo ir antrojo pasiuntinio subordinacijos ne visada buvo laikomasi. Antai 1786 m., susiklosčius neordinarinėms aplinkybėms, laikinuoju seimo maršalu tapo ne pirmasis, bet antrasis Vilniaus seimelio pasiuntinys Antanas Tyzenhauzas⁹¹³. Tačiau ši rokiruotė buvo padaryta pirmajam pasiuntiniui pavedus valdyti Minsko seniūniją. Šios aplinkybės rodo, kad pirmasis Vilniaus seimelio pasiuntinys bent jau statuso prasme buvo viso LDK parlamentarų korpuso priekyje.

4.3. Vilniaus seimelio pasiuntinių parlamentinė veikla

4.3.1. Nuolatiniai ir laikinieji seimo maršalai. Seimelio pasiuntinio išrinkimas Respublikos seimo Atstovų rūmų maršalu buvo aukščiausias parlamentinės karjeros laiptelis, dažnai atverdavęs kelią į senatą ir kitus aukštus valstybinius postus⁹¹⁴. Vilniaus seimelio pasiuntiniai, kaip parlamentarų „cecho“ lyderiai, tarp LDK pasiuntinių turėjo gerokai daugiau šansų tapti Respublikos seimo maršalais nei kiti jų kolegos. Tačiau, atsižvelgiant į alternato taikymą seimo veikloje, reikia pripažinti, jog LDK atstovai turėjo kur kas mažiau galimybių nei Lenkijos parlamentarai, jų kiek padaugėjo nebent tik XVIII a. antrojoje pusėje, prasidėjus konfederacinių seimų laikotarpiui.

Vilniaus seimelio pasiuntiniams tiriamuoju laikotarpiu tapti Respublikos seimo maršalais pavyko tik vienintelį kartą. 1778 m. ordinarinio seimo išvakarėse buvo minimi du realūs kandidatai į seimo maršalo pareigas – Mykolas Mnišekas (Mniszek) ir Liudvikas Tiškevičius (Tyszkiewicz)⁹¹⁵. Prasidėjus seimui, remdamasis alternato principu, kuris šiuo atveju palaikė LDK pusę, Stanislovas Augustas Poniatovskis rėmė savo giminaitį Liudviką Tiškevičių, nors nebuvo užtikrintas tinkama jo kvalifikacija. Minėtą kandidatą parėmus ir Rusijos ambasadoriui Otto Stakelbergui, liko sutvarkyti tik formalumus. 1778 m. spalio 5 d. vienintelis kandidatas L. Tiškevičius buvo išrinktas seimo maršalu visais balsais, neprireikus brūkšniavimo⁹¹⁶. L. Tiškevičių rėmė ir Joachimas Chreptavičius, Juozapas Masalskis, Juozapas Radvila⁹¹⁷. Šiuo atveju vėl pasitvirtino taisyklė, jog seimo maršalo pareigos atverdavo kelią tolimesnei karjerai. L. Tiškevičius

⁹¹⁰ „Jmć Tyzenhauz, drugi poseł wileński“, žr.: *Diarjusze Sejmowe z wieku XVIII*, t. III..., s. 59.

⁹¹¹ „(...) ImPan Horain Poseł Starszy (...)“, žr.: 1746 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–68, p. 2. Vilniaus seimelio „vyresniajam“ pasiuntiniui Jonui Antanui Horainui jau buvo 60 metų, plg.: Konopczyński W. Horain Jan Antoni, *PSB*, t. IX, s. 611. Tačiau ši klasifikacija į „vyresniusius“ ir „jaunesniusius“ taikyta ir kitiems pasiuntiniams, tad sietina pirmiausia su jų statusu, o ne amžiumi.

⁹¹² „(...) Im Pan Wilęski Młodszy (...)“, žr.: 1746 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–68, p. 166.

⁹¹³ Stroynowski A. *Opozycja sejmowa...*, s. 190–191.

⁹¹⁴ Łaszewski R. *Sejm polski w latach 1764–1793: studium historyczno-prawne*, Warszawa-Poznań, 1973, s. 58.

⁹¹⁵ Filipczak W. *Sejm 1778 roku*, Warszawa, 2000, s. 56.

⁹¹⁶ *Ten pat*, p. 145, 153.

⁹¹⁷ Stroynowski A. Pierwszy wolny sejm stanisławowski 1778 roku (główne problemy obrad), *Acta universitatis Lodziensis. Folia historica*, 1990, t. 37, s. 43.

1780 m. tapo LDK didžiuoju etmonu, 1791 m. – LDK didžiuoju iżdininku, o 1793 m. – LDK didžiuoju maršalu⁹¹⁸.

Tiesa, būta bandymų įgyti šias pareigas ir kituose seimuose. 1733 m. Varšuvos konvokaciniame seime renkant seimo maršalą kandidatavo net 5 LDK atstovai, nes pagal alternato teisę į šias pareigas galėjo pretenduoti LDK pasiuntiniai, vienas iš realiausių kandidatų buvo pirmasis LDK pasiuntinys⁹¹⁹ Vilniaus vaivadijos vėliavininkas Benediktas Jonas Volskis. Tiesa, po pirmojo balsavimo didžiausią pasitikėjimą pelnė Merkinės seniūnas Antanas Kazimieras Sapięga, gavęs 68 balsus, ir Lydos seniūnas Juozapas Scipijonas, gavęs 42 balsus⁹²⁰. Tiesa, kiek vėliau susiklosčiusi situacija į šias pareigas kelią atvėrė LDK raštininkui Mykolui Juozapui Masalskiui, per pirmąjį balsavimą gerokai atsilikusiam nuo lyderių. Tačiau svarbiausia tai, jog Vilniaus seimelio pasiuntiniui B. J. Volskiui nepavyko įgyti šių pareigų, nes jis gavo tik 2 balsus⁹²¹.

Vilniaus seimelio pasiuntiniams kai kada tekdavo imtis seimo maršalų funkcijų (beje, seimo dienoraščiuose jie vadinami tiesiog maršalais arba maršalkomis [*marszałkowie*]), nors teisiškai ši veikla neatitiko jų statuso. Naują seimą turėjo atidaryti ankstesnio seimo maršalas⁹²², šią tradiciją galėjo koreguoti tik ypatingi atvejai. Vienas iš jų pasitaikė 1722 m., kai spalio 5 d. Varšuvoje naują ordinarinį seimą buvo priverstas atidaryti Vilniaus seimelio pasiuntinys Benediktas Jonas Volskis⁹²³. Ankstesnio ordinarinio seimo, vykusio 1720 m. rugsėjo 30 d. – lapkričio 9 d. Varšuvoje, maršalas Kristupas Stanislovas Zaviša mirė dar 1721 m., todėl šio vaidmens kaip pirmasis LDK pasiuntinys ėmėsi ne kas kitas, o būtent B. J. Volskis⁹²⁴. Ir tik išrinkus naują seimo maršalą Pranciškų Maksimiljaną Ossolinskį, Benediktas Jonas Volskis spalio 7 d. perdavė jam šias pareigas⁹²⁵. Ne visiškai aiški situacija 1726 m. Gardino ordinariniame seime, bet, kiek žinome iš šio seimo dienoraščio, Vilniaus seimelio pirmasis pasiuntinys Vilniaus žemės teismo raštininkas Mykolas Aloyzas Savickis spalio 1 d. susirinkusius pasiuntinius taip pat pasveikino⁹²⁶. 1746 m.

⁹¹⁸ Łaszewski R. *Sejm polski w latach 1764–1793: studium historyczno-prawne*, Warszawa–Poznań, 1973, s. 58 (žr. 80 išnašą); *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek*, pod redakcją Andrzeja Rachuby, Warszawa, 2004, s. 743.

⁹¹⁹ „(...) Iako pierwszy Poseł z Prowincyi Xięstwa Litewskiego (...)“, žr.: 1733 m. Varšuvos konvokacinio seimo dienoraštis, *APKr.*, AS, 507, l. 6v.

⁹²⁰ 1733 m. Varšuvos konvokacinio seimo dienoraštis, *BUW*, 96, p. 219; Kontynuacya Dyaryusza Seymu Convocationis, *Supplement do gazet Polskich*, Num. CLXXV, s. 368. Apie šio seimo maršalo rinkimų balsavimų rezultatų skirtingą traktuotę seimo dienoraščiuose plačiau žr.: Burba D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių veikla Abiejų Tautų Respublikos seimuose..., p. 15–16.

⁹²¹ 1733 m. Varšuvos konvokacinio seimo dienoraštis, *APKr.*, AS, 507, l. 17; 1733 m. Varšuvos konvokacinio seimo dienoraštis, *APKr.*, AS, 507, l. 35v.

⁹²² Poraziński J. Ceremoniał sejmowy w czasach saskich (1697–1763). Zarys problematyki, *Między Barokiem a Oświeceniem. Obyczaji czasów saskich*, praca zbiorowa pod redakcją K. Stasiewiczza i S. Achremczyka, Olsztyn, 2000, s. 30.

⁹²³ 1722 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–53, l. 1; Dyaryusz sejmowi anni 1722, *Teka Gabryela Junoszy Podoskiego*, t. 2, s. 209.

⁹²⁴ Kriegerseisen W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 141, 203.

⁹²⁵ Beje, seimo dienoraščiuose B. J. Volskis vadinamas direktoriumi (*dyrektor starej laski*), žr.: Dyaryusz sejmowi anni 1722, *Teka...*, t. 2, Poznan, 1855, s. 215.

⁹²⁶ 1726 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, APP, 67, p. 14.

spalio 3 d., pirmadienį, pasveikinęs susirinkusius pasiuntinius, laikinojo seimo maršalo funkcijų kaip pirmasis Vilniaus seimelio pasiuntinys ėmėsi Vilniaus vaivadijos pataurininkis ir pavaivadis Jonas Antanas Horainas⁹²⁷. Šios pareigos jam atiteko tik dėl to, kad ankstesnio 1744 m. Gardino seimo maršalas Tadas Pranciškus Oginskis tapo senatoriumi⁹²⁸. Nors ir sulaukęs priekaištų renkant naują seimo pirmininką, J. A. Horainas savo funkcijas vėliau sėkmingai perleido išrinktam naujam seimo maršalui Didžiosios Lenkijos atstovui, Ravos seimelio pasiuntiniui, Kazimiero seniūnui Antonijui Liubomirskiui (Liubomirski)⁹²⁹.

Analogiška situacija susiklostė ir 1786 m., kai ankstesnio seimo maršalas Pinsko seniūnas Pranciškus Ksaveras Chominskis (Chomiński) tapo LDK vyriausiojo tribunolo maršalu⁹³⁰ ir jį turėjo pakeisti LDK atstovas. 1786 m. šios pareigos tapo dar svarbesnės, nes 1768 m. priėmus seimo konstituciją⁹³¹ seimelių pasiuntinių įgaliojimų tikrinimo procedūra turėjo vykti vadovaujant ankstesnio seimo maršalui, o priešseiminiuose seimeliuose vykusios politinės batalijos ir skilę seimeliai rodė pakankamai įkaitusią politinę atmosferą⁹³². Tad prasidėjus 1786 m. seimui P. K. Chominskio pareigas turėjo perimti pirmasis LDK pasiuntinys, juo turėjo tapti vienas iš Vilniaus seimelio pasiuntinių. Nors pradžioje valdovo pozicija buvo palankesnė Mykolui Bžostovskiui, tačiau seimo maršalo pareigos atiteko vėliavininkui Antanui Tyzenhauzui⁹³³, kurio lojalumą valdovui garantavo LDK sargybinis Juzefas Judickis ir vyskupas Juozas Kosakovskis⁹³⁴. Matyt, dėl šių aplinkybių A. Tyzenhauzui kai kurie pasiuntiniai „prilipdė“ aklo dvaro politikos vykdytojo etiketę⁹³⁵. Tiesa, už šią rokiruotą pirmajam Vilniaus seimelio pasiuntiniui M. Bžostovskiui, kuriam pagal susiklosčiusią situaciją ir turėjo tekti šios pareigos, buvo pažadėta Minsko seniūnija⁹³⁶. Nors A. Tyzenhauzo veikla įgyjant šias pareigas sulaukė aštrios kritikos iš opozicijos, tačiau akivaizdu, kad tokį vertinimą lėmė itin politizuotas Podolės skilusio seimelio likimo klausimas⁹³⁷. Galiausiai A. Tyzenhauzas savo pareigas perleido nuolatiniam seimo maršalui Sochačevo pakamariui Ksaverui Chominskiui (Chomiński). Tačiau nereikėtų pamiršti, kad analogiškas funkcijas pagal

⁹²⁷ „(...) Pan Horaim Pierwszy Poseł Wilinski po powitaniu Stanu Rycerskiego podniósł Starą Laskę upraszając, aby od praescriptum Prawa przystąpię raczyli do Elekcji nowego Marszałka (...)“, žr.: 1746 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *MAB*, f. 17, b. 33, l. 1; 1746 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, APP, 72, p. 273; M. K. Radvilos „Žuvelės“ dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–80a, p. 1454.

⁹²⁸ 1746 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–68, p. 2.

⁹²⁹ Ten pat, p. 5; M. K. Radvilos „Žuvelės“ dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–80a, p. 1454.

⁹³⁰ *DTGWKL*, s. 30.

⁹³¹ Porządek sejmowania, *VL*, t. VII, s. 288.

⁹³² Filipczak W. Rugi poselskie i losy „rozdwojonych“ sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786, *CPH*, 1997, t. XLIX, zes. 1–2, s. 66–67.

⁹³³ Stroynowski A. *Opozycja sejmowa...*, s. 190.

⁹³⁴ Filipczak W. Rugi poselskie i losy „rozdwojonych“ sejmików przedsejmowych..., s. 67.

⁹³⁵ „(...) pomieniony Poseł y Chorązy Wileński ktory w całym tym dniu większe slepego ku Dworcowi posluszenstwa jak bieglóść nawet wykonywanie woli jego (...)“, žr.: Rozmowa o seymikach, *AGAD*, APP, 252, s. 44–45.

⁹³⁶ Łaszewski R. *Sejm polski w latach 1764–1793...*, s. 59.

⁹³⁷ Stroynowski A. *Opozycja sejmowa...*, s. 191.

susiklosčiusią tradiciją vykdė ir 1780 m. Varšuvos ordinarinį seimą pradėjo Liudvikas Tiškevičius⁹³⁸, kurį vėliau pakeitė Antonis Malachovskis (Malachowski).

Vilniaus seimelio pasiuntinių tapimas nuolatiniais seimo maršalais (1778 m.) nerodo itin didelio jų išskirtinumo tarp kitų LDK pasiuntinių. Tai nulėmė ta aplinkybė, jog išskirtinės svarbos seimo maršalo pareigų atitekimas vienam ar kitam asmeniui priklausė ne nuo seimelio rango, bet nuo konkretaus asmens tinkamumo bei asmeninių savybių ir susiklosčiusios politinės situacijos. O laikinųjų maršalų pareigų atitekimas Vilniaus seimelio pasiuntiniams (1722, 1746, 1786, 1780 m.) tiesiogiai buvo susijęs su jų išskirtiniu statusu.

4.3.2. Darbas deputacijose. Dažniausiai seimelių pasiuntiniams Respublikos seimuose tekdavo dirbti įvairiose deputacijose, kurios pagal savo pobūdį yra šiuolaikinių seimo komitetų ir komisijų prototipai. Deputacijų gausėjimas ir jų specializacija buvo svarbi parlamentinės veiklos sfera, rodanti Respublikos seimo institucionalizacijos laipsnį⁹³⁹. Tipologiškai deputacijos gali būti skirstomos į laikinas⁹⁴⁰ ir nuolatinės. Kai kurios, ypač laikinosios deputacijos net ir pasibaigus seimui nenutraukdavo savo darbo. Vilniaus seimelio pasiuntiniai taip pat dažnai tapdavo įvairių deputacijų nariais, tiesa, dėl šaltinių fragmentiškumo kiek sudėtingiau atskleisti jų vaidmenį šiose parlamentinėse struktūrose, tad dažniausiai galime fiksuoti tik patį faktą.

Vilniaus seimelio pasiuntiniai aktyviai dalyvavo specializuotose laikinosiose deputacijose. Jie dažnai buvo renkami į deputacijas, kurios buvo siunčiamos pas valdovą ar į senatą dažniausiai pradinėje seimo veiklos fazėje, sėkmingai išrinkus maršalą⁹⁴¹. Antai į tokias deputacijas 1744 m. spalio 5 d. išrinktas Pranciškus Tyzenhauzas⁹⁴², 1748 m. spalio 1 d. (II sesija) – Jonušas Radvila⁹⁴³, 1752 m. – LDK pataurininkis Karolis Radvila⁹⁴⁴. Tiesa, kai kada tokiose deputacijose Vilniaus seimelio pasiuntiniams atitekdavo bene svarbiausias vaidmuo. Pavyzdžiui, vienam iš 6 LDK provincijos atstovų, patekusių į šią deputaciją – Gardino ordinariniame seime 1744 m. spalio 5 d. išrinktam Inturkės seniūnui Pranciškui Tyzenhauzui teko sakyti dar ir kalbą senate, informuojant

⁹³⁸ Filipczak W. Rugi poselskie i losy „rozdwójonych“ sejmików przedsejmowych..., s. 70.

⁹³⁹ Pastaruoju metu nemaža dėmesio skiriama šiuolaikinio Lietuvos Respublikos seimo institucionalizacijos procesų tyrimams, plg.: Lukošaitis A. Parlamentas ir parlamentarizmas, *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, [Kaunas], 2004, p. 343–384.

⁹⁴⁰ Łaszewski R. *Sejm polski w latach 1764–1793: studium historyczno-prawne*, Warszawa–Poznań, 1973, s. 73. R. Łaszewskis laikinąsias komisijas vadina vienkartinėmis (*jednorazowe*), tačiau, mūsų manymu, šis lietuviškas atitikmuo kiek komplikotas. Tad pasirinkome politiniuose moksluose, modernaus parlamentarizmo tyrimuose, taikomą terminą, žr.: Lukošaitis A. Parlamentas ir parlamentarizmas..., p. 361.

⁹⁴¹ Łaszewski R. *Sejm polski w latach 1764–1793*..., s. 119. Lietuvos istoriografijoje pasirodė pirmieji šios srities tyrimai, daugiausia orientuoti į ceremonialo specifikos paryškinimą, plg.: Zujienė G. The GDL Marshals' Insignia and Their Place in Ceremonial Between the Sixteenth and Eighteenth Centuries, *Lithuanian historical studies*, 2005, vol. 10, p. 58–59.

⁹⁴² 1744 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 100, l. 2v.

⁹⁴³ 1748 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *Biblioteka Raczyńskich*, 202, l. 2v.; 1748 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 100, l. 84v. Vilniaus seimelio pasiuntinys J. Radvila į šią deputaciją išrinktas kartu su Karoliu Radvila.

⁹⁴⁴ 1752 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 103, l. 5; 1752 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD, AR*, dz. VI, II–65, l. 65.

apie sėkmingą seimo maršalo išrinkimą⁹⁴⁵. O 1748 m. spalio 12 d. (XI sesija) Jonušas Radvila kalbėdamas valdovui padėjo už tėvišką globą ir pažadėjo nerengti partikuliarinio pobūdžio įstatymų⁹⁴⁶. 1752 m. seime vienas iš 8 LDK atstovų, patekusių į šią deputaciją – K. Radvila taip pat pasveikino valdovą visos delegacijos vardu⁹⁴⁷ ir informavo, jog išrinktas naujas seimo maršalas Gardino seimelio pasiuntinys, Gardino seniūnas Juozapas Adrianas Masalskis (Massalski)⁹⁴⁸. 1764 m. Varšuvos elekciniame seime į analogišką deputaciją buvo išrinktas Vilniaus žemės teismo teisėjas ir Vilniaus seimelio pasiuntinys Ignotas Horodenski⁹⁴⁹.

Vilniaus seimelio pasiuntiniai neretai buvo renkami ir į kitokio pobūdžio laikinąsias deputacijas arba delegacijas, kurios atliko tarpininkavimo funkcijas. 1733 m. rugsėjo 12 d. Varšuvos elekciniame seime Vilniaus seimelio pasiuntinys Benediktas Jonas Volskis, Vilniaus vaivadijos vėliavininkas, buvo išrinktas delegacijos, vykstančios į Varšuvos priemiestį Pragę, nariu⁹⁵⁰. Kaip tik ten buvo susibūrusi LDK didikų Mykolo Višnioveckio, Mykolo ir Jono Sapiegų, Mykolo Radvilos vadovaujama opozicija. Ši primo iniciatyva suformuota delegacija, į kurią nuo LDK buvo deleguotas B. J. Volskis, turėjo pervilioti opozicijos atstovus dar iki S. Leščinskio rinkimų, tačiau šis sumanymas baigėsi nesėkme⁹⁵¹. 1750 m. rugpjūčio 8 d. (V sesija) Varšuvos ekstraordinariame seime į pas Bielsko pasiuntinį Vizgą (Wizga) vykstančią delegaciją buvo išrinktas Vilniaus žemės teismo teisėjas Mykolas Horodenski⁹⁵². Delegacijos nariai kartu su Ašmenos pasiuntiniu Sulistrovskiu nuvykę į Vizgos apsisistojimo vietą šio pasiuntinio nerado, todėl sugrįžę įteikė reliaciją. Seimo maršalas dėl Bielsko pasiuntinio įteikto manifesto buvo priverstas atidėti seimo sesiją⁹⁵³. Verta pastebėti, jog ypač Augusto II valdymo laikotarpiu seime dažnai buvo iš senatorių ir pasiuntinių sudaromos mišrios specialios deputacijos deryboms su Varšuvoje akredituotais užsienio valstybių diplomatais. Tokios deputacijos dažniausiai neturėjo įgaliojimų sudarinėti sutarčių, nes grįždavo atgal į seimą⁹⁵⁴. Antai 1766 m. seime Vilniaus seimelio pasiuntinys Aleksandras Skuminas Tiškevičius buvo išrinktas deputacijos, vykstančios pas Rusijos pasiuntinį N. Repniną, nariu. Delegacijos nariai iš Varšuvos pilies išvyko anksti ryte, dar prieš

⁹⁴⁵ 1744 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 100, l. 2v.

⁹⁴⁶ 1748 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 100, l. 111v.

⁹⁴⁷ „(...) w pięknym słow wyborze ex munere Delegacyi Swoiey oswiadczył (...)“, žr.: 1752 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 103, l. 5.

⁹⁴⁸ 1752 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–65, l. 65v.

⁹⁴⁹ *Dyaryusz Seymu Electionis Między Wsią Wolą y Miastem Warszawą odprawionego* (...), Zebrany R. P. 1764. W Warszawie, [1764], k. 284v.

⁹⁵⁰ 1733 m. Varšuvos elekcinio seimo dienoraštis, *BUW*, 96, p. 354; *Dyaryusz Seymu Wálnego Electionis pod czas Interregnum de Anno MDCCXXXIII. D. 25. Aug.*, [1733], (IX 12 aprašymas). Dienoraščiuose minimas tik LDK provincijai atstovaujantis Vilniaus vaivadijos vėliavininkas, tačiau pavardė nenurodoma.

⁹⁵¹ Lisek A. Litwini na sejmie elekcyjnym w 1733 roku, *Z dziejów XVII i XVIII wieku*, Kotowice, 1997, s. 150–151.

⁹⁵² 1750 m. Varšuvos ekstraordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 101, l. 14; Ten pat, 102, p. 22; 1750 m. Varšuvos ekstraordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–65, l. 49; *Diarjusz Sejmowe z wieku XVIII*, t. III..., s. 12.

⁹⁵³ Mykolo Kazimiero Radvilos „Žuvelės“ dienoraštis, *AGAD*, AR, VI, II–80a, p. 1739.

⁹⁵⁴ Michalski J. Sejm w czasach saskich, *Historia sejm polskiego*, Warszawa, 1984, t. 1, s. 336.

seimo sesijos padžią, su keturiomis reprezentacinėmis karietomis, iš kurių antroje sėdėjo A. S. Tiškevičius⁹⁵⁵.

Vilniaus seimelio pasiuntiniai dažnai buvo renkami ir į kitas tiek su užsienio, tiek su vidaus politika susijusias deputacijas. 1726 m. seime abu Vilniaus seimelio pasiuntiniai tapo užsienio politikos kryptimi veikusių deputacijų nariais. Vilniaus žemės teismo raštininkas Mykolas Aloyzas Savickis ir Vilniaus tijūnas Jurgis Tadeušas Tiškevičius tapo ryšių palaikymo su Rusijos caru ir kitomis kaimyninėms valstybėmis komisijų nariais⁹⁵⁶. Be to, 1726 m. seime buvo sudaryta deputacija hiberninių valdų revizijai ir paskirti komisarai, arba liustratoriai, kiekvienam pavietui. Vilniaus žemės teismo raštininkas Mykolas Aloyzas Savickis buvo paskirtas Ašmenos pavieto komisaru⁹⁵⁷. 1738 m. seime Jonas Horainas, Vilniaus vaivadijos pataurininkis, buvo išrinktas į Ossolinskio pretenzijų deputaciją, o kitas Vilniaus seimelio pasiuntinys Vilniaus pilies teismo teisėjas Boguslavas Čyžas – į Sedlnickio pretenzijų deputaciją⁹⁵⁸. 1764 m. seime buvo sudaryta LDK izdo komisija, į kurią paskirti 7 asmenys, tarp jų buvo ir Vilniaus vaivadijos pakamaris J. Horainas⁹⁵⁹. 1775 m. seime buvo sudaryta deputacija dėl LDK izdininko Bžostovskio kreditorių, į ją pateko ir Vilniaus žemės teismo teisėjas Pranciškus Čyžas⁹⁶⁰.

Kiek daugiau žinome apie Vilniaus seimelio pasiuntinių veiklą įvairaus pobūdžio nuolatinėse deputacijose. Istoriografijoje paprastai nuolatinės deputacijos dar skirstomos į: 1) Konstitucijų rengimo, 2) Vykdomosios valdžios kontrolės, 3) Balsų skaičiavimo⁹⁶¹. Dažniausiai Vilniaus seimelio pasiuntiniai tapdavo Konstitucijų rengimo deputacijos nariais. Verta pabrėžti, kad ši deputacija buvo ne tik seniausia, bet ir reikšmingiausia. Jos kompetencijai priklausė ne tik diskusijų plenariniuose posėdžiuose parengimas bei spausdintų konstitucijos projektų išdalijimas seimo nariams, bet ir įstatymų projektų legalumo nustatymas, galutinio konstitucijos varianto parengimas bei spausdinimo kontrolė⁹⁶². Į šias deputacijas dažniausiai buvo renkami didžiausią parlamentinės veiklos patirtį sukaupę parlamentarai⁹⁶³. 1717 m. seime konstitucijų rengimo deputacijoje LDK atstovavo Vilniaus pilies teismo raštininkas Benediktas Jonas Volskis⁹⁶⁴. 1718

---

⁹⁵⁵ *Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryinego odprawionego w Warszawie Roku 1766 (...)*, Zebrany w Warszawie, [1766], (XXIII sesija).

⁹⁵⁶ VL, t. VI, s. 213–214.

⁹⁵⁷ Ašmenos pavieto komisaru M. A. Savickis paskirtas kartu su LDK artilerijos generolu ir Volpos seniūnu Kazimieru Sapiega, žr.: *Rewizye dobr hybernowych, czopowego szelężnego y pogłownego żydowskiego*, VL, t. VI, s. 250.

⁹⁵⁸ Palkij H. *Sejmy 1736 i 1738 roku. U początków nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej*, Kraków, 2000, s. 226–227.

⁹⁵⁹ Kommissya Skarbu W.X.Lit., VL, t. VII, s. 75.

⁹⁶⁰ VL, t. VIII, s. 434.

⁹⁶¹ Łaszewski R. *Sejm polski w latach 1764–1793...*, s. 73–77. Tačiau R. Łaszewskis atkreipia dėmesį, kad vykdomosios valdžios kontrolės deputacijos atsirado tik XVIII a. antrojoje pusėje, plg.: *Ten pat*, p. 119.

⁹⁶² Łaszewski R. *Sejm polski w latach 1764–1793...*, s. 73, 75–76.

⁹⁶³ Poraziński J. *Ceremoniał sejmowy w czasach saskich (1697–1763)...*, s. 29.

⁹⁶⁴ VL, t. VI, s. 150, 163.

m. seime toje deputacijoje dirbo ir Mykolas Pavlovskis⁹⁶⁵, kuris dėl to, kad minėtas seimas buvo limituotas, darbą tęsė ir 1719–1720 m. Varšuvos ordinariniame seime⁹⁶⁶. 1722 m. seime dirbo Benediktas Jonas Volskis⁹⁶⁷, 1726 m. seime – Vilniaus žemės teismo raštininkas Mykolas Aloyzas Savickis⁹⁶⁸, 1740 m. seime – Mykolas Horodenskis⁹⁶⁹, 1748 m. seime – pakamaris Jonas Horainas⁹⁷⁰, 1768 m. seime – Mykolas Pacas⁹⁷¹, 1778 m. seime – generolas adjutantas Jurgis Radvila⁹⁷², 1780 m. seime – LDK didysis raštininkas Liudvikas Tiškevičius⁹⁷³, 1782 m. seime – kunigaikštis Adomas Čartoryskis⁹⁷⁴, 1784 m. seime – pakamaris Jeronimas Radvila⁹⁷⁵. Taigi pavyko identifikuoti 11 pasiuntinių, tapusių šios deputacijos nariais (žr. 4.4 lentelę).

Vilniaus seimelio pasiuntinių kaip konstitucijų deputacijų narių personalinės sudėties analizė leido atskleisti tam tikras tendencijas. Pagal turimas pareigas dažniausiai buvo renkami Vilniaus vaivadijos pilies ir žemės teismo raštininkai (3 atvejai) ir šios vaivadijos pakamariai (2 atvejai). Išskirtinas ir karinius laipsnius turinčių karininkų išrinkimas (2 atvejai). Pagal pareigų rangą dažniau buvo renklami vietiniai (7 atvejai) nei centriniai (1 atvejis) pareigūnai.

Vilniaus seimelio pasiuntiniai dažnai buvo renkami į *Pacta conventa* parengimo deputaciją. Ją reikėtų vertinti kaip konstitucijų rengimo šakinę arba specializuotą deputaciją⁹⁷⁶. Antai 1733 m. Varšuvos elekciniam seime į šią deputaciją išrinkti net 9 Vilniaus seimelio pasiuntiniai (Juozas Bžostovskis, Jeronimas Vizgirda, Jonas Antanas Horainas, Mykolas Horodenskis, Kazimieras Krulikovskis, Mykolas Horainas, Kazimieras Daugėla Narbutas, Dominykas Šavanievskis, Nikodemus Ignotas Giecevičius)⁹⁷⁷. O 1764 m. seime Vilniaus seimelio pasiuntinys ir šios

⁹⁶⁵ VL, t. VI, s. 206; Konstytucje sejmu walnego extraordinaryjnego..., *Teka...*, Poznan, 1862, t. VI, s. 258. Ne visiškai aišku, kada tiksliai M. Pavlovskis paskirtas į konstitucijų rengimo deputaciją, nes šio seimo dienoraščiuose fiksuojamos skirtingos datos – 1718 m. spalio 20 d. ir 21 d., pgl.: 1718 m. Gardino seimo dienoraštis, *Biblioteka PAN w Kórniku*, 422, l. 17; 1718 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *BJ*, 3738, p. 372.

⁹⁶⁶ Kosińska U. *Sejm 1719–1720...*, s. 231.

⁹⁶⁷ 1722 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD, AR*, dz. VI, II–53, l. 3v.–4. Beje, iš dviejų į šią deputaciją išrinktų LDK atstovų antrasis – Trakų tįjūnas Tiškevičius (Tyszkiewicz) tapo šios deputacijos sekretoriumi.

⁹⁶⁸ VL, t. VI, s. 229, 234, 253.

⁹⁶⁹ 1740 m. ordinarinio seimo dienoraštis, *Teka...*, t. 4, Poznan, 1856, s. 585.

⁹⁷⁰ 1748 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 100, l. 109.

⁹⁷¹ VL, t. VII, s. 246, 256, 276, 285.

⁹⁷² Filipczak W. *Sejm 1778 roku*, Warszawa, 2000, s. 179.

⁹⁷³ *Dyarysz Seymu Ordyngo Warszawskiego Roku 1780 Dnia 2go Pazdziernika zaczetego*, W Grodzie (...) Roku 1780, s. 20.

⁹⁷⁴ VL, t. IX, s. 6; *Dyarysz Seymu ordynaryjnego y wolnego zaczetem w Warszawie Roku 1782...*, s. 12; Deputowani Do Konstytucyi, *AGAD, ZP*, 31, l. 7.

⁹⁷⁵ VL, t. IX, s. 24; *Dyarysz Seymu Wolnego Ordynaryjnego Grodzienskigo szescioniedzielnego Roku Panskigo MDCCLXXXIV. Dnia 4. Miesiqca Pazdziernika odprawuiacego się*, Warszawa, 1785, s. 11.

⁹⁷⁶ *Pacta conventa* tapdavo ne tik Respublikos bajorijos ir naujo valdovo abipuse sutartimi, bet ir buvo įtraukiama į kardinalines teises ir tapdavo vienu iš svarbiausių valstybės santvarkos įstatymų. *Pacta conventa* buvo spausdinamos greta seimo konstitucijų, jos buvo įtrauktos į *Volumina legum* rinkinį, žr.: Avižonis K. *Rinkiniai raštai*, Vilnius, 1994, t. IV, p. 135–138.

⁹⁷⁷ *Articuli Pactorum Conventorum, Porządek Na Seymie Walnym Elekcyi Między Warszawą a Wolą Dnia dwudziestego piątego Sierpnia Roku Pańskiego Tysiącznego Siedmsetnego trzydziestego trzeciego Postanowiony*, [1733], s. 46–47. Nors LDK paštinninkas Juozas Bžostovskis (Brzostowski) įvardijamas kaip Vilniaus vaivadijos pasiuntinys, tačiau jis priešelekciniam seimelyje nebuvo išrinktas ir instrukcijoje jo pavardė neįrašyta.

vaivadijos pakamaris Jonas Antanas Horainas taip pat tapo *Pacta conventa* parengimo deputacijos nariu⁹⁷⁸.

Vykdomosios valdžios kontrolės deputacijos taip pat išsiskiria savo svarba. Tai patvirtintų tokie atvejai, kai buvo sudaromos netgi jų veiklą kontroliuojančios komisijos⁹⁷⁹. Dažniausiai tokių deputacijų veikla būdavo nukreipta į izdo ir kariuomenės bei šias struktūras administruojančių pareigūnų kontrolę⁹⁸⁰. 1766 m. seime Vilniaus seimelio pasiuntinys Aleksandras Horainas nuo LDK buvo išrinktas į Respublikos izdo sąskaitų tikrinimo deputaciją⁹⁸¹. 1776 m. seime Vilniaus seimelio pasiuntinys Liudvikas Tiškevičius buvo paskirtas į Nuolatinės tarybos kontrolės komisiją⁹⁸², o Vilniaus vaivadijos pakamaris T. Žaba nuo riterijos buvo išrinktas į LDK karo komisijos pretenzijų išklauso ir likvidavimo komisiją⁹⁸³. 1780 m. į analogišką komisiją paskirtas Buchovieckis⁹⁸⁴. 1784 m. seime į Nuolatinės tarybos kontrolės komisiją išrinktas Jeronimas Radvila⁹⁸⁵.

4.4 lentelė

Vilniaus seimelio pasiuntiniai konstitucijų rengimo deputacijų nariai XVIII a.⁹⁸⁶

Nr.	Vilniaus seimelio pasiuntiniai	Pasiuntinio pareigos	Išrinkimo metai
1.	Benediktas Volskis	Vilniaus pilies teismo raštininkas	1717
2.	Mykolas Pavlovskis	Vilniaus žemės teismo raštininkas	1718
3.	Benediktas Jonas Volskis	Vilniaus vaivadijos žemės teismo surogatorius	1722
4.	Mykolas Aloyzas Savickis	Vilniaus žemės teismo raštininkas	1726
5.	Mykolas Horodenskis	Vilniaus vaivadijos vaisks	1740
6.	Jonas Horainas	Vilniaus vaivadijos pakamaris	1748
7.	Mykolas Pacas	Ziolovo seniūnas	1768
8.	Jurgis Radvila	Generolas adjutantas	1778
9.	Liudvikas Tiškevičius	LDK didysis raštininkas	1780
10.	Adomas Čartoriskis	Podolės žemių generolas	1782
11.	Jeronimas Radvila	Vilniaus vaivadijos pakamaris	1784

⁹⁷⁸ VL, t. VII, s. 102; Articuli Pactorum Conventorum, *Porządek Na Seymie Walnym Elekcyi Między Warszawą a Wolą postanowiony Roku 1764. Dnia 27 Sierpnia*, [1764], s. 20.

⁹⁷⁹ Łaszewski R. *Sejm polski w latach 1764–1793...*, s. 78.

⁹⁸⁰ Michalski J. *Sejm w czasach saskich...*, s. 334.

⁹⁸¹ *Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryinego odprawionego w Warszawie Roku 1766 (...)*, Zebrany w Warszawie, [1766], (XIV sesija).

⁹⁸² VL, t. VIII, s. 532, 557.

⁹⁸³ 1776 m. seime sudarytų komisijų narių sąrašai, MAB, f. 255–1298, l. 2; *Dyaryusz Seymu Ordynaryinego pod związkciem konfederacyi Generalney Obojga Narodow agituiącego się, w Warszawie MDCCLXXVI*, [1776], s. 168–169.

⁹⁸⁴ *Dyaryusz Seynu Ordyngo Warszawskiego Roku 1780 Dnia 2go Pazdziernika zaczętego*, W Grodnie w Drukarni J. Królew. Mci Roku 1780, s. 25.

⁹⁸⁵ *Dyaryusz Seymu Wolnego Ordynaryinego Grodzienskigo szescioniedzielnego Roku Panskiego MDCCLXXXIV. Dnia 4. Miesiāca Pazdziernika odprawuiącego się*, Warszawa, 1785, s. 12.

⁹⁸⁶ VL, t. VI, s. 112, 150, 163, 206, 229, 234, 253; VL, t. VII, s. 102; VL, t. VIII, s. 532, 557; VL, t. IX, s. 6, 24; *Dyaryusz Seymu Ordyngo Warszawskiego Roku 1780 Dnia 2go Pazdziernika zaczętego*, W Grodnie w Drukarni J. Królew. Mci Roku 1780, s. 20.

4.3.3. Seimo teismo teisėjai. Kartu su bajoriškojo parlamentarizmo krize XVII a. antrojoje pusėje – XVIII a. pirmojoje pusėje Respublikos seimo teismas išgyveno sąstingio laikotarpį⁹⁸⁷. Tačiau XVIII a. antrojoje pusėje buvo reformuota ir ši institucija – nuo 1775 m. buvo kuriamas ne tik savo vaidmeniu, bet ir sudėtimi naujas seimo teismas, atvėręs platesnes galimybes tapti jo nariais ir seimelių pasiuntiniams⁹⁸⁸. Respublikos seimo teismo veiklos tyrinėtojai 1775 m. išskiria kaip itin svarbią cezūrą, nes nuo tų metų šios institucijos funkcionavime ėmė ryškėti pokyčiai: pakito teismo personalinė sudėtis ir komplektacijos principai, išsiplėtė šios institucijos kompetencijos ribos ir, svarbiausia, teismas tapo nuolat veikiantis (nuo seimo iki seimo⁹⁸⁹), o ne darbą atnaujinantis tik seimo kadencijos laikotarpiu, kaip buvo iki tol. Ši nauja institucija turėjo tapti dar vienu vykdomosios valdžios kontrolės centru Respublikos seime⁹⁹⁰. Taigi 1775–1793 m. Respublikos seimo teismo istorijoje išryškėja kaip kokybiškai naujas, reformomis paženklintas etapas, tačiau ir čia galima įžvelgti tam tikrų prieštaravimų. Dar Tadeusz Korzonas pastebėjo, kad šiame etape seimo teismo veiklos efektyvumas nebuvo itin didelis, nes buvo išnagrinėtos tik 4 bylos⁹⁹¹: 1779 m. barono Karlo Juliaus byla dėl nelegalaus dezertyrų ir karių verbavimo Varšuvoje į Austrijos karines pajėgas, 1789 m. vadinamoji Adamo Poninskiego byla⁹⁹², 1791 m. Zajančkovskio byla ir 1791 m. Sielunės bajorijos byla prieš Plocko kleboną. Akivaizdu, jog šios bylos su LDK tiesioginių sąsajų neturėjo, tačiau į seimo teismą renkami LDK atstovai ir Vilniaus seimelio pasiuntiniai taip pat neretai tapdavo šios institucijos teisėjais. Iš dalies tai būtų galima vertinti kaip tam tikrą pripažinimą ir kopimą karjeros laipteliais.

Esama duomenų ir apie XVIII a. pirmojoje pusėje seimo teismo teisėjais išrinktus Vilniaus seimelio pasiuntinius, tačiau jie kur kas skurdesni nei iš XVIII a. antrosios pusės. Antai 1744 m. Gardino ordinariniame seime į seimo teismą išrinktas Inturkės seniūnas Pranciškus Tyzenhauzas⁹⁹³. 1775 m. seime naujais seimo teisėjais išrinkti Vilniaus žemės teismo teisėjas Pranciškus Čyžas ir Vilniaus vaivadijos stovyklininkas Tomas Šumskis⁹⁹⁴. 1780 m. seime per provincijų sesiją nauju seimo teismo teisėju nuo LDK išrinktas Vilniaus seimelio pasiuntinys pavaivadis Antanas

⁹⁸⁷ Zarzycki W. *Temida sejmowa. Z dziejów sądu sejmowego w Polsce przedrozbiorowej*, Warszawa, 2000, s. 17.

⁹⁸⁸ Pagal 1775 m. nuostatus Respublikos seimo teismą sudarė valdovas, senatas ir 54 pasiuntiniai, renkami balsų dauguma jungtiniame abiejų rūmų posėdyje, tačiau 1776 m. nustatyta, kad šiam teismui tenka 30 pasiuntinių (numatyta po 10 pasiuntinių kiekvienai provincijai), renkamų balsų dauguma provincijų sesijose. Plačiau žr.: Szcząska Z. *Sąd sejmowy w Polsce od końca XVI do końca XVIII wieku*, *Czasopismo prawnohistoryczne*, 1968, t. XX, zes. 1, s. 93–94, 99, 112; Zarzycki W. *Temida sejmowa...*, s. 15–19.

⁹⁸⁹ „Sądy Seymowe, od Seymu do Seymu do sądenia umocowane, ustanawiamy“, žr.: *Ustanowienie Sądownictwa Seymowego*, VL, t. VIII, s. 82.

⁹⁹⁰ Szcząska Z. *Sąd sejmowy w Polsce...*, s. 114.

⁹⁹¹ Korzon T. *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794)*, Warszawa, 1897, t. IV, s. 26–28.

⁹⁹² Szcząska Z. *Sąd sejmowy w Polsce...*, s. 75–77.

⁹⁹³ 1744 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 100, l. 11; 1726 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, APP, 67, p. 244.

⁹⁹⁴ VL, t. VIII, s. 83.

Stanislovas Buchowieckis⁹⁹⁵. Jis naujas pareigas turėjo eiti nuo pirmosios seimo teismo kadencijos, t. y. nuo 1781 m. vasario 1 dienos⁹⁹⁶. 1782 m. seime per provincijų sesiją nauju teisėju buvo išrinktas Vilniaus seimelio pasiuntinys LDK generolas leitenantas kunigaikštis Adomas Čartoriskis. Jis naujas pareigas turėjo eiti nuo 1783 m. vasario 1 d., t. y. nuo pirmosios naujo seimo teismo kadencijos⁹⁹⁷. 1784 m. seime pakamaris Kristupas Giedraitis taip pat išrinktas į seimo teismą nuo LDK⁹⁹⁸. Jis savo darbą turėjo pradėti nuo pirmosios kadencijos, t. y. 1785 m. vasario 1 dieną⁹⁹⁹. Ketverių metų seime 1791 m. teisėjais buvo išrinkti du Vilniaus seimelio pasiuntiniai Gasparas Čyžas ir Tadas Korsakas¹⁰⁰⁰.

Taigi per provincijų sesijas LDK bajorijai atstovauti seimo teismo teisėjais buvo išrinkta po 2 (1775, 1791 m.) arba 1 (1744, 1780, 1782, 1784 m.) Vilniaus seimelio pasiuntinį. Su pasiuntinių pareigomis susijusių ryškesnių tendencijų išskyrimas būtų itin problemiškas, nes du Vilniaus žemės teismo teisėjų paskyrimo atvejai greičiausiai vertintini kaip paprasčiausias atsitiktinumas (žr. 4.5 lentelę).

4.5 lentelė

Vilniaus seimelio pasiuntiniai Respublikos seimo teismo teisėjai XVIII a.¹⁰⁰¹

Nr.	Vilniaus seimelio pasiuntiniai	Pareigos	Išrinkimo metai
1.	Pranciškus Tyzenhauzas	Inturkės seniūnas	1744
2.	Pranciškus Čyžas	Vilniaus žemės teismo teisėjas	1775
3.	Tomas Šumskis	Vilniaus vaivadijos stovyklininkas	1775
4.	Antanas Stanislovas Buchowieckis	Vilniaus vaivadijos pavaivadis	1780
5.	Adomas Čartoriskis	LDK generolas leitenantas	1782
6.	Kristupas Giedraitis	Vilniaus vaivadijos pakamaris	1784
7.	Gasparas Čyžas	Vilniaus pilies teismo teisėjas	1791
8.	Tadas Korsakas	Vilniaus žemės teismo teisėjas	1791

4.3.4. Aktyvumas seimo sesijose. Aptardami Vilniaus seimelio pasiuntinių aktyvumą, galėtume išskirti ordinarines ir ekstraordinarines veiklos priemones. Pirmajai grupei priskirtina pasiuntinių kalbos, pasisakymai, replikos, naujų įstatymų projektų parengimo iniciatyvos. Antrajai grupei – radikalios parlamentinės veiklos priemonės: *veto* teisės panaudojimas ir seimų išardymas

⁹⁹⁵ *Dyaryusz Seymu Walnego ordynaryinego Warszawskiego szescioniedzielnego Roku Panskiego MDCCLXXX Dnia 2 Miesiāca Pazdziernika odprawuācego się*, Warszawa, s. 30.

⁹⁹⁶ VL, t. VIII, s. 583; *Dyaryusz Seymu Ordynego Warszawskiego Roku 1780 Dnia 2^{go} Pazdziernika zaczętego*, W Grodnie, 1780, s. 34; *Z Warszawy dnia 18 Paździer[nika]*, *Gazeta Warszawska*, 1780 X 18, Nr. 84.

⁹⁹⁷ VL, t. IX, s. 2–3.

⁹⁹⁸ *Dyaryusz Seymu Wolnego Ordynaryinego Grodzienskigo szescioniedzielnego Roku Panskiego MDCCLXXXIV. Dnia 4. Miesiāca Pazdziernika odprawuācego się*, W Warszawie Roku 1785, s. 323.

⁹⁹⁹ VL, t. IX, s. 8–9.

¹⁰⁰⁰ VL, t. IX, s. 250; Sędziowie Seymowi, *AGAD*, ASCz, 19, l. 246; 1791 m. išrinktų seimo teismo teisėjų sąrašas, *AGAD*, ASCz, 20, l. 138v.

¹⁰⁰¹ VL, t. VIII, s. 83, 583; VL, t. IX, s. 2–3, 8–9, 250.

protestuojant. Šiame kontekste iškyła gan aktuali pasiuntinių veiklos efektyvumo vertinimo problema¹⁰⁰². Tarkime, ar kalbų gausumas visada liudija pozityvią pasiuntinio veiklą? Akivaizdu, jog tuščios kalbos, kitus pasiuntinius užgauliojančios replikos neprisideda prie parlamento veiklos efektyvumo. Galiausiai itin dažnai kalbantis pasiuntinys galėjo kur kas mažiau iškelti problemų nei trumpai, bet dalykiškai ir konstruktyviai mintis reiškiantis parlamentaras. Tačiau šių problemų sprendimas nėra šio tyrimo uždavinys, todėl apsiribosime konkrečių epizodų, pirmiausia susijusių su Vilniaus seimelio pasiuntinių aktyvumu, aptarimu.

4.3.4.1. Protestai ir seimo darbo sužlugdymas. Viena iš radikaliesių ir kartu destruktiviesių parlamentinės veiklos priemonių buvo *veto* teisės panaudojimas išardant Respublikos seimus. Per visą *veto* teisės egzistavimo laiką žinomi 28 LDK atstovai, prisidėję sužlugdant Respublikos seimo darbą *veto* teise, tačiau tarp jų Vilniaus seimelio pasiuntinių buvo tik 3¹⁰⁰³. Šios srities lyderiai buvo kitų LDK seimelių pasiuntiniai (pvz., Upytės seimelio atstovai)¹⁰⁰⁴.

1729 m. rugpjūčio 22–27 d. Gardine vykusį ekstraordinarinį seimą praktiškai išardė 20 manifestą pasirašiusių atstovų¹⁰⁰⁵. Šios akcijos didžiausi iniciatoriai buvo Vilniaus seimelio pasiuntiniai Benediktas Jonas Volskis ir Jonas Antanas Horainas, jau pirmą dieną užblokovę seimo darbą¹⁰⁰⁶, beje, ir pirmieji pasirašę minėtą manifestą¹⁰⁰⁷, kuris vėliau, 1729 m. spalio 20 d., Starodubo pavieta stovyklininko ir Vilniaus pilies teismo regento Mykolo Šaniavskio iniciatyva buvo įrašytas į Vilniaus pilies teismo knygas. Greičiausiai šis dokumentas buvo įrašytas ir į kitų LDK pavietų teismų knygas¹⁰⁰⁸. Manifeste teigiama, kad seimas buvęs sušauktas pažeidžiant 1717 m. konstituciją, be to, jis buvęs nukreiptas prieš laisves, kad valdovas proteguojas disidentus ir svetimšalius. Pasak H. Olszewskio, manifeste išdėstyta argumentacija geriausiai atskleidžia, jog tekstas buvo parengtas dar prieš prasidedant seimui¹⁰⁰⁹. Žinomi ir pagrindiniai šio seimo išardymo iniciatoriai – Prancūzijos ambasadorius Antoine Felixas de Monti ir Rusijos ambasadorius

¹⁰⁰² Į šią problemą vis dažniau atkreipiamas dėmesys ir naujausiuose tyrimuose, plg.: Burba D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių veikla... p. 9–42.

¹⁰⁰³ Konopczynski W. *Liberum veto: studium porównawczo-historyczne*, Kraków, 2002, s. 283; Kurek J. *U schyłku panowania Augusta II Sasa. Z dziejów wewnętrznych Rzeczypospolitej (1729–1733)*, Katowice, 2003, s. 141.

¹⁰⁰⁴ Konopczynski W. *Liberum veto...*, s. 274–283.

¹⁰⁰⁵ Iš pradžių šiame 1729 m. rugpjūčio 27 d. proteste (*protestacya*) buvo tik 16 parašų, tačiau ir čia Benediktas Jonas Volskis ir Jonas Antanas Horainas pasirašė pirmieji, žr.: 1729 m. Gardino ekstraordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-58, l. 8-9v. Beje, pasirašiusių daugumą sudarė LDK atstovai (iš viso 16), žr.: Olszewski H. *Doktryny prawnourojowe czasów saskich (1697–1740)*, Warszawa, 1961, s. 213.

¹⁰⁰⁶ Kriegseisen W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 143.

¹⁰⁰⁷ 1729 VIII 22 Lenkijos ir LDK pasiuntinių manifestas, *BUW*, 95, l. 45–47; 1729 VIII 22 Lenkijos ir LDK pasiuntinių manifestas, *AGAD*, AR, dz. II, 2461, l. 1–6; Manifest Ichmciów pp. posłów tak Korony Polskiej, jako i W. Ks. Litewskiego podczasu walnego zgromadzenia, w Grodnie an. 1729 d. 22 Augusti zanesiony i do akt grodzkich wilenskich podany, *Teka...*, Poznań, 1856, t. III, s. 318–320.

¹⁰⁰⁸ Manifestas buvo įrašytas į Gardino pavieta pilies teismų knygas, žr.: Manifest Publiczny Seymowy contra Totum Actum. Wypis z Xięg Grodzkich Powiatu Grodzienskiego, *AGAD*, AR, dz. VI, II-55, s. 431–434.

¹⁰⁰⁹ Olszewski H. *Doktryny prawnourojowe czasów saskich...*, s. 212–213.

kunigaikštis Sergiejus Dolgorukis¹⁰¹⁰, šiam tikslui skyrė nemažai pinigų. Antai Prancūzijos ambasadorius A. F. de Monti už šio seimo išardymą Potockiams buvo davęs 60 tūkstančių livrų¹⁰¹¹. Neabejotina, jog dalis šios sumos atiteko ir Vilniaus seimelio pasiuntiniams, seime radikaliam kėlusiams problemas dėl nereikšmingų procedūrinių klausimų¹⁰¹². Vertėtų atsižvelgti ir į tarptautinę situaciją, kuri neabejotinai turėjo įtakos 1729 m. seimo užkulisiams. Jau nuo kovo Europoje pradėta rengtis naujo Respublikos valdovo rinkimams¹⁰¹³. Šiomis aplinkybėmis baigiantis Augusto II valdymo laikotarpiui, LDK didikai kaip tik nuo 1729 m. sutarė ardyti visus seimus iki šio valdovo valdymo pabaigos. Savaiame suprantama, tokia jų pozicija buvo suderinta su Rusija ir Prancūzija¹⁰¹⁴.

4.3.4.2. Pasiuntinių kalbų turinys ir iniciatyvos rengiant įstatymų projektus.

Dažniausiai apie seimelio pasiuntinio veiklą seime galima spręsti iš jo pasakytų kalbų, replikų. Ši pasiuntinių verbalinės išraiškos forma geriausiai užfiksuota seimo dienoraščiuose, ji atskleidžia pastangas įgyvendinti seimeliuose parengtas programas. Dar viena pakankamai svarbi, tačiau ne visada seimų dienoraščiuose ar konstitucijose atsispindinti pasiuntinių veiklos forma, leidžianti pagrįstai kalbėti apie parlamentarų veiklos efektyvumą, buvo teikiami svarstyti įstatymų projektai. Šiuos aspektus ir pabandysime kiek išsamiau aptarti.

Vilniaus seimelio pasiuntiniai bent jau XVIII a. pirmojoje pusėje itin daug dėmesio skyrė procedūriniam seimo veiklos klausimams. Akivaizdu, jog paprastai aktualiausi tapdavo procedūriniai klausimai, susiję su LDK pasiuntiniams tenkančia pirmenybe vadovauti seimo posėdžiams, kalbėti ar balsuoti pagal alternato teisę. 1718 m. prasidėjus Gardino ordinariniam seimui, pirmasis Vilniaus seimelio pasiuntinys Mykolas Pavlovskis pasidžiaugė, kad pagaliau po 22 metų pertraukos pagal alternato teisę seimas vyksta LDK teritorijoje¹⁰¹⁵. 1719 m. gruodžio 30 d. prasidėjus Varšuvos limituotam seimui (vyko kaip 1718 m. Gardino seimo tęsinys), jau pirmojoje sesijoje prasidėjo aštrios diskusijos dėl alternato teisės. LDK pasiuntiniai protestavo dėl seimo perkėlimo į Varšuvą, tačiau šioje situacijoje vienas iš nedaugelio Vilniaus seimelio pasiuntinys Mykolas Pavlovskis bandė kiek sušvelninti padėtį ir sutiko, kad šiame seime būtų pripažinta

¹⁰¹⁰ Prancūzijos ir Rusijos ambasadoriai veikė per Potockių grupuotę, tačiau istoriografijoje kai kada nesutariama dėl įtakos mastų. W. Konopczyński mano, jog didesnė buvusi Rusijos įtaka, tuo tarpu W. Kriegseisenas kalba apie lemiamą Prancūzijos vaidmenį, plg.: Konopczyński W. *Liberum veto...*, s. 279, 283; Kriegseisen W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 143.

¹⁰¹¹ Kurek J. *U schyłku panowania Augusta II Sasa...*, s. 109.

¹⁰¹² J. Kurekas, be Vilniaus seimelio pasiuntinių, papirkųjų grupei 1729 m. Gardino seime priskiria Vitebsko pasiuntinį Janą Hurko (Hurko) ir Pinsko pasiuntinį Karolį Vyžyckį (Wyżycki), žr.: Kurek J. *U schyłku panowania Augusta II Sasa...*, s. 111.

¹⁰¹³ Staszewski J. *August II Mocny*, Wrocław, 1998, s. 256–257.

¹⁰¹⁴ Sliesoriūnas G. Nuo megalomanijos iki servilizmo – Lietuvos ir Lenkijos elito požiūrio į Rusiją kaita XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje, *Kultūros barai*, 2003, Nr. 11, p. 83.

¹⁰¹⁵ M. Pavlovskis kiek apsiriko, nes 1718 m. buvo praėję jau 25 metai nuo paskutinio Respublikos seimo, vykusio LDK teritorijoje. Prieš tai Gardine seimas vyko 1693 m. sausio 9 d. – vasario 11 d., žr.: Kriegseisen W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 202.

alternato teisė Lenkijai¹⁰¹⁶. M. Pavlovskis, išreiškęs apgailėstą, kad po 25 metų pertraukos Gardine vykęs seimas persikėlė į Varšuvą, pabrėžė, jog pagal alternato teisę ankstesnė kadencija buvo pripažinta LDK, o dabartinė kadencija turi būti pripažinta Didžiajai Lenkijai¹⁰¹⁷. 1729 m. Gardino seime su šio seimo veiklos procedūriniais klausimais susijusias problemas ryžtingai kėlė Benediktas Jonas Volskis. Keldamas klausimą, ar šis seimas yra ordinarinis, ar ekstraordinarinis, jis pabrėžė, kad jeigu ordinarinis, tai jis sušauktas ne tuo laiku ir ne pagal nusistovėjusias tradicijas, o jeigu ekstraordinarinis, tai neatitinka galiojančių teisės normų. Rugsėjo 23 d. savo kalboje B. J. Volskis atkreipė dėmesį į tai, kad ordinarinis seimas turi trukti 6 savaites, o ekstraordinarinis – 2 savaites, todėl šis seimas negalys būti traktuojamas nei kaip ordinarinis, nes jo sušaukimo terminas pasibaigė praėjusiais metais, nei kaip ekstraordinarinis, nes jis sušauktas 6 savaitėms¹⁰¹⁸. Tačiau ši iš pirmo žvilgsnio gan argumentuota, bet akivaizdžiai demagogiška ekvilibristika neturėtų kelti nuostabos žinant, kad už šį „darbą“ buvo gerai sumokėta¹⁰¹⁹. 1733 m. Varšuvos konvokaciniame seime balandžio 27 d. abu Vilniaus seimelio pasiuntiniai Benediktas Jonas Volskis ir Jonas Horainas vieningai kėlė Vilniaus vaivadijai priklausančios alternato teisės klausimą¹⁰²⁰. 1738 m. Varšuvos ordinariniame seime kalbėjęs Boguslavas Čyžas taip pat akcentavo alternato teisės klausimą ir reikalavo, kad kas trečias seimas vyktų LDK ir jos atstovai būtų kas trečią seimą renkami seimo maršalais¹⁰²¹.

1746 m. seime itin daug dėmesio procedūriniais klausimams skyrė J. A. Horainas. 1746 m. spalio 3 d. į Varšuvos ordinarinį seimą įprastoje vietoje gausiai susirinkę pasiuntiniai niekaip negalėjo sutilpti posėdžių salėje¹⁰²². Tik kai kuriems asmenims išėjus iš salės prasidėjo pirmoji sesija, laikinojo seimo maršalo funkcijų ėmėsi Vilniaus seimelio pasiuntinys Jonas Antanas Horainas. Iškilus nesutarimams dėl seimo maršalo rinkimų, J. A. Horainas priminė, kad pasiuntinio veikla prasideda nuo seimelio instrukcijos, todėl jis turys teisę nutraukti seimo darbą dar prieš išrenkant seimo maršalą¹⁰²³. Be to, J. A. Horainas kartu su Kauno seimelio pasiuntiniu Siručiu gynė LDK priklausančią alternato teisę¹⁰²⁴. Jis siūlė atsižvelgti į alternato principą ir Krokuvos, Poznanės vaivadijoms suteikti pirmenybę LDK formuojant delegacijos, vyksiančios pas valdovą, sudėtį¹⁰²⁵. Be to, siekdamas pagreitinti seimo darbą siūlė svarstyti du įstatymų projektus, skirtus

¹⁰¹⁶ Kosińska U. *Sejm 1719–720 a sprawa ratyfikacji traktatu wiedeńskiego*, Warszawa, 2003, s. 216.

¹⁰¹⁷ 1719–720 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD, APP*, 58, p. 86.

¹⁰¹⁸ 1729 m. Gardino seimo dienoraštis, *BN*, 6655, l. 268v.-269v.; 1729 m. Gardino ekstraordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD, AR*, dz. VI, II–58, l. 12v.–13v.

¹⁰¹⁹ Kurek J. *U schyłku panowania Augusta II Sasa...*, s. 111.

¹⁰²⁰ 1733 m. Varšuvos konvokacinio seimo dienoraštis, *BOW*, 3577, l. 520.

¹⁰²¹ 1738 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *BJ*, 31 III, l. 45, 47–47v. (XXIV, XXVI sesijos).

¹⁰²² 1746 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD, AR*, dz. VI, II–68, p. 2.

¹⁰²³ 1746 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *MAB*, f. 17, b. 33, l. 3v.

¹⁰²⁴ Ten pat, l. 8v.

¹⁰²⁵ Ten pat, l. 9v.–10.

Lenkijos provincijoms, o trečią – LDK¹⁰²⁶. 1748 m. Varšuvos ordinariniame seime savo aktyvumu vėl išsiskyrė Vilniaus vaivadijos pakamaris Jonas Horainas. Pirmiausia jis atkreipė dėmesį į seimo veiklos procedūrinius klausimus, priminęs, kaip seimo sekretoriai prisiekinėjo praėjusiam seime, tą patį siūlė padaryti ir Varšuvos raštininkui Bienkowskiui¹⁰²⁷. Jonušas Radvila reikalavo, kad būtų svarstomi ne seni, bet Atstovų rūmuose rengiami nauji įstatymų projektai. J. Horainas kėlė klausimą dėl kas trečio įstatymų projekto pateikimo teisės LDK, be to, prašė, kad Lenkijos pasiuntiniai netrukdytų ir leistų LDK pasiuntiniams seime kuo anksčiau pateikti projektus. Akcentavo, jog dažnai Lenkijos pasiuntiniai užima penkių savaičių laiką ir likusiu laiku LDK pasiuntiniai nespėja pateikti savo įstatymų projektų¹⁰²⁸. Svarstant klausimą dėl seimo datos pakeitimo, J. Horainas, reaguodamas į Gardino seimelio pasiuntinio Valo (Wall) siūlymus, pabrėžė, jog spalis esąs tinkamiausias metas rinktis seimams dėl geresnės kelių būklės¹⁰²⁹, ir prašė Gardino pasiuntinio, kuriam ši problema buvo neaktuali, nes dalis seimų vyko Gardine, atsiimti savo siūlymus¹⁰³⁰. 1754 m. spalio 2 d. (III sesija) Varšuvos ordinariniame seime Vilniaus seimelio pasiuntinys Andriejus Abramavičius, remdamasis instrukcija, kurioje buvo įrašytas punktas dėl alternato teisės, ginčijosi su Krokuvos vaivadijos pasiuntiniais dėl pirmumo kalbant. Laikinajam seimo maršalui net keletą kartų teko jo prašyti nekelti šių problemų bent iki tol, kol bus išrinktas seimo maršalas¹⁰³¹. 1761 m. Varšuvos ekstraordinariniame seime Jonas Antanas Horainas jau pirmą dieną, balandžio 27-ąją, drąsiai iškėlė alternato problemą ir prašė pirmumo teisės savo vaivadijai, nes neatvyko Krokuvos vaivadijos pasiuntiniai. Poznanės vaivadijos pasiuntinys Skoževskis (Skorzewski) bandė argumentuoti, kad pirmumo teisė šį kartą priklauso Poznanės, bet ne Vilniaus vaivadijai. Tačiau su tuo J. A. Horainas visiškai nesutiko¹⁰³², juolab kad buvo sulaukęs pritarimo iš Smolensko seimelio pasiuntinio Bulharino (Bulharyn), kuris rėmėsi 1648 m. seimo konstitucija¹⁰³³. Ši diskusija baigėsi tik balandžio 28 d., kai J. A. Horainas pagaliau nusileido ir leido balsuoti renkant seimo maršalą. Kaip pastebėta istoriografijoje, 1780 m. seime per LDK provincijų sesiją buvo parengtas ir konstitucijų rengimo deputacijai įteiktas specialus konstitucijos projektas, skirtas alternato problemai spręsti, tačiau jis taip ir liko nepriimtas¹⁰³⁴. Ketverių metų (1788–1792) seime 1790 m. svarstant tolesnį seimo likimo klausimą, Pranciškus Romanovičius

¹⁰²⁶ 1746 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–68, p. 242.

¹⁰²⁷ 1748 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *Biblioteka Raczyńskich*, 202, l. 4.

¹⁰²⁸ Ten pat, l. 76, 78v., 79v.

¹⁰²⁹ Ten pat, l. 38v.

¹⁰³⁰ 1748 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 100, l. 119v. (XIII sesija).

¹⁰³¹ 1754 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–53, l. 15v.–16, 17v.

¹⁰³² 1761 m. Varšuvos ekstraordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–53, l. 53v., 54–55 (I sesija).

¹⁰³³ Ten pat, l. 55 (I sesija); *Dyaryusz Seymu extraordinarynego dwuniedzielnego Warszawskiego XXVII Aprilis*, A. D. *MDCCLXI*, [1761], (I–II sesijos). Apie J. A. Horaino pasisakymus seime užsimena ir M. Matuševičius, žr.: Matuszewicz M. *Diariusz życia mego...*, t. 2, s. 148–149. Šapoka A. *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų Liublino unijos...*, p. 71.

¹⁰³⁴ Šapoka A. *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų Liublino unijos...*, p. 73.

siūlė ne tik pratęsti seimo darbą, bet ir suteikti LDK alternato teisę¹⁰³⁵, taip pat pabrėžė, kad svarbiausi klausimai esą kariuomenė, išdas ir valdymo formos nustatymas¹⁰³⁶. Svarstant „Valdymo įstatymo“ (*Ustawa rządowa*) priėmimą 1791 m. gegužės 3 d., Vilniaus seimelio pasiuntinys Tadas Korsakas nepritarė šiai konstitucijai, argumentuodamas procedūrinės tvarkos pažeidimais. Jis teigė, kad diskusijos dėl šios konstitucijos prasidėjo nebaigus svarstyti seniūnijoms skirto įstatymo. Be to, pabrėžė, jog visi projektai turi būti apsvarstyti konstitucijų rengimo deputacijoje ir bent prieš tris dienas pateikiami pasiuntiniams susipažinti¹⁰³⁷.

Daug dėmesio Vilniaus seimelio pasiuntiniai skirdavo įvairioms padėkoms. Dažniausiai kalbose buvo dėkojama valdovui už kokių nors pareigų suteikimą. Reikėtų pastebėti, jog asmenys į vakuojančias vietas buvo skiriami per pirmąjį jungtinį senato ir atstovų rūmų posėdį, o tų paskyrimų parengiamuosius darbus atlikdavo tam tikslui skirtos deputacijos. Tačiau neabejotina, kad valdovas, suteikdamas pareigas tikėjosi grįžtamojo ryšio, t. y. teoriškai nuolankumo ir paramos sostui, o praktiškai pritarimo valdovo dvaro vykdomai politinei programai. Tad pasiuntinių padėkos dažniausiai ir atspindėjo grįžtamojo ryšio deklaraciją¹⁰³⁸. 1752 m. spalio 7 d. Gardino ordinariniame seime kalbėjęs Vilniaus seimelio pasiuntinys Pranciškus Tyzenhauzas padėjo valdovui už abiejų Lenkijos etmonų, LDK kanclerio ir kitų pareigų suteikimą, Respublikos seimų alternato teisės patvirtinimą¹⁰³⁹. Tačiau remdamasis seimelio instrukcija pabrėžė, jog negalys pritarti indigenatui¹⁰⁴⁰. 1764 m. Varšuvos elekciniame seime Respublikos valdovu išrinkus Stanislovą Augustą Poniatovskį, kalbėjęs vienintelis iš visų Vilniaus seimelio pasiuntinių Jonas Antanas Horainas pasidžiaugė, kad išrinktas savas, gerai išauklėtas ir Dievo malonėmis apdovanotas valdovas¹⁰⁴¹.

Buvo pakankamai aktualūs ir dažnai Vilniaus seimelio pasiuntinių kalbose dėmesio sulaukdavo įvairūs užsienio politikos klausimai, tačiau peršasi nuomonė, kad šie klausimai buvo daug dažniau keliami XVIII a. pirmojoje pusėje. Antai 1718 m. Gardino seime abu Vilniaus seimelio pasiuntiniai pakankamai ryžtingai kėlė Rusijos karinių pajėgų išvedimo klausimą¹⁰⁴²,

¹⁰³⁵ Beje, seimo alternato klausimą kiek vėliau, 1791 m. birželio 17 d., kėlė kitas Vilniaus seimelio pasiuntinys T. Korsakas, žr.: 1788–1792 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, ASCz, 14, l. 179v.–180.

¹⁰³⁶ *Dziennik Czyności Seymu Głównego Ordynaryinego Warszawskiego, pod związkciem Konfederacyi Obojga Narodow agituiącego się 1790*, [1790], Sessya CCLXXVI, CCLXXX; Taip pat žr.: *AGAD*, ASCz, 7, l. 601v.–602, 781; *Zdanie Jaśnie Wielmożnego J. Pana Romanowicza prezydenta sądow ziem: y posła wdztwa Wilenskiego miane na sessyi seymowej Dnia 7. Czerwca Roku 1790*, [1790].

¹⁰³⁷ Šapoka A. Gegužės 3 d. Konstitucija ir Lietuva, *Lietuvos praeitis*, Kaunas, 1940, t. I, p. 166–167.

¹⁰³⁸ K. Obremskis, nagrinėdamas pareigų suteikimo Respublikos seimuose klausimą, iškėlė gan aktualią politikoje klasikinio principo *do, ut des* (lot. *duodu, kad duotum*) sampratos problemą ir klausdamas, kas buvo svarbiau – duoti pareigas ar jas priimti, tarsi nubrėžė tolesnių tyrimų trajektorijas, žr.: Obremski K. Wakanse – *do, ut des*, *Między Barokem a Oświeceniem. Nowe spojrzenie na czasy saskie*, Olsztyn, 1996, s. 257–258.

¹⁰³⁹ 1752 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 103, l. 17v.–18.

¹⁰⁴⁰ 1752 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–65, l. 76 (IV sesija).

¹⁰⁴¹ Vilniaus seimelio pasiuntinio [Jono Antano] Horaino kalba, pasakyta 1764 m. Varšuvos elekciniame seime, *BUW*, 122, l. 184–184v.

¹⁰⁴² 1718 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *BJ*, 3738, p. 342, 349.

netgi seimo maršalo rinkimuose solidariai atiduodami savo balsus už Minsko seniūną Kristupą Stanislovą Zavišą pabrėžė, kad jo tėvui Rusijos kariuomenė padarė daug nuostolių. Pradėjus seime kelti klausimą dėl privačių prašymų nagrinėjimo, Jonas Tyzenhauzas pareikalavo pirmiau spręsti Rusijos kariuomenės išvedimo klausimą¹⁰⁴³. Taigi galime teigti, jog šiame Gardino seime Vilniaus seimelio pasiuntiniai buvo labiau linkę spręsti valstybinius, o ne privačius reikalus. 1719–1720 m. Varšuvos seimo veiklos tyrinėtoja U. Kosińska Vilniaus seimelio pasiuntinį M. Pavlovskį priskiria nepriklausomų pasiuntinių grupei¹⁰⁴⁴, pirmiausia turėdama galvoje svarstomą Vienos sutartį. Augustas II siekė prieš savo neseną partnerę Šiaurės kare – Rusiją suburti antirusišką koaliciją, į kurią įeitų Anglija ir Austrija. Šiam tikslui 1719 m. sausio 19 d. Vienoje ir buvo sudaryta sutartis. Tikėtasi, kad šioje koalicijoje Respublika vaidins lyderio vaidmenį, tačiau bajorija buvo nusiteikusi prieš naujus karus, be to, antirusiškos nuotaikos nebuvo itin stiprios, todėl šios sutarties ratifikacijai aplinkybės nebuvo palankios¹⁰⁴⁵. Beje, būtent M. Pavlovskis ir Bielsko žemės pasiuntinys Kazimieras Karvovskis 1720 m. sausio 10 d. sustabdė projekto „De securitate“ svarstymą, ir seimas nutarė diskusijas atnaujinti tik susitikus su Rusijos ambasadoriumi G. Dolgorukiu¹⁰⁴⁶. Tiesa, M. Pavlovskis, siekęs konstitucijos, nukreiptos prieš Vienos sutartį, priėmimo, nepritarė seimo nutraukimui, nes esą toks žingsnis būtų naudingas Rusijai, kuri greičiausiai įvestų savo karines pajėgas į Respubliką¹⁰⁴⁷. Beje, M. Pavlovskis šiame seime, kaip konstitucijų rengimo deputacijos narys, buvo darbo grupės, parengusios LDK vyriausiajam tribunolui skirtą įstatymo projektą, vadovas¹⁰⁴⁸. 1735 m. Varšuvos pacifikaciniame seime Vilniaus seimelio pirmasis pasiuntinys Jonas Benediktas Volskis atkreipė dėmesį į Rusijos kariuomenės nepaisančios imperatorės įsakymus, veiksmus ir jos padarytus nuostolius Vilniaus vaivadijai¹⁰⁴⁹. Kalbėdamas visos LDK vardu, jis ne tik palaikė Augustą III (neigė Augusto III šalininkų atsakomybę už šalies nelaimes), bet ir išreiškė viltį, jog šis seimas baigsis sėkmingai. Tiesa, J. B. Volskiui ne visada buvo leidžiama išsakyti savo poziciją, ypač siekiant kuo greičiau išrinkti seimo maršalą¹⁰⁵⁰. Be to, Vilniaus seimelio pasiuntiniai apgailestavo dėl Vilniaus miesto sugriovimo. Paskutiniame Gardino seime 1793 m. liepos 2 d. Vilniaus žemės teismo raštininkas Maksimiljanas Jazdovskis, padėkojęs valdovui už suteiktas ministerijas Tėvynei nusipelnusiems asmenims, išsakė pastabas dėl kanclerių parengtos

¹⁰⁴³ „(...) ImP Tyzenhauz Starosta Inturski wyrazaiąc ze juxta sponsonem publicam materia Evacuationis Moskwy ante omnia traktowana bydz ma a nie przywatne desideria (...)“, žr.: *Ten pat*, p. 358.

¹⁰⁴⁴ Kosińska U. *Sejm 1719–1720...*, s. 222.

¹⁰⁴⁵ Olszewski H. *Doktryny prawo-usrojowe czasów saskich...*, s. 183.

¹⁰⁴⁶ Kosińska U. *Sejm 1719–1720...*, p. 224.

¹⁰⁴⁷ *Ten pat*, p. 229.

¹⁰⁴⁸ *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy...*, s. 354; Kosińska U. *Sejm 1719–1720...*, s. 231.

¹⁰⁴⁹ Buvo kalbama netgi apie viso Vilniaus miesto nuniokojimą: „(...) minterim całego Miasta Wilenskiego ruinam (...)“, žr.: 1735 m. Varšuvos pacifikacinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–63, l. 4v. Panašią dienoraščio kopiją žr.: 1735 m. Varšuvos pacifikacinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–63, p. 8. Šiuose seimo dienoraščiuose Vilniaus seimelio pasiuntiniai nurodomi neįvardijant konkrečių pavardžių.

¹⁰⁵⁰ Burba D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių veikla..., p. 23–25.

instrukcijos deryboms su Rusija. Įžvelgdamas pavojų Respublikos egzistencijai ir nepritarė tokiam dokumentui, jis siūlė deramą vietą skirti ir Prūsijos valdovui bei kitų Europos valstybių ministrams¹⁰⁵¹.

Su užsienio politika glaudžiai buvo susiję kariniai klausimai, ypač kariuomenės didinimo problema, kuri taip pat atsispindėjo Vilniaus seimelio pasiuntinių kalbose. Vilniaus seimelio pasiuntinys Inturkės seniūnas Jonas Tyzenhauzas Varšuvos seime 1720 m. sausio 20 d. reikalavo kuo greičiau svarstyti etmonų valdžios reglamentacijai skirtą įstatymo projektą¹⁰⁵². 1744 m. Gardino ordinariniame seime Jonas Antanas Horainas kėlė klausimą dėl alternatyvūs teisės išsaugojimo LDK teikiant projektus ir siūlė kariuomenės didinimo klausimą (*Aukcja Woyska*) svarstyti provincijų sesijose. Pranciškus Tyzenhauzas, remdamasis 1588 ir 1670 m. konstitucijomis, prašė seimo maršalo sudaryti 12 deputatų grupę, kuri rengtų įstatymo, skirto karinėms pajėgoms didinti, projektą¹⁰⁵³. Ketverių metų seime siūlymą padidinti kariuomenę iki 100 tūkstančių karių itin aktyviai palaikė Vilniaus seimelio pasiuntinys T. Korsakas, teikdamas įvairius projektus, kaip apriboti išdo išlaidas sutaupant kariniams reikalams.

Pakankamai dažnai pasiuntiniai seime keldavo privačius asmenų reikalavimus, kurių dauguma ypač XVIII a. pirmojoje pusėje buvo įrašoma į seimelių instrukcijas. Antai 1719–1720 m. Varšuvos seime Vilniaus seimelio pasiuntinys Inturkės seniūnas Jonas Tyzenhauzas 1720 m. sausio 20 d. ne tik prašė svarstyti Braunšveigo legacijos pranešimą ir etmonų valdžios reglamentacijai skirtą įstatymo projektą, bet šiame seime rūpinosi ir privačiais klausimais bei pateikė svarstyti LDK išdo klausimams skirtą reliaciją¹⁰⁵⁴. Vis seimui delsiant apsvarstyti privačius prašymus (*desideria*), jis 1720 m. vasario 1 d. grasino eisiąs į senatą prašyti valdovo paskirti provincijų sesijas, tačiau pasiuntiniams pradėjus priekaištauti dėl per didelio J. Tyzenhauzo dėmesio privatiems reikalams šis išsigindamas atkirto, kad „tą, kuris ieško asmeninės naudos, perkūnai trenkia“¹⁰⁵⁵. 1722 m. Varšuvos ordinariniame seime Inturkės seniūnas Jonas Tyzenhauzas prašė sugrąžinti etmonams valdžią; teigdamas, kad LDK didysis etmonas ir Vilniaus kaštelionas Liudvikas Konstantinas Pociėjus vertas kur kas didesnių nuopelnų, jam siūlė suteikti Vilniaus vaivados pareigas¹⁰⁵⁶. Šiame seime L. K. Pociėjus kaip tik ir buvo nominuotas į Vilniaus vaivados

¹⁰⁵¹ Głos Jaśnie Wilmożnego Imć Pana Maxymiljana Jazdowskiego Sędziego i Protunc Pisarza ziemskiego, Posła na Sejm Extraordynaryjny Wdztwa Wileń., <http://www.bkpan.poznan.pl/ELITY/SEJM1793/m100.htm> (14 sesija).

¹⁰⁵² 1719–1720 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD, APP*, 58, p. 164, 168. Šio seimo išvakarėse politinėje publicistikoje aktyviai buvo keliamas kariuomenės padidinimo iki 70 000 karių klausimas, žr.: Olszewski H. *Doktryny prawnourojowe czasów saskich...*, s. 188.

¹⁰⁵³ 1744 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 100, l. 7v.–8, 19, 22.

¹⁰⁵⁴ 1719–1720 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD, APP*, 58, p. 164, 168.

¹⁰⁵⁵ „(...) Kto szuka Utilitatem privatam niech Pioruny biją na Niego (...)“, žr.: 1719–1720 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD, APP*, 64, p. 150.

¹⁰⁵⁶ *Dyarysz sejmu anni 1722, Teka...*, t. 2, Poznan, 1855, s. 223, 238.

pareigas¹⁰⁵⁷. 1724 m. Varšuvos ordinariniame seime Vilniaus seimelio pasiuntinys Aloyzas Savickis reikalavo, kad garsioji Torūnės byla būtų nagrinėjama asesorių teisme ir kad būtų patvirtinta etmono valdžia, tačiau pradėjęs kalbėti apie laisvas pareigas Vilniaus vaivadijoje, sulaukė Krokuvos ir Černigovo pasiuntinių protestų¹⁰⁵⁸. 1748 m. Varšuvos ordinariniame seime J. Horainas reikalavo, kad Zaborovskis būtų teisiamas ne Lenkijos maršalo teisme, bet čia atstovų rūmuose¹⁰⁵⁹ ir kad būtų priimta veiksminga ir kategoriška rezoliucija Bresto muitų klausimu¹⁰⁶⁰. Nors Jurgis Radvila 1778 m. Varšuvos ordinariniame seime labai rūpinosi Vilniaus seniūno Paco reikalais, tačiau seimo maršalui įteikė svarstyti ir du įstatymų projektus¹⁰⁶¹. 1784 m. Gardino seime Jeronimas Radvila siūlė Lenkijos indigenatą suteikti grafui de Scballiui (Scball)¹⁰⁶². O kitas Vilniaus seimelio pasiuntinys Kristupas Giedraitis bandė ginti savo giminės interesus. Jis įrodinėjo, kad Videniškių reguliariesiems kanauninkams kažkada fundacija suteiktos valdos iš tiesų buvo kunigaikščių Giedraičių giminės paveldimos valdos, kurios vėliau atiteko Livonijos vyskupui Bžostovskiui. K. Giedraitis prašė atkreipti dėmesį į šias aplinkybes ir valdas pripažinti Giedraičiams¹⁰⁶³.

Neretai pasiuntiniai keldavo valstybinės sąrangos ir ūkinius klausimus. Šios problemos tapo itin aktualios prasidėjus reformoms XVIII a. antrojoje pusėje. 1761 m. Varšuvos ekstraordinariniam seime Ignatas Bogušas reikalavo, kad Lenkijoje būtų pakoreguotas sidabrinės monetos kursas, tačiau, kaip pastebi M. Matuševičius, tokia Vilniaus seimelio pasiuntinio nuomonė nebuvo suderinta su Čartoriskiais¹⁰⁶⁴. Ketverių metų seime 1789 m. vasario 26 d. kalbėjęs Gasparas Čyžas pademonstravo gerą įstatymų žinojimą, be to, nepritardamas 1775 m. seimo konstitucijai dėl emfiteuto teisės taikymo seniūnijų valdytojams, perskaitė 1775 m. Vilniaus vaivadijos manifestą, kuris vėliau buvo įrašytas į Vilniaus žemės teismo knygas. Taip pat, paremdamas Naugarduko pasiuntinio projektą, siūlė mokesčius diferencijuoti ir nustatyti nuo 100 dūmų dvasininkijos valdoms po 20, o karališkosioms valdoms po 50 auksinų¹⁰⁶⁵. 1791 m. liepos 19 d. kalbėjęs G.

---

¹⁰⁵⁷ *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy, t. 1; Województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek...*, s. 113, 196–197.

¹⁰⁵⁸ 1724 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *BJ*, 3738, s. 389, 410.

¹⁰⁵⁹ 1748 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 100, l. 137–137v. (XIX sesija).

¹⁰⁶⁰ *Ten pat*, l. 184v. (XXXI sesija).

¹⁰⁶¹ *Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryinego Warszawskiego szescioniedzielnego roku panskiego MDCCLXXVIII.*

Dnia V. Miesęca Pazdziernika Odprawiającego się, Warszawa, 1779, s. 219.

¹⁰⁶² *Dyaryusz Seymu Wolnego Ordynaryinego Grodzkiego szescioniedzielnego Roku Panskiego MDCCLXXXIV.*
Dnia 4. Miesięca Pazdziernika odprawiającego się, Warszawa, 1785, s. 476.

¹⁰⁶³ *Ten pat*, p. 52.

¹⁰⁶⁴ Matuszewicz M. *Diariusz życia mego...*, t. 2, s. 150. Tačiau kitas Vilniaus seimelio pasiuntinys J. A. Horainas šiame seime keldamas alternatyvą klausimą greičiausiai savo poziciją buvo suderinęs su Čartoriskiais, plg.: *Ten pat*, p. 148.

¹⁰⁶⁵ Głos Jaśnie Wielmożnego Imci Pana Gaspara Czyza Sędziego Grodzkiego, Koniuszego i Posła Woiewodztwa Wileńskiego, Na Sessyi Seymowej dnia 26 Lutego 1789 Roku Miany, *Zbiór mów i pism niektórych w czasie Seymu stanów skonfederowanych*, Wilno, 1789, t. VII, s. 13–29.

Čyžas prašė Lucko vyskupo valdų liustracijos¹⁰⁶⁶. Įsibėgėjus diskusijoms dėl Respublikos valdymo formos, 1791 m. kovo 22 d. T. Korsakas pateikė svarstyti izdo apsaugai skirtą projektą, kuriame siūlė sumažinti ministerijų skaičių ir patvirtinti jose tik po 6 ministrus (po 2 maršalus, kanclerius, išdininkus tiek Lenkijai, tiek LDK), kuriems būtų mokama pensija po 12 000 auksinų¹⁰⁶⁷. O kovo 28 d., remdamasis seimelio instrukcijoje užfiksuotais įgaliojimais, reikalavo iš užsienio reikalų deputacijos suvestinių apie išlaidas, nes esą duomenų, kad užsienyje reziduojantys ministrai eikvoja milijonus, be to, neaiškus iš Olandijos bankų paimto 10 milijonų kredito panaudojimas. Tad T. Korsakas siūlė, kol nebus išlaidų suvestinių, šio klausimo nesvarstyti, tačiau vėliau nusileido ir pritarė 3000 auksinų asignacijos skyrimui Buhalemui už 20 metų tarnybą¹⁰⁶⁸. 1791 m. gegužės 3 d. svarstant „Valdymo įstatymo“, arba Gegužės 3 d. konstitucijos, priėmimą, T. Korsakas tam nepritarė labiausiai gindamas sosto paveldėjimą, nes Respublikos sosto suteikimas Saksonijos elektoriui prieštarautų kardinalinėms teisėms, seimelių instrukcijoms ir tautos valiai¹⁰⁶⁹. Besibaigiant Ketverių metų seimui, 1792 m. kovo 15 d. T. Korsakas savo kalboje atkreipė dėmesį į du didžiausius seimo nuveiktus darbus – sosto paveldėjimo įtvirtinimą kardinalinėse teisėse ir seimelių instrukcijų priėmimo tvarkos prieš išrenkant pasiuntinius nustatymą¹⁰⁷⁰. Kitaip tariant, T. Korsakas išskyrė du svarbiausius įstatymus: Gegužės 3 d. konstituciją ir sudėtinę jos dalį – 1791 m. kovo 24 d. patvirtintą seimelių įstatymą.

Vilniaus seimelio pasiuntiniai savo kalbose keldavo ir įvairias LDK institucijų veiklos problemas. 1719–1720 m. Varšuvos seime Inturkės seniūnas Jonas Tyzenhauzas 1720 m. sausio 20 d. pateikė LDK izdo klausimams skirtą reliaciją¹⁰⁷¹. 1738 m. spalio 11 d. Varšuvos ordinariniame seime kalbėjęs Jonas Antanas Horainas siūlė skiriant asmenis į pareigas atsižvelgti į rekomendacijas¹⁰⁷². 1748 m. Varšuvos ordinarinio seimo LDK provincijos sesijoje (VII) kalbėjęs J. Horainas iškėlė klausimą dėl LDK vyriausiojo tribunolo veiklos, siūlė prailginti šios institucijos veiklos laikotarpį ir nustatyti darbo pradžią pirmą pirmadienį po Šv. Stanislovo (gegužės 8 d.)¹⁰⁷³. Tačiau šie pasiūlymai rado atgarsį tik 1764 m. karūnaciniam seime, o LDK vyriausiojo tribunolo Vilniaus kadencija pirmą pirmadienį po Šv. Stanislovo prasidėdavo tik nuo 1765 metų¹⁰⁷⁴. 1766 m. Varšuvos ordinariniame seime Vilniaus seimelio pasiuntinys pavaivadis Aleksandras Horainas

¹⁰⁶⁶ *Dziennik Czynności Seymu Głównego Ordynaryjnego Warszawskiego, pod zwiazkiem Konfederacyi Obojga Narodow agituijacego się 1790*, [1790], Sessya CCLXXXIX.

¹⁰⁶⁷ *Projekt J. W. Korsaka Posła Wilenskiego*, [1791].

¹⁰⁶⁸ 1788–1792 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD, ASCz*, 17, l. 577v., 586v., 632v., 640.

¹⁰⁶⁹ *Głos Jasnje Wielmoznego Jmci Pana Korsaka sędziego ziemskiego posła wojewodztwa Wilenskiego na sessyi seymowej Dnia 3. Maia 1791. Roku miany. Na zajutrz dnia czwartego do akt grodu Warszawskiego padany*, [1791].

¹⁰⁷⁰ *GŁOS J. W. J; Pana Tadeusza Korsaka Seymowego i Ziem: Sędziego posła woiewodztwa Wilenskiego. Na sessyi seymowej Dnia 15. Marta 1792. Roku miany*, [1792].

¹⁰⁷¹ 1719–1720 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD, APP*, 58, p. 164, 168.

¹⁰⁷² 1738 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *BJ*, 31 III, l. 13.

¹⁰⁷³ 1748 m. Varšuvos odinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 100, l. 108v.–109. (VII sesija).

¹⁰⁷⁴ *VL*, t. VII, s. 390; *DTGWKL*, s. 9.

reikalavo panaikinti neseniai 1764 m. karūnaciniam seime parengtą konstituciją „Teisingumas“ (*Sprawiedliwość*)¹⁰⁷⁵. Taip pat gynė Iždo komisijos komisarų teisę vykdyti pasiuntinių funkcijas, nes svarstomuose projektuose buvo norima apriboti šią teisę¹⁰⁷⁶. 1767–1768 m. Varšuvos ordinariniame seime Vilniaus seimelio pasiuntiniai reikalavo ne tik padidinti LDK senatorių skaičių, bet ir Žemaitijoje įkurti dar du teismus¹⁰⁷⁷. 1778 m. Varšuvos ordinariniame seime Jurgis Radvila atkreipė dėmesį į tai, kad LDK iždo komisija negalinti duoti sąskaitų, todėl siūlė kvitų pateikimą atidėti kitam seimui. Be to, nepritarė LDK vyriausiojo tribunolo kompetencijos didinimui¹⁰⁷⁸. Ketverių metų seime 1791 m. birželio 25 d. T. Korsakas reikalavo, kad LDK vyriausiojo tribunolo kadencija iš Gardino būtų perkelta į Vilnių¹⁰⁷⁹. Į šį pasiūlymą buvo atsižvelgta: Ketverių metų seimo konstitucijoje nustatyta, kad LDK vyriausiasis tribunolas vyks tik Vilniuje ir jo veikla truks 45 savaites¹⁰⁸⁰.

Ne mažiau aktualūs buvo ir religiniai klausimai. 1740 m. Varšuvos ordinariniame seime disidentų klausimą aktyviai kėlė P. Tyzenhauzas, pateikdamas Švarco (Szwarc) pavyzdį – įžeidinėjamas ir spaudžiamas bajorų, jis ekonomijose buvo dislokavęs LDK artileriją. Be to, P. Tyzenhauzas reikalavo iš ekonomijų pašalinti posesijų neturinčius disidentus¹⁰⁸¹. 1748 m. Varšuvos ordinariniame seime J. Horainas atkreipė dėmesį į tai, kad disidentų problemoms spręsti yra sudaryta speciali komisija. Į ją buvo paskirtas ir pats J. Horainas, tačiau komisija, ištyrusi kai kuriuos klausimus, nepriėmė jokių sprendimų¹⁰⁸².

Kai kada diskusijų objektu seimo posėdžiuose tapdavo tam tikrų visuomenės grupių ar socialinių sluoksnių problemos. Tenka pripažinti, jog šiuos klausimus Vilniaus seimelio pasiuntiniai keldavo pakankamai retai. 1744 m. Gardino ordinariniame seime Vilniaus seimelio pasiuntiniai kaip reta vieningai reikalavo, kad žydai galėtų vesti tik sulaukę 30 metų amžiaus, o jeigu norėtų tai daryti anksčiau, turėtų už kiekvienus metus mokėti po talerį¹⁰⁸³. Ketverių metų

---

¹⁰⁷⁵ *Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryinego odprawionego w Warszawie Roku 1766 (...)*, Warszawa, [1766], (IX sesija). Ši konstitucija buvo priimta 1764 m. Varšuvos konvokaciniame seime, žr.: *Sprawiedliwość*, VL, t. VII, s. 88.

¹⁰⁷⁶ *Ten pat*, (XXXIV sesija).

¹⁰⁷⁷ *Dyaryusz Seymu Ordynaryinego pod związiem konfederacyi Generalney Oboyga Narodow agituiące go się w Warszawie MDCCLXXVI*, s. 450 (XLIX sesija).

¹⁰⁷⁸ *Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryinego Warszawskiego szescioniedzielnego roku panskiego MDCCLXXVIII. Dnia V. Miesęca Pazdziernika Odprawiaiącego się*, Warszawa, 1779, s. 55, 269.

¹⁰⁷⁹ 1788–1792 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, ASCz, 14, l. 266v.

¹⁰⁸⁰ Ślusarska M. Litewskie kaznodziejstwo trybunalskie czasów stanisławowskich o *miłości ojczyzny, zgodnie i jedności obywatelów, Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 191; Bednariuk W. Wokół problematyki składu Trybunału Koronnego i Trybunału Litewskiego od XVI do XVIII wieku, *Roczniki nauk prawnych*, 2002, t. XII, zesz. 1, s. 73.

¹⁰⁸¹ *Z Warszawy d. 2. Novemb.*, *Kuryer Polski*, 1740, Num. CCIV.

¹⁰⁸² 1748 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 100, l. 118v. (XIII sesija).

¹⁰⁸³ „(...) Ichmosc Wilenscy Posłowie podali sposob do funduszu żeby zaden zyd niezienil się aż w lat 30. przed Ktoremi laty ieżeliby chcial mieć zonę ma zapłacic od każdego Roku wieku swego po taleru bitym (...)“, žr.: 1744 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, APP, 67, p. 14.

seime 1790 m. Gasparas Čyžas kelė miestiečių atstovavimo klausimą ir prašė magistratūroms suteikti absoliučią valdžią – tai leistų luomams suartėti Prancūzijos konstitucijos pavyzdžiu¹⁰⁸⁴.

4.3.4.3. Pasisakymų skaičius. Ko gero, daugiausia galimybių pasireikšti seimelių pasiuntiniai turėjo per plenarinius posėdžius, dėstydami instrukcijose įrašytus reikalavimus, dalyvaudami diskusijose ir pan. Nors šios srities tyrimai iki šiol ne itin populiarūs, tačiau pakankamai reikšmingi – jie leidžia atskleisti ne tik seimelių pasiuntinių vaidmenį, bet ir parodyti individualius parlamentarų veiksmus. Šiuo požiūriu, bent jau kaip rodo preliminarūs tyrimai, Vilniaus seimelio pasiuntinių vaidmuo nebuvo išskirtinis. Tai, matyt, daugiausia priklausė nuo konkretaus parlamentaro diplomatinių sugebėjimų, asmeninių savybių, parlamentinės patirties, bet ne nuo atstovaujamo seimelio rango. Tai paryškina egzistuojančios disproporcijos tarp pačių Vilniaus seimelio pasiuntinių pasisakymų. Tarkime, 1735 m. seime Jonas Benediktas Volskis kalbėjo 9 kartus, o jo kolega Mikalojus Antanas Petruševičius – nė karto¹⁰⁸⁵, 1780 m. seime Liudvikas Tiškevičius kalbėjo 10 kartų, o Antanas Stanislovas Buchovieckis – tik 1¹⁰⁸⁶. 1782 m. seime kunigaikštis Adomas Čartoriskis pasisakė net 16 kartų, o jo kolega Stanislovas Soltanas – tik 3¹⁰⁸⁷. Ketverių metų seime itin dažnai ir įvairiomis formomis reiškėsi Tadas Korsakas, amžininkų išskirtas kaip kalbantis „lietuvišku akcentu“¹⁰⁸⁸. Šis Vilniaus seimelio pasiuntinys iš pradžių buvo nusiteikęs prieš Gegužės 3 d. konstituciją¹⁰⁸⁹, tačiau vėliau pakeitė savo nuomonę ir perėjo į jos šalininkų pusę; gegužės 5 d. jis teisinosi, kad ankstesnis jo pasirinkimas buvo nulemtas seimelio instrukcijoje užfiksuotos pozicijos¹⁰⁹⁰. Nemažą įtaką T. Korsako apsisprendimui pereiti iš opozicijos į konstitucijos šalininkų pusę greičiausiai padarė LDK konfederacijos maršalo Kazimiero Nestoro Sapiegos laikysena¹⁰⁹¹. T. Korsakas savo aktyvumą rodė ir pateikdamas svarstyti nemaža įstatymų projektų. Tad Ketverių metų seime savo aktyvumu išsiskyrė Vilniaus seimelio pasiuntiniai Tadas Korsakas ir Gasparas Čyžas, tiesa, neprilygę žymiausiems šio seimo

¹⁰⁸⁴ (...) nie ogranicziną reprezentacyą Stanu Mieyskiego, może nad moc Przywileiów i Praw Muncypalnych, iuż naostatek wolność Poddanym, w Magistraturach absolutną Władzę i dalsze uwagi, które nie przewidziane Wolności ciosy gotować mogą i zbliżać do równości Stanów na wzor Konstytucyi Francuzów, ia moim poięciem bliższe (...),
žr.: *Głos Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Gaspara Czyża sędziego Grodzkiego Posła wojewodztwa Wilenskiego na sessyi Seymowej Dnia 13. 7bra w nieprzytomności KROLA MIANY*, [1790].

¹⁰⁸⁵ 1735 m. Varšuvos pacifikacinio seimo dienoraštis, *MAB*, f. 148, b. 123, l. 145, 163, 204, 204v., 240v., 244, 248v., 250, 254v.

¹⁰⁸⁶ *Dyaryusz Seymu Walnego ordynaryinego Warszawskiego szescioniedzielnego Roku Panskiego MDCCLXXX Dnia 2 Miesiēca pazdziernika odprawuiącego się w Warszawie*, [1780], s. 72, 141, 165, 188, 189, 208, 221, 285, 324–325, 413, 430, 441.

¹⁰⁸⁷ *Dyaryusz Seymu ordynaryinego y wolnego zczęty w Warszawie Roku 1782* (...), s. 6–7, 48, 73. Fragmentiškiau pasisakymai pristatomi juodraštiniam šio seimo dienoraštyje, žr.: 1782 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD, ZP*, 31, l. 128, 130–131v., 133v.

¹⁰⁸⁸ „(...) powtarzał akcentem swoim litewskim (...)“, žr.: Niemcewicz J. U. *Pamiętniki czasów moich*, Warszawa, 1957, t. 1, s. 320; Krakowski B. *Oratorstwo polityczne na forum sejmu Czteroletniego*, Gdańsk, 1968, s. 60.

¹⁰⁸⁹ Kalinka W. *Sejm Czteroletni*, Warszawa, 1991, t. 2, s. 514–515. A. Šapokos ranka rašytos pastabos: „1791.V.3 Lietuviai opozicijoj“, žr.: *MAB*, f. 233, b. 121, l. 24.

¹⁰⁹⁰ Kalinka W. *Sejm Czteroletni*, Warszawa, 1991, t. 2, s. 519.

¹⁰⁹¹ Bardach J. 1791 metų gegužės 3-iosios konstitucija ir Abiejų tautų tarpusavio įžadas, *Konstytucja 3 Maja 1791. 1791 Gegužės 3-iosios konstitucija. The Constitution of May 3, 1791*, Warszawa, 2001, p. 94.

oratoriams Kazimierui Nestorui Sapiegai ir Wojciechui Suchodolskiui, kurie kalbėjo daugiau kaip po 700 kartų¹⁰⁹². Remdamiesi seimo dienoraščiuose užfiksuotais pasisakymais galime teigti, kad T. Korsakas kalbėjo mažiausiai 23 kartus, 5 kalbos buvo atspausdintos¹⁰⁹³. Be to, šis Vilniaus seimelio pasiuntinys pateikė 3 projektus¹⁰⁹⁴ ir greičiausiai buvo vienas iš 1791 m. spalio 20 d. patvirtinto garsiojo „Abiejų Tautų tarpusavio įžado“ autorių¹⁰⁹⁵. Nors G. Čyžo kalbų užfiksuota mažiau – tik 9, tačiau 3 jo kalbos taip pat buvo išspausdintos¹⁰⁹⁶. Antanas Tyzenhauzas ir Pranciškus Romanovičius kalbėjo tik po 2 kartus, tačiau visos P. Romanovičiaus kalbos buvo atspausdintos¹⁰⁹⁷.

Kalbant apie aktyviausius pasiuntinius, reikėtų išskirti Joną Antaną Horainą, kuris įvairiuose seimuose reikėsi gan aktyviai (1746 m. kalbėjo 14 kartų¹⁰⁹⁸, 1754 m. – 10¹⁰⁹⁹, 1764 m. – 13¹¹⁰⁰). Tačiau paminėtini ir J. B. Volskis (1735 m. kalbėjo 9 kartus), Liudvikas Tiškevičius (1780 m. – 10), A. Čartoriskis (1782 m. – 16), T. Korsakas (1788–1792 m. – 23). Nereikėtų užmiršti, kad šiai aktyvumo išraiškai didelę įtaką darė seimo trukmė. Akivaizdu, jog seime, kuris trukdavo ilgiau, atsirasdavo ir kur kas daugiau galimybių įsiterpti į diskusijas, išsakyti savo nuomonę ar pristatyti insrukcijose užfiksuotus reikalavimus. Nereikėtų užmiršti, jog pasiuntinių

---

¹⁰⁹² Michalski J. Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta, *Historia sejmu polskiego*, Warszawa, 1984, t. 1, s. 391–392.

¹⁰⁹³ Iš viso Ketverių metų seime Vilniaus seimelio pasiuntiniai pasisakė mažiausiai 36 kartus, žr.: *Dyaryusz Seymu Ordynarynego pod związkciem konfederacyi generalney Obojga narodow w podwoynym poslow skladzie zgromadzonego w Warszawie od dnia 16 Grudnia Roku 1790*, Warszawa, [1790], tom 1, część 1, s. 1, 22, 24, 42, 63–64, 149, 178, 239–240, 301–302; 1788–1792 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraščiai, kalbos, AGAD, ASCz, 2, l. 411–413v.; 7, l. 576–582, 771–774v.; 9, l. 236–237v.; 22, l. 299v.

¹⁰⁹⁴ *Projekt J. W. Korsaka Posła Wilenskiego*, [1791]; *Projekt J. W. Korsaka posła Wilenskiego w Deputacyi Konstytucyiney czytany, a na żądanie J.W. podawaiącego, tak, iak był na Seymie czytany, wydrukowany*, [1791]; *JW. Korsak P. Wileński. Porządek Roztrząsania materyów Seymowych*, [1791].

¹⁰⁹⁵ Raila E. Gegužės 3-iosios epocha, 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija, Vilnius 2001, p. 74.

¹⁰⁹⁶ *Głos Jasnie Wielmożnego Jmci Pana Gaspara na Woronney CZYZA Sędziego grodzkiego i posła wojewodztwa Wilenskiego na Sessyi seymowej Dnia 8. Junii 1789. Roku Miany*, [1789]; *Głos Jasnie Wielmożnego Jmci Pana Gaspara Czyza sędziego Grodzkiego Posła wojewodztwa Wilenskiego na sessyi Seymowej Dnia 13. 7bra w nieprzytomności KROLA MIANY*, [1790]; Šie spaudiniai taip pat saugomi Ketverių metų seimo archyve, žr.: AGAD, ASCz, 2, l. 411–413v.; 9, l. 236–237v. *Zbiór mów i pism niektórych w czasie Seymu stanow skonfederowanych*, Wilno, 1789, t. VII, s. 13–29.

¹⁰⁹⁷ *Zdanie Jasnie Wielmożnego J. Pana Romanowicza prezydenta sądow ziem: y posła wdztwa Wilenskiego miane na sessyi seymowej Dnia 7. Czerwca Roku 1790*, [1790]; *Przymowienia się in turno Jasnie Wielmożnego Jmci Pana Romanowicza prezydenta sądow ziem: y posła wdztwa Wilenskiego na sessyi seymowej 1790. Dnia 14. Junij*, [1790]. Šios publikacijos taip pat saugomos Ketverių metų seimo archyve, žr.: AGAD, ASCz, 7, l. 576–582, 771–774v.

¹⁰⁹⁸ 1746 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, AGAD, AR, dz. VI, II–68, l. 2–6, 9, 12, 22, 23, 29, 30–32, 38. Kiek fragmentiškiau pasisakymai pristatomi kitame dienoraštyje, žr.: 1746 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, MAB, f. 17, b. 33, l. 1, 2, 3v., 4v., 7v., 8v., 10, 20.

¹⁰⁹⁹ 1754 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, BUW, 104, l. 6v.–7v., 9–9v., 11, 12v., 20, 21–21v., 22–22v., 23v., 24–24v., 25–25v., 32v., 42v.–44, 45, 53v.; 1754 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, AGAD, AR, dz. VI, II–53, l. 15v.–16, 17v., 22–24v., 32v., 33v., 34; *Ten pat*, II–65, l. 142, 143v.–144, 146v., 147, 148v., 152v., 165v., 168v., 169, 176, 192v., 194, 207v.

¹¹⁰⁰ *Dyarysz Seymu Convocationis po Smierci Nayiaśnieyszego Augusta III Krola Polskiego za Radą Prześwietnego Senatu na dzień 7. miesiąca Maja Roku 1764 determinowanego*, <http://www.bkpan.poznan.pl/ELITY/SEJM1764/>.

pasiskaidymų vidurkis nebuvo jau toks įspūdingas¹¹⁰¹, o dažniausiai savo aktyvumu išsiskirdavo tik pavieniai parlamentariai.

Tačiau neturėtume pamiršti, jog kai kuriuose seimuose tiek dėl jų pobūdžio ar trukmės, tiek dėl savo asmeninių savybių Vilniaus seimelio pasiuntiniai pasisakydavo itin retai. Antai tik po 1 kartą Vilniaus seimelio pasiuntiniai pasisakė 1726¹¹⁰², 1736¹¹⁰³, 1764¹¹⁰⁴, 1776¹¹⁰⁵ m. seimuose, po 2 kartus – 1724¹¹⁰⁶, 1733¹¹⁰⁷, 1762¹¹⁰⁸, 1764¹¹⁰⁹, 1766¹¹¹⁰ m. seimuose, po 3 kartus – 1784¹¹¹¹ m. seime, po 4 kartus – 1738¹¹¹², 1744¹¹¹³, 1786¹¹¹⁴ m. seimuose. Tad esant tokiai situacijai kiek daugiau nuveikti atstovaujamos bajorijos labui buvo itin sudėtinga. Nereikėtų pamiršti, jog būta seimų, kuriuose Vilniaus seimelio pasiuntiniams visai nepavyko išsakyti savo pozicijos, tai – 1733¹¹¹⁵, 1750¹¹¹⁶, 1758¹¹¹⁷ m. seimai. Tad akivaizdu, jog neretai Vilniaus seimelio pasiuntiniams išskelti seimelio instrukcijoje užfiksuotus reikalavimus būdavo pakankamai sudėtinga.

Dar vienas svarbus klausimas – kaip dažnai Vilniaus seimelio pasiuntiniai remdavosi savo seimelio instrukcijomis? Šis klausimas veda ir į kur kas svarbesnes problemas, t. y. kiek pasiuntinys buvo priklausomas nuo seimelio jam suteiktų įgaliojimų ir kiek jis galėdavo veikti

---

¹¹⁰¹ 1786 m. seime A. Stroynowskio paskaičiavimais vienam pasiuntiniui vidutiniškai teko tik 2,6 kalbos, žr.: Stroynowski A. Rola elity w życiu parlamentarnym..., s. 55.

¹¹⁰² 1726 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, APP, 67, p. 14 (M. A. Savickis).

¹¹⁰³ 1736 m. Varšuvos pacifikacinio seimo dienoraštis, *BUW*, 94, l. 39v.; 1736 m. Varšuvos pacifikacinio seimo dienoraštis, *BUW*, 97, l. 196v.

¹¹⁰⁴ Vilniaus seimelio pasiuntinio [Jono Antano] Horaino kalba, pasakyta 1764 m. Varšuvos elekciniam seime, *BUW*, 122, l. 184–184v.; *Dyaryusz Seymu Electionis Między Wsią Wolą y Miastem Warszawą odprawionego (...)*, Warszawa, 1764, s. 429 (J. A. Horainas).

¹¹⁰⁵ *Dyaryusz Seymu Ordynarynego pod związkim konfederacyi Generalney Oboygą Narodow agituiącego się, w Warszawie MDCCLXXVI*, [1776], s. 450.

¹¹⁰⁶ 1724 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *BJ*, 3738, s. 389, 410. Kiek fragmentiškiau pasiuntinių kalbos atsispindi kituose dienoraščiuose, žr.: 1724 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–54, l. 15–15v.; 1724 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *Biblioteka PAN w Krakowie*, 1102, l. 40–40v., 123v. (M. A. Savickis).

¹¹⁰⁷ 1733 m. Varšuvos ekstraordinarinio seimo dienoraštis, *MAB*, f. 148, b. 124, l. 355, 356v. (M. J. Tyzenhauzas); 1733 m. Varšuvos ekstraordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 96, l. 20, 21. Pastarajame seimo dienoraštyje pavardės nenurodomos.

¹¹⁰⁸ 1762 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *BJ*, 7212, l. 128v., 130v. Kituose seimo dienoraščiuose Vilniaus seimelio pasiuntinių pasiskaidymai nefiksuojami, plg.: 1762 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, Zbiór Branickich z Suchej, 134–158, l. 367–372; 1762 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, Archiwum Tyzenhauzow, G–786.

¹¹⁰⁹ *Dyaryusz Seymu Coronationis odprawionego w Warszawie Roku 1764*, l. 60; 1764 m. Varšuvos karūnacinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–77, p. 87, 92 (M. Horainas).

¹¹¹⁰ *Dyaryusz Seymu Walnego Ordynarynego odprawionego w Warszawie Roku 1766 (...)*, Warszawa, 1766 (IX, XXXIV sesijų aprašymai).

¹¹¹¹ *Dyaryusz Seymu Wolnego Ordynarynego Grodzienskiego szescioniedzielnego Roku Panskiego MDCCLXXXIV. Dnia 4. Miesiąca Pazdziernika odprawuiącego się*, Warszawa, 1785, s. 49–50, 51–52, 476.

¹¹¹² 1738 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *BJ*, 31 III, l. 13, 45–48.

¹¹¹³ 1744 m. Gardino ordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 100, l. 2v., 7v.–8, 19, 22.

¹¹¹⁴ 1786 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis (juodraštinis variantas), *AGAD*, ZP, 18, l. 8, 13, 37, 49v.

¹¹¹⁵ 1733 m. Varšuvos elekcinio seimo dienoraštis, *BUW*, 358, p. 197–229; 1733 m. Varšuvos elekcinio seimo dienoraštis, *BOW*, 3577, l. 307–349v.

¹¹¹⁶ 1750 m. Varšuvos ekstraordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 100, l. 243–253; *ten pat*, 102, p. 1–45; 1750 m. Varšuvos ekstraordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II–65, l. 41–60v.

¹¹¹⁷ 1758 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *BJ*, 101 III, p. 147–357; 1758 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *BUW*, 106, l. 2–14.

savarankiškai. Savaiame suprantama, šiam klausimui tiesioginę įtaką darė kintantis pasiuntinio statusas ir seimelių instrukcijų reikšmės mažėjimas XVIII a. antrojoje pusėje. Tačiau, detaliau išanalizavę Vilniaus seimelių pasiuntinių kalbas seimuose, matome, jog rėmimasis instrukcijomis buvo pakankamai dažnas reiškiny, ypač atsižvelgus į tai, jog šie aspektai ne visada galėjo būti užfiksuojami seimo dienoraščiuose. Antai 1754 m. seime eilinį kartą iškilus alternato klausimui, spalio 2 d. (III sesija) kalbėjęs Vilniaus seimelio pasiuntinys Andriejus Abramovičius pabrėžė, jog šis klausimas yra nušviestas tam tikrame instrukcijos punkte¹¹¹⁸. 1764 m. Varšuvos konvokaciniame seime Kristupas Giedraitis, gegužės 10 d. (V sesija) iškeldamas privačių reikalavimų (*desideriorum*) klausimą, pasirėmė Vilniaus seimelio instrukcija¹¹¹⁹. Beje, šia praktika pasinaudojo ir tame pačiame seime gegužės 21 d. (XII sesija) kalbėjęs Jonas Horainas¹¹²⁰. Vienas iš unikalesnių atvejų – Kristupo Giedraičio kalba 1784 m. Gardino ordinariniame seime. Šis Vilniaus seimelio pasiuntinys, kalbėdamas apie Giedraičių giminei priklausančias valdas, ne tik rėmėsi seimelio instrukcija, kurioje šis klausimas buvo nušviestas 22 paragrafe, bet ir skaitė jos ištraukas¹¹²¹. Galiausiai K. Giedraitis, matyt, siekdamas išvengti galimo „interesų konflikto“, pabrėžė, jog „kaip pasiuntinys su instrukcija, bet ne dokumentais į seimą atvykau“¹¹²². Ketverių metų seime dažnai kalbėjęs Tadas Korsakas net ir savo pozicijos dėl Gegužės 3 d. konstitucijos pakeitimą motyvavo seimelio instrukcijos įpareigojimais¹¹²³, o vienoje iš savo kalbų net dukart pasirėmė Vilniaus seimelio instrukcija¹¹²⁴. Galima teigti, jog tai buvo vienas iš dažniausiai seimelio instrukcija besiremiančių Vilniaus seimelio pasiuntinių¹¹²⁵. Gardino seime 1793 m. liepos 3 d. kalbėdamas Maksimiljanas Jazdovskis taip pat užsiminė apie instrukcijoje užfiksuotus įpareigojimus¹¹²⁶. Taigi šie pavyzdžiai rodo, jog Vilniaus seimelio pasiuntiniai iki pat XVIII a.

¹¹¹⁸ „Jmć pan Abramowicz, poseł wileński, mając podany sobie punkt od województwa w insrukcji“, žr.: *Diarjusze Sejmowe z wieku XVIII*, t. III..., s. 150.

¹¹¹⁹ „Ad mentem Instrukcyji swojej“, žr.: www.bkpan.poznan.pl.

¹¹²⁰ „aby był Krol Polak oraz z instrukcyi swoiey dodał, żeby sroiu Polskiego zażywał“, žr.: *Dyaryusz Seymu convocationis siedm-Niedzielnego Warszawskiego zdania, Mowy, Projekta y Manifesta w sobie zawieraiący przez sesyę zebrany R. P. 1764 w Warszawie*, [1764] (sessya dwunasta Dnia 21 Maja).

¹¹²¹ „(...) Teraz zaś idąc za Instrukcyą moią, za którą tu, nie zaś z iakiemi innemi Dokumentami przybyłem, czytam w niey umieszczony punkt 22 (...)“, žr.: *Dyaryusz Seymu Wolnego Ordynaryinego Grodzieskiego szescioniedzielnego Roku Panskiego MDCCLXXXIV. Dnia 4. Miesiąca Pazdziernika odprawiuącego się*, Warszawa, 1785, s. 52.

¹¹²² „(...) Więc iako Poseł z Instrukcyą, a nie z dokumentami na Seym przybyłem (...)“, žr.: *Ten pat*, p. 52.

¹¹²³ Kalbėdamas 1791 m. gegužės 5 d. T. Korsakas pabrėžė, kad ir prieštaraujantys, ir pritariančios Gegužės 3 d. konstitucijai parlamentarai rėmėsi savo instrukcijų įgaliojimais, žr.: 1788–1792 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD, ASCz*, 19, l. 80v.–81; Šapoka A. Gegužės 3 d. Konstitucija ir Lietuva..., p. 176.

¹¹²⁴ „(...) z ogulu instrukcyow Posselskich (...)“, „(...) równie pilnować się instruykcyi a zatym z woli Woiewodztwa moiego obowiazany (...)“, žr.: *Głos Jasnie Wielmoznego Jmci Pana Korsaka sędziego ziemskiego posła wojewodztwa Wilenskigo na sessyi seymowej Dnia 3. Maia 1791. Roku miany. Na zajutrz dnia czwartego do akt grodu Warszawskiego padany*, [1791].

¹¹²⁵ „(...) i Woiewodztwo moie, które przenosząc na instrukcyą wolę swą (...)“, žr.: 1788–1792 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *AGAD, ASCz*, 24, l. 197v.; „(...) przez Instrukcyę na nas wložonego (...)“, žr.: *Ten pat*, 17, l. 233v.; „(...) w Instrukcyi zaleconą (...)“, žr.: *Ten pat*, 17, l. 632v.

¹¹²⁶ „Równie też zleciło swoję instrukcyą (...)“, žr.: *Głos Jasnie Wilmoznego Imć Pana Maxymiljana Jazdowskiego Sędziego i Protunc Pisarza ziemskiego, Posła na Sejm Extraordynaryjny Wdztwa Wileń.*, <http://www.bkpan.poznan.pl/ELITY/SEJM1793/m100.htm> (14 sesija).

pabaigos seimuose sakydami kalbas dažnokai remdavosi seimelio instrukcijomis ir progai pasitaikius iškeldavo šiuose dokumentuose užfiksuotus reikalavimus. XVIII a. antrosios pusės situacija rodo, kad nors ir buvo panaikinta priesaika laikytis instrukcijų, tačiau pasiuntiniai gan entuziastingai vykdė seimelių politines programas. Kita vertus, palyginti nedidelis pasisakymų skaičius rodo, kad seimelio pasiuntinys pristatyti visą instrukcijos turinį neturėjo jokių galimybių.

4.3.5. Pasiuntinių kasdienybės epizodai. Itin sudėtinga detaliai atkurti Vilniaus seimelio pasiuntinių kasdienio gyvenimo peripetijas, t. y. kur Vilniaus seimelio pasiuntiniai apsistodavo, ką veikdavo laisvu nuo seimo posėdžių laiku. Tačiau šiokių tokių užuominų šaltiniuose esama, šie epizodai leidžia atskleisti ir bendrąsias tendencijas. Beje, Vilniaus seimelio pasiuntinių kasdienio gyvenimo epizodų aprašymų galima aptikti ir seimo dienoraščiuose. Antai į 1718 m. Gardino seimą Vilniaus seimelio pasiuntinys Inturkės seniūnas Jonas Tyzenhauzas atvyko su negausia palyda, kurios kai kurie atstovai susikivirčio ir galiausiai susimušė su Tenlevskio žmonėmis. J. Tyzenhauzas po šio konflikto 1718 m. spalio 22 d. seime reikalavo satisfakcijos¹¹²⁷. Apie Vilniaus seimelio pasiuntinių kasdienį gyvenimą vertingos informacijos suteikia ir periodinės spaudos žinutės. Į 1782 m. Varšuvos ordinarinį seimą su gausia palyda¹¹²⁸ atvykęs Podolės žemių generolas ir Vilniaus seimelio pasiuntinys Adomas Čartoriskis jautėsi viso LDK seimelių pasiuntinių korpuso globėju ir žadėjo kasdien pasiuntinius vaišinti pusryčiais¹¹²⁹. Be to, vykdamas į seimą jis su savimi į Varšuvą atsivežė 24 naujokus kadetus, iš kurių buvo suformuota atskira brigada.

Vilniaus seimelio pasiuntiniai pagal 1588 m. Lietuvos Statute nustatytą tvarką gaudavo 160 kapų grašių¹¹³⁰. Pasiuntinių išlaidoms skirti pinigai buvo renkami Vilniaus pavieta šiam tikslui nustačius specialų mokestį (*poselszczyzna*). Tačiau XVIII a. pasiuntiniai itin retai šiuos pinigus gaudavo laiku¹¹³¹. Šią problemą atskleidžia ir 1752 m. susiklosčiusi situacija, kai Vilniaus seimelio pasiuntiniui Pranciškui Tyzenhauzui norint atgauti pasiuntinių išlaidoms skirtas lėšas reikėjo įdėti nemaža pastangų¹¹³². Šią problemą paryškina 1764 m. prieškonvokacinio seimelio laudoje užfiksuotas faktas, kad Vilniaus vaivadijos bajorai nustojo mokėti pasiuntiniams skirtą mokestį¹¹³³.

Vienas iš svarbesnių aspektų – pasiuntinių gyvenamosios vietos lokalizavimas. Gyvenamoji vieta labiau nei kas kitas atskleidžia pasiuntinio socialinį statusą. Pavyko aptikti duomenų apie

¹¹²⁷ 1718 m. Gardino seimo dienoraštis, *Biblioteka PAN w Kórniku*, 422, l. 17v.–18.

¹¹²⁸ Kaip praneša iš Varšuvos rašyti rankraščiniai laikraščiai, Vilniaus seimelio pasiuntinys Adomas Čartoriskis į Varšuvos seimą išvyko ne tik kartu su Vilniaus vaivada, bet juos lydėjo ir kiti LDK pasiuntiniai, iš viso palydą sudarė apie 3000 asmenų. Nors šis skaičius galėjo būti gerokai perdėtas, tačiau palydos gausumas neturėtų kelti abejonių, žr.: 1782 IX 23 pranešimas iš Varšuvos, *MAB RS*, f. 17, b. 216, l. 139v.–140.

¹¹²⁹ „(...) dla wszystkich Posłów Litt. Codzien śniadania u Siebie dawać będzie (...)“, žr.: 1782 IX 30 pranešimas iš Varšuvos, *MAB RS*, f. 17, b. 216, l. 143.

¹¹³⁰ *Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588: тэксты, даведнік, каментарыі*, Мінск, 1989, с. 115.

¹¹³¹ Kurek J. *U schyłku panowania Augusta II Sasa...*, s. 135.

¹¹³² 1752 IX 18 Pranciškaus Tyzenhauzo laiškas, *AGAD*, AR, dz. V, 16715, p. 37.

¹¹³³ „(...) Takową Poselszczyznę publice darowali, y ustąpili, zaczym od płacenia oney wszystey in genere Obywatele Wdztwa Wilen liberi pronuntiantur (...)“, žr.: 1764 II 7 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 121, l. 383.

Vilniaus seimelio pasiuntinių apsistojimus dviejose tradicinėse XVIII a. seimų vietose – Varšuvoje ir Gardine.

1767 m. į Varšuvą atvykę Vilniaus seimelio pasiuntiniai apsigyveno šiose vietose: Tadeušas Žaba, LDK kariuomenės husarų vėliavininkas, – Senatorių gatvėje (*na Ulicy Senatorskiej*) pas Niedzielskį, o Mykolas Pacas, Ziologo seniūnas, – Makovskio dvarelyje Naujajame pasaulyje (*na nowym świecie*)¹¹³⁴. 1776 m. į Varšuvą atvykę pasiuntiniai taip pat apsigyveno atskirai: LDK didysis raštininkas Liudvikas Tiškevičius savo rūmuose Krokuvos priemiestyje (*na Przedmiesciu Krakowskim*), o Vilniaus pakamaris Tadas Žaba Doulfuso mūrnamyje Fretos gatvėje (*na Ulicy Freta*). Beje, tame mūrnamyje apsigyveno ir Ašmenos pasiuntinys Sulistrovskis¹¹³⁵. Panaši tradicija buvo išlaikyta ir 1786 m.: Vilniaus vaivadijos vėliavininkas Antanas Tyzenhauzas apsigyveno Slominskio rūmuose Midaus gatvėje (*ulica Miódowa*) Nr. 483, o Livonijos vaivadaitis Mykolas Bžostovskis – Meisnerio namuose Nr. 623 prie Danielovskio gatvės (*przy ulicy Danielowskiej*)¹¹³⁶. Atvykę į 1784 m. seimą, vykusį Gardine, Vilniaus seimelio pasiuntiniai apsigyveno taip pat atskirai: LDK pakamaris kunigaikštis Jeronimas Radvila savo rūmuose Senojo turgaus aikštėje (*na starym Rynku*) Nr. 9¹¹³⁷, o Vilniaus pakamaris Kristupas Giedraitis Panceržynskio dvarelyje Dziemianovskio gatvėje (*na ulicy Dziemianowskiej*) Nr. 252¹¹³⁸. Šie fragmentiški duomenys atskleidė tendenciją, kad Vilniaus seimelio pasiuntiniai tiek Varšuvoje, tiek Gardine dažniausiai gyvendavo atskirai, kai kada antrasis Vilniaus seimelio pasiuntinys apsistodavo toje pačioje vietoje, kur ir kitų pavietų pasiuntiniai. Tad peršasi išvada, jog Vilniaus seimelio pasiuntinius kasdienė aplinka labiau skirdavo nei jungdavo.

* * *

Apibendrinant akcentuotina, jog 1717–1793 m. laikotarpiu įvyko 45 Respubikos seimai. Detaliau išanalizavus 119-os Vilniaus seimelio pasiuntinių atstovavimo atvejus, pavyko nustatyti 80 asmenų, kurie vykdė šias funkcijas tiriamuoju laikotarpiu. Tiriant atstovavimo dažnumą krinta į akis disproporcijos: vienas asmuo atstovavo 12 kartų (10 proc.), vienas – 7 (5,9 proc.), du – po 5 (8,4 proc.), vienas – 4 (3,4 proc.), du – po 3 (5 proc.), septyni – po 2 (11,8 proc.) ir 66 asmenys

¹¹³⁴ *Serie JMCIOW senatorow y poslow na seym extraordinaryny Warsawski w roku panskim 1767 będący z wyrażeniem Ich Rezydencyi gdzie ktory stoi* [1767]; spaudinys dar saugomas: AGAD, ZP, 122, l. 39v.

¹¹³⁵ *Series senatorow y poslow na Seym Ordynaryny Warszawski 1776*, AGAD, ZP, 129, l. 6; *Dyaryusz Seymu ordynarynego pod związkciem konfederacji generalney oboysga narodow agituiącego się w Warszawie MDCCLXXVI*.

¹¹³⁶ *Seryarz JJ. OO. JJ. WW. Senatorow, ministrow i poslow na Seym ordynaryny Warszawski, w Roku Pańskim 1786. będący* [1786]; spaudinys dar saugomas: AGAD, ZP, 132, l. 19v.

¹¹³⁷ Radvilų valdos Gardine XVIII a. buvo susikoncentravusios prie turgaus aikštės netoli Tiltos gatvės, žr.: Gordziejew J. *Sociotopografia Grodna w XVIII wieku*, Toruń, 2002, s. 208.

¹¹³⁸ *Uwiadomienie o stancyach Jaśnie Oświeconych, Jaśnie Wielmożnych senatorow, ministrow i poslow na seym ordynaryny Grodzienski, w Roku 1784. zgromadzonych* [1784], s. 5; spaudinys dar saugomas: AGAD, ZP, 107, l. 31. Gardino vėliavininko Panceržynskio valdos buvo Dziemienovskio gatvės pietinėje pusėje, plg.: Gordziejew J. *Sociotopografia Grodna w XVIII wieku...*, s. 131.

(55,5 proc.) – tik 1. Tad 14 Vilniaus seimelio pasiuntinių Respublikos seimuose atstovavo beveik pusę (44,5 proc.) visų nustatytų atvejų.

Pasiuntinių personalinės sudėties analizė parodė, jog vyrauja Horainų (šiai giminei atstovauta 14-oje seimų) ir Tyzenhauzų giminės (11), kiek mažiau – Tiškevičių (6), Volskių (6), Čyžų (4), Radvilų (4), Horodenskių (4) giminės. Bandant šiuos duomenis išskirstyti į du pagrindinius laikotarpius – 1717–1762 m. ir 1764–1793 m. – aiškėja, jog pirmuoju vyrauja Horainų (10), Tyzenhauzų (9) ir Volskių (6) giminės, antruoju – Tiškevičių (4), Horainų (4), Čyžų (3) ir Giedraičių (3) giminių atstovai. Vilniaus seimelio pasiuntiniais dažniausiai buvo renkami vietos pareigūnai – 84 atvejai (72,4 proc.), gerokai rečiau – centriniai LDK pareigūnai – 6 atvejai (5,2 proc.). Vilniaus seimelio pasiuntiniai dažniausiai eidavo pakamario, žemės teismo raštininko, pavai vadžio, vėliavininko, žemės teismo teisėjo, pataurininkio, pilies teismo raštininko, kaptūrinio teismo teisėjo, tįjūno, vaiksio, pilies teismo teisėjo, kardininko pareigas.

Išanalizavus Vilniaus seimelio pasiuntinių parlamentinę veiklą aiškėja, jog 1717–1793 m. laikotarpiu jų tapimas nuolatiniais (1778 m.) ar laikiniais (1722, 1746, 1786 m.) seimo maršalais nerodo itin didelio jų išskirtinumo iš kitų LDK pasiuntinių. Tačiau Vilniaus seimelio pasiuntiniai pagal vaivadijų rangą visoje Respublikoje buvo tretieji po Krokuvos ir Poznanės vaivadijų. Šis eiliškumas – trečioji pozicija galiojo daugelyje parlamentinės praktikos sričių, galiausiai su šiuo statusu buvo susijusi ir pasiuntinių sėdimoji vieta. Tarp LDK pasiuntinių Vilniaus seimelio pasiuntinių statusą reikėtų apibūdinti kaip prestižiškiausią. Vilniaus seimelio pasiuntiniai aktyviai dalyvavo tiek laikinosiose, tiek nuolatinėse deputacijose. Pakankamai dažnai buvo renkami į specializuotas deputacijas, kurios buvo siunčiamos pas valdovą ar į senatą dažniausiai pradinėje seimo veiklos fazėje, sėkmingai išrinkus maršalą (1744, 1748, 1752, 1764 m.). Vilniaus seimelio pasiuntiniai neretai buvo renkami ir į delegacijas, kurios atlikdavo tarpininkavimo funkcijas (1733, 1750, 1766 m.). Pasiuntinių veiklą įvairaus pobūdžio nuolatinėse deputacijose apibūdina faktas, jog Vilniaus seimelio pasiuntiniai 11 kartų tapo konstitucijų rengimo deputacijos nariais (1717, 1718, 1719–1720, 1722, 1726, 1740, 1767–1768, 1778, 1780, 1782, 1784 m.). Provincijų sesijose LDK bajorijai atstovauti Vilniaus seimelio pasiuntiniai buvo išrinkti seimo teismo teisėjais 8 kartus (1744, 1775 (2 atvejai), 1780, 1782, 1784, 1791 (2 atvejai) m.). Vilniaus seimelio pasiuntiniai prisidėjo prie 1729 m. seimo sužlugdymo.

5. Nuo seimelio iki tribunolo arba Vilniaus seimelio deputatai LDK tribunoluose 1717–1792 m.

5.1. LDK centrinių institucijų ir paviėtų seimelių sąveika

LDK paviėtų seimeliai pakankamai intensyviai kontaktuodavo tiek su parlamentinio, tiek su teismo pobūdžio LDK institucijomis, tačiau XVIII a. kai kurios iš jų patyrė ne tik ryškų nuosmukį, bet ir visiškai nutraukė savo veiklą. Tad itin svarbu išsiaiškinti LDK seimelių ir kitų institucijų sąveikos pobūdį ir intensyvumą.

Nepakankamai aiškus ir reikalaujantis papildomų tyrimų vadinamųjų Lietuvos vyriausiųjų suvažiavimų, arba LDK konvokacijų, veiklos XVIII a. klausimas. Nors A. Šapoka 1702 m. spalio 5 d. – gruodžio 1 d. Ružanoje vykusį ir atidėtą (limituotą), o 1703 m. vasario mėnesį Vilniuje pratęstą ir kovo 7 d. konfederacija virtusį suvažiavimą ir vadina konvokacija, tačiau gan atsargiai¹¹³⁹. Viena aišku, jog į 1703 m. Vilniuje vykusį suvažiavimą atvyko LDK seimeliuose, sušauktuose remiantis valdovo Augusto II universalais, vasario 6 d. rinkti pasiuntiniai. Vilniaus tribunoliniame seimelyje buvo išrinkti ir į minėtą suvažiavimą atvyko šie pasiuntiniai: Vilniaus vaivadijos pastalininkis ir surogatorius Mykolas Rapolas Šumskis (Szumski) ir Vilniaus vaivadijos stalininkas ir komisaras Steponas Chominskis (Chomiński)¹¹⁴⁰. Pastarojo meto tyrimai LDK konvokacijų veiklos klausimą gerokai paryškino. A. Rachuba mano, jog paskutinį kartą LDK konvokacija susirinko 1671 m., o 1705 m. sausio 25 d. LDK generalinio pulkininko Mykolo Karybuto Višnioveckio (Wiśniowiecki) bandymas sušaukti konvokaciją baigėsi nesėkme¹¹⁴¹. Galima spėti, jog tokių bandymų XVIII a. pradžioje buvo ir daugiau, tačiau teisine prasme tokios savarankiškos institucijos gyvavimo tradicija akivaizdžiai jau buvo prarasta. Nors istoriografijoje kai kada bandoma teigti, jog XVIII a. įvyko 6 konvokacijos, egzistavusios net iki 1792 m., tačiau šiam teiginiui pagrįsti nepateikiama jokių argumentų¹¹⁴². Tad čia paprasčiausiai paklystama terminijos ir LDK parlamentinių institucijų įvairovėje¹¹⁴³, nesugebant išskirti tipologiškai skirtingų

¹¹³⁹ Šapoka A. *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų Liublino unijos, jų valstybinių santykių bruožai*, Kaunas, 1938, p. 57–58. Abejodamas A. Šapoka pastebėjo, kad „(...) ji, greičiausiai, kaip ir 1698 bei 1700 m., turėjo visuotino bajorijos suvažiavimo (vad. raitojo seimo), o ne normalios, iš paviėtų atstovų sudarytos konvokacijos pobūdį“, žr.: *Ten pat*, p. 57. Taip pat A. Šapoka nurodė, kad buvo planuojama 1714 m. konvokacija, į ją buvo išrinkti pasiuntiniai Gardino seimelyje, žr.: *Ten pat*, p. 58.

¹¹⁴⁰ 1703 m. Vilniaus suvažiavimo instrukcija LDK atstovams, *ten pat*, p. 348–354.

¹¹⁴¹ Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa, 2002, s. 280.

¹¹⁴² Jučas M. Po Liublino unijos. Apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės suverenitetą ir parlamentarizmą, *Literatūra ir menas*, 1988 m. rugpjūčio 20 d., nr. 34 (2179), p. 11; Jučas M. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizmas, *Lietuvos Seimas*, Vilnius, 1996, p. 108. Nors vėlesniuose šio tyrinėtojo tekstuose jau teigiama, kad konvokacijos egzistavo tik iki XVIII a. pradžios, žr.: Jučas M. Seimai ir seimeliai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 630.

¹¹⁴³ Dolinskas V. *Simonas Kosakovskis: politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Vilnius, 2003, p. 597.

institucinių darinių. Antai 1792 m. LDK generalinės ir Lenkijos Targovicos konfederacijų susijungimas vadintas konvokacija, tačiau tai visiškai kitokio pobūdžio darinys, neturintis nieko bendra su LDK konvokacijomis, kurios neretai istoriografijoje vadinamos savitu LDK ikiliubljinio seimo tęsinium¹¹⁴⁴.

Dar viena LDK parlameninė institucija, kurios išnykimą stebime XVIII a. pradžioje – LDK generalinis seimelis. Jau XVII a. pastebimi LDK generalinio seimelio nuosmūgio požymiai: palaipsniui trumpėjo posėdžių trukmė, mažėjo LDK senatorių bei seimelių pasiuntinių suinteresuotumas ir pan. Galiausiai Respublikos seime atsiradus provincijų sesijoms, t. y. naujai konsultacinei formai, perėmusiai dalį LDK generalinio seimelio funkcijų, preteksto pateisinti šios institucijos veiklą kaip ir neliko, todėl net ir LDK bajorija kartais reikalavo ją panaikinti. Iš naujausių A. Rachubos tyrimų matome, jog paskutinis LDK generalinis seimelis įvyko 1710 m. sausio 25–31 d. Breste, 1756 m. Čartoriskų suvažiavimas Slanime su šia institucija nebeturėjo nieko bendra¹¹⁴⁵. Tad, išnykus LDK generaliniams seimeliams, pavietų seimeliuose išrinktiems pasiuntiniams sumažėjo parlamentinės veiklos krūvis, bent jau priešseiminiu laikotarpiu.

XVIII a. pirmojoje pusėje dažnai vykdavo ir nekonstitucinio pobūdžio sporadiški bajorų suvažiavimai¹¹⁴⁶, kurių veiklos tyrimai iki šiol kelia nemažų problemų (pvz., neaiški jų tipologija, vieta LDK politinėje sistemoje ir pan.), todėl šiame tyrime nuo šių suvažiavimų atsiribojama. Beje, istoriografijoje pasitaiko bandymų kai kuriuos tokius bajorų suvažiavimus įvardyti seimeliais. Savaiame suprantama, jog daugelis bajoriškų suvažiavimų galėjo būti įvardyti seimeliais, tačiau tik bendrine, t. y. suvažiavimo ar susirinkimo prasme. Tačiau tai nereiškia, kad susiduriame su pavieto seimeliu kaip institucija. Kaip taikliai pastebėjo S. Płaza, „kiekvienas seimelis buvo suvažiavimu, tačiau ne kiekvienas suvažiavimas seimeliu“¹¹⁴⁷. Tipologiškai žvelgiant, seimelio kaip institucijos posėdžius nuo kitokio pobūdžio bajoriškų suvažiavimų skyrė tai, kad seimelių pagrindinis uždavinys buvo priimti nutarimus¹¹⁴⁸.

Panaši situacija kalbant ir apie seimelių sąsajas su kita nekonstitucine institucija – prisiekusiomis bajorų sąjungomis, arba konfederacijomis. Nors W. Konopczyński konfederacijų aukso amžiumi pavadino XVII a., tačiau šios institucijos politinis svoris akivaizdžiai išaugo XVIII

---

¹¹⁴⁴ Bardach J. *Sejm dawnej Rzeczypospolitej, Dzieje sejmu polskiego*, Warszawa, 1997, s. 57. Tuo tarpu A. Rachuba LDK konvokacijų veikloje (sudėtyje, susirinkimų formoje, svarstomų problemų tematikoje ir kt.) ikiliubljinio LDK seimo tęsinio nežvelgia, plg.: Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej...*, s. 281.

¹¹⁴⁵ Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej...*, s. 162–165.

¹¹⁴⁶ *Ten pat*, s. 288–344.

¹¹⁴⁷ Płaza S. *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw Poznańskiego i Kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa–Kraków, 1984, s. 23.

¹¹⁴⁸ Lityński A. Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich, *Uniwersytet Śląski w Katowicach, Prace prawnicze*, 1969, t. 1, s. 95.

a.¹¹⁴⁹. Pastaruoju metu įsibėgėję LDK konfederacijų veiklos tyrimai leidžia aiškiau apibrėžti minėtų institucijų tarpusavio sąsajas. Šiuo metu neblogai ištirti įvairaus lygio konfederacijų kūrimo mechanizmai leidžia teigti, jog LDK generalinės konfederacijos buvo kuriamos arba iš apačios, arba iš viršaus. Konfederacijos kūrimo modelį dažniausiai nulemdavo šalies politinių jėgų išsidėstymas, geopolitinės situacijos pokyčiai ir užsienio valstybių interesai¹¹⁵⁰. Tačiau siekiant paryškinti konfederacijų ir paviatų seimelių sąveiką reikia pabrėžti, kad konfederacijų įtakos seimeliams pagrindiniu šaltiniu tapdavo nusistovėjusi praktika, kai vietinės konfederacijos maršalas tapdavo ir seimelio direktoriumi¹¹⁵¹. Ši praktika itin pasiteisindavo ir sudarydavo palankias sąlygas konfederacijoms kontroliuoti paviatų seimelius konfederacijų kūrimo pagal respublikoniškąjį modelį arba iš apačios atvejais. Tačiau 1766 m. Varšuvos ordinarinio seimo konstitucija apribojo konfederacijų maršalų galimybes vykdyti priešseiminių ir tribunolinių seimelių direktorių funkcijas¹¹⁵². Todėl XVIII a. antrojoje pusėje siekiant atnaujinti šią tvarką konfederatams neretai tekdavo imtis ekstraordinariųjų priemonių¹¹⁵³. Tačiau tokių priemonių dažniausiai būdavo įmanoma imtis tik konfederacijų kūrimo iš viršaus atvejais. LDK generalinės konfederacijos, siekdamos ne tik daryti poveikį politiniams procesams ir įteisinti savo veiklą, bet ir monopolizuoti valdžią, o galiausiai daryti įtaką kitų institucijų veiklai, imdavosi kontroliuoti ir paviatų seimelius. Antai 1792–1793 m. LDK generalinės konfederacijos veiklos laikotarpiu 1793 m. gegužės mėnesį sušaukti priešseiminiai seimeliai turėjo išrinkti ne tik konfederacijai palankius pasiuntinius, bet ir buvo kontroliuojami konfederatų (pirmiausia čia pastebimi Kosakovskijų giminės interesai). 1793 m. gegužės 3 d. LDK generalinė konfederacija atskiroje sesijoje priėmė priešseiminiams seimeliams skirtą deklaraciją¹¹⁵⁴, kurioje pakeisti ir kai kurie procedūriniai seimelių veiklos aspektai. Tad galime pastebėti LDK generalinės konfederacijos siekius iš esmės kontroliuoti seimelių veiklą.

---

¹¹⁴⁹ Stanek W. *Konfederacje generalne Koronne w XVIII wieku*, Toruń, 1991, s. 24, 163.

¹¹⁵⁰ Respublikos konfederacijų kūrimo tipologinius modelius išsamiausiai aptarė W. Stanekas, beje, išskirdamas ir svarbią cezūrą 1733 m., kai pirmąkart saksų šalininkų buvo sukurtos konfederacijos iš viršaus, žr.: Stanek W. *Konfederacje generalne...*, s. 23–39.

¹¹⁵¹ Lityński A. *Organy kierujący obradami sejmików 1764–1794 (na przykładzie sejmików województwa płockiego), Z dziejów prawa Rzeczypospolitej Polskiej*, Katowice, 1991, s. 67.

¹¹⁵² „(...) Oraz Seymiki Ziemskie Poselskie y Deputacki uwalniając od prezydencyi Marszałków Konfederackich, *ad formam* o Seymikach Deputackich *lege praescriptam*, stosuiemy y przywracamy (...)“; *Rozwiązanie Konfederacyi*, VL, t. VII, s. 221.

¹¹⁵³ 1767 VII 24 universale Karolis Radvila nurodė priešseiminiuose seimeliuose direktoriais rinkti konfederacijų maršalus, žr.: Stanek W. *Konfederacje generalne...*, s. 188.

¹¹⁵⁴ Šmigelskytė-Stukienė R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla..., p. 198; Šmigelskytė-Stukienė R. Politinis realizmas ir iliuzijos: LDK bajorijos pozicijos, *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 77, 87 (19 išnaša). Pastebima, jog ši deklaracija priminė detalią instrukciją, tačiau jos priėmimas klaidingai datuojamas 1793 m. gegužės 4 d., pgl.: Dolinskas V. *Simonas Kosakovskis...*, p. 660–661.

Konfederacijų ir seimelių sąsajas paryškina ir kai kada istoriografijoje išskiriama konfederacinių (lenk. *konfederacyjnyje*) seimelių rūšis¹¹⁵⁵. Tiesa, apie šią seimelių rūšį kol kas žinome itin mažai, o ir naujausiuose tyrimuose paprastai pateikiami pavieniai pavyzdžiai neleidžia atskleisti jų veiklos specifikos¹¹⁵⁶. Beje, Andrzejus B. Zakrzewskis, tirdamas Trakų seimelio veiklą pakankamai plačiu XVI–XVIII a. laikotarpiu, šios seimelių rūšies neužfiksavo¹¹⁵⁷. Tiriamuoju laikotarpiu nepavyko užfiksuoti šių seimelių veiklos pavyzdžių ir Vilniaus seimelio veikloje.

Konfederacijų veikloje galėtume įžvelgti ir nemaža analogijų su pavietų seimeliais bei seimais, nes vietinės konfederacijos turėjo bajoriškosios savivaldos, o generalinės konfederacijos įgaudavo parlamentinių institucijų veiklos bruožų. Tad šia prasme galimos ir tam tikros institucinės analogijos, juolab kad XVIII a. antrojoje pusėje stebime savitą Respublikos seimų ir generalinių konfederacijų veiklos simbiozę – konfederacinių seimų atsiradimą¹¹⁵⁸. Savaimė suprantama, būta esminio skirtumo: seimeliai buvo konstitucinio, o konfederacijos, bent jau pradinėje veiklos stadijoje, nekonstitucinio pobūdžio institucijos. Tad kalbėdami apie bajoriškąjį parlamentarizmą bei savivaldą galime teigti, jog šalia šiuos komponentus apimančios institucijos – pavietų seimelių veikė analogiškos, tik sporadiškumu pasižyminčios konfederacijos. Tenka konstatuoti, jog tai – kiek kita LDK politinės sistemos grandis, kurios koreliacija su seimelių sistema yra įmanoma¹¹⁵⁹. Tačiau šioje disertacijoje dėl minėtų aplinkybių LDK konfederacijų sąsajos su Vilniaus seimeliu plačiau nebus nagrinėjamos – daugiau dėmesio bus kreipiama į konstitucinio pobūdžio LDK centrinės institucijas.

Bene svarbiausia aptariamo laikotarpio LDK valstybinė institucija buvo LDK vyriausiasis tribunolas, kuris vykdė ne tik teismines, bet ir tam tikras administracines, reprezentacines funkcijas¹¹⁶⁰. LDK vyriausiojo tribunolo reikšmė gerokai išaugo XVIII a. pirmojoje pusėje Respublikos seimui patiriant krizę¹¹⁶¹. Būtent šiuo laikotarpiu stebime LDK vyriausiojo tribunolo parlamentarizacijos tendencijas – jo veikloje pradėjo koncentruotis ne tik teisminės, bet ir daugelis

---

¹¹⁵⁵ Lityński A. Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich, *Uniwersytet Śląski w Katowicach, Prace prawnicze*, 1969, t. 1, s. 89; Rachuba A. Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej..., s. 208.

¹¹⁵⁶ A. Rachuba mini vienintelį atvejį, kai 1735 m. sausio 4 d. Naugarduko vaivada Mikalojus Faustinas Radvila sušaukė Lydos seimelį ir pats jam pirmininkavo, be to, šis seimelis priėmė nutarimą rinkti mokesť, skirtą prosaksiškai nusiteikusios Varšuvos konfederacijos poreikiams, žr.: Rachuba A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej...*, s. 208.

¹¹⁵⁷ Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa, 2000, s. 215–235.

¹¹⁵⁸ Plačiau apie Respublikos konfederacinių seimų tipologiją žr.: Stanek W. *Konfederacje generalne Koronne w XVIII wieku...*, s. 185–187. Tiriamojo laikotarpio konfederaciniai seimai detaliau aptariami 4 skyriuje.

¹¹⁵⁹ Lenkijos istorikas W. Kriegeris, tyrinėdamas bajoriškąją savivaldą Mažojoje Lenkijoje, analizuoja tiek seimelių, tiek vietinių konfederacijų veiklą, plg.: Kriegeris W. *Samorząd szlachecki w Małopolsce w latach 1669–1717*, Warszawa, 1989.

¹¹⁶⁰ Wierzchowiecka I. Funkcje Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1581–1792, *Studium Vilnense* (Prace V, Międzynarodowej Konferencji „Nauka a jakość życia“), 1998, vol. 8, No. 1, s. 166–170.

¹¹⁶¹ Janulaitis A. *Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas...*, p. 87; Šapoka A. *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų Liublino unijos...*, p. 61–62; Markiewicz M. Rzeczypospolita bez sejm. Funkcjonowanie państwa, *Między Barokiem a Oświeceniem. Nowe spojrzenie na czasy saskie*, Olsztyn, 1996, s. 176.

kitų funkcijų. Be to, ne tik tribunoliniuose seimeliuose išrinktiems deputatams¹¹⁶², panašiai kaip į seimą vykstantiems pasiuntiniams, buvo įteikiamos instrukcijos¹¹⁶³, bet ir pats LDK vyriausiasis tribunolas siūsdavo pasiuntinius pas valdovą¹¹⁶⁴ ir kitus aukštus valstybės pareigūnus. Plačiaja prasme LDK vyriausiojo tribunolo deputatai buvo savo seimelių reprezentantai¹¹⁶⁵, tiesa, skirtingai nei į seimą vykstantys pasiuntiniai, neturėję atsiskaityti savo rinkėjams. Tad LDK institucijų hierarchija ir jų reikšmė XVIII a. politiniame gyvenime panašėjo į Prancūzijos situaciją ikirevoliuciniu laikotarpiu, kai aukščiausiasis teismas – Paryžiaus parlamentas tapo viena iš svarbiausių valstybinių institucijų¹¹⁶⁶.

Ne mažiau svarbi ir kita LDK institucija – LDK išdo tribunolas, veikęs iki 1764 metų. Ši teisminė institucija iki 1717 m. veikė ne nuolat, bet tik esant būtinybei. Tačiau kalbant apie seimelio ir LDK išdo tribunolo sąsajas verta pabrėžti, jog tiesioginė sąveika atsiranda tik nuo 1699 metų. Iki tol Respublikos seimo skiriami LDK išdo tribunolo deputatai nuo 1699 m. pradėti rinkti reliaciniuose seimeliuose. Tų metų seimo konstitucijoje numatyta, jog reikia rinkti po 1 deputatą nuo seimelio, tačiau 1703 m. šis skaičius padidintas iki 2 deputatų¹¹⁶⁷. Nuo 1717 m. LDK išdo tribunolui pradėjus veikti nuolat, numatyta dvejų metų deputatų įgaliojimų trukmė, tačiau pabrėžta, jog LDK vyriausiojo tribunolo deputatai tuo pačiu metu LDK išdo tribunolo deputatais tapti negali¹¹⁶⁸. Tačiau svarbūs pokyčiai įtvirtinti jau 1726 m. seimo konstitucijoje, kurioje teigiama, kad LDK išdo tribunolo deputatais tampa tie patys LDK vyriausiojo tribunolo deputatai pasibaigus Vilniaus kadencijai¹¹⁶⁹. Tad šioje konstitucijoje numatytas deputatų įgaliojimų perimamumas

¹¹⁶² Įdomu tai, kad Stanislovas Augustas Poniatovskis į LDK vyriausiąjį tribunolą išrinktus deputatus vadina pasiuntiniais (*posłowie*), žr.: Stanisław August Poniatowski, *Pamiętniki*, Warszawa, 1995, t. 3, s. 112.

¹¹⁶³ 1711 m. spalio 15 d. vykusiame limituotame Vilniaus seimelyje išrinkta 11 pasiuntinių į LDK vyriausiąjį tribunolą, žr.: 1711 X 17 Vilniaus limituoto seimelio instrukcija pasiuntiniams į LDK vyriausiąjį tribunolą, *LVIA, SA*, 5268, l. 10–11v.; 1711 m. Vilniaus seimelio instrukcija pasiuntiniams į LDK vyriausiąjį tribunolą (instrukcijos santrauka), *MAB RS*, f. 148, b. 74, l. 13v.–14. Beje, šiose instrukcijose LDK vyriausiasis tribunolas vadinamas parlamentu – „Parlament Trybunału Głównego WXLitto“.

¹¹⁶⁴ 1735 X 16 LDK vyriausiojo tribunolo instrukcija pasiuntiniams, vykstantiems pas Augustą III, *LVIA*, f. 10, ap. 1, b. 23, l. 141–144; 1748 VII 4 LDK vyriausiojo tribunolo instrukcija pasiuntiniams Smolensko vaivadijos deputatui Jonui Antanui Dylevskiiui ir Bresto vaivadijos deputatui Pranciškui Boguslavskiiui, vykstantiems pas valdovą, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 103, l. 689–690v.; 1750 m. pas valdovą buvo išsiųsti LDK vyriausiojo tribunolo pasiuntiniai Nesvyžiaus ordinas Jonušas Radvila ir Žemaitijos kunigaikštystės pastalininkis Kazimieras Stankevičius su specialiai priimta instrukcija, žr.: 1750 IV 25 LDK vyriausiojo tribunolo instrukcija, *AGAD, AR*, dz. II, ks. 46.

¹¹⁶⁵ Wierzchowiecka I. Funkcje Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego..., s. 167.

¹¹⁶⁶ Prancūzijoje XVII a. pradžioje nutraukus veiklą svarbiausiai parlamentinei institucijai – Generaliniams luomams, dalį įstatymų leidžiamųjų funkcijų perėmė monarchas. Tačiau ypatingą vaidmenį Prancūzijos valstybiniame gyvenime pradėjo vaidinti aukščiausias teismas – Paryžiaus parlamentas, kurio reikšmė išaugo XVIII a., nes ši institucija perėmė ne tik dalį administracinių funkcijų, bet pradėjo vaidinti ir svarbų politinį vaidmenį, žr.: Rogister J. *Parlementaires, Sovereignty, and Legal Opposition in France under Louis XV*. An Introduction, *Parliaments, Estates and Representation*, 1986, vol. 6, no. 1, p. 25–31; Берго И. Б. Парламентская оппозиция абсолютизму и попытки реформ 1749–1776 годах, *Французская революция XVIII века: экономика, политика, идеология*, Москва, 1988, с. 37–58; Grodziski S. *Porównawcza historia ustrojów państwowych*, Kraków, 1998, s. 162–163.

¹¹⁶⁷ Šabūnas L. *Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės Išdo tribunolas (1613–1764)*, Kaunas, 1936, p. 64–65.

¹¹⁶⁸ „A Deputat obrany na Trybunał Ziemski, Kommissarzem na Trybunał Skarbowy być nie może (...)“, žr.: Trybunał Skarbowy W. X. Lit., *VL*, t. VI, s. 152.

¹¹⁶⁹ „(...) aby po skończoney kadencyi Wileńskiey Trybunału Ziemskiego, zaraz ciż sami Deputaci Ziemscy Trybunalscy, wzięwszy na siebie powinność Kommissarzow Skarbowych (...)“, žr.: Trybunał Skarbowy W. X.

praktiškai panaikinant LDK išdo tribunolo deputatų rinkimus. Kaip pastebėjo L. Šabūnas, minėtais metais LDK išdo tribunolas tampa tarsi LDK vyriausiojo tribunolo tęsinium¹¹⁷⁰. Todėl akivaizdu, kad glaudžiausi LDK paviėtų seimelių ir LDK išdo tribunolo kontaktai galėjo būti tik 1699–1726 m. laikotarpiu, kada tik seimeliuose buvo renkami šios teisminės LDK institucijos deputatai¹¹⁷¹. Iš šio laikotarpio žinomos pavienės seimelių instrukcijos, duotos deputatams, vykstantiems į LDK išdo tribunolą¹¹⁷². Tad apsiribojant tiriamuoju laikotarpiu šios institucijos veikloje išskirtinas palyginti trumpas 1717–1726 m. periodas. Nors ir pavyko identifikuoti kai kuriuos šio laikotarpio Vilniaus seimelyje išrinktus deputatus¹¹⁷³, tačiau dėl pakankamai trumpo Vilniaus seimelio ir LDK išdo tribunolo tiesioginės sąveikos periodo nuo sistemingesnių šios krypties tyrimų atsiribota.

Dar mažiau ištirta kitos teisminės institucijos – LDK dvasinio tribunolo, arba dvasinio rato (*Compositi Iudici*), veikla. Tiesa, pastarojo meto tyrimai leidžia kiek tiksliau nustatyti šios XVIII a. institucijos personalinę sudėtį. LDK dvasinis tribunolas, nagrinėjantis dvasininkijos ir su katalikų bažnyčia susijusias bylas, darbą pradėdavo po LDK vyriausiojo tribunolo Vilniaus kadencijos. 1764 m. specialiai LDK dvasinio tribunolo veiklos reglamentacijai skirtoje seimo konstitucijoje buvo įtvirtintas sudėties komplektacijos principas, numatantis, kad pasaulietinius deputatus skiria maršalas iš LDK vyriausiojo tribunolo deputatų¹¹⁷⁴. Svarbu ir tai, jog LDK dvasinis tribunolas dirbo tik Vilniuje: 1726 m. seimo konstitucijoje netgi kategoriškai buvo pabrėžta, kad kitose vietose, t. y. Naugarduke ir Minske, ši institucija veikti negali¹¹⁷⁵. Tad kalbant apie aptariamą institucijos specifiką akivaizdu, jog tiesioginės LDK dvasinio tribunolo ir LDK seimelių sąveikos nebuvo, tačiau dalis tribunoliniuose seimeliuose išrinktų į LDK vyriausiąjį tribunolą deputatų savo kaip teisininkų praktikų karjerą tęsdavo ir LDK dvasiniame tribunole.

Litewskiego, VL, t. VI, s. 248; Zakszewski Andrzej B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa, 2000, s. 172.

¹¹⁷⁰ Šabūnas L. *Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės Išdo tribunolas...*, p. 51.

¹¹⁷¹ Iš šio laikotarpio yra žinomi Vilniaus seimelyje 1705, 1706, 1707, 1709 m. išrinkti LDK išdo tribunolo deputatai, žr.: *Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės žemių, miestų ir Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo valdininkų sąrašas 1575–1803 (toliau – DLKvs)*, MAB RS, f. 255, b. 1294, p. 598, 602, 606, 614.

¹¹⁷² 1716 X 24 Vilniaus seimelio instrukcija, LVIA, f. 10, ap. 1, b. 8, l. 125–128v.

¹¹⁷³ 1722 m. rugpjūčio 24 d. Vilniaus priešseiminiame seimelyje vietoj Bernatovo seniūno Andriejaus Komaro LDK išdo tribunolo deputatu išrinktas seniūnas Mykolas Horodenskis. 1725 m. vasario 6 d. ūkiniame seimelyje deputatais į LDK išdo tribunolą išrinkti LDK referendorius Aleksandras Valavičius (Wołłowicz) ir Dorogoliubo seniūnas Kazimieras Giecevičius (Giecowicz), žr.: 1722 VIII 24 Vilniaus seimelio kredensas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 79, l. 551–552v.; 1725 II 6 Vilniaus seimelio lauda, LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 12084, l. 102–103.

¹¹⁷⁴ „(...) po skończonym Trybunale Ziemskim w Wilnie, wyznaczeni przez Marszałka z Koła wielkiego w liczbie sześciu Deputaci, z sześciu Deputatami duchownemi (...)“, žr.: Trybunał duchowny, VL, t. VII, s. 172. Šia seimo konstitucija LDK dvasinio tribunolo deputatų skaičius padidintas iki 12 (6 pasauliečiai ir 6 dvasininkai), iki tol buvo tik 8 (4 pasauliečiai ir 4 dvasininkai).

¹¹⁷⁵ „(...) iz sprawy między świeckimi a duchownemi, iakie się wyżej specyfikowały, w Nowogrudku y w Mińsku bydź nie maią, ale *solito more* ze wszystkich Woiewodztw y Powiatow w Wilnie odprawowane będą, nieskończone zaś na iedney kadencyi z Wilna, iterum do Wilna za drugą kadencyą *reijcientur*“, žr.: Trybunał W. X. L. *Compositi Iudicij*, VL, t. VI, s. 247–248.

Taigi svarbiausia aptariamo laikotarpio LDK valstybinė institucija buvo LDK vyriausiasis tribunolas, į savo veiklos orbitą įsukęs ne tokias svarbias teismines institucijas – LDK dvasinį ir LDK išdo tribunolus, pynėsi ir kai kurių šių institucijų pareigūnų funkcijos. Tad apibendrinant aiškėja, jog nušviesdami Vilniaus seimelio veiklą platesniame LDK centrinių institucijų kontekste daugiausia dėmesio kreipsime į teisminių institucijų, formuojamų reprezentaciniu principu – LDK vyriausiojo tribunolo ir LDK dvasinio tribunolo – veiklą. Tad šiame skyriuje siekta paryškinti tarpinstitucinę seimelio ir tribunolo sąveiką, šioje sistemoje mediatorių funkcijas atlikdavo seimeliuose renkami deputatai. Beje, vertėtų pabrėžti specifiką: skirtingai nei seimelio ir seimo sąveikos atveju, seimelio ir tribunolo sąveika buvo vienpusė ir daugiausia nukreipta viena kryptimi – pavietų seimeliai LDK vyriausiojo tribunolo funkcionavimui darė įtaką per renkamus deputatus, kurie neretai atstovaudavo tam tikros politinės grupuotės ar didikų giminės interesams. Tuo tarpu LDK vyriausiasis tribunolas dėl savo veiklos specifikos tiesioginių poveikio priemonių seimeliams negalėjo taikyti.

5.2. Vilniaus seimelio deputatai LDK tribunoluose

5.2.1. Deputatų skaičius. Siekiant išsiaiškinti Vilniaus tribunoliniame seimelyje išrinktų deputatų veiklą LDK vyriausiajame tribunole, pirmiausia reikia nustatyti šios institucijos veiklos intensyvumą. LDK vyriausiasis tribunolas per 1717–1794 m. laikotarpį susirinko net 74 kartus, tačiau 4 kartus dėl įvairių priežasčių nepradėjo darbo (1733, 1764, 1793, 1794 m.). Tad per tarpuvaldžius, nors ir pasitaikydavo išimčių, daugelis LDK tribunolinių seimelių taip ir neišrinkdavo deputatų. Vilniaus seimelio deputatų išrinkimo atvejų taip pat nepavyko nustatyti¹¹⁷⁶. Panaši situacija susiklostė ir 1793 metais¹¹⁷⁷. O 1794 m., nors daugelyje seimelių deputatai buvo išrinkti, dėl prasidėjusio sukilimo LDK vyriausiasis tribunolas taip pat nepradėjo darbo. 1794 m. Vilniaus tribunoliniame (nors ir skilusiame) seimelyje deputatai buvo išrinkti, jais tapo valdovo šambelionas Mykolas Bilinskis (Bilinski)¹¹⁷⁸ ir Vilniaus pavieto stalininkas ir pilies teismo raštininkas Antanas Dyzmas Lachnickis (Lachnicki)¹¹⁷⁹.

Tuo tarpu dėl iširusių seimelių LDK vyriausiajame tribunole Vilniaus seimelis nebuvo atstovautas net 14 kartų (1718, 1721, 1737, 1742, 1745, 1749, 1750, 1752, 1753, 1755, 1757, 1758, 1762, 1763 m.)¹¹⁸⁰. Beje, kol kas nepavyko identifikuoti ir dar dviejų tribunolų (1735, 1772–1773

---

¹¹⁷⁶ *DTGWKL*, s. 158, 282.

¹¹⁷⁷ *Ten pat*, p. 400.

¹¹⁷⁸ 1794 m. Vilniaus tribunolinio seimelio lauda, *LVA*, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 153–153v.

¹¹⁷⁹ 1794 m. Vilniaus tribunolinio seimelio lauda, *LVA*, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 188–189v.

¹¹⁸⁰ DLKvs, *MAB RS*, f. 255, b. 1294, p. 649; *Z Wilna d. 10. Febr., KP, 1737, Num. IX; 1737 II 10 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 383, p. 1; Z Wilna d. 10. Febr., KP, 1742, Num. CCLXXII; Registr Ichmów PP. Deputatow na Trybunał Główny W.X.L. z Woiewodztw y Powiatow obranych, KP, 1745, Num. CCCCXXX; M. K. Radvilos dienoraštis, AGAD, AR, dz. VI, II-80a, p. 1651, 1908, 2001, 2092, 2139; 1753 II 11 pranešimas iš Vilniaus,*

m.) deputatų, nors žinoma, kad jie buvo išrinkti¹¹⁸¹. Reikėtų atsižvelgti į dar vieną svarbų veiksnių – deputatų įgaliojimų tikrinimo procedūrą ir priesaiką LDK vyriausiajame tribunole. Aiškėja, jog dalis Vilniaus tribunoliniame seimelyje išrinktų deputatų LDK vyriausiajame tribunole neturėjo galimybės prisiekti ar tiesiog savo noru neprisiekė. Antai 1734 m. neprisiekė ir visateisiu LDK vyriausiojo tribunolo deputatu netapo Oršos pilies teismo raštininkas Pranciškus Podbereskis, o 1736 m. dėl pateiktų kaltinimų neleista prisiekti Adomui Mintautui Čyžui¹¹⁸². 1760 m. tikrinant įgaliojimus, dėl Vilniaus pakamario Jono Antano Horaino protesto Vilniaus seimelyje išrinkti deputatai Mykolas Horodenskis ir Ignotas Bogušas nebuvo patvirtinti visateisiais deputatais¹¹⁸³, todėl tų metų LDK vyriausiojo tribunolo deputatų sąrašuose jie dažniausiai nefiksuoja¹¹⁸⁴. Dėl iškilusių prieštaravimų prisiekti neleista ir Ignotui Jasinskiui, išrinktam 1770 m. LDK vyriausiojo tribunolo Vilniaus kadencijai¹¹⁸⁵.

Žinomi ir keli skilę Vilniaus tribunoliniai seimeliai (1780, 1784 m.)¹¹⁸⁶, kuriuose išrinkta po 4 deputatus, tačiau įgaliojimų tikrinimo procedūrą LDK vyriausiajame tribunole praėjo ir visateisiais deputatais tapo tik po 2 atstovus. Be to, pasitaikė atvejų, kai Vilniaus seimelyje buvo išrinkti 3 deputatai (1746, 1747)¹¹⁸⁷, tačiau nustatyti, ar visi jie prisiekė LDK vyriausiajame tribunole, bent jau pagal šiandieninę tyrimų situaciją pakankamai sudėtinga. Panaši situacija susiklostė 1732 m., kai seimelyje buvo išrinkti 3 deputatai, o LDK vyriausiajame tribunole galiausiai prisiekė tik 2 – Ignotas Oginskis ir Matas Petras Bialozoras¹¹⁸⁸. Šios aplinkybės rodo, kad Vilniaus tribunoliniame seimelyje išrinktų ir LDK vyriausiajame tribunole pareigas ėjusių deputatų skaičiai skiriasi. Atsižvelgus į anksčiau aptartas aplinkybes konstatuotina, jog Vilniaus tribunoliniame seimelyje išrinkti deputatai visateisiais deputatais buvo 56 LDK vyriausiuosiuose tribunoluose.

Pavyko identifikuoti 82 asmenis, atstovavusius Vilniaus seimeliui LDK vyriausiajame tribunole 1717–1792 m. laikotarpiu. Tik 1 (1,2 proc.) bajoras į tribunolą buvo išrinktas 4 kartus, 3 (3,7 proc.) – 3 kartus, 20 (24,4 proc.) – 2 kartus, didžiausia dalis – 58 (70,7 proc.) – 1 kartą. Tenka pastebėti, jog daugelis aktyviausiai Vilniaus seimeliui LDK vyriausiajame tribunole atstovavusių

AGAD, AR, dz. XXXIV, 471, p. 1; Z Wilna dnia 10. Lutego, KP, 1755, Num. LXXXIII; 1755 II 3 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 476, p. 2–3; Z Wilna die 7ma Februarii, KP, 1757, Num. VII; 1758 II 6 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 488, p. 1; Matuszewicz M. *Diariusz życia mego*, Warszawa, 1986, t. 2, s. 196; Czeppe M. *Kamaryla Pana z Dukli...*, s. 201; Z Wilna 11 Lutego, *Kuryer Litewski*, 1763 II 11, Nr. VII; DTGWKL, s. 105, 115, 173, 192, 203, 219, 224, 232, 235, 242, 251, 255, 274, 278.

¹¹⁸¹ 1772 II 4 Vilniaus seimelio nutarimas, LVIA, f. 20, ap. 1, b. 16, l. 107–110.

¹¹⁸² DTGWKL, s. 161, 169.

¹¹⁸³ Bartoszewicz J. *Szkice z czasów saskich, Dzieła Julijana Bartoszewicza*, Kraków, 1880, t. 7, s. 236; Konopczyński W. Bohusz Ignacy, *PSB*, Kraków, 1936, t. II, s. 230; Czeppe M. *Kamaryla Pana z Dukli...*, s. 196.

¹¹⁸⁴ 1760 m. LDK vyriausiojo tribunolo deputatų sąrašas, AGAD, ZBS, 134/158, p. 195; DLKvs, MAB RS, f. 255, b. 1294, p. 817.

¹¹⁸⁵ DLKvs, MAB RS, f. 255, b. 1294, p. 857; DTGWKL, s. 304.

¹¹⁸⁶ DTGWKL, s. 345, 362–363.

¹¹⁸⁷ Z Wilna d. 12. Febr., KP, 1746, Num. CCCCLXXXI; DTGWKL, s. 136, 212.

¹¹⁸⁸ DTGWKL, s. 154.

deputatų nebuvo dažnai renkami į Respublikos seimus. Šiuo požiūriu išskirtinas tik Mikalojus Antanas Petrusevičius, 2 kartus vykdęs Vilniaus seimelio pasiuntinio funkcijas XVIII a. pirmosios pusės Respublikos seimuose.

5.1 lentelė

Vilniaus seimelio deputatai LDK vyriausiam tribunole 1717–1792 m. (atstovavimo dažnumas)¹¹⁸⁹

Nr.	Vilniaus seimelio deputatai	LDK vyriausiojo tribunolo veiklos metai	Atstovavimo dažnumas
1.	Mikalojus Antanas Petrusevičius	1722, 1730, 1741, 1743	4
2.	Ignotas Bronicas	1766 (M*), 1772 (M), 1791 (G)	3
3.	Eliašas Antanas Marcinkevičius	1720, 1727, 1743	3
4.	Jonas Ignotas Monkevičius	1731, 1738, 1747	3
5.	Mykolas Tovianskis	1717, 1723	2
6.	Laurynas Vincentas Moksevičius	1717, 1723	2
7.	Juozapas Korvinas Piotrovskis	1719, 1727	2
8.	Benediktas Stanislovas Giedraitis	1719, 1740	2
9.	Kazimieras Dzieržgovskis Šumskis	1722, 1726	2
10.	Pranciškus Leonas Tyzenhauzas	1726, 1738	2
11.	Antanas Albrechtas Mintautas Čyžas	1728, 1740	2
12.	Jurgis Abramovičius	1739, 1741	2
13.	Andriejus Abramovičius	1744, 1748	2
14.	Stanislovas Daugėla Narbutas	1747, 1751	2
15.	Antanas Gieraltas Tovianskis	1748, 1754	2
16.	Rapolas Mušnickis	1751, 1761	2
17.	Tomas Marcinkevičius	1766 (V), 1784 (G)	2
18.	Mykolas de Quatro Karenga	1768 (M), 1780 (G)	2
19.	Jonas Giečevičius	1768 (V), 1776–1777 (V)	2
20.	Ignotas Horainas	1775 (N), 1777 (G)	2
21.	Stanislovas Oranovskis	1775 (G), 1783 (G)	2
22.	Vladislovas Šadurskis	1776 (G), 1789–1790 (V)	2
23.	Antanas Tyzenhauzas	1777/1778 (V), 1789 (G)	2
24.	Kristupas Giedraitis	1754, 1779 (G)	2

*Skliaustuose žymimos LDK vyriausiojo tribunolo kadencijos: G – Gardino, M – Minsko, N – Naugarduko, V – Vilniaus.

Kitos teisminės institucijos – LDK dvasinio tribunolo deputatais tiriamuoju laikotarpiu tapo 20 Vilniaus seimelyje išrinktų deputatų¹¹⁹⁰. Kaip minėta, šios institucijos deputatais tapdavo tik LDK vyriausiojo tribunolo deputatai. Jau nuo XVII a. LDK dvasinį tribunolą sudarė 8 deputatai (po 4 bajorijos ir dvasininkijos atstovus), o 1764 m. deputatų skaičius padidintas iki 12 (po 6 bajorijos ir dvasininkijos atstovus)¹¹⁹¹, tad atsirado kur kas daugiau galimybių šias pareigas eiti

¹¹⁸⁹ Lentelė sudaryta remiantis 7.4 priedu.

¹¹⁹⁰ DTGWKL, s. 101, 143, 150, 200, 216, 259, 268, 287, 308, 320, 345, 349, 354, 366, 270, 275, 27, 383, 387.

¹¹⁹¹ Janulaitis A. *Vyriausiasis Lietuvos Tribunalas...*, p. 85; Karbownik H. Deputaci duchowni na Trybunałach koronym i litewskim, *Kosciól i prawo*, 1992, t. 10, s. 200–201; Avižonis K. *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1994, t. IV, p. 188. 1793 m. Gardino seime buvo sugrįžta prie LDK dvasinio tribunolo 8 deputatų sudėties (4 iš bajorijos ir 4 iš dvasininkijos renkami deputatai), žr.: Trybunał Duchowny W. Ks. Litewskiego Compositi Iudicii, VL, t. X, s. 285.

seimeliuose išrinktiems deputatams. Vilniaus seimelio deputatų atveju matome, kad šios tendencijos pasitvirtina: 1717–1763 m. laikotarpiu išrinkti 8, o 1764–1792 m. paskirta 12 deputatų. Pažymėtina ir tai, jog itin retai abu Vilniaus seimelio deputatai tuo pačiu metu tapdavo LDK dvasinio tribunolo deputatais. Žinomas tik vienintelis toks atvejis – 1748 m. jais tapo Antanas Gieraltas Tovianskis ir Andriejus Abramovičius¹¹⁹². Išskirtina ir tai, jog nežinoma nė vieno atvejo, kad asmuo, atstovaujantis Vilniaus seimeliui, taptų šios institucijos deputatu keletą kartų.

5.2.2. Deputatų sudėtis. Analizuodami Vilniaus seimelyje išrinktų deputatų sudėtį, pasirinkome tik du aspektus: priklausymą atskiroms giminėms ir pasiskirstymą pagal pareigas.

Detaliau išanalizavus deputatų priklausomumą giminėms aiškėja, jog po 6 kartus deputatai buvo renkami tik iš dviejų giminių – Giedraičių ir Tyzenhauzų, po 5 – iš keturių giminių – Abromavičių, Čyžų, Marcinkevičių ir Tovianskių, po 4 – iš penkių giminių, po 3 – iš penkių giminių, galiausiai po 2 – iš aštuonių giminių. Tačiau kelių giminių renkamumo dažnumas priklausė tik nuo vienintelio atstovo, tai rodytų kur kas menkesnį šių giminių potencialą. Antai Bronicų ir Petrusevičių atveju visus kartus šioms giminėms atstovavo po vienintelį asmenį – Ignotas Bronicas ir Mikalojus Antanas Petrusevičius. Žvelgiant į atskirus periodus ryškėja, jog tik 1717–1763 m. savo deputatus LDK vyriausiajame tribunole turėjusias gimines (Moksevičiai, Monkevičiai, Narbutai, Petrusevičiai, Piotrovskiai, Šumskiai, Vizgirdos) 1764–1792 m. laikotarpiu pakeitė pirmajame periode savo deputatų neturėjusios giminės (Bronicai, Oranovskiai, Romanovičiai, Korengos, Šadurskiai). Pakankamai tolygiai Vilniaus seimeliui LDK vyriausiajame tribunole atstovavo deputatai iš Giedraičių ir Tyzenhauzų giminių (žr. 5.2 lentelę). Iš Tyzenhauzų giminės pakankamai dažnai buvo renkami ir pasiuntiniai į Respublikos seimus.

Į akis krinta didelis po 1 kartą atstovavusių giminių skaičius – net 28. Ryškėja ir dar viena tendencija: pirmuoju 1717–1763 m. periodu tokių atvejų buvo tik 10 (priskirtinos šios giminės: Bialozorai, Pranckevičiai Radziminskiai, Oginskiai, Komarai, Sapiegos, Stadnickiai, Miedzichovskiai, Zaleskiai, Zielonackiai, Zmijovskiai), o antruoju 1765–1792 m. periodu – beje, jis chronologiškai kiek trumpesnis – tokių atvejų buvo net 18 (priskirtinos šios giminės: Bielskiai, Bielinskiai, Buchavieckiai, Chodzkievičiai, Godlevskiai, Kamienskiai, Kordziukai, Korsakai, Končos, Kozielai, Naramovskiai, Špyrkos, Tomaševičiai, Volfai, Zablockiai, Zajančkovskiai, Zynievai, Ževuskiai).

---

¹¹⁹² DTGWKL, s. 216.

5.2 lentelė

LDK vyriausiam tribunole dažniausiai Vilniaus seimeliui atstovavusios giminės 1717–1792 m.¹¹⁹³

Nr.	Giminė	1717–1763 m.		1765–1792 m.		Iš viso
		1717–1733	1734–1763	1765–1787	1788–1792	
1.	Giedraičiai	1	2	2	1	6
2.	Tyzenhauzai	2	2	1	1	6
3.	Abramovičiai	–	4	1	–	5
4.	Tovianskiai	2	2	–	1	5
5.	Čyžai	2	1	2	–	5
6.	Marcinkevičiai	2	1	2	–	5
7.	Horodenskiai	–	1	2	1	4
8.	Romanovičiai	–	–	4	–	4
9.	Monkevičiai	2	2	–	–	4
10.	Petrusevičiai	2	2	–	–	4
11.	Šumskiai	3	1	–	–	4
12.	Giečevičiai	1	–	2	–	3
13.	Horainai	–	1	2	–	3
14.	Mušnickiai	–	2	1	–	3
15.	Bronicai	–	–	2	1	3
16.	Šadurskiai	–	–	2	1	3
17.	Bogušai	–	2	–	–	2
18.	Moksevičiai	2	–	–	–	2
19.	Piotrovskiai	2	–	–	–	2
20.	Oranovskiai	–	–	2	–	2
21.	Korengos	–	–	2	–	2
22.	Narbutai	–	2	–	–	2
23.	Savanievskiai	–	1	–	1	2
24.	Vizgirdos	1	1	–	–	2

Analizuojant Vilniaus seimelio deputatų sudėtį LDK vyriausiam tribunole, pagal jų pareigas pirmiausia išskirtina 10 dvigubų pareigybių atvejų ir 9 atvejai, kai deputatai neturėjo jokių pareigų. Be to, krinta į akis itin mažas LDK centrinių pareigūnų suinteresuotumas šiomis pareigomis (2 išrinkimo atvejai). Gana dažnai buvo renkami seniūnai (14 atvejų) ir rotmistrai (10 atvejų), tačiau šių dažniausiai titulinių pareigybių neišskyrėme, nes jas turintys asmenys neretai eidavo dar kitas pareigas.

Tad dažniausiai LDK vyriausiojo tribunolo deputatais tapdavo pilies teismo teisėjai (12 atvejų), pagal pareigūnų hierarchiją Vilniaus paviete užėmę toli gražu ne pačias aukščiausias pozicijas¹¹⁹⁴. Po to eitų taurininkų, žemės teismo teisėjų ir pastalininkų pareigybės (po 6 atvejus).

¹¹⁹³ Lentelė sudaryta remiantis 7.4 priedu.

¹¹⁹⁴ Nuo 1764 m. Vilniaus pavieto pareigūnų hierarchija buvo tokia: vaivada, kaštelionas, tijūnas, pakamaris, vėliavininkas, žemės teismo teisėjai (buvo renkami 4 asmenys), vaškis, stalininkas, pastalininkis, žemės teismo teisėjas, pavai vadis, pilies teismo teisėjas, pilies teismo raštininkas, pataurininkis, taurininkas, pilininkas, išdininkas, medžioklininkas, kardininkas, arklidininkas, stovyklininkas, sargybininkas, raikytojas, tiltininkas, statybininkas, žr.: *Urządniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy, t. I: Województwo Wileńskie...*, s. 27.

Nedaug atsilieka vaiskiai ir arklidininkai (po 4 atvejus), tačiau šias pareigas einantys bajorai rinkti tik 1717–1763 m. laikotarpiu. Pataurininkiai, pilies teismo raštininkai ir stalininkai rinkti kiek dažniau (po 3 atvejus) nei pakamariai, pavaivadžiai, vėliavininkai, išdininkai, medžioklininkai ir pulkininkai (po 2 atvejus). Ilgas ir tik po 1 kartą atstovavusių vietinių pareigūnų sąrašas: pilies teismo raštininkas, sargybininkas, pateisėjis, pilininkas, statybininkas, tiltininkas, žemės teismo prezidentas ir kt. Akivaizdu, kad vyrauja žemesnio rango Vilniaus pavieto pareigūnai, o aukščiausias pagal hierarchiją Vilniaus seimeliui atstovavęs deputatas buvo pakamaris.

LDK dvasinio tribunolo deputatų sudėties analizė rodo, jog renkant šios institucijos deputatus, atstovaujančius Vilniaus seimeliui, praktiškai nebuvo paisoma nei priklausymo giminėms, nei einamų pareigų. Antai pagal priklausymą giminėms išskirtinas vienintelis atvejis, kai Vilniaus seimelio deputatai, priklausantys Tovianskių giminei, 3 kartus tapo LDK dvasinio tribunolo deputatais (1717, 1748, 1790 m.)¹¹⁹⁵ ir tai sudarė tik 15 procentų. Visais kitais atvejais buvo renkama iš skirtingų giminių ir tai sudarė didžiąją dalį (85 proc.) visų Vilniaus seimelio deputatų. Tad iš viso žinoma 18 giminių, kurių atstovai tapo LDK dvasinio tribunolo deputatais. Pagal einamas pareigas dažniausiai buvo renkami rotmistrai (5 atvejai, 25 proc.). Tarpinę poziciją užima pilies teismo teisėjai (2 atvejai, 10 proc.), o likusieji, einantys vaikių, taurininkų, stalininkų, sargybininkų, pilininkų, statybininkų, tiltininkų, vėliavininkų ir žemės teismo teisėjų pareigas, tapo deputatais po vieną kartą (iš viso 9 atvejai, 45 proc.). Įvairių seniūnijų seniūnai taip pat sudarė nemažą dalį (6 atvejai, 30 proc.), tačiau žinant, kad tai buvo tik titulinės pareigos ir kad šie asmenys turėdavo dar kitas pareigas, į šį veiksnių būtų galima ir nekreipti dėmesio. Verta išskirti ir 2 atvejus (10 proc.), kai deputatai neturėjo jokių pareigų.

5.3. Vilniaus seimelio deputatų veikla LDK tribunoluose

5.3.1. Deputatų veikla LDK vyriausiam tribunole. Dėl LDK vyriausiojo tribunolo veiklos specifikos pakankamai sudėtinga detaliau atkurti Vilniaus seimelyje išrinktų deputatų veiklą (fiksuoti jų aktyvumą ar pan.) šioje teisminėje institucijoje. Tiesa, net ir žinomi XVIII a. antrosios pusės LDK vyriausiojo tribunolo dienoraščiai¹¹⁹⁶, pakankamai tiksliai atspindintys įvairių teisminių klausimų nagrinėjimo peripetijas, pavienių deputatų veiklą fiksuoja gana fragmentiškai.

¹¹⁹⁵ Tai Vilniaus vaivadijos vaiskis Mykolas Kazimieras Tovianskis, Vilniaus vaivadijos sargybininkas Antanas Gieraltas Tovianskis ir Inturkės seniūnkaitis Karolis Gieraltas Tovianskis, žr.: *DTGWKL*, s. 101, 216, 387.

¹¹⁹⁶ 1756 m. LDK vyriausiojo tribunolo atidarymo (*Reassumpcyi*) dienoraštis (apima tik 1756 V 1–3), *BCz*, 604, l. 642–649; Žinomi ir kiti šio tribunolo atidarymo aprašymai, jie saugomi: *AGAD*, ZBS, 4/9, p. 33–38; *APKr.*, AS, Teka 136 Plik 35; 1781 m. LDK vyriausiojo tribunolo Gardino kadencijos dienoraštis, *AGAD*, ZBS, 131/155; 1782 m. LDK vyriausiojo tribunolo Vilniaus kadencijos dienoraštis, *AGAD*, ZBS, 58/74; 1791–1792 m. LDK vyriausiojo tribunolo dienoraštis (apima 1791 V 1 – IX 30), *BPW*, akc. 282. Beje, 1761 m. LDK vyriausiojo tribunolo atidarymo dienoraštį paskelbė W. Konopczyński, žr.: *Dyaryusz ufundowania Głównego Trybunału W. Ks. Litewskiego, Konopczyński W. Od Sobieskiego do Kościuszki*, Kraków, 1921, s. 171–187.

Vilniaus seimelio deputatai LDK vyriausiajam tribunolui pradėdant darbą neretai vykdydavo laikinųjų maršalų funkcijas, sakydavo įžangines kalbas. 1781 m. gegužės 1 d., antradienį, po šv. Mišių jėzuitų bažnyčioje, kur buvo išklaustytas Mykolo Karpavičiaus pamokslas, tribunoliniuose seimeliuose išrinkti deputatai susirinko teismo rūmuose ir Vilniaus seimelio deputatui, Vilniaus žemės teismo teisėjui Pranciškui Seibutui Romanovičiui (Romanowicz) buvo suteikta galimybė pasakyti iškilmingą kalbą. Valdovui jis dėkojo už reformą, teismo proceso sutrumpinimą bei teisingumo paspartinimą. Kalbos pabaigoje į LDK vyriausiojo tribunolo maršalo pareigas pasiūlė Podolės žemių generolą ir kunigaikštį Adomą Čartoriskį. Jis visais balsais ir buvo išrinktas Gardino kadencijos maršalu¹¹⁹⁷. 1791 m. gegužės 1 d. Gardine savo veiklą pradėdantią LDK vyriausiojo tribunolo kadenciją po šv. Mišių atidarė laikinojo maršalo funkcijas vykdęs Vilniaus seimelio deputatas pastalininkis Ignotas Broniecas (Broniec)¹¹⁹⁸. Pasitaikydavo ir tokių atvejų, kai Vilniaus seimelio deputatai kalbas sakydavo tribunolui baigiant darbą. Antai 1754 m. rugsėjo 14 d., šeštadienį, baigus LDK vyriausiojo tribunolo Vilniaus kadenciją, Vilniaus seimelio deputatas Kristupas Giedraitis dėkojo maršalui ir visam tribunolui už nuveiktus darbus¹¹⁹⁹. O 1789 m. balandžio 15 d., Vilniaus kadencijai baigiant darbą, po LDK vyriausiojo tribunolo maršalo ir vicemaršalo viso tribunolo vardu kalbėjo ir Vilniaus seimelio deputatas Jonas Buchovieckis¹²⁰⁰.

Taigi galimybė LDK vyriausiojo tribunolo veiklos pradžioje ar pabaigoje sakyti kalbas, vykdyti laikinojo maršalo funkcijas rodo išskirtinį Vilniaus seimelio deputatų statusą ir leidžia daryti išvadą, kad jis buvo analogiškas Respublikos seimo pasiuntinių statusui. Beje, deputatai LDK vyriausiajame tribunole pagal susiklosčiusią tradiciją sėdėdavo ir balsuodavo pagal vaivadijų ir paviėtų rangą¹²⁰¹. Tai patvirtintų faktas, kad 1781 m. gegužės 1 d. LDK vyriausiajame tribunole, kaip užfiksuota šio tribunolo dienoraštyje, P. Romanovičius tarp visų LDK deputatų atsisėdo į pirmą vietą¹²⁰². Netiesiogiai šį statusą patvirtina nauja LDK vyriausiojo tribunolo raštininko rinkimo procedūra, numatyta 1764 m. seimo konstitucijoje¹²⁰³. Raštininkai turėjo būti renkami paeiliui iš visų LDK paviėtų pagal jų rangą, tačiau pradėdama buvo nuo Vilniaus. Tad Vilniaus seimelyje išrinkti deputatai pagal statusą buvo pirmieji tribunolo deputatai.

¹¹⁹⁷ 1781 m. LDK vyriausiojo tribunolo dienoraštis, *AGAD*, ZBS, 131/155, l. 1–3.

¹¹⁹⁸ 1791 m. LDK vyriausiojo tribunolo dienoraštis (apima 1791 V 1 – IX 30), *BPW*, akc. 282, l. 21.

¹¹⁹⁹ *Z Wilna D 16 7br 1754*, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 474, p. 14.

¹²⁰⁰ „(...) Od Koła Trybunalskiego JW. Buchowiecki Deputat Wdztwa Wilen. (...)“, žr.: 1789 IV 26 pranešimas iš Vilniaus, *MAB RS*, f. 17, b. 215, l. 275v.

¹²⁰¹ Janulaitis A. *Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas...*, p. 72, 116.

¹²⁰² „(...) każdy z J.WW. Deputatow na swoim a J.W. Romanowicz Sędzia Ziemi y Deputat z Wojewodztwa Wileńskiego na pierwszym zasiadłozy mieyscu (...)“, žr.: 1781 m. LDK vyriausiojo tribunolo dienoraštis, *AGAD*, ZBS, 131/155, l. 1.

¹²⁰³ „Pisarzami Trybunalskiemi nie maią bydź iuz odtąd Pisarze Ziemsy, ale Deputaci *per turnum* Woiewodztw y Powiatow, każdego roku na każdej kadencyi, zaczynaiąc one od Woiewodztwa Wileńskiego“, žr.: *Opisanie sądowej sprawiedliwości, czas zaczynania Trybunału, y sądzenia onego*, *VL*, t. VII, s. 172.

Bene svarbiausia LDK vyriausiojo tribunolo figūra buvo ne tik šios institucijos veiklos koordinacinės, bet ir reprezentacinės, kontrolės ir priežiūros funkcijas vykdančias maršalas¹²⁰⁴. Vilniaus seimelio deputatams tiriamuoju laikotarpiu pavyko du kartus tapti šios institucijos maršalais. 1732 m. juo tapo LDK stovyklininkas ir Breslaujos seniūnas Ignotas Oginskis (Oginski), 1759 m. – Punios seniūnas Mykolas Ksaveras Sapiega (Sapieha)¹²⁰⁵. Tenka pastebėti, kad XVIII a. pradžioje Vilniaus seimelyje išrinkti deputatai kur kas dažniau tapdavo šios institucijos maršalais¹²⁰⁶ nei tiriamuoju laikotarpiu. 1732 m. LDK vyriausiojo tribunolo maršalu tapo LDK kancleris Mykolas Višnioveckis (Wiśniowiecki), tačiau po bajorijos politinio susitarimo ministrų pareigas einantis asmenys negalėjo vykdyti šių funkcijų. Todėl M. Višnioveckis maršalo pareigas jau tribunolo pradžioje perleido Vilniaus seimelio deputatui I. Oginskiui¹²⁰⁷. Tiesa, kiek vėliau, 1732 m. rugpjūčio 11 d., I. Oginskis maršalo pareigas dar kartą perleido broliui Stanislovui Oginskiui¹²⁰⁸. Tad galima teigti, jog I. Oginskis LDK vyriausiojo tribunolo maršalo pareigas ėjo tik apie tris mėnesius. Tuo tarpu 1759 m. LDK vyriausiąjį tribunolą W. Konopczyński apibūdino kaip kompromisinį¹²⁰⁹. Vilniaus seimelio deputatas LDK raikytojas ir Punios seniūnas M. K. Sapiega buvo išrinktas maršalu tik paremtas Vilniaus vaivados ir LDK didžiojo etmono kunigaikščio Mykolo Kazimiero Radvilos¹²¹⁰. Tačiau LDK vyriausiojo tribunolo Vilniaus kadencijos laikotarpiu M. K. Sapiega net kelis kartus laikinai savo pareigas buvo perleidęs vicemaršalui ir Ukmergės seimelio deputatui Mykolui Morikoniui (Morykoni)¹²¹¹. Tiek pirmuoju, tiek antruoju Vilniaus seimelio deputatų tapimo maršalais atvejais abu buvo seniūnai, tačiau vargu ar tai turėjo lemiamos įtakos jų veiklos galimybėms LDK vyriausiajame tribunole. XVIII a. pirmojoje pusėje LDK vyriausiojo tribunolo maršalais dažniausiai tapdavo įtakingų giminių atstovai, turėję tvirtą politinį

¹²⁰⁴ Plačiau apie XVIII a. LDK vyriausiojo tribunolo maršalų funkcijas žr.: Wierzchowiecka I. *Z dziejów Trybunału Litewskiego...*, s. 101–116.

¹²⁰⁵ 1592–1799 m. LDK vyriausiojo tribunolo maršalų sąrašas, *BPW*, akc. 838 d.; LDK vyriausiojo tribunolo maršalų sąrašas, *MAB RS*, f. 17, b. 8, l. 15v.; Konopczyński W. *Kartka z dziejów trybunalskich Wilna...*, s. 76; M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 2228–2229; *DTGWKL*, s. 154, 258–259.

¹²⁰⁶ 1702–1709 m. LDK vyriausiojo tribunolo maršalais tapo net 3 asmenys: 1702 m. – Vladislovas Krasovskis (z Dzierzek Krakowski), 1704 m. – Marijonas Dominykas Valavičius (Wołowicz), 1709 m. – Aleksandras Povilas Sapiega (Sapieha), žr.: 1592–1799 m. LDK vyriausiojo tribunolo maršalų sąrašas, *BPW*, akc. 838 d.; LDK vyriausiojo tribunolo maršalų sąrašas (iki 1720), *AGAD*, AR, dz. II, 2420, p. 5; *DTGWKL*, s. 46, 54, 72.

¹²⁰⁷ I. Wierzchowiecka, aptardama I. Oginskio išrinkimo LDK vyriausiojo tribunolo maršalu peripetijas, teigė, jog Vilniaus seimelio kredensai buvo suklastoti. Šiam teiginiui patvirtinti autorės pateiktos nuorodos į M. Matuševičiaus atsiminimus, deja, nepavyko aptikti, tad teiginio patikimumu reikėtų suabejoti, plg.: Wierzchowiecka I. *Z dziejów Trybunału Litewskiego...*, s. 103. Žinome, jog 1732 m. Vilniaus tribunoliniame seimelyje buvo išrinkti 3 deputatai. Šį neįprastą atvejį reikėtų vertinti kaip politinį kompromisą, juolab kad seimelio veiklos laikotarpiu sulaukta iš opozicijos protestų, žr.: *Z Wilna* d. 11. Febr., *KP*, 1732, Num. CXIII. Beje, žinomas ir prieš seimelį nukreiptas manifestas, žr.: 1732 II 4 manifestas prieš Vilniaus tribunolinį seimelį, *LVA*, f. 21, ap. 1, b. 90, l. 63–63v.

¹²⁰⁸ *DTGWKL*, s. 154.

¹²⁰⁹ Konopczyński W. *Kartka z dziejów trybunalskich Wilna...*, s. 76.

¹²¹⁰ Matuszewicz M. *Diariusz życia mego*, Warszawa, 1986, t. 2, s. 53; Zielińska Z. Sapieha Michał Ksawery, *PSB*, Kraków, 1994, t. XXXV/1, zes. 144, s. 115.

¹²¹¹ M. K. Sapiega gegužę išvažiavo pas LDK sargybininką Liudviką Pocięją į Valkininkus, birželį – pas LDK pakanclerį (šį kartą deputatai raiti M. K. Sapiegą palydėjo iki Vilniaus ribų), o rugsėjį – į Varšuvą, žr.: *Z Wilna* d. 21. Maji, *KP*, 1759, Addytament do gazet Nro 22; *Z Wilna* dnia 11. Junii, *KP*, 1759, Num. XV; *Z Wilna* d. 10. Septembris, *KP*, 1759, Num. XXXVIII.

užnugarį¹²¹². Vilniaus seimelio deputatų tapimas LDK vyriausiojo tribunolo maršalais tik patvirtina šią tendenciją.

Pakankamai svarbios buvo LDK vyriausiojo tribunolo vicemaršalų ir išdininkų pareigos. LDK vyriausiojo tribunolo vicemaršalai dažniausiai pavaduodavo maršalus vykdydami jų funkcijas jiems nedalyvaujant posėdžiuose, o šios institucijos išdo kontrolės ir veiklos koordinacines funkcijas vykdė išdininkas¹²¹³. Vilniaus seimelio deputatai vicemaršalais tapo net 4 kartus¹²¹⁴: LDK stovyklininkas ir Breslaujos seniūnas Ignatas Oginskis (1732), Liudvikas Abramovičius (1767–1768), Vilniaus žemės teismo teisėjas Liudvikas Konstantinas Chodzkevičius (Chodźkiewicz) (1768–1769), Vilniaus pilies teismo teisėjas Stanislovas Oranovskis (1783–1784). Vilniaus seimelio deputatai net 8 kartus tapo ir LDK vyriausiojo tribunolo išdininkais¹²¹⁵: Vilniaus vaivadijos vaiskis Mykolas Tovianskis (1717), Bernatovo seniūnas Andriejus Komaras (1720), taurininkas Mikalojus Antanas Petrusevičius (1730), Vilniaus pilies teismo raštininkas Jeronimas Vizgirda (1731), Vilniaus pilies teismo teisėjas Felicijonas Zmijovskis (1756), Ašmenos pavieto rotmistras ir Vilniaus pilies teismo teisėjas Andriejus Savičius Zablockis (1774–1775), Vilniaus pilies teismo teisėjas Stanislovas Oranovskis (1775–1776), LDK kariuomenės leitenantas Karolis Seibutas Romanovičius (1787–1788).

Pakankamai reikšmingos buvo ir LDK vyriausiojo tribunolo raštininko pareigos. Šios institucijos raštininkas koordinavo visos LDK vyriausiojo tribunolo kanceliarijos veiklą, kontroliavo jam pavaldžių žemesnės pakopos darbuotojų – regentų, perrašinėtojų – darbą. Tačiau šiuo atveju esama ir tam tikros specifikos, nes LDK vyriausiojo tribunolo raštininkais XVIII a. pirmojoje pusėje dažniausiai tapdavo žemės teismo raštininkai to pavieto, kuriame vykdavo šios institucijos kadencija¹²¹⁶. Tačiau nereti atvejai, kai šios pareigos buvo vakuojančios ir dėl to praktiškai buvo paraližiuojamas LDK vyriausiojo tribunolo darbas, o tai vertė į šias pareigas rinkti asmenis iš deputatų tarpo. Ši tvarka buvo kiek pakeista 1764 m. – raštininkai nuo tada turėjo būti paeiliui renkami iš deputatų pagal pavietų rangą, pradedant nuo Vilniaus pavieto¹²¹⁷. 1792 m. įkūrus dvejų rūmų LDK vyriausiąjį tribunolą buvo renkami ir du raštininkai, o tais metais šias

¹²¹² Wierzchowiecka I. Z dziejów Trybunału Litewskiego doby stanisławowskiej. Marszałek – „rządca Koła“, *Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo*, t. CCLXXXV, 2003, s. 102.

¹²¹³ Janulaitis A. *Vyriausiasis Lietuvos Tribunalas...*, p. 53–55.

¹²¹⁴ *DTGWKL*, s. 154, 292, 296, 358.

¹²¹⁵ M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 2048; 1756 m. LDK vyriausiojo tribunolo atidarymo (*Reassumpcyi*) dienoraštis (apima tik 1756 V 1–3), *BCz*, 604, l. 648; 1756 m. LDK vyriausiojo tribunolo atidarymo aprašymas, *APKr.*, AS, Teka 136 Plik 35, s. 1; 1787 IV 16 pranešimas iš Vilniaus, *MAB RS*, f. 17, b. 201, l. 101–101v.; *DTGWKL*, s. 101, 111, 147, 150, 247, 320, 323.

¹²¹⁶ Wierzchowiecka I. Kancelaria Trybunału Litewskiego, *Acta Universitatis Wratislaviensis, No 2294, Prawo*, 2001, t. CCLXXXIII, s. 102, 104.

¹²¹⁷ „Pisarzami Trybunalskiemi nie maią bydź iuz odtąd Pisarze Ziemszy, ale Deputaci per turnum Woiewodztw y Powiatow, kazdego roku na kazdey kadencyi, zaczynaiąc one od Woiewodztwa Wileńskiego“, žr.: Opisanie sądowej sprawiedliwości, czas zaczynania Trybunału, y sądzenia onego, *VL*, t. VII, s. 172.

pareigas ėjo Breslaujos ir Lydos pavietų atstovai¹²¹⁸. Beje, Ketverių metų seime panaikinus LDK vyriausiojo tribunolo išdininko pareigybę, šiems pareigūnams priklausiusios funkcijos buvo perduotos raštininkams¹²¹⁹. Verti dėmesio projektai, kuriuose buvo siūloma išplėsti LDK vyriausiojo tribunolo raštininkų kompetencijos ribas, juolab kad tai buvo susiję su Vilniaus seimelio deputatų tribunoline veikla. Antai Vilniaus seimelio deputatas ir žemės teismo raštininkas Andriejus Abramovičius 1748 m. parengė projektą, kuriame buvo numatomos gerokai platesnės Vilniaus žemės teismo raštininko, kaip LDK vyriausiojo tribunolo raštininko, prerogatyvos. Siekiant apriboti deputatų įtaką raštininkui, numatyta išimtinė raštininko teisė, spręsti, kuriuos dokumentus įrašyti į tribunolo knygas. Kaip pastebėta istoriografijoje, A. Abramovičiaus projektas buvo reakcija į LDK vyriausiojo tribunolo deputatų savivalę ir kišimąsi į kanceliarijos darbą¹²²⁰. Su šiuo teiginiu būtų galima visiškai sutikti, juolab kad A. Abramovičius 1748 m. jau antrą kartą vykdė LDK vyriausiojo tribunolo raštininko funkcijas ir jam kanceliarijos darbo problemos buvo gerai suprantamos.

Taigi Vilniaus seimelio deputatai LDK vyriausiojo tribunolo raštininkais tapo net 15 kartų¹²²¹: Vilniaus vaivadijos pastalininkis Kazimieras Šumskis (1722), Vilniaus vaivadijos taurininkas Jonas Ignatas Monkevičius (1731¹²²², 1747), Kernavės seniūnas Matas Petras Bialozoras (1732), Inturkės seniūnas Pranciškus Leonas Tyzenhauzas (1738), Vilniaus vaivadijos pastalininkis Benediktas Stanislovas Giedraitis (1740), Vilniaus pavaivadis Mikalojus Antanas Petrusevičius (1741), LDK vaivadas Dominykas Savanievskis (1746), Vilniaus vaivadijos stalininkas Andriejus Abramovičius (1744, 1748), Karpovo seniūnas Mykolas Rapolas Šumskis (1759), Vilniaus arklidininkas Rapolas Mušnickis (1761), LDK kapitonas Antanas Giedraitis (1765–1766), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas Antanas Tyzenhauzas (1777–1778), Vilniaus žemės teismo teisėjas Vladislovas Šadurskis (1789–1790). Visi buvo tik Vilniaus kadencijos tribunolo raštininkai ir tai rodo, jog LDK vyriausiojo tribunolo veikla Vilniuje suteikdavo papildomų galimybių

¹²¹⁸ 1792 m. seimo konstitucijoje ištaisyta 1790 m. konstitucijoje įsivėlusį klaidą: eiliškumas tapti LDK vyriausiojo tribunolo teisėjais 1792 m. nustatomas Lydos ir Breslaujos pavietams, bet ne Breslaujos ir Naugarduko, kaip buvo 1790 m. LDK vyriausiojo tribunolo veiklai reglamentuoti skirtoje konstitucijoje (V sk. 1 str. formuluotė), plg.: Sąd trybunalski Wielkim Xięstwie Litewskim, *VL*, t. IX, s. 391; Objaśnienie prawa pod tytułem sąd trybunalski w Wielkim Xięstwie Litewskim, *VL*, t. IX, s. 403.

¹²¹⁹ „Pisarze trybunalscy zastępować odtąd będą fubkcyą dawną podskarbach trybunalskich“, žr.: Sąd trybunalski w Wielkim Xięstwie Litewskim“, *VL*, IX, s. 391; *DTGWKL*, s. 15.

¹²²⁰ Michalski J. *Studia nad reformą sądownictwa i prawa sądowego w XVIII w.*, Warszawa, 1958, s. 263; Wierzchowiecka I. Kancelaria Trybunału Litewskiego..., s. 104–105.

¹²²¹ 1722 VII 4 LDK vyriausiojo tribunolo dekretas, *Нацыянальная бібліятэка Беларусі*, ф. 91, д. 4019, с. 203; *Z Wilna* d. 22. April, *KP*, 1747, Num. DXLIII; *Z Wilna* d. 17. April., *KP*, 1744, Num. CCCLXVII; 1748 VII 4 LDK vyriausiojo tribunolo instrukcija pasiuntiniams, vykstantiems pas valdovą, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 103, l. 690; M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 2229; J. S. Sapiegos dienoraštis, *BN*, BOZ, 941, p. 315, 480; *DTGWKL*, s. 118, 150, 154, 177, 184, 188, 207, 212, 216, 259, 268, 283, 331, 383.

¹²²² 1731 m. LDK vyriausiojo tribunolo maršalu išrinkus Sapiegų kandidatą Skirsnemunės seniūną Antaną Eperiešą, nuo raštininko pareigų buvo nušalintas Mykolas Aloyzas Savickis ir į jo vietą išrinktas Vilniaus seimelio deputatas J. I. Monkevičius, žr.: Мацук А. У. Род Радзівілаў ва ўнутрыпалітычным жыцці Вялікага Княства Літоўскага ў 20 – пачатку 30-х годоў XVIII ст., *Вестник Полоцкого государственного университета. Гуманитарные науки*, 2005, No. 1, с. 29.

Vilniaus seimelio deputatams siekti šios institucijos pareigų. Nereikėtų užmiršti, kad 1793 m. Gardino seimo konstitucijoje buvo įtvirtinta norma LDK vyriausiojo tribunolo raštininkus rinkti LDK seimeliuose (rinkimų eiliškumas numatytas pagal pavietų rangą, tad turėjo būti pradedama nuo Vilniaus seimelio)¹²²³, o tai tik dar sustiprino pavietų seimelių ir LDK vyriausiojo tribunolo sąveiką. Ši seimo konstitucija bent jau Vilniaus seimelyje spėta įgyvendinti: 1794 m. vasario 3–7 d. skilusiame Vilniaus tribunoliniame seimelyje LDK vyriausiojo tribunolo raštininkais išrinkti Vilniaus vaivadijos medžioklininkas Ferdinandas Kontrimas (Kontrym)¹²²⁴ ir Vaitiešiūnų seniūnas Pranciškus Michalovskis (Michałowski)¹²²⁵. Tačiau 1794 m. LDK vyriausiajam tribunolui nesusirinkus, ginčo, kuris turi eiti šias pareigas, neberekėjo spręsti.

Tuo tarpu identifikuoti Vilniaus seimelio deputatų tapimą LDK vyriausiojo tribunolo žemesnės pakopos pareigūnais kiek sudėtingiau dėl pastarųjų gausumo¹²²⁶ ir specializacijos. Tad nors ir žinomi pavieniai Vilniaus seimelio deputatų tapimo regentais atvejai (pvz., 1761 m. juo tapo Kazimieras Bogušas)¹²²⁷, tačiau išsamesnį vaizdą būtų galima susidaryti tik atlikus specialų tyrimą.

5.3. lentelė

Vilniaus seimelio deputatų svarbiausių pareigų pasiskirstymas LDK vyriausiajame tribunole 1717–1792 m.

LDK vyriausiojo tribunolo pareigybė	1717–1763 m.	1764–1792 m.	Iš viso
Maršalas	2	–	2
Vicemaršalas	1	3	4
Iždininkas	5	3	8
Raštininkas	12	3	15
Iš viso	20	9	29

5.3.2. Deputatų veikla LDK dvasiniame tribunole. Pakankamai dažnai Vilniaus deputatai tapdavo ir kitos teisminės institucijos – LDK dvasinio tribunolo deputatais. Kaip minėta, per visą tiriamąjį laikotarpį iš viso identifikuota 20 tokių atvejų. O šiai institucijai pradėjus darbą daugiau kaip pusė deputatų eidavo įvairias pareigas (12 atvejų, 60 proc.).

Kalbant apie Vilniaus deputatų karjeros pakopas, verta pabrėžti, kad Vilniaus seimelyje išrinkti deputatai taip pat palyginti dažnai tapdavo LDK dvasinio tribunolo maršalais. Į šias pareigas paprastai buvo renkama tik iš pasauliečių tarpo, tačiau nereikėtų užmiršti, jog XVIII a.

¹²²³ „Wszystkim powiatom postanawiamy porządek obierania pisarza tym sposobem, aby na pierwszy Trybunał zacząwszy od pierwszego powiatu w pierwszym województwie poszła kolej przez wszystkie pierwsze powiaty we wszystkich województwach potym też kolej przez wszystkie powiaty w liczbie drugiej, nakoniec przez wszystkie powiaty w liczbie trzeciej kontynuowaną była“, žr.: Trybunał Główny ziemski W. Ks. Litewskiego, VL, t. X, s. 280.

¹²²⁴ 1794 II 4 Vilniaus seimelio lauda, LVIA, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 154–154v.

¹²²⁵ 1794 II 5 Vilniaus seimelio lauda, LVIA, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 190–191.

¹²²⁶ XVIII a. antrojoje pusėje LDK vyriausiajame tribunole buvo 6 regentai – po 3 kiekvienai kadencijai, žr.: Wierzchowiecka I. Kancelaria Trybunału Litewskiego..., s. 109–110.

¹²²⁷ Z Wilna 10 Kwietnia, *Kuryer Litewski*, 1761 IV 10, Nr. XV; M. K. Radvilos dienoraštis, AGAD, AR, dz. VI, II-80a, p. 2297.

pirmojoje pusėje maršalas buvo renkamas visų LDK vyriausiojo tribunolo deputatų šios institucijos atidarymo arba kitą dieną, o nuo 1765 m. buvo renkamas tik LDK dvasinio tribunolo deputatų¹²²⁸. Iš viso žinomi net 5 tokie atvejai (25 proc. visų Vilniaus seimelio deputatų, išrinktų į LDK dvasinį tribunolą)¹²²⁹, tai – Vilniaus vaivadijos vaiskis Mykolas Tovianskis (1717), Šatrininkų seniūnas Jonas Mušnickis (Mušnicki) (1771), Vilniaus žemės teismo teisėjas Pranciškus Seibutas Romanovičius (1781)¹²³⁰, Beržėnų seniūnas Matas Zynievas (1787)¹²³¹, Vilniaus vėliavininkas Antanas Tyzenhauzas (1789)¹²³². Tačiau šios institucijos vicemaršalais Vilniaus deputatai tapdavo labai retai – žinomas vienintelis atvejis (5 proc.), kai 1748 m. juo tapo Vilniaus vaivadijos sargybininkas Antanas Gieraltas Tovianskis¹²³³. Beje, žinomi 3 atvejai (15 proc.), kai Vilniaus seimelio deputatai tapo LDK dvasinio tribunolo išdininkais¹²³⁴, tai – Andriejus Savičius Zablockis (1774), Mykolas de Quarto Korenga (1780), Mykolas Bielinskis (1782). Įdomu tai, kad A. S. Zablockis tarsi pratęsė savo „profesinę veiklą“, nes prieš tai buvo išrinktas ir LDK vyriausiojo tribunolo išdininku.

LDK dvasinio tribunolo raštininkų funkcijas paprastai vykdavo LDK vyriausiojo tribunolo Vilniaus kadencijos raštininkai¹²³⁵, ši tvarka kiek aiškiau reglamentuota 1764 m. seimo konstitucijoje¹²³⁶. Tačiau ne itin aišku, kiek šios teisinės normos buvo įgyvendinamos praktikoje, nes XVIII a. antrojoje pusėje itin dažnai sutapdavo LDK vyriausiojo tribunolo Vilniaus kadencijos ir LDK dvasinio tribunolo veiklos laikotarpiai, o tai galėjo būti rimta kliūtis vienu metu dirbti šiose institucijose. Beje, į šią aplinkybę neatsižvelgta detaliau LDK dvasinio tribunolo veiklą reglamentavusioje 1764 m. konstitucijoje. Šia prasme situaciją kiek komplikuoja itin menkai ištirta LDK dvasinio tribunolo veiklos specifika bei pavieniai atvejai, kai šios institucijos raštininkų funkcijas vykdavo ir kitų LDK vyriausiojo tribunolo kadencijų raštininkai. Antai 1789 m. LDK dvasinio tribunolo raštininku tapo LDK vyriausiojo tribunolo Gardino kadencijos raštininkas Stanislovas Ksaveras Prušynskis (Prószyński)¹²³⁷. Kaip minėjome, Vilniaus seimelio deputatai tiriamuoju laikotarpiu net 14 kartų tapo LDK vyriausiojo tribunolo Vilniaus kadencijos

¹²²⁸ *DTGWKL*, s. 13.

¹²²⁹ 1781 XI 14 pranešimas iš Varšuvos, *BOW*, rkps. 780 II, s. 854; *DTGWKL*, s. 101, 308, 375, 383.

¹²³⁰ LDK dvasinio tribunolo maršalo Pranciškaus Seibuto Romanovičiaus parašai, kuriais patvirtinama daugelis 1781 m. šios institucijos dokumentų, žr.: *LVIA*, f. 9, ap. 1, b. 9.

¹²³¹ LDK dvasinio tribunolo maršalo Mato Zynievo parašai, kuriais patvirtinama daugelis 1787 m. šios institucijos dokumentų, žr.: *LVIA*, f. 9, ap. 1, b. 15; 1787 X 21 pranešimas iš Vilniaus, *MAB RS*, f. 17, b. 215, l. 209–210.

¹²³² LDK dvasinio tribunolo maršalo Antano Tyzenhauzo parašai, kuriais patvirtinama daugelis 1789 m. šios institucijos dokumentų, žr.: *LVIA*, f. 9, ap. 1, b. 17.

¹²³³ *DTGWKL*, s. 216.

¹²³⁴ 1782 X 26 pranešimas iš Vilniaus, *MAB RS*, f. 17, b. 216, l. 152v.; *DLKvs*, *MAB RS*, f. 255, b. 1294, p. 873; *DTGWKL*, s. 320, 345, 354. LDK dvasinio tribunolo išdininkai buvo renkami tik nuo 1722 m., žr.: *DTGWKL*, s. 15.

¹²³⁵ Wierzchowiecka I. Kancelaria Trybunału Litewskiego..., s. 102, 105; *DTGWKL*, s. 14.

¹²³⁶ „(...) A Pisarz w tymże Trybunale zasiadać, rejestra y protokoły zawiadywać ma tenże sam, który w Trybunale Wileńskim Ziemskim immediate skończonym Pisarską funkcją odbywał (...)“, žr.: Trybunał duchowny, *VL*, t. VII, s. 172;

¹²³⁷ LDK dvasinio tribunolo raštininko Stanislovo Ksavero Prušynskio parašai, kuriais patvirtinama daugelis 1789 m. šios institucijos dokumentų, žr.: *LVIA*, f. 9, ap. 1, b. 17; *DTGWKL*, s. 386.

raštininkais, tačiau ne visi jie buvo išrinkti ir LDK dvasinio tribunolo raštininkais. Nekelia abejonių tik 3 (15 proc.) identifikuoti atvejai, kai XVIII a. pirmojoje pusėje Vilniaus seimelio deputatai tapo ne tik LDK vyriausiojo tribunolo raštininkais, bet ir priklausė LDK dvasiniam tribunolui¹²³⁸. XVIII a. antrojoje pusėje Vilniaus seimelio deputatai LDK dvasinio tribunolo raštininkais nebuvo renkami, užtat LDK vyriausiojo tribunolo raštininkais tapo net 3 kartus. Likę 8 (40 proc.) į LDK dvasinį tribunolą paskirti deputatai greičiausiai neturėjo jokių pareigų.

5.4. lentelė

Vilniaus seimelio deputatų svarbiausių pareigų pasiskirstymas LDK dvasiniame tribunole 1717–1792 m.

LDK dvasinio tribunolo pareigybė	1717–1763 m.	1764–1792 m.	Iš viso
Maršalas	1	4	5
Vicemaršalas	1	–	1
Iždininkas	–	3	3
Raštininkas	3	–	3
Iš viso	5	7	12

5.3.3. Deputatų kasdienybės epizodai. Svarbus Vilniaus seimelyje išrinktų deputatų gyvenamosios vietos lokalizacijos klausimas LDK vyriausiojo tribunolo veiklos laikotarpiu. Antai 1789 m., LDK vyriausiojo tribunolo Gardino kadencijos veiklos laikotarpiu, Vilniaus seimelyje išrinktas deputatas (beje, išrinktas ir LDK dvasinio tribunolo maršalu) Antanas Tyzenhauzas gyveno Pociųjų rūmuose Bernardinų gatvėje Nr. 253 (*w Palacu JJWW Pociejów pod Bernardynami*)¹²³⁹. Tuo tarpu 1779 m. į Vilnių atvykęs Vilniaus seimelio deputatas Vilniaus žemės teismo teisėjas Dominykas Kamienskis apsistojo prie Žuvų turgaus pas Volanskį (*w Rybnym końcu u Wolańskiego*)¹²⁴⁰. 1790 m. Vilniaus seimelio deputatas Martynas Giedraitis, atvykęs į LDK vyriausiąjį tribunolą Vilniuje, apsistojo Franckevičiaus mūrnamyje Stiklių gatvėje (*w Kamienicy JP. Frąckiewiczza (...) Szklanney Ulicy*)¹²⁴¹. 1791–1792 m., Vilniaus kadencijos laikotarpiu, LDK vyriausiajame tribunole dirbęs Mykolas Horodenskis buvo apsistojęs Žabos mūrnamyje Pilies gatvėje (*Kamienicy JW. Zaby na Zamkoweij ulicy*)¹²⁴². Tačiau nemaža dalis Vilniaus seimelyje

¹²³⁸ Paminėtini šie Vilniaus seimelio deputatai, vykdę tiek LDK vyriausiojo tribunolo, tiek LDK dvasinio tribunolo raštininkų funkcijas: Jonas Ignotas Monkevičius (1731), Andriejus Abramovičius (1748), Mykolas Rapolas Šumskis (1759), žr.: *DTGWKL*, s. 15, 216, 259.

¹²³⁹ *Wiadomość stancyi JJWW Deputatow na Trybunał Główny W. X. L. Kadencyi Grodzieńskiej 1789. Roku obranych*, [1789]. Pociųjų valdų iki XVIII a. pabaigos buvo dar Sodų ir Dziemianovskio gatvėse, žr.: Gordziejew J. *Socjotopografia Grodna...*, s. 132, 220.

¹²⁴⁰ *Regestr Stancyi Jasnie Wielmożnych deputatow na Trybunał Gł.: W. X. Litt. Kadencyi Wileńskiej Obranych 1779, [1779]*. Taip pat šis spaudinys saugomas: AGAD, AR, dz. II, 3134, l. 1.

¹²⁴¹ *Wiadomość stancyi JJ. WW. Deputatow na Trybunał Główny W.X.Litt. Kadencyi Wileńskiej Roku 1790. obranych*, [1790]. Kitas egzempliorius saugomas: LVIA, f. 8, ap. 1, b. 187, l. 1a.

¹²⁴² *Wiadomość stancyi JJWW Deputatow na Trybunał Główny W. X. Litewskiego Kadencyi Wileńskiej Roku 1791. obranych*, [1791]. Už nuorodą dėkoju kolegai A. Stankievič.

išrinktų deputatų, ypač Vilniaus kadencijos laikotarpiu, gyvendavo savo mūrnamiuose Vilniuje¹²⁴³, todėl ši problema jiems buvo ne tokia aktuali kaip atvykstantiems deputatams iš kitų paviatų. Tačiau deputatų apsisistojimo problemos aktualumą rodo Vilniaus seimelio instrukcijose dažnai fiksuojami reikalavimai atleisti tam tikrus Vilniaus namus nuo deputatų apgyvendinimo prievolės¹²⁴⁴. Beje, šią problemą bandė spręsti ir 1717 m. seimo konstitucija. Vilnius, taip pat Naugardukas ir Minskas, kaip miestai, kuriuose vyksta LDK vyriausiasis tribunolas, 1717 m. Nebyliojo seimo konstitucija buvo atleisti nuo hibernos mokesčio ir kariuomenės apsisistojimų¹²⁴⁵. Be to, tuose miestuose, ypač Vilniuje, buvo skelbiama magdeburginės miesto dalies apsauga nuo deputatų apsisistojimų, įvairių išmokų rinkimo ir rekvizicijų LDK vyriausiojo tribunolo veiklos laikotarpiu¹²⁴⁶. Šios aplinkybės rodo, kad LDK vyriausiojo tribunolo veikla miestiečiams keldavo nemaža rūpesčių.

Pasibaigus LDK vyriausiojo tribunolo posėdžiams, Vilniaus seimelio deputatai neretai tapdavo iškilmingų vakarienių ar vaišių dalyviais, beje, neretai ir patys jas rengdavo, ypač tais atvejais, kai eidavo svarbias šios institucijos pareigas. 1730 m. balandžio 24 d., pirmąją Vilniaus kadencijos dieną, LDK vyriausiajame tribunole maršalu išrinkus LDK medžioklininką Joną Mykolą Davainį Sologubą (Sołohub), o išdininku – Vilniaus seimelio deputatą Mikalojų Antaną Petrusevičių, išrinktas naujas maršalas pakvietė pas save vaišėms¹²⁴⁷. LDK vaiskis ir Vilniaus seimelio deputatas Dominykas Savanievskis, išrinktas LDK vyriausiojo tribunolo raštininku 1746 m. birželio 21 d., pas save surengė vakarienę, į kurią susirinko „visas Tribunolas“¹²⁴⁸. Tarp susirinkusiųjų buvo LDK didysis raštininkas Ignotas Lanievskis (Laniewski), Inturkės, Punksko, Vilkmergės seniūnai ir daugelis kitų pareigūnų, be to, apsilankė Vitebsko vaivadienė, Mstislavlio kaštelionienė ir kitos garbingos ponios su savo dukterimis. Aštuntą valandą vakare prasidėjusi vakarienė su muzika ir šokiais truko iki ryto. 1747 m. per Šv. Joną LDK vyriausiojo tribunolo raštininku išrinktas Jonas Ignotas Monkevičius savo vardinių proga vaišino ne tik deputatus, bet ir

¹²⁴³ *Metryka Litewska. Rejesty podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego Województwo Wileńskie 1690 r.*, Warszawa, 1989, s. 66–76; Zielińska T. *Szlacheccy właściciele nieruchomości w miastach XVIII w.*, Warszawa-Łódź, 1987, s. 112–113.

¹²⁴⁴ Jurgaitis R. Vilniaus miesto problemos Vilniaus seimelyje XVIII a., *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija*, 1998, t. XXXVIII, p. 28.

¹²⁴⁵ „(...) A Nowogrodek, iako *domicilium* Trybunałow W.X.L. *propter auctoritatem* tychże sądow *et ob commoditatem* Deputatow że iest od hyberny y konsystencyi uwolnione (...)“, žr.: *Immunitas miast, miasteczek naszych sądowych y Magdeburgskich*, VL, t. VI, s. 159.

¹²⁴⁶ „Miasto Wilno przy dawnych prawach przywileiach *ante et post Unionem* nadanych przez Nas konfirmowanych *super iurisdictionem Magdeburgensem, securitatem, immunitatem* ratusza, rozdawania na Trybunał gospod bezprzypisnych, oprócz Magistratowych osob rezydencyi, która nie powinna exdywizyi Trybunalskiey podlegać, od wszelkich exakcyi, depaktacyi, od brania pod czas Trybunałow, konsolacyi, od rewizyi, od brania *a victualibus* w rynku na Marszałka, Instygatora, Rotmistrza, Poruczika chorągwi Trybunalskiey (...)“, žr.: *Immunitas miast, miasteczek naszych sądowych y Magdeburgskich*, VL, t. VI, s. 159. Beje, šioje konstitucijoje pabrėžiamas Vilniaus kaip sostinės vaidmuo ir Vilnius lyginamas su Krokuvą, žr.: Suchodaj H. *Sejmy i zjazdy walne czasów wojny północniej, Rzeczpospolita w dobie wielkiej wojny północniej*, pod redakcją J. Muszyńskiej, Kielce, 2001, s. 111.

¹²⁴⁷ *Z Wilna* 24. Aprilis, KP, 1730, Num. XIX.

¹²⁴⁸ „(...) sprawował Kolacyą, na ktorey cały Trybunał (...)“, žr.: 1746 VII 25 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 421, p. 1.

pažįstamus. Kambariai buvo gražiai apšviesti, o stalai nukrauti saldumynais¹²⁴⁹. Išskirtinio kitų dėmesio sulaukdavo ir tam tikras funkcijas vykdę Vilniaus seimelio deputatai. Antai 1741 m. LDK artilerijos liustratoriais paskirti Vilniaus seimelio deputatai Jurgis Abramovičius ir Mikalojus Antanas Petrusevičius rugsėjo 3 d., sekmadienį, ne tik buvo garbingai sutikti arsenale, bet ir vaišinami¹²⁵⁰. Tokiu būdu, matyt, buvo parodytas svetingumas, bet siekta ir jų palankumo. Vieną iš didžiausių puotų 1759 m. buvo surengęs Vilniaus seimelio deputatas M. K. Sapiega, kuris ėjo LDK vyriausiojo tribunolo maršalo pareigas. Iškilmės, kurios sutapo su jau tradicija tapusiu Augusto III vardadienio šventimu¹²⁵¹, vyko M. K. Sapiegos rūmuose Antakalnyje. 1759 m. rugpjūčio 2 d. vakare, iškilmių išvakarėse, buvo 100 kartų iššauta iš patrankų. Tiek pat kartų iššauta ir rugpjūčio 3 d. ryte, o 5 valandą popiet LDK vyriausiojo tribunolo maršalas jau priiminėjo gausius svečius. Svečiams buvo padengti keturi stalai: didžiausias 80 vietų stalas stovėjo galerijoje, o trys po 60 vietų stalai – salėse. Sakant tostus buvo 30 kartų iššauta iš patrankų, o vakare surengtas fejerverkas, jaukią atmosferą sukūrė ir rūmų bei sodo apšvietimas. Puotoje dalyvavo Smolensko vyskupas Hilzenas (Hylzen), Smolensko koadjutorius Vodzinskis (Wodzinski), Bresto kaštelionas Abramovičius (Abramowicz) ir daugelis kitų didikų bei pareigūnų¹²⁵². 1787 m. spalio 15 d., išklašius šv. Mišių Vilniaus katedros Šv. Kazimiero koplyčioje, LDK dvasinio tribunolo maršalu buvo išrinktas Vilniaus seimelio deputatas Matas Zynievas. Jis, padėkojęs už pasitikėjimą, atidėjo posėdį kitai dienai ir pasikvietė dvasininkus bei pasauliečius pas save vaišėms¹²⁵³.

Taigi vaišės ar didžiulio kitų dėmesio sulaukiančios puotos buvo svarbus tiek LDK vyriausiojo tiek LDK dvasinio tribunolo akcentas. Tokios vaišės dažniausiai įgudavo padėkos už išrinkimą į tam tikras pareigas formą, greičiausiai per jas buvo modeliuojami ir artimiausi politiniai sprendimai.

* * *

Apibendrinant akcentuotina, jog Vilniaus tribunoliniame seimelyje išrinkti deputatai visateisiais deputatais buvo 56 LDK vyriausiuosiuose tribunoluose. Identifikuoti 82 asmenys, atstovavę Vilniaus seimeliui LDK vyriausiajame tribunole 1717–1792 m. laikotarpiu. Tik 1 (1,2 proc.) bajoras į tribunolą buvo išrinktas 4 kartus, 3 (3,7 proc.) – 3 kartus, 20 (24,4 proc.) – 2 kartus, didžiausia dalis – 58 (70,7 proc.) – 1 kartą.

Detaliau išanalizavus LDK vyriausiojo tribunolo deputatų priklausomumą giminėms, aiškėja, jog po 6 kartus deputatai buvo renkami tik iš dviejų giminių – Giedraičių ir Tyzenhauzų,

¹²⁴⁹ Z Wilna d. 1. Jul., *KP*, 1747, Num. DLIV.

¹²⁵⁰ Z Wilna d. 29. April., *KP*, 1741, Num. CCLIII.

¹²⁵¹ Apie Augusto III vardadienio šventimo tradicijas Vilniuje plačiau žr.: Samalavičius S. *Vilniaus rotušė*, Vilnius, 2006, p. 78.

¹²⁵² Z Wilna d. 6. Augusti, *KP*, 1759, Num. XXXIII.

¹²⁵³ 1787 X 21 pranešimas iš Vilniaus, *MAB RS*, f. 17, b. 215, l. 209–210.

po 5 – iš keturių giminių – Abromavičių, Čyžų, Marcinkevičių ir Tovianskių, po 4 – iš 5 giminių, po 3 – iš 5 giminių ir galiausiai po 2 – iš 8 giminių. Pakankamai didelis po 1 kartą atstovavusių giminių skaičius – 28. Pareigų analizė atskleidė, jog vyravo žemesnio rango Vilniaus pavieto pareigūnai, o aukščiausias pagal hierarchiją Vilniaus seimeliui atstovavęs deputatas buvo pakamaris. Vilniaus seimelio deputatams tiriamuoju laikotarpiu pavyko 2 kartus (1,8 proc.) tapti LDK vyriausiojo tribunolo maršalais. Tuo tarpu vicemaršalais jie tapo 4 kartus (3,7 proc.), išdininkais – 7 kartus (6,4 proc.), raštininkais – 15 kartų (13,8 proc.), o 81 kartą neturėjo jokių pareigų ar ėjo ne tokias reikšmingas pareigas (74,3 proc.).

Kitos teisminės institucijos – LDK dvasinio tribunolo deputatais tiriamuoju laikotarpiu tapo 20 Vilniaus seimelyje išrinktų deputatų, iš jų daugiau kaip pusė ėjo įvairias pareigas (12 atvejų, 60 proc.). Vilniaus seimelyje išrinkti deputatai taip pat palyginti dažnai tapdavo šios teisminės institucijos maršalais (5 kartus, 25 proc.), tuo tarpu vicemaršalais tapo tik 1 kartą (5 proc.), išdininkais – 3 kartus (15 proc.), raštininkais – 3 kartus (15 proc.), o 8 kartus (40 proc.) neturėjo jokių pareigų. Tad Vilniaus seimelio deputatams, patekusiems į LDK dvasinį tribunolą, atsiverdavo kur kas daugiau galimybių įgyti įvairias pareigas nei LDK vyriausiajame tribunole.

6. Išvados

1. LDK seimelių sistema 1717–1793 m. laikotarpiu patyrė svarbių permainų teisinės reglamentacijos srityje. Pirmiausia parlamentarizacijos procesą sustabdė 1717 m. Nebyliojo seimo konstitucija, kartu gerokai apkarpiusi seimelių kompetenciją sprendžiant ekonominius ir karinius klausimus. Be to, LDK seimelių sistemai reformuoti ir veiklai efektyvinti itin svarbios buvo 1764 ir 1768 m. seimų konstitucijos, įtvirtinusios ne tik balsų daugumos principą nutarimų priėmimo praktikoje, bet ir detaliau reglamentavusios balsavimo procedūrą, aiškiau apibrėžusios teisėtų seimelių dalyvių išskyrimo kriterijus. Tačiau detaliausiai LDK seimelių veiklą reglamentavo 1791 m. kovo 24 d. ir 1793 m. lapkričio 23 d. seimelių įstatymai. Atlikus struktūrinę šių seimelių įstatymų analizę galima pastebėti, jog 1791 m. kovo 24 d. seimelių įstatyme buvo 21 skyrius (juos sudarė 110 straipsnių), o 1793 m. LDK seimelių įstatyme liko tik 18 skyrių (juos sudarė 72 straipsniai). Taigi 1793 m. įstatymo apimtis, palyginti su jo pirmtaku, akivaizdžiai sumažėjo, dėl įvairių priežasčių „dingo“ šeštadalis skyrių (14,28 proc.) ir trečdalis straipsnių (34,5 proc.). Tiek Ketverių metų, tiek Gardino seimuose buvo priimtos seimelių įstatymus papildančios konstitucijos, detaliau reglamentavusios kai kuriuos svarbesnius seimelių veiklos aspektus. LDK seimelių geografijos ir paviėtų ribų pokyčius fiksavo 1791 m. lapkričio 2 d. priimtas įstatymas „Vaivadijų, žemių ir paviėtų padalijimas ir miestų, o juose konstitucinių vietų seimeliams, paskyrimas“ ir 1793 m. lapkričio 23 d. patvirtintas įstatymas „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės provincijos vaivadijų sutvarkymas, išdėstymas ir paskirstymas“. LDK seimelių dalyviams kontroliuoti, balsuotojams identifikuoti ir svarbiausia, neposesionatams eliminuoti iš seimelių posėdžių buvo skirta 1791 m. priimta konstitucija „Žemionių knyga“ ir 1793 m. lapkričio 23 d. tuo pačiu pavadinimu patvirtintas įstatymas.

2. Vilniaus seimelis Respublikos mastu pagal savo statusą buvo trečias po Krokuvos (Prošovicų seimelis), Poznanės ir Kališo (Środos seimelis) vaivadijų, o LDK mastu – pirmas. Šį statusą lėmė ne tik LDK administracinio-teritorinio suskirstymo sistema (centriniai vaivadijų pavietai buvo traktuojami kaip svarbiausi pagal rangą), bet ir sąveika su svarbiausiomis valstybinėmis institucijomis. Tiek pasiuntiniai Respublikos seimuose, tiek deputatai LDK tribunoluose, atstovaujantys Vilniaus seimeliui, užimdavo pirmąsias vietas, turėjo teisę pirmieji išsakyti savo nuomonę, balsuoti ar eiti svarbias šių institucijų pareigas. Prie to ženkliai prisidėjo ir Vilniaus, kaip LDK sostinės, statusas bei įtakingi seimelio dalyviai.

3. Oficialiuose Vilniaus seimelio dokumentuose dažniausiai randame standartiškai užfiksuotą nuorodą, jog seimelis vyksta „Vilniaus mieste, valdovo pilyje“ arba „Vilniaus pilyje“, neretai buvo dar pridedama, kad „įprastoje vietoje“ (*in loco solito*). Seimelio posėdžių vietos lokalizacijos tyrimai atskleidė, jog Vilniaus seimelis tradiciškai vykdavo Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje,

dažniausiai LDK vyriausiojo tribunolo rūmuose arba Pilies vartų pastate. Disponuojama informacija rodo, kad Vilniaus seimelio posėdžiai vyko ir Vilniaus katedroje (1760, 1771 m.). Čia prieš prasidedant Vilniaus seimelio sesijai dažniausiai buvo laikomos šv. Mišios, tad katedroje pradėti ir seimelio posėdį būdavo gana paranku. Tačiau į seimelį rinktis Vilniaus katedroje XVIII a. antrojoje pusėje dėl objektyvių priežasčių būta nedaug galimybių, nes tai ribojo avarinė šio pastato būklė, rekonstrukcijos, galiausiai 1786 m. Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio draudimas Vilniaus vyskupijos bažnyčiose ir vienuolynuose rengti seimelius.

4. Iš identifikuotų 102 (vidutiniškai 1,3 sesijos per metus) Vilniaus seimelio sesijų matome, jog dažniausiai seimelio sesijos vykdavo vasario ir rugpjūčio mėnesiais. Chronologiškai pagal laikotarpius didesnę dalis teko pirmajam 1717–1763 m. laikotarpiui, per kurį įvyko 65 sesijos, o 1764–1795 m. laikotarpiu būta 37 Vilniaus seimelio sesijų. Vasario mėnesį įvyko 59 (58,4 proc.) seimelio sesijos, kiek rečiau jos vykdavo rugpjūtį – 21 (19,8 proc.). Kitais mėnesiais seimelio sesijų būta kur kas mažiau: kovą įvyko tik 4 (3,9 proc.), gegužę – 4 (3,9 proc.), birželį – 3 (2,9 proc.), liepą – 4 (3,9 proc.), spalį – 2 (1,9 proc.). Po vieną (0,9 proc.) Vilniaus seimelio sesiją vyko sausį, balandį, rugsėjį ir lapkritį, o gruodį neįvyko nė vienos sesijos.

5. Atlikus Vilniaus seimelio sesijų trukmės analizę paaiškėjo, jog didesnę dalis identifikuotų sesijų truko vieną dieną (58 atvejai, 56,86 proc.). Pavyko užfiksuoti 27 sesijas (26,47 proc.), kurios truko 2 dienas. 8 seimelio sesijos (7,84 proc.) vyko 3 dienas, o 4 dienas užtruko tik 5 (4,9 proc.) sesijos. 5 dienas truko tik 3 (2,94 proc.) sesijos, o 7 dienas užtruko vienintelė (0,99 proc.) sesija.

6. 1717–1763 m. laikotarpiu identifikuotų su savivalda susijusių seimelių buvo 55, arba 67 proc. (elekcinių – 3, tribunolinių – 34, ūkinių – 18), t. y. kiek daugiau nei su parlamentarizmu susijusių – jų buvo 26, arba 31,7 proc. (priešelekcinių – 1, priešseiminių – 21, prieškarūnacinių – 1, prieškonvokacinių – 1, reliacinių – 2). Analogiška situacija susiklostė ir antrajame periode – 1764–1795 metais. Tuo laikotarpiu su savivalda susijusių seimelių buvo 39, arba 73,6 proc. (elekcinių – 7, tribunolinių – 23, ūkinių – 9), o su parlamentarizmu – 14, arba 26,4 proc. (priešelekcinių – 1, priešseiminių – 10, prieškarūnacinių – 1, prieškonvokacinių – 1, reliacinių – 1). Taigi Vilniaus seimelio veikloje galime stebėti kur kas akivaizdesnę bajoriškosios savivaldos raišką.

7. Tiriamuoju laikotarpiu Vilniaus pavieta sėsliosios bajorijos, kartu ir potencialių seimelio dalyvių buvo iki 600 asmenų, tačiau seimeliuose bet kada galėjo būti pasitelkiama bežemė bajorija. Kiek patikimesni XVIII a. antrosios pusės duomenys rodo, jog Vilniaus seimelyje dažniausiai dalyvaudavo nuo 200 iki 300 bajorų (pvz., 1780 m. – 289, 1792 m. – 259, 1794 m. – 272), o tai sudarė iki 50 proc. Vilniaus pavieto sėsliosios bajorijos.

8. Dažniausiai Vilniaus seimelio direktoriai buvo renkami bendru sutarimu, kiek rečiau prireikdavo balsavimo. Identifikuoti 84 išrinkimo atvejai (1717–1763 m. laikotarpiu – 54, 1764–1795 m. – 30). Pirmiausia išsiskiria Giedraičių (13 atvejų), Čyžų (10), Volskių (7), Tiškevičių (6),

Monkevičių (5), Horainų (4) ir Sapiėgų (4) giminės. Po 3 kartus seimelio direktoriais tapo Petrusevičių, Šumskų, Žabų giminių atstovai. Po 2 kartus tapusiųjų seimelių direktoriais sąrašas taip pat ne ką trumpesnis, tai – Abramovičiai, Bžostovskiai, Horodenskiai, Radvilos, Kaminskiai (Kamienskiai), Narbutai, Ruščikai. O 17 giminių atstovai tapo direktoriais tik 1 kartą. Išskiriant konkrečių asmenų veiklą, dažniausiai Vilniaus seimelio direktoriais buvo renkami Kristupas Giedraitis (12 atvejų), Benediktas Jonas Volskis (7 atvejai), Pranciškus Čyžas (7 atvejai), Jonas Ignotas Monkevičius (4 atvejai), Aleksandras Skuminas Tiškevičius (3 atvejai), Tadas Žaba (3 atvejai). Aukščiausias valstybines pareigas einantys didikai Vilniaus seimelio direktoriais tapdavo pakankamai retai. Užfiksuoti tik 5 atvejai, kai seimeliui direktoriavo senatoriai (Vilniaus vyskupas, Vilniaus vaivada, Bresto ir Polocko vaivadijų kaštelionai). Dar retesni LDK centrinių pareigūnų atvejai (po 1 kartą seimelio direktoriais buvo išrinkti LDK didysis etmonas, LDK didysis raštininkas). Dažniausiai Vilniaus seimelio posėdžiams vadovaudavo vietiniai pareigūnai – Vilniaus vaivadijos pakamariai (13 atvejų), vėliavininkai (11), tijūnai (6), raikytojai (6), taurininkai (4), žemės teismo teisėjai (4), pastalininkai (3), pilies teismo raštininkai (3). Šios tendencijos rodo, kad dažniausiai Vilniaus seimelio direktoriais tiriamuoju laikotarpiu tapdavo pagal rangą aukščiausi vietiniai pareigūnai.

9. Asesorių, arba cenzorių, atsiradimas Vilniaus seimelyje signalizavo apie spartėjančius institucionalizacijos procesus, be to, tai sutapo su dalyvių skaičiaus gausėjimu. Pirmą kartą tiesiogiai asesoriai Vilniaus seimelio dokumentuose fiksuojami 1769 m., tačiau tai nereiškia, kad jie negalėjo būti renkami ir kiek anksčiau. XVIII a. antrojoje pusėje Vilniaus seimelio veikloje stebime dažniausiai 5–6 asesorių, arba cenzorių, kurie dažniausiai koordinuodavo balsavimų eigą, veiklą.

10. Vilniaus seimelyje dokumentams parengti buvo sudaromos dokumentų rengimo komisijos (1733, 1736, 1780 m.). Tokių komisijų vaidmuo buvo itin reikšmingas, nes neretai reikėjo parengti didelės apimties seimelių instrukcijas, apibendrinti ir susisteminti pakankamai skirtingus, neretai vienas kitam prieštaraujančius pasiūlymus. Šių komisijų veikla greičiausiai rėmėsi Respublikos seimuose veikiančių konstitucijų rengimo deputacijų veiklos pavyzdžiu. Remiantis Vilniaus seimelio veiklos praktika, pavyko užfiksuoti daugiausiai – 77 paragrafus (1724 m.) ir mažiausiai – 5 paragrafus (1793 m.) turinčias instrukcijas. Vilniaus seimelio dokumentų įrašymo į Vilniaus pilies ir žemės teismų bei kitų LDK teismų knygas praktika atskleidė, kad kur kas dažniau Vilniaus seimelio dokumentai buvo aktuojami Vilniaus pilies nei žemės teismo knygose. Be to, tiek Vilniaus seimelio dokumentai, tiek prieš seimelį nukreipti protestai buvo įrašomi ir į LDK vyriausiojo tribunolo knygas arba aplinkinių ir geografiškai mažiausiai nuo Vilniaus nutolusių LDK pavių (Minsko, Trakų, Ukmergės) teismų knygas. Dažniausiai Vilniaus seimelio dokumentai Vilniaus

pilies ar žemės teismo knygosė pasibaigus seimeliui buvo aktuojami dar tą pačią ar kitą dieną. Ilgiausiai užtruko vienos seimelio instrukcijos priedo įrašymas – net 10,5 mėnesio (1719 m.).

11. 1717–1793 m. laikotarpiu įvyko 45 Respublikos seimai (12 ekstraordinariųjų, 3 elekciniai, 2 konvokaciniai, 2 karūnaciniai, 26 ordinariniai). Detaliau išanalizavus 119-a Vilniaus seimelio pasiuntinių atstovavimo Respublikos seimuose atvejų, pavyko identifikuoti 80 asmenų, kurie vykdė šias funkcijas tiriamuoju laikotarpiu. Tiriant atstovavimo dažnumą krinta į akis disproporcijos: vienas asmuo atstovavo 12 kartų (10 proc.), vienas – 7 (5,9 proc.), du – po 5 (8,4 proc.), vienas – 4 (3,4 proc.), du – po 3 (5 proc.), septyni – po 2 (11,8 proc.) ir labiausiai išsiskiria 66 asmenys (55,5 proc.), atstovavę tik po 1 kartą. Pasiuntinių sudėties analizė parodė, jog vyrauja Horainų (šiai giminei atstovauta 14-oje seimų) ir Tyzenhauzų giminės (11), kiek mažiau – Tiškevičių (6), Volskių (6), Čyžų (4), Radvilų (4), Horodenskių (4) giminės. Bandant šiuos duomenis išskaidyti į du pagrindinius laikotarpius – 1717–1762 m. ir 1764–1793 m. – aiškėja, kad pirmuoju vyrauja Horainų (10), Tyzenhauzų (9) ir Volskių (6) giminės, o antruoju – Tiškevičių (4), Horainų (4), Čyžų (3) ir Giedraičių (3) giminių atstovai. Reikėtų išskirti į Respublikos seimą dažniausiai renkamus Vilniaus seimelio pasiuntinius: 4 kartus Vilniaus seimeliui atstovavo Mykolas Horodenskis, 5 kartus – Mykolas Jonas Tyzenhauzas ir Pranciškus Tyzenhauzas, 7 – Benediktas Jonas Volskis, o šios srities „rekordininkas“ Jonas Antanas Horainas Vilniaus seimelio pasiuntiniu buvo net 12 kartų.

12. Išanalizavus Vilniaus seimelio pasiuntinių parlamentinę veiklą galima teigti, jog jų tapimas 1717–1793 m. laikotarpiu nuolatiniais (1778 m.) ar laikiniais (1722, 1746, 1786, 1780 m.) seimo maršalais nerodo jų ypatingo išskirtinumo iš kitų LDK pasiuntinių. Tačiau Vilniaus seimelio pasiuntiniai pagal vaivadijų rangą visos Respublikos mastu buvo tretieji, o tarp LDK pasiuntinių – pirmieji. Šis eiliškumas galiojo daugelyje parlamentinės praktikos sričių, galiausiai su šiuo statusu buvo susijusi ir pasiuntinių sėdimoji vieta. Vilniaus seimelio pasiuntiniai aktyviai dalyvavo tiek laikinosiose, tiek nuolatinėse deputacijose. Jie dažnai buvo renkami ir į specializuotas deputacijas, kurios buvo siunčiamos pas valdovą ar į senatą dažniausiai pradinėje seimo veiklos fazėje, sėkmingai išrinkus maršalą (1744, 1748, 1752, 1764 m.). Vilniaus seimelio pasiuntiniai neretai buvo renkami ir į delegacijas, kurios atliko tarpininkavimo funkcijas (1733, 1750, 1766 m.). Šio seimelio pasiuntiniai 11 kartų tapo konstitucijų rengimo deputacijos nariais (1717, 1718, 1719–1720, 1722, 1726, 1740, 1767–1768, 1778, 1780, 1782, 1784 m.). Seimo teismo teisėjais Vilniaus seimelio pasiuntiniai buvo išrinkti 8 kartus (1744, 1775 – atvejai, 1780, 1782, 1784, 1791 – atvejai). Vilniaus seimelio pasiuntiniai prisidėjo prie vienintelio per tiriamąjį laikotarpį 1729 m. Gardino seimo sužlugdymo.

13. Vilniaus tribunoliniame seimelyje išrinkti deputatai 1717–1792 m. laikotarpiu visateisiais deputatais buvo 56 LDK vyriausiuosiuose tribunoluose. Iš identifikuotų 82 bajorų, atstovavusių

Vilniaus seimeliui LDK vyriausiamajame tribunole 1717–1792 m. laikotarpiu, tik 1 (1,2 proc.) bajoras į tribunolą buvo išrinktas 4 kartus, 3 (3,7 proc.) asmenys į tribunolą pateko po 3 kartus, 20 (24,4 proc.) – po 2 kartus ir didžiausia dalis, net 58 (70,7 proc.) – po 1 kartą. Detaliau išanalizavus LDK vyriausiojo tribunolo deputatų priklausomumą giminėms aiškėja, jog po 6 kartus deputatai buvo renkami tik iš dviejų giminių – Giedraičių ir Tyzenhauzų, po 5 – iš keturių giminių – Abromavičių, Čyžų, Marcinkevičių ir Tovianskių, po 4 – iš 5 giminių, po 3 – iš 5 giminių, po 2 – iš 8 giminių. Pakankamai didelis po 1 kartą atstovavusių giminių skaičius – net 28. Vilniaus seimelio deputatams tiriamuoju laikotarpiu pavyko 2 kartus (1,8 proc.) tapti LDK vyriausiojo tribunolo maršalais. O vicemaršalais jie tapo 4 kartus (3,7 proc.), išdininkais – 7 kartus (6,4 proc.), raštininkais – 14 kartų (12,8 proc.), tačiau 82 kartus neturėjo jokių pareigų ar ėjo ne tokias reikšmingas pareigas (75,2 proc.).

14. LDK dvasinio tribunolo deputatais 1717–1792 m. laikotarpiu tapo 20 Vilniaus seimelyje išrinktų deputatų, iš jų daugiau kaip pusė ėjo įvairias pareigas (12 atvejų, 60 proc.). Vilniaus seimelyje išrinkti deputatai taip pat palyginti dažnai tapdavo šios teisminės institucijos maršalais (5 kartus, 25 proc.), tuo tarpu vicemaršalais tapo tik 1 kartą (5 proc.), išdininkais – 3 kartus (15 proc.), raštininkais – 3 kartus (15 proc.), o 8 kartus (40 proc.) neturėjo jokių pareigų. Taigi Vilniaus seimelio deputatams, patekusiems į LDK dvasinį tribunolą, atsiverdavo kur kas platesnės galimybės įgyti įvairias pareigas nei LDK vyriausiamajame tribunole.

7. Priedai

7.1 priedas

1717–1795 m. Vilniaus seimelio dokumentų įrašai Vilniaus pavieto pilies teismo aktų ir dekretų knygose

Vilniaus pavieto pilies teismo tvirtinamųjų bei einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygos, saugomos Lietuvos valstybės istorijos archyve (f. 21), pateikiamos pagal naują numeraciją¹²⁵⁴, tačiau greta nurodoma ir ilgą laiką istoriografijoje naudota I. Sprogio numeracija¹²⁵⁵. Išskirtos 1717–1795 m. laikotarpio kompaktiškiausiai išsidėsčiusios bylos, turinčios vientisą numeraciją¹²⁵⁶. Lentelėje fiksuojami svarbiausių Vilniaus seimelio dokumentų – instrukcijų ir nutarimų (laudų) įrašai.

Nr.	Naujoji knygų numeracija	Numeracija pagal I. Sprogio katalogą	Chronologinės ribos	Vilniaus seimelio instrukcijos	Vilniaus seimelio laudos
1.	F. 21, ap. 1, b. 73	F. SA, b. 4731	1717	–	–
2.	F. 21, ap. 1, b. 74	F. SA, b. 4732	1717	–	–
3.	F. 21, ap. 1, b. 75	F. SA, b. 4733	1718	–	–
4.	F. 21, ap. 1, b. 76	F. SA, b. 4734	1719	+	–
5.	F. 21, ap. 1, b. 77	F. SA, b. 4735	1720	+	–
6.	F. 21, ap. 1, b. 78	F. SA, b. 4736	1685–1791	–	–
7.	F. 21, ap. 1, b. 79	F. SA, b. 4737	1722	–	–
8.	F. 21, ap. 1, b. 80	F. SA, b. 4738 (1 d.)	1723	–	–
9.	F. 21, ap. 1, b. 81	F. SA, b. 4738 (2 d.)	1723	–	–
10.	F. 21, ap. 1, b. 82	F. SA, b. 4739	1724	+	+
11.	F. 21, ap. 1, b. 83	F. SA, b. 4740	1725	–	–
12.	F. 21, ap. 1, b. 84	F. SA, b. 4741	1726	–	–
13.	F. 21, ap. 1, b. 85	F. SA, b. 4742	1727	–	+
14.	F. 21, ap. 1, b. 86	F. SA, b. 4743	1728	–	–
15.	F. 21, ap. 1, b. 87	F. SA, b. 4744	1729	+	–
16.	F. 21, ap. 1, b. 88	F. SA, b. 4745	1730	–	–
17.	F. 21, ap. 1, b. 89	F. SA, b. 4746	1731	–	–
18.	F. 21, ap. 1, b. 90	F. SA, b. 4747	1732	–	–
19.	F. 21, ap. 1, b. 91	F. SA, b. 4748	1733	+	+
20.	F. 21, ap. 1, b. 92	F. SA, b. 4749	1734–1737	+	+
21.	F. 21, ap. 1, b. 93	F. SA, b. 4750	1738	+	+
22.	F. 21, ap. 1, b. 94	F. SA, b. 4751	1739	+	–
23.	F. 21, ap. 1, b. 95	F. SA, b. 4752	1740	–	–
24.	F. 21, ap. 1, b. 96	F. SA, b. 4753	1741	–	+
25.	F. 21, ap. 1, b. 97	F. SA, b. 4754	1742	–	+
26.	F. 21, ap. 1, b. 98	F. SA, b. 4755	1743	–	–
27.	F. 21, ap. 1, b. 99	F. SA, b. 4756	1744	–	+
28.	F. 21, ap. 1, b. 100	F. SA, b. 4757	1745	–	–
29.	F. 21, ap. 1, b. 101	F. SA, b. 4758	1746	+	–
30.	F. 21, ap. 1, b. 102	F. SA, b. 4759	1747	–	–
31.	F. 21, ap. 1, b. 103	F. SA, b. 4760	1748	+	+
32.	F. 21, ap. 1, b. 104	F. SA, b. 4761	1749	–	–
33.	F. 21, ap. 1, b. 105	F. SA, b. 4762	1750–1751	–	–
34.	F. 21, ap. 1, b. 106	F. SA, b. 4763	1750–1751	–	–

¹²⁵⁴ *Fondas Nr. 21 (SA), Vilniaus pilies teismas, Pilies teismo knygų nuolatinio saugojimo bylų apyrašas Nr. 1*, [parengė A. Baniusevič], p. 29–39.

¹²⁵⁵ Sprogis I. *Inwentarz do akt archiwum Akt Dawnych*, Wilno, 1929, s. 162–164.

¹²⁵⁶ Kai kurios į lentelę įtrauktos knygos yra įrašų sąvadai (f. 21, ap. 1, b. 113, 143), siekiant atspindėti visą Vilniaus pilies teismo knygų teikiamą informaciją, jos paliktos.

35.	F. 21, ap. 1, b. 107	F. SA, b. 4764	1752	–	+
36.	F. 21, ap. 1, b. 108	F. SA, b. 4765	1753	–	–
37.	F. 21, ap. 1, b. 109	F. SA, b. 4766	1754	+	–
38.	F. 21, ap. 1, b. 110	F. SA, b. 4767	1755	–	–
39.	F. 21, ap. 1, b. 111	F. SA, b. 4768	1756	–	–
40.	F. 21, ap. 1, b. 112	F. SA, b. 4769	1756	–	–
41.	F. 21, ap. 1, b. 113	F. SA, b. 4770	XVIII a. antroji pusè	–	–
42.	F. 21, ap. 1, b. 114	F. SA, b. 4771	1757	–	+
43.	F. 21, ap. 1, b. 115	F. SA, b. 4772	1758	–	–
44.	F. 21, ap. 1, b. 116	F. SA, b. 4773	1759	–	+
45.	F. 21, ap. 1, b. 117	F. SA, b. 4774	1760	–	+
46.	F. 21, ap. 1, b. 118	F. SA, b. 4775	1761	+	+
47.	F. 21, ap. 1, b. 119	F. SA, b. 4776	1762	–	–
48.	F. 21, ap. 1, b. 120	F. SA, b. 4777	1750–1764	–	–
49.	F. 21, ap. 1, b. 121	F. SA, b. 4778	1763–1764	+	+
50.	F. 21, ap. 1, b. 122	F. SA, b. 4779	1764–1765	+	+
51.	F. 21, ap. 1, b. 123	F. SA, b. 4780	1765	–	–
52.	F. 21, ap. 1, b. 124	F. SA, b. 4781	1766	–	–
53.	F. 21, ap. 1, b. 125	F. SA, b. 4782	1767	+	–
54.	F. 21, ap. 1, b. 126	F. SA, b. 4783	1768	–	–
55.	F. 21, ap. 1, b. 127	F. SA, b. 4784	1769	–	–
56.	F. 21, ap. 1, b. 128	F. SA, b. 4785	1770	–	–
57.	F. 21, ap. 1, b. 129	F. SA, b. 4786	1770–1772	–	–
58.	F. 21, ap. 1, b. 130	F. SA, b. 4787	1771–1773	+	–
59.	F. 21, ap. 1, b. 131	F. SA, b. 4788	1773–1776	–	–
60.	F. 21, ap. 1, b. 132	F. SA, b. 4789	1774	–	–
61.	F. 21, ap. 1, b. 133	F. SA, b. 4790	1775–1776	–	–
62.	F. 21, ap. 1, b. 134	F. SA, b. 4791	1777–1778	+	+
63.	F. 21, ap. 1, b. 135	F. SA, b. 4792	1777–1778	–	–
64.	F. 21, ap. 1, b. 136	F. SA, b. 4793	1779	–	–
65.	F. 21, ap. 1, b. 137	F. SA, b. 4794	1779–1780	+	–
66.	F. 21, ap. 1, b. 138	F. SA, b. 4795	1781–1782	–	–
67.	F. 21, ap. 1, b. 139	F. SA, b. 4796	1782	+	–
68.	F. 21, ap. 1, b. 140	F. SA, b. 4797	1783	–	–
69.	F. 21, ap. 1, b. 141	F. SA, b. 4798	1784	–	–
70.	F. 21, ap. 1, b. 142	F. SA, b. 4799	1785	–	+
71.	F. 21, ap. 1, b. 143	F. SA, b. 4800	XVIII a. antroji pusè	–	–
72.	F. 21, ap. 1, b. 144	F. SA, b. 4801	1786	–	–
73.	F. 21, ap. 1, b. 145	F. SA, b. 4802	1787	–	–
74.	F. 21, ap. 1, b. 146	F. SA, b. 4803	1788	+	–
75.	F. 21, ap. 1, b. 147	F. SA, b. 4804	1789	–	–
76.	F. 21, ap. 1, b. 148	F. SA, b. 4805	1790	+	–
77.	F. 21, ap. 1, b. 149	F. SA, b. 4806	1791–1792	–	–
78.	F. 21, ap. 1, b. 150	F. SA, b. 4807	1795–1796	–	–
79.	F. 21, ap. 1, b. 151	F. SA, b. 4808	1795–1797	–	–
	Iš viso			21 (26,6 proc.)	18 (22,8 proc.)

7.2 priedas

1717–1795 m. Vilniaus seimelio dokumentų įrašai Vilniaus pavieto žemės teismo tvirtinamųjų aktų knygose

Vilniaus pavieto žemės teismo tvirtinamųjų aktų knygos, saugomos Lietuvos valstybės istorijos archyve (f. 20), pateikiamos pagal naują numeraciją¹²⁵⁷, tačiau greta nurodoma ir ilgą laiką istoriografijoje naudota I. Sprogio numeracija¹²⁵⁸. Išskirtos 1717–1795 m. laikotarpio kompaktiškiausiai išsidėsčiusios bylos, turinčios vientisą numeraciją¹²⁵⁹. Lentelėje fiksuojami svarbiausių Vilniaus seimelio dokumentų – instrukcijų ir nutarimų (laudu) įrašai.

Nr.	Naujoji knygų numeracija	Numeracija pagal I. Sprogio katalogą	Chronologinės ribos	Vilniaus seimelio instrukcijos	Vilniaus seimelio laudos
1.	F. 20, ap. 1, b. 8	F. SA, b. 4213	1729–1731	–	–
2.	F. 20, ap. 1, b. 9	F. SA, b. 4214	1792–1793	–	–
3.	F. 20, ap. 1, b. 10	F. SA, b. 4215	1748–1756	–	–
4.	F. 20, ap. 1, b. 11	F. SA, b. 4216	1765–1766	–	–
5.	F. 20, ap. 1, b. 12	F. SA, b. 4217	1765–1777	–	–
6.	F. 20, ap. 1, b. 13	F. SA, b. 4218	1765–1785	–	–
7.	F. 20, ap. 1, b. 14	F. SA, b. 4219	1767–1768	–	+
8.	F. 20, ap. 1, b. 15	F. SA, b. 4220	1769–1770	–	–
9.	F. 20, ap. 1, b. 16	F. SA, b. 4221	1771–1773	–	+
10.	F. 20, ap. 1, b. 17	F. SA, b. 4222	1774–1775	–	–
11.	F. 20, ap. 1, b. 18	F. SA, b. 4223	1776–1777	–	–
12.	F. 20, ap. 1, b. 19	F. SA, b. 4224	1778–1780	–	–
13.	F. 20, ap. 1, b. 20	F. SA, b. 4225	1781–1782	–	–
14.	F. 20, ap. 1, b. 21	F. SA, b. 4226	1783	–	–
15.	F. 20, ap. 1, b. 22	F. SA, b. 4227	1784	–	–
16.	F. 20, ap. 1, b. 23	F. SA, b. 4228	1785	–	–
17.	F. 20, ap. 1, b. 24	F. SA, b. 4229	1786	–	–
18.	F. 20, ap. 1, b. 25	F. SA, b. 4230	1786–1794	–	–
19.	F. 20, ap. 1, b. 26	F. SA, b. 4231	1787	–	–
20.	F. 20, ap. 1, b. 27	F. SA, b. 4232	1788	–	–
21.	F. 20, ap. 1, b. 28	F. SA, b. 4233 (1 d.)	1789	–	–
22.	F. 20, ap. 1, b. 29	F. SA, b. 4233 (2 d.)	1789	–	–
23.	F. 20, ap. 1, b. 30	F. SA, b. 4234	1790	–	–
24.	F. 20, ap. 1, b. 31	F. SA, b. 4235 (1 d.)	1791	–	–
25.	F. 20, ap. 1, b. 32	F. SA, b. 4235 (2 d.)	1791	–	–
26.	F. 20, ap. 1, b. 33	F. SA, b. 4235 (3 d.)	1791	–	–
27.	F. 20, ap. 1, b. 34	F. SA, b. 4235 (4 d.)	1791	–	–
28.	F. 20, ap. 1, b. 35	F. SA, b. 4236	1792	–	+
29.	F. 20, ap. 1, b. 36	F. SA, b. 4237	1792–1799	–	–
30.	F. 20, ap. 1, b. 37	F. SA, b. 4238	1793	+	–
31.	F. 20, ap. 1, b. 38	F. SA, b. 4239	1794	–	–
32.	F. 20, ap. 1, b. 39	F. SA, b. 4240	1794–1795	–	+
33.	F. 20, ap. 1, b. 40	F. SA, b. 4241	1795	–	–
	Iš viso			1 (3 proc.)	4 (12,1 proc.)

¹²⁵⁷ *Vilniaus žemės teismas, Fondas Nr. 20, Apyrašas Nr. 1*, sudarė A. Baniusevič, [Vilnius, 2000], p. 30–35.

¹²⁵⁸ Sprogis I. *Inwentarz do akt archiwum Akt Dawnych*, Wilno, 1929, s. 143–144.

¹²⁵⁹ Kai kurios į lentelę įtrauktos knygos yra įrašų sąvadai (f. 20, ap. 1, b. 13, 25, 36), siekiant atspindėti visą Vilniaus pavieto žemės teismo knygų teikiamą informaciją, jos paliktos.

7.3 priedas

Vilniaus seimelio sesijų chronologinis sąrašas 1717–1795 m.

Vilniaus seimelio sesijų chronologija sudaroma vadovaujantis analogiškų sąrašų parengimo patirtimi¹²⁶⁰. Stengtasi kiek galima supaprastinti šio sąrašo parengimo principus, todėl apsiribota svarbiausiais aspektais. Pirmiausia nurodoma Vilniaus seimelio sesijos data (nurodoma diena reiškia sesijos pradžią, esant patikimai ir aiškiai šaltinių informacijai nurodoma ir antroji data, t. y. sesijos pabaiga). Po to, žymimos šaltiniuose užfiksuotos atskiros seimelio rūšys, o jeigu jų vienoje sesijoje būta dviejų ar trijų, jie išskiriami atitinkama numeracija (I, II ir III). Skilusių seimelių posėdžiai žymimi skirtinga numeracija (pvz., Ia ir Ib). Prie kiekvieno seimelio posėdžio nurodomas (1) teisinis seimelio susirinkimo pagrindas (jeigu tai fiksuojama disponuojamuose šaltiniuose). Toliau nurodomas seimelio sesiją atidaręs asmuo (2), posėdžio direktorius (3) ir asesoriai (4). Galiausiai fiksuojami (5) žinomi posėdžių dokumentai (skilusių seimelių dokumentai pateikiami atskirai). Esant reikalui, visais atvejais skliausteliuose nurodomi dokumentuose fiksuojami originalūs seimelių posėdžių pavadinimai, pavardės ir kt.

1. 1717 m. vasario [8] d.

I. Vasario [8] d. prasidėjo **tribunolinis seimelis** (*Seymiku Gromnicznego*).

1. 1716 m. limituotas seimelis.
3. Direktorius Vladislovas Petrusėvičius (Petrusewicz), Vilniaus vaivadijos stovyklininkas.
5. 1717 m. vasario 8 d. (įrašyta į LDK vyriausiojo tribunolo knygas vasario 8 d.) Vilniaus pavieto 30 bajorų protestas¹²⁶¹.

2. 1717 m. kovo 15 d.¹²⁶²

I. Kovo 15 d. prasidėjo **reliacinis seimelis** (sejmik *relationis*)¹²⁶³.

3. Direktorius [Konstantinas Kazimieras Bžostovskis, Vilniaus vyskupas] (*Biskup Mitropolitanski*).

3. 1718 m. rugpjūčio 22 d

I. Rugpjūčio 22 d. prasidėjo **priešseiminis seimelis** (*na Seymiku Antekomicyalnym*).

3. Direktorius Kazimieras Sapiega (Sapieha), Vilniaus vaivada.
5. 1718 m. rugpjūčio 22 d. Vilniaus seimelio instrukcija¹²⁶⁴; 1718 m. rugsėjo 17 d. (aktuota rugsėjo 17 d.) V. Serafinovičiaus ir J. Vidauskio manifestas¹²⁶⁵.

4. 1719 m. vasario 6 d.

I. Vasario 6 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis** (*Seymiku Gromnicznym*).

3. Direktorius (*Direktor*) Mykolas Tovianskis (Towianski), Vilniaus vaivadijos vaisks.
5. 1719 m. vasario 6 d. (aktuota gruodžio 24 d.) priedas prie Vilniaus seimelio instrukcijos¹²⁶⁶, kurį įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Jonas Radvanskis (Radwanski).

5. 1720 m. rugsėjo 27 d.

I. Rugsėjo 27 d. prasidėjo **priešseiminis seimelis** (*Seymik Antekomicialny*).

5. 1720 m. rugsėjo 27 d. (aktuota rugsėjo 28 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹²⁶⁷, kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Benediktas Januševskis (Januszewski), Polocko kardininkas.

¹²⁶⁰ Przyboś K. *Sejmik województwa Krakowskiego w czasach saskich (1697–1763)*, [Kraków], 1981, s. 170–178; Bondyra W. Chronologia sejmików ziemi Chełmskiej 1697–1762, *Rocznik Chełmski*, 1996, t. 2, s. 341–370; Zakrzewski A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa, 2000, s. 214–235; Dybaś B. *Na obrzeżach Rzeczypospolitej. Sejmik piltyński w latach 1617–1717*, Toruń, 2004, s. 311–320.

¹²⁶¹ 1717 II 8 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas prieš Vilniaus seimelį, *LVIA*, f. SA, b. 62, l. 401–402v.

¹²⁶² *VL*, t. VI, s. 148.

¹²⁶³ 1717 III 23 pranešimas iš Vilniaus, *BK*, Nr. 1026, l. 52.

¹²⁶⁴ 1718 VIII 22 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, *AZ*, 3055, l. 186–193v.

¹²⁶⁵ 1718 IX 17 V. Serafinovičiaus ir J. Vidauskio manifestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 75, l. 1792–1793.

¹²⁶⁶ 1719 II 6 priedas prie Vilniaus seimelio instrukcijos, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 76, l. 1527–1530v.

¹²⁶⁷ 1720 IX 27 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 77, l. 910–910v.

6. 1721 m. vasario 3 d.

I. Vasario 3 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis, kuris buvo išardytas (*po zerwaniu Seymiku*).

5. 1721 m. vasario 5 d. (aktuota vasario 5 d.) Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas¹²⁶⁸, kurį į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Mykolas Beynaras (Beynar).

7. 1722 m. vasario 9–10 d.

I. Vasario 9 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymiku Gromnicznym*).

II. Vasario 10 d. prasidėjo **ūkinis** seimelis (*Seymiku Gospodarskim*).

3. Direktorius Andriejus Komaras (Komar), Bernatovo seniūnas.

5. 1722 m. vasario 10 d. (aktuota vasario 11 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹²⁶⁹, kurį į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Stanislovas Milevskis (Milewski).

8. 1722 m. rugpjūčio 24 d.

I. Rugpjūčio 24 d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis (*Seymik Antecomicialny*).

1. Augusto II universalas.

3. Direktorius Liudvikas Pociėjus (Pociej), LDK didysis etmonas.

5. 1722 m. rugpjūčio 24 d. (aktuota rugpjūčio 25 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹²⁷⁰, kurį įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Kazimieras Oganovskis (Oganowski).

9. 1724 m. vasario 7 d.

I. Vasario 7 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis¹²⁷¹.

3. Direktorius Mykolas Aloyzas Savickis (Sawicki), Vilniaus žemės teismo teisėjas.

5. 1724 m. vasario 7 d. (aktuota vasario 11 d.) 10 bajorų protestas¹²⁷², kurį į Lydos pilies teismo knygas įrašyti pateikė Jurgis Gaščiavičius (Gaściewicz).

10. 1724 m. rugpjūčio 21–24 d.

I. Rugpjūčio 21 d. prasidėjo **priešseiminis seimelis** (*seymik antekomicialny*).

1. Valdovo universalai (*za uniwersalami ikmci, ad mentem novellae legis*).

3. Direktorius (*marszałek*) Antanas Kazimieras Sapięga (Sapieha) Merkinės seniūnas, LDK vyriausiojo tribunolo maršalas¹²⁷³.

5. 1724 m. [rugpjūčio 25 d.] (aktuota rugpjūčio 25 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹²⁷⁴, kurią įrašyti į Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygas pateikė Jonas Bialunskis (Białunski); 1724 m. (aktuota rugpjūčio 23 d.) Vilniaus seimelio lauda¹²⁷⁵, kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Antanas Polenskis (Polenski), Vilniaus vaivadijos žemės teismo raštininko pavaldinys.

11. 1725 m. vasario 5–6 d.

I. Vasario 5 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymiku naszego Gromnicznego*).

3. Direktorius Kazimieras Šumsis (Szumski), Vilniaus vaivadijos pastalininkis ir pilies teismo raštininkas.

II. Vasario 6 d. prasidėjo **ūkinis** seimelis (*Seymiku naszego Gospodarskiego*).

3. Direktorius Kazimieras Šumsis (Szumski), Vilniaus vaivadijos pastalininkis ir pilies teismo raštininkas.

5. 1725 m. vasario [6] d. Vilniaus seimelio lauda¹²⁷⁶.

12. 1726 m. vasario 4 d.

I. Vasario 4 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymiku Gromnicznego y Gospodarskiego*).

5. 1726 m. vasario 5 d. (aktuota vasario 21 d.) Jono Adomovičiaus protestas¹²⁷⁷.

¹²⁶⁸ 1721 II 5 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 78, l. 69–69v.

¹²⁶⁹ 1722 II 10 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 79, l. 42–43.

¹²⁷⁰ 1722 VIII 24 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 79, l. 551–552v.

¹²⁷¹ *DTGWKL*, s. 125.

¹²⁷² 1724 II 7 Juozapo Zabielos ir kitų Vilniaus vaivadijos bajorų protestas, *ИГАБ*, ф. 1722, оп. 1, д. 91, л. 336–337v.

¹²⁷³ Palkij H. Sapieha Antoni Kazimierz, *PSB*, 1993, t. XXXIV/4, zes. 143, s. 580. H. Palkij klaidingai teigia, kad Vilniaus priešseiminis seimelis vyko kovo mėnesį.

¹²⁷⁴ 1724 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 82, l. 1326–1339v. Šios instrukcijos publikaciją žr.: *ABAK*, t. VIII, p. 355–370.

¹²⁷⁵ 1724 VIII 23 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 82, l. 1324–1325v.

¹²⁷⁶ 1725 II 6 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 1282, ap. 1, b. 12084, l. 102–103.

¹²⁷⁷ 1726 II 5 J. Adomovičiaus protestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 84, l. 75–75v.

13. 1727 m. vasario 3–4 d.

- I. Vasario 3 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymik Gromniczny*).
3. Direktorius Samuelis Monkevičius (Monkiewicz), Vilniaus vaivadijos taurininkas.
5. 1727 m. vasario 4 d. (aktuota vasario 5 d.) Vilniaus seimelio lauda¹²⁷⁸.

14. 1727 m. birželio 27 d.

- I. Birželio 27 d. turėjo prasidėti **elekcinis** seimelis (*Seymik Elekcyiny*).
1. 1727 m. gegužės 28 d. Vilniaus vaivados Liudviko Konstantino Pociėjaus (Pociej) universalas¹²⁷⁹.

15. 1729 m. liepos 11 d.

- I. Liepos 11 d. prasidėjo **priešseiminis seimelis** (*seymik antecomicialny*).
1. Augusto II universalas.
3. Direktorius Boguslavas Jonas Čyžas (z Woronny Czyż), Propoisko seniūnas.
5. 1729 m. liepos 15 d. (aktuota liepos 15 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹²⁸⁰, kurią įrašyti į Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygas pateikė Jonas Piaseckis (Piasecki).

16. 1730 m. vasario 6 d.

- I. Vasario 6 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seimik Gromniczny*)¹²⁸¹.
3. Direktorius Kazimieras Narbutas (Narbut), stalininkas.

17. 1730 m. rugpjūčio 19 d.

- I. Rugpjūčio 19 d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis, kuris iširo¹²⁸².

18. 1731 m. vasario 5–6 d.

- I. Vasario 5 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*veteri titulo Gromnicznego*).
1. Lietuvos Statutas ir Respublikos seimo konstitucijos (*ad normam tak prawa statutu Wo Xa Ltto iako konstytucyi Seymowych*).
3. Direktorius Stanislovas Oginiskis (Ogiński), Vitebsko vaivadininkaitis.
II. Vasario 6 d. prasidėjo [**ūkinis**] seimelis.
3. Direktorius Benediktas Jonas Volskis (Wolski), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas, Strubiškio seniūnas.
5. 1731 m. vasario 6 d. Vilniaus seimelio lauda¹²⁸³, kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Vladislovas Bžostovskis (Brzostowski); 1731 m. vasario 6 d. Vilniaus seimelio instrukcija pasiuntiniams, vykstantiems pas Vilniaus vyskupą Mykolą Zienkovičių¹²⁸⁴.

19. 1731 m.¹²⁸⁵

- I. Reliacinis seimelis.

20. 1732 m. vasario 4–5 d.

- I. Vasario 4 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis** (*Seymik Gromniczny*)¹²⁸⁶.
3. Seimelio direktorius [Benediktas Jonas] Volskis, Vilniaus vaivadijos vėliavininkas.
5. 1732 m. vasario 4 d. (aktuota vasario 4 d.) manifestas¹²⁸⁷, kurį įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Kazimieras Chmielenski (Kazimierz Chmielenski), prieš Vilniaus tribunolinį seimelį.
II. Vasario 5 d. prasidėjo **ūkinis** seimelis (*na Gospodarskim*).
3. Direktorius (Dyrektor Seymiku Gromnicznego Gospodarskiego) Boguslavas Jonas Čyžas (na Woronie Czyz).
5. 1732 m. vasario 5 d. Vilniaus seimelio lauda¹²⁸⁸.

¹²⁷⁸ 1727 II Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 85, l. 73–76v.

¹²⁷⁹ 1727 V 28 Vilniaus vaivados L. K. Pociėjaus universalas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 85, l. 293.

¹²⁸⁰ 1729 VII 15 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 87, l. 388–393; Šios instrukcijos publikaciją žr.: *ABAK*, t. VIII, p. 372–380.

¹²⁸¹ 1730 II 12 pranešimas iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 335, l. 1.

¹²⁸² Z Wilna d 19. Augusti, *Kuryer Polski*, 1730, N. XXXVII.

¹²⁸³ 1731 II 6 Vilniaus seimelio lauda, *MAB RS*, f. 264, b. 1085, l. 1–4.

¹²⁸⁴ 1731 II 6 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, SA, 5268, l. 3–3v.

¹²⁸⁵ Posłowie do Krola I. Mści W.X.Litt. na Seymikach Relacyinych obrani, *Kuryer Polski*, 1731, Num. LXI, s. 262.

¹²⁸⁶ Z Wilna d. 3. Febr., *Kuryer Polski*, 1732, N. CXIII.

¹²⁸⁷ 1732 II 4 manifestas prieš Vilniaus tribunolinį seimelį, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 90, l. 63–63v.

¹²⁸⁸ 1732 II 5 Vilniaus seimelio lauda, *MAB RS*, f. 264, b. 1107, l. 1–3.

21. 1732 m. gegužės 27 d.

I. Gegužės 27 d. vyko **elekcinis** seimelis (*Seymik Elekcyiny*)¹²⁸⁹.

22. 1732 m. rugpjūčio [7] d.

I. Rugpjūčio 7 d. prasidėjo **priešseiminis seimelis**, kuris greičiausiai skilo.

1. LDK didžiojo referendoriaus universalas¹²⁹⁰.

23. 1733 m. vasario 10–11 d.

I. Vasario 11 d. prasidėjo **ūkinis** seimelis (*Seymiku Gospodarskiego*).

3. Direktorius Mikalojus Ruščicas (Ruszczyce), Tautušių seniūnas.

5. 1733 m. vasario 21 d. (aktuotas kovo 6 d.) manifestas prieš seimelio direktorių M. Ruščicą¹²⁹¹, kurį įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Kazimieras Krolikovskis (Krolikowski), Tendžiolgalos seniūnas.

24. 1733 m. kovo 18–20 d.

I. Kovo 18 d. prasidėjo **prieškonvokacinis** seimelis (*Seymik ante Konwokacyyny*).

1. Respublikos primo Teodoro Potockio universalas.

3. Direktorius Mikalojus Petrusevičius (Petrusewicz).

5. 1733 m. kovo [20] d. (aktuota kovo 20 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹²⁹², kurią pateikė įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas Mykolas Kielbovskis (Kielbowski) ir Antanas Valentinavičius (Walentynowicz); 1733 m. kovo 20 d. (aktuota kovo 20 d.) Vilniaus seimelio lauda¹²⁹³, kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Mykolas Lenčevskis (Lenczewski).

25. 1733 m. liepos 14–17 d.

I. Liepos 14 d. prasidėjo **reliacinis-priešelekcinis seimelis** (*seymik relacyiny, iako tež y anteelekcyiny; Seymik Relationis et ante electionis*).

3. Direktorius [Mykolas Jonas Zenkovičius], Vilniaus vyskupas¹²⁹⁴.

5. 1733 m. liepos 15 d. (aktuota liepos 15 d.) Vilniaus vaivadijos bajorų protestas¹²⁹⁵, kurį į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Antanas Sienkievičius (Sienkiewicz); 1733 m. liepos 17 d. (aktuota liepos 18 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹²⁹⁶, kurią įrašyti į Vilniaus vaivadijos kaptūrinių teismų knygas pateikė Gabrielius Dachnovičius Haciskis (Dachnowicz Haciski).

26. 1734 m. sausio 8 d.

I. Sausio 8 d. prasidėjo **prieškarūnacinis** seimelis (*Seymik ante Coronationis*).

5. 1734 m. sausio 8 d. (aktuota sausio 8 d.) Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas¹²⁹⁷, kurį į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Borisevičius (Borysewicz).

27. 1734 m. vasario 8–10 d.

I. Vasario 8 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymik Gromniczny*).

3. Direktorius Benediktas Jonas Volskis (z Rusinowa Wolski), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas.

II. Vasario 10 d. prasidėjo **ūkinis** seimelis (*na Gospodarski*).

3. Direktorius Benediktas Jonas Volskis (z Rusinowa Wolski), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas.

5. 1734 m. vasario 9 d. (aktuota vasario 10 d.) Vilniaus seimelio lauda¹²⁹⁸, kurią į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Aleksandras Giedraitis (Giedroyc), Volskio pavaldinys.

28. 1735 m. birželio 4 d.

I. Birželio 4 d. prasidėjo **[privatus]** seimelis (*kongres*).

1. Vilniaus vaivadijos vėliavininko Jono Benedikto Volskio (z Rusinowa Wolskiego) universalas.

3. Direktorius Jonas Benediktas Volskis (Wolski), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas.

¹²⁸⁹ 1732 VI 14 reliacinis kvitas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 90, l. 925–925v.

¹²⁹⁰ Z Wilna d. 24. Aug., *KP*, 1732, N. CXLI.

¹²⁹¹ 1733 II 21 K. Krolikovskio manifestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 91, l. 119–120v.

¹²⁹² 1733 III 20 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 91, l. 157–163.

¹²⁹³ 1733 III 20 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 91, l. 164–167v.

¹²⁹⁴ 1733 VII 19 pranešimas iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 352, p. 1.

¹²⁹⁵ 1733 VII 15 Vilniaus vaivadijos bajorų protestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 91, l. 490–491.

¹²⁹⁶ 1733 VII 17 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. XIII, p. 151–159.

¹²⁹⁷ 1734 I 8 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 92, l. 10–11v.

¹²⁹⁸ 1734 II 9 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 92, l. 25–26.

5. 1735 m. birželio 4 d. (aktuota birželio 15 d.) instrukcija¹²⁹⁹, kurią į LDK vyriausiojo tribunolo knygas įrašyti pateikė Molėtų seniūnas Mykolas Kunickis (Kunicki).

29. 1735 m. rugpjūčio 16 d.

I. Rugpjūčio 16 d. prasidėjo **priešseiminis seimelis** (*seymiku antecomitalnego*).

1. Augusto III universalas.

3. Direktorius Kazimieras Daugėla Narbutas (Narbut), Vilniaus vaivadijos sargybininkas.

5. 1735 m. rugpjūčio 16 d. (aktuota rugpjūčio 22 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹³⁰⁰, kurią įrašyti į LDK vyriausiojo tribunolo knygas pateikė Novosiolkovo seniūnas Stanislovas Kosarževskis (Kosarzewski).

30. 1736 m. vasario 6 d.

I. Vasario 6 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis**¹³⁰¹.

3. Direktorius Benediktas Jonas Volskis (z Rusinowa Wolski), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas.

5. 1736 m. vasario 7 d. (aktuota vasario 7 d.) Vilniaus seimelio laudos¹³⁰², kurias įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Jonas Bžostovskis (Brzostowski); 1736 m. vasario 7 d. (aktuota vasario 7 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹³⁰³, kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Jonas Bžostovskis (Brzostowski).

31. 1736 m. gegužės 14 d.

I. Gegužės 14 d. prasidėjo **priešseiminis seimelis** (*Seymiki ante Komicyalne*)¹³⁰⁴.

3. Direktorius [Mikalojus Antanas] Petrusėvičius (Petrusewicz), Vilniaus taurininkas ir pavaivadis.

32. 1737 m. vasario 4–5 d.

I. Vasario 4 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis**, kuris iširo¹³⁰⁵.

1. (*ad antiquam termam et regulam obrad y Seymikowania*).

2. Atidarė seimelio sesiją Eliašas Antanas Marcinkevičius (Marcinkiewicz), Vilniaus pateisėjis.

II. Vasario 5 d. prasidėjo **ūkinis seimelis** (*Seymik Gospodarzki*).

3. Direktorius Laurynas Juchnovičius Šventožeckis (Juchnowicz Świętorzecki), Vilniaus vaivadijos išdininkas.

5. 1737 m. vasario 6 d. (aktuota vasario 6 d.) Vilniaus seimelio laudos¹³⁰⁶, kurias į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Mykolas Antanas Tukało (Tukało). 1737 m. vasario 4 d. (aktuota vasario 6 d.) Juozapo Antano Valickio (z Walick Walicki) ir jo šalininkų manifestas¹³⁰⁷, kurį į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Jurgis Rodovičius (Rodowicz).

33. 1738 m. vasario 3–4 d.

I. Vasario [3] d. prasidėjo **tribunolinis seimelis** (*po Seymiku Poniedzialkowym*).

II. Vasario 4 d. prasidėjo **ūkinis seimelis** (*na Seymiku Gospodarskim*).

3. Direktorius Antanas Albrechtas Mintautas Čyžas (Czyż).

5. 1738 m. vasario 4 d. Vilniaus vaivadijos bajorų protestas¹³⁰⁸.

34. 1738 m. rugpjūčio 25 d.

I. Rugpjūčio 25 d. prasidėjo **priešseiminis seimelis** (*seymik antecomitalny*).

1. Augusto III universalai.

3. Direktorius Jonas Ignatas Monkevičius (Monkiewicz), Alesnikų seniūnas.

¹²⁹⁹ 1735 VI 4 Vilniaus seimelio instrukcija, *BUW*, 97, l. 115–120; 1735 VI 4 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. XIII, p. 168–171.

¹³⁰⁰ 1735 VIII 16 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. XIII, p. 177–187.

¹³⁰¹ *DTGWKL*, s. 169.

¹³⁰² 1736 II 7 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 92, l. 400–403; 1736 II 7 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, l. 408–409v.

¹³⁰³ 1736 II 7 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 92, l. 404–407v.

¹³⁰⁴ 1736 V 19 pranešimas iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 379, p. 7–8; Z Wilna die 19. Maji, *Gazety Polskie*, 1736, N. 93; *HFAB*, ф. 649, оп. 1, д. 490, л. 136v.

¹³⁰⁵ Z Wilna d. 10. Febr., *KP*, 1737, N. IX; 1737 II 10 pranešimas iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 383, p. 1; 1737 m. vasario 10 d. Pranešimas iš Vilniaus, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje...*, p. 342.

¹³⁰⁶ 1737 II 6 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 92, l. 868–873v.; 1737 II 6 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, l. 875–878v.

¹³⁰⁷ 1737 II 4 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, *PHE*, АД, авт. 150, л. 37–40.

¹³⁰⁸ 1738 II 4 Vilniaus vaivadijos bajorų protestas, *PHE*, АД, авт. 150, л. 41–42v.; 95–96v. Protestą pasirašo 113 bajorų.

5. 1738 m. [rugpjūčio 25 d.] (aktikuota rugsėjo 1 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹³⁰⁹; 1738 m. rugpjūčio 25 d. (aktikuota rugsėjo 1 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³¹⁰. Šiuos dokumentus įrašyti į Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygas pateikė Mykolas Koreiva (Koreywo).

35. 1739 m. vasario 9–10 d.

I. Vasario 9 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymiku Gromnicznego*).

5. 1739 m. vasario 9 d. (aktikuota vasario 10 d.) Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, kurį įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Smolensko vaivadijos arklininkas Juozas Sakovičius Serafinovičius (Serafinowicz) ir Aleksandras Višomirskis (Wiszmirski).

II. Vasario 10 d. prasidėjo **ūkinis** seimelis (*Seymik Gospodarski*).

5. 1739 m. vasario 10 d. (aktikuota vasario 12 d.) Vilniaus seimelio instrukcija pasiuntiniams, vykstantiems pas LDK etmoną Mykolą Kaributą Višnioveckį¹³¹¹, kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Felicijonas Sierputovskis (Sierputowski).

36. 1740 m. vasario 8–9 d.

I. Vasario 8 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis**¹³¹².

2. Atidarė seimelio sesiją [Elišas Antanas] Marcinkevičius, Vilniaus vaivadijos pateisėjis.

3. Direktorius Boreika (Boreyka).

II. Vasario 9 d. prasidėjo **ūkinis seimelis** (*Seymik Gospodarski*), kuris iširo¹³¹³.

37. 1740 m. rugpjūčio [22] d.

I. Rugpjūčio [22] d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis (*Seymik antekomicyalny*)¹³¹⁴.

1. Augusto III universalas.

2. Atidarė seimelio sesiją [Elišas Antanas] Marcinkevičius, Vilniaus vaivadijos pateisėjis.

3. Direktorius [Mikalojus] Ruščicas (Ruszczyc), Tautuskio seniūnas.

38. 1741 m. vasario 6–7 d.

I. Vasario 6 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymiku Gromnicznego*)¹³¹⁵.

1. (*Infundamentum legum*).

3. Direktorius Juozapas Bogušas (Bohusz), Vilniaus pilininkas.

5. 1741 II 8 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestą įrašyti į Trakų vaivadijos pilies teismo knygas pateikė sargybininkas Antanas Močydlovskis (Moczydłowski)¹³¹⁶.

II. Vasario [7] d. prasidėjo **ūkinis** seimelis.

3. Direktorius Jonas Monkevičius (Mąnkiewicz), Vilniaus vaivadijos taurininkas.

5. 1741 m. vasario [7] d. (aktuota vasario 8 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³¹⁷, kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Florijonas Kazimieras Rimševičius Vileika (Rymszewicz Wilejko), Vilniaus vaivadijos sargybininkaitis.

39. 1742 m. vasario 5–6 d.

I. Vasario 5 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis**, kuris iširo¹³¹⁸.

II. Vasario 6 d. prasidėjo **ūkinis** seimelis (*Seymik Gospodarski*).

3. Direktorius Jonas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pataurininkis ir vėliavininkas.

5. 1742 m. vasario [6] d. (aktuota vasario 8 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³¹⁹, kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Livonijos išdininkas Benediktas Jelecas (Jelec).

40. 1744 m. vasario 3–4 d.

I. Vasario 3 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis** (*Seymik Gromniczny*).

1. (*in fundamento legum*).

¹³⁰⁹ 1738 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 93, l. 1164–1167v. Šios instrukcijos publikacija žr.: *ABAK*, t. VIII, p. 381–388.

¹³¹⁰ 1738 VIII 25 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 93, l. 1162–1163v.

¹³¹¹ 1739 II 10 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 94, l. 922–923v.

¹³¹² *Z Wilna* d. 14 Febr., *KP*, 1740, Num. CLXIII; *HFAБ*, ф. 649, оп. 1, д. 491, л. 33–33v.

¹³¹³ M. Matuševičius nurodo, kad iširo tribunolinis seimelis, ir akivaizdžiai supainiojo su iširusiu ūkiniu seimeliu, plg.: Matuszewicz M. *Dyariusz życia mego*, Warszawa, 1986, t. 1, s. 175.

¹³¹⁴ *Z Wilna* d. 28. Aug., *KP*, 1740, Num. CXCVI.

¹³¹⁵ *Z Wilna* d. 12. Febr., *KP*, 1741, Num. CCXX; *DTGWKL*, s. 188.

¹³¹⁶ 1741 II 8 protestantų manifestas prieš Vilniaus seimelį, *LVIA*, SA, 5916, l. 435–436v.

¹³¹⁷ 1741 II 7 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 96, l. 54–55v.

¹³¹⁸ *Z Wilna* d. 10. Febr., *KP*, 1742, Num. CCLXII.

¹³¹⁹ 1747 II 6 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 97, l. 168–168v.

3. Direktorius (*marszałek*) Mykolas Horodenski (Horodenski), Vilniaus vaivadijos vaisks ir pilies teismo raštininkas¹³²⁰;

5. 1744 m. vasario 4 d. Vilniaus seimelio lauda¹³²¹.

II. Vasario [4] d. prasidėjo **ūkinis** seimelis (*Seymiku Naszego Gospodarskiego*).

41. 1746 m. vasario 7 d.

I. Vasario 7 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymik Gromniczny*)¹³²².

42. 1746 m. rugpjūčio 22 d.

I. Rugpjūčio 22 d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis (*Seymiku Antekomicjonalnym*).

1. Augusto III universalai.

5. 1746 m. rugpjūčio 22 d. (aktuota rugsėjo 15 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹³²³, kurią įrašyti į Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygas pateikė Jonas Dolmanas (Dolman).

43. 1747 m. spalio 23–27 d.

I. Spalio 23 d. prasidėjo **elekcinis** seimelis (*na Seymiki Elekcynine; Seymiki Ziemskie Elekcyonalne*)¹³²⁴.

1. 1747 m. balandžio 20 d. Vilniaus vaivados ir LDK didžiojo etmono Mykolo Kazimiero Radvilos universalai (aktuoti rugsėjo 11 d.), įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas¹³²⁵.

2. Seimelio sesijas atidarė: Vilniaus vaivadijos vaisks Mykolas Horodenski (spalio 23-24 d. ir spalio 26-27 d.); Vilniaus stalininkas Jurgis Abramovičius (spalio 25 d.).

3. Direktoriai: Jonušas Radvila, Vilniaus vaivadininkaitis (spalio 23 d.); Aleksandras Sapiega, Punsko seniūnas (spalio 24 d.); Karolis Radvila, Vilniaus vaivadininkaitis (spalio 25 d.); Antanas Sologubas (Sołohub), LDK artilerijos generolas (spalio 26 d.); Antanas Pšezdzieckis (Przezdziecki), LDK raštininkas (spalio 27 d.)¹³²⁶.

5. 1747 m. spalio 23 d. Vilniaus seimelio kredensas¹³²⁷; 1747 m. spalio 25 d. Vilniaus seimelio kredensas¹³²⁸; 1747 m. spalio 27 d. Vilniaus seimelio kredensai¹³²⁹.

44. 1748 m. vasario [5] d.

I. Vasario [5] d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Kongress; Na sejmikach gromnicznych electionis deputatów*)¹³³⁰;

3. Direktorius [Nikodemus Ignotas] Grecevičius, Breslaujos pilies teismo teisėjas.

45. 1748 m. rugpjūčio 19–21 d.

I. Rugpjūčio 19 d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis (*Seymik AnteKomicjalny; Seymik Poselski*)¹³³¹.

3. Direktorius Juozapas Sapiega (Sapieha), Vilniaus koadjutorius.

5. 1748 m. rugpjūčio 19 d. (aktuota rugpjūčio 22 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹³³², kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Mykolas Gumovskis (z Gumowa Gumowski) Smolensko vaivadijos raikytojas.

II. Rugpjūčio [20] d. prasidėjo **ūkinis** seimelis (*Seymik Gospodarski*)¹³³³.

¹³²⁰ Klaidingai teigiama, kad šio seimelio direktorius buvo Vilniaus vaivadijos pavaivadis Mikalojus Antanas Petrusėvičius, žr.: *DTGWKL*, s. 200.

¹³²¹ 1744 II 4 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 99, l. 94 (a) – 94 (b). Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygų lapai nutrupėję, todėl neaišku, kas pateikė šią laudą įrašyti.

¹³²² Z Wilna d. 12. Febr., *KP*, 1746, Num. CCCCLXXXI.

¹³²³ 1746 VIII 22 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 101, l. 725–738v.

¹³²⁴ Z Wilna d. 28. Oct., *KP*, 1747, Num. DLXXI; M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1537–1540.

¹³²⁵ 1747 IV 20 Vilniaus vaivados M. K. Radvilos universalas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 102, l. 679–679v.; 1747 IV 20 Vilniaus vaivados M. K. Radvilos universalas, *ten pat*, l. 680–680v.; 1747 IV 20 Vilniaus vaivados M. K. Radvilos universalas, *ten pat*, l. 681–681v.; 1747 IV 20 Vilniaus vaivados M. K. Radvilos universalas, *ten pat*, l. 682–682v.; 1747 IV 20 Vilniaus vaivados M. K. Radvilos universalas, *ten pat*, l. 683–683v.

¹³²⁶ J. S. Sapiegos dienoraštis, *BN*, BOZ, 941, p. 461–462; Zielińska Z. Sapieha Aleksander Michał, *PSB*, t. XXXIV/4, zes. 143, s. 565.

¹³²⁷ 1747 X 23 Vilniaus seimelio kredensas, *AGAD*, AR, dz. II, ks. 2695, p. 1–2.

¹³²⁸ 1747 X 25 Vilniaus seimelio kredensas, *AGAD*, AR, dz. II, ks. 2696, l. 1–3.

¹³²⁹ 1747 X 27 Vilniaus seimelio kredensas, *AGAD*, AR, dz. II, ks. 2698, l. 1–3; 1747 X 27 Vilniaus seimelio kredensas, *ten pat*, l. 5–7.

¹³³⁰ 1748 II 10 pranešimas iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 438, p. 1; Z Wilna die 10 februarii 1748, *ZGP*, APT, Nr. 34, k.17.

¹³³¹ Z Wilna d: 24 Aug, *KP*, 1748, Num. DCXV; M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1599–1600.

¹³³² 1748 VIII 19 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 103, l. 951–954v.

¹³³³ K. L. Sapiegos dienoraštis, *BN*, BOZ, 941, p. 491.

5. 1748 m. rugpjūčio 21 d. (aktuota rugpjūčio 23 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³³⁴, kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Antanas Tolkovskis (Tołkowski).

46. 1749 m. vasario 3 d.

I. Vasario 3 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (sejmik *electionis* deputatów)¹³³⁵, kuris dėl protestų iširo.
3. Direktorius Jonas Ignatas Monkevičius (Monkiewicz), Vilniaus vaivadijos pateisėjis.

47. 1750 m. birželio 23 d.

I. Birželio 23 d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis (*Seymiki Przedseymowe, Seymiki Antekomityalne, Seymiku Poselskiego*)¹³³⁶.

3. Direktorius [Andriejus] Abramovičius (Abramowicz), Vilniaus žemės teismo raštininkas.

5. 1750 m. birželio 23 d. Vilniaus seimelio instrukcija¹³³⁷; 1750 m. birželio 23 d. Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas (1750 m. liepos 23 d. išrašas iš Vilniaus pilies teismo knygų) prieš LDK stovyklininko Aleksandro Sapiegos išrinkimą pasiuntiniu¹³³⁸.

48. 1751 m. vasario [8] d.

I. Vasario [8] d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymiki gromniczne*)¹³³⁹.
3. Direktorius [Benediktas Stanislovas] Giedraitis (Giedroycia), Vilniaus vaivadijos stalininkas.

49. 1752 m. rugpjūčio 21 d.

I. Rugpjūčio 21 d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis (*ante Komicyalnego*)¹³⁴⁰.

2. Atidarė seimelį [Juozapas Skuminas] Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus tijūnas.

3. Direktorius Jonas Antanas Horainas (Horain), Vilniaus pakamaris ir Jelovsko seniūnas, LDK izdo tribunolo maršalas, LDK petihorų pulko pulkininkas.

5. 1752 m. rugpjūčio 21 d. (aktuota rugpjūčio 23 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³⁴¹, kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Dominykas Tomaševskis (Tomaszewski); 1752 m. rugpjūčio 21 d. (aktuota rugpjūčio 21 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹³⁴², kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Tomas Koveckis (Kowecki), Vilniaus paseniūnis.

50. 1753 m. vasario 5 d.

I. Vasario 5 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymiki Deputackie*)¹³⁴³.
2. Seimelį atdarė [Juozapas Skuminas] Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus tijūnas.
3. Direktorius neišrinktas, seimelis iširo.

51. 1754 m. vasario 4–7 d.

I. Vasario 4 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymiki Deputackie*)¹³⁴⁴.
2. Seimelį atdarė [Juozapas Skuminas] Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus tijūnas.
3. Direktorius [Juozapas Skuminas] Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus tijūnas.

52. 1754 m. rugpjūčio 19 d.

I. Rugpjūčio 19 d. prasidėjo **priešseiminis seimelis** (*Seymiku Antekommicyalnego*).

¹³³⁴ 1748 VIII 21 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 103, l. 975–976. Pačiame Vilniaus seimelio nutarime nurodoma, jog tai priešseiminio seimelio lauda.

¹³³⁵ 1749 II 8 pranešimas iš Vilniaus, *ZGP*, APT, Nr. 35, k. 12; *DTGWKL*, s. 220.

¹³³⁶ Z Wilna d. 27. Jun., *KP*, 1750, Num. DCCXX; 1750 VI 27 pranešimas iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 459, p. 7.

¹³³⁷ 1750 VI 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *BJ*, 6304 III, l. 30–34.

¹³³⁸ 1750 VI 23 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, *AGAD*, AR, dz. II. 2722, p. 1.

¹³³⁹ 1751 II 11 pranešimas iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 466, p. 1; 1751 m. vasario 11 d. Pranešimas iš Vilniaus, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje...*, p. 342.

¹³⁴⁰ Z Wilna d. 4. Augusti, *KP*, 1752, Num. DCCCXXXII; M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1864.

¹³⁴¹ 1752 VIII 21 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 107, l. 837–837v.

¹³⁴² 1752 VIII 21 Vilniaus seimelio instrukcija, *AGAD*, AR, dz. II, ks. 46, p. 576–586.

¹³⁴³ 1753 II 11 pranešimas iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 471, p. 1; 1753 m. vasario 11 d. Pranešimas iš Vilniaus, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje...*, p. 342–343.

¹³⁴⁴ Z Wilna d. 10. Febr., *KP*, 1754, Num. XXXI; 1754 II 10 pranešimas iš Vilniaus, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 474, s. 2. Apie tribunolinį (*Seymikow Gromnicznych*) seimelį užsimenama 1754 II 7 į Vilniaus pilies teismo knygas įrašytame manifeste, žr.: *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 109, l. 82–82v.

2. Seimelį atdarė [Juozapas Skuminas] Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus tijūnas.
3. Direktorius [Juozapas Skuminas] Tiškevičius, Vilniaus tijūnas¹³⁴⁵.
5. 1754 m. rugpjūčio 19 d. (aktuota rugpjūčio 21 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹³⁴⁶, kurią įrašyti į Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygas pateikė Vilniaus paseniūnis Tomas Kowieckis (Kowiecki).

53. 1755 m. vasario [3] d.

- I. Vasario [3] d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymik Deputatcki*), kuris neišrinkus direktoriaus iširo¹³⁴⁷.
2. Seimelį atdarė [Juozapas Skuminas] Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus tijūnas.

54. 1756 m. vasario [9] d.

- I. Vasario [9] d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymiki Deputackie*)¹³⁴⁸.
2. Seimelį atdarė [Juozapas Skuminas] Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus tijūnas.
3. Direktorius [Rapolas] Musnickis (Musnicki), Vilniaus vaivadijos arklininkas.
- II. Vasario 9 d. prasidėjo **ūkinis** seimelis (*Seymiku Gospodarskiego*).
3. Direktorius Benediktas Jonas Volskis (z Rusinowa Wolski), Vilniaus vaivadijos pavaivadis.
5. 1756 m. vasario 9 d. (aktuota kovo 12 d.) Vilniaus seimelio patvirtinamasis raštas¹³⁴⁹, kurį įrašyti į Minsko pilies teismo knygas pateikė Jurgis Jackovskis (Jackowski).

55. 1756 m. rugpjūčio [23] d.

- I. Rugpjūčio [23] d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis, kuris iširo¹³⁵⁰.

56. 1757 m. vasario 7–8 d.

- I. Vasario 7 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis** (Seymik gromniczny), kuris iširo¹³⁵¹.
1. Lietuvos Statutas ir galiojančios teisės normos (*ex praescripto legis*).
2. Seimelį atdarė [Pranciškus Leonas] Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas¹³⁵².
5. 1757 m. vasario 7 d. (aktuota vasario 7 d.) Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas¹³⁵³, kurį į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Andriejus Leščinskis (Leszczynski), Palenkės pataurininkis.
- II. Vasario 8 d. **ūkinis seimelis** (*Seymik boni ordinis, Seymik Gospodarski*)¹³⁵⁴.
3. Direktorius (*Dyrektor*) [Kristupas] Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos stalininkas.
5. 1757 m. vasario 8 d. (aktuota vasario 8 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³⁵⁵, kurią įrašyti į Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygas pateikė pataurininkis Antanas Giečevičius (Gieczewicz).

57. 1758 m. vasario [6] d.

- I. Vasario [6] d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis, kuris neišrinkus direktoriaus iširo¹³⁵⁶.

58. 1758 m. rugpjūčio 21 d.

- I. Rugpjūčio 21 d. prasidėjo **priešseiminis seimelis** (*Seymik Antekomicyalny*).
1. Augusto III universalas.
2. Seimelio sesiją atdarė [Jonas Antanas] Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pakamaris.
3. Direktorius [Adomas] Bžostovskis (Brzostowski), Polocko kaštelionas ir LDK vyriausiojo tribunolo maršalas¹³⁵⁷.
5. 1758 m. rugpjūčio 21 d. (aktuota rugpjūčio 22 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹³⁵⁸, kurį įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Pavelas Hlusovičius (Hłusowicz).

¹³⁴⁵ 1754 VIII 19 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 474, s. 10; 1754 m. vasario 10 d. pranešimas iš Vilniaus, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje...*, p. 343.

¹³⁴⁶ 1754 VIII 19 Vilniaus seimelio instrukcija, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 109, l. 713–718v.

¹³⁴⁷ 1755 II 3 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 476, s. 2–3.

¹³⁴⁸ 1756 II 9 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 479, s. 3–4.

¹³⁴⁹ 1756 II 9 Vilniaus seimelio patvirtinamasis raštas, HFAБ, ф. 1727, оп. 1, д. 12, л. 1012–1013v.

¹³⁵⁰ Matuszewicz M. *Duariusz życia mego*, Warszawa, 1986, t. 1, s. 707; 1756 m. Šlėktų grumtynės Vilniaus seimelyje dėl pelningos žemės raštininko vietos, *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1955, t. 1, p. 317–318.

¹³⁵¹ Z Wilna die 7ma Februarii, KP, 1757, Num. VII.

¹³⁵² 1757 II 7 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas prieš Vilniaus tribunolinį seimelį, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 114, l. 68–68v.

¹³⁵³ 1757 II 7 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 114, l. 62–62v.

¹³⁵⁴ Z Wilna die 14ta Februarii, KP, 1757, Num. VIII.

¹³⁵⁵ 1757 II 8 Vilniaus seimelio lauda, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 114, l. 75–76v.

¹³⁵⁶ 1758 II 6 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 488, s. 1; 1758 m. vasario 6 d. Pranešimas iš Vilniaus, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje...*, p. 343–344.

¹³⁵⁷ 1758 VIII 21 pranešimas iš Vilniaus, AGAD, AR, dz. XXXIV, 488, s. 10.

59. 1759 m. vasario 5–6 d.

I. Vasario 5 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis** (*Seymiku Gromnicznego Gospodarskiego (...) Seymiku Deputackiego*).

1. (ex praescripto legis).

2. Seimelį atidarė Pranciškus Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas ir pulkininkas.

3. Direktorius (*Marszałka*) Andriejus Abramovičius (Abramowicz), Bresto kaštelionas.

5. 1759 m. vasario 6 d. (aktuota vasario 7 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³⁵⁹, kurią įrašyti į Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygas pateikė Vilniaus pilies teismo instigatorius Mykolas Vyčynskis (Wyczynski).

II. Vasario 6 d. prasidėjo **ūkinis seimelis** (*Seymik Gospodarski boni Ordinis*).

3. Direktorius Felicijonas Zmijovskis (Zmijowski) Vilniaus vaivadijos medžioklininkas ir pilies teismo teisėjas.

5. 1759 m. vasario 7 d. (aktuota vasario 7 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³⁶⁰, kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Mykolas Višinskis (Wyszynski), Vilniaus vaivadijos pilies teismo instigatorius.

60. 1760 m. vasario 4–5 d.

I. Vasario 4 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis** (*Seymiku Gromnicznego Deputackiego; Seymiki Gromniczne*).

1. (ex mente prava popolitego).

2. Seimelio sesiją atidarė Jonas Antanas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pakamaris¹³⁶¹.

3. Direktorius (*marszałka*) Ignotas Zaleskis (Zaleski), Vilniaus vaivadijos taurininkas.

5. 1760 m. vasario 4 d. (aktuota vasario 4 d.) Vilniaus vaivadijos bajorų protestas¹³⁶²; 1760 m. vasario 5 d. (aktuota vasario 5 d.) Jono Antano Horano manifestas¹³⁶³; 1760 m. vasario 5 d. (aktuota vasario 5 d.) Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas¹³⁶⁴; 1760 m. vasario 5 d. (aktuota kovo 27 d.) skundas prieš J. A. Horaino manifestą¹³⁶⁵.

II. Vasario 5 d. prasidėjo **ūkinis seimelis** (*Seymiku Gospodarskiego*).

3. Direktorius (*marszałka/director*) Martynas Šumskis (Gierzgowskiego/Dzierzgowskiego Szumskiego), Vilniaus vaivadijos pastalininkis.

5. 1760 m. vasario 5 d. (aktuota vasario 6 d.) Vilniaus seimelio laudos¹³⁶⁶, kurias įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Mykolas Višinskis (Wyszynski), Vilniaus vaivadijos pilies teismo instigatorius.

61. 1760 m. rugpjūčio 25 d.

I. Rugpjūčio 25 d. prasidėjo **priešseiminis seimelis** (*Seymik Antekomicyalny*), kuris iširo.

5. 1760 m. rugpjūčio 25 d. (aktuota rugpjūčio 26 d.) Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas¹³⁶⁷, kurį į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Pranciškus Oganovskis (Oganowski).

62. 1761 m. vasario 9 d.

I. Vasario 9 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis**¹³⁶⁸.

3. Direktorius Mykolas Petras Horainas (Horain), Vilniaus pilininkas.

63. 1761 m. kovo 16–17 d.

I. Kovo 16 d. prasidėjo **priešseiminis seimelis** (*Seymiki przed Seymowe*).

1. Augusto III universalas.

3. Direktorius (*Marszałek Kola Rycerskiego tegoz Seymiku*) Mykolas Horodenskis (Horodenski) Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjas.

5. 1761 m. kovo 16 d. (aktuota kovo 18 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹³⁶⁹, kurią į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Stanislovas Kolenda (Kolęda), Vilniaus vaivadijos vietininkas; 1761 m. kovo 17 d. (aktuota kovo 18 d.)

¹³⁵⁸ 1758 VIII 21 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 115, l. 744–745v.

¹³⁵⁹ 1759 II 6 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 116, l. 71–74v.

¹³⁶⁰ 1759 II 7 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 116, l. 75–78v.

¹³⁶¹ 1760 II 4 pranešimas iš Vilniaus, *AGAD, AR*, dz. XXXIV, 496, s. 1; 1760 m. vasario 4 d. Pranešimas iš Vilniaus, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje...*, p. 344.

¹³⁶² 1760 II 4 Vilniaus vaivadijos bajorų protestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 117, l. 52–53v.

¹³⁶³ 1760 II 5 Jono Antano Horaino manifestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 117, l. 58–59v.;

¹³⁶⁴ 1760 II 5 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 117, l. 60–60v.

¹³⁶⁵ 1760 II 5 skundas prieš J. A. Horaino manifestą, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 117, l. 143–144v.

¹³⁶⁶ 1760 II 5 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 117, l. 64–65v.; 1760 II 5 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, l. 66–67.

¹³⁶⁷ 1760 VIII 25 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 117, l. 577–577v.

¹³⁶⁸ Z Wilna 13 Lutego, *Kuryer Litewski*, 1761, Nro. VII; *DTGWKL*, s. 268; Czeppe M. *Kamaryla Pana z Dukli...*, s. 197.

¹³⁶⁹ 1761 III 16 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 118, l. 190–193v.

Vilniaus seimelio lauda¹³⁷⁰, kurią įrašyti į Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygas pateikė M. Petruševičius (Petruszewicz).

64. 1762 m. rugpjūčio 23 d.

I. Rugpjūčio 23 d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis (*Seymiku Antecomicyalnego*), kuris buvo išardytas.

1. Augusto III universalas.
2. Seimelį atidarė [Jonas Antanas] Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pakamaris.
3. Direktorius Jonas Monkevičius (Monkiewicz) Vilniaus vaivadijos pateisėjis.
5. 1762 m. rugpjūčio 23 d. (aktuota rugpjūčio 23 d.) Tovianskių ir kitų Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas¹³⁷¹; 1762 m. rugpjūčio 23 d. (aktikuota rugpjūčio 23 d.) Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas¹³⁷², kurį į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Ignotas ir Liudvikas Kontovtai (Kontowtowie), Pranciškus Oganovskis (Oganowski), Benediktas ir Petras Korsakai (Korsakowie).

65. 1763 m. vasario 8 d.

I. Vasario 8 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymik Deputacki*), kuris iširo¹³⁷³.

66. 1764 m. vasario 6–9 d. (Ia truko iki vasario 9 d., Ib – iki vasario 7 d.)

Ia. Vasario 6 d. prasidėjo **prieškonvokacinis** seimelis (*seymik przedkonwokacyjny, seymiku antekonwokacyjnego, Seymiku AnteKonwokacyjnego*).

1. 1763 m. lapkričio 12 d. Respublikos primo Vladislavo Aleksandro Lubensio (z Łubny Łubieńskiego) universalas.
2. Seimelį atidarė Ignotas Jokūbas Masalskis (Massalski), Vilniaus vyskupas¹³⁷⁴.
3. Direktorius Pranciškus Čyžas (Czyż), Vilniaus vaivadijos raikytojas.
5. 1764 m. vasario 9 d. (aktuota vasario 9 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹³⁷⁵; 1764 m. vasario 6 d. (aktuota vasario 9 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³⁷⁶. Šiuos dokumentus įrašyti į Vilniaus vaivadijos kaptūrinių teismų knygas pateikė Vilniaus vaivadijos raikytojas Antanas Miedzichovskis (Miedzichowski).

Ib. Vasario 6 d. prasidėjo **prieškonvokacinis** seimelis (*Seymiku Antekomicyalnego*).

1. 1763 m. lapkričio 12 d. primo Vladislavo Aleksandro Lubensio universalas.
2. Seimelį atidarė Pranciškus Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas.
3. Direktorius Dominykas Kamienskis (Kamieński), Vilniaus vaivadijos taurininkas.
5. 1764 m. vasario 7 d. (aktuota vasario 7 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³⁷⁷, kurią įrašyti į Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygas pateikė Jonas Sviecickis (Swiećicki). 1764 m. vasario 7 d. (aktuota vasario 7 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹³⁷⁸, kurią į Vilniaus vaivadijos pilies teismų knygas įrašyti pateikė Juozapas Bužynskis (Burzyński).

67. 1764 m. liepos 23–24 d.

I. Liepos 23 d. prasidėjo **reliacinis ir priešelekcinis** seimelis (*Seymika Relacyjnego oraz Przedelekcyjnego*).

1. Seimo konstitucija¹³⁷⁹ ir 1764 m. birželio 26 d. Respublikos primo Vladislavo Aleksandro Lubensio universalas.
3. Seimelio direktorius Pranciškus Čyžas (Czysz) Vilniaus vaivadijos raikytojas.
5. 1764 m. liepos 24 d. (aktuota liepos 24 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³⁸⁰, kurią įrašyti į Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygas pateikė Kazimieras Šymkievičius (Szymkiewicz).

68. 1764 m. spalio 29–30 d.

I. Spalio 29 d. prasidėjo **prieškarūnacinis** seimelis (*Seymiku ante Coronationis*).

1. 1764 II 29 primo universalas prieškarūnaciniam seimeliams.
2. Seimelį atidarė Pranciškus Čyžas (Czyż), Vilniaus vaivadijos raikytojas ir konfederacijos maršalas.
3. Seimelio direktorius Pranciškus Čyžas (Czyż), Vilniaus vaivadijos raikytojas ir konfederacijos maršalas.
5. 1764 m. spalio 29 d. (aktuota spalio 30 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹³⁸¹, kurį įrašyti į Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygas pateikė Juozapas Mazerakis (Mazeraki); 1764 m. spalio 30 d. Vilniaus seimelio kredensas¹³⁸²; 1764 m.

¹³⁷⁰ 1761 III 17 Vilniaus seimelio lauda, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 118, l. 120–121v.

¹³⁷¹ 1762 VIII 23 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas prieš Vilniaus seimelį, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 119, l. 465–465v.

¹³⁷² 1762 VIII 23 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas prieš Vilniaus seimelį, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 119, l. 466–466v.

¹³⁷³ Z Wilna 11 Lutego, *Kuryer Litewski*, 1763 II 11, Num. VII.

¹³⁷⁴ Szwaciński T. Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r., *Kwartalnik historyczny*, 2006, rocz. CXIII, Nr. 1, s. 26.

¹³⁷⁵ 1764 II 9 Vilniaus seimelio instrukcija, ABAK, t. XIII, p. 224–236.

¹³⁷⁶ 1764 II 6 Vilniaus seimelio lauda, ABAK, t. XIII, p. 217–221.

¹³⁷⁷ 1764 II 7 Vilniaus seimelio lauda, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 121, l. 380–383v.

¹³⁷⁸ 1764 II 7 Vilniaus seimelio instrukcija, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 121, l. 384–387v.

¹³⁷⁹ VL, t. VII, s. 10.

¹³⁸⁰ 1764 VII 24 Vilniaus seimelio lauda, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 121, l. 559–562v.

spalio 29 d. (aktuota lapkričio 2 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³⁸³, kurią į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Ignatas Kontovtas (Kontowtt); 1764 m. spalio 30 d. (aktuota lapkričio 2 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹³⁸⁴, kurią į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Ignatas Kontovtas (Kontowtt), Rečicos medžioklininkas.

69. 1765 m. vasario 4–6 d.

I. Vasario 4 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis** (*Seymiki Deputackie*)¹³⁸⁵.

3. Direktorius Pranciškus Čyžas (Czyż), raikytojas ir konfederacijos maršalas.

5. 1765 m. vasario 4 d. (aktuota vasario 7 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³⁸⁶, kurią į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Kazimieras Sokolovskis (Sokolowski).

II. Vasario 5 d. prasidėjo **ūkinis seimelis** (*Seymik Gospodarski*).

3. Direktorius Pranciškus Čyžas (Czyż), raikytojas ir konfederacijos maršalas.

5. 1765 m. vasario 5 d. (aktuota vasario 11 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³⁸⁷, kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Šimkevičius (Szymkiewicz).

III. Vasario 6 d. prasidėjo **elekcinis seimelis** (*Seymiki Elekcyine*).

2. Seimelį atidarė Pranciškus Čyžas (Czyż), Vilniaus vaivadijos raikytojas ir konfederacijos maršalas.

3. Direktorius Pranciškus Čyžas (Czyż), Vilniaus vaivadijos raikytojas ir konfederacijos maršalas.

5. 1765 m. vasario 7 d. (aktuota vasario 7 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³⁸⁸, kurią į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Kazimieras Sokolovskis (Sokolowski).

70. 1766 m. vasario 3 d.

I. Vasario 3 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis**¹³⁸⁹.

71. 1766 m. rugpjūčio 25 d.

I. Rugpjūčio 25 d. prasidėjo **priešseiminis seimelis** (*Seymiki przedSeymowe*)¹³⁹⁰.

72. 1767 m. vasario 9 d.

I. Vasario 9 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis**¹³⁹¹.

1. (podług prawa).

3. Seimelio direktorius Aleksandras Skuminas Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus tijūnas.

73. 1767 m. rugpjūčio 24–26 d.

I. Rugpjūčio 24 d. prasidėjo **priešseiminis seimelis** (*Seymiki Przedseymowe*)¹³⁹².

1. Stanislovo Augusto Poniatovskio ir konfederacijos maršalo universalai.

3. Direktorius (?) Tadas Žaba (Zaba), Vilniaus vaivadijos konfederacijos maršalas.

5. 1767 m. rugpjūčio 26 d. (aktuota rugpjūčio 27 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹³⁹³, kurią į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Vilniaus vaivadijos rotmistras Tadas Voinovskis (Woynowski).

74. 1768 m. vasario 8–10 d.

I. Vasario 8 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis**¹³⁹⁴.

2. Seimelį atidarė Tadas Žaba (Zaba), husarų pulko vėliavininkas ir konfederacijos maršalas.

3. Direktorius Tadas Žaba (Zaba), husarų pulko vėliavininkas ir konfederacijos maršalas.

II. Vasario 10 d. prasidėjo **ūkinis seimelis** (*Seymik Gospodarski*).

III. Vasario 10 d. prasidėjo **elekcinis seimelis** (*na Seymiku Elekcyinnym*).

3. Direktorius Tadas Žaba (Zaba), husarų pulko vėliavininkas ir konfederacijos maršalas.

¹³⁸¹ 1764 X 29 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 122, l. 1–2v.; 1764 X 29 Vilniaus seimelio kredensas, *APKr.*, AMCh, 302, l. 1.

¹³⁸² 1764 X 29 Vilniaus seimelio kredensas, *APKr.*, AMCh, 302, l. 5–11.

¹³⁸³ 1764 X 29 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 122, l. 16–17v.

¹³⁸⁴ 1764 X 30 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 122, l. 4–15v.

¹³⁸⁵ *Z Wilna 3 Lut.*, *Gazety Wilenskie*, Num VI; *DTGWKL*, s. 283.

¹³⁸⁶ 1765 II 4 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 122, l. 121–122v.

¹³⁸⁷ 1765 II 5 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 122, l. 178–179v.

¹³⁸⁸ 1765 II 7 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 122, l. 108–109v.

¹³⁸⁹ 1766 II 3 pranešimas iš Vilniaus, *MAB RS*, f. 17, b. 201, l. 37–37v.

¹³⁹⁰ *Z Wilna d. 30. Sierpnia*, *Gazety Wilenskie*, 1766, Num. XXXV.

¹³⁹¹ *Z Wilna d. 10 Lutego*, *Gazety Wilenskie*, 1767, Num. VII; *DTGWKL*, s. 292.

¹³⁹² *Z Wilna 29. Sierpnia*, *Gazety Wilenskie*, 1767 VIII 29.

¹³⁹³ 1767 VIII 26 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 125, l. 653–660v.

¹³⁹⁴ *Z Wilna d. 13. Lutego*, *Gazety Wilenskie*, 1768 II 13.

4. Vilniaus vaivadijos konfederacijos tarėjai: Liudvikas Abramovičius (Łyzynski Abramowicz), Dominykas Horodenski (Horodenski), Jonas Giečėvičius (Gieczewicz), rotmistras ir Domininkas Kamienski (Kamienski).
5. 1768 m. vasario 11 d. (aktuota vasario 15 d.) Vilniaus seimelio lauda¹³⁹⁵, kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Juozapas Žegždra (Żegzdrowo).

75. 1769 m. vasario 6–9 d.

- I. Vasario 6 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis.
2. Seimelį atidarė (*jako zagający*) Mykolas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pakamaris.
4. Asesoriai: Kristupas Giedraitis (Giedroyć) vėliavininkas, Pranciškus Čyžas (Czyż), Ignatas Horodenski (Horodeński), Rapolas Musnickis (Muśnicki), Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjai.
5. 1769 m. vasario 9 d. (aktuota vasario 9 d.) Vilniaus seimelio nutarimas (instrument)¹³⁹⁶, kurį į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Jonas Žėvuskis (Rzewuski), Smolensko žemės teismo regentas ir Vilniaus žemės teismo viceregentas.
- II. Vasario 7 d. prasidėjo **ūkinis** seimelis (Seymik Gospodarski).
3. Direktorius Mykolas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pakamaris.
- III. Vasario 8 d. prasidėjo **elekcinis** seimelis (*Na seymiku circa electionem*);
3. Direktorius (*Prezydent*) Mykolas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pakamaris;
5. 1769 m. vasario 10 d. (aktuota vasario 10 d.) balsavimo rezultatų suvestinė¹³⁹⁷.

76. 1770 m. vasario 5–7 d.

- I. Vasario 5 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Na Seymiki Gromniczne; Na seymikach tuteyszych Deputackich*)¹³⁹⁸.
- II. Vasario 6 d. prasidėjo **ūkinis** seimelis (*Seymikow Gospodarskich*).
2. Seimelį atidarė Aleksandras Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus vaivadijos tijūnas.
3. Direktorius (pod prezydencyą) Aleksandras Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus vaivadijos tijūnas.
5. 1770 m. vasario 7 d. (aktikacija vasario 8 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹³⁹⁹, kurį įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Tadas Voinovskis (Woynowski), Vilniaus vaivadijos rotmistras.
- III. Vasario 7 d. prasidėjo **elekcinis** seimelis (*Na Seymiku electionis*).
3. Direktorius (*pod Prezydencyą*) Aleksandras Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus vaivadijos tijūnas. Dėl sveikatos sutrikimų jam iš seimelio posėdžio pasitraukus, jį pakeitė Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas¹⁴⁰⁰.
4. Cenzoriai: Ignatas Horodenski (Horodenski), Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjas; Aleksandras Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos vaiks; Rapolas Musnickis (Musnicki), Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjas; Liudvikas Chodzkievičius (Chodzkiewicz), Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjas; Felicijonas Zmijovskis (Zmijowski), Vilniaus vaivadijos žemės teismo raštininkas.
5. 1770 m. vasario 7 d. (aktikacija vasario 8 d.) balsavimų rezultatų suvestinė¹⁴⁰¹, kurias į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Tadas Voinovskis (Woynowski) Vilniaus vaivadijos rotmistras.

77. 1771 m. vasario 4–8 d.

- I. Vasario 4 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis** (*Seymiki Gromniczne*).
2. Seimelį atidarė Aleksandras Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus vaivadijos tijūnas.
5. 1771 m. vasario mėn. (aktuotas vasario 8 d.) Zablockių ir kitų bajorų skundas prieš Tadeušą Žabą¹⁴⁰²; 1771 m. vasario 4 d. Vilniaus seimelio kredensas LDK vyriausiojo tribunolo deputatams¹⁴⁰³, jį įrašyti į Vilniaus žemės teismo knygas pateikė Matas Prontnickis (Prontnicki); 1771 m. vasario 8 d. (aktuota vasario 9 d.) Vilniaus seimelio kredensas žemės teismo teisėjams¹⁴⁰⁴, kurį įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Motiejus Dambrovskis (Dąbrowski); 1771 m. vasario 6 d. (aktuota vasario 9 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹⁴⁰⁵ pakamariui, kurį įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Tadas Voinovskis.
- II. **Ūkinis seimelis** (*Seymiki Gospodarskie*).

¹³⁹⁵ 1768 II 11 Vilniaus seimelio lauda, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 126, l. 96–97v.

¹³⁹⁶ 1769 II 9 Vilniaus seimelio nutarimas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 127, l. 54–56v.

¹³⁹⁷ 1769 II 10 balsavimų rezultatų suvestinė, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 127, l. 52–53v.

¹³⁹⁸ Z Wilna d. 10. Lutego, *Gazety Wilenskie*, 1770 II 10, Num. VI.

¹³⁹⁹ 1770 II 7 Vilniaus seimelio kredensas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 128, l. 18–18v.

¹⁴⁰⁰ 1770 II 7 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 128, l. 27.

¹⁴⁰¹ 1770 II 7 balsavimų rezultatų suvestinė, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 128, l. 19–22v.; 1770 II 7 balsavimų rezultatų suvestinė, *ten pat*, l. 23–24v.

¹⁴⁰² 1771 m. Zablockių ir kitų bajorų skundas prieš Tadeušą Žabą, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 26–26v.

¹⁴⁰³ 1771 II 4 Vilniaus seimelio kredensas LDK vyriausiojo tribunolo deputatams, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 31–32.

¹⁴⁰⁴ 1771 II 8 Vilniaus seimelio kredensas žemės teismo teisėjams, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 39–39v.

¹⁴⁰⁵ 1771 II 6 Vilniaus seimelio kredensas pakamariui, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 40–41v.

78. 1772 m. vasario 3–4 d.

I. Vasario 3 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymiki po Gromniczne*).

II. Vasario 4 d. prasidėjo **ūkinis** seimelis (*Seymiku Gospodarskim boni ordinis*).

5. 1771 m. vasario 4 d. (aktuota vasario 6 d.) Vilniaus seimelio nutarimas (*instrument*)¹⁴⁰⁶, kurį įrašyti į Vilniaus žemės teismo knygas pateikė Tadas Korsakas (Korsak), Vilniaus vaivadijos sargybininkas.

79. 1773 m. vasario 8 d.

I. Vasario 8 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis** (*Seymiki Gromniczne*).

2. Seimelį atidarė Kristupas Gedraitis (Giedroyc), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas.

5. 1773 m. vasario 8 d. (aktuotas vasario 11 d.) Vilniaus seimelio kredensas LDK vyriausiojo tribunolo deputatams¹⁴⁰⁷, kurį įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Ignatas Borovskis (Borowski).

80. 1773 m. kovo 22 d.

I. Kovo 22 d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis (*Seymik ante Komicialny*), kuris iširo.

1. Stanislovo Augusto Poniatovskio universalas.

2. Seimelį atidarė Kristupas Giedraitis (Giedroyc), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas.

5. 1773 m. kovo 22 d. (aktuota kovo 22 d.) bajorų manifestas prieš Vilniaus seimelį¹⁴⁰⁸, kurį į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Dominykas Kaminskis (Kaminski), Vilniaus vaivadijos pilies teismo teisėjas.

81. 1773 m. balandžio 6 d.

I. Balandžio 6 d. prasidėjo [**priešseiminis**] seimelis.

5. 1773 m. balandžio 6 d. (aktuota balandžio 9 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹⁴⁰⁹, kurią įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Kristupas Giedraitis (Giedroyc), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas.

82. 1774 m. vasario 7 d.

I. Vasario 7 d. prasidėjo **tribunolinis seimelis** (*Seymiki Gromniczne; Seymiki Pogromniczne*)¹⁴¹⁰.

1. (*vigore Praw solita Praxi*).

2. Seimelį atidarė Tadas Žaba (Kosciesza Żaba), Vilniaus vaivadijos pakamaris.

5. 1774 m. vasario 7 d. (aktuota vasario 17 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹⁴¹¹, kurį įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Antanas Skovronskis (Skowronski), Vilniaus vaivadijos kamarininkas; 1774 m. vasario 7 d. (aktuota vasario 19 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹⁴¹², kurį į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Benediktas Oganovskis (Oganowski), Vilniaus vaivadijos arklininkas.

83. 1776 m. liepos 15–16 d.

I. Vasario 15 d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis.

1. 1776 m. gegužės 15 d. Stanislovo Augusto Poniatovskio universalas.

2. Seimelį atidarė Liudvikas Skuminas Tiškevičius (Tyszkiewicz), LDK didysis raštininkas ir Vilniaus vaivadijos tįjūnas.

5. 1776 m. liepos 15 d. (aktuota liepos 16 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹⁴¹³; 1776 m. liepos 16 d. (aktuota vasario 16 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹⁴¹⁴.

84. 1779 m. vasario 8 d.

I. Vasario 8 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymiki dzisieysze Deputackie*)¹⁴¹⁵.

85. 1780 m. vasario 7-8 d. (Ia truko iki vasario 7 d., Ib – iki vasario 8 d.)

Ia. Vasario 7 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*na Seymiki Gromniczne*)¹⁴¹⁶.

¹⁴⁰⁶ 1772 II 4 Vilniaus seimelio nutarimas, LVIA, f. 20, ap. 1, b. 16, l. 107–110.

¹⁴⁰⁷ 1773 II 8 Vilniaus seimelio kredensas LDK vyriausiojo tribunolo deputatams, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 880–880v.

¹⁴⁰⁸ 1773 III 22 bajorų manifestas prieš Vilniaus seimelį, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 131, l. 913–913v.

¹⁴⁰⁹ 1773 IV 6 Vilniaus seimelio instrukcija, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 937–938.

¹⁴¹⁰ Z Wilna dnia 12. Lutego, *Gazety Wilenskie*, 1774, Num. VII.

¹⁴¹¹ 1774 II 7 Vilniaus seimelio kredensas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 132, l. 52–53v.

¹⁴¹² 1774 II 7 Vilniaus seimelio kredensas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 132, l. 58–58v.

¹⁴¹³ 1776 VII 15 Vilniaus seimelio kredensas, AGAD, AR, dz. II, ks. 3116, l. 21–30.

¹⁴¹⁴ 1776 VII 16 Vilniaus seimelio instrukcija, AGAD, AR, dz. II, ks. 3116, l. 1–20.

¹⁴¹⁵ Z Wilna dnia 8 Lutego, *Suplement do Gazety Warszawskiej*, 1779 II 17, Nr. 14.

¹⁴¹⁶ DTGWKL, s. 345.

2. Seimelį atidarė Liudvikas Skuminas Tiškevičius (Tyszkiewicz), LDK didysis raštininkas.
3. Direktorius Liudvikas Skuminas Tiškevičius (Tyszkiewicz), LDK didysis raštininkas.
5. 1780 m. vasario 7 d. (aktuota vasario 7 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹⁴¹⁷, kurį įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Zigmuntas Tomaševičius (Tomaszewicz), LDK vyriausiojo tribunolo deputatas.

Ib. Vasario 7 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis.

3. Direktorius Pranciškus Čyžas (Czyż), Vilniaus žemės teismo teisėjas.
5. 1780 m. vasario 8 d. (aktuota vasario 8 d.) Vilniaus seimelio kredensai¹⁴¹⁸, kuriuos į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė įrašyti Ksaveras Monkevičius (Monkiewicz), LDK kariuomenės Petihorų pulko vėliavininkas.

86. 1780 m. rugpjūčio 21–23 d.

I. Rugpjūčio 23 d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis.

1. 1780 m. gegužės 22 d. Stanislovo Augusto Poniatovskio universalas.
2. Seimelį atidarė Liudvikas Skuminas Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus tijūnas ir LDK didysis raštininkas.
3. Direktorius (?) Kristupas Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos pakamaris¹⁴¹⁹.
5. 1780 m. rugpjūčio 21 d. (aktuota rugpjūčio 21 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹⁴²⁰ ir 1780 m. rugpjūčio 23 d. (aktuota rugpjūčio 23 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹⁴²¹, kuriuos į Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygas įrašyti pateikė Juozapas Złobockis (Złobocki), Mozyriaus kamarininkas.

87. 1781 m. vasario 5–6 d.

I. Vasario 5 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymik Gromniczny*).

2. Seimelį atidarė Kristupas Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos pakamaris.
3. Direktorius Kristupas Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos pakamaris.
5. 1781 m. vasario 6 d. (aktuota vasario 7 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹⁴²², kurį įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Justinas Holovnia (Hołownia) Vilniaus vaivadijos rotmistras.

II. Vasario 6 d. prasidėjo **[elekcinis]** seimelis.

3. Direktorius Kristupas Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos pakamaris.
5. 1781 m. vasario 7 d. (aktuota vasario 7 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹⁴²³, kurį įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygas pateikė Vladislovas Šadurskis (Szadurski), Vilniaus vaivadijos rotmistras.

88. 1782 m. vasario 4 d.

I. Vasario 4 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis.

2. Seimelį atidarė Kristupas Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos pakamaris.
5. 1782 m. vasario 4 d. (aktuota vasario 8 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹⁴²⁴, kurį į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Juozapas Juraha (Juraha), Ašmenos pavieto raikytojo sūnus.

89. 1782 m. rugpjūčio 19–20 d.

I. Rugpjūčio 19 d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis.

1. Stanislovo Augusto Poniatovskio universalas.
5. 1782 m. rugpjūčio 20 d. (aktuota rugpjūčio 21 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹⁴²⁵, kurią į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Matas Romanovičius (Romanowicz), Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjas.

90. 1783 m. vasario 3–4 d.

I. Vasario 3 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymikow Gromnicznych*).

---

¹⁴¹⁷ 1780 II 7 Vilniaus seimelio kredensas, patvirtinantis Mykolo Karengos ir Zygmunto Tomaševičiaus išrinkimą deputatais, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 137, l. 822–825v. Išrašas iš Vilniaus pilies teismo knygų, žr.: 1780 II 7 Vilniaus seimelio kredensas, BCz, 721, p. 401–407. Plg.: DTGWKL, s. 345.

¹⁴¹⁸ 1780 II 8 Vilniaus seimelio kredensas, patvirtinantis Kazimiero Horaino išrinkimą deputatu, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 137, l. 828–829v; 1780 II 8 Vilniaus seimelio kredensas, patvirtinantis Mykolo Bielinškio išrinkimą deputatu, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 137, l. 830–831v. Išrašai iš Vilniaus pilies teismo knygų, žr.: 1780 II 7 Vilniaus seimelio kredensai, BCz, 721, p. 381–387, 389–399. Plg.: DTGWKL, s. 345.

¹⁴¹⁹ K. Giedraitis visus dokumentus pasirašo pirmasis.

¹⁴²⁰ 1780 VIII 21 Vilniaus seimelio kredensas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 137, l. 1180–1181v.

¹⁴²¹ 1780 VIII 23 Vilniaus seimelio instrukcija, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 137, l. 1184–1187v. Išrašas iš Vilniaus pilies teismų knygų, žr.: 1780 VIII 23 Vilniaus seimelio instrukcija, AGAD, AR, dz. II, ks. 3136, l. 1–7.

¹⁴²² 1781 II 6 Vilniaus seimelio kredensas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 138, l. 314–315v.

¹⁴²³ 1781 II 7 Vilniaus seimelio kredensas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 138, l. 316–317v.

¹⁴²⁴ 1782 II 4 Vilniaus seimelio kredensas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 139, l. 87–88v.

¹⁴²⁵ 1782 VIII 20 Vilniaus seimelio instrukcija, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 139, l. 751–758v.

3. Direktorius Kristupas Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos pakamaris.
  5. 1783 m. vasario 3 d. (aktuota vasario 3 d.) Vilniaus seimelio kredensas LDK vyriausiojo tribunolo deputatams, jis įrašytas į Vilniaus pilies teismo knygas¹⁴²⁶.
- II. Vasario [4] d. prasidėjo **elekcinis** seimelis¹⁴²⁷.

91. 1784 m. vasario [9] d.

- I. Vasario [9] d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymikach Gromnicznych*)¹⁴²⁸.

92. 1785 m. vasario 7–8 d.

- I. Vasario 7 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis.
  3. Direktorius Kristupas Giedraitis, Vilniaus vaivadijos pakamaris.
  5. 1785 m. vasario 7 d. (aktuota vasario 8 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹⁴²⁹, kurį Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Cezaris Savanievskis (Sawaniewski), Vilniaus vaivadijos tiltininkas.
- II. Vasario [8] d. prasidėjo **ūkinis** seimelis.
5. 1785 m. vasario 8 d. (aktuotas vasario 8 d.) Vilniaus seimelio nutarimas (uchwała)¹⁴³⁰, kurį Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygas įrašyti pateikė Cezaris Savanievskis (Sawaniewski), Vilniaus vaivadijos tiltininkas.

93. 1786 m. vasario [6] d.

- I. Vasario [6] d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis¹⁴³¹.

94. 1787 m. vasario [5] d.

- I. Vasario [5] d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymiki tuteysze Deputackie*).
- II. Vasario [5] d. prasidėjo **ūkinis** seimelis (*Seymiki (...) Gospodarskie*)¹⁴³².

95. 1788 m. rugpjūčio 20 d.

- I. Rugpjūčio 20 d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis.
1. 1788 m. gegužės 22 d. universalas priešseiminiam seimeliams.
3. Direktorius (?) Kristupas Giedraitis (Giedroyc) Vilniaus vaivadijos pakamaris.
5. 1788 m. rugpjūčio 20 d. (aktuota rugsėjo 13 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹⁴³³, kurią įrašyti į Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygas pateikė valdovo šambelionas Matas Seibutas Romanovičius (Seybutt Romanowicz).

96. 1789 m. vasario 9 d.

- I. Vasario 9 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Obrad Seymikowych Gromnicznych*).
2. Seimelį atidarė Kristupas Giedraitis, Vilniaus vaivadijos pakamaris.
3. Direktorius Kristupas Giedraitis (Giedroyc), Vilniaus vaivadijos pakamaris, Šv. Stanislovo ordino kavaliereus¹⁴³⁴,
5. 1789 m. vasario 9 d. (aktuota vasario 9 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹⁴³⁵, kurį į Vilniaus pilies teismo knygas įrašyti pateikė Karolis Giečevičius (Gieczewicz) Vitebsko pataurininkaitis.

97. 1790 m. vasario 8 d.

- I. Vasario 8 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis.
5. 1790 m. vasario 8 d. (aktuota vasario 8 d.) Vilniaus seimelio kredensas¹⁴³⁶.

98. 1790 m. lapkričio 16–17 d.

- I. Lapkričio 16 d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis (*Seymiki Poselskie*).
1. 1790 m. rugsėjo 28 d. ir 1790 m. spalio 17 d. Stanislovo Augusto Poniatovskio universalai.
2. Seimelį atidarė (*pod Prezydencyą*) Kristupas Giedraitis (Giedroyc), Vilniaus vaivadijos pakamaris¹⁴³⁷.

¹⁴²⁶ 1786 II 3 Vilniaus seimelio kredensas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 140, l. 83–84v.

¹⁴²⁷ 1783 II 12 Vilniaus vaivados Karolio Radvilos laiškas valdovui, BCz, 686 IV, p. 441–443.

¹⁴²⁸ 1784 III 4 pranešimas iš Vilniaus, MAB RS, f. 17, b. 215, l. 171v.

¹⁴²⁹ 1785 II 7 Vilniaus seimelio kredensas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 142, l. 86–87v.

¹⁴³⁰ 1785 II 8 Vilniaus seimelio nutarimas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 142, l. 91–92v.

¹⁴³¹ 1786 II 12 pranešimas iš Vilniaus, MAB RS, f. 17, b. 215, l. 127v.

¹⁴³² 1787 II 12 pranešimas iš Vilniaus, MAB RS, f. 17, b. 201, l. 99–99v.

¹⁴³³ A. Šapokos padarytos šios instrukcijos kopijos, žr.: 1788 VIII 20 Vilniaus seimelio instrukcija, MAB, f. 233, b. 125, l. 34–36v, 42–44v.

¹⁴³⁴ 1789 II 15 pranešimas iš Vilniaus, MAB RS, f. 17, b. 215, l. 263v.

¹⁴³⁵ 1789 II 9 Vilniaus seimelio kredensas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 147, l. 82–83.

¹⁴³⁶ 1790 II 8 Vilniaus seimelio kredensas, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 148, l. 142–143.

3. Direktorius Kristupas Giedraitis (Giedroic), Vilniaus vaivadijos pakamaris.
5. 1790 m. lapkričio [17] d. (aktuota lapkričio 17 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹⁴³⁸, kurią įrašyti į Vilniaus vaivadijos pilies teismo knygas pateikė Vilniaus vaivadijos išdininkas Kazimieras Volodko (Wołodko); 1790 m. lapkričio 17 d. Vilniaus seimelio kredensai¹⁴³⁹.

99. 1792 m. vasario 14–20 d.

I. Vasario 14 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymik Deputacki, Gospodarski y Elekcyiny*).

1. (*przez Prawo Seymu teraznieyszego oznaczonym*).
3. Direktorius Kristupas Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos pakamaris.
4. Asesoriai: Antanas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas; Dominykas Kaminskis (Kaminski), Vilniaus žemininkų teismo teisėjas; Valentas Goreckis (Gorecki), Vilniaus vaivadijos vaisksis ir Lydos pavieto paseniūnis; Juozapas Zaleckis (Zalecki), Vilniaus vaivadijos stovyklininkas; Kazimieras Skurevičius (Skurewicz), Vilniaus vaivadijos statybininkas; Mykolas Kordziukas (Kordziuk), Valdovo šambelionas.
5. 1792 m. vasario 15 d. (aktuota vasario 20 d.) Vilniaus seimelio laudos¹⁴⁴⁰, kurias įrašyti į Vilniaus žemės teismo knygas pateikė K. Giedraitis, Vilniaus vaivadijos pakamaris.

II. Vasario 16 d. prasidėjo **ūkinis** seimelis (*Seymiku Gospodarskiego*).

3. Direktorius Kristupas Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos pakamaris.
4. Asesoriai: Antanas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas; Dominykas Kaminskis (Kaminski), Vilniaus žemininkų teismo teisėjas; Valentas Goreckis (Gorecki), Vilniaus vaivadijos vaisksis ir Lydos pavieto paseniūnis; Juozapas Zaleckis (Zalecki), Vilniaus vaivadijos stovyklininkas; Kazimieras Skurevičius (Skurewicz), Vilniaus vaivadijos statybininkas; Mykolas Kordziukas (Kordziuk), Valdovo šambelionas.
5. 1792 m. vasario 20 d. (aktuota vasario 20 d.) Vilniaus seimelio laudos¹⁴⁴¹, kurias įrašyti į Vilniaus žemės teismo knygas pateikė K. Giedraitis Vilniaus vaivadijos pakamaris; 1792 m. vasario 20 d. Vilniaus vaivadijos bajorijos priesaikos 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijai aktas¹⁴⁴².

100. 1793 m. gegužės 27 d.

I. Gegužės 27 d. prasidėjo **priešseiminis** seimelis¹⁴⁴³.

3. Direktorius Ignatas Švykovskis (Szykowski), Vilniaus vaivadijos konfederacijos maršalas.
5. 1793 m. gegužės 28 d. (aktuota gegužės 28 d.) Vilniaus seimelio instrukcija¹⁴⁴⁴, kurią įrašyti į Vilniaus žemės teismo knygas pateikė Rečicos pavieto kamarininkas Antanas Zaremba (Zaremba).

101. 1794 m. vasario 3–7 d. (Ia truko iki vasario 7 d., Ib – iki vasario 5 d.)

Ia. Vasario 3 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis.

1. 1794 m. sausio 10 d. Nuolatinės tarybos universalas.
3. Direktorius Kristupas Giedraitis (Giedroyc), Vilniaus vaivadijos pakamaris.
4. Asesoriai Minsko seniūnas Mykolas Bžostovskis (Brzostowski), Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjas Tadas Korsakas (Korsak), Vilniaus vaivadijos pastalininkis Ignatas Bronicas (Broniec), Jonas Nepomukas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos kamarininkas Ignotas Zajanczkovskis (Zajączkowski) ir Kurmelėnų seniūnas Martynas Mančynskis (Mączyński).
5. 1794 m. vasario 4 d. (aktuota vasario 7 d.) Vilniaus seimelio lauda¹⁴⁴⁵; 1794 m. vasario 5 d. (aktuota vasario 7 d.) Vilniaus seimelio laudos¹⁴⁴⁶; 1794 m. vasario 4–5 d. (aktuota vasario 7 d.) balsavusių asmenų sąrašai ir balsavimų rezultatų suvestinės¹⁴⁴⁷, kuriuos įrašyti į Vilniaus žemės teismo knygas pateikė seimelio direktorius ir asesoriai.

¹⁴³⁷ Reliacija apie 1790 m. Vilniaus priešseiminį seimelį, *MAB RS*, f. 17, b. 59, l. 14–15v.

¹⁴³⁸ 1790 XI 17 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 148, l. 980–988; A. Šapokos padarytos šios instrukcijos kopijos, žr.: 1790 XI 17 Vilniaus seimelio instrukcija, *MAB*, f. 233, b. 125, l. 37–40; b. 126, l. 225–228.

¹⁴³⁹ 1790 XI 17 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 148, l. 959–959v.; 1790 XI 17 Vilniaus seimelio kredensas, *ten pat*, l. 961–962v.

¹⁴⁴⁰ 1792 II 15 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 35, p. 557–560; 1792 II 15 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, p. 553–556.

¹⁴⁴¹ 1792 II 20 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 35, p. 534–540; 1792 II 20 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, p. 543–544; 1792 II 20 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, p. 541–542; 1792 II 20 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, p. 545–548; 1792 II 20 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, p. 549–552.

¹⁴⁴² 1792 II 20 Vilniaus vaivadijos bajorijos priesaika 1791 m. konstitucijai, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 35, l. 561–568.

¹⁴⁴³ Šmigelskytė-Stukienė R. Politinis realizmas ir iliuzijos..., p. 77–78; Šmigelskytė-Stukienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius, 2003, p. 212–213.

¹⁴⁴⁴ 1793 V 28 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 37, l. 1675–1678.

¹⁴⁴⁵ 1794 II 4 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 192–193v.

¹⁴⁴⁶ 1794 II 5 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 188–189v.; 1794 II 5 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, l. 190–191v.

Ib. Vasario 4 d. prasidėjo **tribunolinis** seimelis (*Seymik po Gromniczne Deputacki*).

1. 1794 m. sausio 10 d. Nuolatinės tarybos universalas.

3. Direktorius Dominykas Kaminskis (Kaminski), Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjas.

5. 1794 m. vasario 4 d. (aktuota vasario 5 d.) Vilniaus seimelio laudos¹⁴⁴⁸, kurias įrašyti į Vilniaus žemės teismo knygas pateikė: Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjas Dominykas Kaminskis (Kaminski), LDK medžioklininkas Juozapas Korvinas Kosakovskis (Kossakowski), Vilniaus vaivadijos žemės teismo teisėjai Vladislovas Šadurskis (Szadurski) ir Maksimiljanas Jazdovskis (Jazdowski), taip pat Tomas Marcinkevičius (Marcinkiewicz), Antanas Gruževskis (Grużewski), ekspasiuntinys Kanutas Seibutis Romanovičius (Romanowicz), eksdeputatas Karolis Seibutis Romanovičius (Romanowicz), Breslaujos ekspasiuntinys Augustinas Kadlubickis (Kadłubicki), Vilniaus vaivadijos pilies teismo eksteisėjas Pilypas Gorskis (Górski), šambelionas Jeronimas Švykovskis (Szwycowski), ekspasiuntinys Petras Gorskis (Gorski).

102. 1794 m. gegužės 5 d.

I. Gegužės 5 d. prasidėjo [**elekcinis**] seimelis¹⁴⁴⁹.

1. Tautinės aukščiausiosios tarybos universalas.

3. Direktorius Antanas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas.

---

¹⁴⁴⁷ 1794 II 4 balsavusių asmenų sąrašas ir balsavimų rezultatų suvestinė, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 194–197; 1794 II 5 balsavusių asmenų sąrašas ir balsavimų rezultatų suvestinė, *ten pat*, l. 198–201v.

¹⁴⁴⁸ 1794 II 4 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 153–153v.; 1794 II 4 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, l. 154–154v.; 1794 II 4 Vilniaus seimelio lauda, *ten pat*, l. 155–155v.

¹⁴⁴⁹ Z Wilna dnia 7 Maja, *Gazeta Narodowa Wileńska*, 1794 V 7, Nr. II; Zajewski W. Wilno w rewolucji 1794 roku, *200 rocznica powstania kościuszkowskiego*, pod redakcją Henryka Kocója, Katowice, 1994, s. 118.

7.4 priedas

Vilniaus seimelio deputatų ir pasiuntinių sąrašas 1717–1794 m.

Šiame priede pateikiamas tiriamojo laikotarpio Vilniaus seimelyje išrinktų deputatų į LDK vyriausiąjį tribunolą ir pasiuntinių į Respublikos seimus sąrašas. Sudarant šį sąrašą remtasi ne tik oficialiąja Vilniaus seimelio ir su minėtų institucijų veikla susijusia dokumentacija, bet ir naujausiais tyrimais. Sąraše fiksuojami Vilniaus seimelyje išrinktų deputatų ir pasiuntinių vardai, pavardės (skliausteliuose nurodomos šaltiniuose fiksuojamos originalios formos), pareigos. LDK vyriausiojo tribunolo veiklos datos nurodomos nuo šios institucijos atidarymo iki paskutinės kadencijos pabaigos ir tai padaryta remiantis naujausiais šios institucijos veiklos tyrimais¹⁴⁵⁰. Respublikos seimų veiklos laikotarpiai taip pat pateikiami pagal svarbiausius seimų chronologijos tyrimus¹⁴⁵¹. Beje, prie Vilniaus seimelio deputatų nurodomos XVIII a. antrosios pusės LDK vyriausiojo tribunolo veiklos kadencijos: Gardino (G), Naugarduko (N), Minsko (M), Vilniaus (V).

1. Varšuvos Nebylusis seimas (1717 II 1)

Pasiuntiniai¹⁴⁵²:

Benediktas Jonas Volskis (z Rusinowa Wolski), Vilniaus pilies teismo raštininkas;
Mykolas Jonas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Inturkės seniūnas.

2. LDK vyriausiasis tribunolas (1717 IV 12 – 1718 II 1718)

Deputatai¹⁴⁵³:

Mykolas Tovianskis (Towiański), Vilniaus vaivadijos vaiskis;
Laurynas Vincentas Moksevičius (Moksiewicz), Vilniaus vaivadijos arklidininkas.

3. LDK vyriausiasis tribunolas (1718 V 2 – 1719 III 4)

Deputatai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁴⁵⁴.

4. Gardino ordinarinis seimas (1718 X 3 – XI 14)

Pasiuntiniai¹⁴⁵⁵:

Mykolas Pavlovskis (Pawłowski), Vilniaus žemės teismo raštininkas;
Jonas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vasilkovo, Inturkės seniūnas.

5. LDK vyriausiasis tribunolas (1719 IV 24 – 1720 II 24)

Deputatai¹⁴⁵⁶:

Juozapas Korvinas Piotrovskis (Piotrowski), Vilniaus pilies teismo teisėjas;
Benediktas Stanislovas Giedraitis (Giedroyć), Kauno pavieto pastalininkis.

6. Varšuvos ordinarinis seimas (1719 XII 30 – 1720 II 23)

Pasiuntiniai¹⁴⁵⁷:

---

¹⁴⁵⁰ *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794: spis* (toliau – DTGWKL), pod redakcją Andrzeja Rachuby, opracowali Andrzej Rachuba i Przemysław P. Romaniuk, Warszawa, 2004.

¹⁴⁵¹ Konopczyński W. *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, Kraków, 1948, s. 161[35]–169[43]; Olszewski H. Nowe materiały do Chronologii sejmów polskich, *Czasopismo prawno-historyczne*, Poznań, 1957, t. IX, zesz. 2, s. 253–258; Kriegerseisen W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)*, Warszawa, 1995, s. 203–206.

¹⁴⁵² VL, t. VI, s. 150, 163; *Konstytucje Wielkiego Xstwa Litt. W Imię Pańskie Amen*, [1717], s. 22; 1715 I 14 Vilniaus seimelio instrukcija, AGAD, AR, dz. II, ks. 45, l. 99a–101a.

¹⁴⁵³ 1717 II 8 manifestas prieš Vilniaus seimelį, LVIA, SA, 62, l. 401–402v.; 1717 m. LDK vyriausiojo tribunolo deputatų sąrašas, LVIA, f. SA, b. 63, l. 1; Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės žemių, miestų ir Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo valdininkų sąrašas, MAB RS, f. 255–1294 (toliau – DLKvs), p. 645, 647; DTGWKL, s. 101.

¹⁴⁵⁴ DLKvs, p. 649; DTGWKL, s. 105.

¹⁴⁵⁵ 1718 VIII 22 Vilniaus seimelio instrukcija, AGAD, AZ, 3055, l. 186; VL, t. VI, s. 206; *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy wojewody Minskiego (1666–1721)*, Warszawa, 1862, s. 349.

¹⁴⁵⁶ *PORZĄDEK Sądzienia Spraw w Trybunale głównym W.X.L. napisany w Wilnie Roku 1719. Dnia Miesiąca Kwietnia, dwudziestego śiodmego*, [1719], s. 8. Spaudinys taip pat saugomas AGAD, AR, dz. II, 2412; DLKvs, p. 653; DTGWKL, s. 108;

Mykolas Pavlovskis (Pawlovski), Vilniaus žemės teismo raštininkas;
Jonas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Inturkės ir Vasilkovo seniūnas.

7. LDK vyriausiasis tribunolas (1720 IV 15 – 1721 II 15)

Deputatai¹⁴⁵⁸:

Elišas Antanas Marcinkevičius (Marcinkiewicz), Upytės pavieto vaisks;
Andriejus Komaras (Komar), Bernatovo seniūnas.

8. Varšuvos ordinarinis seimas (1720 IX 30 – XI 9)

Pasiuntiniai¹⁴⁵⁹:

Kazimieras Dzierżogovskis Šumskis (Szumski), Vilniaus vaivadijos pastalininkis ir Karpovo seniūnas;
Benediktas Jonas Volskis (z Rusinova Wolski), Vilniaus vaivadijos žemės teismo surogatorius ir Strubiškio seniūnas.

9. LDK vyriausiasis tribunolas (1721 IV 28 – 1722 II 28)

Deputatai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁴⁶⁰.

10. LDK vyriausiasis tribunolas (1722 IV 20 – 1723 II 20)

Deputatai¹⁴⁶¹:

Mikalojus Antanas Petruševičius (Petruszewicz), Vilniaus vaivadijos taurininkas;
Kazimieras Šumskis (Szumski), Vilniaus vaivadijos pastalininkis.

11. Varšuvos ordinarinis seimas (1722 X 5 – XI 16)

Pasiuntiniai¹⁴⁶²:

Benediktas Jonas Volskis (Wolski), Vilniaus vaivadijos žemės teismo surogatorius;
Jonas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Inturkės seniūnas.

12. LDK vyriausiasis tribunolas (1723 IV 12 – 1724 II 12)

Deputatai¹⁴⁶³:

Mykolas Tovianskis (Towianski), Vilniaus vaivadijos vaisks ir pilies teismo teisėjas;
Vavžyniecas Vincentas Moksevičius (Moksiewicz), Vilniaus vaivadijos arklidininkas.

13. LDK vyriausiasis tribunolas (1724 V 1 – 1725 III 3)

Deputatai¹⁴⁶⁴:

Mykolas Jonas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus vaivadijos pakamaris ir pulkininkas;
Samuelis Monkevičius (Monkiewicz), Vilniaus vaivadijos taurininkas.

14. Varšuvos ordinarinis seimas (1724 X 2 – XI 13)

Pasiuntiniai¹⁴⁶⁵:

Kazimieras Sapięga (Sapiecha), Anykščių, Rokantiškių, Volpos seniūnas;
Mykolas Aloyzas Savickis (Sawicki) Vilniaus žemės teismo raštininkas.

15. LDK vyriausiasis tribunolas (1725 IV 16 – 1726 II 16)

---

¹⁴⁵⁷ 1719 XII 24 priedas prie Vilniaus seimelio instrukcijos, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 76, l. 1527.

¹⁴⁵⁸ DLKvs, p. 657, 659; *DTGWKL*, s. 111.

¹⁴⁵⁹ 1720 IX 27 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 77, l. 410–410v.; K. Zaviša nurodo, jog Vilniaus seimelio pasiuntinių seime nebuvo (*vacat*), žr.: *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy wojewody Minskiego (1666–1721)*, Warszawa, 1862, s. 356.

¹⁴⁶⁰ *DTGWKL*, s. 115.

¹⁴⁶¹ 1722 VII 4 LDK vyriausiojo tribunolo dekretas, *HBB*, ф. 91, д. 4019, с. 203; DLKvs, p. 665, 667; *DTGWKL*, s. 118.

¹⁴⁶² 1722 m. seimo dienoraštis, *Teka...*, t. 2, Poznan, 1855, s. 206; 1722 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *MAB*, f. 148, b. 124, l. 68v.

¹⁴⁶³ 1723 VIII 28 išrašas iš LDK vyriausiojo tribunolo knygu, *HBB*, ф. 91, д. 235, л. 2; DLKvs, p. 669, 671; *DTGWKL*, s. 121.

¹⁴⁶⁴ 1724 II 7 Juozapo Zabelos ir kitų Vilniaus vaivadijos bajorų protestas, *HГAB*, ф. 1722, оп. 1, д. 91, л. 336–337v.; DLKvs, p. 673, 675; *DTGWKL*, s. 125.

¹⁴⁶⁵ 1724 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 82, l. 1326; *ABAK*, t. VIII, p. 356. 1724 m. Varšuvos ordinarinio seimo dienoraštis, *BJ*, 3738, s. 373. Tačiau seimo konstitucijoje Vilniaus seimelio pasiuntinių įvardijamas Jurgis Tadeušas Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus vaivadijos tijūnas, žr.: *VL*, t. VI, s. 208.

Deputatai¹⁴⁶⁶:

Jokūbas Antanas Zielonackis (Zielonacki), Vilniaus vaivadijos vaiskis ir pilies teismo teisėjas;
Andriejus Kazimieras Franckevičius Radziminski (Frąckiewicz), Suražo seniūnas.

16. LDK vyriausiasis tribunolas (1726 V 6 – 1727 III 8)

Deputatai¹⁴⁶⁷:

Kazimieras Dzierżogovskis Šumskis (Szumski), Vilniaus vaivadijos pastalininkis ir pilies teismo raštininkas;
Pranciškus Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Inturkės seniūnas.

17. Gardino ordinarinis seimas (1726 IX 28 – XI 9)

Pasiuntiniai¹⁴⁶⁸:

Mykolas Aloyzas Savickis (Sawicki), Vilniaus vaivadijos žemės teismo raštininkas;
Jurgis Tadeušas Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus vaivadijos tijųnas.

18. LDK vyriausiasis tribunolas (1727 IV 28 – 1728 III 13)

Deputatai¹⁴⁶⁹:

Eliašas Antanas Marcinkievičius (Marcinkiewicz), Upytės pavieto vaiskis;
Nikodemas Giečėvičius (z Gieczan Gieczewicz), Vaitiešiūnų seniūnas.

19. Gardino ekstraordinarinis seimas (1729 VIII 22–27)

Pasiuntiniai¹⁴⁷⁰:

Benediktas Jonas Volskis (z Rusinowa Wolski), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas;
Jonas Horainas (Horain), Vilniaus pilies teismo raštininkas.

20. LDK vyriausiasis tribunolas (1728 IV 12 – 1729 II 26)

Deputatai¹⁴⁷¹:

Adomas Šumskis (Szumski), Vilniaus vaivadijos pastalininkis;
Antanas Albrechtas Mintautas Čyžas (Czyż), Vilniaus žemės teismo teisėjininkaitis.

21. LDK vyriausiasis tribunolas (1729 V 2 – 1730 III 18)

Deputatai¹⁴⁷²:

Adomas Kazimieras Stadnickis Kolenda (Stadnicki Kolęda), Vilniaus vaivadijos rotmistras ir Chelchovo seniūnas;
Jonas Miedzichovskis (Miedzichowski), Vilniaus vaivadijos išdininkas.

22. LDK vyriausiasis tribunolas (1730 IV 24 – 1731 III 10)

Deputatai¹⁴⁷³:

Mikalojus Antanas Petrusevičius (Petrusewicz), Vilniaus vaivadijos taurininkas;
Boguslavas Jonas Čyžas (na Woronie Czyż), Vilniaus pilies teismo teisėjas.

23. Gardino ekstraordinarinis seimas (1730 X 2–16)

Pasiuntiniai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁴⁷⁴.

---

¹⁴⁶⁶ 1725 II 6 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 1282, ap. 1, b. 12084, l. 102–103; *DTGWKL*, s. 129. Kai kada klaidingai nurodomas Mykolas Franckevičius (Frąckiewicz), žr.: DLKvs, p. 677.

¹⁴⁶⁷ *Porządek Sądzienia spraw Trybunału Głownego W.X.L. napisany Roku 1726. Mieściąca Maja, dnia 15*, [1726]; DLKvs, p. 681, 683; *DTGWKL*, s. 133.

¹⁴⁶⁸ *VL*, t. VI, s. 213–214, 229, 234, 253.

¹⁴⁶⁹ DLKvs, p. 682, 685; *DTGWKL*, s. 136.

¹⁴⁷⁰ 1729 VII 15 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 87, l. 388; 1729 VII 15 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. 8, p. 372; Kriegerseisen W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)*, Warszawa, 1995, s. 143.

¹⁴⁷¹ DLKvs, p. 689, 691; *DTGWKL*, s. 140.

¹⁴⁷² DLKvs, p. 695; *DTGWKL*, s. 143. Kai kada Vilniaus seimelio deputatu įvardijamas Stanislovas Bykovskis Loppotas (Bykowski Loppot), žr.: *Summarium Privilegiorum, Decretorum, Testimoniorum &c. Consernentium Fundationem Vilnensem Scholarum Piarum*, [1733], l. [6v.].

¹⁴⁷³ 1730 m. LDK vyriausiojo tribunolo deputatų sąrašas, *MAB*, f. 17, b. 19, p. 175; Z Wilna d. 12. Februarij, *Kuryer Polski* (toliau – KP), 1730, Num. IX (klaidingai užfiksuota pavardė: „za Podskarbiego JMć P. Petrykiewiczza Czesznika Wileńskiego“); Z Wilna d 12 February Anno 1730, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 335, l. 1; DLKvs, p. 697, 699; *DTGWKL*, s. 147.

24. LDK vyriausiasis tribunolas (1731 IV 9 – 1732 II 23)

Deputatai¹⁴⁷⁵:

Jeronimas Vizgirda (Wizgierd), Vilniaus pilies teismo raštininkas;
Jonas Ignatas Monkievičius (Monkiewicz), Vilniaus vaivadijos taurininkas.

25. LDK vyriausiasis tribunolas (1732 IV 28 – 1733 II 21)

Deputatai¹⁴⁷⁶:

Ignatas Oginskis (Ogiński), LDK stovyklininkas;
Matas Petras Bialozoras (z Montwida Białozor), Kernavės seniūnas;
Mykolas Horodenski (Horodeński), Vilniaus vaivadijos vaisks.

26. Varšuvos ekstraordinarinis seimas (1732 IX 18 – X 2)

Pasiuntiniai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁴⁷⁷.

27. Varšuvos ekstraordinarinis seimas (1733 I 26 – II 2)

Pasiuntiniai¹⁴⁷⁸:

Mykolas Jonas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus vaivadijos pakamaris;
Mykolas Horodenski (Horodenski), Vilniaus vaivadijos vaisks.

28. Varšuvos konvokacinis seimas (1733 IV 27 – V 23)

Pasiuntiniai¹⁴⁷⁹:

Benediktas Jonas Volskis (z Rusinowa Wolski), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas, Strubiškio seniūnas;
Jonas Antanas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pavaivadis.

29. Varšuvos elekcinis seimas (1733 VIII 25 – IX 28)

Pasiuntiniai skiriami į dvi grupes¹⁴⁸⁰: seime dalyvavę ir seimelyje išrinkti; seime nedalyvavę, bet seimelyje išrinkti.

Elekciniame seime dalyvavę ir Vilniaus seimelyje išrinkti pasiuntiniai¹⁴⁸¹:

Benediktas Jonas Volskis (Wolski), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas; Mykolas Horodenski (Horodenski/Chorodynski)*, Vilniaus vaivadijos vaisks; Jonas Antanas Horainas (Horain)*, Vilniaus vaivadijos pavaivadis; Jeronimas Vizgirda (Wizgierd)*, Vilniaus vaivadijos pilies teismo raštininkas; Mykolas Horainas (Horainas), seniūnas; Nikodemus Ignatas Giecevičius (Gieciewicz)*, Breslaujos pavieto pilies teismo teisėjas; Kazimieras Daugėla Narbutas (Narbut)*, Vilniaus vaivadijos sargybininkas; Henrika Jonas Felkiežambas (Felkierzamb), valdovo pulkininkas; Jonas Ignatas Monkievičius (Monkiewicz), Vilniaus vaivadijos taurininkas;

---

¹⁴⁷⁴ Dyaryusz sejmu grodzienskiego in anno 1730, *Teka...*Poznan, 1856, t. IV, s. 12; 1730 m. Gardino seimo dienoraštis, *MAB*, f. 148, b. 124, l. 286.

¹⁴⁷⁵ 1731 m. LDK vyriausiojo tribunolo deputatų sąrašas, *MAB*, f. 17, b. 19, p. 272; *HBB*, ф. 91, д. 4021, л. 55; Posłowie do Krola I. Mści W.X.Litt. na Seymikach Relacynych obrani, *KP*, 1731, Num. LXI; *DLKvs*, p. 701; *DTGWKL*, s. 150.

¹⁴⁷⁶ *DLKvs*, p. 705; *DTGWKL*, s. 154. Vilniaus vaisks Mykolas Horodenski (Horodeński), skirtingai nei kiti du Vilniaus seimelyje išrinkti deputatai, neprišiekė, žr.: *Z Wilna* d. 11. Febr., *Kuryer Polski*, 1732, Num. CXIII. Gali būti, kad šis seimelis skilo, nes esama duomenų apie dar vieno deputatų komplekto pakamario ir Inturkės seniūno Mykolo Tyzenhauzo ir Kazimiero Tovianskio išrinkimą. Tačiau dėl didelio protestuojančiųjų skaičiaus šis seimelis galėjo iširti, plg.: 1732 II 4 manifestas prieš Vilniaus tribunolinį seimelį, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 90, l. 63v.

¹⁴⁷⁷ 1732 m. ekstraordinarinio seimo dienoraštis, *Teka...*t. 4, s. 155; 1732 m. ekstraordinarinio Varšuvos seimo dienoraštis, *ZNO*, XVIII–9101/III, [s. 3]; 1732 m. ekstraordinarinio seimo dienoraštis, *MAB*, f. 148, b. 124, l. 305v.; Dyaryusz Seymu Extraordynaryinego Warszawskiego, zaczętego die 18. Septembris w Roku ninieyszym 1732, *KP*, 1732, Num. CXLI.

¹⁴⁷⁸ 1733 m. ekstraordinarinio seimo dienoraštis, *Teka...*, t. 4, s. 313; 1733 m. seimo dienoraštis, *MAB*, f. 148, b. 124, l. 352; DIARYUSZ Seumu Extraordynaryinego dwuniedzielnego w Warszawie ponowionego d. 26. Januarij Roku 1733, *KP*, 1733, Num. CLXII, s. 306; Regets JchMciow PP. Posłow na Seym Convocationis. Obranych Anno 1733, *KP*, 1733, Num. CLXXIX, s. 420.

¹⁴⁷⁹ 1733 III 2 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 91, l. 157.

¹⁴⁸⁰ Pakankamai sudėtinga nustatyti trečiąją asmenų grupę, t. y. seimelyje neišrinktų, tačiau dalyvavusių elekciniame seime, nes disponuojamuose šaltiniuose balsavusieji neišskiriami pagal pavietus.

¹⁴⁸¹ 1733 VII 18 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. XIII, p. 152; Articuli Pactorum Conventorum, *Porządek Na Seymie Walnym Elekcyi Między Warszawą a Wolą Dnia dwudziestego piątego Sierpnia Roku Pańskiego Tysiącznego Siedmsetnego trzydziestego trzeciego Postanowiony*, [1733], s. 46-47; *Suffragia Woiewodztw y Ziem Koronnych y W. X. Litewskiego zgodnie na Nayiasnieyszego Stanisława Pierwszego, Obranego Krola Polskiego (...)*, [1733], s. 11; Spaudinys taip pat saugomas, žr.: *ZNO*, 3577, l. 550.

Kazimieras Kurminas (Kurmin)*, Upytės pavieto sargybininkas; Kazimieras Krulikovskis (Krolikowski/Krulikowski)*, Tendziogalos tįjūnas ir Vilniaus vaivadijos rotmistras; Jonas Dovydas Miedzichovskis (Miedzichowski), Vilniaus vaivadijos išdininkas; Jonas Chmielevskis (Chmielewski), Vilniaus vaivadijos butininkas; Kazimieras Tovianskis (Towianski), Vilniaus vaivadijos tiltininkas; Larynas Juchnovičius Švietožeckis (Juchnowicz Świętorzecki)*; Juzefas Konapackis Jelcas (Konpacki); Jurgis Zaleskis (Zaleski/Zaliski); Vladislovas Putvinskis (Putwiński/Putsiński), Ovruckio stalininkas; Juozapas Antanas Matusėvičius (Matuszewicz), Vilniaus vaivadijos kamarininkas; Juozapas Valickis (z Walick Walicki), Polocko vaivadijos stalininkas; Jonas Vansovskis (Wąsowski/Wasowski); Antanas Boreika Zmijovskis (Boreyko Zmijowski), Vilniaus žemės teismo regentas ir seniūnas; Antanas Tovianskis (Towianski), Nivos seniūnas; Juzefas Čyminskis (Czymiński/Czerwiński).

Elekciniame seime nedalyvavę, bet Vilniaus seimelyje išrinkti pasiuntiniai¹⁴⁸²:

Mykolas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus vaivadijos pakamaris; Eliašas Antanas Marcinkevičius (Marcinkiewicz), Vilniaus vaivadijos pateisėjis; Samuelis Abramovičius (Abramowicz), Vilniaus vaivadijos stalininkas; Benediktas Stanislovas Giedraitis (Giedroyc), Vilniaus vaivadijos pastalininkis; Boguslavas Jonas Čyžas (Czyż), Vilniaus vaivadijos pilies teismo teisėjas; Vladislovas Petrusevičius (Petrusewicz), Vilniaus vaivadijos stovyklininkas; Mikolajus Petrusevičius (Petrusewicz), Vilniaus vaivadijos taurininkas; Vladislovas Juozas Tovianskis (Towianski), Vilniaus vaivadijos kardininkas; Jurgis Benediktas Vardomskis Broncas (Brońca), Vilniaus vaivadijos pataurininkis; Jonas Antanas Daugėla Narbutas (Narbut), Vilniaus vaivadijos raikytojas; Pranciškus Daugėla Narbutas (Narbut), Vilniaus vaivadijos arklidininkas; Pranciškus Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Inturkės seniūnas; Pranckevičius (Frąckiewicz), Suražo seniūnas; Čyžas (Czyż), Vilniaus vaivadijos teisėjininkaitis; Dominykas Šavanieviskis (Szawaniewski/Sawaniewski), Vilniaus vaivadijos stalininkas; Zmijovskis (Zmijowski), Vilniaus žemės teismo regentas; Jonas Kolenda (Kolęda); Stanislovas Narbutas (Narbut); Jonas Zielonackis (Zielonacki); Kazimierui Giecevičius (Giecewicz); Adomas Bogušas (Bohusz); Juzefas Bžezinskis (Brzeziński); Benediktas Stanevičius (Staniewicz); Rapolas Vansevičius (Wancewicz); Mykolas Stanevičius (Staniewicz); Pranciškus Daunoravičius (Downarowicz); Taraškevičius (Taraszkiewicz).

30. LDK vyriausiasis tribunolas (1734 V 10 – 1735 III 26)

Deputatai¹⁴⁸³:

Pranciškus Podbereskis (Podbereski), Oršos pavieto pilies teismo raštininkas.

31. LDK vyriausiasis tribunolas (1735 IV 25 – 1736 III 10)

Deputatų nepavyko identifikuoti.

32. Varšuvos ordinarinis seimas (1735 IX 27 – XI 8)

Pasiuntiniai¹⁴⁸⁴:

Jonas Benediktas Volskis (z Rusinowa Wolski), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas; Mikalajus Antanas Petrusevičius (Piotrusewicz), Vilniaus vaivadijos taurininkas.

33. LDK vyriausiasis tribunolas (1736 IV 16 – 1737 III 2)

Deputatai¹⁴⁸⁵:

Benediktas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Smiltynės seniūnas; Adomas Mintautas Čyžas (Czyż), Žemės teismo teisėjininkaitis.

34. Varšuvos ekstraordinarinis pacifikacinis seimas (1736 VI 25 – VII 9)

Pasiuntiniai¹⁴⁸⁶:

Antanas Jonas Pranciškus Loika (Łoyko), Ašmenos pavieto vaiskis; Pranciškus Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus vaivadijos pakamaris, Inturkės seniūnas.

35. LDK vyriausiasis tribunolas (1737 V 6 – 1738 III 22)

¹⁴⁸² 1733 VII 18 Vilniaus seimelio instrukcija, *ABAK*, t. XIII, p. 152.

¹⁴⁸³ *DTGWKL*, s. 161.

¹⁴⁸⁴ 1735 VIII 16 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, SA, 90, l. 231–238v.; Šios instrukcijos publikaciją žr.: *ABAK*, t. 13, p. 177; M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 712.

¹⁴⁸⁵ 1736 II 7 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 92, l. 408; Registr JJ. WW. Jchmćiow PP. Deputatow Przeswietnych Wwdztw y Powiatow na Trybunał Głowny W. X. Lit. obranych, *Gazety Polskie*, 1736, N. 93 (šis leidinys saugomas: *HfAB*, ф. 649, оп. 1, д. 490, л. 130v.); *DLKvs*, p. 721; *DTGWKL*, s. 169.

¹⁴⁸⁶ 1736 m. LDK pasiuntinių seime sąrašas, *BCz*, 3628, p. 175; 1736 m. seimo pasiuntinių sąrašas, *Acta za panowania Augusta III*, *MAB*, f. 148, b. 123, l. 282; M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 760; Z Wilna die 19 May 1736, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 379, p. 7–8; Palkij H. *Sejmy 1736 i 1738. U początków nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej*, Kraków, 2000, s. 217.

Deputatai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁴⁸⁷.

36. LDK vyriausiasis tribunolas (1738 IV 21 – 1739 III 7)

Deputatai¹⁴⁸⁸:

Pranciškus Leonas Tyzenhauzas (Franciszek Leon Tyzenhauz), Inturkės seniūnas;
Jonas Ignotas Monkevičius (Jan Ignacy Monkiewicz), Vilniaus vaivadijos taurininkas, Olesnikų seniūnas.

37. Varšuvos ordinarinis seimas (1738 X 6 – XI 17)

Pasiuntiniai¹⁴⁸⁹:

Jonas Antanas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pataurininkis;
Boguslavas Čyžas (z Woronney Czyż), Vilniaus pilies teismo teisėjas.

38. LDK vyriausiasis tribunolas (1739 IV 13 – 1740 II 27)

Deputatai¹⁴⁹⁰:

Jurgis Abramovičius (Abramowicz);
Vizgirda (Wizgierd).

39. LDK vyriausiasis tribunolas (1740 V 2 – 1741 III 18)

Deputatai¹⁴⁹¹:

Benediktas Stanislovas Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos pastalininkis;
Antanas Albrechtas Mintautas Čyžas (Czyż), Vilniaus žemės teismo teisėjininkaitis.

40. Varšuvos ordinarinis seimas (1740 X 3 – XI 13)

Pasiuntiniai¹⁴⁹²:

Mykolas Horodenskis (Horodenski), Vilniaus vaivadijos vaisksis;
Pranciškus Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Inturkės seniūnas.

41. LDK vyriausiasis tribunolas (1741 IV 17 – 1742 III 3)

Deputatai¹⁴⁹³:

Jurgis Abramovičius (Abramowicz), Petihorų pulko vėliavininkas;
Mikalojus Antanas Petrusevičius (Petrusewicz), Vilniaus vaivadijos pavaivadis ir taurininkas.

42. LDK vyriausiasis tribunolas (1742 IV 9 – 1743 III 2)

Deputatai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁴⁹⁴.

43. LDK vyriausiasis tribunolas (1743 IV 29 – 1744 III 14)

Deputatai¹⁴⁹⁵:

Elišas Antanas Marcinkevičius (Marcinkiewicz), Vilniaus vaivadijos pateisėjis;
Mikalojus Antanas Petrusevičius (Petrusiewicz), Vilniaus vaivadijos pavaivadis.

44. LDK vyriausiasis tribunolas (1744 IV 20 – 1745 III 6)

¹⁴⁸⁷ Z Wilna d 10 Febr 1737, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 383, s. 1; *DTGWKL*, s. 173.

¹⁴⁸⁸ 1738 m. LDK vyriausiojo tribunolo deputatų sąrašas, *Biblioteka PAN w Krakowie*, 308 l. 204; M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 883; *Podanie mandatu*, [1738]; DLKvs, p. 729; *DTGWKL*, s. 177.

¹⁴⁸⁹ 1738 VIII 25 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 93, l. 1162v.; 1738 VIII 25 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 93, l. 1164; Šios laudos publikaciją žr.: *ABAK*, t. 8, p. 381–388; Palkij H. *Sejmy 1736 i 1738. U początków nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej*, Kraków, 2000, s. 222.

¹⁴⁹⁰ M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 976; *DTGWKL*, s. 180.

¹⁴⁹¹ 1740 m. Varšuvos seimo pasiuntinių sąrašas, *Biblioteka PAN w Krakowie*, 1856, p. 323; K. L. Sapiegos dienoraštis, *BN*, *BOZ*, 941, p. 313; Z Wilna d. 14. Febr., *KP*, 1740, Num. CLXIII; Registr Ichmościow PP. Deputatow na Trybunał W.X.Litt: 1740, *KP*, 1740, Num. CLXIV; DLKvs, p. 737; *DTGWKL*, s. 184.

¹⁴⁹² 1740 m. seimo dienoraštis, *Biblioteka PAN w Krakowie*, 1856, s. 323; Z Wilna d. 28 Aug., *KP*, 1740, Num. CXCVI.

¹⁴⁹³ 1741 II 7 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 96, l. 54–55v.; K. L. Sapiegos dienoraštis, *BN*, *BOZ*, 941, p. 338; Z Wilna d. 12. Febr., *KP*, 1741, Num. CCXX; DLKvs, p. 741, 743; *DTGWKL*, s. 188.

¹⁴⁹⁴ Z Wilna d. 10. Febr., *KP*, 1742, Nr. CCLXXII; *DTGWKL*, s. 192.

¹⁴⁹⁵ M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1242; Дыярыюш князя Міхала Казімера Радзівіла ваяводы Віленскага гетмана Вялікага В. К. Літ., *Спадчына*, 1995, No. 5, с. 149. Klaidingai nurodoma, kad Vilniaus seimelio deputatai neatstovavo (*vacat*), žr.: *DTGWKL*, s. 195.

Deputatai¹⁴⁹⁶:

Andriejus Abramovičius (Abramowicz), Vilniaus vaivadijos stalininkas;
Jurgis Antanas Zaleskis (Zaleski), Vilniaus vaivadijos rotmistras, Grubiškio seniūnas.

45. Gardino ordinarinis seimas (1744 X 5 – XI 19)

Pasiuntiniai¹⁴⁹⁷:

Jonas Antanas Horainas (Horajm), Vilniaus vaivadijos pataurininkis;
Pranciškus Tyzenhauzas (Tyzenhaus), Inturkės seniūnas.

46. LDK vyriausiasis tribunolas (1745 V 4 – 1746 III 19)

Deputatai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁴⁹⁸.

47. LDK vyriausiasis tribunolas (1746 IV 25 – 1747 III 11)

Deputatai¹⁴⁹⁹:

Dominykas Savanienskis (Sawanienski), LDK vaiskis;
Juozpas Antanas Bogušas (Bohusz), Vilniaus vaivadijos taurininkas;
Stanislovas Daugėla Narbutas (Narbut), Vilniaus vaivadijos medžioklininkas.

48. Varšuvos ordinarinis seimas (1746 X 3 – XI 14)

Pasiuntiniai¹⁵⁰⁰:

Jonas Antanas Horainas (Horain/Horaim), Vilniaus vaivadijos pataurininkis ir pavaivadis;
Pranciškus Tyzenhauzas (Tyzenhaus), Inturkės seniūnas.

49. LDK vyriausiasis tribunolas (1747 IV 17 – 1748 III 2)

Deputatai¹⁵⁰¹:

Mykolas Horodenskis (Horodeński), Vilniaus vaivadijos vaiskis ir žemės teismo teisėjas;
Jonas Ignatas Monkevičius (Monkiewicz), Vilniaus vaivadijos taurininkas.
Stanislovas Daugėla Narbutas (Narbut), Vilniaus vaivadijos medžioklininkas.

50. LDK vyriausiasis tribunolas (1748 IV 29 – 1749 III 15)

Deputatai¹⁵⁰²:

Andriejus Abramovičius (Andrzej Abramowicz), Vilniaus vaivadijos sargybininkas ir Nivos seniūnas;
Antanas Geraltas Tovianskis (Towiański), Vilniaus vaivadijos stalininkas ir raštininkas.

51. Varšuvos ordinarinis seimas (1748 IX 30 – XI 9)

Pasiuntiniai¹⁵⁰³:

---

¹⁴⁹⁶ Regestr Ichmów PP. Deputatow na Trybunał W.W.X.Lit: obranych, *Kuryer Polski*, 1744, Num. CCCLXVIII; DLKvs, p. 753; *DTGWKL*, s. 200.

¹⁴⁹⁷ 1744 m. Gardino seimo pasiuntinių sąrašas, *BJ*, 7210, l. 1; Regestr Ichmów PP. Posłów W.X.Litt, *KP*, 1744, Num. CCCCIV.

¹⁴⁹⁸ Regestr Ichmów PP. Deputatow na Trybunał Główny W.X.L. z Woiewodztw y Powiatow obranych, *KP*, 1745, Num. CCCCXXX; *DTGWKL*, s. 203.

¹⁴⁹⁹ Z Wilna d. 12. Febr., *KP*, 1746, Num. CCCCLXXXI; M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1423; DLKvs, p. 761–763; *DTGWKL*, s. 207 (klaidingai S. Daugėla Narbutas priskiriamas Ašmenos pavietui). Naujaisi tyrimai rodo, kad S. Daugėla Narbutas nors ir buvo išrinktas Vilniaus seimelyje, tačiau atsisakė prisiekti ir tapti LDK vyriausiojo tribunolo deputatu, žr.: Macuk A. Wybory pisarzy Trybunału WKL w latach 40-ch XVIII w. (Pranešimas skaitytas Opolėje (Lenkja), 2007 IX 26 vykusioje konferencijoje). Dėkoju dr. A. Macukui už galimybę susipažinti su rankraščiniu šio pranešimo variantu.

¹⁵⁰⁰ 1746 X 15 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 101, l. 725; Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII, Dyaryusz Sejmu z r. 1746, wydał Władysław Konopczyński, Warszawa, 1912, t. 2, s. 235; Z Litwy, *KP*, 1746, Num. DIX.

¹⁵⁰¹ M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1499; Z Wilna d. 11. Februar., *KP*, 1747, Num. DXXXIII; Regestr Jchmcw PP. Deputatow na Trybunał Główny W.X.Litt., *KP*, 1747, Num. DXXXV; DLKvs, p. 765, 767; *DTGWKL*, s. 212. Tačiau abejotina, ar S. D. Narbutas prisiekė ir tapo visateisiu LDK vyriausiojo tribunolo deputatu.

¹⁵⁰² M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1578; Z Wilna d 10. Febr. 1748, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 438, p. 1; DLKvs, p. 769, 771; *DTGWKL*, s. 216.

Jonas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pakamaris;
Jonušas Radvila (Radziwiłł), Nesvyžiaus ordinas.

52. LDK vyriausiasis tribunolas (1749 IV 21 – 1750 III 7)

Deputatai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁵⁰⁴.

53. LDK vyriausiasis tribunolas (1750 IV 13 – 1751 II 27)

Deputatai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁵⁰⁵.

54. Varšuvos ekstraordinarinis seimas (1750 VIII 4–18)

Pasiuntiniai¹⁵⁰⁶:

Aleksandras Sapiega (Sapieha), LDK stovyklininkas¹⁵⁰⁷;
Mykolas Horodenskis (Horodeński), Vilniaus žemės teismo teisėjas.

55. LDK vyriausiasis tribunolas (1751 IV 26 – 1752 III 11)

Deputatai¹⁵⁰⁸:

Rapolas Mušnickis (Muśnicki), Vilniaus vaivadijos arklidininkas;
Stanislovas Dominykas Daugėla Narbutas (Narbutt), Vilniaus vaivadijos medžioklininkas.

56. LDK vyriausiasis tribunolas (1752 IV 17 – 1753 III 3)

Deputatai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁵⁰⁹.

57. Gardino ordinarinis seimas (1752 X 2–26)

Pasiuntiniai¹⁵¹⁰:

Karolis Radvila (Radziwiłł), LDK pataurininkis;
Pranciškus Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas, Inturkės seniūnas.

58. LDK vyriausiasis tribunolas (1753 V 7 – 1754 III 23)

Deputatai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁵¹¹.

59. LDK vyriausiasis tribunolas (1754 IV 29 – 1755 III 15)

Deputatai¹⁵¹²:

Antanas Gieraltas Tovianskis (Towiański), Vilniaus vaivadijos taurininkas ir Paruojo seniūnas;
Kristupas Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos stalininkaitis.

60. Varšuvos ordinarinis seimas (1754 IX 30 – X 31)

---

¹⁵⁰³ 1748 VIII 19 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 103, l. 951; M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1599; *Z Wilna* d. 24 Aug, *KP*, 1748, Num. DCXV; *Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII, Dyaryusz Sejmu z r. 1748*, wydał Władysław Konopczyński, Warszawa, 1911, t. 1, s. 301.

¹⁵⁰⁴ M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1651; *DTGWKL*, s. 220.

¹⁵⁰⁵ M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1710; *DTGWKL*, s. 224.

¹⁵⁰⁶ *Z Wilna* d. 27. Jun., *KP*, 1750, Num. DCCXX; Registr Jchmciow PP. Posłów z Prowincyi W.X.Lit na Sejm Extraordynaryiny Warszawski, *KP*, 1750, Num. DCCXXII; *Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII, Dyaryusze Sejmów z lat 1750, 1752, 1754 i 1758*, wydał Władysław Konopczyński, Warszawa, 1937, t. 3, s. 28; 1750 m. ekstraordinarinio seimo pasiuntinių sąrašas, *Archiwum Państwowe w Krakowie*, AMCh 1282, s. 137; *Z Wilna* d. 27 Junij A° 1750, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 459, p. 7.

¹⁵⁰⁷ Prieš LDK stovyklininko Aleksandro Sapiegos išrinkimą buvo surašytas manifestas, žr.: 1750 VI 23 Vilniaus vaivadijos bajorų manifestas, *AGAD*, AR, dz. II. 2722, p. 1; 1750 VII 3 Liudviko Truhnovskio liudijimas, *AGAD*, AR, dz. II, 2725, p. 1.

¹⁵⁰⁸ M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1788; *Z Wilna* d. 13. Febr, *KP*, 1751, Num. DCCXLXIII; *Z Wilna* d. 11 Febr° 1751, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 466, p. 1; DLKvs, p. 781, 783; *DTGWKL*, s. 228.

¹⁵⁰⁹ *DTGWKL*, s. 232.

¹⁵¹⁰ 1752 VIII 21 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 107, l. 837–837v.; M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1864; *Z Wilna* d. 4. Augusti, *KP*, 1752, Num. DCCCXXXII; Konopczyński W. *Sejm Grodzienski 1752 roku*, Lwow, 1907, s. 106.

¹⁵¹¹ M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1908; *Z Wilna* d. 11 Februa. 1753, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 471, p. 1; *DTGWKL*, s. 235.

¹⁵¹² M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 1956; *Z Wilna* d. 10. Febr., *KP*, 1754, Num. XXXI; *Z Wilna* d. 10. Febr. 1754, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 474, s. 2; DLKvs, p. 793, 795; *DTGWKL*, s. 239.

Pasiuntiniai¹⁵¹³:

Jonas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pakamaris;
Andriejus Abramovičius (Abramowicz), Vilniaus žemės teismo raštininkas.

61. LDK vyriausiasis tribunolas (1755 IV 14 – 1756 II 28)

Deputatai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁵¹⁴.

62. LDK vyriausiasis tribunolas (1756 V 4 – 1757 III 19)

Deputatai¹⁵¹⁵:

Felicijonas Zmijovskis (Zmijowski), Vilniaus pilies teismo teisėjas;
Aleksandras Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos vaikininkaitis.

63. Varšuvos ordinarinis seimas (1756 X 4)

Pasiuntiniai Vilniaus seimelyje neišrinkti, nes seimelis iširo¹⁵¹⁶.

64. LDK vyriausiasis tribunolas (1757 IV 25 – 1758 III 11)

Deputatai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁵¹⁷.

65. LDK vyriausiasis tribunolas (1758 IV 10 – 1759 II 24)

Deputatai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁵¹⁸.

66. Varšuvos ordinarinis seimas (1758 X 2–11)

Pasiuntiniai¹⁵¹⁹:

Jonas Monkevičius (Monkiewicz), Vilniaus vaivadijos pateisėjis;
Jurgis Abromavičius (Abramowicz), Vilniaus vaivadijos pavaivadis.

67. LDK vyriausiasis tribunolas (1759 IV 30 – 1760 III 15)

Deputatai¹⁵²⁰:

Mykolas Ksaveras Sapiega (Sapieha), Punios seniūnas;
Mykolas Rapolas Dzierżogovskis Šumskis (Szumski), Karpovo seniūnas ir raštininkas.

68. LDK vyriausiasis tribunolas (1760 IV 21 – 1761 III 7)

Deputatai¹⁵²¹:

Mykolas Horodenski (Horodeński), Vilniaus žemės teismo teisėjas;

---

¹⁵¹³ 1754 VIII 21 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 109, l. 713; *Z poblizszych Woiewodztw, Ziem, y Powiatow komunikue się publico o obranych na Seym Walny Warszawski Posłach, y o niedoszłych Seymikach*, *KP*, 1754, Num. LVIII; *Z Wilna d 19 Aug. 1754*, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 474, s. 10; *Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII, Dyaryusze Sejmów z lat 1750, 1752, 1754 i 1758*, wydał Władysław Konopczyński, Warszawa, 1937, t. 3, s. 242; Konopczyński W. Abramowicz Andrzej, *PSB*, 1935, t. I, s. 11.

¹⁵¹⁴ M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 2001; *Z Wilna dnia 10. Lutego*, *KP*, 1755, Num. LXXXIII; *Z Wilna d 3 Februarij 1755*, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 476, s. 2–3; *DTGWKL*, s. 242.

¹⁵¹⁵ 1756 m. LDK vyriausiosios tribunolo dienoraštis, *BCz*, 604, l. 642–649; *Z Wilna d. 9 Febru. 1756*, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 479, s. 3–4; *DLKvs*, p. 801, 803; *DTGWKL*, s. 247.

¹⁵¹⁶ Matuszewicz M. *Dyariusz życia mego*, Warszawa, 1986, t. 1, s. 707; 1756 m. Šlėktų grumtynės Vilniaus seimelyje dėl pelningos žemės raštininko vietos, *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1955, t. 1, p. 317–318.

¹⁵¹⁷ M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 2092; *Z Wilna die 7ma Februarii*, *KP*, 1757, Num. VII; *DTGWKL*, s. 251.

¹⁵¹⁸ 1759 II 6 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 116, l. 71–74v.; M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 2139; *Z Wilna d 6 Februarij 1758*, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 488, s. 1; *DTGWKL*, s. 255.

¹⁵¹⁹ 1758 VIII 21 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 115, l. 744–745v.; M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 2078; *Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII, Dyaryusze Sejmów z lat 1750, 1752, 1754 i 1758*, wydał Władysław Konopczyński, Warszawa, 1937, t. 3, s. 283; *Z Wilna d 21 August. 1758*, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 488, s. 10.

¹⁵²⁰ Na Seymikach W. X. Lit: obrani są Deputatami na Trybunał, *KP*, 1757, Num. VII; *DLKvs*, p. 813; Czeppe M. *Kamaryla Pana z Dukli...*, s. 159, 195; *DTGWKL*, s. 259.

¹⁵²¹ Bartoszewicz J. Szkice z czasów saskich, *Dziela Julijana Bartoszewicza*, Kraków, 1880, t. 7, s. 236; *Z Wilna d 4. Februarij 1760*, *AGAD*, AR, dz. XXXIV, 496, s. 1; *DTGWKL*, s. 264; Czeppe M. *Kamaryla Pana z Dukli...*, s. 196. Kadangi Vilniaus seimelyje išrinkti deputatai buvo nušalinti, dažnai nurodoma, kad Vilniaus pavietai niekas neatstovavo (*vacat*), žr.: M. K. Radvilos dienoraštis, *AGAD*, AR, dz. VI, II-80a, p. 2263; *DLKvs*, p. 817.

Ignotas Bogušas (Bohusz), Vilniaus vaivadijos kardininkas.

69. Varšuvos ordinarinis seimas (1760 X 6–13)

Pasiuntiniai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁵²².

70. LDK vyriausiasis tribunolas (1761 IV 6 – 1762 II 20)

Deputatai¹⁵²³:

Rapolas Musnickis (Musnicki), Vilniaus vaivadijos arklidininkas;

Kazimieras Bogušas (Bohusz).

71. Varšuvos ekstraordinarinis seimas (1761 IV 27 – V 2)

Pasiuntiniai¹⁵²⁴:

Jonas Antanas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pakamaris;

Ignotas Bogušas (Bohusz), Vilniaus vaivadijos kardininkas.

72. LDK vyriausiasis tribunolas (1762 IV 26 – 1763 III 12)

Deputatai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁵²⁵.

73. Varšuvos ordinarinis seimas (1762 X 4–7)

Pasiuntiniai¹⁵²⁶:

Jonas Antanas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pakamaris;

Ignotas Bogušas (Bohusz), Vilniaus vaivadijos kardininkas ir pilies teismo raštininkas.

74. LDK vyriausiasis tribunolas (1763 IV 18 – 1763 X 22)

Deputatai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁵²⁷.

75. Varšuvos konvokacinis seimas (1764 V 7 – VI 23)

Pasiuntiniai¹⁵²⁸:

Jonas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pakamaris;

Kristupas Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos stalininkas.

76. Varšuvos elekcinis seimas (1764 VIII 27 – IX 8)

Pasiuntiniai¹⁵²⁹ skiriami į tris grupes: seime dalyvavę ir seimelyje išrinkti; seime nedalyvavę, bet seimelyje išrinkti; seime dalyvavę, bet seimelyje neišrinkti pasiuntiniai (pastaroji asmenų grupė nurodoma išnašose¹⁵³⁰):

---

¹⁵²² Czeppe M. *Kamaryla Pana z Dukli...*, s. 197.

¹⁵²³ M. K. Radvilos dienoraštis, AGAD, AR, dz. VI, II-80a, p. 2297; Z Wilna 13 Lutego, *Kuryer Litewski*, 1761, Nr. VII; Z Wilna 10 Kwietnia, *Kuryer Litewski*, 1761 IV 10, Nr. XV; DLKvs, p. 821, 823; DTGWKL, s. 268; Czeppe M. *Kamaryla Pana z Dukli...*, s. 197.

¹⁵²⁴ 1761 III 17 Vilniaus seimelio lauda, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 118, l. 120; Porządek II: WW: Ich Mciow Panow Posłow Obranych na Seym Extraordynaryiny Warszawski, Dnia 27. Kwietnia, 1761, s. [1]; Z Wilna 20 Marca, *Kuryer Litewski*, 1760 III 20, Nr. XII; Regestr Ichmościow PP. Posłow na Sejm Extraordynaryiny obranych Roku 1761, *Kuryer Litewski*, 1761 IV 3, Nr. XIV; Bartoszewicz J. Szkice z czasów saskich, *Dziela Julijana Bartoszewicza*, Kraków, 1880, t. 7, s. 239; Czeppe M. *Kamaryla Pana z Dukli...*, s. 198.

¹⁵²⁵ DTGWKL, s. 274; Czeppe M. *Kamaryla Pana z Dukli...*, s. 201.

¹⁵²⁶ 1762 m. ordinarinio seimo dienoraštis, BJ, 7212, l. 130v., 134v.; Czeppe M. *Kamaryla Pana z Dukli...*, s. 199–200.

¹⁵²⁷ Z Wilna 11 Lutego, *Kuryer Litewski*, 1763 II 11, Nr. VII; DTGWKL, s. 278.

¹⁵²⁸ Kadangi 1764 m. prieškonvokacinis Vilniaus seimelis skilo, buvo išrinkti ir opozicinio seimelio pasiuntiniai – LDK pastalininkis Ignotas Pacas (Pac) ir Vilniaus vaivadijos pateisėjis Jonas Monkevičius (Monkiewicz), kurie, nepraėję įgaliojimų tikrinimo procedūros, netapo visateisiais parlamentarais, žr.: 1764 II 7 Vilniaus seimelio lauda, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 121, l. 384; *Dyaryusz Seymu convocationis Siedmio-Niedzielnego Warszawskiego zdania, Mowy, Projekta y Manifesta w sobie zawieraiący, przez Sesye zebrany R. P. 1764 w warszawie*, [1764], (1764 V 7, I sesija); Kriegseisen W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa, 1991, s. 210.

¹⁵²⁹ SUFFRAGIA Wojewodztw y Ziem Koronnych y W. X. LIT. Zgodnie na Nayiaśnieyszego Stanisława Augusta, VL, t. VII, s. 109 (pasiuntiniais įvardytus bajorus pažymėjome simboliu *). Tuo tarpu kitame spaudinyje prie Vilniaus vaivadijos nurodoma, jog už Stanislovą Augustą Poniatovskį balsus atidavė 40 asmenų, iš kurių prie 13 pažymėta, kad tai pasiuntinys, žr.: *SUFFRAGIA Wojewodztw y Ziem Koronnych y Wielkiego Xięstwa Litewskiego zgodnie na Nayiaśnieyszego STANISŁAWA AUGUSTA*, [1764], s. 40–41. Dalis 1764 m. Vilniaus priešelekciniame seimelyje išrinktų pasiuntinių neatvyko į seimą ir nebalsavo. Visą Vilniaus priešelekciniame seimelyje išrinktų pasiuntinių sąrašą žr.: 1764 VII 24 Vilniaus seimelio lauda, LVIA, f. 21, ap. 1, b. 121, l. 559v.–560.

Elekciniame seime dalyvavę ir Vilniaus seimelyje išrinkti pasiuntiniai:

Jonas Antanas Horainas (Horain)*, Vilniaus vaivadijos pakamaris ir Jeloskio seniūnas; Mykolas Horainas (Horain)*, Vilniaus vaivadijos pilininkas; Benediktas Oganovskis (Oganowski)*, Vilniaus vaivadijos stovyklininkas ir Petihorų pulko vėliavininkas; Martynas Šumskis (Szumski)*, Vilniaus vaivadijos kaptūrinio teismo vicemaršalas; Adomas Bronicas (Bronic)*, Vilniaus vaivadijos kaptūrinio teismo teisėjas; Ignatas Jasienskis (Iasienski)*, Vilniaus vaivadijos kaptūrinio teismo teisėjas; Tadeušas Tovianskis (Towianski)*, Vilniaus vaivadijos kaptūrinio teismo teisėjas; Bartolomiejus Jasienskis (Iasienski)*; Ignatas Vadomskis Bronicas (Wadomski Bronic)*, Vilniaus vaivadijos pataurininkis ir kaptūrinio teismo teisėjas; Vilniaus vaivadijos pilies teismo teisėjininkaitis; Mykolas Novickis (Nowicki)*, Vilniaus vaivadijos kamarininkas; Kazimieras Gieraltas Tovianskis (Towianski)*, Vilniaus vaivadijos išdininkas; Aleksandras Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pastalininkis; Stanislovas Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos taurininkas; Antanas Gieraltas Tovianskis (Towianski), Vilniaus vaivadijos sargybininkas; Jurgis Zaleskis (Zaleski), Grybiensko seniūnas; Jonas Musnickis (Muśnicki), Vilniaus vaivadijos arklidininkaitis ir Ščeternickio seniūnas; Tomas Marcinkevičius (Marcinkiewicz); Gasparas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos vaikininkaitis; Adomas Tovianskis (Towianski), Prušovskio seniūnas; Ignatas Omulskis (Omulski); Mykolas Narbutas (Narbutt).

Elekciniame seime nedalyvavę, bet Vilniaus seimelyje išrinkti pasiuntiniai:

kunigaikštis Radvila (Radziwiłł), Klecko ordinas; Kristupas Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos stalininkas; Rapolas Muśnickis (Musnicki), Vilniaus vaivadijos arklidininkas ir pilies teismo raštininkas; Juozapas Zaleskis (Zaleski), Vilniaus vaivadijos išdininkas; Ignatas Horodenskis (Horodeński), Valdovo kapitonas; Dominykas Horodenskis (Horodeński), Vilniaus žemės teismo teisėjas ir Kulmo stalininkas; Pranciškus Šumskis (Szumski), rotmistras; Pranciškus Seibutas Romanovičius (Romanowicz); Konstantinas Giecevičius (Giecowicz), seniūnas; Antanas Giecevičius (Giecowicz), Vilniaus vaivadijos rotmistras; Jonas Giecevičius (Giecowicz), Vilniaus pataurininkis; Tadas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pakamarininkaitis; Antanas Šperka (Szperka), Vilniaus vaivadijos raikytojas; Ignatas Bronicas (Bronca), Vilniaus vaivadijos pataurininkaitis; Ignatas Jazdovskis (Jazdowski), Žemaitijos statybininkas; Tadas Vansovskis (Wąsowski), taurininkas; Volkocinas Mončynskis (Monczyński), Kurmelėnų seniūnas; Kazimieras Narbutas (Narbutt); Kazimieras Narbutas (Narbutt), Vilniaus vaivadijos arklidininkas; Martynas Zaleskis (Zaleski), valdovo leitenantas; Ignatas Tovianskis (Towianski), Vilniaus vaivadijos tiltininkas; Mykolas Karenga (Karęga), Vilniaus vaivadijos rotmistras; Benediktas Kordziukas (Kordziuk), Vilkmergės sargybininkas; Jonas Miedzichovskis (Miedzichowski), Vilniaus vaivadijos išdininkas; Antanas Klimaševsis (Ryło Klimaszewski); Jonas Giedraitis (Giedroyć), Žitomiro išdininkas; Antanas Miedzichovskis (Miedzichowski), Vilniaus raikytojas; Juozapas Januškievičius (Merło Januszkiewicz), pataurininkis; Ignatas Seibutas Romanovičius (Romanowicz); Jonas Žyckis (Życki); Ignatas Gruževskis (Grużewski); Dominykas ir Mykolas Kielčevskiai (Kielczewski); Aleksanras Bortkevičius (Bortkiewicz); Stanislovas Pratnickis (Pratnicki); Stanislovas Sperskis (Sperski); Adomas Kolenda (Kolęda); Jonas Bžozovskis (Brzozowski).

77. Varšuvos karūnacinis seimas (1764 XII 3–20)

Pasiuntiniai¹⁵³¹:

Jonas Chodkevičius (Chodkiewicz), Veliuonos seniūnas, Vilniaus pulkininkas;
Mykolas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pilininkas, LDK raitojo regimento oberleitenantas.

78. LDK vyriausiasis tribunolas (1765 V 13 – 1766 VI 14)

Deputatai¹⁵³²:

(V) Antanas Giedraitis (Giedroyć), LDK kariuomenės kapitonas, Vilniaus vaivadijos stalininkas;
(M) Ignatas Bronicas (Bronic), Vilniaus vaivadijos pataurininkaitis.

---

¹⁵³⁰ 1764 m. Varšuvos elekciniame seime dalyvavę, bet seimelyje neišrinkti Vilniaus vaivadijos atstovai: Ignatas Masalskis (Masalski), Vilniaus vyskupas; Aleksandras Horainas (Horain), vyskupas ir LDK referendorius; Aleksandras Skuminas Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus tįūnas; Juozapas Čyžas (Czyż)*; Ignatas Ščurkovskis (Szczyrkowski)*; Jonas Chodkevičius (Chodkiewicz), Vilniaus vaivadijos pulkininkas ir Veliuonos seniūnas; Jakobas Čapskis (Czapski), Prūsijos išdininkas; Pranciškus Čyžas (Czyż), Vilniaus vaivadijos raikytojas; Mikolajus Zmijovskis (Zmiiowski), Naugarduko vaivadijos medžioklininkas; Aleksandras Giedraitis (Giedroyć), LDK generolas adjutantas; Dimitrijus Zmijovskis (Zmiiowski), Naugarduko vaivadijos medžioklininkas; Kazimieras Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos vaikininkaitis; Ludvikas Klimaševskis (Ryło Klimaszewski), Vilniaus vaivadijos kaptūrinio teismo teisėjas; Tadas Narbutas (Narbutt); Stanislovas Korsakas (Korsak); Liudvikas Kontovtas (Kontowt); Jonas Stanevičius (Staniewicz); Liudvikas Kreutzas (Kreutz), Vilniaus vaivadijos kamarininkas; Ignatas Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos vaikininkaitis; Kazimieras Klimaševskis (Ryło Klimaszewski).

¹⁵³¹ 1764 X 29 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 122, l. 1; 1764 XI 02 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 122, l. 4v.; *Posłowie, Dyaryusz Seymu electionis..., zebrany R. P. 1764 w Warszawie*, [1764]; *Posłowie z Korony y W. X. Litt. na Seym Koronacyi w Warszawiw R. 1764*, [1764], [s. 2].

¹⁵³² 1765 II 4 Vilniaus seimelio lauda, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 122, l. 121–122v.; *DLKvs*, p. 839; *DTGWKL*, s. 283.

79. LDK vyriausiasis tribunolas (1766 V 12 – 1767 VI 13)

Deputatai¹⁵³³:

(V) Tomas Marcinkevičius (Marcinkiewicz), Vilniaus pilies teismo teisėjas;

(N) Steponas Horodenski (Horodeński), Petihoro pulko vėliavininkas, Vilniaus žemės teismo teisėjininkaitis.

80. Varšuvos ordinarinis seimas (1766 X 6 – XI 29)

Pasiuntiniai¹⁵³⁴:

Aleksandras Skuminas Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus vaivadijos tijųūnas;

Aleksandras Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos pavaivadis.

81. LDK vyriausiasis tribunolas (1767 V 11 – 1768 VI 11)

Deputatai¹⁵³⁵:

(V) Liudvikas Ližinskis Abramovičius (Abramowicz), Vilniaus vaivadijos miškininkas;

(M) Mykolas de Quarto Karenga (de Quarto Karega), Vilniaus vaivadijos rotmistras.

82. Varšuvos ekstraordinarinis seimas (1767 X 5 – 1768 III 5)

Pasiuntiniai¹⁵³⁶:

Mykolas Pacas (Pac), Ziolovo seniūnas, LDK kariuomenės generolas leitenantas;

Tadas Žaba (Żaba), Vilniaus vaivadijos konfederacijos maršalas, LDK kariuomenės husarų vėliavininkas.

83. LDK vyriausiasis tribunolas (1768 V 9 – 1769 VI 12)

Deputatai¹⁵³⁷:

(V) Jonas Giečėvičius (Gieczewicz), Vilniaus vaivadijos rotmistras;

(N) Liudvikas Konstantinas Chodzkevičius (Chodźkiewicz), Vilniaus žemės teismo teisėjas.

84. Varšuvos ordinarinis seimas (1768 XI 7)

Pasiuntiniai Vilniaus seimelyje neišrinkti (*vacat*)¹⁵³⁸.

85. LDK vyriausiasis tribunolas (1769 V 15 – 1770 VI 9)

Deputatai¹⁵³⁹:

(V) Juozapas Korsakas (Korsak), Vilniaus vaivadijos rotmistras;

(M) Andriejus Bielskis (Bielski), Vilniaus vaivadijos vaikininkaitis.

86. LDK vyriausiasis tribunolas (1770 V 14 – 1771 VI 8)

Deputatai¹⁵⁴⁰:

(V) Ignotas Jasinskis (Jasiński), Vilniaus vaivadijos raikytojas;

(N) Juozapas Šadurskis (Szadurski), Smolensko išdininkas.

87. LDK vyriausiasis tribunolas (1771 V 13 – 1772 VI 13)

---

¹⁵³³ 1766 II 3 pranešimas iš Vilniaus, *MAB RS*, f. 17, b. 201, l. 37–37v.; DLKvs, p. 841; *DTGWKL*, s. 287.

¹⁵³⁴ Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryinego odprawionego w Warszawie Roku 1766 (...), Warszawa, [1766]. 1766 m. rugpjūčio 25 d. vykusiame Vilniaus priešseiminiame seimelyje buvo išrinktas ir trečiasis pasiuntinys – vėliavininkas Kristupas Giedraitis (Giedroyc), tačiau jis greičiausiai atsisakė vykti į seimą, žr.: Z Wilna d. 30. Sierpnia, *Gazety Wilenskie*, 1766, Num. XXXV.

¹⁵³⁵ Z Wilna d. 10 Lutego, *Gazety Wilenskie*, 1767, Num. VII; DLKvs, p. 845; *DTGWKL*, s. 292.

¹⁵³⁶ 1767 VIII 26 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVA*, f. 21, ap. 1, b. 125, l. 653; 1767 m. seimo pasiuntinių sąrašas, *РНБ, АД*, авт. 159, л. 214; Z Wilna 29. Sierpnia, *Gazety Wilenskie*, 1767 VIII 29; Series Posłow Na Sejm R. 1768 D. 1 Lutego, *Kalendarz Wilenski na Rok Przestępny 1768*, [Wilno, 1767]; Dyaryusz sejmu extraordinaryjnego w Warszawie dnia 5 października 1767 roku złożonego i zaczętego (...), Lwów, 1866, s. 22; *VL*, t. VII, s. 246, 247, 256, 257, 285, 403; 1767 IX 21 N. V. Repnino laiško N. I. Paninui priedas, *Носов Б. В. Установление Российской государственной в Речи Посполитой*, Москва, 2004, с. 668; Стегний П. В. *Разделы Польши и дипломатия Екатерины II. 1772. 1793. 1795*, Москва, 2002, с. 480, 490. L. Żytkowiczius klaidingai nurodo, kad į šį seimą buvo išrinktas Juozapas Pacas, žr.: Żytkowicz L. Pac Józef, *PSB*, 1979, t. XXIV/4. zes. 103, s. 705.

¹⁵³⁷ Z Wilna d. 13. Lutego, *Gazety Wilenskie*, 1768 II 13; DLKvs, p. 849; *DTGWKL*, s. 296.

¹⁵³⁸ LDK susirinko tik 3 priešseiminiai seimeliai – Gardino, Kauno ir Pinsko, žr.: Dolinskas V. *Simonas Kosakovskis: politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Vilnius, 2003, p. 192–193.

¹⁵³⁹ 1769 II 9 Vilniaus seimelio nutarimas, *LVA*, f. 21, ap. 1, b. 127, l. 54v.; DLKvs, p. 853; *DTGWKL*, s. 300.

¹⁵⁴⁰ DLKvs, p. 857, 859; *DTGWKL*, s. 304. Dėl iškilusių prieštaravimų deputato pareigų Ignotui Jasinskiui (Jasiński) neleista eiti, žr.: DLKvs, p. 857.

Deputatai¹⁵⁴¹:

(V) Jonas Musnickis (Muśnicki), Madziūnų ir kt. seniūnas;

(M) Ignotas Bronicas (Bronic), Vilniaus vaivadijos pataurininkis.

88. LDK vyriausiasis tribunolas (1772 V 11 – 1772 V)

Deputatų nepavyko identifikuoti¹⁵⁴².

89. Varšuvos ekstraordinarinis seimas (1773 IV 19 – 1775 IV 11)

Pasiuntiniai¹⁵⁴³:

Pranciškus Čyžas (Czyż), Vilniaus žemės teismo teisėjas;

Tomas Šumskis (Szumski), Vilniaus vaivadijos stovyklininkas.

90. LDK vyriausiasis tribunolas (1773 V 10 – 1774 VI 11)

Deputatai¹⁵⁴⁴:

(V) Mykolas Antanas Špyrko (Szyrko/Szperko), Vilniaus žemės teismo teisėjas;

(M) Ignotas Horodenskis (Horodeński), Vilniaus žemės teismo teisėjas.

91. LDK vyriausiasis tribunolas (1774 V 9 – 1775 IV 8)

Deputatai¹⁵⁴⁵:

(V) Andriejus Savičius Zablockis (Zablocki), Ašmenos pilies teismo raštininkas ir rotmistras;

(N) Kazimieras Horainas (Horain), Vilniaus vaivadijos vaikininkaitis.

92. LDK vyriausiasis tribunolas (1775 V 1 – 1776 IV 15)

Deputatai¹⁵⁴⁶:

(G) Stanislovas Oranovskis (Oranowski), Vilniaus pilies teismo teisėjas;

(V) Jonas Volfas (z Ludinghauzu Wolff), Smolensko pilininkas.

93. LDK vyriausiasis tribunolas (1776 V 1 – 1777 IV 15)

Deputatai¹⁵⁴⁷:

(G) Vladislovas Šadurskis (z Szadurek Szadurski), Vilniaus vaivadijos rotmistras;

(V) Jonas Giecevičius (Giecewicz), Vilniaus vaivadijos rotmistras.

94. Varšuvos ordinarinis seimas (1776 VIII 26 – X 31)

Pasiuntiniai¹⁵⁴⁸:

Tadas Žaba (Żaba), Vilniaus vaivadijos pakamaris;

Liudvikas Tiškevičius (Tyszkiewicz) LDK didysis raštininkas.

95. LDK vyriausiasis tribunolas (1777 V 1 – 1778 IV 15)

Deputatai¹⁵⁴⁹:

(G) Ignotas Horainas (Horain), Grenadierių pulko kapitonas;

(V) Antanas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas.

---

¹⁵⁴¹ Z Wilna d. 9 Lutego, *Gazety Wilenskie*, 1771, Num. VI; DLKvs, p. 861, 863; *DTGWKL*, s. 308.

¹⁵⁴² Žinoma, jog 1772 m. vasario 3 d. įvykusiame tribunoliniame seimelyje deputatai išrinkti, žr.: 1772 II 4 Vilniaus seimelio nutarimas, *LVIA*, f. 20, ap. 1, b. 16, l. 108; *DTGWKL*, s. 312.

¹⁵⁴³ 1773 IV 6 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 937; *VL*, t. VIII, s. 7, 8, 14, 83; Series Delegatów z Senatu oraz Delegatów z Stanu Rycerskiego y Posłów na Seym Extro-Ordynaryiny Warszaw. pod Konfederacyą d. 19. Kwiet. 1773 zacząty, *Kalendarz polityczny na Rok 1775*, w Łowiczu, [1775].

¹⁵⁴⁴ *DTGWKL*, s. 316; 1773 II 8 Vilniaus seimelio kredensas LDK vyriausiojo tribunolo deputatams, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 130, l. 880; Z Wilna dnia 13 Lutego, *Gazety Wilenskie*, 1773, Num. VII.

¹⁵⁴⁵ 1774 II 7 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 132, l. 52–53v.; Z Wilna dnia 12. Lutego, *Gazety Wilenskie*, 1774, Num. VII; Deputaci, *Kalendarz polityczny na Rok 1775*, w Łowiczu, [1775]; DLKvs, p. 873; *DTGWKL*, s. 320.

¹⁵⁴⁶ Z Wilna d. 11 Lutego, *Gazety Wilenskie*, 1775 II 11; DLKvs, p. 877, 879; *DTGWKL*, s. 323.

¹⁵⁴⁷ Z Wilna dnia 10. Lutego, *Gazety Wilenskie*, 1776, Num. VII; DLKvs, p. 881, 883; *DTGWKL*, s. 327.

¹⁵⁴⁸ Z Wilna d. 20. Lipca, *Gazety Wilenskie*, 1776, Num. XXX; *Dyaryusz Seymu Ordynaryinego pod zwiqzkiem konfederacyi Generalney Obojga Narodow agituiqce go się w Warszawie MDCCLXXVI*, s. 16; *VL*, t. VIII, s. 532; Z Warszawy dnia 4 Września, *Suplement do gazety Warszawskiej*, 1776 IX 4, Nr. 71.

¹⁵⁴⁹ DLKvs, p. 885, 887; *DTGWKL*, s. 331.

96. LDK vyriausiasis tribunolas (1778 V 1 – 1779 IV 15)

Deputatai¹⁵⁵⁰:

(G) Tomas Godlevskis (Godlewski), Smolensko pilies teismo teisėjas;

(V) Mykolas Kordziukas (Kordziuk), Vilniaus vaivadijos rotmistras.

97. Varšuvos ordinarinis seimas (1778 X 5 – XI 14)

Pasiuntiniai¹⁵⁵¹:

Liudvikas Tiškevičius (Tyszkiewicz), LDK didysis raštininkas;

Jurgis Radvila (Radziwiłł), generolas adjutantas.

98. LDK vyriausiasis tribunolas (1779 V 1 – 1780 IV 15)

Deputatai¹⁵⁵²:

(G) Kristupas Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos pakamaris;

(V) Dominykas Kaminskis (Kamiński/Kamieński), Vilniaus žemės teismo teisėjas.

99. LDK vyriausiasis tribunolas (1780 V 1 – 1781 IV 15)

Deputatai¹⁵⁵³:

(G) Mykolas Korenga (de Quarto Koręga), rotmistras ir Žukonių seniūnas;

(V) Zigmuntas Tomaševičius (Tomaszewicz), rotmistras.

100. Varšuvos ordinarinis seimas (1780 X 2 – XI 11)

Pasiuntiniai¹⁵⁵⁴:

Liudvikas Tiškevičius (Tyszkiewicz), Vilniaus vaivadijos tįjūnas, LDK didysis raštininkas;

Antanas Stanislovas Buchowieckis (Buchowiecki), Vilniaus vaivadijos pavaiivadis.

101. LDK vyriausiasis tribunolas (1781 V 1 – 1782 IV 15)

Deputatai¹⁵⁵⁵:

(G) Pranciškus Seibutas Romanovičius (Seybutt Romanowicz), Vilniaus žemės teismo teisėjas;

(V) Pranciškus Čyžas (Czyż), Vilniaus žemės teismo prezidentas.

102. LDK vyriausiasis tribunolas (1782 V 1 – 1783 IV 15)

Deputatai¹⁵⁵⁶:

(G) Mykolas Bielinskis (Bielieński/Bilinski), Vilniaus vaivadijos rotmistras;

(V) Ignotas Konča (Kończa), Vilniaus žemės teismo raštininkas.

103. Varšuvos ordinarinis seimas (1782 IX 30 – XI 9)

---

¹⁵⁵⁰ 1778 m. kandidatų į LDK vyriausiojo tribunolo deputatus sąrašas, *BCz*, 721 IV, p. 653; *Deputaci, Kalendarz polityczny Warszawski na Rok 1779, w Warszawie*, [1779]; *DLKvs*, p. 889, 901; *DTGWKL*, s. 336.

¹⁵⁵¹ *Z Warszawy Dnia 17 Aug[usta] 1778, MAB*, f. 9, b. 3013, l. 16v.; *Z Warszawy dnia 26 Sierpnia, Gazeta Warszawska*, 1778 VIII 26, Nr. 68; *Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryinego Warszawskiego szecioniedzielnego roku panskiego MDCCLXXVIII. Dnia V. Miesiāca Pazdziernika odprawiajācego się*, Warszawa, 1779, s. 2; Filipczak W. *Sejm 1778 roku*, Warszawa, 2000, s. 346.

¹⁵⁵² 1779 m. LDK vyriausiojo tribunolo deputatų sąrašas, *BCz*, 717 IV, p. 869; 1779 II 11 A. Tyzenhauzo laiškas valdovui, *BCz*, 717 IV, p. 291, 299; *Z Wilna dnia 8 Lutego, Suplement do gazety Warszawskiej*, 1779 II 17, Nr. 14; *Deputaci, Kalendarz polityczny dla Krolestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na rok Przestępnny 1780, w Warszawie*, [1779]; Trybunał Wielki W. X. L. Obojey Kadencyi, *Kalendarz Wilenski na Rok Przestępnny 1780*, Wilno, [1779]; *DLKvs*, p. 903, 905; *DTGWKL*, s. 340.

¹⁵⁵³ *DLKvs*, p. 909; *DTGWKL*, s. 345. Skilus seimeliui buvo išrinktas ir antrasis mažumai atstovaujančių deputatų kompletas: husarų vėliavininkas Kazimieras Horainas (Horain) ir Smolensko rotmistras Mykolas Bielinskis (Bielieński, Bylieński), žr.: *Z Wilna d[nia] 18 Febr[uar]ia Ro[ku] 1780, MAB*, f. 9, b. 303, l. 47.

¹⁵⁵⁴ 1780 VIII 23 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 137, l. 1184–1187v.; 1780 m. Respublikos seimo pasiuntinių sąrašas, *BCz*, 604, p. 121; *VL*, t. VIII, s. 583; *Dyaryusz Seymu Ordynge Warszawskiego Roku 1780 Dnia 2 Pazdziernika zaczętego*, [1780], s. 4; *Z Warszawy dnia 6 Września, Suplement do Gazety Warszawskiej*, 1780 IX 6, Nr. 72; Konopczyński W. Buchowiecki Antoni Stanisław, *PSB*, 1937, t. 3, s. 77–78.

¹⁵⁵⁵ 1781 II 6 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 138, l. 314–315v.; *Z Warszawy dnia 21 Lutego, Suplement do Gazety Warszawskiej*, 1781 II 21, Nr. 15; *DLKvs*, p. 911, 913; Anusik Z., Stroynowski A. Romanowicz Franciszek, *PSB*, 1989, t. XXXI/4, zesz. 131, s. 590–592; *DTGWKL*, s. 349.

¹⁵⁵⁶ 1782 II 4 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 139, l. 1–1v.; 1782 m. LDK vyriausiojo tribunolo deputatų sąrašas, *MAB RS*, f. 17, b. 216, l. 87v.; *DLKvs*, p. 915, 917; *DTGWKL*, s. 354.

Pasiuntiniai¹⁵⁵⁷:

Adomas Čartoriskis (Czartoryski), Podolės žemių generolas;
Stanislovas Soltanas (Soltan)

104. LDK vyriausiasis tribunolas (1783 V 1 – 1784 IV 15)

Deputatai¹⁵⁵⁸:

(G) Stanislovas Oranovskis (Oranowski), Vilniaus žemės teismo teisėjas;
(V) Antanas Romanovičius (Romanowicz), pulkininkas.

105. LDK vyriausiasis tribunolas (1784 V 1 – 1785 IV 15)

Deputatai¹⁵⁵⁹:

(G) Tomas Marcikevičius (Marcinkiewicz), Vilniaus vaivadijos pataurininkis;
(V) Gasparas Čyžas (Czyż), LDK išdo dvarionas, Vilniaus vaivadijos arklidininkas.

106. Gardino ordinarinis seimas (1784 X 4 – XI 13)

Pasiuntiniai¹⁵⁶⁰:

Kristupas Giedraitis (Krzysztof Giedroyc), Vilniaus vaivadijos pakamaris;
Jeronimas Radvila (Hieronim Radziwiłł), LDK pakamaris ir kunigaikštis.

107. LDK vyriausiasis tribunolas (1785 V 1 – 1786 IV 15)

Deputatai¹⁵⁶¹:

(G) Juzefas Naramovskis (Naramowski), Parnavos pilininkas;
(V) Kristupas Kozielas (Kozieł), Vilniaus pilies teismo raštininkas.

108. LDK vyriausiasis tribunolas (1786 V 1 – 1787 IV 14)

Deputatai¹⁵⁶²:

(G) Jonas Antanas Ževuskis (Rzewuski), Vilniaus vaivadijos statybininkas;
(V) Matas Seibutas Romanovičius (Seybutt Romanowicz), Vilniaus žemės teismo teisėjininkaitis.

109. Varšuvos ordinarinis seimas (1786 X 2 – XI 13)

Pasiuntiniai¹⁵⁶³:

Antanas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas;
Mykolas Bžostovskis (Brzostowski), Vilniaus vaivados sūnus.

110. LDK vyriausiasis tribunolas (1787 V 1 – 1788 IV 15)

Deputatai¹⁵⁶⁴:

(G) Matas Žynievas (Żyniew), Beržinėnų seniūnas;
(V) Karolis Seibutas Romanovičius (Seybutt Romanowicz), LDK leitenantas.

---

¹⁵⁵⁷ 1782 VIII 20 Vilniaus seimelio instrukcija, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 139, l. 751; *Dyaryusz Seymu ordynaryinego y wolnego zczęty w Warszawie Roku 1782 Dnia 30 (Octo)bris*, [1780], s. 6–7, 48, 73.

¹⁵⁵⁸ 1786 II 03 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 140, l. 83-84v.; DLKvs, p. 919, 921; *DTGWKL*, s. 358.

¹⁵⁵⁹ Deputaci, *Kalendarzyk polityczny Warszawski na rok 1785*, w Warszawie, [1784]; DLKvs, p. 923, 925; *DTGWKL*, s. 362. Skilus seimeliui buvo išrinktas ir antrasis deputatų komplektas – išdininkaitis Hipolitas Podbereski (Podbereski) ir Kurlmelėnų seniūnas Mančynskis (Mączyński), žr.: *DTGWKL*, s. 363.

¹⁵⁶⁰ *Posłowie na Sejm Ordynaryiny Grodzieński Roku 1784*, [1784], [s. 1]; *VL*, t. IX, s. 8, 24.

¹⁵⁶¹ 1785 II 9 pranešimas iš Vilniaus, *MAB RS*, f. 17, b. 215, l. 93 (prie Naramovskio pažymėta, jog jis yra Ašmenos pilininkaitis); Deputaci, *Kalendarzyk polityczny Warszawski na rok 1786*, w Warszawie, [1785]; Trybunał Wielki W. X. L. Obojey Kadencyi, *Kalendarz Wilenski na Rok 1786*, Wilno, [1785]; 1785 II 7 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 142, l. 86-87v.; DLKvs, p. 927, 929; *DTGWKL*, s. 366.

¹⁵⁶² 1786 II 12 pranešimas iš Vilniaus, *MAB RS*, f. 17, b. 215, l. 127v.; Trybunał Główny W.X.Litew., *Kalendarzyk polityczny Warszawski na rok 1787*, W Warszawie, [1786]; DLKvs, p. 931, 933; *DTGWKL*, s. 370–371.

¹⁵⁶³ 1786 VIII 23 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 144, l. 1549; Filipczak W. Rugi poselskie i losy „rozdwojonych“ sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786, *Czasopismo prawnohistoryczne*, 1997, t. XLIX, zes. 1–2, s. 67.

¹⁵⁶⁴ Trybunał Główny W. X. Lit. W R. 1787, *Kalendarzyk polityczny Warszawski na rok 1788*, w Warszawie, [1788]; *Gazeta Warszawska*, 1787, http://teki.bkpan.poznan.pl/index_registry.html (žiūrėta 2007 IX 28); *Z Wilna dnia 10 Lutego, Gazety Wilenskie*, 1787 II 10, Num. VI; *Z Wilna dnia 17 Lutego, Gazety Wilenskie*, 1787 II 17, Num. VII; DLKvs, p. 935, 937; *DTGWKL*, s. 375.

111. LDK vyriausiasis tribunolas (1788 V 1 – 1789 IV 15)

Deputatai¹⁵⁶⁵:

(G) Cezaris Savonievskis (z Szankowa Sawoniewski), Vilniaus vaivadijos tiltininkas;

(V) Jonas Buchovieckis (Buchowiecki), Vilniaus vaivadijos pavaivadininkaitis.

112. Varšuvos ordinarinis arba Ketverių metų seimas (1788 X 6 – 1792 V 29)

Pasiuntiniai (pirmųjų dvejų seimo veiklos metų¹⁵⁶⁶ ir padvigubintos sudėties¹⁵⁶⁷):

Pranciškus Romanovičius (Romanowicz), Vilniaus žemės teismo teisėjas;

Gasparas Čyžas (Cyz), Vilniaus pilies teismo teisėjas;

Antanas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas;

Tadas Korsakas (Korsak), Vilniaus žemės teismo teisėjas.

113. LDK vyriausiasis tribunolas (1789 V 1 – 1790 IV 15)

Deputatai¹⁵⁶⁸:

(G) Antanas Tyzenhauzas (Tyzenhauz), Vilniaus vaivadijos vėliavininkas;

(V) Vladislovas Šadurskis (Szadurski), Vilniaus žemės teismo teisėjas.

114. LDK vyriausiasis tribunolas (1790 V 1 – 1791 IV 15)

Deputatai¹⁵⁶⁹:

(G) Karolis Gieraltas Tovianskis (Towiański), Inturkės seniūninkaitis;

(V) Martynas Giedraitis (Giedroyć), Vilniaus vaivadijos stalininkas.

115. LDK vyriausiasis tribunolas (1791 V 1 – 1792 IV 14)

Deputatai¹⁵⁷⁰:

(G) Ignotas Bronicas (Bronic/Broniec), Vilniaus vaivadijos pastalininkis;

(V) Mykolas Horodenskis (Horodeński), Vilniaus žemionių teismo teisėjas, LDK kariuomenės kapitonas.

116. LDK vyriausiasis tribunolas (1792 V 7 – 1792 VI 6)

Deputatai¹⁵⁷¹:

(V) Ignotas Zajačkovskis (Zajączkowski), Vilniaus vaivadijos kamarininkas.

117. Gardino ekstraordinarinis seimas (1793 VI 17 – XI 23)

Pasiuntiniai¹⁵⁷²:

Maksimiljonas Jazdovskis (Jazdowski), Vilniaus žemės teismo teisėjas ir raštininkas;

Petras Gorskis (Gorski), Lenkijos artilerijos vėliavininkas.

118. LDK vyriausiasis tribunolas (1794 m. nesusirinko)

Deputatai¹⁵⁷³:

---

¹⁵⁶⁵ Z Wilna dnia 9 Lutego, *Gazety Wilenskie*, 1788 II 9, Num. V; DLKvs, p. 939, 941; *DTGWKL*, s. 379. Jonas Buchovieckis galėjo pakeisti mirusį Tomą Lappo (Lappo), žr.: DLKvs, p. 940.

¹⁵⁶⁶ 1788 VIII 20 pranešimas iš Vilniaus, *MAB RS*, f. 17, b. 215, l. 245v.; Z Wilna dnia 23 Sierpnia, *Gazety Wilenskie*, 1788 VIII 23, Num. XXXIV; *VL*, t. IX, s. 48; *Dyaryusz Seymu Ordynaryinego pod związkciem Konfederacyi Generalney Oboygga Narodow w Warszawie rozpoczętego roku panskiego 1788*, Warszawa, 1788, t. 1, część 1; Posłowie na Seym 1788 y 1790, *Kalendarzyk polityczny Warszawski na rok 1791*, w Warszawie, [1790]; Rejestr Posłów, *Kalendarz Wilenski na Rok 1789*, Wilno, [1788]; Anusik Z., Stroynowski A. Romanowicz (Seybut Romanowicz) Franciszek, *PSB*, 1989, t. XXXI/4, zesz. 131, s. 590–591.

¹⁵⁶⁷ *VL*, t. IX, s. 206; 1790 XI 17 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 148, l. 959v.; 1790 m. Vilniaus priešseiminio seimelio dienoraštis, *MAB RS*, f. 17, b. 59, l. 15v.; Posłowie seymowi, *Kalendarzyk Narodowy y Obcy na rok Panski 1792*, w Warszawie, [1791], s. 316–317; Posłowie na Seym 1788 y 1790, *Kalendarzyk polityczny Warszawski na Rok 1791*, w Warszawie, [1791].

¹⁵⁶⁸ Z Wilna dnia 14 Lutego, *Gazety Wilenskie*, 1789 II 21, Num. VIII; 1789 II 15 pranešimas iš Vilniaus, *MAB RS*, f. 17, b. 215, l. 263v.; DLKvs, p. 943, 945; *DTGWKL*, s. 383.

¹⁵⁶⁹ 1790 II 8 Vilniaus seimelio kredensas, *LVIA*, f. 21, ap. 1, b. 148, l. 142–142v.; DLKvs, p. 947, 949; *DTGWKL*, s. 387;

¹⁵⁷⁰ Z Wilna d. 12 Lutego, *Gazety Wilenskie*, 1791, Num. VII; DLKvs, p. 951, 953; *DTGWKL*, s. 391.

¹⁵⁷¹ DLKvs, p. 955; *DTGWKL*, s. 396.

¹⁵⁷² Иловайский Д. *Гродненский сеймъ 1793 года. Последний сеймъ Речи Посполитой*, Москва, 1870, с. 265; Diariusz sejmu 1793 roku, www.bkpan.poznan.pl

Antanas Dyzmas Lachnickis (Lachnicki), Vilniaus vaivadijos stalininkas ir pilies teismo raštininkas.
Mykolas Bilinskis (Bilinski), valdovo šambelionas;

---

¹⁵⁷³ Skilusio Vilniaus seimelio laudos: 1794 II 05 Vilniaus seimelio lauda, *LVI*A, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 153–153v.; 1794 II 07 Vilniaus seimelio lauda, *LVI*A, f. 20, ap. 1, b. 39, l. 188–189v.

Santrumpos

AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
AMCh – Archiwum Młynowskiego Chodkiewiczów
APKr. – Archiwum Państwowe w Krakowie
APP – Archiwum Publiczne Potockich
AR – Archiwum Radziwiłłów
AS – Archiwum Sanguszków
ASCz – Archiwum Sejmu Czteroletniego
AT – Archiwum Tyzenhauzów
AZ – Archiwum Zamoyskich
BCz – Biblioteka Czartoryskich w Krakowie
BJ – Biblioteka Jagiellońska w Krakowie
BK – Biblioteka Kórnicka
BN – Biblioteka Narodowa w Warszawie
BOW – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu
BOZ – Biblioteka Ordynacji Zamojskiej
BPW – Biblioteka Publiczna miasta Warszawy
BUW – Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego
CPH – Czasopismo Prawno-Historyczne
DLKvs – Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės žemių, miestų ir Vyriausiojo Lietuvos Tribunalolo valdininkų sąrašas
DTGWKL – Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego
KP – Kuryer Polski
LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
LE – Lietuvių enciklopedija
LNB – Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka
LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
MAB – Lietuvos mokslų akademijos biblioteka
PH – Przegląd historyczny
PSB – Polski słownik biograficzny
RS – Rankraščių skyrius
SA – Senieji aktai
TSR – Tarybų socialistinė respublika
VL – Volumina legum
ZBS – Zbiór Branickich z Suchej
ZP – Zbiór Popielów

АВАК – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбора древних актов

АД – Собрания автографов П. П. Дубровского

НББ – Нацыянальная бібліятэка Беларусі

НГАБ – Нацыянальны Гістарычны Архіў Беларусі

РНБ – Российская Национальная библиотека в Санкт-Петербурге

Šaltiniai ir tyrinėjimai

Archyvų saugyklos ir bibliotekų rankraštiniai

Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas (Minskas) – Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (Мінск)

F. 694 (Radvilos), ap. 1, b. 490, 491.
F. 1722 (Lydos pilies teismo knygos), ap. 1, b. 91, 102.
F. 1727 (Minsko pilies teismo knygos), ap. 1, b. 12.

Baltarusijos nacionalinė biblioteka (Minskas) – Нацыянальная бібліятэка Беларусі (Мінск)

F. 91, b. 235, 4019, 4021.

Čartoriskių biblioteka Krokuvoje – Biblioteka im. ks. Czartoryskich w Krakowie (Muzeum Narodowe)

Rkr. 604, 686 IV, 717 IV, 721 IV, 879, 3628.

Jogailos bibliotekos Rankraščių skyrius (Krokuva) – Biblioteka Jagiellońska, oddział rękopisów (Kraków)

Rkr. 31 III, 101 III, 3522, 3738, 6304 III, 7210, 7212.

Lenkijos mokslų akademijos bibliotekos Krokuvoje Rankraščių skyrius – Biblioteka PAN w Krakowie, oddział rękopisów

Rkr. 197, 247, 308, 1102, 1115, 1856, 6122.

Lenkijos mokslų akademijos bibliotekos Kurnike Rankraščių skyrius – Biblioteka PAN w Kórniku, oddział rękopisów

Rkr. 422, 432, 1026.

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (Vilnius)

F. 9 (Bendrasis fondas), b. 3013.
F. 17 (Rankraščių kolekcija B₃), b. 8, 19, 33, 38, 59, 201, 215, 216.
F. 43 (Vilniaus kapitulos fondas), b. 26940.
F. 139 (Sapiegų korespondencija), b. 1197.
F. 148 (Tiškevičių giminės fondas), b. 74, 121, 123, 124.
F. 233 (A. Šapokos fondas), b. 115, 116, 117, 118, 121, 125, 126, 127.
F. 255 (Lietuvių mokslo draugijos fondas), b. 1294, 1298.
F. 264 (P. Karazijos kolekcija), b. 1085, 1107.
F. 273 (A. L. Zoštauto kolekcija), b. 2098.

Lietuvos valstybės istorijos archyvas (Vilnius)

F. 8 (SA) (LDK vyriausiasis tribunolas), b. 44, 53, 57, 62, 63, 90, 187.
F. 9 (SA) (LDK dvasinis tribunolas), ap. 1, b. 9, 15, 17.

F. 10 (SA) (LDK išdo tribunolas), ap. 1, b. 8, 23.
F. 11 (SA) (LDK išdo komisija), ap. 1, b. 761.
F. 20 (SA) (Vilniaus žemės teismas), ap. 1, b. 14, 16, 35, 37, 39, 48, 187, 332, 344.
F. 21 (SA) (Vilniaus pilies teismas), ap. 1, b. 3, 58, 60, 63, 66, 67, 70, 71, 75, 76, 77, 78, 79, 82, 84, 85, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 99, 101, 102, 103, 107, 109, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 134, 137, 138, 139, 140, 142, 144, 146, 147, 148; ap. 2, b. 3.
F. 345 (SA) (Trakų pilies teismas), ap. 1, b. 26.
F. 458, ap. 1, b. 317.
F. 1135 (Vilniaus mokslo bičiulių draugija), ap. 4, b. 33.
F. 1281 (Gorskiai), ap. 1, b. 59.
F. 1282 (Įvairių dokumentų kolekcija), ap. 1, b. 12084.
F. SA, b. 5268, 5916.

Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius (Vilnius)

F. 130 (Pavienių dokumentų), b. 1849.

Račynskių bibliotekos Rankraščių skyrius – Biblioteka Raczyńskich, oddział rękopisów

Rkr. 202.

Ossolinskių tautinės bibliotekos Wroclave Rankraščių skyrius – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, oddział rękopisów

Rkr. 780 II, 3577.

Rusijos nacionalinės bibliotekos Sankt Peterburge Rankraščių skyrius – Российская Национальная библиотека в Санкт-Петербурге

F. 971 (P. Dubrovskio rinkinys), aut. 126, 127, 133, 150.

Valstybinis archyvas Krokuvoje – Archiwum Państwowy w Krakowie

F. Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów (AMCh), b. 302, 1282.
F. Archiwum Sanguszków (AS), b. 276, 507, Teka 136 Plik 35.

Varšuvos miesto viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius – Biblioteka Publiczna miasta stołecznego Warszawy, oddział rękopisów

Rkr. Akc. 282, 838.

Varšuvos vyriausios senųjų aktų archyvas – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Archiwum Radziwiłłów (AR),
Dz. II. Ks. 45, 46, 2412, 2420, 2461, 2695, 2698, 2722, 2725, 3116, 3134, 3136.
Dz. V. 11536, 11538, 16715.
Dz. VI. II-53, II-54, II-55, II-58, II-63, II-65, II-68, II-77, II-80a.
Dz. XXXIV, 335, 352, 379, 383, 421, 438, 459, 466, 471, 472, 474, 476, 479, 488, 496.
Archiwum Publiczne Potockich (APP), 58, 61, 64, 67, 72, 104, 252.
Archiwum Sejmu Czteroletniego (ASCz), 2, 7, 14, 17, 19, 20, 24.

Archiwum Tyzenhauzów (AT), G-786.
Archiwum Zamoyskich (AZ), 3055.
Zbiór Branickich z Suchej (ZBS), 4/9, 58/74, 131/155, 134/158, 173/205.
Zbiór Popielów (ZP), 18, 31, 59, 107, 122, 129, 132, 722.

Varšuvos tautinės bibliotekos Rankraščių skyrius – Biblioteka Narodowa w Warszawie, oddział rękopisów

Biblioteka Ordynacji Zamojskiej (BOZ), 941.
Rkr. 6655.

Varšuvos universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius – Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, oddział rękopisów

Rkr. 94, 95, 96, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 122, 358, 427.

Publikuoti šaltiniai

Reti spaudiniai

Deputowani Do Konstytucyi, [1782].

Diaryusz Seymu ordynaryinego pod związkim konfederacyi generalney Oboygą Narodow w podwoynym posłów składzie zgromadzonego w Warszawie od Dnia 16. Grudnia, Roku 1790, Warszawa, [1791], t. 1, cz. 1.

Dyaryusz Seymu extraordynaryinego dwuniedzielnego Warszawskiego XXVII Aprilis, A. D. MDCCLXI, [1761].

Dyaryusz Seymu Electionis Między Wsią Wolą y Miastem Warszawą odprawionego (...), Warszawa, 1764.

Dyaryusz Seymu convocationis siedm-Niedzielnego Warszawskiego zdania, Mowy, Projekta y Manifesta w sobie zawieraiący przez sesye zebrany R. P. 1764 w Warszawie, [1764].

Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryinego odprawionego w Warszawie Roku 1766 (...), Warszawa, 1766.

Dyaryusz Seymu Ordynaryinego pod związkim konfederacyi Generalney Oboygą Narodow agituiącego się, w Warszawie MDCCLXXVI, [1776].

Dyaryusz Seymu Walnego ordynaryinego Warszawskiego szescioniedzielnego Roku Panskiego MDCCLXXX Dnia 2 Miesiąca pazdziernika odprawuiącego się w Warszawie, [1780].

Dyaryusz Seymu ordynaryinego y wolnego zczętym w Warszawie Roku 1782 (...), [1782].

Dyaryusz Seymu Wolnego Ordynaryinego Grodzienskigo szescioniedzielnego Roku Panskiego MDCCLXXXIV. Dnia 4. Miesiąca Pazdziernika odprawuiącego się, Warszawa, 1785.

Dyaryusz Seymu Ordynaryinego pod związkim konfederacyi generalney Oboygą Narodow agituiącego się, w Warszawie MDCCLXXVI, [1776].

Dyaryusz Seymu Walnego Ordynaryinego Warszawskiego szescioniedzielnego roku panskiego MDCCLXXVIII. Dnia V. Miesęca Pazdziernika Odprawiaiącego się, Warszawa, 1779.

Dziennik Czyności Seymu Głównego Ordynaryinego Warszawskiego, pod związkiem Konfederacyi Obojga Narodow agituiącego się 1790, [1790].

Gazeta Narodowa y Obca, 1791 I 22 – 1791 II 15, Nr. VII–XII.

Gazeta Narodowa Wileńska, 1794 V 7, Nr. II.

Gazety Wilenskie, 1765, Num. VI; 1766, Num. XXXV; 1767, Num. VII; 1768 II 13; 1770, Num. VI; 1771, Num. VI; 1773, Num. VII; 1774, Num. VII; 1776, Num. VII, XXX; 1775 II 11; 1787, Num. VI, VII; 1788, Num. XXXIV; 1791, Num. VII.

Gazety Polskie, 1736, N. 93.

Generalna Stanow Wielkiego Xięstwa Litewskiego Konfederacya, Zaczęta w Wilnie Roku 1764. Dnia 16. Miesięca Kwietnia. Y Manifesta pomienioną Konfederacyą poprzedzaiące, [1764].

Głos Jasnie Wielmożnego Jmci Pana Gaspara na Woronney CZYZA Sędziego grodzkiego i posta wojewodztwa Wilenskiego na Sessyi seymowey Dnia 8. Junii 1789. Roku Miany, [1789].

Głos Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Gaspara Czyza sędziego Grodzkiego Posła wojewodztwa Wilenskiego na sessyi Seymowey Dnia 13. 7bra w nieprzytomności KROLA MIANY, [1790].

Głos Jasnie Wielmożnego Jmci Pana Korsaka sędziego ziemskiego posta wojewodztwa Wilenskiego na sessyi seymowey Dnia 3. Maia 1791. Roku miany. Na zajutrz dnia czwartego do akt grodu Warszawskiego padany, [1791].

GŁOS J. W. J; Pana Tadeusza Korsaka Seymowego i Ziem: Sędziego posta wojewodztwa Wilenskiego. Na sessyi seymowey Dnia 15. Marta 1792. Roku miany, [1792].

Jozef Mikołaiewicz szlachcic i possessyonat w niektórych wojewodztwach i powiatach W.X. Litt. Instrukcyja posłom prowincyi W.X.Litt. nowo obranym na seymikach dnia 16. Listopada 1790, [1791].

Kalendarz polityczny na Rok P. 1747, Lublin, [1746].

Kalendarz polityczny na Rok 1775, Łowicz, [1774].

Kalendarz polityczny Warszawski na Rok 1779, Warszawa, [1778].

Kalendarz polityczny dla Krolestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na rok Przestępny 1780, Warszawa, [1779].

Kalendarz Wilenski na Rok 1786, Wilno, [1785].

Kalendarz Wilenski na Rok 1789, Wilno, [1788].

Kalendarz Wilenski na Rok Przestępny 1768, [Wilno, 1767].

- Kalendarz Wilenski na Rok Przestępny 1780*, Wilno, [1779].
- Kalendarzyk polityczny Warszawski na rok 1785*, Warszawa, [1784].
- Kalendarzyk polityczny Warszawski na rok 1786*, Warszawa, [1785].
- Kalendarzyk polityczny Warszawski na rok 1787*, Warszawa, [1786].
- Kalendarzyk polityczny Warszawski na rok 1788*, Warszawa, [1787].
- Kalendarzyk polityczny Warszawski na Rok 1791*, Warszawa, [1790].
- Kalendarzyk Narodowy y Obcy na rok Panski 1792*, Warszawa, [1791].
- K a r p F. M. *Obraz sejmików, czyli co są sejmiiki terazniejsze nasze?*, Warszawa, 1791.
- Konstytucye Wielkiego Xstwa Litt. W Imię Pańskie Amen*, [1717].
- [K o r s a k T.] *JW. Korsak P. Wileński. Porządek Roztrząsania materyów Seymowych*, [1791].
- K o r s a k T. *Odezwa posła wileńskiego do współ-Braci województwa swego na zbliżające się sejmiiki wileńskie z Warszawy dnia 8 lutego 1792 roku*, Warszawa, [1792].
- Kuryer Litewski*, 1761, Nr. VII, XII, XIV, XV; 1763, Nr. VII.
- Kuryer Polski*, 1731, Num. LXI; 1732, Num. CXIII, CXLI; 1733, Num. CLXII, CLXXIX; 1737, Num. IX; 1740, Num. CLXIV, CXCVI; 1741, Num. CCXX, CCL, CCLIII; 1742, Num. CCLXXII; 1744, Num. CCCLXVII, CCCLXVIII, CCCCXV; 1745, Num. CCCCXXX; 1746, Num. DIX, DXXXIII, DXXXV; 1747, Num. DXLIII, DLIV; 1748, Num. DCXV; 1750, Num. DCCXX; 1751, Num. DCCXLXIII; 1752, Num. DCCCXXXII; 1754, Num. XXXI; 1755, Num. LXXXIII; 1757, Num. VII; 1759, Num. XV, XXXIII, XXXVIII.
- Podanie mandatu*, [1738].
- Porządek II: WW: Ich Mciow Panow Posłow Obranych na Seym Extraordynaryiny Warszawski, Dnia 27. Kwietnia, 1761*, [1761].
- Porządek Na Seymie Walnym Elekcyi Między Warszawą a Wolą Dnia dwudziestego piątego Sierpnia Roku Pańskiego Tysiącznego Siedmsetnego trzydziestego trzeciego Postanowiony*, [1733].
- Porządek Na Seymie Walnym Elekcyi Między Warszawą a Wolą postanowiony Roku 1764. Dnia 27 Sierpnia*, [1764].
- PORZĄDEK Sądzenia Spraw w Trybunale głównym W.X.L. napisany w Wilnie Roku 1719. Dnia Miesiąca Kwietnia, dwudziestego siódmego*, [1719].
- Porządek Sądzenia spraw Trybunału Głównego W.X.L. napisany Roku 1726. Miejsiąca Maja, dnia 15*, [1726].
- Projekt J.W. Korsaka Posła Wilenskiego*, [1791].
- Projekt J. W. Korsaka posła Wilenskiego w Deputacyi Konstytucyiney czytany, a na żądanie*

J.W. podawaiącego, tak, iak był na Seymie czytany, wydrukowany, [1791].

Przymowienia się in turno Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Romanowicza prezydenta sądow ziem: y posła wdztwa Wilenskiego na sessyi seymowej 1790. Dnia 14. Junij, [1790].

Regestr Stancyi Jasnie Wielmożnych deputatow na Trybunał Gł: W. X. Litt. Kadencyi Wileńskiej Obranych 1779, [1779].

Seymiki. Prawo uchwalone Dnia 24. Marca 1791, [1791].

Seymiki Wielkiego Xięstwa Lit[ewskiego]: Prawo Uchwolone w Grodnie 1793. Roku, [1793].

Serie JMCIOW senatorow y poslow na seym extraordinaryiny Warszawski w roku pańskim 1767 będący z wyrażeniem Ich Rezydencyi gdzie ktory stoi, [1767].

Seryarz JJ. OO. JJ. WW. Senatorow, ministrow i poslow na Seym ordynaryiny Warszawski, w Roku Pańskim 1786. będący, [1786].

Suffragia Woiewodztw y Ziem Koronnych y W. X. Litewskiego zgodnie na Nayiasnieyszego Stanisława Pierwszego, Obranego Krola Polskiego (...), [1733].

SUFFRAGIA Wojewodztw y Ziem Koronnych y Wielkiego Xięstwa Litewskiego zgodnie na Nayiasnieyszego STANISŁAWA AUGUSTA, [1764].

Summariium Privilegiorum, Decretorum, Testimoniorum &c. Consernentium Foundationem Vlnensem Scholarum Piarum, Datum Romae MDCCXXX [1733].

Suplement do Gazety Warszawskiej, 1779 II 17, Nr. 14; 1791 III 12, Nr. 21; 1791 III 16, Nr. 22.

Uwagi nad rządem Polskim oraz nad Odmianą, czyli Reformą onego projektowaną przez J. Jakuba Russo (...), Warszawa, 1789, cz. I–II.

Uwiedomienie o stancyach Jaśnie Oświeconych, Jaśnie Wielmożnych senatorow, ministrow i poslow na seym ordynaryiny Grodzienski, w Roku 1784. zgromadzonych, [1784].

Wiadomość stancyi JJWW Deputatow na Trybunał Główny W. X. L. Kadencyi Grodzieńskiej 1789. Roku obranych, [1789].

Wiadomość stacyi JJ. WW. Deputatow na Trybunał Główny W.X.Litt: Kadencyi Wileńskiej Roku 1790. obranych, [1790].

Wiadomość stancyi JJWW Deputatow na Trybunał Główny W. X. Litewskiego Kadencyi Wileńskiej Roku 1791. obranych, [1791].

Zbiór mów i pism niectomych w czasie Seymu stanow skonfederowanych, Wilno, 1789, t. VII.

Zdane M. F. Karpia posła Zmudzkiego in turno dane gdy Proiekt o Seymikach do decyzji STANOW na dniu 14. Marca 1791. od Deputacyi do ułożenia onego wyznaczoney, był przyniesiony, [1791].

Zdanie Jaśnie Wielmożnego J. Pana Romanowicza prezydenta sądow ziem: y posła wdztwa Wilenskiego miane na sessyi seymowej Dnia 7. Czerwca Roku 1790, [1790].

Mokslinės šaltinių publikacijos

Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego, t. 1: Okresy bezkrólewi, opracował H. Lulewicz, Warszawa, 2006.

Diariusz sejmu grodzieńskiego 1793 r., <http://www.bkpan.poznan.pl/biblioteka/ELITY/SEJM1793/>

Dyarysz Seymu Convocationis po Smierci Nayiaśnieyszego Augusta III Krola Polskiego za Radą Prześwietnego Senatu na dzień 7. miesiąca Maja Roku 1764 determinowanego, <http://www.bkpan.poznan.pl/ELITY/SEJM1764/>

Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII: t. I, Dyaryusz Sejmu z r. 1748, wydał Władysław Konopczyński, Warszawa, 1911.

Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII: t. II, Dyaryusz Sejmu z r. 1746, wydał Władysław Konopczyński, Warszawa, 1912.

Dyaryusze Sejmowe z wieku XVIII: t. III, Dyaryusze Sejmów z lat 1750, 1752, 1754, wydał Władysław Konopczyński, Warszawa, 1937.

J a s a s R., T r u s k a L. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų surašymas 1790 m.*, Vilnius, 1972.

K o n a r s k i S. *Wybór pism politycznych*, z wstępem i objaśnieniami W, Konopczyńskiego, Kraków, [1921].

Konstytucja 3 Maja 1791. 1791 Gegužės 3-iosios konstitucija. The Constitution of May 3, 1791, wsprowadzenie naukowe J. Bardacha, Warszawa, 2001.

Korespondencya ks. Karola Stanisława Radziwiłła wojewody Wileńskiego „Pane Kochanku“ 1762–1790, wydał K. Waliszewski, Kraków, 1888.

Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, Vilnius, 1955, t. 1.

M a t u s z e w i c z M. *Diariusz życia mego*, tekst opracował i wstęp poprzedził Bohdan Królikowski, komentarz Zofii Zielińskiej, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986, t. 1–2.

Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego Województwo Wileńskie 1690 r., opracował Andrzej Rachuba, Warszawa, 1989.

N i e m c e w i c z U. J. *Pamiętniki czasów moich*, tekst opracował i wstęp poprzedził Jan Dihm, Warszawa, 1957.

Oginskis M. K. *Atsiminimai. Apie Lenkiją ir lenkus nuo 1788 iki 1815 metų pabaigos*, Vilnius, 2007, t. 1.

Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego (1666–1721), wydanie z oryginalnego rękopisu i opatrzoną przypisami przez Juliana Bartoszewicza, Warszawa, 1862.

Pamiętniki Stanisława Augusta Poniatowskiego. Z autografu francuzkiego przełożone przez B. Zalskiego, Drezno, 1870.

P o n i a t o w s k i S. A. *Pamiętniki*, opracował Zbigniew Góralski, Warszawa, 1995, t. 3.

R u s o Ź. Ž. Pastabos apie Lenkijos valdymą ir siūlomą jo reformą, *Filosofijos istorijos chrestomatija: Naujieji amžiai*, Vilnius, 1987, p. 343–351.

Teka Gabryela Junoszy Podoskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, wydana przez Kazimirza Jarochońskiego, Poznań, 1855, t. II; 1856, t. III–IV; 1862, t. VI.

Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos, sudarė R. Ragauskienė, Vilnius, 2006.

Volumina legum, Petersburg, 1860, t. VI–VIII; Kraków, 1889, t. IX; Poznań, 1952, t. X.

1791 m. gegužės 3 d. konstitucija, vertė ir sudarė E. Raila, Vilnius, 2001.

Акты, издаваемые Виленскою археографическою коммисиею для разбора древних актов, Вильно, 1875, т. 8; 1886, т. 13.

Археографический сборник документов относящихся к истории северозападной Руси, Вильно, 1867, т. 1.

Дьярыюш князя Міхала Казімера Радзівіла ваяводы Віленскаго гетмана Вялікага В. К. Літ., *Спадчына*, 1994, No. 4, с. 21–47; 1994, No. 5, с. 37–57; 1995, No. 1, с. 52–65; No. 2, с. 47–76; No. 3, с. 100–137; No. 4, с. 35–60; No. 5, с. 135–161; No. 6, с. 170–199; 1996, No. 1, с. 195–223.

Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588: тэксты, даведнік, каментарыі, Мінск, 1989.

Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года, Мінск, 2003.

Skelbti tyrinėjimai

Bibliografijos ir sąrašai

Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794: spis, pod redakcją Andrzeja Rachuby, opracowali A. Rachuba, P. P. Romaniuk, Warszawa, 2004.

E s t r e i c h e r K. *Bibliografia Polska*, Kraków, 1896, t. III, cz. III; Kraków, 1898, t. V, cz. III.

S p r o g i s I. *Inwentarz do akt archiwum Akt Dawnych*, Wilno, 1929.

Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: spisy, opracowali H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik, 1994.

Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy, t. IV, Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek, pod redakcją Andrzeja Rachuby, opracowali H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, Warszawa, 2003.

Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy, t. I, województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek, pod redakcją Andrzeja Rachuby, opracowali H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, Warszawa, 2004.

Monografijos ir straipsniai

- Adolphowa K. Szlachta litewska wobec zbioru praw Andrzeja Zamoyskiego (w świetle litewskich instrukcyj poselskich z lat 1776, 1778, 1780 i 1782), *Księga pamiątkowa koła historyków słuchaczy uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1913–1933 (Alma Mater Vilnensis biblioteka, zesz. III)*, Wilno, 1933, s. 156–188.
- Anusik Z., Stroynowski A. Problemy majątkowe Radziwiłłów w XVIII w., *Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych*, 1987, t. XLVIII, s. 79–113.
- Anusik Z., Stroynowski A. Romanowicz (Seybut Romanowicz) Franciszek h. Lubicz, *PSB*, 1989, t. XXX/4, zesz. 131, s. 590–592.
- Arcimowicz W. *Wielkie Księstwo Litewskie za czasów Stanisława Augusta. Korona a Litwa. Granica i podział. Sejmy*, Wilno, 1938.
- Okie Y. Members of parliament and their connections to constituencies in the eighteenth century: a study in quantitative political history, *Parliaments, Estates and Representation*, 1998, vol. 18, p. 71–82.
- Skępnaz S. Elekcyja Augusta III, *Biblioteka Warszawaska*, 1900, t. III, s. 197–215, 430–464.
- Astrauskas A., Galiniene B. *Vietos savivalda Lietuvoje: teoriniai ir istoriniai aspektai*, Vilnius, 2003.
- Avišonis K. Seimeliai, *Lietuvių enciklopedija*, t. XXVII, p. 177–181.
- Avišonis K. *Rinktiniai raštai*, Roma, 1978, t. II; Vilnius, 1994, t. IV.
- Bairašauskaitė T. *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2003.
- Baran K. Procedure in Polish-Lithuanian parliaments from the 16th to 18th centuries, *Parliaments, Estates and Representation*, 2002, t. 22, p. 57–70.
- Bardach J. Sejm dawnej Rzeczypospolitej, *Dzieje sejm polskiego*, Warszawa, 1997, s. 7–97.
- Bardach J. 1791 metų gegužės 3-iosios konstitucija ir Abiejų Tautų tarpusavio įžadas, *Konstytucja 3 Maja 1791. 1791 Gegužės 3-iosios konstitucija. The Constitution of May 3, 1791*, wspaniadzenie naukowe J. Bardacha, Warszawa, 2001, p. 81–123.
- Bartel W. M. Horain Aleksander, *PSB*, 1960–1961, t. IX, s. 610.
- Bartel W. M. Horain Michał, *PSB*, 1960–1961, t. IX, s. 615.
- Bartoszewicz J. Szkice z czasów saskich, *Dzieła Julijana Bartoszewicza*, Kraków, 1880, t. 7.
- Bartoszewicz K. *Radziwiłłowie*, Warszawa–Kraków, 1928.
- Bednariuk W. Wokół problematyki składu Trybunału Koronnego i Trybunału Litewskiego od XVI do XVIII wieku, *Roczniki nauk prawnych*, 2002, t. XII, zesz. 1, s. 65–80.
- Bogdan D. Sejmik warmiński w latach 1660–1772, *Prusy i Inflanty między średniowieczem a nowożytnością. Państwo-społeczeństwo-kultura*, red. B. Dybaś, D. Makiła, Toruń, 2003, s. 139–158.
- Blickle P. Communalism, Parliamentarism, Respublicanism, *Parliaments, Estates and Representation*, 1986, vol. 6, No. 1, p. 1–13.
- Bondyra W. Chronologia sejmików ziemi Chełmskiej 1697–1762, *Rocznik Chełmski*, 1996, t. 2, s. 341–370.
- Burba D., Jurgaitis R., Karvelis D., Mačiukas Ž., Ragauskienė R., Ragauskas A., Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarų (XV–XVIII a.) biografinis žodynas: problemos iškelimas, *Parlamento studijos*, 2004, t. 2, p. 18–55.
- Burba D. Apsišaukėlis Vilniaus pilies kalėjime: XVII a. detektyvinė istorija, *Mokslas ir gyvenimas*, 2005, Nr. 11, p. 34–35.
- Burba D. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių veikla Abiejų Tautų Respublikos seimuose 1733–1736 metų politinio-karinio konflikto metu, *Parlamento studijos*, 2006, t. 6, p. 9–42.
- Burba D. Ritualinės žmogžudystės? Bandyamas apkaltinti Vilniaus žydus XVIII amžiuje, *Naujoji Romuva*, 2006, Nr. 2 (555), p. 25–27.

- Butėna S D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinių ir visuomeninių institucijų istorijos bruožai XIII–XVIII a.*, Vilnius, 1997.
- Butterwick R. Sprawa wskrzeszenia zakonu jezuitckiego w dobie Sejmu Czteroletniego, *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, pod red. naukową I. Stasiewicz-Jasiukowej, Kraków–Warszawa, 2004, s.91–116.
- Carr E. H. *Kas yra istorija?*, [Vilnius], 1999.
- Charles C. Prosopography (Collective Biography), <http://www.sciencedirect.com/science/referenceworks/0080430767>
- Chorążycze W., Syta K. Stosunek szlachty polskiej w XV–XVIII w. do ksiąg sądów partykularnych w świetle ustaw sejmowych i sejmikowych, *Miscellanea historico-archivistica*, Warszawa, 1999, t. X, s. 3–26.
- Choińska – Mika J. Sejmiki Mazowieckie w dobie Wazów, Warszawa, 1998.
- Ciechanowicki A., Rachuba A. Rys geneologiczny rodziny Abramowiczów na Wornianach, *Przegląd Wschodni*, 1992/1993, t. II, zesz. 3, s. 595–609.
- Czapliński W. Pamiętnik jako źródło dla historyka nowożytnego, *Pamiętnikarstwo Polskie*, 1972, rok II, Nr. 2, s. 3–5.
- Czapliński W. Sejm w latach 1587–1696, *Historia sejmu polskiego*, Warszawa, 1984, t. 1, s. 217–299.
- Czeppe M. *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha 1750–1763*, Warszawa, 1998.
- Dybaś B. *Na obrzeżach Rzeczypospolitej. Sejmik piltyński w latach 1617–1717*, Toruń, 2004.
- Dygdala J. Sejmiki powiatowe województwa Pomorskiego w czasach saskich i stanisławowskich (1696–1772), *Zapiski historyczne*, 1987, t. LII, zesz. 4, s. 79–103.
- Dolinška V. *Simonas Kosakovskis: politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Vilnius, 2003.
- Drėma V. *Dingęs Vilnius*, Vilnius, 1991.
- Drėma V. *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia. Vilniaus katedros rekonstrukcija 1782–1801 metais*, Vilnius, 1991.
- Drėma V. *Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius, 1997.
- Eidukevičius R., Juknevičienė D., Kosareva N., Pamerneckis S. *Matematinė statistika istorijoje*, Vilnius, 1998.
- Filipczak W. Rola spraw wojskowych-skarbowych w walce politycznej na sejmie 1786 roku, *Acta universitatis Lodziensis, Folia historica*, 1993, t. 49, s. 49–65.
- Filipczak W. Rugi poselskie i losy „rozdwojonych“ sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 1997, t. XLIX, zesz. 1–2, s. 65–85.
- Filipczak W. *Sejm 1778 roku*, Warszawa, 2000.
- Filipczak W. Kontrola komisji skarbu Litewskiego na sejmie z 1778 roku, *Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*, pod redakcją S. M. Zajączkowskiego (Acta universitatis Lodziensis, Folia historica, 2000, t. 67), Łódź, 2000, s. 181–199.
- Frazier E. The Value of Locality, *Rethinking local democracy*, ed. by Desmond King and Gerry Stoker, London, 1996, p. 89–110.
- Gierowski J. *Sejmik generalny Księstwa Mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*, Wrocław, 1948.
- Gierowski J. A. *Rzeczpospolita w dobie złotej wolności* (Wielka historia Polski, t. 5), Kraków, 2001.
- Gleż L. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos požiūris į miestų problemą Ketverių metų seimo laikais (1788–1792), *Lietuvos istorijos metraštis. 2001 m.*, Vilnius, 2002, t. 1, p. 59–72.
- Gleż L. Pilietinės visuomenės užuomazgos 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijoje, *Mūsų konstitucionalizmo raida*, Vilnius, 2003, p. 20–28.

- G l e m ž a L. Vilniaus Žemutinės pilies ansamblio topografija istoriniuose šaltiniuose, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, Vilnius, 2006, p. 243–255.
- G ó r a l s k i Z. *Encyklopedia urzędów i godności w dawnej Polsce*, Warszawa, 2000.
- G o r d z i e j e w J. Z dziejów komisji porządkowych cywilno–wojskowych w Wielkim Księstwie Litewskim, *Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, Kraków, 2002, s. 167–192.
- G o r d z i e j e w J. *Socjotopografia Grodna w XVIII wieku*, Toruń, 2002.
- G r o d z i s k i S. W rocznicę „sejmu niemiego“ (1717–1767), *Studia historyczne*, 1967, r. X, zesz. ¾ (38/39), s. 17–26.
- G r o d z i s k i S. *Porównawcza historia ustrojów państwowych*, Kraków, 1998.
- G r z e ś k o w i a k - K r w a w i c z A. Stanisław Konarski o wolności i anarchii, *Wiek Oświecenia*, 2004, t. 20, s. 71–88.
- H e l d D. *Demokratijos modeliai*, Vilnius, 2002.
- H o f i m U. *Švietimo epochos Europa*, [Vilnius], 1996.
- J a k o v l e v a M. Вопрос о границах в отношениях герцогства Курляндия и Великого Княжества Литовского в XVI–XVIII вв., *Senosios Žiemgalos istorinis ir etnokultūrinis paveldas*, Vilnius, 2004, p. 103–108.
- J a n o n i e n ė R. XVI–XIX a. Vilniaus Žemutinės pilies ikonografiniai šaltiniai, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, Vilnius, 2006, p. 11–43.
- J a n u l a i t i s A. *Vyriausiasis Lietuvos Tribunalas XVI–XVIII a. Jo atsiradimas, veikimas ir reikšmė Lietuvos gyvenime*, Kaunas, 1927.
- J e g e l e v i č i u s S. 1939 metai ir Lietuvos archyvai, *Mūsų praeitis*, 1992, t. 2, p. 77–98.
- J u č a s M. Rašytinės žinios, *Lietuvos pilys*, Vilnius, 1971, p. 25–34.
- J u č a s M. *Baudžiavos irimas Lietuvoje*, Vilnius, 1972.
- J u č a s M. XVIII a. socialinės ir politinės problemos Lietuvos pavietų seimeliuose, *Lietuvos istorijos metraštis. 1973 metai*, Vilnius, 1974, p. 21–37.
- J u č a s M. Po Liublino unijos. Apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės suverenitetą ir parlamentarizmą, *Literatūra ir menas*, 1988 m. rugpjūčio 20 d., Nr. 34 (2179), p. 11.
- J u č a s M. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizmas, *Lietuvos seimas*, Vilnius, 1996, p. 79–112.
- J u č a s M. Katalikų unitų ir graikų orientalistų kontroversijos XVIII a. pirmojoje pusėje, *Lietuvių katalikų mokslo akademija. Metraštis*, Vilnius, 1998, t. XII, p. 317–325.
- J u č a s M. *Lietuvos ir Lenkijos unija*, Vilnius, 2000.
- J u č a s M. Seimai ir seimeliai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 623–634.
- J u r e k P. Uwagi o terminologii jednostek podziałów polityczno-administracyjnych w dziejach Polski, *Studia historycznoprawne (Acta Universitatis Wratislaviensis, No 2294, Prawo, t. CCLXXIII)*, pod redakcją A. Końiecznego, Wrocław, 2001, s. 293–311.
- J u r g a i t i s R. Vilniaus miesto problemos Vilniaus seimelyje XVIII a., *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1998, t. XXXVIII, p. 26–33.
- J u r g a i t i s R. Katalikų bažnyčios problemos Vilniaus seimelyje (1696–1764), *LDK: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos studijos: Konstantinui Avižoniui – 90*, Vilnius, 2001, p. 82–87.
- J u r g a i t i s R. LDK seimelių dalyviai (identifikavimo keblumai), *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 25–35.
- J u r g a i t i s R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių veiklos reglamentavimo pokyčiai XVIII a. pabaigoje: 1791 m. ir 1793 m. Seimelių įstatymų lyginamoji analizė, *Praeities pėdsakais*. Skiriama Profesoriaus daktaro Zigmanto Kiaupos 65-ečiui, Vilnius, 2007, p. 313–336.
- J u r g a i t i s R. Ar XVIII a. pabaigoje buvo pastatyti Lietuvos Metrikos archyvo rūmai Vilniuje?, *Lietuvos Metrikos naujienos*, 2006, Nr. 8, p. 51–55.
- J u r g i n i s J., M e r k y s V., T a u t a v i č i u s A. *Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos*, Vilnius, 1968, t. 1.

- Jurkiewicz W. *Korespondencja elit Polski stanisławowskiej: analiza wybranych kręgów korespondencyjnych*, Bydgoszcz, 1992.
- Kaczmarczyk Z. Reformy stanisławowskie (1764–1795) na tle dziejów państwa polskiego w czasach nowożytnych, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 1948, t. 1, s. 91–104.
- Kalenkiewiczówna A. Rozkład partii Tyzenhauza na tle sejmików litewskich, *Księga pamiątkowa koła historyków słuchaczy uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1913–1933 (Alma Mater Vilnensis biblioteka, zesz. III)*, Wilno, 1933, s. 121–155.
- Kalinka W. *Sejm Czteroletni*, Warszawa, 1991, t. 1–2.
- Kalvinskas R. Kauno pavieto seimelio veikla Šiaurės karo metu, *Mūsų praeitis*, 1997, Nr. 5, p. 29–39.
- Kamieniecki W. *Litwa a Konstytucja 3-go Maja*, Warszawa, 1917.
- Karbownik H. Udział przedstawicieli kapitul w sejmach i sejmikach dawnej Rzeczypospolitej (w XV–XVIII wieku), *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 1970, z. 2, s. 169–176.
- Karbownik H. Deputaci duchowni na Trybunałach koronym i litewskim, *Kościół i prawo*, 1992, t. 10, s. 185–202.
- Karvelis D. 1764 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinės konfederacijos klausimu, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 395–408.
- Karvelis D. 1764 metų Vilniaus generalinė konfederacija, *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1996, t. XXXIV, p. 57–75.
- Kasabula T. *Ignacy Massalski biskup wileński*, Lublin, 1998.
- Kądziela L. Opcja grodzieńska, *Kwartalnik historyczny*, 1991, r. 98, Nr. 1, s. 31–44.
- Kiupa Z. Telšiai XVIII amžiaus pabaigoje, *Telšiai: straipsniai ir istorijos dokumentai*, sudarė V. Vaivada, Vilnius, 1994, p. 85–105.
- Kiupa Z. The Lithuanian Metrica and the Lithuanian Nobility at the End of the Eighteenth Century, *Lithuanian historical studies*, 1996, t. 1, p. 78–83.
- Kiupa Z. Apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinės būklės Abiejų Tautų Respublikoje ir jos raidos 1569–1764 metais problemas, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 383–394.
- Kiupa Z. Lietuvos Metrika – Lietuvos bajorų rūpestis XVIII a. pabaigoje, *Lietuvos Metrika. 1991–1996 m. tyrinėjimai*, Vilnius, 1998, p. 193–202.
- Kiupa Z., Kupienė J., Kuncėvičius A. Lietuvos istorija iki 1795 metų, Vilnius, 1998.
- Kiupa Z. Lietuvos istorijos XVIII amžius? (Hipotetiniai pasvarstymai), *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 7–16.
- Kiupa Z. Sužlugdytos pertvarkos metas Lietuvoje XVIII amžiaus pabaigoje, *Laurynas Gucevičius ir jo epocha (Vilniaus dailės akademijos darbai. Dailė, t. 32)*, Vilnius, 2004, p. 9–15.
- Kiupa Z. Dėl jungtinės Lenkijos ir Lietuvos valstybės vardo, *Lietuvos istorijos metraštis, 2005, t. 1*, Vilnius, 2006, p. 145–150.
- Kupienė J. Kas išliko Vilniaus archyvus 1939 metų rudenį?, *Mūsų praeitis*, 1990, t. 1, p. 116–119.
- Kupienė J. „Mes, Lietuva“ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas), [Vilnius], 2003.
- Kitkauskas N. *Vilniaus pilys: statyba ir architektūra*, Vilnius, 1989.
- Korzon T. *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794)*, Warszawa, 1897, t. IV.
- Konopczyński W. *Sejm Grodzieński 1752 roku*, Lwów, 1907.
- Konopczyński W. Kartka z dziejów trybunalskich Wilna w wieku XVIII, *Kwartalnik litewski*, 1911, r. 2, Nr. 6, s. 75–92.
- Konopczyński W. *Od Sobieskiego do Kościuszki*, Kraków, 1921.
- Konopczyński W. Przegląd badań nad dziejami Litwy w XVIII w. (1696–1795), *Pamiętniki VI powszechnego zjazdu historyków polskich w Wilnie 17-20 września 1935 r.* Lwów, 1935, s. 37–44.

- K o n o p c z y ń s k i W. Abramowicz Andrzej, *PSB*, 1935, t. I, 11–12.
- K o n o p c z y ń s k i W. Bohusz Ignacy, *PSB*, Kraków, 1936, t. II, s. 230–232.
- K o n o p c z y ń s k i W. Buchowiecki Antoni Stanisław, *PSB*, Kraków, 1937, t. III, s. 77–78.
- K o n o p c z y ń s k i W. *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, Kraków, 1948.
- K o n o p c z y ń s k i W. *Polscy pisarze polityczni XVIII wieku (do Sejmu Czteroletniego)*, Warszawa, 1966.
- K o n o p c z y ń s k i W. Horain Jan Antoni, *PSB*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1960–1961, t. IX, s. 611–612.
- K o n o p c z y ń s k i W. *Liberum veto: studium porównawczo-historyczne*, Kraków, 2002.
- K o r z o n T. Komisye Porządkowe Cywilno-Wojskowe wojewódzkie i powiatowe w latach 1790–1792, *Ateneum*, Warszawa, 1882, t. 1, z. 1, s. 427–455.
- K o ś c i a ł k o w s k i S. *Antoni Tyzenhauz, podskarbi nadworny litewski*, Londyn, 1970, t. I.
- K o s i ń s k a U. *Sejm 1719–1720 a sprawa ratyfikacji traktatu wiedeńskiego*, Warszawa, 2003.
- K o s i ń s k a U. Początek kariery Stanisława Poniatowskiego w służbie Augusta II, *Faworycy i opozycjoniści: Król a elity polityczne w Rzeczypospolitej XV–XVIII wieku*, pod redakcją M. Markiewicza i R. Skowrona, Kraków, 2006, s. 407–422.
- K o s m a n M. Stoleczne funkcje Wilna w dobie przedrozbiorowej, *Dwór a kraj: między centrum a peryferiami władzy, materiały konferencji naukowej zorganizowanej przez Zamek Królewski na Wawelu Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego Instytut Historii Akademii Pedagogicznej w Krakowie w dniach 2–5 kwietnia 2001*, pod redakcją Ryszarda Skowrona, Kraków, 2003, s. 157–170.
- K o s m a n M. Parlamentaryzm Wielkiego Księstwa Litewskiego w świetle najnowszych badań, *Zapiski historyczne*, t. LXX, 2005, zes. 4, s. 91–108.
- K o t l u b a j u s E. *Radvilos. Nesvyžiaus galerijos portretai*, Vilnius, 1995.
- K o w a l e n k o W. Geneza udziału stołecznego miasta Wilna w sejmach Rzeczypospolitej, *Ateneum Wileńskie*, 1927, rocz. 4, s. 79–129.
- K r a k o w s k i B. Korsak Tadeusz h. własnego, *PSB*, 1968–1969, t. XIV, s. 116–118.
- K r a k o w s k i B. *Oratorstwo polityczne na forum sejmu Czteroletniego*, Gdańsk, 1968.
- K r a s z w s k i J. I. *Wilno od początków jego do roku 1750*, Wilno, 1841, t. 4.
- K r i e g s e i s e n W. *Samorząd szlachecki w Małopolsce w latach 1669–1717*, Warszawa, 1989.
- K r i e g s e i s e n W. *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa, 1991.
- K r i e g s e i s e n W. *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku)*, Warszawa, 1995.
- K r y Ź e v i č i u s V. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų ūkinė politika miestų atžvilgiu XVII–XVIII a., *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1988, t. 29, p. 23–33.
- K u r c z e w s k i J. *Biskupstwo wileńskie*, Wilno, 1912.
- K u r e k J. *U schyłku panowania Augusta II Sasa. Z dziejów wewnętrznych Rzeczypospolitej (1729–1733)*, Katowice, 2003.
- K u z m a i t ė J. Kražių jėzuitų kolegijos žemėvalda XVII–XVIII a., *Lietuvos istorijos metraštis. 1976 m.*, Vilnius, 1977, p. 5–16.
- K ü m i n B., W ü g l e r A. Petitions, *Gravamina* and the early modern state: local influence on central legislation in England and Germany (Hesse), *Parlaments, estates and representation*, 1997, vol. 17, p. 39–60.
- L a n e J. E. *Viešasis sektorius: sąvokos, modeliai ir požiūriai*, Vilnius, 2001.
- L a p p o I. *Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos*, Kaunas, 1932.
- Ł a s z e w s k i R. Czynne i bierne prawo wyborcze do Sejmu w latach 1764–1793, *Zeszyty naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Nauki humanistyczno-społeczne*, zes. 52, *Prawo*, t. XI, (1972), s. 111–125.
- Ł a s z e w s k i R. *Sejm polski w latach 1764–1793: studium historyczno-prawne*, Warszawa–Poznań, 1973.
- Ł a s z e w s k i R. Instrukcje poselskie e drugiej połowie XVIII wieku, *Acta universitatis Nicolii Copernici, Prawo*, t. XII, *Nauki humanistyczno-społeczne*, zes. 56, 1973, s. 69–118.

- Ł a s z e w s k i R. Sejmiki przedsejmowe w Polsce stanisławowskiej problemy organizacji I porządku obrad, *Acta universitatis Nicolii Copernici, Prawo, t. XV, Nauki humanistyczno-społeczne*, zesz. 83, 1977, s. 101–118.
- Ł a s z e w s k i R. Pozycja sejmików przedsejmowych w systemie politycznym Polski stanisławowskiej, *Ustrój i prawo w przeszłości dalszej i bliższej*, pod. red. J. Malca i W. Uruszczaka, Kraków, 2001, s. 139–144.
- L e ś n o d o r s k i B. *Parlamentaryzm w Polsce*, Kraków, 1947.
- L e ś n o d o r s k i B. *Dzieło Sejmu Czteroletniego (1788–1792): studium historyczno-prawne*, Wrocław, 1951.
- L i s e k A. Litwini na sejmie elekcyjnym w 1733 roku, *Z dziejów XVII i XVIII wieku (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Nr. 1627)*. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Michałowi Komarzyńskiemu, Katowice, 1997, s. 138–154.
- Ł y s i a k L. O społecznym składzie sejmików ziemskich, *Księga pamiątkowa ku czci Konstantego Grzybowskiego*, Kraków, 1971, s. 107–122.
- L i t y ń s k i A. O głosowaniu na sejmikach (1764–1793). Zagadnienia prawnoustrojowe, *Zeszyty naukowe wyższej szkoły pedagogicznej im. Powstanców Śląskich w Opolu, Historia*, 1968, t. XXVI, s. 85–101.
- L i t y ń s k i A. A problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich, *Uniwersytet Śląski w Katowicach, Prace prawnicze*, 1969, t. 1, s. 89–105.
- L i t y ń s k i A. *Szlachecki samorząd gospodarczy w Małopolsce (1606–1717)*, Katowice, 1974.
- L i t y ń s k i A. O reformach sejmikowania w latach 1764–1793, *Czasopismo prawno-historyczne*, 1985, t. XXXVII, zesz. 2, s. 257–272.
- L i t y ń s k i A. O modelu monografii sejmiku, *Czasopismo prawno-historyczne*, 1985, t. XXXVII, zesz. 1, s. 145–161.
- L i t y ń s k i A. *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice, 1988.
- L i t y ń s k i A. Problem prawa nieposesjonatów do sejmikowania w dyskusji na forum Sejmu Czteroletniego, *Cztery lata nadziei. 200 rocznica Sejmu Wielkiego*, pod redakcją H. Kocója (Prace naukowe uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Nr. 879), Katowice, 1988, s. 55–79.
- L i t y ń s k i A. Status posła po Konstytucji 3 maja, *Pierwsza w Europie. 200 rocznica Konstytucji 3 Maja 1791–1991*, pod redakcją H. Kocója, Katowice, 1989, s. 53–69.
- L i t y ń s k i A. Organy kierujące obradami sejmików 1764–1794 (na przykładzie sejmików województwa płockiego), *Z dziejów prawa Rzeczypospolitej Polskiej*, pod redakcją A. Lityńskiego (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Nr. 1200), Katowice, 1991, s. 62–87.
- L i t y ń s k i A. Samorząd szlachecki w Polsce XVII–XVIII w., *Kwartalnik historyczny*, 1992, Nr. 4, s. 17–34.
- L i t y ń s k i A. Sejmiki w dawnej Rzeczypospolitej. Problemy badawcze, *Czasopismo prawno-historyczne*, 1996, t. XLVIII, zesz. 1–2, s. 47–63.
- Ł o s o w s k i J. Problemy klasyfikacji wpisów ksiąg grodzkich, *Miscellanea historico-archivistica*, Warszawa, 1999, t. X, s. 27–37.
- L u k o Ź a i t i s A. *Parlamentas ir parlamentarizmas, Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, sudarytojai A. Krupavičius, A. Lukošaitis, [Kaunas], 2004, p. 343–384.
- L u k o w s k i J. The Szlachta and the Monarchy: Reflections on the Struggle inter maiestatis ac libertatem, *The Polish-Lithuanian Monarchy in European Context, c. 1500–1795*, ed. by R. Butterwick, London, 2001, p. 132–149.
- L u k o w s k i J. *The European Nobility in the Eighteenth Century*, New York, 2003.
- L u l e w i c z H., Sienkiewicz W. Rejestry podatkowe Wielkiego Księstwa Litewskiego z lat 1637–1717, *Przegląd historyczny*, 1981, t. LXXII, zesz. 1, s. 111–118.
- L u l e w i c z H. Najstarsza znana instrukcja sejmikowa z Wielkiego Księstwa Litewskiego. Sejmik wileński przed sejmem warszawskim 1570 roku, *Studia historyczno-prawne: prace dedykowane Profesorowi Janowi Seredyce w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, red. J. Dorobisz, W. Kaczorowski, Opole, 2004, s. 171–180.

- Mačiulytė K. *Kad Tėvynė gyvuotų... XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos proginiai pamokslai*, Vilnius, 2005.
- Makiłła D. *Władza wykonawcza w Rzeczypospolitej. Od połowy XVII wieku do 1763 roku*, Toruń, 2003.
- Markiewicz M. Rzeczpospolita bez sejmu. Funkcjonowanie państwa, *Między Barokiem a Oświeceniem. Nowe spojrzenie na czasy saskie*, praca zbiorowa pod redakcją K. Stasiewicz i S. Achremczyka, Olsztyn, 1996, s. 175–179.
- Mączak A. *Klientela. Nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XVI–XVIII w.*, Warszawa, 2000.
- Mączak A. *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesnowożytnej*, Warszawa, 2002.
- Meilus E. XVII a. pabaigos Lietuvos bajorų kasdienybė pagal jų dienoraščius, *Kultūru sankirtos*. Skiriama doc. dr. Ingės Lukšaitės 60-mečiui, Vilnius, 2000, p. 309–325.
- Michalski J. *Studia nad reformą sądownictwa i prawa sądowego w XVIII w.*, Warszawa, 1958.
- Michalski J. Sejmiki poselskie 1788 roku, *Przegląd historyczny*, 1960, t. LI, z. 1, s. 52–73; z. 2, s. 331–367; z. 3, s. 465–482.
- Michalski J. Les diétines Polonaises au XVIIIe siècle, *Acta Poloniae Historica*, Warszawa, 1965, t. XII, s. 87–107.
- Michalski J. Sejm w czasach saskich, *Historia sejmu poskiego*, pod redakcją Jerzego Michalskiego, Warszawa, 1984, t. 1, s. 300–349.
- Michalski J. Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta, *Historia sejmu polskiego*, pod redakcją Jerzego Michalskiego, Warszawa, 1984, t. 1, s. 350–419.
- Michalski J. Reforma sądownictwa na sejmie konwokacyjnym 1764 roku, *Między wielką polityką a szlacheckim partykularzem*, Toruń, 1993, s. 295–313.
- Michalski J. Sprawa wyboru posłów dysydentów na sejm 1776 roku, *Kultura staropolska – kultura europejska*, Warszawa, 1997, s. 273–280.
- Michalski J. Problematyka reformy sądownictwa i prawa sądowego w okresie sejmu delegacyjnego lat 1767–1768, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 2002, t. LIV, zesz. 2, s. 21–41.
- Mienicki R. *Archiwum akt dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 roku*, Warszawa, 1923.
- Mienicki R. Archiwa Wielkiego Księstwa Litewskiego, *Pamiętniki VI powszechnego zjazdu historyków polskich w Wilnie 17–20 września 1935 r.*, Lwów, 1935, s. 403–413.
- Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios: žinynas*, Vilnius, 1993.
- Nycz M. *Geneza reform skarbowych sejmu niemego (stadium z dziejów skarbowo-wojskowych z lat 1697–1717)*, Poznań, 1938.
- Obremski K. Wakanse – do, ut des, *Między Barokiem a Oświeceniem. Nowe spojrzenie na czasy saskie*, praca zbiorowa pod redakcją K. Stasiewicz i S. Achremczyka, Olsztyn, 1996, s. 257–260.
- Ochmanski J. *Biskupstwo wilenskie w średniowieczu: ustrój i uposażanie*, Poznań, 1972.
- Opaliński E. *Sejm srebrnego wieku 1587–1652*, Warszawa, 2001.
- Olszewski H. Nowe materiały do Chronologii sejmów polskich, *Czasopismo prawno-historyczne*, Poznań, 1957, t. IX, zesz. 2, s. 229–258.
- Olszewski H. *Doktryny prawo-usrojowe czasów saskich (1697–1740)*, Warszawa, 1961.
- Olszewski H. Praktyka limitowania sejmików, *Czasopismo prawno-historyczne*, 1961, t. XIII, zesz. 1, s. 33–55.
- Olszewski H. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763. Prawo–praktyka–teoria–programy*, Poznań, 1966, s. 77–81.
- Palik J. Sapieha Antoni Kazimierz, *PSB*, 1993, t. XXXIV/4, zesz. 143, s. 580–582.
- Palik J. *Sejmy 1736 i 1738 roku. U początków nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej*, Kraków, 2000.

- P a l k i j H. Kancelaria królewska w systemie politycznym Rzeczypospolitej. Problem analizy źródeł masowych, *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych między władzą a społeczeństwem. Materiały konferencji naukowej. Toruń 18 kwietnia 2002 roku*, Toruń, 2003, s. 71–88.
- P a n k o w i c z A. Wprowadzenie historyczne do teorii samorządności, *Historyka*, 1995, t. XXV, s. 55–64.
- P a s z t o r M. *Hugo Kolląntaj na Sejme Wielkim w latach 1791–1792*, Warszawa, 1991.
- P a w i n s k i A. *Rządy sejmikowe w Polsce 1572–1795*, Warszawa, 1978.
- P ł a z a S. *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw Poznańskiego i Kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)*, Warszawa–Kraków, 1984.
- P o l l i t t Ch., B o u c k a e r t G. Viešojo valdymo reforma: lyginamoji analizė, [Vilnius], 2003.
- P o r a z i ń s k i J. Rola limity sejmików w okresie wojny północnej 1702–1709, *Czasopismo prawno–historyczne*, 1992, t. XLIV, zesz. 1–2, s. 139–150.
- P o r a z i ń s k i J. Ceremoniał sejmowy w czasach saskich (1697–1763). Zarys problematyki, *Między Barokiem a Oświeceniem. Obyczaji czasów saskich*, praca zbiorowa pod redakcją K. Stasiewicza i S. Achremczyka, Olsztyn, 2000, s. 26–32.
- P r z y ł g o w s k i W. *Żywoty biskupów wileńskich*, Petersburg, 1860, t. 3.
- P r z y b o ś K. *Sejmik województwa Krakowskiego w czasach saskich (1697–1763)*, [Kraków], 1981.
- R a c h u b a A. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa, 2002.
- R a g a u s k a s A. Adolfo Šapokos darbai apie Vilniaus miesto istoriją, *Mūsų praeitis*, 1997, Nr. 5, p. 125–140.
- R a g a u s k a s A. Vilniaus miestiečių valdančiojo elito dalyvavimas seimuose XVII a. antrojoje pusėje, *Lituanistica*, 1998, Nr. 4 (36), p. 18–40.
- R a g a u s k a s A. Lietuvos savivaldos istoriografijos keliai ir klystkeliai, *Moderniosios savivaldos susikūrimas ir raida Baltijos šalyse*, Šiauliai, 1999, p. 63–66.
- R a g a u s k a s A. *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius, 2002.
- R a g a u s k a s A., T r u s k a L. Lietuvos parlamentarų biografinio žodyno projektas: turinio koncepcija, *Parlamento studijos*, 2004, t. 2, p. 3–17.
- R a g a u s k i e n ė R. Keletas faktų apie spaudą XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoro gyvenime (pagal Lietuvos Metrikos medžiagą), *LDK: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos studijos. Konstantinui Avižoniui – 90*, Vilnius, 2001, p. 12–22.
- R a i l a E. Lietuvos bajorų požiūris į Ketverių metų seimo reformas (pagal seimelių instrukcijas), *Lietuvos istorijos studijos*, 1996, t. 3, p. 28–35.
- R a i l a E. Gegužės 3-iosios epocha, *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija*, Vilnius 2001, p. 61–76.
- R a i l a E. Apšvieta, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, [Vilnius], 2001, p. 44–57.
- R a u d e l i ū n a s V. Seimeliai, *Tarybinė Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1987, t. 3, p. 644.
- R a u l i n a i t i s P. V. *Parlamentarizmas: istoriniai-teoriniai parlamentinės tvarkos bruožai*, Klaipėda, 1925.
- R o e l s J. J. J. Rousseau et les institutions représentatives dans les „Considérations sur le Gouvernement de Pologne“, *Parliaments, Estates and Representation*, 1985, vol. 5, No. 1, p. 13–23.
- R o g i s t e r J. Parlemtaires, Sovereignty, and Legal Oposition in France under Louis XV. An Introduction, *Parliaments, Estates and Representation*, 1986, vol. 6, No. 1, p. 25–31.
- S a m a l a v i č i u s S. *Vilniaus rotušė*, Vilnius, 2006.
- S e r e d y k a J. Instrukcje powiatu Wileńskiego na sejmy panowania Zygmunta III Wazy, *Śląski kwartalnik historyczny, Sobótka*, 1993, Roczn. XLVIII, Nr. 2–3, s. 189–197.
- S i e d l e c k i J. Sejmiki szlachty ziemi bielskiej w Brańsku w XVI–XVIII wieku, *Przegląd historyczny*, 1989, t. LXXX, zesz. 2, s. 239–272.

- S l i e s o r i ū n a s G. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė vidaus karo išvakarėse: didikų grupuočių kova 1690–1697 m.*, Vilnius, 2000.
- S l i e s o r i ū n a s G. Nuo megalomanijos iki servilizmo – Lietuvos ir Lenkijos elito požiūrio į Rusiją kaita XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje, *Kultūros barai*, 2003, Nr. 11, p. 80–87.
- S l i e s o r i ū n a s F. *Gedimino aikštė Vilniuje*, Vilnius, 1980.
- S l i e s o r i ū n a s F. Mūšis prie Vilniaus ir miesto nusiaubimas 1734 metais, *Lietuva ir jos kaimynai. Nuo normanų iki Napoleono*, Vilnius, 2001, p. 311–329.
- Š l u s a r s k a M. Litewskie kaznodziejstwo trybunalskie czasów stanisławowskich o „miłości ojczyzny, zgodnie i jedności obywatelów“, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 187–217.
- S m o l e ņ s k i W. *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków, 1897.
- S o b c z a k J. Zreformowane sejmiki litewskie wobec Konstytucji 3 Maja, *Profesor Henryk Łowmiański życie i dzieło*, Poznań, 1995, s. 169–179.
- S o c h a n i e w i c z S. Z dziejów sejmiku wiszeńskiego, *Kwartalnik historyczny*, 1915, r. XIX, zesz. ¼, s. 17–54.
- S ó j k a – Z i e l i ņ s k a K. Wiek XVIII – wiekiem kodyfikacji, *Wiek XVIII: Polska i Świat*, księga poświęcona B. Leśnodorskiemu, Warszawa, 1974, s. 269–276.
- S o s i n S. Reforma sejmików na sejmie 4-letnim, *Korpus kadetów Nr. 2 w dziesiątą rocznicę istnienia 1919/20 – 1929/30*, Chełmno, 1930, s. 19–86.
- S t a č i o k a s R. *Lietuvos savivaldybių raida*, 1991.
- S t a n e k W. *Konfederacje generalne Koronne w XVIII wieku*, Toruń, 1991.
- S t a n e k W. Konfederacje a ewolucja mechanizmów walki politycznej w Rzeczypospolitej XVIII wieku, *Między Barokiem a Oświeceniem. Nowe spojrzenie na czasy saskie*, Olsztyn, 1996, s. 133–140.
- S t a s z e w s k i J. *August II Mocny*, Wrocław, 1998.
- S t r o y n o w s k i A. Rola elity w życiu parlamentarnym epoki stanisławowskiej, *Acta universitatis Lodziensis. Folia historica*, 1985, t. 22, s. 45–60.
- S t r o y n o w s k i A. Pierwszy wolny sejm stanisławowski 1778 roku (główne problemy obrad), *Acta universitatis Lodziensis. Folia historica*, 1990, t. 37, s. 35–65.
- S t r o y n o w s k i A. *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej*, Łódź, 2005.
- S t u d n i c k i W. Czy Wilno wysyłało posłów na sejmy dawnej Rzeczypospolitej?, *Przegląd historyczny*, 1908, t. VII, s. 322–327.
- S u c h o d a j H. Sejmy i zjazdy walne czasów wojny północnej, *Rzeczpospolita w dobie wielkiej wojny północnej*, pod redakcją J. Muszyńskiej, Kielce, 2001, s. 103–113.
- S z c z ą s k a Z. Sąd sejmowy w polsce od końca XVI do końca XVIII w., *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 1968, t. XX, zesz. 1, s. 3–124.
- S z c z y g i e l s k i W. *Referendum trzeciomajowe: Sejmiiki lutowe 1792 roku*, Łódź, 1994.
- S z u l c W. Spory Akademji Wileńskiej z pijarami o wyłączne prawo na szkoły 1723–1753, *Ateneum Wileńskie*, 1939, r. 14, z. 1, s. 70–144.
- S z w a c i ņ s k i T. Sejmiiki poselskie przed konwokacją 1764 r., *Kwartalnik Historyczny*, Rocznik CXIII, 2006, Nr. 1, s. 19–56.
- Š a b ū n a s L. *Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės Išdo tribunolas (1613–1764)*, Kaunas, 1936.
- Š a p o k a A. Atsakingieji Lietuvos politikos vadai Reformų seimo metu, *Senovė*, 1936, Nr. 2, p. 63–173.
- Š a p o k a A. *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų Liublino unijos, jų valstybinių santykių bruožai*, Kaunas, 1938.
- Š a p o k a A. Gegužės 3 d. Konstitucija ir Lietuva, *Lietuvos praeitis*, 1940, t. 1, sąs. 1, p. 137–210.
- Š a p o k a A. Bajoriškoji „demokratija“, *Lietuvos praeitis*, 1941, t. 1, sąs. 2, p. 469–540.
- Š m i g e l s k y t ė - S t u k i e n ė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius, 2003.
- Š m i g e l s k y t ė - S t u k i e n ė R. Politinis realizmas ir iliuzijos (LDK bajorijos pozicijos), *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 75–89.

- Š m i g e l s k y t ě - S t u k i e n ě R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovai paskutiniajame Abiejų Tautų Respublikos seime. Politinio pasirinkimo problema, *Parlamento studijos*, 2005, t. 5, p. 79–106.
- T a z b i r J. *Historia kościoła katolickiego w Polsce (1460–1795)*, Warszawa, 1966.
- T y l a A. Vilnius – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinė po Liublino unijos, *Mokslas ir gyvenimas*, 1991, Nr. 9, p. 2–3, 9.
- T y l a A. Vilnius – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinė XVI–XVII a., *Mokslinės konferencijos „Vilniaus savivaldai 610 metų“ pranešimų tezės*, [Vilnius], 1997, p. 3–4.
- T o m c z y k G. Stronictwo królewskie na sejmie 1776 roku, *Acta universitatis Lodziensis, Folia historica*, 1993, t. 49, s. 35–47.
- T r a c k i K. *Ostatni kanclerz litewski. Joachim Litawor Chreptowicz w okresie sejmu Cztreroletniego 1788–1792 (z dodaniem dziejów rodu i życia kanclerza w okresie wcześniejszym)*, Wilno, 2007.
- T r u s k a L. XVIII a. pabaigos Lietuvos bajorija (skaičius ir sudėtis), *Lietuvos istorijos metraštis. 1992 m.*, Vilnius, 1994, p. 13–30.
- T u n a i t i s S. *Apšvietos epochos socialinės ir politinės filosofijos metmenys*, Vilnius, 2004.
- U r b a i t y t ě R. Kaip sklido naujienos? Informacijos tiekėjai LDK didikams, *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 37–46.
- V a n s e v i č i u s S. *Feodalinės Lietuvos valstybingumas po Liublino unijos*, Vilnius, 1988.
- V i l i m a s D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)*, Vilnius, 2006.
- W a s i l e w s k i T. Nobilitacje miast w dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, *Czas przestrzen praca w dawnych miastach*, Warszawa, 1991, s. 373–385.
- W e g n e r L. *Sejm Grodzieński ostatni*, Poznań, 1866.
- W i e r z b i c k a B. *Gmachy i wnętrza sejmowe w Polsce*, Warszawa, 1998.
- W i e r z c h o w i e c k a I. Funkcje Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1581–1792, *Studium Vilnense (Prace V Międzynarodowej Konferencji „Nauka a jakość życia“)*, 1998, vol. 8, Nr. 1, s. 166–170.
- W i e r z c h o w i e c k a I. Organizacja Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1581–1764). Miejsce, czas, skład sądu, *Dzieje wymiaru sprawiedliwości*, red. T. Maciejowski, 1999, s. 203–219.
- W i e r z c h o w i e c k a I. Patroni Trybunału Litewskiego (1726–1793), *W kręgu dziejów wymiaru sprawiedliwości*, Wrocław, 2000, s. 59–68.
- W i e r z c h o w i e c k a I. Kancelaria Trybunału Litewskiego, *Acta Universitatis Wratislaviensis No 2294. Prawo CCLXXIII*, Wrocław, 2001, s. 101–123.
- W i e r z c h o w i e c k a I. Z dziejów Trybunału Litewskiego doby stanisławowskiej. Marszałek – „rządca Koła“, *Acta Universitatis Wratislaviensis No 2501. Prawo CCLXXXV*, Wrocław, 2003, s. 101–118.
- W i e r z c h o w i e c k a I. Powinności sędziów Trybunału Litewskiego, *Czasopismo prawnohistoryczne*, 2003, t. LV, zesz. 1, s. 29–42.
- W i e r z c h o w i e c k a I. Geneza Trybunału Litewskiego i jego reformy w latach 1581–1764, *Zeszyty naukowe uniwersytetu Szczecińskiego, Nr. 372, Roczniki prawne, Nr. 15*, 2003, s. 71–93.
- W i s n e r H. Sejmiki litewskie w czasach Zygmunta III i Władysława IV. Konwokacja Wileńska oraz sejmiki przedsejmowe i relacyjne, *Miscellanea historica-archivistica*, 1989, t. III, s. 51–66.
- W i s n e r H. Efektywność przedsejmowego sejmiku wileńskiego w pierwszej połowie XVII wieku, *Czasy Nowożytne*, 2002, t. XII (XIII), s. 57–83.
- W i s n e r H. *Rzeczypospolita Wazów. Czasy Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa, 2002.
- W ł o d a r c z y k J. *Sejmiki Łęczyckie*, Łódź, 1973.
- W ł o d a r c z y k J. Etapy rozwoju sejmików ziemskich. Próba periodyzacji, *Acta universitatis Lodziensis, Zeszyty naukowe uniwersytetu Łódzkiego, nauki humanistyczno-społeczne*, 1979, seria I, zesz. 57, s.
- Z a h o r s k i A. *Centralne instytucje policyjne w Polsce w dobie rozbiorów*, Warszawa, 1959.

- Z a j e w s k i W. Wilno w rewolucji 1794 roku, *200 rocznica powstania kościuszkowskiego*, pod redakcją Henryka Kocója, Katowice, 1994, s. 103–130.
- Z a k r z e w s k i A. B. Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego (połowa XVI – koniec XVIII w.), *Parlamentaryzm w Polsce we współczesnej historiografii*, Warszawa, 1995, s. 100–106.
- Z a k r z e w s k i A. B. Marszałek powiatowy Wielkiego Księstwa Litewskiego marszałkiem sejmikowym (XVI–XVIII w.), *Parlament, prawo, ludzie. Studia ofiarowane profesorowi Juliuszowi Bardachowi w sześćdziesięciolecie pracy twórczej*, Warszawa, 1996, s. 356–361.
- Z a k r z e w s k i A. B. Ograniczenie przez sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego monarszego prawa mianowania urzędników sądowych, XVII–XVIII w., *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 173–185.
- Z a k r z e w s k i A. B. Szlachta Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec odrębności Litwy w ramach Rzeczypospolitej (W świetle instrukcji sejmikowych XVI–XVIII w.), *Senosios raštijos ir tautosakos sąveika: kultūrinė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės patirtis* (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 6), Vilnius, 1998, p. 261–278.
- Z a k r z e w s k i A. B. Kierowanie obradami sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII w.), *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, Łódź-Kraków, 2000, t. V, s. 139–149.
- Z a k r z e w s k i A. B. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa, 2000.
- Z a r z y c k i W. *Temida Sejmowa: Z dziejów sądu sejmowego w Polsce przedrozbiorowej*, Warszawa, 2000.
- Z i e l i ń s k a T. *Szlacheccy właściciele nieruchomości w miastach XVIII w.*, Warszawa-Łódź, 1987.
- Z i e l i ń s k a Z. „O sukcesji tronu w Polsce“ 1787–1790, Warszawa, 1991.
- Z i e l i ń s k a Z. Sejmiki 8 lutego 1790 – pierwsze referendum na temat dokonania sejmiku, *Wiek Oświecenia*, 1993, t. 9, s. 113–125.
- Z i e l i ń s k a Z. Sapieha Józef Stanisław, *PSB*, Warszawa-Kraków, 1994, t. XXXV/1, zesz. 144, s. 26.
- Z i e l i ń s k a Z. Sapieha Michał Ksawery, *PSB*, Kraków, 1994, t. XXXV/1, zesz. 144, s. 115–116.
- Z u j e n ė G. The GDL Marshals' Insignia and Their Place in Ceremonial Between the Sixteenth and Eighteenth Centuries, *Lithuanian historical studies*, 2005, vol. 10, p. 29–66.
- Ž i l i n s k a s G. Vietos savivalda, *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, sudarytojai A. Krupavičius, A. Lukošaitis, [Kaunas], 2004, p. 489–515.
- Ž y t k o w i c z L. Pac Józef, *PSB*, 1979, t. XXIV/4, zesz. 103, s. 705.
- А н і ш ч а н к а Я. *Палітычная гісторыя часоў падзелу Рэчы Паспалітай*, Мінск, 2006.
- Б е р г о И. Б. Парламентская оппозиция абсолютизму и попытка реформ 1749–1776 годах, *Французская революция XVIII века: экономика, политика, идеология*, Москва, 1988, с. 37–58.
- И л о в а й с к и й Д. *Гродненский сеймъ 1793 года. Последний сеймъ Речи Посполитой*, Москва, 1870.
- К о в л е р А. И. Очерки по истории парламентаризма, *Парламенты мира*, Москва, 1991, с. 617–618.
- Л а п п о И. И. *Великое Княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Литовско-русский совет и его сеймик*, Юрьев, 1911.
- Л ю б а в с к и й М. *Литовско-русский сейм. Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешнею жизнью государства*, Москва 1901.
- М а ц у к А. У. Род Радзівілаў ва ўнутрыпалітычным жыцці Вялікага Княства Літоўскага ў 20 – пачатку 30-х годоў XVIII ст., *Вестник Полоцкого государственного университета. Гуманитарные науки*, 2005, Но. 1, с. 27–32.
- Н о с о в Б. В. *Установление Российского государства в Речи Посполитой*, Москва, 2004.
- Р а д а м а н А. Віленскі земскі прывілей 1565 г. вялікага князя літоўскага Жыгімонта Аўгуста, *Беларускі гістарычны агляд*, 2005, т. 12, с. 132–161.
- Р а д а м а н А. Сойм, *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*, Мінск, 2001, т. 6, с. 375–382.

Радаман А. Сойм, Вялікае Княства Літоўская: Энцыклапедыя у 2 т., Мінск, 2006, т. 2, с. 606–614.

Стегний П. В. *Разделы Польши и дипломатия Екатерины II. 1772. 1793. 1795*, Москва, 2002.

Шумейко М. Ф. *Собрать рассеянное. О реституции белорусских архивов в прошлом и настоящем*, Минск, 1997.

Ючас М. А. Литовская шляхта и царизм в XVIII в. (по материалам шляхетских сеймиков), *Феодальная Россия во всемирно-историческом процессе*, Москва, 1972, с. 407–145.

The Activities of the Vilnius Dietine during 1717–1795

Summary

Research on the history of Lithuanian parliamentarism and self-government has recently been an object of interdisciplinary and interinstitutional research and the publication of new periodical research publications (for ex. 'Parlamento Studijos') has begun to increase the research activity in these fields. In both political and legal scientific research, the revelation of the broader historical context, which, unfortunately, is frequently superficial and not uncommonly fairly tendentious and misleading, is unavoidable. In discussing the development of Lithuania's self-government in the 16th–18th centuries, only the self-government of the city residents is generally presented, unjustifiably ignoring the self-government of the nobles. The elementary mistakes that occur attest that the specific features of the functioning of the district dietines (Lith. *seimelis*, Pol. *sejmik*) of the Grand Duchy of Lithuania (hereinafter the GDL), one of the most important of the self-government and lowest level parliamentary institutions of the nobility, as well as its place in the state structures and the political system of the GDL in general, have been insufficiently researched. Recently intensifying public interest in the mechanisms of the political culture and political processes and their influence also attest to the need for such research. In addition, interest in institutions and the specific nature of their activities has increased due to the effect of neoinstitutionalism.

The development of the parliamentarism of the GDL and the activities of the dietines has recently been the subject of fundamental studies (Andrzej B. Zakrzewski, A. Rachuba), which it is possible, due to their broad chronological limits and the broad spectrum of the problems they discuss, to call them a synthesis of this field. An ever more obvious disproportion in the research on dietine activities has recently been noticeable in Polish and Lithuanian historiography; therefore the examples of the activities of Poland's dietines are still being widely used and are being employed to summarise the model for the functioning of the institutions of the entire Commonwealth but fail to reflect not only the complexity of the united state but also the specific features of GDL institutions. Thus this research is directly devoted to one of the most important institutions of the GDL, the Vilnius dietine, which has not been the subject of monographic research up until now.

The historiographical situation shows that synchronic research on GDL dietine activities (a horizontal perspective) has predominated up until now, i.e. research where contemporaneous examples of the activities of all the palatinate (Lith. *vaivadija*, Pol. *województwo*) and district dietines is used for an analysis. The advantage of such research is the possibility of more comprehensively revealing the multi-faceted planning and specific geographic nature of various political processes on a GDL-wide scale. Therefore it is no accident that the activities of the dietines fall into the horizon of researchers seeking to reveal the specific features one or another period of the political history of the GDL. The diachronic research traditions (vertical perspective), i.e. chronologically broader research on the activities of one dietine of the GDL, arose much later. A classical example of diachronic research on the dietines of the GDL is a monograph, which recently appeared and is devoted to the activities of the Trakai dietine (A. B. Zakrzewski). No other dietine of the GDL has so far been the object of an analogous monograph. The advantage of diachronic research is the possibility of highlighting the specific local nature, institutionalisation processes, etc. It is worth stressing that according to historiographical nomenclature, diachronic research on the dietines of the GDL, which should be ascribed to institutionalist research traditions, has not yet appeared in Lithuanian historiography. Thus this dissertation is the first systemic research of such a nature in Lithuanian historiography. An effort is made in this dissertation to view the Vilnius dietine as a constantly evolving institution by revealing its ties with the other principle public institutions of the GDL and the Commonwealth of the Two Nations (hereinafter the Commonwealth).

The object of this research is the organisational aspects of the local activities of the self-government and lowest level parliamentary institutions of the nobility and, in the context of the analogous institutions of the GDL, the central activities of the Vilnius dietine as well as the specific nature of its functioning and its ties with the other principle public institutions. This research seeks not only to reveal the limits of the competency of the Vilnius dietine and the spectrum of problems it considered but also to show the interinstitutional interaction. This last aspect is precisely oriented to the revelation of the significance of the Vilnius dietine in the political system of the GDL in the 18th century. It is very clear that the object of the research, namely the activities of a local institution, is not very broad but in order to reveal the main development tendencies and the prime institutionalisation processes, it is presented in as broad a chronological context as possible.

The main aim of this dissertation is to reveal the specific nature of the activities of the central dietine of the GDL, the Vilnius dietine, i.e. not only its functioning but also the organisational aspects of its activities, the limits of its competency and the changes in them, and, shown against the institutional background of its activities, the ties with the central public institutions of the Commonwealth and the GDL. The large quantity of factographic material not introduced into historiographical circulation and the hitherto scanty research on the activities of the institutions at various levels of the GDL and the entire Commonwealth do not allow far broader aims to be pursued.

The following objectives are raised in order to achieve the main aim of this research: to reveal the essential changes in the regulation of the activities of the dietines of the GDL during 1717–1795; to establish the location of the meetings of the Vilnius dietine as well as the time and duration of the meetings; to establish the limits of the dietine's competency and reveal the spectrum of the political and socioeconomic problems that were discussed; to reveal the practice for chairing dietine meetings and adopting various resolutions and decisions; to trace the correlation boundaries of parliamentarism and self-government in the activities of the Vilnius dietine; to reveal the significance of the Vilnius dietine and the nature and scale of its ties with other central public institutions; to establish the number and composition of the Vilnius dietine envoys at the Commonwealth diet (Lith. *seimas*, Pol. *sejm*) (1717–1793) and deputies at the supreme tribunal of the GDL (1717–1792) as well as the possibilities and scope of their activities.

Because of this dissertation's interdisciplinary nature, it co-ordinates research methods characteristic to the humanities with those characteristic to the social sciences. The large quantity of documents introduced for the first time into historiographical circulation determined the use of the descriptive – analytic research method. The comparative method allows one to conduct not only an internal comparative analysis (comparing chronologically different periods), which reveals the main development tendencies, but also an external analysis (comparing it with both analogous local institutions and central state institutions), showing the specific features of the object under study as well as the nature of their interaction. The prosopographic method was in part used in discussing the activities of the most influential participants in the Vilnius dietine, the envoys at the Commonwealth diets, and the deputies at the tribunals of the GDL. The statistical research method, which is fairly popular in research on the history of 18th century English Parliamentarism, was likewise employed in part (usually in processing statistical material).

Beside an introduction (part 1) and conclusions (part 6), this dissertation consists of four main parts. The second part 'The Dietines or the Contours of the 18th Century GDL District Dietine System' analyses the main laws regulating GDL dietine activities. The third part 'Inside a Dietine or the Organisational Aspect of the Activities of the Vilnius dietine and the Specific Nature of its Functioning' reveals the significance of the Vilnius dietine, establishes the location of this institution, discusses questions of the convening of dietine meetings and their duration, delves into the problem of establishing the number of meeting participants and into the practice of chairing meetings and of entering elections and documents into the court books. The fourth part 'From Dietine to Diet or the Vilnius Dietine Envoys at the Diets of the Commonwealth of the Two Nations during 1717–1793' analyses the activities of the Vilnius envoys in the Commonwealth diets as well as the scope and nature of their activities. The fifth part 'From Dietine to Tribunal or

the Vilnius Dietine Deputies at the Tribunals of the GDL during 1717–1792’ analysis the number and composition of the deputies elected in the Vilnius dietine as well as the nature of their activities in the supreme and ecclesiastic tribunals of the GDL. The four appendices at the end of the dissertation show the frequency of the entries for Vilnius dietine documents in the books of the Vilnius castle and land courts during 1717–1795. In addition, a chronological list of the meetings of the Vilnius dietine and lists of the deputies and envoys elected at the dietine were compiled.

The chronological limits of this dissertation: 1717–1795, frame a heterogeneous period of 78 years and practically *de facto* encompass the greatest part of the 18th century. Two important points in time were selected, the initial one was the beginning of the restriction of dietine competency in 1717 and the final one was the final partition of the Commonwealth in 1795 and at the same time the loss of statehood. In the process of the functioning of the Commonwealth’s dietines, the period of 1717–1795 is frequently distinguished as a single period (J. Włodarczyk). By taking into consideration the tendencies of the parliamentarism of the Commonwealth’s nobility and the creation of periods in the development of self-government (R. Łaszewski, A. Lityński, W. Kriegseisen) in the 18th century as well as the possibilities for their correlation, two fundamental, practically even periods are distinguished in this study: 1717–1763 and 1764–1795.

The dietine system of the GDL during the 1717–1793 period experienced important shifts in the area of legal regulation. First, the constitution of the Silent Diet stopped the parliamentarisation process in 1717 and at the same time significantly pruned the competency of the dietines in deciding economic and military questions. In addition, the 1764 and 1768 diet constitutions, which established not only the principle of a majority of the votes in the practice of adopting decisions but also regulated the voting procedure in greater detail and more clearly defined the criteria for distinguishing legal dietine participants, was especially important for reforming the dietine system of the GDL and increasing the effectiveness of its activities. But the dietine laws of 24 March 1791 and 23 November 1793 and the laws supplementing them regulated the activities of the dietines of the GDL in the greatest detail.

The Vilnius dietine was third according to its status on a Commonwealth-wide scale while it was first on a GDL-wide scale. This status was determined not only by its interaction with the supreme state institutions but also in significant part by the status of Vilnius as the capital of the GDL and the influential participants of this dietine. The research on the establishment of the location of the Vilnius dietine meetings revealed that the Vilnius dietine was traditionally held on the grounds of the Lower Castle in Vilnius but was usually held in the Palace of the Supreme Tribunal of the GDL or the Castle gate building. The available information shows that Vilnius dietine meetings were also held in Vilnius Cathedral but those were rare exceptions.

Out of the 102 identified Vilnius dietine sessions, 65 sessions, the majority in respect to the 2 periods, chronologically occurred in the first period of 1717–1763 while 37 sessions occurred during the 1764–1795 period. The distribution of the sessions by month shows that 59 (58.4 percent) of the dietine sessions were held in February followed by August with 21 (19.8 percent). In the other months the number of dietine sessions was far smaller: only 4 (3.9 percent) were held in March, 4 (3.9 percent) in May, 3 (2.9 percent) in June, 4 (3.9 percent) in July, and 2 (1.9 percent) in October. 1 (0.9 percent) Vilnius dietine session was held in each January, April, September, and November while none were held in December. Thus it is evident that dietine sessions occurred the most frequently in February and August.

After performing an analysis of the duration of the Vilnius dietine sessions, it was revealed that the greatest part of the identified sessions lasted 1 day (58 instances, 56.86 percent). 27 sessions (26.47 percent), which lasted 2 days, managed to be found. 8 dietine sessions (7.84 percent) lasted 3 days, 5 (4.9 percent) lasted 4 days, 3 (2.94 percent) lasted 5 days, and only 1 (0.99 percent) lasted 7 days. A correlative analysis of the expression of the self-government of the nobles and of parliamentarism in Vilnius dietine activities revealed that during the 1717–1763 period there were 55, or 67 percent, identified dietines connected with self-government (3 electoral, 34 tribunal, and 18 economic) i.e. somewhat more than the number connected with parliamentarism, namely 26, or 31.7 percent (1 pre-election, 21 pre-diet, 1 pre-coronation, 1 pre-convocation, and 2

relational). An analogous situation also developed in the second period of 1764–1795 when 39, or 73.6 percent, dietines connected with self-government (7 electoral, 23 tribunal, and 9 economic) and 14, or 26.4 percent, connected with parliamentarism (1 pre-election, 10 pre-Diet, 1 pre-coronation, 1 pre-convocation, and 1 relational). Thus we can observe in the activities of the Vilnius dietine a far more distinct expression of the self-government of the nobles.

From 200 to 300 nobles (for ex., 289 in 1780 and 259 in 1792 and 272 in 1794) usually participated in the activities of the Vilnius dietine during the period under study, i.e. up to 50 percent of the landed nobles in Vilnius District. 84 instances of the election of Vilnius dietine directors (54 during the 1717–1763 period and 30 during the 1764–1795 period) were identified. The Giedraitis (13 instances), Čyžas (10), Volskis (7), Tiškevičius (6), Monkevičius (5), Horainas (4) Sapięga (4), Petrusėvičius (3), Šumskas (3), and Žaba (3) families, the representatives of which most frequently chaired dietine meetings, should be distinguished. The representatives of 7 families became dietine director 2 times each and the representatives of 17 families 1 time only. According to the positions held, the magnates occupying the highest public positions became Vilnius dietine director fairly rarely. Only 5 instances where senators chaired the dietine were recorded (the bishop of Vilnius, the Vilnius palatine, and the castellans of the Brest and Polatsk palatinates). Usually local Vilnius officials chaired Vilnius dietine meetings: the Vilnius palatinate chamberlains (13 instances), standard bearers (11), bailiffs (6), carvers (6), cupbearers (4), land court judges (4), stewards (3), and castle court clerks (3). Thus these tendencies show that the highest local officials became Vilnius dietine directors the most frequently during the period under study.

The appearance of assessors or censors in the Vilnius dietine signalled a quickening of the institutionalisation processes and, in addition, it coincided with an increase in the number of participants. The first time assessors were directly recorded in Vilnius dietine documents was in 1769. In the second half of the 18th century we observe the activities of usually 5–6 assessors or censors, who usually co-ordinated the course of the voting, in the activities of the Vilnius dietine.

A document preparation commission was formed to prepare documents in the Vilnius dietine and a group of several people were elected to it. The activities of these commissions were probably based on the example of the activities of the constitution preparation deputations operating in the Commonwealth diets. On the basis of the practice in the activities of the Vilnius dietine, instructions containing at most 77 paragraphs (in 1724) and at least 5 (in 1793) paragraphs managed to be located. The practice of entering Vilnius dietine documents in the Vilnius castle and land court books as well as those of other courts of the GDL revealed that Vilnius dietine documents were far more frequently entered in the Vilnius castle court books than in those of the Vilnius land court. In addition, both Vilnius dietine documents and protests directed against the dietine were also entered in the books of the Supreme Tribunal of the GDL or in the court books of GDL districts (Minsk, Trakai, and Ukmergė), which were neighbouring and geographically the closest to Vilnius.

45 Commonwealth diets were held during the 1717–1793 period. After analysing in greater detail 119 instances of an envoy representing the Vilnius dietine at a Commonwealth diet, 80 individuals, who performed these functions during the period under study, managed to be identified. One person represented it 12 times (10 percent), one 7 times (5.9 percent), two 5 times each (8.4 percent), one 4 times (3.4 percent), two 3 times each (5 percent), and seven 2 times each (11.8 percent) while a striking 66 individuals (55.5 percent) represented it only 1 time each. An analysis of the composition of the envoys showed that the Horainas (this family was represented at 14 diets) and Tyzenhauzas (11) families predominated followed by the Tiškevičius (6), Volskis (6), Čyžas (4), Radvila (4), and Horodenskis (4) families.

After studying the parliamentary activities of the Vilnius dietine envoys it was revealed that during the 1717–1793 period, they became permanent (in 1778) and temporary (in 1722, 1746, 1786, and 1780) diet marshals. The Vilnius dietine envoys actively participated in both temporary and permanent deputations. The Vilnius dietine envoys were also often elected to deputations, which performed intermediation functions (in 1733, 1750, and 1766). 11 times Vilnius dietine envoys became members of the constitution preparation deputations (in 1717, 1718, 1719–1720,

1722, 1726, 1740, 1767–1768, 1778, 1780, 1782, and 1784). 8 Vilnius dietine envoys were elected diet court judges (in 1744, 1775 (2 envoys), 1780, 1782, 1784, and 1791 (2 envoys)). Vilnius dietine envoys contributed only one time to the breaking up of a diet, namely the 1729 Hrodna Diet.

Deputies elected in the Vilnius tribunal dietine during the 1717–1792 period were full deputies in 55 Supreme Tribunals of the GDL. Out of 82 identified nobles who represented the Vilnius dietine at the Supreme Tribunal of the GDL during the 1717–1792 period, only 1 (1.2 percent) of the individuals were elected to the tribunal 4 times, 3 (3.7 percent) nobles 3 times each, 20 (24.4 percent) nobles 2 times each, and finally the majority of 58 (70.7 percent) individuals 1 time each. After analysing in greater detail to which families the deputies to the Supreme Tribunal of the GDL belonged, it was revealed that 2 families, the Giedraitis and Tyzenhauzas families, each had a member elected as a deputy 6 times, 4 families, the Abramovičius, Čyžas, Marcinkevičius, and Tovianskis families, 5 times, 5 families 4 times, 5 families 3 times, and finally 8 families 2 times. The number of families represented 1 time is fairly large at 28. During the period under study, Vilnius dietine deputies managed to become marshals of the Supreme Tribunal of the GDL 2 times (1.8 percent). Meanwhile Vilnius dietine deputies became vice marshals 4 times (3.7 percent), treasurers 7 times (6.4 percent), clerks 14 times (12.8 percent), and hold no position or a far less significant position 82 times (75.2 percent).

20 deputies elected at a Vilnius dietine became deputies to the ecclesiastical tribunal of the GDL during the period of 1717–1792. Of these, over half held various positions (12 instances, 60 percent). Deputies elected in the Vilnius dietine also relatively frequently became marshals of this judicial institution (5 times, 25 percent) while they became vice marshals only 1 time (5 percent), treasurers 3 times (15 percent), and clerks 3 times (15 percent), and held no position 8 times (40 percent).